

MINISTERUL CULTURII
MUZEUL CARPAȚILOR RĂSĂRITENI

EPISCOPIA ORTODOXĂ A COVASNEI ȘI HARGHITEI
CENTRUL ECLESIASTIC DE DOCUMENTARE
„MITROPOLIT NICOLAE COLAN”

ANGUSTIA

6

ISTORIE – ETNOGRAFIE – SOCIOLOGIE

Editura CARPAȚILOR RĂSĂRITENI
Sfântu Gheorghe
2001

ANGVSTIA 6, 2001

ISTORIE – ETNOGRAFIE – SOCIOLOGIE

Editura CARPAȚILOR RĂSĂRITENI
Sfântu Gheorghe
2001

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactori responsabili:

**Ioan Lăcătușu
Violeta Pătrunjel**

Secretar de redacție:

Ivan Suci

Culegere text și prelucrare imagini:

**Ivan Suci
Marius Dănilă**

Orice corespondență se va adresa:

Please send any mail to the following address:

MUZEUL CARPAȚILOR RĂSĂRITENI

**Piața Libertății nr. 4
4000, Sf. Gheorghe, jud. Covasna
Telefon/Fax: 067/314139
E-mail: mcr@planet.ro**

CENTRUL ECLESIASTIC DE DOCUMENTARE „MITROPOLIT NICOLAE COLAN”

**Str. Școlii nr. 2
4000, Sf. Gheorghe, jud. Covasna
Telefon/fax: 067/313534
E-mail: cohara_ro@yahoo.com**

ISSN: 1454-8275

Angvstia 6, 2001
Cuprins – Table of Contents

ISTORIE

Nicolae Edroiu , Estul Transilvaniei în Evul Mediu Timpuriu – secolele VIII-XIII (<i>Eastern Transylvania in the Early Middle Ages – VIIIth-XIIIth centuries</i>)	11
Anton Coșa , Românii din sud-estul Transilvaniei în secolele XIII-XV (<i>South-Est Transylvania Romanians in the XIIIth-XVth centuries</i>)	15
Mihai Racovițan , Despre evoluția secuizării românilor din arcu carpatic (<i>About the evolution of the denationalization of Romanians in the Charpatian Area</i>)	21
Anton Coșa , Catolicii din Moldova și „Fenomenul ceangău” (<i>The Catholics in Moldavia and the “Csángós phenomenon”</i>)	33
Ioana Cristache Panait , Plângerea lui Constantin Vodă Brâncoveanu, în Transilvania (<i>The weeping of Constantin Vodă Brâncoveanu in Transylvania</i>)	43
Elena Mihu , Memoriile scrise de Partenie Trombitaș în apărarea bisericii ortodoxe din protopopiatul Târgu Mureș (1851-1852) (<i>Die in dem jahre 1851 von Partenie Trombitaș geschriebenen denkschrifte für den schutz der kirche und orthodoxen aus dem pfarramt Mureș</i>)	55
Ana Grama , Inventare cu bunuri ale comunităților românești ortodoxe din spațiul arcu intracarpatic în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (<i>The inventories with cannons belonging to the Romanian orthodox communities from the intracarpathian area, at the middle of the XIXth century</i>)	69
Liviu Boar , Biserica și școala românească în scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin între anii 1848-1900 (<i>The Church and the Romanian School in the Ciuc, Giurgeu and Cașin area, between 1848-1900</i>).	111
Ioan Rus , Înnoiri militare și evenimente mai importante din viața armatei austriece în perioada 1849-1859, oglindite în „Geschichte des k.u.k. infanterieregiments nr. 63” întocmită de căpitanul Michael Schneider, Bistrița, 1906 (<i>Militärische Neuerungen und wichtigere Ereignisse im Leben der österreichischen Arnee in der Zeitspanne 1849-1859 wiedergespiegelt in der Monographie „Geschichte des k.u.k. Infanterieregiments nr. 63” von Michael Schneider</i>)	123
Vasile Lechințan , Corespondență de la românii din secuime în „Gazeta Transilvaniei” din 1890 (<i>Correspondences from the Romanians living in the Sekler Land, in „Gazeta Transilvaniei”, 1890</i>)	131
Virgiliu Z. Teodorescu , Simboluri ale cinstitiei dedicate lui Andrei Șaguna (<i>Symbols of honoring dedicated to Andrei Șaguna</i>)	139
Constantin I. Stan , Elie Miron Cristea și prezentarea actului Unirii regelui Ferdinand (<i>Elie Miron Cristea and the presentation of the Union act to the King Ferdinand</i>)	145
Ilie Șandru , Octavian C. Tăslăuanu și Războiul de reîntregire a Neamului (<i>Octavian C. Tăslăuanu and the National Unifying War</i>)	153

Oana Dimitriu , Fundația Virgil Cioflec, instituție de cultură românească la Cluj (<i>Virgil Cioflec foundation, romanian cultural institution at Cluj</i>)	159
Rodica Porțeanu, Alexandru Porțeanu , Publicații periodice bilingve și trilingve din România în perioada interbelică – partea I (<i>The bi-and trilingual publications from Romania in the interwar period – part I</i>)	169
Virgil Pană , Biserica ortodoxă și cultele minoritare între cele două războaie mondiale (<i>L'Eglise Orthodoxe Roumaine et les Cultes minoritaires entre les deux guerres mondiales</i>)	179
Costel Lazăr , Influența statului maghiar asupra relațiilor interetnice din România, cu privire specială asupra spațiului secuiesc (<i>The influence of Hungary above the interethnic relations from Romania, with a special regard on the Sekler Land</i>)	185
Virgiliu Z. Teodorescu , Problema minorităților în deceniul patru al secolului XX (<i>The minorities problem in Romania in the 4th decade of the XXth century</i>)	193
Nicu Vrabie , ASTRA în viața spirituală a meleagurilor harghitene (<i>ASTRA, dans la vie spirituelle des regions de Harghita</i>)	199
Constantin I. Stan , Împrejurările instaurării guvernului prezidat de Patriarhul Miron Cristea – 10 februarie 1938 (<i>Circumstances of the appointment of the Govern prezided by Patriarch Miron Cristea – 1938, february 10</i>)	205
Simion Costea , Reacțiile Ungariei lui Horthy și Italiei lui Mussolini la Planul Briandt de Uniune Europeană (<i>The Reactions of Horthy's Hungary and Mussolini's Italy to the Briand Plan of European Union</i>)	213
Maria Costea , Aspecte privind aplicarea reformei monetare din 1947 în județul Mureș (<i>The monetary reform from 1947 in the Mureș county</i>)	225
Ioan Lăcătușu, Violeta Pătrunjel , Șematismul Episcopiei Ortodoxe Române a Covasnei și Harghitei (<i>The Census of the Romanian Orthodox Bishopry</i>)	229

ETNOGRAFIE

Constantin Catrina , Folclorul muzical integrat obiceiurilor tradiționale de peste an din Țara Bârsei și Covasna (<i>The musical folklore of year's customs from Țara Bârsei and Covasna</i>)	243
Dorel Marc , Civilizația tehnică tradițională și continuitate etnoculturală în zona Toplița (<i>The traditional technical civilization and ethno-cultural continuity in Toplița area</i>)	249
Zorel Suciu , Etnoforme – Acțiuni muzeale de comunicare (<i>Ethno-shapes – a “museal” conversation</i>)	257
Dorina Drăghici-Moraru , Locuința (din Monografia folclorică a satului Livezi – Harghita) "The Dwelling" (<i>The Folklore Monography of the Livezi Village</i>)	263
Nicolae Moldovan , Interferențe culturale româno-maghiare (<i>Romanian and Hungarian cultural interferences</i>)	269
Teodora Roșca , Cimitirul, martor al istoriei (<i>The graveyards as a historical witness</i>)	273

Adriana Bota , Oieritul și păstoritul – ocupații tradiționale ale locuitorilor din Voinești, județul Covasna (<i>The grazing, a traditional occupation in Voinești</i>)	277
--	-----

SOCIOLOGIE

Maria Cobianu-Băcanu , Comunitățile românești din medii multiethnice în fluxul proceselor contemporane (<i>The Romanian communities from multiethnic areas in the tide of today's processes</i>)	287
Vasile Cernat , Dimensiunea etnică a construcției sociale a partidelor politice. Reprezentările românilor și maghiarilor din Târgu Mureș la alegerile locale din 2000 (<i>The ethnical dimension in the social construction of political parties. The representation of Romanians and Hungarians from Tg. Mureș at the 2000 local elections</i>)	297
Ioan Lăcătușu , Dimensiuni ale procesului de asimilare și deznaționalizare a românilor din județul Covasna în secolele XII-XX (<i>Dimensions of the denationalization of Romanians in the Covasna District in XIIth-XXth centuries</i>)	307
Alin Câmpeanu , Episcopia Ortodoxă a Covasnei și Harghitei, agresată în declarațiile și acțiunile UDMR (<i>Orthodox Bishopry of Covasna and Harghita attacked by UDMR's actions</i>)	325
Ioan Roman , Majoritate și minoritate – experiența europeană și particularități ale zonei Covasna-Harghita (<i>Majority and minority – European experience and local characteristics</i>)	331

RECENZII

Ioan Lăcătușu , <i>Din istoria Țării Calatei</i>	337
Vasile Lechințan , „Stabilirea” românilor în sud-estul Transilvaniei” – Noi „opțiuni” ale istoriografiei maghiare	338
drd. Simion Costea , <i>România și relațiile internaționale în secolul XX. In onorem profesorului universitar doctor Vasile Vesa la împlinirea vârstei de 60 de ani</i>	341
Prof. Violeta Pătrunjel , <i>Pr. prof. dr. Ilie Moldovan „Adolescența, preludiu la poemul iubirii curate”</i>	343
Prof. Violeta Pătrunjel , <i>Mihai Racovițean „Alexandru Vaida Voievod între Memorandum și Trianon” (1892-1920)</i>	344

CRONICA ACTIVITĂȚII

Ioan Lăcătușu, Violeta Pătrunjel , <i>Cronica activității pe anii 2000-2001</i>	347
--	-----

ISTORIE

ESTUL TRANSILVANIEI ÎN EVUL MEDIU TIMPURIU (SECOLELE VIII-XIII)¹

Populația trăia în așezări amplasate pe terase situate de-a lungul unor cursuri de apă care traversau depresiuni intramontane, în număr mare aici, plasând Transilvania între regiunile cu cele mai numeroase microdepresiuni intramontane din Europa. Pe versantul vestic al Carpaților Răsăriteni asemenea depresiuni se înlanțuie pe o largă fâșie de teren, care urmează cursurile superioare ale Oltului, Mureșului și Târnavelor, de la nord din împrejurimile Topliței până în marginile țării Bârsei în sud, iar din Răsărit de la Covasna, Brețcu și Bicaz până în depresiunile Odorheiului și a Reghinului.

În părțile estice ale teritoriului intracarpatic rețeaua de așezări umane însă, în lumina informației istorico-arheologice de care dispunem până acum, este una mai puțin densă. Regiunea prezintă, înainte de toate, caracteristici climatice care în general nu atrag și nu stabilizează populație. Pe de altă parte, depresiunile intramontane pot oferi în cuprinsul lor o anume siguranță vieții umane, dar aici ele erau situate în preajma trecătorilor peste Carpații Răsăriteni, care asigurau legătura între spațiul intracarpatic și cel din estul Munților și din nordul Mării Negre, dinspre care se scurgeau spre Bizanț și Centrul Europei grupurile de migratori venite din stepele euro-asiatice.

Nu în ultimul rând, cercetările arheologice privind perioada secolelor VII/VIII - XI/XII au fost neglijate și vitregite în zona Covasna-Harghita în ultima jumătate de secol, când și arheologia medievală era la începuturile ei, încât Muzeului Carpaților Răsăriteni recent înființat îi revine ca sarcină științifică prioritară impulsivarea cercetărilor de teren, a perieghelilor și săpăturilor arheologice sistematice privind realitățile din această zonă provenind din perioada evului mediu timpuriu.²

Repertoriile arheologice întocmite în ultimii ani indică o realitate demografică variată pentru secolele VII-X, după care urmează etapa pătrunderii ungarilor și așezării secuilor aici.

Astfel, în județul Covasna au fost identificate până acum vreo 20 de puncte arheologice (așezări, cimitire, fortificații), date în secolele VII-XI, deci anterior cuceririi maghiare și venirii secuilor în zonă. Dintre acestea doar 5

(dintre care 4 sunt din secolele X-XI) sunt atribuite unor microgrupuri de populații migratoare care s-au infiltrat în regiune. Cele mai multe dintre așezările medievale timpurii data-bile în secolele VII-XI din cuprinsul județului sunt amplasate în perimetrul sau se suprapun peste vetrele unor mai vechi așezări dacice, unele dintre acestea având și material arheologic roman.

Asemenea așezări medievale timpurii au fost identificate arheologic în zona municipiului Sfântu Gheorghe (trei așezări), la Coșeni-Sfântu Gheorghe, Turia, Angheluș, Cernat, Poian, Reci, Baraolt, Comolău (două așezări), Ariușd etc.³ Se constată amplasarea acestora mai ales în partea sudică a județului, care se deschide spre Țara Bârsei, unde condițiile naturale erau ceva mai favorabile locuirii umane.

În părțile Harghitei cele mai multe dintre așezări, vreo 30 la număr date în secolele VII-X sunt situate pe terase care au, de asemenea, mult material arheologic anterior, dacic și roman, peste care se așează cele din evul mediu timpuriu, anterioare pătrunderii ungarilor.

Așezările de la Odorheiul Secuiesc, Cristuru Secuiesc (patru așezări), Oțeni, Merești, Cioboteni-Miercurea Ciuc, Betești, Mugeni (două așezări), Porumbenii Mici (așezare și fortificație), Eliseni, Medișorul Mare, Simonești, Crișeni, Cechești, Firtănuș, Filiaș, Mihăileni, Chedia Mare (două așezări), Beta-Mugeni, Mugeni etc. formează doar o listă preliminară⁴, minimă, a existentului cunoscut astăzi privind rețeaua de așezări din județul Harghita. Prin cercetări viitoare în părțile răsăritene ale spațiului intracarpatic privind secolele VII-X registrul așezărilor respective va fi mult lărgit. S-a constatat arheologic existența în zona Cristurului Secuiesc și a Odorheiului Secuiesc a celor mai multe așezări din perioada secolelor VII-X, descoperirile din Depresiunile Ciceului și Giurgeului fiind mai reduse.

Locuințele din așezările date în secolele VII-XI sunt cele mai multe semiîngropate, spre sfârșitul perioadei constatându-se prezența câtorva locuințe de suprafață. Inventarul rezultat din săpăturile arheologice întreprinse, materialul ceramic mai ales, plasază așezările din zonă în aria culturii numite Dridu, caracte-

ristică secolelor VIII-XI. Astfel, ceramica (vasele) de la Sfântu Gheorghe, Poian (jud. Harghita)⁵, de la Cristuru Secuiesc, Eliseni sau Filiaș (jud. Harghita)⁶.

Numărul redus al fortificațiilor în această zonă denotă faptul că procesul de diferențiere socio-economică în perioada secolelor respective nu a cunoscut aici un ritm mai accentuat, el găsindu-se atunci abia la începuturi. În cele câteva cazuri se refolosesc fortificații din epoci mai vechi (astfel la Porumbenii Mici, în jud. Harghita).

În privința structurării anumitor forme de organizare politico-instituțională în aceste teritorii este de mare utilitate cartarea descoperirilor arheologice și a așezărilor identificate datele în secolele VIII-X, dispunerea lor pe hartă și analiza acestora. A rezultat existența unor concentrații demografice la izvoarele Târnavelor (peste 10 așezări)⁷, la izvoarele Mureșului și ale Oltului⁸ și în depresiunea Covasna-Brașov⁹, aglomerări care pot delimita forme incipiente de organizare teritorial-politică în aceste părți.¹⁰ Ele erau, în orice caz, de dimensiuni mici, ca număr de așezări și din punct de vedere al extensiunii geografice, și mulate pe formele de relief depresionar, existent în zonă. Asemenea structuri sunt, în general, caracteristice populației românești și româno-slave din regiune.

În evoluția istorică a părților estice ale Transilvaniei se înregistrează o nouă fază odată cu pătrunderea ungarilor și încercările de cucerire a zonei de către regalitatea maghiară în secolul al XI-lea. Autoritatea regalității asupra părților centrale și răsăritene ale spațiului intracarpatic a fost însă una mai mult formală în secolele XI-XII, fapt arătat de numărul foarte mic al urmelor arheologice care să ateste prezența aici a vreunui element destinat pazei de hotar. Descoperirile arheologice și informațiile oferite de izvoarele narative permit concluzia după care primele grupuri de războinici unguri pătrund în estul Transilvaniei în secolul al XI-lea, după întemeierea regatului Ungariei și începutul extensiunii acestuia spre răsărit. Regalitatea maghiară se va folosi de alte elemente etnice pentru a se înstăpâni în regiune, de pecenegi și îndeosebi de secui, pe care îi așează aici în secolele XII-XIII. Urmele de populație secuiescă sunt extrem de puține pentru perioada anterioară secolului al XIII-lea (în județul Harghita vreo 10, mai puțin în județul Covasna).

Secuii sunt transferați de către regalitate din regiunea Mureșului Mijlociu și a Târnavelor – unde se va produce colonizarea sașilor – înspre

cursul superior al acestor cursuri de apă la sfârșitul secolului al XII-lea și începutul secolului al XIII-lea, în scopul întăririi pazei în marginile răsăritene ale regatului.

Contactarea acestor părți de către secui și pătrunderea lor în zonă s-a făcut dinspre vest și sud-vest, dinspre depresiunile Târgu Mureșului și a Odorheiului, unde arheologic sunt identificați că s-au așezat mai întâi.

În părțile de răsărit ale spațiului intracarpatic, după împingerea secuilor de către regalitatea maghiară în bordura interioară a Carpaților Răsăriteni s-a produs, în timp, procesul de secuizare a populației autohtone românești. Privilegiile și libertățile acordate secuilor de regalitate, forma lor de organizare accentuat militară, au constituit alte elemente – și totodată instrumente – ale acestui proces etnodemografic. Procesul ca atare, de secuizare/maghiarizare a românilor din zonă a continuat până în zilele noastre și este în desfășurare, consecință a existenței blocului etnic secuiesc privilegiat constituit aici în evul mediu dezvoltat și la începutul epocii moderne¹¹ și a unei politici duse în acest sens de anumite cercuri.

Drept urmare, așezările românești se restrâng numeric în Depresiunile Ciuc, Giurgeu, Odorhei, fiind consistente în Valea Mureșului, în partea vestică a fostului scaun secuiesc al Mureșului, unde contactul cu zonele românești de la vest și nord a contribuit la menținerea vechii pânze de populație băștinașe, românească.

Secuii își vor definitiva în secolele XIII-XIV ca formă de organizare teritorial-politică și militară instituția scăunală, preluată de la români nu numai de către ei, ci și de sașii colonizați de regalitatea maghiară în locul lor. Primele scaune secuiești și totodată cele mai bine organizate sunt – nu întâmplător – cele ale Odorheiului și Mureșului, situate în vestul teritoriului locuit de secui (și denumit apoi generic Secuime), indicând astfel și direcția dinspre care secuii pătrund în părțile de răsărit ale Transilvaniei. Simon de Keza, când își scria cronica sa – prin anii 1282-1283 – pe baza unor izvoare narative mai vechi, nota ca fapt de netăgăduit despre așezarea secuilor (*Zakuli*) între români (*Blackis*) în „munții de la marginea țării” (*in montibus confinii*), cu care s-au amestecat (*unde Blackis commixti*)¹². Era reflectată astfel, într-un izvor istoric de proveniență ungurcască, situația etnodemografică existentă în estul Transilvaniei în răstimpul anterior redactării cronicii lui Simon de Keza,

asupra cărei realități se insistă și în *Cronica Pictată* de la Viena – de la mijlocul secolului al XIV-lea – prin reluarea și amplificarea observației, socotită pe deplin întemeiată¹³.

Românii din aceste părți ale Transilvaniei aveau o organizare politică și militară proprie, la 1241 închizând, împreună cu secuii (*Olaci et Siculi*), pasurile din Munții Carpați, încercând oprirea înaintării tătaro-mongolilor în timpul mării lor năvăliri înspre Centrul Europei.¹⁴ Organizarea în cnezate și voievodate a românilor din estul Transilvaniei era o realitate în secolele XIII-XIV¹⁵.

Aducerea secuilor de către regalitatea maghiară în Transilvania și dispunerea lor în

părțile ei răsăritene pentru paza hotarelor regatului¹⁶ au dus la formarea unei pete alogene pe pânza de populație românească a Țării. Numărul mic la început al grupului de secui a rezistat în zonă prin caracterul său compact și mai ales ca urmare a rolului militar conferit de regalitate, în care scop li s-au acordat largi privilegii economice și politico-juridice. Factorul hotărâtor l-a constituit ridicarea lor la stare privilegiată, iar sub aspect numeric secuizarea populației existente în regiune, a românilor în primul rând, proces derulat continuu în secolele următoare, până astăzi, cu câteva „vârfuri” ale acestui proces, înregistrate în chip deslușit de recensământurile din secolul al XX-lea.

Note

1. Din lucrarea „*Românii din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Școală. Cultură*”. de Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan, Violeta Pătrunjel; în pregătire pentru tipar la Editura Grai Românesc, Miercurea Ciuc, 2002.
2. Între realizările notabile de până acum ale Muzeului Carpaților Răsăriteni din Sfântu Gheorghe sunt de menționat *Repertoriul arheologic al județului Covasna* (Sfântu Gheorghe, 1998, 255 p.), *Repertoriul arheologic al județului Harghita* (Sfântu Gheorghe, 2000, 395 p.), întocmite sub redacția lui Valeriu Căvruc în Scria Monografiei Arheologice I și respectiv II, precum și numerele apărute din publicația lui științifică, „*Angvstia*”.
3. Repertoriul arheologic al județului Covasna, sub voce
4. Repertoriul arheologic al județului Covasna, sub voce.
5. Repertoriul arheologic al județului Covasna, sub voce, și planșele de la p. 276.
6. Repertoriul arheologic al județului Harghita, sub voce, și planșele de la p. 390-391.
7. Z. SZÉKELY, în „*Materiale și Cercetări Arheologice*” (București), VI, p. 523; VIII, p. 25; IX, p. 297.
8. Idem, în „*Materiale și Cercetări Arheologice*” (București), IX, p. 297.
9. MIRCEA RUSU, Note asupra relațiilor culturale dintre slavi și populația romanică din Transilvania, Sec. VI-X, în „*Apulum*”, IX, 1971, p. 384.
10. NICOLAE EDROIU, Procesul de constituire a formațiunilor statale pe teritoriul României (secolele VIII-XI), Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1999, p. 62-71.
11. Vezi mai larg ION I. RUSSU, *Românii și secuii*. Ediție îngrijită de Ioan Oprea, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1990, 296 p.
12. *Historiae Hungariae fontes domestici*, ediția M. Florianus, vol. II, Pécs, 1883, p. 70.
13. *Ibidem*, p. 120. La sfârșitul secolului al XIX-lea, în vremea sărbătoririi Mileniului maghiar, când istoriografia ungară era instrumentalizată politic, pasajul din *Cronica* lui Simon de Keza privind existența românilor în părțile răsăritene ale Transilvaniei înainte de așezarea secuilor aici nu mai putea fi acceptat, recurgându-se la eliminarea și anihilarea lui. Astfel, redactorul „*Buletinului Muzeului Național Secuiesc*” din Sfântu Gheorghe din acel timp, Nagy Géza, interpretează pasajul din *Cronica* lui Simon de Keza referitor la prezența românilor (*Blacki, deveniți în Cronica Pictată de la Viena, Vlachi*) în regiune, la venirea secuilor, în modul următor: „aici desigur nu e vorba de rumuni, ci de alt popor, anume de bulgari”. Nagy G., în „*A Székely Nemzeti Múzeum Értésítője*”, Sfântu Gheorghe, II, 1891, p. 210, 213; trad. rom. la Ion I. Russu, *Românii și secuii*, p. 47.
14. JOHANNES LONGUS DE YPRA, *Chronica monasterii S. Bertini*, în *Catalogus Fontium Historiae Hungariae*, ediția F. A. Gombos, vol. II, p. 1332.
15. ȘTEFAN PASCU, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Editura Dacia, Cluj, 1971, p. 114-115; ION I. RUSSU, *Românii și secuii*, p. 44-37
16. Despre conceptul de „frontieră” și înțelesul lui pentru secolul al XIII-lea vezi recent Serban Turcuș, „Teritoriul românesc ca spațiu-frontieră în secolul al XIII-lea, în *Studia Universitatis Babeș Bolyai*”, *Historia*, XLV, 2000, 1-2, p. 3-14.

Abstract***Eastern Transylvania in the Early Middle Ages – VIIIth-XIIIth centuries***

In the historical evolution of the eastern Transylvania, a new phase is recorded with the penetration of the Hungarians and the attempts of Hungarian royalty to conquer the area in the XIth century. The archeological discoveries and the information offered by the native sources admit the conclusion that the first groups of hungarian warriors reached eastern Transylvania in the XIth century, after the founding of the Hungarian kingdom and the beginning of its expansion eastward. The Hungarian royalty would use other ethnic elements in order to rule the region / the pechenegs and especially the Seklers, whom it settles here in the XIIth and XIIIth centuries. The traces of sekler population are extremely few for the period to the XIIIth century (about 10 in the Harghita District and fewer in the Covasna District).

The fact that the Hungarian royalty brought the seklers in Transylvania and it placed them in the eastern parts in order to protect the borders of the kingdom led to the formation of an allogeneous spot on the picture of the Romanian population of the country.

Nicolae Edroiu

Membru corespondent al Academiei

Române, Universitatea „Babeş-Bolyai”

Cluj Napoca, Str. Mihail Kogălniceanu, Nr. 1

Tel.: 064/146453 (domiciliu)

ROMÂNII DIN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI ÎN SECOLELE XIII-XV*

Motto: „*Fiecare loc de pe pământ are o poveste a lui, dar trebuie să trăgi bine cu urechea ca s-o auzi și trebuie un dram de iubire ca s-o înțelege.*” (Nicolae Iorga)

Am început redactarea acestei lucrări cu dorința sinceră de a insista într-o manieră **sui generis**, fideli principiului *sine ira et studio* asupra istoriei românilor din secuime, atât de vitregiți de o istoriografie românească, care i-a neglijat de cele mai multe ori în favoarea unor abordări generale ori generalizante ale spațiului transilvan în ansamblu, ale Transilvaniei de sud-est în particular, promovând demersuri istorice vizând mai ales comunitățile secuiești din zonă.

Cercetarea noastră vizează tocmai comunitățile românești din așa-zisul „Ținut al Secuilor”, în intervalul dintre începutul secolului al XIII-lea și sfârșitul secolului al XIV-lea, perioada maximei prezențe românești în viața politică, militară, socială și economică a Transilvaniei, alături de secui, sași și unguri, dar și a asimilării treptate în cadrul populației secuiești, perioada când și-au asumat un rol activ în cadrul istoriei regiunii.

În legătură cu cele de mai sus, ni se pare firesc faptul că pentru români, ca de altfel și pentru secui, nu a fost necesară reglementarea expresă, printr-o diplomă de exemplu, a statutului lor față de regalitatea maghiară, întrucât drepturile, libertățile și privilegiile primilor rezidau din autohtonismul acestora ca supuși ai autorității centrale maghiare, iar secuii erau oricum considerați o comunitate liberă.

„Românii intracarpatici nu pot fi priviți nici o singură clipă ca o entitate cu istorie globală. Ei au fost regnicolari cu datorii și libertăți proprii stărilor ori teritoriilor (comitate, districte, scaune) de care aparțineau. Trecutul lor istoric este deci serios fracturat și neuniform.”¹

S-a vorbit în istoriografia românească relativ la statutul de inferioritate al românilor transilvăneni în general, al celor din sud-estul Transilvaniei în particular. Vom încerca, prin intermediul studiului nostru, să nuanțăm

această teză care, cel puțin pentru secolele XIII-XIV nu se verifică.

De ce am ales secolul al XIII-lea ca limită inferioară a cercetării noastre? Răspunsul rezidă în faptul că orice comunitate umană, mai mare sau mai mică, dintr-un anumit teritoriu, iese din anonimat în momentul în care dă naștere unor „elite” capabile să o reprezinte, să o conducă, și în acest fel să o facă cunoscută celor cu care intră în contact. Nu întâmplător, românii din sud-estul Transilvaniei sunt pomeniți în documentele scrise tocmai în acest frământat secol XIII, datorită rolului activ pe care și l-au asumat în viața politică, militară, economică și socială a zonei.

În secolele XIII-XV nu se găsesc în izvoarele contemporane scrise, date privind componenta demografică a sud-estului Transilvaniei și, prin urmare, analizele de demografie istorică sunt considerabil îngreunate, rezultatele unor asemenea demersuri fiind supuse relativității. Această „situație este, aproape generală pentru întreaga Europă, unde, de asemenea, între secolele XI-XIV documentele demografice sunt rare, deseori foarte neprecise, de aceea interpretarea lor e destul de delicată.”²

Cercetarea situației create în urma așezării secuilor în sud-estul Transilvaniei în cursul secolului al XII-lea ne demonstrează faptul că situația românilor trăitori în această zonă la venirea secuilor era mult mai bună inițial, devenind, odată cu trecerea timpului, din ce în ce mai grea, sfârșind printr-o asimilare previzibilă în condițiile pe care le vom arăta în continuare.

Această situație este, de altfel, valabilă și în spațiul transilvan în general.³ În acest sens, menționăm că în întreaga perioadă parcursă de maghiari în înaintarea lor în interiorul Transilvaniei a existat un proces de asimilare a populației întâlnite: „Au fost aserviți stăpânilor de domeniu nu numai membrii obștilor sătești ale românilor, ci și o bună parte a ungarilor. În decursul cuceririlor în general, deci și a cuceririi Transilvaniei, puterea centrală maghiară aplica concomitent și alte două metode. Ea

*Din lucrarea „Românii din Covasna și Harghita. Istoric. Biserică. Școală. Cultură” de Ioan Iăcățușu, Vasile Lechințan, Violeta Pătrunjel; în pregătire pentru tipar la Editura Grai Românesc, Miercurea Ciuc, 2002.

solicita colaborarea altor populații și încerca să atragă de partea ei conducătorii locali, cnezii și voievozii. Aceștia din urmă, fiind deja diferențiați substanțial față de membrii obștilor sătești ale românilor și tinzând să devină stăpâni feudali în adevăratul înțeles al cuvântului, au fost – cel puțin unii dintre ei – de acord să facă și cauză comună cu noua stăpânire pentru a-și menține situația privilegiată.”⁴

În sud-estul Transilvaniei se va manifesta însă un proces de asimilare cu caracteristici aparte, chiar dacă vor exista și asemănări cu procesul similar din restul Transilvaniei. Această nunață particulară de asimilare este în strânsă legătură cu evoluția specifică a teritoriului în care are loc.⁵

O parte a secuilor și românilor va intra de altfel în rândurile nobilimii, contribuind în acest fel la creșterea numerică și calitativă în același timp a ungarilor din Transilvania, căci „nu vom găsi cu ușurință la ungurii din Transilvania însușiri ca ale celor care se trag din secuii sau românii maghiarizați.”⁶

Urmărind pe hartă așezarea secuilor, observăm că ocupă în așa-zisul „Tinut al Secuilor”, în general zonele depresionare, care, nu întâmplător, sunt în mare parte pline cu toponime de origine românească,⁷ fapt care demonstrează că și aceste locuri au fost inițial populate de români, astăzi secuizați.

Că secuii au fost colonizați într-o regiune locuită de români este sigur. De acest lucru nu se îndoia nici istoricul **P. P. Panaitescu** care, cu ani în urmă făcea următoarele precizări: „Românii rămași în această regiune au pierdut limba lor și s-au ungarizat. Dovada că în secuime au existat sate românești peste care au venit secuii, este în numirile de locuri, care chiar în regiunile locuite numai de secuii sunt în cea mai mare parte de origine românească. De asemenea, din portul secuilor, din felul lor de a clădi casele se vede lămurit că au suportat o însemnată și veche înrăurire românească, până ce nu impuseseră încă limba lor populației băștinașe românești.”⁸

Interferența dintre români și secuii a fost de la început una deosebit de pronunțată. „Numai când un popor se contopește în altul, lasă urme atât de adânci în viața socială, politică, în limbă, port, ocupațiune și obiceiuri, cum le vedem împrumutate de la români, la secuii.”⁹

Tot de la români au împrumutat secuii și alfabetul. Nu întâmplător, o cunoscută cronică maghiară spune că după venirea ungarilor în Panonia, secuii au primit o parte din țară, dar

„nu în Câmpia Panoniei, ci în munții de margine, unde au avut aceeași soartă cu românii. De aceea, amestecați cu românii, ei se folosesc de literile acestora.”¹⁰

„Locul unde au trăit secuii împreună cu românii nu interesează prea mult în contextul de față, deoarece, atât în zona de la poalele Munților Apuseni (unde a fost o vreme granița de est a Ungariei și unde sunt consemnați o vreme secuii), cât și în regiunea Carpaților de Curbură (unde s-a mutat granița Ungariei în jur de anul 1200 și unde s-au stabilit, în fine, secuii), izvoarele îi pomenesc și pe români.”¹¹

Interesant și sugestiv în același timp ni se pare și faptul că „una din cele mai puternice afirmări ale originii romane a românilor vine din partea cronicarilor maghiari (Anonymus și Simon de Keza). În aceste cronici, anterioare întemeierii țărilor române, nu se poate sesiza un ton de ostilitate față de români. În această perioadă, statul maghiar nu suprimase încă autonomiile locale, iar românii din Transilvania au aceleași drepturi cu ungurii și sașii; se întrevede chiar începutul unei evoluții spre o «Universitas Olachorum».”¹²

În epoca arpadiană, dar și o bună vreme după aceea, românii din sud-estul Transilvaniei s-au menținut și ei într-o situație de „egalitate constituțională”¹³ față de secuii, ungurii și sașii. Deloc întâmplător, credem noi, în această perioadă nici un document, fie el particular ori oficial nu-i arată pe români ca fiind lipsiți de drepturile regnicolare ori de obiceiul pământului (*jus valachicum consuetudo Valachorum și situs Valachiae*).¹⁴

Prezența românilor în sud-estul Transilvaniei la venirea secuilor este atestată (insistăm asupra acestei realități) de o multitudine de surse: arheologice, documentare, confesionale, etnografice¹⁵, antroponimice¹⁶, toponimice etc, populația secuiască având în decursul timpului „cele mai intense legături și amestecuri etnolingvistice, de influențări reciproce cu românii”¹⁷, fapt care l-a determinat odinioară pe unul din marii noștri istorici să afirme: „cu secuii avem o simbioză, adică o viață împreună; cu ungurii numai o vecinătate. Deosebirea este esențială.”¹⁸

Documentele medievale vizând sud-estul Transilvaniei pomenesc alături de secuii și pe români având atribuții militare, politice, economice, pe care nu le puteau primii decât din partea regalității arpadice.¹⁹

Într-un document din 1222 se vorbește de „țara secuilor sau a românilor («per terram

Siculorum aut per terram Blachorum», «**per Sicuroum terram aut Blachorum**»). Această «țară» a românilor este o rămășiță a «pădurii» lor și pomenirea ei alături de «țara Secuilor» arată o asimilare a celor două regiuni sub raportul constituțional al autonomiei.⁷²⁰

În anul 1301 este pomenit cneazul Ursul, care „administrează, după o datină de la regii mai vechi, un «sat românesc» (*villa olachalin*) (*Memorus fidelitatis et obsequiorum servitiorum, sub quibus a predecessores nostris Hungariae regibus terra relictis et donatis tinere*)».⁷²¹

Într-un document⁷²² din 23 iunie 1250, care amintește o întâmplare din 1210, se vorbește de o oaste condusă de comitele sibian Joachim, formată din sași, români, secuși și pecenegi. Dintr-o știre din 1241, inserată în cronică franciscanului Paulin de Venația, se arată că românii și secușii „au închis trecătorile, pentru ca tătarii să nu poată trece prin ele.”⁷²³ De asemenea, în 1260 „secușii și valahii (*Siculorum quoque et Balachorum*) sunt menționați în armata regelui Bela.”⁷²⁴ „A doua mare invazie tătară în Regatul ungar, cea din 1285, a fost un nou prilej de manifestare a rolului militar al românilor, care, împreună cu secușii și cu sașii, au fortificat pasurile munților, îngrunând considerabil mișcările invadatorilor.”⁷²⁵

„Alături de obligațiile militare se aflau cele fiscale care, împreună, defineau statutul românilor și constituiau contravaloarea autonomiei lor străvechi, similară celorlalte autonomii ale variatelor popoare cuprinse în Regatul ungar. Pe plan de egalitate apar românii alături de secuși și de sași într-unul din actele emise de Bela IV în favoarea Arhiepiscopiei de Strigoni, prin care îi reconfirma un șir de venituri datorite de întemeietorii regatului: «de asemenea – amintește actul regal – să aibă dreptul de a strânge dijmele din veniturile regale, din partea secușilor și a românilor, dijme în vite mari, mici și în oriceferl de animale, afară din darea de pământ a sașilor, dar să aibă dreptul de a lua de la românii de oriunde și de la oricare dintre ei, dijmele obișnuite a se plăti în Regatul Ungariei...»⁷²⁶. Nici o discriminare nu transpare în acest însemnat document.”⁷²⁷ Într-un act din 1256 se spune că românii și secușii dau dijma vitelor („*Decima Siculorum et Blachorum*”⁷²⁸).

În concordanță cu cele de mai sus, posibilitatea participării românilor, în general, a celor din sud-estul Transilvaniei, în particular, la sistemul politic al voievodatului și regalității, ne

apare veridică, lucru întărit de documentele vremii. În acest sens, amintim de documentul din anul 1291, în care se arată: „**cum nos universis nobilibus, Saxonibus, Siculis et Olachis in partibus Transsylvaniae... congregatione cum iisdem fecissemus**”⁷²⁹ și pe cel din 1355, unde citim: „**in congregatione nostra generali universis prelatibus, baronibus, nobilibus, Siculis, Saxonibus, Olachis... in partibus Transylvanis constitutis.**”⁷³⁰

Putem vorbi astfel de existența în sud-estul Transilvaniei a unui statut de egalitate între români și secuși⁷³¹, care a favorizat, de altfel, asimilarea primilor, lucru confirmat de documentele ulterioare din care nu mai reiese acest statut de egalitate, fapt care ne demonstrează că secuizarea era avansată. „După 1355, prezența românilor nu mai este consemnată în mod direct în adunări, dar nici nu este exclusă până în deceniul IV al secolului XVI, când există indicii clare că românii fuseseră îndepărtați ca entitate dintre factorii politici ai țării.”⁷³²

În legătură cu „procesul de secuizare”⁷³³ care a avut loc în sud-estul Transilvaniei, s-a vorbit destul de puțin până în zilele noastre. Precizăm aici că acesta a fost unul natural, firesc în condițiile unui spațiu de interferență pe multiple planuri, favorizat însă de condițiile speciale politice, militare, economice și sociale din zonă. Inițial, a avut loc la nivel individual. În secolele XIII-XV nu oricine putea deveni secuș, aspect trecut de multe ori cu vederea, ci doar acela care făcea dovada prestării unui serviciu în schimbul câpătării acestei calități.

Fenomenul „secușii” avea, prin urmare, și o altă accepțiune, nefiind doar un etnonim oarecare, ci arătând și o însușire, o calitate privilegiată, obținută în schimbul anumitor servicii, de regulă militare ori economice. Astfel, în anul 1346, găsim o „scrisoare de ocrotire a regelui Ludovic «întâiul» pentru Pavel, fiul lui Dominic, fiul lui Solomon de Senyo, cu privire la faptul că, atunci când s-a pus la îndoială însușirea lor de secuși (subl. n.), numitul rege, nerecunoscându-i pe aceia ca secuși, a poruncit capitlurilor din Strigoni și din Agria să facă o cercetare în această privință. Învăderându-se, în urma acestei cercetări, însușirea lor de adevărați și neîndoelnici secuși, a lăsat ca să nu fie datori a înfățișa nicăieri privilegii date în această privință și să li se îngăduie a se așeza în chip slobod unde vor voi.”⁷³⁴

Iată cum secușii erau în secolele XII-XIV mai puțin o etnie decât o profesiune: „*servientis regio*.”⁷³⁵ Rămăi drepturile și privilegiile de care

se bucurau secuiei vor fi mai târziu unul dintre mobilurile secuizării românilor³⁶ în condițiile în care regii angevini vor renunța „la formulele de supunere practicate de predecesorii lor, regii arpadieni, în favoarea unor modele pe care le aduseseră cu ei din Apus, modele care prevedeau raportul direct al fiecărei feudal cu suveranul său, raport formulat uniform, nu în variante teritoriale ori de alte tipuri. Fără confirmarea, de regulă scrisă, a acestui raport, nici un feudal, indiferent de ce religie era, nu era recunoscut ca atare.”³⁷

Nu întâmplător, prin urare, regalitatea angelină fixează în scris în cursul secolului al XIV-lea și „sarcinile militare ale secuilor”³⁸, limitând tot mai mult autonomia administrativă și juridică a secuilor, sentințele fiind apelate, deseori, la rege.

Secolul al XV-lea aduce schimbări și în structura proprietății în sud-estul Transilvaniei, în sensul împroprietăririi unor nobili maghiari pe pământurile secuilor și, implicit, o restrângere a drepturilor acestora din urmă³⁹ de către voievodul Transilvaniei, determinând emigrări ale secuilor în Moldova și Țara Românească. Astfel, ei cer într-un lung și detaliat memoriu⁴⁰, în decembrie 1492, regelui Vladislav al II-lea, schimbarea voievodului Transilvaniei de atunci, anume Stefan Báthory, datorită faptului că acesta din urmă le restrânsese foarte mult drepturile și privilegiile specifice, în caz contrar amenințând cu emigrarea în Moldova.

Prestarea serviciului militar de către secui apare ca o obligativitate la începutul secolului al XV-lea, lucru confirmat documentar⁴¹, în aceeași perioadă apărând și judecătorul regal (*judex regius*)⁴².

Iată cum, pe cale de consecință, în condițiile instaurării dinastiei angevine s-a înrăutățit atât situația românilor cât și a secuilor din sud-estul Transilvaniei. „Iobăgia, sub dinastia angevină, devine o instituție de drept. Or, iobăgimea aceasta, cu atâtea îndatoriri, supusă tuturor asupritorilor, se compunea în majoritatea ei din români.”⁴³

Procesul de secuizare a românilor din sud-estul Transilvaniei s-a produs lent, dar continuu, pe cale pașnică și naturală. „În veacurile XIV și XV, Românii băstinași ... s-au contopit în masa secuiască.”⁴⁴ Cum am amintit mai sus, documentele nu-i mai menționează în mod expres pe românii din secuime. „Ici colca se ivesc nume sporadice de români, cu nume de botez săcuiesc...”⁴⁵ „Sporadic au mai dăinuit și mai târziu mici insule izolate de Români

băstinași.”⁴⁶ Au existat, în forme mai mult sau mai puțin compacte, deși și acestea au suferit o puternică contaminare cu elemente secuiești (de exemplu dialectele), doar comunitățile românești situate, prin forța împrejurărilor, la marginea „ținutului secuiesc.”⁴⁷

Inițial, toate comunitățile românești în care s-au așezat secui sau care aveau în vecinătate secui, ori erau înconjurată de secui, s-au constituit în comunități de graniță. Încetul cu încetul, acestea au fost „absorbite” de comunitățile secuiești, nemaiaivând posibilitatea de a intra în contact cu cei de același neam cu ei.⁴⁸

Această conviețuire dintre români și secui în sud-estul Transilvaniei a dat naștere unui fenomen în strânsă legătură cu procesul de secuizare, anume „fenomenul ceangău.” În condițiile în care, în cursul procesului de asimilare, unii indivizi (români) nu reușeau inițial să se identifice total cu etnia secuiască, din diferite motive, erau denumiți „ceangăi.”

Nu întâmplător, spațiul original al termenului „ceangău” a fost sud-estul Transilvaniei. Forma primară a termenului am găsit-o în maghiarul „*csáng*”⁴⁹, cu variantele „*csángani*”, „*csángódni*”⁵⁰, „*elcsángódni*”, cu înțelesul de „*străin*”, „*înstrăinat*”⁵¹, arătând deci o însușire, o calitate, fiind, cu alte cuvinte, un nume calitativ. Acesta era folosit de către secui pentru a desemna inițial pe cei care nu erau secui, unii dintre ei aspirând însă la această calitate, cum era cazul românilor, la un moment dat.

Din secolul al XV-lea, o parte a secuilor care își pierd privilegiile specifice și sunt nevoiți să emigreze în Moldova ori în alte zone, vor fi și ei denumiți „ceangăi.” Verbul „*csángódni*” sau „*elcsángódni*” înseamnă tocmai „a părăsi pe cineva sau ceva, a te înstrăina de cineva sau de ceva ce ți-a aparținut.”⁵²

De fiecare dată, termenul „ceangău” era raportat la individ și nu la o comunitate anume, lucru firesc având în vedere faptul că individul era cel care primea acest nume calitativ, nu comunitatea din care făcea parte, în condițiile în care secuizarea avea loc, după cum am amintit mai sus, tot la nivel individual. Asupra acestor probleme am mai insistat, de altfel, și cu alte prilejuri.⁵³

Insistența noastră a fost în consonanță cu dorința mai veche de a reconstitui istoria românilor din sud-estul Transilvaniei, „împiedicați așa de multă vreme, aproape două milenii, de a ieși la plină lumină a publicității. Căci, istoria Românilor din Ardeal trebuie scrisă sat de sat, cu proeții și țărani lor, ca să se

vadă că **am fost** și cum **am fost**⁵⁴, răspunzând astfel, într-o manieră sui generis, asemenea țăranului român ardelean de odinioară (întrebat de nobilul maghiar, la mileniul statului

ungar, orgolios: „*Când veți sărbători și voi o mie de ani de la venirea voastră ?*”): „Noi suntem de aici!”⁵⁵

Note

1. ADRIAN ANDREI RUSU, *Cititori și biserici din Țara Hațegului până la 1700*, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 1997, p. 20.
2. ȘTEFAN PASCU, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. II, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979, p. 326-327.
3. A. D. XENOPOL, *Istoria românilor*, ediția IV, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 327.
4. Thomas Nágler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, București, Editura Kriterion, 1992, p. 115.
5. ANTON COȘA, *Considerații asupra originii și evoluției fenomenului ceangău*, în Almanahul „Presa Bună”, Iași, 1996, p. 63.
6. ION BUDAI DELEANU, *De originibus populorum Transilvaniae/Despre originile popoarelor din Transilvania*, vol. I, București, Editura Enciclopedică, 1991, p. LVIII.
7. SABIN OPREANU, *Contribuțiuni la toponimia din ținutul săcuilor*, extras din Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj, vol. II, 1926 (cu o hartă), Cluj, Institutul de Arte Grafice „Adevărul”, 1926, p. 1-37.
8. P. PANAITESCU, *Istoria Românilor*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1990, p. 67-68.
9. SABIN OPREANU, *Terra Sicularum. Contribuțiuni privitoare la românii din ținutul săcuilor*, extras din „Societatea de mâine”, Revista săptămânală social-economică (nr. 36-37 din 1924 și 1-3 din 1925), Cluj, Editura revistei „Societatea de mâine”, 1925, p. 20.
10. SIMON DE KEZA, *Gesta Hungarorum*, capitolul 21, în *Scriptores*, I, p. 162-163; Sextil Pușcariu, *Alfabetul secuilor și slovele chirilice*, în „Analele Academiei Române, Memoriile Secției literare”, seria II, tom. XXVI, 1904-1905, p. 53-63; G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, vol. IV, p. 36-37.
11. IOAN AUREL POP, *Observații privitoare la structura etnică și confesională a Ungariei și Transilvaniei medievale (secolele IX-XIV)*, în *Istoria României*. Pagini Transilvane, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, 1994, p. 16.
12. ADOLF ARMBRUSTER, *România românilor. Istoria unei idei*, București, Editura Enciclopedică, 1993, p. 50.
13. Ștefan Metsz, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977, p. 13.
14. TRAIAN POPA, *Românii din județul Alba în veacurile XII-XV*, în *Apulum*, II, 1943-1945, Alba Iulia, 1946, p. 106.
15. SABIN OPREANU, *Ținutul Secuilor. Contribuțiuni de geografie umană și de etnografie*, extras din lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj, vol. III, 1928, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, Cluj, 1928, p. 43-191.
16. IOAN RANCA, *Românii din Scaunele secuiești în antroponimele din conscripții*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Ciubăncan, 1995 respectiv vol. II, Târgu Mureș, Editura Pax historica, 1997.
17. IOAN I. RUSSU, *Românii și Secuții*, București, Editura Științifică, 1990, p. 39.
18. N. IORGA, în *Revista Istorică*, XXV, 1939, p. 141.
19. *Idem*, Acte românești din Ardeal privitoare în cea mai mare parte la legăturile secuilor cu Moldova, extras din Buletinul Comisiei Istorice a României, II, București, 1916, p. 181.
20. *Idem*, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 46.
21. *Ibidem*, p. 66.
22. HURMUZAKI / DENSUȘIANU, *Documente* (veac. XI-XIII), vol. I, p. 338-341.
23. *Bruchstücke aus der Weltchronik des Minoriten Palinus von Venedig* (I Recension), hrsg. Von W. Holtzmann, I, Rom, 1927, p. 28-29, apud Șerban Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea*, București, Editura Enciclopedică, 1993, p. 137-138.
24. N. IORGA, *Acte și fragmente*, III, [1897], p. 76, apud I. I. Russu, *op. cit.*, p. 44.
25. *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*, ed. Ferd. Knauz, II, 1882, p. 419, apud Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 161.
26. FR. ZIMMERMANN, C. WERNER, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, I, Band, 1191 din 1342, Hermannstadt, 1892, p. 80, apud Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 161.
27. ȘERBAN PAPACOSTEA, *op. cit.*, p. 161.
28. SZABÓ KÁROLY, Székely Oklevéltár, Kolozsvár-Cluj, I, 1872, p. 13-14, apud N. Iorga, *op. cit.*, 1916, p. 182; Bakó Géza, *Evoluția socială și economică a secuilor în secolele XIII-XV*, în „Studii și Articole de Istorie”, II, 1957, p. 44.
29. Ioan I. Russu, *op. cit.*, p. 43.
30. *Ibidem*, p. 43.
31. ȘERBAN PAPACOSTEA, *op. cit.*, p. 161.
32. IOAN AUREL POP, *Românii și maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza statului medieval în Transilvania*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, 1996, p. 179.
33. I. I. RUSSU, *op. cit.*, p. 40.
34. Szabó Károly, *op. cit.*, p. 52-53, apud DJR, XIV, C. Transilvania, vol. IV, 1341-1350, p. 282.
35. G. POPA-LISSEANU, *Sicules et roumains. Un procès de dénationalisation*, București, 1939, p. 18.
36. *Idem*, *Originea secuilor și secuizarea românilor*, București, 1941, p. 75.
37. A. A. RUSU, *op. cit.*, p. 22.
38. SZABÓ KÁROLY, *op. cit.*, p. 126; Bárczaz O., A hadügy fejlődésének története, 1895, II, p. 482.
39. SZABÓ KÁROLY, *op. cit.*, p. 272-280.
40. *Ibidem*, p. 272-280.
41. *Ibidem*, act nr. 164; vol. III, act nr. 511.
42. I. LUPAȘ, *Realități istorice în voievodatul Transilvaniei din sec. IX-XVI*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj”, VII, 1929, p. 30.
43. I. N. CIOLAN, C. VOICU, M. RACOVITAN, *Transilvania – istorie și dăinuire românească*, București, Editura Sirius, 1994, p. 23.
44. SABIN OPREANU, *op. cit.*, 1925, p. 19.

45. *Ibidem*, p. 19.
46. *Ibidem*, p. 20.
47. ANTON COȘA, *op. cit.*, p. 64-65.
48. *Ibidem*, p. 64-65.
49. Cf. Révai Nagy Lexikona, IV, Budapest, 1912, p. 754-755; Új magyar lexikon, vol., I, Budapest, 1960, p. 480-481.
50. ION PODEA, *Monografia județului Brașov*, vol. I, Brașov, 1938, p. 50.
51. *Ibidem*, p. 50.
52. *Ibidem*, p. 50.
53. ANTON COȘA, *op. cit.*, p. 61-76.
54. N. IORGA, *Începuturile și motivele desnaționalizării în săcuime*, în *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice*, seria III, tom XVIII, 1936-1937, p. 231.
55. DAVID PRODAN, *Transilvania și iar Transilvania*, București, Editura Enciclopedică, 1992, p. 5.

Abstract

South-Est Transylvania Romanians in the XIIIth-XVth centuries

This article deals with the Romanian communities from the so called "Seklers Land " between the beginning of the XIIIth century and the end of the XIVth century, a period of maximum Romanian presence in the political, military, social and economic life of Tansylvanian Saxons and the Hungarians but also a period of the gradual assimilation among the Sekler population, when the Romanians assumed an active role in the history of the region.

The research of the situation created as a result of the Seklers' settling down in south -eastern Transylvania in the XIIth century proves the fact that the situation of the Romanians who were living in that area when the Seklers come was much better at the beginning and in time it worsened ending in a predictable assimilation. The presence of the Romanians in the south -east of Transylvania when the Seklers came is attested by a great number of sources: archeological, documentary, confessional, ethnographical, anthroponymical, toponymical, etc.; the Sekler population having in time , the most intense ethno-lingvistical connections and blendings, and mutual influences with the Romanians.

This cohabitation between the Romanians and the Seklers in south-eastern Transylvania gave rise to a phenomenon strongly connected to the process of Seklerization, called the "Csángó phenomenon" . When for various reasons , some individuals (Romanians) didn't succeed at first in identifying themselves totally with the Sekler ethnic population during the process of assimilation, they were called "Csángó."

From the XIVth century, a part of the Seklers who lose their specific privileges and are forced to emigrate to Moldavia or to other areas will also be called "Csángó". The verb "csángódni or elcsángódni" means exactly "to leave somebody or something, to become estranged from something or somebody that belonged to you."

Drd. Anton Coșa
Muzeograf, Muzeul de Istorie Bacău
Bacău
Tel.: 034/112444

DESPRE EVOLUȚIA SECUIZĂRII ROMÂNILOR DIN ARCUL CARPATIC

Pe secui îi întâlnim în Transilvania, voievo-dat autonom în cadrul regatului ungar, din secolele XII-XIII, când au fost așezați pentru apărarea graniței estice a acesteia, înspre Moldova, într-o vreme a migrațiilor târzii. În cronicile vechi ungare, printre care și cea a lui Anonymus, *Gesta Hungarorum*, se vorbește despre secui, arătându-se că sunt un neam aparte și că la venirea ungarilor din stepele Eurasiei, secuii, care ajunseseră înainte în Panonia, au ieșit în întâmpinarea lor în Rutenia și, după ce au ajuns în Panonia, la 896, au conviețuit acolo timp de două secole, împrumutând limba maghiară și apoi religia catolică.

Anexarea Transilvaniei la renăscuta Ungarie, în 1867, a adus și pe secui în granițele regatului ungar. Existența lor în Transilvania și mai ales manifestarea secuilor ca neam aparte de cel maghiar, deși aveau aceeași limbă și credință, a ispitit pe destui istorici unguri să se ocupe de originea etnică a secuilor. Unii istorici au demonstrat în lucrările lor că secuii sunt de neam aparte față de unguri. Alții, căutând să se încadreze în eforturile oficialităților ungare de a spori numărul redus al ungarilor în Transilvania, s-au străduit să confirme că secuii sunt de aceleași neam cu ungurii. Nenumărate lucrări și articole au inundat istoriografia ungară despre controversata problemă a originii etnice a secuilor. Tocmai controversele confirmă faptul că secuii sunt un neam aparte de cel maghiar. Ceea ce a mărit confuzia și a dat naștere controverselor dintre istorici a fost și numele de secu al acestui neam, care a apărut deopotrivă în cronicile vechi ungare și în legislația Principatului Transilvaniei, confirmând precis existența în teritoriul intracarpatic a maghiarilor, secuilor și sașilor ca neamuri diferite.

Marele lexicon PALLAS, ocupându-se de originea secuilor, publică un extras din lucrarea istoricului ungar dr. Sebestyén Gyula, sub titlul *Székegyek eredete* (Originea secuilor). Autorul plecând de la ceea ce susțin și cronicile vechi, între care și cea a lui Anonymus, arată că secuii ar fi resturile unui grup de vreo 3000 de huni, scăpați din vechile războaie și care s-ar fi așezat în Câmpia Ciglei. La venirea ungarilor, i-ar fi întâmpinat și au format avangarda acestora în cucerirea noii patrii. Autorul prezintă și dis-

cuțiile pe această temă între diferiți istorici, a căror sursă – își exprimă părerea – constă în aceea că tradiția în legătură cu originea hunică s-a păstrat trunchiată și răstălmăcită chiar în cronicile vechi și în lipsă de date, unii autori au ajuns să-i socotească drept un trib al pecenegilor, alții al cumenilor, sau chiar evrei rătăcitori, urmași ai celor din Vechiul Testament. P. Hunfalvy, un bun cunoscător al problemei¹, ajunge la concluzia că secuimea, în ansamblu, s-a format din populații de origine variată: majoritatea unguri, slavi, pecenegi, cumani, valahi. Atare varietate de neamuri a fost însă transformată în unguri din punct de vedere politic național, iar din cel social și politic în secu prin efectul nivelator al vremii.

La rândul lor, istoricii secu – dintre care amintim unul de dată relativ recentă, Szádeczky Ludovic, care a publicat o lucrare intitulată *A székelly nemzet történelmi, régészeti, természetrajzi és népismeri szempontból* (Deschiderea pământului secuiesc din punct de vedere istoric, arheologic, geografic și etnografic). El atestă etnicitatea secuilor ca fiind aparte de cea ungară, astfel „Descrierea secuimii” este una din cele mai perfide de a se falsifica situația etnolingvistică a unui teritoriu, întrucât groful, prin optica unui „patriotism” exclusivist, nu putea vedea românii din secuime (e adevărat, minoritari pe lângă secu) decât dacă „îi înșirăm între frații noștri secu”.

Încheiem succintă incursiune în problematica originii controversate a secuilor cu semnalarea unui document care aparține fondului arhivist al Tratatelor de Pace de la Paris din 1919-1920, în care se menționează naționalitatea secuiescă aparte de cea maghiară. În art. 11 al Tratatului de Pace semnat de România cu Austria în 10 decembrie 1919, privitor la minoritățile naționale, se vede în mod expres că România consimte să acorde, sub controlul statului, comunităților secuilor și sașilor din Transilvania autonomia locală în ce privește chestiunile religioase și școlare. Puterile Aliate cunoșteau faptul că cele două naționalități formau comunități etnice aparte, deosebite de cea maghiară.

* * *

În timpul cât au stat în Panonia, secuii au fost folosiți de regii unguri în războaiele purtate

în apus ca trupe de avangardă și ariergardă, iar la începutul secolului al XII-lea, când s-a pus problema definitivării cuceririi Transilvaniei, ei au înaintat spre est, pe văile Someșului și Mureșului, ajungând la sfârșitul secolului XII și la începutul secolului al XIII-lea în ținutul locuit de ei și în prezent, sud-estul Transilvaniei. În teritoriile de la răsărit de Carpații Orientali se aflau atunci alți migratori târzii, cumani, apoi vor veni tătarii, așa că secuii, în urma unei înțelegeri cu regalitatea ungară, au rămas dincoace, cu misiunea de a apărea granița estică a Transilvaniei, rol pe care-l avuseseră înainte în Bihor, când se aflau la începutul expansiunii lor în teritoriul românesc intracarpatic. În schimb, li s-a recunoscut modul de viață și obiceiurile, în secolul al XIV-lea acordându-li-se și unele privilegii economice.

Organizații militarești, secuii s-au așezat peste românii băștinași. Prezența românilor în arcu carpatic este dovedită de documentul care spune că în 1210, o oaste condusă de comitele Șibian Ioachim era formată din sași, secui și pecenegi. Într-altul, din 1241, aflăm că, împreună cu secuii (Olaci et Seculi), locuitorii de lângă Carpați au închis pasurile pentru a opri trecerea tătarilor². Se constată că, la așezarea secuilor, românii aveau o organizare politico-administrativă, altfel nu ar fi putut întreține formațiuni militare. De altfel, secuii, neam aparte și izolați de unguri, n-au stăruit asupra faptului că românii ar fi „venetici”. Problema aceasta a fost inventată de oligarhia maghiară, în scop politic. Chiar și Diploma leopoldină din 4 decembrie 1691, prin care se stabilesc principiile după care urma să fie condusă Transilvania în cadrul Imperiului Habsburgic, se afirmă că secuii sunt un neam aparte (punctul XIV): „Secuii, un neam foarte războinic de oameni, sunt scutiți și în viitor, ca și până acum, de toate prestațiunile, de orice îngreunări cu orice încartiruiuri pentru iarnă ori pentru vară, de zeciuielile ori de prestațiunile pentru bunurile pe care le posedă cu datoria de insurecțiune. În schimb ei rămân datori a face pe socoteala lor proprie servicii de război pentru apărarea patriei, dar totuși aici nu socotesc țărării sau supușii secuilor”. Deci, drepturile acordate în trecut și recunoscute și întărite prin această diplomă se referă la nobilii secuilor, nu și la țărării secuilor, care roboteau laolaltă cu românii pe moșiile celor dintâi.

Atât în timpul voievodatului Transilvaniei, autonom în cadrul regatului ungar până la 1541, cât și între 1541 și 1688, când a fost prin-

cipat sub suzeranitate otomană, precum și între 1688 și 1867, sub stăpânirea Austriei, secuii n-au făcut parte din națiunea ungară. Nici o oficialitate din acest interval de timp nu-i consideră maghiari, ci un neam aparte, așa cum îi considerau de altfel și legile țării.

Până la începutul secolului al XX-lea, toate încercările guvernelor ungurești de a-i integra pe secui în națiunea ungară, au rămas fără rezultat. Mai mult chiar, secuii au emigrat neconținut în celelalte două țări române. Numai în anul 1902 au emigrat în România, din cauza lipsurilor de tot felul, peste 12000 de secui, fapt care a contribuit la declanșarea unei ample campanii în scopul „salvării secuilor” de la romanizarea prin emigrări. Se urmărea tăierea oricăror legături ale secuilor cu România și atragerea lor spre Ungaria. În recensămintele oficiale ungare din perioada dualismului (1867–1918), secuii, pe criteriul limbii vorbite, au fost înglobați în rubrica ungarilor, deci nu mai apar ca naționalitate aparte. Scopul a fost de a mări numărul ungarilor atât pentru Ungaria, cât și pentru Transilvania.

Pentru a vedea cât de supărătoare era situația etnografică a ungarilor, ceea ce a determinat guvernele de la Budapesta să comită falsuri și măsluiri în operațiunile de recensare pe teren și pentru a înfățișa exact numărul maghiarilor în Transilvania, fără înglobarea secuilor în totalul lor, în tabelele statistice din 1880, 1900 și 1910 (cele patru recensăminte oficiale, realizate decadal în Ungaria, în epoca dualismului – M.R.) am separat numărul secuilor, operație posibilă, întrucât în județele Ciuc, Odorhei și Trei-Scaune și o parte din Mureș – Turda, în care se aflau 426 comune mixte, locuite numai de secui și români, cifrele indică în realitate secui, nu maghiari.

Astfel, în recensământul din 1880 se aflau în cele 3 județe (comitate) ale fostului Mare Principat al Transilvaniei (fără părțile vestice: Banat, Crișana și Maramureș – M.R.): 1.146.611 ROMÂNI, 235.155 MAGHIARI ȘI 353.027 secui (în acest număr cuprinzându-se și românii secuizați). În recensământul din 1910, situația se prezenta astfel: 1.472.021 români, 476.561 maghiari și 441.658 secui (și români secuizați). Fenomenul deznaționalizării românilor nu s-a produs în zonele Transilvaniei locuite împreună de români și maghiari, întrucât fiecare dintre cele două nații a evitat căsătoriile mixte.

În recensământul din 1890, ale cărui date sunt interpretate de Balog Pal³, în cele patru

judete se aflau 97200 români, 367.839 secui și în parte din Mureș – Turda 47.602 maghiari. În recensământul din 1910 numărul secuilor s-a de 441.656 de suflete, dintre care cel puțin între 25–40% proveniți din români secuizați⁴.

Separati de Ungaria propriu-zisă prin masa compactă de români, secuii au gravitat din punct de vedere economic vreme de secole, spre țările române Moldova și Țara Românească, unde au emigrat în timp 150.000 – 200.000 dintre ei, spre a scăpa de exploatarea latifundiilor maghiare. Orice încercare a oficialităților ungare de a-i deznationaliza, până în 1918, a fost sortită eșecului.

Abia după 1918, în statul român, secuii s-au declarat maghiari, formal și instantaneu, renunțând la afirmarea originii etnice. Între 1940–1944, când au ajuns din nou sub stăpânirea Ungariei, ca urmare a Dictatului de la Viena, secuii s-au declarat din nou naționalitate aparte de cea maghiară. În 1945, odată cu revenirea Transilvaniei de nord-est în cuprinsul României, secuii s-au declarat iarăși maghiari, din nou renunțând la originea lor etnică, astfel declarându-se cu ocazia recensămintelor care au avut loc în România postbelică, inclusiv în cel din 1922, cel mai recent.

Amestecul social-etnic, de mari proporții, s-a produs de o îndelungată perioadă de timp în zona Secuimii. La începutul secolului XX fenomenul deznationalizării românilor era foarte avansat, aproape încheiat în unele localități, dar vestigiile documentare ale românismului în declin erau vizibil peste tot „... acei ungurizați din punct de vedere al limbii și în bună parte ca religie se consideră încă mereu români. Cărți și însemnări bisericești, biserici dărăpănate și rămase fără nici unul sau puțini șovăielnici credincioși cimitire părăsite cu cruci de lemn putrezite și amintirile oamenilor mai stau măturii ale trecutului românesc. Integrarea decurge încet, dar sigur, asemenea cursului liniștit al apei care surpă malul...”⁵ Dispăreau localurile de cult, se dezagregau comunitățile confesionale, era uitată limba românească, dar conștiința obârșiei și puternica legătură instinctivă cu legea (credința) românească persistau prin generații⁶. Procesul deznationalizării și amestecului a fost în Secuime îndelungat, continuu, prea puțin tulburat de rezistențe ori reacțiuni din partea victimelor, era o luptă liniștită având ca urmare contopirea înceată, neobservată, a românilor între secui⁷. Elementul popular – rustic românesc era continuu resorbit (cel puțin pe plan lingvistic și cul-

tural) de națiune dominantă maghiarofonă, care fusese inițiat – la ocuparea teritoriului și încă prin veacurile XIV–XV – desigur o minoritate, mănunchiul de secui cum spunea un scriitor ungur⁸.

Procedeele, mecanismul, etapele maghiarizării (secuizării) din Secuime ar trebui să fie identificate și analizate, pornindu-se de la realitățile istorice vechi, documentele veacurilor XIII, XV, XVI. Este vorba de un sistem de măsuri și o politică urmată conștient și perseverent în zona ocupată din estul Transilvaniei de către coloniștii secui maghiarofoni care erau – cel puțin din veacul al XVII-lea – majoritatea în cuprinsul scaunelor corespunzând județelor de mai târziu Ciuc, Trei Scaune, Odorhei, Mureș. Ei reprezentau forța politică și economică determinată, conducătoare, dominantă nu numai politic și social-economic, ci și cultural, ecleziastic etc., având organizații bisericești mult superioare, susținute de magnati și de stat, cu o bază materială puternică și mult prestigiu, față de resursele modeste și sărăcia cronică românească a modestelor bisericești sătești de lemn, susținute din contribuții ale enoriașilor sărăciți și împilați. Începând din veacul al XIX-lea, în lupta contra elementului românesc din Ungaria, a guvernelor și parlamentului de la Budapesta și în continuare a celor trei biserici ungurești (catolică, calvină, unitariană), la care se adaugă organizații culturale (precum celebra EMKE, înființată în 1885 la Cluj, în inima Ardealului, pentru maghiarizarea românilor – M.R.) și social-economice (Székely kirendeltség, cu sediul la Târgu-Mureș, 1874).

Cu precădere din a doua jumătate a veacului al XIX-lea, în perioada așa-numitului dualism (alianța austriecilor cu ungurii împotriva naționalităților din Austro-Ungaria), nobilimea și burghezia ungară au dezlănțuit în Ungaria și Transilvania o acțiune de deznationalizare a populației autohtone pe scară largă, perseverentă, abilă. Prin faimoasa lege XLIII, votată de dieta Ungariei și sancționată în anul 1868, erau înlăturate ultimele rămășițe ale autonomiei politic-administrative a Principatului Transilvania și a fost anexat la Ungaria, încât nobilimea și burghezia maghiară aveau mână liberă să-și asigure preponderența politică și economică în toată țara, să înlătore și periferizeze pătura conducătoare românească și săsească în Transilvania. Pe plan cultural, politica dualismului austro-ungar era înfăptuită prin ofensiva împotriva instituțiilor culturale de

bază ale popoarelor, școala și Biserica, cum și împotriva limbii lor naționale. Legile școlare ale ministrului instrucțiuni Agoston Trefort din 1870 și 1883 introduceau în mod obligatoriu limba maghiară în școlile elementare și secundare românești, iar prin legile școlare de tristă amintire din 1907 ale ministrului Apponyi Albert existența școlilor românești depindea de arbitrarul guvernamental, oricând putând fi desființate din rațiuni superioare de stat. Cea ce era mai grav era faptul că învățătorii români din școlile românești, în afara de limba maghiară trebuiau să-i depindă pe copiii români că aparțin nației ungare. Era o operă de perversiune sufletească nemaiîntâlnită în istoria popoarelor civilizate, legiuitorii voiau să-și întărească rândurile cu maghiari, făcuți, în lipsă de maghiari născuți. Treptat, cu remarcabilă îndemânare, politica bine calculată a deznăționalizării a dus la rezultate apreciabile, era o acțiune de notorietate, cu tristă faimă în toată lumea, operă a statului și bisericilor ungare în dauna popoarelor (mai ales șvabi, slovaci, români, evrei, armeni) din vechea Ungarie. Șovinismul unguresc nu era dispus să recunoască egalitatea în drepturi și dreptul la viață pentru alte neamuri de oameni. Este ușor de explicat o atare politică urmărită de obsesie de clasele dominante ungare, întrucât elementul etnic unguresc zis majoritar și dominant în statul dinainte de 1918, era în realitate în minoritate față de totalul naționalităților neungare din Ungaria. Acțiunea de maghiarizare se făcea nu numai cu forța brută și teroare, cu presiuni economice, dar și în forme nuanțate, cu mijloace pașnice sub paravanul ademenitor a unor lozinci nobile, înălțătoare, ca misiune civilizatoare, ideea de stat național, unitatea națională a țării, apărarea neamului (rasei) ș.a.m.d. uneori în Transilvania chiar sub pretextul unei scormituri aberante să readucă la matca naționalității „pe maghiarii românizați” (?)⁹.

Într-un asemenea cadru advers, prinsă în cleștele aparatului politic administrativ juridic, militar economic, școlar și ecleziastic al mediului secuiesc maghiarofon, populația românească s-a pomenit mereu mai izolată, risipită, și fără organizații politice, fără școli, cu organizație ecleziastică divizată. Populația românească era neputincioasă și nesustinută de vreo forță politică și economică externă, încât ea nu avca decât două căi de ieșire: a) să-și ia lumea în cap (Muntenia, Moldova, Dobrogea sau țări străine) și pierzând totul în afară poate de sufletul și libertatea conștiinței, ori b) să capi-

tuleze renunțând la ființa sa etnică-lingvistică și dobândind unele avantaje cu ușurări materiale. Era natural că atât românii din orașe, cât și țăranii (oamenii pământului, legați de glia străbună) să aleagă a doua cale, mai ușoară pătura rurală cu deosebire nu putea să reziste și să existe prin idei și principii naționale abstracte ea trebuia să trăiască în orice condiții. Această populație românească din Secuime era victima nevinovată a vitregiei vremurilor a situației ei izolate și disperate a unei politici hrăpărețe imperialiste practicate de statul feudal ungar. Treptat, aproape neobservat, în câteva etape mari majoritatea populației române din scaunele secuiești a putut fi desființată ca realitate și entitate națională în curs de 2-3 veacuri, adică integrată de secuii maghiarofoni.

Dintre nenumăratele măsuri de deznăționalizare și maghiarizare hotărâte și întreprinse de guvernele de la Budapesta în epoca dualismului ceea ce dovedește o politică de sus avem în față două extrem de acuzatoare: lucrarea lui Telkes Simon președintele Societății centrale de maghiarizarea numelui, *Hogy magyarosítsuk a vezetéknévket* (Cum să maghiarizăm numele de familie), Budapesta, 1898 – cuprindea instrucțiuni despre modul în care numele românești să fie schimbate în nume maghiare. Făcătorul de unguri își începe sinistru întreprindere cu următoarea fabulație: Așa cum prin botez creștinul devine membru al comunității creștine, tot așa prin maghiarizarea numelui de familie prin botez național cel cu nume străin este primit în societatea maghiară, în rândurile adevăraților fii ai națiunii. Acest botez acest crez este din punct de vedere social și național mult mai important decât botezul religios care nu dă decât un prenume și aduce adepți numai religiei pe când maghiarizarea numelui de familie îl face maghiar și astfel ne mărește încrederea reciprocă și ne face egali întreolaltă maghiarizarea numelui având prin urmare un mare rol etic în consolidarea și unificarea națiunii noastre... Maghiarizarea numelui e un jurământ de credință, o angajare patriotică (p. 5).

A doua este un voluminos tratat, intitulat *A Magyarországi Románok* (Românii din Regatul ungar), Budapesta, 1907, p. 953 +XXXIX planșe, semnat de Antal Huszar, elaborat din îndemnul și la indicațiile a doi dintre promotorii politici de deznăționalizare conții Iului Andrassy, ministru de interne, și Albert Apponyi, ministru al cultelor și instrucțiunii. Masivul tratat, cuprinzând planurile și măsurile pentru desființarea românilor ca națiune, a fost

tipărit doar în 25 de exemplare exclusiv pentru uzul guvernului ungar, având caracter strict secret și confidențial, fiind pus în aplicare prin legile școlare Apponyi (1907) și prin înființarea în 1912 a Episcopiei greco-catolice maghiare de Haydudorog, în care au fost înglobate zeci de parohii și filii greco-catolice românești smulse din diocese de Oradea, Gherla, Blaj.

Lipsa unor statistici oficiale în Transilvania pe parcursul Evului Mediu din care să rezulte existența și numărul românilor din scaunele din Secuime unde conviețuiesc cu secuii de la așezarea acestora din urmă acolo, ne împiedică să cunoaștem numărul românilor care locuiau în viitoarele patru județe ale arcuului carpatic, până la jumătatea secolului al XVIII-lea, când Maria Tereza a ordonat întocmirea unui recensământ al românilor din Transilvania de către generalul Bukov între anii 1760–1762. Despre numărul secuilor existenți în acel moment nu avem o statistică aparte. În 1839 generalul-maior Lenk Ignacz a făcut o statistică, fără să indice numărul secuilor și al românilor din fiecare comună, ci numai coloritul național al fiecăruia: maghiar, maghiar-român și român-maghiar, cu o valoare ipotetică. Recensămintele oficiale în Regatul ungar au avut loc după realizarea dualismului din 1867 și stabilesc naționalitatea după limba vorbită, nu după originea etnică, iar pentru a modifica raportul complet nefavorabil pentru maghiari, în raport cu numărul covârșitor al românilor, guvernării unguri au considerat în aceste recensăminte pe secuii ca fiind maghiari.

Împărăteasa Maria Tereza a ordonat întocmirea unei statistici oficiale a românilor din Principatul Transilvaniei după confesiune spre a recunoaște rezultatele concrete ale Uniunii religioase de către o comisie prezidată de generalul-baron Adolf von Bukov lucrările au durat din 1760 până în decembrie 1762, întocmindu-se o statistică intitulată: *Tabella Dismembration Templorum Unitarium et nonunitorum in Principato Transilvaniae existentium, ab aulice in Annis 1760–1761 et 1762 successive et authentice extradata*.

O altă statistică oficială a fost ordonată în 1805 de către guvernatorul Transilvaniei, G. Banffy, care privea numai pe românii ortodocși. Comentariile și concluziile noastre se vor întemeia pe aceste două statistici și pe recensământul ultim din Ungaria dualistă, cel din 1910, comparate cu datele recensământului din 1930, din România referitoare la cele 426 de comune mixte locuite de secuii și români.

Secuii colonizați de regii ungari s-au așezat peste români, în satele lor, în care și-au construit case nu după stil secuiesc sau după cel din pusta ungară, ci după stilul și arhitectura caselor românilor astfel că între satele în care s-au așezat secuii și cele românești nu sunt deosebiri cu excepția unor târguri și orașe întemeiate de secuii. Nu sunt deosebiri – sau ele sunt minore – în port, obiceiuri, artă populară secuiască și cele ale românilor. Căsătoriile mixte între secuii și români s-au produs secole de-a rândul. Ceea ce îi deosebea pe români de secuii erau limba și confesiunea.

Secuii vorbesc limba maghiară și erau romano-catolici până la reforma religioasă din secolul al XVI-lea mulți dintre ei îmbrățișând cultele protestante. Românii au fost ortodocși până la 1700, după unire o parte a lor devenind greco-catolici. Românii din satele mixte au învățat limba maghiară, mulți și-au pierdut limba prin căsătorii cu secuii sau datorită condițiilor concrete de viață, majoritatea și-au păstrat însă confesiunea. Până astăzi întâlnim în satele mixte numeroase familii în care părinții își păstrează fiecare confesiunea sa își botează copii – băieții după confesiunea tatălui, – fetele după cea a mamei și la orice eveniment familial: botez, căsătorie, deces, secuii și românii luau parte unii la alții, după cum comune au fost și dansul și petrecerile tinerilor.

Datorită acestui fel de conviețuire, mai cu seamă datorită faptului că secuii se bucurau de anumite drepturi față de români și aveau o stare materială mai bună, s-a produs – proporția este serioasă – un proces de asimilare a elementului românesc de către cel secuiesc.

În restul Transilvaniei, în zone de conviețuire a românilor cu maghiarii și cu sașii, asemenea stări s-au întâlnit rar, căsătoriile mixte în aceste cazuri cu totul întâmplătoare și în plus, contactul cu Ungaria s-a menținut permanent.

Secuizarea românilor s-a produs în etape diferite. Prima etapă cuprinde pe românii care și-au pierdut limba maternă, împrumutând limba maghiară vorbită de secuii, dar și-au menținut numele românesc și confesiunea ortodoxă sau greco-catolică. Aceștia sunt românii secuizați expuși secuizării complete. A doua etapă cuprinde pe românii care și-au pierdut limba și confesiunea ei sunt secuizați complet, a căror origine românească o trădează numele românesc maghiarizat.

Procesul de secuizare a românilor s-a produs de-a lungul secolelor, lent, pe cale naturală și pașnică. Au existat și presiuni din partea statului

și constrângeri de natură economică și confesională. Preoții cultelor maghiare au căutat să-și mărească numărul credincioșilor prin atragerea românilor ortodocși și greco-catolici, utilizând tot felul de metode. Pentru a fi primiți să lucreze pe moșiile grofilor unguri, românii erau obligați să aducă dovada scrisă de la preoții confesiunilor maghiare că au trecut la una din acele confesiuni. Aceeași formalitate se cerea pentru a putea face parte din posesoratele de păduri spre a beneficia de material lemnos. De cele mai multe ori preoții cultelor maghiare au tulburat relațiile normale dintre secui și români, mai ales acolo unde românii erau lipsiți de preoții lor.

Statistica oficială din 1760–1762, este un document care atestă prezența românilor de ambele confesiuni în comunele din arcul carpatic. Reamintim că Balogh Pal a afirmat că maghiari și secuii n-au fost niciodată ortodocși sau greco-catolici. În consecință, recenziții ortodocși sau greco-catolici nu puteau fi decât români, indiferent dacă vorbeau sau nu românește. Un locuitor care vorbea ungurește și era trecut ca fiind de naționalitate maghiară, dar care se declara din punct de vedere confesional ortodox sau greco-catolic, era în realitate român, așa cum și Balogh Pal o afirmă. Realitatea a fost camuflată prin metoda artificială a stabilirii naționalității după limba vorbită și nu după confesiune.

Statistica întocmită de Bukow, referitoare la românii de ambele confesiuni, arată că din cele 426 de comune din Secuime existau români în 349 comune mixte, secuiești-românești repartizate astfel: în județul Covasna 90 comune, în Harghita 137 și în Mureș, 122 comune, deci nu se mai aflau români în 77 comune.

Statistica oficială ungară din 1910 arată că, după limba vorbită, se aflau români în 231 comune; în 65 din județul Covasna, în 71 comune din județul Harghita, în 95 din județul Mureș. Într-un interval de 150 de ani românii au dispărut complet din 195 de comune, din totalul celor 426. Cifra este impresionantă și a dat satisfacție oficialităților ungare alarmându-I însă pe români. Ambele părți au fost înșelate – prima voit – prin cifrele care nu oglindeau realitatea, bazându-se pe artificii cunoscute. Aceeași statistică indică faptul că în 1910 existau locuitori de confesiune ortodoxă și greco-catolică în 343 comune, deci ei nu puteau fi decât de origine etnică români.

Este foarte semnificativ faptul că numărul comunelor în care s-a constatat după confesiune

prezența românilor (în 1760–345 comune, în 1890 – 355 comune), a rămas aproape constant, secuizarea românilor producându-se prin asimilarea lentă, în interiorul fiecărei comune. În lucrarea sa Balogh Pal reproduce din recensământul realizat în 1890 o următoare situație a populației din cele patru județe¹⁰.

Mureș-Turda	în 208 comune	102.572 maghiari și 62.179 români
Ciuc	în 66 comune	98.861 maghiari și 14.470 români
Odorhei	în 136 comune	103.209 maghiari și 3.131 români
Trei Scaune	în 113 comune	110.799 maghiari și 17.360 români
TOTAL	în 523 comune	415.441 maghiari și 97.200 români

Cifrele reprezintă numărul secuilor și al românilor după limba vorbită. Dar cifra care reprezintă numărul românilor după limba vorbită este mult inferioară celei care reprezintă numărul lor după confesiune. Cifra de 97.200 români recenzați în 1890 este nereală, pentru că existau mulți români care au fost recenzați după limba vorbită ca maghiari dar care erau de confesiune ortodoxă sau greco-catolică. Despre aceștia din urmă autorul face o precizare deosebit de importantă: În Ardeal, naționalitatea secuiască (care exista deci – M.R.) nu s-a atașat Bisericii Ortodoxe, întrucât legislația ardelenască niciodată nu a recunoscut confesiunea ortodoxă: maghiarii din secuime aparținători confesiunii ortodoxe, vor fi deci români maghiarizați¹¹.

Dacă după circa șapte secole de conviețuire a românilor și secuilor în secuime mai existau aproape 100000 de români, după limba vorbită, în peste 350 de localități mixte, rezistând asimilării complete de către secui, păstrându-și limba și confesiunea, și dacă se ține seama că secuizarea prin asimilarea pe cale naturală a fost neîntreruptă, precum și de faptul că secuii așezați aici au fost mai puțin decât românii autohtoni, putem concluda că din numărul total de secui recenzați, cam jumătate erau români secuizați complet.

Mai mulți factori au favorizat acest proces. Primul și cel mai important este factorul natural, biologic, concretizat prin căsătoriile mixte, al

TABEL
privind numărul românilor în 23 de comune din arcul carpatic recenzați
în anii 1880 și 1910 în Ungaria și 1930 în România

Localitatea	Județul	Recensăminte ungare				Recensăminte române		
		1880 Români		1910 Români		1930 Români		1966 Români
		După limbă	După confes.	După limbă	După confes.	După neam	După confes.	După neam
Boroșneul- Mic	Trei Scaune	607	641	993	1020	-	9	10
Comolău	"	-	126	2	123	77	98	-
Bicsad	"	-	538	9	648	735	610	136
Chichiș	"	103	372	169	415	306	252	137
Lisnău	"	34	495	19	473	435	493	87
Micfalău	"	15	788	6	918	1013	918	44
Cernatul de Jos	"	-	253	9	174	154	120	106
Toria	"	1	107	3	167	109	267	268
Mărtănuș	"	285	315	338	366	444	456	268
Ojdula	"	125	161	191	218	284	276	246
Poiana	"	3	124	4	128	21	115	4
Ghelința	"	6	196	93	389	167	361	35
Păpăuți	"	184	192	544	676	348	345	478
Zagon	"	1140	1219	2808	2117	1206	1183	562
Zăbala	"	199	209	425	454	526	531	879
Aita Medie	"	4	137	1	180	166	161	79
Aita Mare	"	6	140	9	153	216	208	106
Aita Seacă	"	13	179	-	263	267	284	122
Bățanii Mari	"	9	202	24	263	244	266	61
Bodoș	"	42	39	-	30	72	57	3
Căpeni	"	10	112	7	100	99	94	100
Căpeni	"	-	156	-	134	192	186	1
Brețcu	"	1213	1235	1186	1234	1122	1123	709
TOTAL	-	3999	7935	6140	10623	8203	8743	4230

doilea era cel social, luptele și răscoalele comune pentru apărarea drepturilor uzurpate de feudalii maghiari, urmează factorul cultural-artistic, influențele reciproce în toponimie, în artă, populară, în datini, obiceiuri, tehnica arhitecturală etc; în fine, al patrulea este cauzat de așezarea geografică și lipsa legăturilor economice și sociale cu ungurii din Alföld.

Afirmațiile sunt confirmate și în Conscriptia sufletelor parohiei gr. Cat. din Nagy Kaszon, după fiecare familie, în anul 1877, realizată de preotul român Alexandru Solnai, document aflat în arhiva bisericii din Cașinul Mare (Nagy Kaszon, astăzi Plăieșii de Jos – județul Harghita). Conscriptia cuprinde numele părinților și al copiilor din satele care formează comuna, după cum urmează: în satul Doboli –

29 familii cu 106 suflete; în Imper 36 familii cu 170 suflete; în Cașinul de Sus – 26 familii cu 102 suflete; în Cașinul de Jos – 78 familii cu 329 suflete; în Iacobenii – 72 familii cu 291 suflete; în Cașinul Nou – 40 familii cu 178 suflete. În total 280 familii cu 1176 suflete. Românii aveau biserică de piatră, casă parohială, local de școală confesională frecventată în 1871 de 201 elevi și învățător român, pe Ignățiu Solnai. Limba și predarea erau cea română.

La recensământul din 1930, efectuat după criteriul neamului, numărul locuitorilor din aceste sate scăzuse la 815, respectiv în 53 de ani au fost secuizați 361 de români. În 1940, după Dictatul de la Viena, preotul român Ioan Boldor a fost expulzat, biserica închisă și toți românii trecuți cu forța la Biserica Romano-Catolică.

După 1945, când a venit ca preot Iuliu Cucuiat, au revenit la Biserica Română peste 300 de locuitori, iar în 1968, sub păstoria preotului Aurel Rădulet, numărul celor reveniți s-a ridicat la 530. Abia în 1975 a fost reînființată o secție română cu clasele I-IV pe lângă școala maghiară din Plăieșii de Jos (în satele în discuție școlile românești au fost desființate în anul 1940 de ocupanții horthyști, reluându-se ulterior cu o învățătoare maghiară care nu posedea suficient limba română). Timp de 35 de ani românii n-au avut școli în limba maternă și de aceea ei nu știu să vorbească românește. De la 1877 până la 1977 numărul românilor din Plăieșii de Jos a scăzut de la 1176 la aproximativ 530, adică au dispărut 646 de români, în timp ce numărul secuilor a sporit rapid. Existența românilor se constată numai prin numele românești pe care le poartă și care se văd și pe crucile din cimitire: Tudoran, Todor, Mohan, Vancea, Mihoc, Ilieș, Timar ș.a. În afară de acestea, există nume de români maghiarizate complet.

Situația prezentată poate fi extinsă asupra tuturor românilor din arcul carpatic (Secuime) unde, în urma procesului biologic și a împrejurărilor vitrege, cu precădere cele din 1940-1944, o parte din români s-au secuizat. Cetățenii de ambele naționalități din localitățile din Secuime continuă să fie alături la botezuri, nunți și înmormântări, urmând obiceiurile și datinile prilejuite de aceste evenimente, așa cum le-au moștenit de la înaintașii lor. Sunt realități controlabile pe viu, la fața locului.

Recensămintele ungare din 1880 și 1910 înfățișează următoarea situație: în 1880, în cele 23 comune au fost recenzați, după limba vorbită, 3999 români, iar după confesiunile ortodoxă și greco-catolică, 7935 români. Diferența de 3936 a fost înglobată în numărul maghiarilor (de fapt, a secuilor).

În 1910 au fost recenzați după limbă 6140 români, iar după cele două confesiuni 10623 români. Din nou diferența de 4483 a fost cuprinsă în numărul maghiarilor (secuilor). Falsul a fost posibil întrucât acei români vorbeau și limba maghiară sau și-au pierdut limba maternă, au rămas însă ortodocși sau greco-catolici. Scopul urmăririi de cenzori a fost de a diminua numărul românilor și al celorlalte naționalități nemaghiare din statul ungar, fapt constatat și de istorici și etnografi străini.

Maghiarii au comis falsuri chiar și în cadrul recensămintelor făcute după unirea Transilvaniei cu România. După cum s-a văzut, conform

recensământului din 1910 în aceleași 23 de comune din județul Trei Scaune (astăzi Covasna), erau după neam 8203 români și după confesiune 8743. Rezultă că 540 erau români după confesiune și s-au declarat ca fiind după neam maghiari (secui), ceea ce denotă corectitudinea recensământului, respectarea strictă a instrucțiunilor și normelor fixate de Direcția Generală de Statistică din București.

Ca să ne limităm la aceleași 23 de comune prezentate în tabelul nostru, locuite de secui, români secuizați, dacă în 1930 se aflau 8203 români după neam, s-a ajuns la bizara situație ca în 1966 să scadă la 4320. Ce s-a întâmplat cu 3883 români lipsă? Unde au dispărut din comunele respective? Răspunsul nu poate fi decât unul singur: în câteva decenii au fost maghiarizați.

Despre modul cum a evoluat secuizarea românilor din arcul carpatic (Secuime) în perioada cuprinsă între cele patru recensăminte oficiale ungare și după Unirea din 1918, lăsăm să vorbească cifrele recensămintelor din anii 1880 și 1910 și cifrele recensământului român din 1930, din care rezultă următoarele situații:

În județul Odorhei erau 136 comune mixte locuite de români și secui din vremuri vechi. Recensământul ungar din 1880a constatat că în 83 comune continuau să se afle, laolaltă, secui, români secuizați și români; în restul de 53 de comune românii au dispărut. Dispariția este pur și simplu formală, realitatea fiind că în aceste comune românii au devenit secui prin limba vorbită. În cele 100 comune din județul Trei Scaune, numai în 4 nu erau români în 1880, iar în județul Ciuc numai în 3 comune din totalul de 66. În județul Mureș-Turda, care avea 209 comune – dintre care 85 erau locuite de români și maghiari – în 116 se aflau români și secui, iar în 8 comune nu se aflau români, fiind complet secuizați.

În 1880, în cele patru județe, care însumau 526 comune se aflau secui și români în 358, iar în 68 românii erau secuizați prin limba vorbită și credința religioasă, putând fi identificați după numele românești maghiarizate.

Intensificarea procesului de maghiarizare în statul ungar, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX-lea, n-a adus satisfacția dorită cercurilor guvernamentale. Din cifrele recensământului din 1910 că din cele 133 comune ale județului Odorhei românii au dispărut complet din 84, fiind înglobați secuilor, întrucât vorbeau limba maghiară. Constatăm

însă după confesiune românii au dispărut numai din 46 comune, pentru că în restul de 38 se aflau români ortodocși și greco-catolici. În județul Ciuc, din cele 64 comune (în 1910), se arată că au dispărut din 25 comune după limba vorbită, doar în 5 după confesiune. În județul Trei Scaune din cele 100 de comune, românii au dispărut după limba vorbită, din 32 numai din 3 însă după confesiune. În județul Mureș-Turda din cele 129 comune locuite de români și secui, conform recensământului din 1910 au dispărut românii din 34 de comune după limba vorbită iar după confesiune doar din 6 comune.

Per total, după criteriului stabilirea naționalității pe baza limbii vorbite în 1910 românii au dispărut din 175 comune însă doar din 60 după confesiune. Chiar dacă admitem fenomenul din totalul de 426 de comune locuite de secui și români ale județelor amintite, rămân totuși 251 comune cu români. Cum însă cifra de 175 comune este contestată de rubrica confesiunilor, care indică existența românilor ortodocși și greco-catolici în 311 comune rezultă că în 1910 românii erau secuizați complet numai în 115 comune ale arcului carpatic. Constatăm că secuizarea completă a românilor s-a produs în 68 de comune ale celor patru județe în timp de secole până în 1880 iar în intervalul de la 1880 la 1910 numai în 30 de ani deci s-a produs secuizarea completă a românilor în alte 60 comune ale aceluiași județe fapt care confirmă aplicarea drastică a metodelor de maghiarizare și secuizare a românilor și a altor naționalități din statul ungar.

Ființa neamului românesc din zona Secuimii din sud-estul Transilvaniei a fost apărată și menținută de către românești și școlile confessionale înființate și susținute de ambele Biserici până la 1918. Aceste instituții formau obstacolul de netrecut în acțiunea de maghiarizare a românilor. De aceea guvernele ungurești au pornit lupta pentru desființarea lor prin înființarea Episcopiei greco-catolice ungare la Hajdudorog precum și școlile maghiare de stat pentru români. Episcopia greco-catolică maghiară de Hajdudorog a fost înființată prin hotărârea parlamentului Ungariei, în vara anului 1912. Guvernele și presa ungurească, în lupta lor pentru întemeierea acestei episcopii, au încercat cu vreme înainte să aducă tot felul de argumente pentru a dovedi existența așa-numiților unguri greco-catolici. Adevărul este că toți ungurii greco-catolici nu sunt altceva decât rutenii și românii deznăționalizați pe care oficialitatea ungară a căutat după 1850 să-i

treacă în rândul ungarilor veritabili scoțându-i de sub jurisdicția Bisericii greco-catolice române și a celei rutene cărora le aparțineau acești credincioși până la 1912. Astfel că, Episcopia de Hajdudorog a încorporat sub jurisdicția sa și 83 de parohii, 382 filii și 172 cătune românești luate de la diecezele Oradiei Gherlei și Blajului, cu un total de 73225 de credincioși¹². Români transilvăneni au ghicit ce se ascunde în spatele acestei episcopii – un nou pericol de deznăționalizare întrucât în comunele și satele românești anexate acesteia – inclusiv din secuime – limba română urma să fie înlocuită cu cea maghiară. Episcopia unită maghiară din Hajdudorog va rămâne o amenințare deschisă la adresa românilor¹³.

Ceea ce n-au putut înfăptui oficialitățile ungare în timpul celor 51 de ani ai dăinuirii dualismului (1867–1918) au realizat hortystii între 1940–1944. Într-adevăr după Dictatul fascist de al Viena (30 august 1940), deznăționalizarea românilor din teritoriul contopit a fost mult agravată comparativ cu acțiunea Ungariei nobiliare de dinainte de anul 1918, devenind o dominantă a regimului hortysto-fascist cu scopul schimbării raportului etnic majoritar românesc al acestei zone a României, politică aplicată fără milă și fără tocmeală, cu mijloace brutale tipic fasciste, astfel încât deznăționalizarea fățișă a populației a devenit un act notoriu în toate sectoarele vieții economice sociale, politice confessionale, culturale, artistice.

Cu o sălbatică furie s-a dezlănțuit teroarea aparatului hortyst de ocupație împotriva Bisericii Românești de ambele confesiuni și a slujitorilor altarului. Distrugerea Bisericii Române însemna în concepția cotropitorului un punct forte în acțiunea de deznăționalizare și maghiarizare forțată a populației românești. Sub protecția și la îndemnul autorităților și trupelor de ocupație hortyste, bande de șovini secui și maghiari au dăruit 18 biserici românești în cele trei județe din Secuime (Ciuc, Odorhei, și Trei Scaune), două în județul Mureș și una în județul Bihor, alte multe zeci de biserici au fost devastate și profanate, iar cele care au scăpat de furia șovinistilor maghiari și secui, lipsiți de preoții lor alungați peste granița vremelnică din ordinul lui Horthy (până la 1 decembrie 1943 au fost expulzați 1254 de preoți), au fost trecute pe seama confesiunilor de expresie maghiară, fie închise și sigilate, unele dintre ele au fost transformate în magazine.

Guvernării hortysti au urmărit supunerea credincioșilor români ortodocși din teritoriul

răpit Episcopiei ortodoxe maghiare de Munkacs a cărei întemeiere a fost anunțată oficial după răpirea și invadarea ungară a Transilvaniei de nord-est. Scopul urmărit era de a impune limba maghiară ca limbă de cult, grăbind astfel maghiarizarea românilor și rutinelor, precum și acela de a rupe unitatea canonică a românilor din teritoriul ocupat de cei din țara mamă. Profitând de persecuțiile, expulzările și maltrătarile clerului și credincioșilor români – ordonate de la Budapesta – așa-zisa Episcopie greco-orientală maghiară, în fruntea căreia Horthy l-a instalat pe un oarecare Mihail Popoff⁴, un emigrant rus caterisit, a reușit să-și subordoneze vreo 28 de parohii din județe ca Trei Scaune, Ciuc și Mureș. Pe de altă parte, în timpul ocupației hortyste, Episcopia greco-catolică maghiară de Hajdudorog a reînviat și ea ca prin minune, încercând din nou să-și supună credincioșii români greco-catolici.

Fiind lipsiți de lăcașurile de închinăciune, preoții lor asasinați (au căzut victime, fiind omorâți după rețete medievale, protopopul Huedinului, Aurel Munteanu, preotul Traian Costea din Treznea, preotul Andrei Bujor din Mureșenii de Câmpie cu întreaga familie ș.a.) sau expulzați, profesorii și învățătorii – intelectuali în general – alungați și ei, școlile desființate, trecându-se la maghiarizarea numelor de persoane și de localități numeroși credincioși români au fost siliți prin teroare să îmbrățișeze unul sau altul din cultele maghiare. N-au fost lăsați în pace nici morții din morminte. În urma unei ordonanțe a guvernului ungar, din primăvara anului 1942, inscripțiile de pe teritoriul comunelor (inclusiv de pe troițe) au fost maghiarizate. S-a declanșat un adevărat război al crucilor, guvernul maghiar ordonând tuturor organelor administrative din teritoriul răpit să înlocuiască cât mai curând inscripțiile românești cu inscripții maghiare, de pe toate crucile de lemn și de piatră aflătoare pe teritoriul localităților. În comunele din Secuime aici și în Maramureș a fost un adevărat dezastru pentru români – inscripțiile românești de pe cruci și de pe bisericile rămase nedistruse au fost rase. Bunăoară, primarul din Bicsad a ras cu râvnă, înarmat cu un ciocan și o daltă, pisania din pridvorul bisericii românești din comună. N-au fost uitate nici troițele și crucile comemorative ridicate în memoria croilor români căzuți în bătălii pentru apărarea patriei române – ele au fost distruse.

Potrivit raportului Consulatului general al României la Cluj, nr. 5110 din 30 septembrie

1941, până la acea dată sare întregi au fost trecute în mod forțat la confesiunile maghiare. În Sovata 600 de români au fost trecuți cu forța la romano-catolici. În Aita Seacă (jud. Trei Scaune), au fost forțați să treacă la diferitele confesiuni maghiare 98 de familii, deci aproape întreg satul. Documentul menționează că au trecut la alte confesiuni totalitatea credincioșilor ortodocși în următoarele parohii din Secuime: Biborțeni, 89 români: Porumbenii Mari, 191; Băcel, 605; Baraolt, 265; Bicsad, 1491; Căpeni, 217; Comolău, 212; Micfalău, 1528. Au trecut marea majoritate a credincioșilor români din comunele: Cernatul de Jos, 201, au mai rămas 2 familii care au rezistat; Aita Mare, 257, au mai rămas 36 suflete; Aita Medie, 423, au mai rămas 3 suflete; Bățanii Mari, 468, au mai rămas 5 familii; Lisneu, 548, au mai rămas 18 familii; Ozun, 778, au mai rămas 50 familii; Sfântu Gheorghe, 2119, au mai rămas 46 suflete⁵.

Politica cercurilor guvernamentale hortyste de deznaționalizare a românilor din teritoriul de nord-est al Transilvaniei s-a manifestat cu consecințe dintre cele mai dureroase în domeniul culturii și îndeosebi al învățământului, reeditându-se politica reacționară din timpul fostei Monarhii austro-ungare, dar cu metode fasciste și elemente rasiale radicale. Politica școlară a constituit un element de bază a politicii generale a Ungariei hortyste în problema națională, scopul final fiind desființarea românilor cotropiți ca națiune. Nu este locul aici să intrăm în amănunte. Vom menționa doar că, dacă la data de 30 august 1940 funcționau în Transilvania de nord-est 1966 școli primare de stat, cu 4692 învățători și învățătoare, prin presiuni multiple, în cadrul cărora maltrătarile și schingiuirile s-au situat pe primul plan, 3982 au fost siliți să-și părăsească postul, căminul, și să se refugieze, iar din cei rămași pe loc au fost menținuți în serviciu doar 10%⁶. Situația învățământului liceal profesional și superior românesc a fost identică: din 67 unități existente înainte de pronunțarea Dictatului de la Viena, în anul școlar 1940/1941 a funcționat doar un singur liceu românesc (cel din Năsăud) pe teritoriul Transilvaniei de nord-est și 7 secții românești pe lângă diferite licee. Din totalul de 800 de profesori români la școlile de grad secundar, în 1942 au mai rămas abia 162, restul, adică 558 profesori și maiștri secundari titulari și 80 suplinitori au fost alungați. Totalizând numărul elevilor înscriși în școlile secundare sau secțiile românești din nord-estul

Transilvaniei, ajungem la cifra înfirmă, alarmantă, de 1835.

Învățământul superior în limba română era reprezentat numai prin cele trei Academii teologice de pe lângă episcopiile de Cluj și Oradea și acestea cu cadre didactice neîndestulătoare. Universitatea din Cluj s-a refugiat în teritoriul liber, la Sibiu, în timpul ocupației hortyste. Academia ortodoxă din Oradea a trebuit să se refugieze iar cea ortodoxă din Cluj a rămas cu doi profesori titulari. Au mai fost nevoiți să se refugieze profesorii de la Academii teologice paralele – greco-catolice –, 4 din Oradea și 2 din Cluj¹⁷.

În ceea ce privește și presa și literatura, ocupații au luat măsuri drastice, românilor nepermițându-li-se să editeze decât cinci publicații în limba română, comparativ, pentru o populație de trei ori mai puțin numeroasă, care vorbea limba maghiară în sudul Transilvaniei nedespriș de România, existau 24 de organe de presă ce apăreau în această limbă¹⁸. Editarea de cărți în limba română se lovea și ea de nenumărate obstacole, soluții pe acest teren fiind găsite în special în cadrul Bisericii. Cât privește manualele școlare de geografie, istorie, ș.a. pentru elevii români, ele erau editate în Ungaria, cu un conținut adecvat și într-o limbă românească aproximativă.

Dezastrul care a încercat România în anii celui de al doilea război mondial dar mai ales pe românii rămași pe teritoriul răpit de Ungaria hortystă prin dictat fascist, brutal, a fost teribil de dureros și cu consecințe dintre cele mai dramatice, îndeosebi pentru românii din arcul carpatic, ajunși în timp minoritari față de secui. Și cu tristețe trebuie să o spunem că, după ce secuii s-au opus, au rezistat vreme de secole încercărilor de topirea lor în națiunea ungară, odată cu prevenirea Transilvaniei de nord-est la România, prin eliberarea sa și Tratatul de Pace de la Paris (1946), în deceniile postbelice ei au devenit vârful de lance al himerei hungarismului.

Cei patru ani de ocupație hortystă au făcut sub raportul deznaționalizării și maghiarizării (secuizării) din arcul carpatic mai mult rău mai multe victime, decât în cele cinci decenii cât a viețuit Ungariei dualiste. Fenomenul cu proporții îngrijorătoare a continuat să se agraveze în actualele județe Harghita și Covasna atât în deceniile regimului comunist, cât și după anul 1989, secuii deținând în zonă întreaga putere controlând toate structurile locale. Prin diferite forme și mijloace alternând cele de o subtilitate și perfidie măiastră cu cele violente, ei continuă să-i deznaționalizeze pe românii autohtoni și să purifice etnic zona. Îndepărtarea elementului românesc are un scop precis.

Note

1. HUNFALVY PÁL, *A székeleyek. Felelet a székeleyek scytha-hun eredetűségére* (Secuii. Răspuns lui dr. Nagy János în chestiunea despre obârșiile scyto hunice ale secuilor), Budapeșt, 1880, 79 p.
2. HURMUZAKI-DENSUȘIANU, *Documente, veac XI-XIII*, vol. I, p. 338-341.
3. BALOGH PÁL, *A Népfajok Magyarországon* (Naționalitățile în Regatul ungar), Budapeșt, 1902. Editată de ministerul Cultelor și Instrucțiunii, masiva carte reprezintă punctul de vedere al guvernului ungar. Scopul acestei lucrări este de demonstra că românii s-au infiltrat în Transilvania (desigur, peste maghiarii băștinași), arătându-se pe neașteptate au pătruns și în ce zone și localități s-au așezat.
4. ION I. RUSSU, *Românii și secuii*, Editura Științifică, București, p.96.
5. AUGUSTIN PAUL (DELALETEA), *Între Someș și Prut*, București, 1905, p. 99-110.
6. ION I. RUSSU, *op. cit.* P. 91-92.
7. *Az erdélyi tudományos intézet évkönyve* (Anuarul Institutului științific ardelean), Kolozsvár (Cluj), 1940-1941, p. 252.

8. Gazeta Odorheiului, nr. 219, p.1.

9. ION I. RUSSU, *op. p.* 21-22.

• Cele 349 comune care făceau parte din cele trei județe Ciuc, Odorhei, Trei Scaune și Mureș-Turda au fost arondate la cele trei județe de astăzi.

10. BALOGH PÁL, *po. Cit.* P. 637.

11. *Ibidem*, p.648.

12. *Ibidem*, p.648.

13. *Ibidem*, p.648.

14. Arhiva Cancelariei Sfântului Sinod, București, dosar nr. 492/1940, f. 294.

15. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond Transilvania, vol. 200, f. 331.

16. România nouă din 11 noiembrie 1940.

17. Cf. *Teroarea hortysto-fascistă în nord-vestul României, septembrie 1940– octombrie 1944*, București, 1985, p. 241-246.

18. Tribuna Ardealului din 1 ianuarie 1941; Săptămâna din 7 iunie 1942.

Abstract*South-Est Transylvania Romanians in the XIIIth-XVth centuries*

The annexation of Transylvania to the reborn Hungary in 1867 also brought the Seklers within the borders of the Hungarian kingdom. The seklers existence in Transylvania and especially the expression of their belief that they are a nation different from the Hungarians, although they had the same language and faith, tempted many Hungarian historians to deal with the ethnic origin of the Seklers.

Being military organizations, the Seklers settled over the native Romanians, whose presence inside the Carpathians is proved in documents as far back as 1210.

In the Seklers Land the process of denationalization and combination had faren a long time and it had been little disturbed by rezistence and reactions on the part of the victims. It was a quiet fight resulting in the slow, unnoticed blending of the Romanians among the Seklers.

The Romanian folkloristic element had been continuously reabsorbed (at least on the lingvistic and cultural levels) by the Hungarian dominant nation, who had been initiated with the occupation of the territory and ever in the XIVth - XVth centuries- by a minority.

The existence of the Romanian people from the Seklers lord in south-eastern Transylvania was defended and maintained by the by the Romanian Church and its ministers. The distruction of the Romanian Church symbolized, in the invader opinion, a strong point in the action of the denationalization and unwilling change of ethnic identity of the Romanian population.

This phenomenon of alarming propositions continued to aggravate in the present-day Harghita and Covasna Districts both in the centuries of the communist regime and after 1989, the Seklers having the entire power in the area and controlling all the local structures. They continue to denationalize the autochthonous Romanians and to ethnically purify the area using various forms and methods, from subtlety and skillful perfidy to violence.

Mihai Racovițan

Conf. Univ. Dr., Universitatea „Lucian Blaga”,
Sibiu

Tel. 069/430532 (domiciliu)

CATOLICII DIN MOLDOVA ȘI „FENOMENUL CEANGĂU”

Catolicii din Moldova au format obiectul unei lungi dispute, pasionate și pasionante, privind originea și proveniența lor. „Cele mai multe polemici și-au atins scopul când au creat zăpăceală și neîncredere”¹. Această constatare a lui Nicolae Iorga se potrivește foarte bine problemelor analizate în studiul de față. Mai mult de două veacuri și jumătate de cercetări și interpretări venite cu predilecție din partea maghiară au creat o bibliografie impresionantă în acest caz.

Începutul acestor demersuri științifice se regăsește în anul 1781 când, un preot secui pe nume Zöld Péter, refugiat în Moldova în urma evenimentelor de la Madéfalva din 1764² (cunoscutul Siculicidium), folosește relativ la catolicii din spațiul moldav sintagma „ceangăimaghiari”³, făcând în acest fel o inovație lingvistică prin alăturarea a doi termeni: „ceangău” (folosit în Transilvania) și „ungur” (folosit la adresa catolicilor din Moldova, cu sensul de locuitor venit din Țara Ungurească, cum mai era denumită Transilvania) raportând termenul la o comunitate și creând astfel un fals etnonim.

De altfel, una dintre greșelile fundamentale ale celor care s-au ocupat în trecut de acest subiect (perpetuată din păcate și astăzi) a fost aceea a considerării termenului „ceangău” ca etnonim și căutarea originilor unei etnii purtând acest nume, demers care în mod firesc nu a dus decât la concluzii controversate din punct de vedere științific.

S-a vorbit astfel de o posibilă origine cumână⁴ a „ceangăilor” din Moldova ori s-au emis diverse ipoteze privind originea cabară⁵, pecenegă⁶, hunică⁷, ajungându-se la un moment dat la considerarea ceangăilor ca fiind un grup auxiliar al secuilor⁸ sau urmași ai maghiarilor din „Atelkuzu”⁹ rămași în Moldova ori, „un grup al poporului maghiar, care în decursul secolelor X-XII a trăit pe teritoriul de azi al Ungariei, și anume în regiunea apuseană, de unde s-a strămutat în Transilvania în cursul secolului al XII-lea, plecând de aici, în parte, în Moldova”¹⁰.

Termenul „ceangău” a fost folosit în decursul timpului cu sensuri diferite, fără să se încerce stabilirea momentului istoric când

apare, aspect deosebit de important în privința înțelesului corect pe care l-a avut inițial.

„De obicei, apariția unui nume nou pe tabelul popoarelor marchează momentul desprinderii unui nou neam dintr-o comunitate mai mare. Originea denumirii date de vecini trebuie căutată întotdeauna în sânul poporului nou apărut. Ea oglindește fie caracteristici ale spațiului geografic și ale cadrului istoric, fie trăsături psihico-spirituale ale poporului respectiv (limba vorbită, culoarea, credința, obiceiurile și chiar numele cu care membrii acestui neam se desemnează pe ei înșiși)”¹¹.

Spațiul original al termenului „ceangău” a fost sud-estul Transilvaniei. Lingviștii susțin faptul că în privința sensului unui cuvânt, trebuie căutată întotdeauna forma primară existentă în limba de origine a acestuia. Printr-o analiză de „arheologie lingvistică”¹² am căutat această formă primară a termenului „ceangău” și am găsit-o în maghiarul „csáng”¹³, cu variantele „csángani”, „csángódní”¹⁴, „elcsángódní”, cu înțelesul de „străin”, „înstrăinat”¹⁵, arătând deci o însușire, o calitate, fiind cu alte cuvinte un nume calitativ. Acesta era folosit de către secui pentru a desemna inițial pe cei care nu erau secui. Aceștia puteau fi români, sași sau alți trăitori în secuime ori la granițele teritoriului secuiesc, unii dintre ei aspiranți la calitatea de secui.

Documentele medievale amintesc alături de secui și pe români având rosturi militare. Astfel, într-un document¹⁶ din 23 iunie 1250, care amintește o întâmplare din 1210, se vorbește de o oaste condusă de comitele sibian Joachim, formată din sași, români, secui și pecenegi. Dintr-o știre din 1241, inserată în cronica franciscanului Paulin de Veneția, se arată că românii și secuii „au închis trecătorile pentru ca tătarii să nu poată trece prin ele”¹⁷. „A doua mare invazie tătară în Regatul ungar, cea din 1285, a fost un nou prilej de manifestare a rolului militar al românilor, care împreună cu secuii și sașii au fortificat pasurile munților îngreunând considerabil mișcările invadatorilor”¹⁸.

„Alături de obligațiile militare se aflau cele fiscale care, împreună, defineau statutul românilor și constituiau contravaloarea

autonomiei lor străvechi, similară celorlalte autonomii ale variatelor popoare cuprinse în Regatul ungar. Pe plan de egalitate apar românii alături de secui și de sași într-unul din actele emise de regele Bela IV în favoarea arhiepiscopiei de Strigoni, prin care îi reconfirmă un șir de venituri dăruite de întemeietorii regatului: „de asemenea – amintește actul regal – să aibă dreptul de a strânge dijele din veniturile regale, din partea secuilor și a românilor, dijele în vite mari, mici și în orice fel de animale, afară din darea de pământ a sașilor, dar să aibă dreptul de a lua de la românii de oriunde și de la oricare dintre ei, dijele obișnuite a se plăti în Regatul Ungariei...”¹⁹. Nici o discriminare nu transpare în acest însemnat document²⁰. Într-un act din 1256 se spune că românii și secuii dat dijma vitelor („Decima Siculorum et Blacorum”²¹).

În concordanță cu cele de mai sus, posibilitatea participării românilor în general, a celor din sud-estul Transilvaniei în particular, la sistemul politic al voievodatului și regalității, ne apare veridică, lucru întărit de documentele vremii. În acest sens, amintim de documentul din anul 1291 în care se arată: „cum nos universis nobilibus, Saxonibus, Siculis et Olachis in partibus Transsylvaniae... congregatione cum iisdem fecissemus”²² și pe cel din 1355 unde citim: „in congregatione nostra generali universis prelatibus, baronibus, nobilibus, Siculis, Saxonibus, Olachis... in partibus Transylvaniae constitutis”²³.

Putem vorbi astfel de existența în Transilvania a unui statut de egalitate între români și secui²⁴, care a favorizat de altfel asimilarea primilor, lucru confirmat de documentele ulterioare din secolele XIV-XVI, din care nu mai reiese acest statut de egalitate, fapt care ne demonstrează că secuizarea era avansată.

În legătură cu „procesul de secuizare”²⁵ care a avut loc în sud-estul Transilvaniei s-a vorbit destul de puțin până în zilele noastre. Precizăm aici că acesta a fost unul natural, firesc în condițiile unui spațiu de interferență pe mai multe planuri. Inițial, a avut loc la nivel individual. În evul mediu transilvan nu oricine putea deveni secu, aspect trecut de multe ori cu vederea, ci doar acela care făcea dovada prestării unui serviciu în schimbul căpătării acestei calități. Cazul românilor, conform documentelor amintite mai sus este revelator în acest sens.

Termenul „secui” avea prin urmare și o altă accepțiune, nefiind doar un etnonim oarecare,

ci arătând și o însușire, o calitate privilegiată, obținută în schimbul anumitor servicii, de regulă militare ori economice. Astfel, în anul 1346 găsim o „scrisoare de ocrotire a regelui Ludovic «întăul» pentru Pavel fiul lui Dominic, fiul lui Solomon de Senyo, cu privire la faptul că, atunci când s-a pus la îndoială **însușirea lor de secu** (subl. n.) numitul rege, nerecunoscându-i pe aceia ca secui, a poruncit capitlurilor din Strigoni și din Agria să facă o cercetare în această privință. Învăderându-se în urma acestei cercetări însușirea lor de adevărați și neîndoielnici secu, a lăsat ca să nu fie datori a înfățișa nicăieri privilegii date în această privință și să li se îngăduie a se așeza în chip slobod unde vor voi”²⁶.

Secolul al XV-lea aduce schimbări în structura proprietății în sud-estul Transilvaniei în sensul împroprietăririi unor nobili pe pământurile secuilor și implicit o restrângere a drepturilor acestora din urmă²⁷ de către voievodul Transilvaniei, determinând emigrări ale secuilor în Moldova și Țara Românească. Astfel, ei cer într-un lung și detaliat memoriu²⁸, în decembrie 1492, regelui Vladislav al II-lea, schimbarea voievodului Transilvaniei de atunci, anume Ștefan Báthory, datorită faptului că acesta din urmă le restrânsese foarte mult drepturile și privilegiile, în caz contrar amenințând cu emigrarea. O parte a secuilor care își pierd privilegiile specifice și sunt nevoiți să emigreze în Moldova ori în alte zone, vor fi și ei denumiți „ceangăi” începând din secolul al XV-lea. Verbul „csángódni” sau „elcsángódni” înseamnă tocmai „a părăsi pe cineva sau ceva, a te înstrăina de cineva sau de ceva ce ți-a aparținut”²⁹.

De fiecare dată, termenul „ceangău” era raportat la individ și nu la o comunitate anume, lucru firesc având în vedere faptul că individul era cel care primea acest nume calitativ, nu comunitatea din care făcea parte. Extrapolarea folosirii termenului la nivel comunitar are loc mai târziu, în 1781, prin utilizarea sintagmei „ceangăi – maghiari” de către preotul Zöld Péter la adresa catolicilor din Moldova și crearea în acest fel a unei false probleme etnice ca urmare a generalizării noului cuvânt ca etnonim, situație fără suport în planul realității concrete teritoriale.

Până la inovația lingvistică a preotului Zöld Péter, documentele interne moldovenești ori relatările misionarilor folosesc la adresa catolicilor din Moldova determinativele „ungur”³⁰ și „ungurean”, dar nici acestea ca etnonime, ci arătând proveniența din Transilvania (Țara

Ungurească) a acestora. Pe lângă denumirile de mai sus, termenul „catolic” era destul de frecvent întâlnit în documente, fiind folosit chiar de către locuitorii catolici pentru a se autodefini. În acest sens amintim faptul că Dimitrie Cantemir menționa în lucrarea sa *Descriptio Moldaviae* că „ei se denumeau catolici atât după neam cât și după religie”³¹, iar în 1857 Manolachi Drăghici afirma că „sunt mulți lăcuiitori cari atât pentru neamul lor, cât și pentru religie se numea papistași”³².

Cu toate acestea avem câteva mențiuni documentare medievale ale termenului „ceangău”, raportate *la individ*, nu *la o comunitate anume*. Prima atestare apare într-un document³³ din 8 iunie 1443, unde este vorba despre un personaj pe nume Iliș Șanga. Originea transilvăneană a acestuia este probată de numele Șanga pe care el ori ascendenții lui nu-l puteau obține decât acolo, în condițiile arătate până acum în acest studiu.

Cu privire la apropierea în plan lingvistic dintre patronimul Șanga și determinativul „ceangău” a atras atenția și unul dintre editorii documentului din 1443, anume Mihai Costăchescu³⁴, realitate remarcată și de către istoricul Andrei Veress³⁵. Menționări documentare ale termenului „ceangău” sunt foarte puține în perioada medievală deoarece nu toți „ceangăii” se puteau ridica la un statut social, economic, la un rang militar ori politic care să le permită amintirea în documente. Pe lângă cazul lui Iliș Șanga din 1443, mai notăm în Moldova un Văsai Șanga³⁶ în 1490, iar în Transilvania pe Andrei Ceangăul (Csángó András³⁷) în 1560. Exemplele de mai înainte întăresc afirmația noastră cu privire la raportarea termenului „ceangău” la individ.

Generalizarea forțată a utilizării termenului „ceangău” la adresa catolicilor din Moldova a avut o serie de urmări privind receptarea lor de către societatea majoritar ortodoxă, accentuându-le alteritatea. Problema impactului pe care locuitorii catolici din spațiul moldav l-au avut în societatea românească și modul în care aceasta din urmă i-a receptat, comportă firesc o abordare globală a raporturilor dintre majoritate și minoritate în spațiul românesc, o analiză atentă a raportului dintre identitate și alteritate din perspectiva catolicilor, o evidențiere a strategiilor de integrare socială a acestora, precum și un studiu de mentalitate.

Din punctul nostru de vedere, nu putem vorbi în ceea ce-i privește pe locuitorii catolici din Moldova, de un grup etnic distinct, de o

comunitate etnică aparte, ci de un grup religios, de o comunitate religioasă, care, având o origine etnică eterogenă s-a regăsit într-o formă socială uniformizată prin ceea ce noi am denumit „liantul unificator al religiei catolice”.

Eterogenitatea etnică a catolicilor din Moldova este probată de altfel de documente, începând încă din secolul al XIII-lea³⁸, fiind menționați aici ca fiind de confesiune catolică, valahi, unguri, secui, sași, cumani. Episcopia Cumanilor³⁹, numită și a Milcoviei⁴⁰, ființa tocmai datorită existenței catolicilor mai sus menționați. Prezența lor este întărită și de numeroasele toponime și hidronime de origine maghiară, cumană, germană, alături de cele românești, rămase până astăzi în Moldova⁴¹.

Pentru acești locuitori catolici vor fi înființate mai apoi episcopiile catolice de Siret⁴² – în 1371, de Bacău⁴³ – în 1391/1392 și de Baia⁴⁴ – în 1418. Rândurile catolicilor din Moldova se vor îngroșa ori se vor subția în funcție de situația internă din zonă, de cauze economice, sociale, militare, politice existente. Emigrările⁴⁵ continue de transilvăneni începând din secolul al XIII-lea vor asigura dăinuirea în timp a populației catolice din satele și orașele moldovenești, noii emigranți, indiferent dacă erau români, secui, unguri ori sași, integrându-se în cadrul noilor comunități. În așezările catolice moldovenești se vor stabili la începutul secolului al XV-lea și refugiații husiți, sași și unguri⁴⁶.

Cu toate vicisitudinile istoriei prin care au fost nevoiți să treacă și locuitorii catolici din Moldova, remarcăm o permanență a acestora în acest spațiu, o continuitate în întreaga perioadă medievală și modernă, lucru confirmat de documentele consultate. Menționăm în sprijinul acestei afirmații, aici, doar perpetuarea a numeroase nume din recensământul catolicilor din Moldova întocmit în 1646 de către episcopul Marco Bandini⁴⁷, în recensământul din 1696 al aceleiași populații, întocmit de către misionarul Bernardino Silvestri⁴⁸, în recensămintele numite „Status animarum”⁴⁹ redactate începând din secolul al XVIII-lea în cadrul parohiilor catolice din Moldova, marea majoritate fiind frecvente până în zilele noastre.

Cu toată această eterogenitate etnică, se observă în secolul al XIX-lea o tendință a apartenenței etnice a locuitorilor catolici la majoritatea românească, explicabilă prin permanenta dorință și necesitate de legitimare venită din interiorul comunității catolice, dar și ca urmare a influențelor externe, pozitive sau

negative. Această dorință de legitimare îi conferă minoritarului catolic posibilitatea accentuării integrării în societatea românească majoritară ortodoxă, miza fiind identificarea celui dintâi ca partener loial al majoritarilor ortodocși. „Ne considerăm ceea ce suntem, dar și ceea ce am dori să fim”⁵⁰. „Identitatea e redusă destul de repede la loialitate”⁵¹.

Nu trebuie să uităm totuși că „oriunde în Moldova, grupul minoritar este, prin natura lui, prea puțin permeabil la influențele externe. Este o calitate care îi conferă garanții în păstrarea vitalității, în contextul „atacului” asimilativ susținut de majoritatea autohtonă”⁵². Catolicii din Moldova au rezistat mai ales datorită religiei lor și graiului care le-a conservat identitatea însă le-a accentuat în același timp și alteritatea față de majoritarii ortodocși, în concepția cărora un locuitor catolic era străin pentru că: era catolic, era „ungur” ori „ungurean”, se îmbrăca în straie ardelenesti tradiționale, avea o cultură populară ardelenască (deși românească), vorbea altfel – ardeleneste românește și graiul unguresc ceangău.

„De obicei, minoritățile se adaptează la societatea majoritară prin mimetism. În felul acesta, respectă o nescrisă regulă de integrare, care are succes sigur (așa-numita „lege a reflexiei sociale”) și beneficiază gratuit de experiența mediului care le-a înglobat”⁵³. Cazul catolicilor din Moldova este unul particular întrucât între ei și ortodocși existau foarte mici diferențe în planul realității cotidiene. În afara religiei, găsim mai mult similitudini care anulează alteritatea, cum ar fi: cultura populară tradițională, graiul românesc transilvan, situație firească în condițiile în care majoritatea dintre ei erau români transilvăneni.

Nuanțând puțin, este cunoscut faptul că în ceea ce privește o comunitate de orice fel: religioasă, lingvistică, etnică, atitudinea ostilă a majorității din jur generează la rândul ei ostilitatea minorității și restrângerea acesteia în cadrul unor bariere imaginare, un gest tipic de autoapărare. În același timp însă, o atitudine deschisă poate conduce la integrarea ei în etape, dacă nu, măcar la o apropiere de majoritate.

Din această perspectivă, locuitorii catolici trăind în comunități rurale, erau integrați în societatea locală sub aspect economic și social. Acest fapt nu a exclus însă persistența acestor comunități ca „cercuri închise”, conservatoare prin excelență, dată fiind atitudinea comunităților ortodoxe din jur care perpetuau termenul „străin” la adresa catolicilor.

Problema manifestării unei individualități a catolicilor din Moldova se pune cu o acuitate care crește gradual pe măsură ce înaintăm în timp, în cursul secolului al XIX-lea. De fapt, acest secol, al naționalităților, este cel care determină o conștientizare a alterității populației catolice din spațiul moldav față de majoritatea ortodoxă, o majoritate prea puțin dispusă la o înțelegere exactă a profundelor transformări în planul mentalității colective interconfesionale caracteristice contextului cronologic la care ne raportăm, în condițiile în care era și ea în căutarea unei formule identitare proprii. Evident că o atare atitudine nu putea conduce decât la accentuarea unei permanente lupte de legitimare a catolicilor pe multiple planuri: religios, social, politic, economic, cultural.

Construcția identitară presupune existența unei identități opuse. Catolicii s-au aflat în secolul al XIX-lea în fața nu a uneia ci a mai multor identități, toate reflectate în discursuri exterioare comunității.

Interesant este și faptul că locuitorii catolici din Moldova, deși își afirmă deschis apartenența la etnia românească majoritară, totuși se delimitează atât față de români cât și față de secui ori maghiari prin termenul „catolic”, pe care și-l asumă atât cu sens religios, cât și etnic. O atare atitudine este explicabilă pe de o parte datorită receptării catolicilor ca „străini” de către ortodocși, pe de alta deoarece originea etnică eterogenă a catolicilor nu impieta asupra apartenenței etnice, în acest ultim caz opțiunea fiind individuală și fluctuantă.

Aceste atitudini sunt direct proporționale cu diverse aspecte de ordin religios, politic, dar nu în ultimul rând cu diferite forme de mentalitate care se transformă mai greu, mai ales când sunt întreținute de anumite medii interesate. Imaginea catolicului ca „străin” persistă de altfel până astăzi în comunitățile ortodoxe din Moldova. O posibilă explicație ar fi aceea că stereotipul „catolic = ungar” respectiv „ortodox = român” este promovat cu consecvență.

Imaginea de sine a catolicului se evidențiază din ce în ce mai pregnant în condițiile „disputei” cu majoritarii ortodocși, în situația în care se manifestă o presiune constantă din partea acestora din urmă, o amenințare resimțită puternic în planul receptării comunitare. „Străinii”, „ungurii”, „catolicii”, „ceangăii”, cum sunt denumiți locuitorii catolici din Moldova în secolul al XIX-lea, sunt percepuți ca o posibilă amenințare de către autoritățile

moldovenesti. La o atare atitudine au contribuit firește factori multipli, în cele mai multe cazuri independenți de voința celor care făceau parte din minoritatea catolică. Amintim aici, mai ales, larga mediatizare a situației „ceangăilor” din Moldova, cum au fost denumiți catolicii în diverse lucrări și publicații din Ungaria, dând naștere unei false minorități etnice care, în concepția lor, trebuia „salvată” de la o pretinsă „asimilare”.

Catolicii nu aveau intelectuali care să reflecteze asupra condiției acestora în societatea românească. Ori „conștiința” se produce îndeosebi prin intermediul intelectualilor⁵⁴.

Imaginea de sine existentă este multiplă. Putem vorbi de una rezultată din modul de viață rural, tradițional prin excelență și conservator în același timp, aceasta fiind imaginea internă despre sine.

Imaginile despre catolici venite din exterior sunt diverse și contradictorii în același timp. Intervine și discursul istoric legitimant. Folosirea istoriei nu este întâmplătoare și nici singulară, firește. „Istoria e mereu contemporană. Ea dezvăluie în genere o atitudine pragmatică față de trecut și un mod de a-l valoriza în profitul actualității. Cu sau fără voia celor care au profesat-o, istoria a fost mai totdeauna un mijloc de legitimare”⁵⁵.

Istoria, ca discurs legitimant este prezentă, în cazul catolicilor, în secolul al XIX-lea cu preponderență. Dacă, în fond, „orice colectivitate produce un asemenea „discurs” despre sine, cu cât mai lucid și mai critic cu atât mai eficace sub unghi formativ”⁵⁶, catolicii din Moldova, neavând intelectuali sunt la discreția discursurilor venite din afară.

„Eficiența discursului istoric depinde însă, în bună măsură, de rolul ce i se atribuie”⁵⁷. Pentru catolici acesta a fost, repet, unul legitimant, mai ales că venea din afară, ducând la o dorită autocunoaștere colectivă și la o conștiință de sine. Și pe plan intern „era o nevoie acută a cunoașterii de sine colective, însă și o replică la contestările din afară”⁵⁸. „Dacă nu mă pot explica acelor care nu sunt ca mine, îmi pierd plăcerea de a mă explica celor care sunt ca mine”⁵⁹.

S-a manifestat în secolul al XIX-lea o rapidă și consecventă „revendicare” din partea maghiară, fapt care nu putea trece, evident, fără consecințe în planul receptării colective interne majoritare, consecințe care au accentuat alteritatea catolicilor. O urmare firească a fost tendința manifestată în sânul comunității catolice în ansamblu, de creare de „spații de securitate

mentale, imaginare, menite să protejeze în plan simbolic identitatea amenințată”⁶⁰. Putem înțelege astfel mai bine conservatorismul satelor catolice din Moldova, existența lor ca „cercuri închise”, care le-au păstrat și perpetuat caracteristicile românești transilvane.

Geneza unei imagini de sine la catolicii din Moldova este înainte de toate un răspuns la imaginile și considerațiile atât de diferite venite din afară, exagerate desigur uneori.

Sursele ungurești aveau tendința de a prezenta lucrurile în culori sumbre, accentuând defectele cu un scop preconcept, anume acela de a le arăta conaționalilor maghiari cât de rău trăiesc „ceangăii” în Moldova.

Sursele românești sunt în schimb bipolare. Pe de o parte redau calitățile catolicilor: hărnicia, bogăția, cinstea, puterea de luptă (alteritate pozitivă), pe alta le dezvăluie și le accentuează diferențele față de majoritarii ortodocși: sunt „unguri”, „catolici”, „ceangăi”, vorbesc altfel (alteritate negativă).

Discursurile naționale sunt și ele prezente. Ungurii se plâng de faptul că nu întâlnesc la catolici „spirit național maghiar”, că locuitorii „ceangăi” își pierd „naționalitatea maghiară”, ceea ce nu-i descurajează, dimpotrivă îi motivează în consecvența cu care continuă să-i revendice. Românii, la rândul lor, îi acuză de lipsa sentimentelor naționale românești. Cel ce este catolic nu poate fi în același timp și român, în mentalitatea timpului.

Se propun evident și soluții de ambele părți, paradoxal, foarte apropiate ca finalitate. În timp ce ungurii militează pentru școli ungurești și biserici în care să se predice în limba maghiară, românii susțin ideea creării de școli românești și de biserici în care să se slujească în limba română. Ambele demersuri erau subordonate unor comandamente de ordin național.

Nu întâmplător, românii insistau pe necesitatea integrării cât mai rapide a catolicilor prin școală, biserică, cultură, pentru a pune capăt astfel, în opinia lor, revendicărilor venite din partea maghiară.

Se aud pe de altă parte în secolul al XIX-lea din partea majoritarilor ortodocși acuze de genul: „catolicii” nu sunt loiali față de țară, nu simt românește, sunt „străini”. Se accentuează „defectele” lor. Termenul „ceangău” își modifică semantica, căpătând un sens peiorativ, fiind extrapolat la toate comunitățile catolice (imaginarul se manifestă prin generalizare), nemaifiind raportat la individ, ci la comunitate, devenind astfel un fals etnonim și fiind media-

tizat ca atare. Cu toate acestea, locuitorii catolici vor respinge pe bună dreptate noul „etnonim” continuând să se numească înainte de toate „catolici” (perpetuând acea realitate prezentată atât de sugestiv de către Dimitrie Cantemir) și mai apoi români.

Receptarea locuitorilor catolici din Moldova de către majoritatea ortodoxă nu poate fi disociată de situația clerului catolic din zonă. Din această perspectivă, precizăm că în secolul al XIX-lea preoții catolici din Moldova au favorizat direct sau indirect, dar cu consecvență, integrarea catolicilor în societatea românească prin intermediul eforturilor depuse în ideea propriei lor legitimări ca reprezentanți și deservenți ai unui cult care era privit de mulți nu tocmai favorabil.

Faptul că reprezentanții cultului catolic erau priviți cu rezerve de către instituțiile românești din Moldova modernă, a avut repercursiuni și asupra populației catolice. Această receptare nefavorabilă a preoților catolici se datora implicării unor state străine (Franța, Rusia și Austria), care-și revendicau protectoratul⁶¹ asupra catolicilor din Moldova, preoții fiind priviți astfel ca purtători ai intereselor acestor puteri europene în spațiul moldav.

Diversele probleme care au condus la înființarea unei episcopii catolice autonome în Moldova, cu sediul în Iași, ca și disputele dintre misionarii italieni și cei maghiari vizând limba de cult⁶² sunt revelatoare în acest sens, interesantă fiind și simbioza dintre factorul religios și cel politic. Această simbioză a constituit de altfel o etapă intermediară înaintea unor hotărâri de natură politică privindu-i pe catolici.

Aceștia datorează mult lui Mihai Kogălniceanu care depune în secolul al XIX-lea eforturi considerabile în vederea recunoașterii unui statut de egalitate al catolicilor în raport cu ortodocșii, chiar dacă motivațiile care au determinat o asemenea atitudine erau diverse (amintim aici doar acordarea unui statut juridic local Vicariatului Apostolic al Moldovei cu scopul evident al înlăturării protectoratului austriac⁶³).

A fost însă un pas foarte important în eforturile privind acordarea de drepturi politice catolicilor, chiar dacă exista o puternică opoziție ortodoxă. Important a fost faptul că a existat totuși o disponibilitate pentru dialog de ambele părți. Catolicii au depus eforturi pentru a-și dovedi loialitatea față de țară, iar ortodocșii pentru a-i accepta și recunoaște ca pământeni.

Mihai Kogălniceanu înscrisese de altfel drepturile catolicilor în „Dorințele partidei naționale din Moldova” (punctele 25 și 26). La punctul 25 citim: „Peste 50 mii români sunt catolici. Până acum guvernul nu s-a ocupat nicidecum de educația atât morală, cât și religioasă a lor. Clerul lor este străin și nu se sprijinește de către stat. Este dar neapărată trebuință ca și acești fii ai patriei să tragă parte din folosurile publice”⁶⁴.

Kogălniceanu cere drepturi pentru *pământeni catolici* care „în cea mai mare parte”⁶⁵ erau „adevărați români de origine”⁶⁶, „ca așa cu toții să fim o singură nație: nația română și să avem și să apărăm o singură patrie: frumoasa Românie”⁶⁷.

Observăm aici caracteristicile unui discurs național bazat pe resurecția unui drept istoric, o legitimare în trecut. Importantă însă, pentru catolici, a fost finalitatea pozitivă.

Alături de Kogălniceanu, iată și punctul de vedere al lui Costache Negri, care declară: „Cât pentru *pământeni catolici*, ei nu au nevoie de vorbă multă; ei sunt 50 – 60 mii, cari, împreună cu noi, de veacuri întregi, în toate zilele noastre de durere și amărăciune au tras și pățimit deopotrivă toate suferințele cu care a binevoit Domnul Dumnezeu a ne muștra, spre a ne aduce la înțelepciunea și dreptatea astăzi nouă trebuitoare... Sfârșesc prin un mare precept a-l sfintei și îndurătoarei noastre religii creștine: Ce vrei altul ție să-ți faci, fă și tu altuia. Cerem drepturi, să dăm drepturi”⁶⁸. Sigur, cuvinte frumoase, generoase, dar care nu trebuie scoase din contextul politic al mijlocului secolului al XIX-lea, premergător Unirii de la 1859.

Au fost firește și probleme, reacții ostile din partea majorității ortodoxe. Gheorghe Sturza, de exemplu, își motiva atitudinea ostilă prin faptul că „e român”. Combătând „patriotismul de clopotniță”, reacția lui Mihail Kogălniceanu a fost promptă: „și eu sunt român, și mai mult decât d-lui (...), însă chestia nu este cine este român mai mult sau mai puțin (...), chestia este cine apără o idee mai dreaptă”⁶⁹.

O imagine sugestivă despre catolici, poate cea mai relevantă, o prezintă Mihail Kogălniceanu în ședința din 12 noiembrie 1857. „Iar să vă arăt acum și ce viitor ne așteaptă, respingându-se proiectul și declarându-se prin urmări fără drituri mii de locuitori, cării însă au luat și iau parte la toate îndatoririle, la bir, la recrutăție, la belicuri, la toate greutățile țării. Fiecare din acești locuitori declarați *străini* în pământul lor ar fi în tot dreptul să zică

ceea ce la întâile alegeri, un locuitor catolic din Saboani, ales deputat pontăș al ținutului Romanul, a răspuns ispravnicului care îl întâmpina că nu-l poate cunoaște deputat, pentru că era catolic: „Cum, cucoane, acum când toate satele m-au ales ca să le apăr drepturile în marea adunare, sunt catolic și nu pot fi deputat? Dar când ne puneti la beilicuri, când ne luați birul, când vă dăm feciorii la oaste, când vă facem boieresc, atunci nu suntem *catolici*, ci ne priviți ca pravoslavnici? Dacă este cucoane, că nu putem fi deputați pentru că suntem *catolici*, apoi dați-ne pace să fim catolici și la biruri, și la beilicuri și la toate angăriile”. Să gândim domnilor serios la ce facem. Prin respingerea proiectului noi nu numai că nu dăm, dar chiar ridicăm drepturi avute de sute de ani, de pământeni eterodocși precum sunt răzășii catolici din ținuturile Bacău și Iași. Aceștia pururea s-au privit ca pământeni, înzestrați cu toate drepturile civile și politice, cari unii din ei sunt boieri, sunt în funcție”⁷⁰.

Autoritatea politică românească i-a recunoscut în cele din urmă și juridic ca pământeni pe locuitorii catolici din Moldova, statut consfințit prin articolele Constituției din 1866.

Cu toate acestea, catolicii vor fi priviți de către comunitățile ortodoxe tot ca „străini”, chiar dacă relațiile vor fi, cu unele excepții, amiabile. „N-avem catolis la noi. Da pi undi sunt ni avem bini. Iei ca și noi stau. Da iei is mai negustoroș, mai (a)griculoroș”⁷¹. „Iei is catolis, da nu-s oameni răi”⁷².

Important în cele din urmă este faptul că ei, catolicii, au conștientizat că sunt pământeni în Moldova și au știut, dincolo de discursurile exterioare să-ți demonstreze loialitatea față de statul român, ceea ce a condus la recunoașterea pentru ei a unui statut de egalitate cu majoritatea ortodoxă.

Ajunși aproape de finalul studiului mărturisim că nu avem pretenția că demersul nostru științific ar epuiza subiectul aborbat, și nici nu ne-am propus de altfel în acest cadru așa ceva. Deoarece situația catolicilor din Moldova în contextul istoriei secolului al XX-lea comportă un studiu special, datorită complexității perioadei, ne-am limitat analiza noastră la granița acestui secol.

Pentru o imagine cât mai apropiată de întreg, încă mai este necesar recursul la surse arhivistice și de altă natură, demers care trebuie să pornească însă de pe poziții deschise și fără prejudecăți etniciste. De altfel, principiul „sine ira et studio” ne-a călăuzit și pe noi pe parcursul elaborării acestui studiu.

„În munca istoricului, două lucruri sunt, probabil, fundamentale pentru împlinirea misiunii asumate: a simți că *trebuie* să faci și a ști *cum* să faci („le métier d'historien suppose un savoir – faire, un devoir – faire”). Convergența lor naște, sub impulsul vredniciei unui om, progresul”⁷³.

Sperăm ca și studiul nostru să se constituie într-o piatră la edificiul unei „viitoare, adevărate și curate” istorii a catolicilor din Moldova.

Note

1. N. IORGA, *Cugetări*, 1968, p. 63, apud Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iași, Editura Universității „Al.I. Cuza”, 1997, p. 12.
2. Cf. *Acta* – 1996, Sf. Gheorghe, vol. I, 1997, p. 209-224.
3. Publicată în Veszely Károly, Imets Fülöp Jako, Kovács Ferencz, *Utazás Moldva-Oláhhonban* – 1868, Marosvásárhely, 1870, p. 57-66; Domokos Pál Péter, *A Moldvai magyarság*, Cluj, 1941, p. 52-60; în 1780 Zöld Péter mai scrisese o scrisoare asemănătoare cărturarului Vincent Blacho cu titlul „Notitia de rebus Hungarorum qui in Moldavia, et ultra degant, scripta ab Adm. R. D. Petro Zöld, Parocho Csik-Delmensi in Sicilia data ad A. R. I. Vincent Blacho”, publicată în traducere ungurească în „Magyar Könyv-Ház”, Pozsony, 1783, p. 414-428 și în traducere germană în „Ungarisches Magazin”, vol. III, Pozsony, 1783, p. 90-110.
4. GEYÖ ELEK, *A moldvai magyar telepekről*, Buda, 1838, p. 62-68; Gustav Weigand, *Der Ursprung der s-Gemeinden*, în „Neunter Jahresbericht des Institutes für Rumänische Sprache (Rumänische Seminar) zu Leipzig”, 1902, p. 137; A. Veress, *Erdélyi Múzeum*, 1934, 1-6, p. 30-31.
5. KARÁCSONYI JÁNOS, *A moldvai csángók eredete*, Budapest, 1914, p. 18, apud Veress Endre, *A moldvai csángók származása és neve*, Cluj, 1934, p. 22.
6. P. RÎMNEANTU, *Die Abstammung der Tchangos*, Sibiu, 1944, p. 11.
7. *Ibidem*.
8. SZÁVAS G., *Magyar Nyelvör*, 1874, p. 54; Steuer J., *Magyar Nyelvör*, 1893, p. 344.
9. GYÖRFFI ISTVÁN, *A moldvai csángók*, Budapest, 1917; Rubinyi M., *Ethnographia*, 1901, p. 122.
10. BAKÓ GÉZA, *Contribuții la problema originii ceangăilor*, în „Studii și Articole de Istorie”, IV, 1962, p. 37-44.
11. Armbruster A., *Romanitatea românilor, istoria unei idei*, București, Editura Enciclopedică, 1993, p. 20.
12. Metoda arheologiei lingvistice a fost utilizată de Lucien Fébvre în *Civilisation, le mot, l'idée (Première Semaine Internationale de synthèse)*, 2° fasc., Paris, 1930, p. 1-55; vezi *Idem*, *Capitalisme et capitaliste; mots et choses*, în vol. *Pour une histoire à part entière*, Paris, 1982, p. 325-329 și Michel Foucault, *Les mots et les choses. Une*

- archéologie des sciences humaines, Paris, 1966, p. 56-59; Violeta Barbu, *Conceptia asupra „blagorodiei” în vechiul regim*, în *Arhiva Genealogică*, Iași, Editura Academiei Române, I (VI), 3-4, 1994, p. 145-156.
13. Cf. Révai Nagy Lexikona, IV, Budapest, 1912, p. 754-755; *Új magyar lexikon*, vol. I, Budapest, 1960, p. 480-481.
 14. Ion Podea, *Monografia județului Brașov*, vol. I, Brașov, 1938, p. 50.
 15. *Ibidem*.
 16. HURMUZAKI-DENSUSIANU, *Documente* (veac. XI-XIII), vol. I, p. 338-341.
 17. *Bruchstücke aus der Weltchronik des Minoriten Paulinus von Venedig* (I Recension), hrsg. von W. Holtzmann, I, Rom, 1927, p. 28-29, apud Șerban Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea*, București, Editura Enciclopedică, 1993, p. 137-138.
 18. *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*, ed. Ferd. Knauz, II, 1882, p. 419, apud Șerban Papacostea, op. cit., p. 161.
 19. Fr. Zimmermann, C. Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, I Band, 1191 bis 1342, Hermannstadt, 1892, p. 80, apud Șerban Papacostea, op. cit., p. 161.
 20. ȘERBAN PAPACOSTEA, op. cit., p. 161.
 21. SZABÓ KÁROLY, *Székegy Oklevéltár*, Kolozsvár - Cluj, I, 1872, p. 13-14, apud N. Iorga, *Acte românești din Ardeal privitoare în cea mai mare parte la legăturile secuilor cu Moldova*, extras din *Buletinul Comisiei Istorice a României*, II, București, 1916, p. 182.
 22. I.I. RUSSU, *Românii și secuii*, București, 1990, p. 43.
 23. *Ibidem*.
 24. ȘERBAN PAPACOSTEA, op. cit., p. 161.
 25. I.I. RUSSU, op. cit., p. 40.
 26. SZABÓ KÁROLY, op. cit., p. 52-53, apud *DIR*, XIV, C. Transilvania, vol. IV, 1341-1350, p. 282.
 27. *Ibidem*, p. 272-280.
 28. *Ibidem*.
 29. ION PODEA, op. cit.
 30. GH. I. NASTASE, *Die Ungarn in der Moldau im Jahre 1646 (nach dem „Codex Bandinus”)*, în *Buletinul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide”*, Iași, vol. III, 1936, p. 1-11 cu o hartă.
 31. DIMITRIE CANTEMIR, *Descrierea Moldovei*, București, 1973, p. 82-83.
 32. MANOLACHI DRĂGHICI, *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani până în zilele noastre*, Iași, tom. I, 1857, p. 69-70.
 33. *DRH*, A. Moldova, vol. I, întocmit de Const. Cihodaru, I. Caproșu, L. Șimanschi, București, 1975, p. 335-336.
 34. Mihai Costăchescu, *Documente moldovenesti dinainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, Iași, 1932, p. 159.
 35. DUMITRU IVĂNESCU, *Informații pentru istoria cercetărilor genealogice românești în corespondența lui M. Costăchescu*, în *Arhiva Genealogică*, I (VI), 3-4, Iași, Editura Academiei Române, 1994, p. 216.
 36. *DRH*, A. Moldova, vol. III, întocmit de Const. Cihodaru, I. Caproșu, N. Ciocan, București, 1980, p. 112-114.
 37. SZABÓ KÁROLY, op. cit., V, 1896, p. 76.
 38. EUDOXIU HURMUZAKI, Nic. Densusianu, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. I, 1199-1345, București, 1887, p. 108, respectiv p. 132.
 39. R. ROSETTI, *Despre unguri și episcopiile catolice din Moldova*, în *AARMSI*, s. II, t. XXVII, 1904-1905, p. 272-281.
 40. *Ibidem*, p. 287-298.
 41. VICTOR SPINELI, *Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X-XI. Români și Turanici*, Iași, Editura Junimea, 1985; *Idem*, *Moldova în secolele XI-XIV*, Chișinău, Universitas, 1994, p. 241-242.
 42. AUNER CAROL, *Episcopia de Siret*, în *Revista catolică*, II, 1913, nr. 2, p. 226-245.
 43. ȘTEFAN S. GOROVEI, *La începuturile orașului Bacău*, în *Carpica*, Bacău, XVIII-XIX, 1986-1987, p. 265-283.
 44. Auner Carol, *Episcopia de Baia (Moldaviensis)*, în loc. cit., IV, 1915, nr. 1, p. 89-127.
 45. ȘTEFAN METES, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX*, București, Editura Științifică, 1971.
 46. CONST. C. GIURESCU, *Cauzele refugierii husilor în Moldova și centrele lor în această țară*, în *Studii și articole de istorie*, VIII, București, 1966, p. 27-44.
 47. V. A. Urechia, *Codex Bandinus*, în *ARMSI*, tom. XVI, s. II, București, 1895.
 48. Cf. *Moldvai Csángó-Magyar Okmánytár*, 1467-1706, îngrijit de Benda Kálmán, Budapest, vol. II, 1989, p. 733-749; Lajos Pásztor, *L'attività missionaria del P. Bernardino Silvestri Min. Conv. e la sua relazione sulla Moldavia*, 1688-1697, în *Archivum Franciscanum Historicum*, 42, 1949-1950, p. 258-277.
 49. ANTON COȘA, *Izvoare inedite privind catolicii din Moldova: „Status animarum”*, în *Arhiva Genealogică*, V (X), 1-2, Iași, Editura Academiei Române, 1998, p. 155-160.
 50. Leon Wieseltier, *Împotriva identității*, Iași, Editura Polirom, 1997, p. 15.
 51. *Ibidem*, p. 18.
 52. Mihai-Răzvan Ungureanu, *Elite alogene la Iași (secolul XVIII). Considerații asupra dinamicii comunității evreiești*, în *Arhiva Genealogică*, I (VI), 1-2, Iași, Editura Academiei Române, 1994, p. 115.
 53. *Ibidem*.
 54. LUCIAN BLAGA, *Opere*, vol. 12, *Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, București, Editura Minerva, 1995, p. 64.
 55. ALEXANDRU ZUB, *Istorie și finalitate*, București, Editura Academiei Române, 1991, p. 21.
 56. *Ibidem*, p. 13.
 57. *Ibidem*, p. 12.
 58. *Ibidem*.
 59. LEON WIESELTIER, op. cit., p. 23.
 60. SORIN MITU, *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, București, Editura Humanitas, 1997, p. 10.
 61. P. Pietro Tocanel O.F.M. Conv., *Storia della Chiesa Cattolica in Romania*, Padova, Edizioni Messaggero, vol. III, parte prima, 1960, p. 123.
 62. Idem, *Franciscanii minori conventuali și limba română*, în *Buna Vestire*, XI, nr. 3, 1972, în Iosif Simon O.F.M. Conv., *Franciscanii minori conventuali. Provincia Sf. Iosif din Moldova*, Bacău, Editura Serafica, 1998, p. 252-297.
 63. P. Pietro Tocanel O.F.M. Conv., op. cit., 1960.
 64. Mihail Kogălniceanu, *Dorințele partidei naționale din Moldova*, ed. III, în Petre V. Haneș, București, f.a., p. 30-31, apud Dumitru Mărtinaș, *Originea ceangăilor din Moldova*, Bacău, Editura Simbol, 1998, p. 120.
 65. Idem, *Opere*, III, *Oratorie*, I/I, București, 1983, p. 207.
 66. *Ibidem*.
 67. DIMITRIE A. STURDZA, C. COLESCU-VARTIC, *Acte și documente relative la renascerea României*, vol. VI, partea I, *Divanul ad-hoc al Moldovei din 1857*, București, 1896, p. 238.
 68. *Ibidem*, p. 24; P. Pietro Tocanel, op. cit., parte secondă, Padova, 1965, p. 463.
 69. DIMITRIE A. STURDZA, C. COLESCU-VARTIC, op. cit., p. 229.
 70. *Ibidem*, p. 232-233 și 237-238; P. Pietro Tocanel O.F.M. Conv., op. cit., 1965, p. 462.
 71. I.A. CANDREA, Ov. DENSUSIANU, Th. S. Speranția în *Grădina noastră*, I, București, 1906, p. 47.
 72. *Ibidem*, p. 824.
 73. ȘTEFAN S. GOROVEI, *Către cucerire*, în *Arhiva Genealogică*, IV (IX), 3-4, Iași, Editura Academiei Române, 1997, p. XVI.

Abstract

The Catholics in Moldavia and the "Csángós phenomenon"

The Catholics in Moldavia have been the object of a lasting passionate argument on their origins. For more than two centuries, over half of the amount of researches and interpretations coming especially from the Hungarian side have created an impressive bibliography in this respect.

The author insists in his study on the origin and historical evolution of the Catholics in Moldavia, also analysing some aspects of their identity during the XIXth century without claiming that his search were exhaustive.

In order to have an overview as faithful as possible to the historic reality, it is still necessary that one should appeal to archives and to some other type of sources for an open-minded , study, pursued without ethnical prejudices.

The author hopes that his study should turn into "a rock" for the building up of a "future, factually correct and pure" history of the Catholics in Moldavia.

Drd. Anton Coșa
Muzeograf, Muzeul de Istorie Bacău
Bacău
Tel.: 034/112444

PLÂNGEREA LUI CONSTANTIN VODĂ BRÂNCOVEANUL, ÎN TRANSILVANIA

Tragicul moment istoric al uciderii fără judecată și fără de lege a lui Constantin Vodă Brâncoveanu, împreună cu fiii și sfetnicul Ianache Văcărescu, la 15 august 1714, a fost transpus, în versuri, de un contemporan. Arhetipul original a fost copiat în toate părțile românești, de la acesta provenind câteva variante, ce au fost preluate de-a lungul unui veac și jumătate, esența acestuia statornicindu-se în folclor și obiceiuri, cu precădere în Transilvania, unde Constantin Brâncoveanu, oblăduitor al românilor, a devenit simbol al acestora în lupta pentru legea lor strămoșească.

Versurile, purtând pecetea filosofiei vremii, privind nestatornicia și zădărnicia vieții, sintetizată astfel, de mitropolitul Dosoftei: „deșărtăciunea deșărtăciunilor și toate sunt deșarte”, opera sa fiind, desigur, vizată în formularea: „precum și cartea ne scrie; cuvântul cel tipărit care iaste adevărit”, relatează sfârșitul lui Constantin Vodă Brâncoveanu, al domniei și al fiilor săi. În săptămâna cea mare, de lângă Paști, un agă vine la Curte, cu firmanul, de mazilire, din scaunul domnesc, a lui Vodă Brâncoveanu. Curtea este cuprinsă de mare jale. Vodă își adună boierii, reproșându-le vânzarea prin viclenie, aceștia lepădându-se de acuzare. Sub îndrumarea trimișilor Porții otomane, a imbriorului, este ales noul domn în persoana spătarului Ștefan Cantacuzino. Acesta, după exemplul boierilor, merge la fostul domn, care-l mustră, spunându-i că putea să-i ceară domnia, pe care i-ar fi dat-o să o stăpânească în pace, acesta dezvinovățindu-se prin jurămintele. În joia mare, Constantin Brâncoveanu, feciorii și credincioșii săi, părăsesc Curtea domnească în plânsetul și rugăciunea de grabnică întoarcere a întregii țări. Alaiul zăbovește la Giurgiu, unde turcii se veselesc, abia după Paști trecând Dunărea, ajungând la Țarigrad, ostaticii fiind închiși la Edicule. În acest răstimp țara este jefuită. În tot postul Sfintei Mării Mari, Brâncoveanu și ai săi, sunt tot mai greu munciți, chinuiți. În ziua de 15 august, a Sfintei Mării, sunt duși către locul osândeii, prin grădina împărătească pentru ca sultanul să se bucure de „spectacol”. Gealatul le taie capetele, aruncându-le în mare. Lacrimile tatălui la vederea masacrării

fiilor, sunt încă vii peste veacuri. Ajunsă la Doamnă, vestea o tulbură într-atât încât își pierde firea, trezindu-se abia peste trei zile.

Versurile privind sfârșitul Brâncoveanului au fost cuprinse în miscelane, alături de texte religioase, dovadă a interesului, față de ele, îndeosebi, a preoților. Rămase în proprietatea urmașilor, aceste cărți manuscrise s-au risipit într-o incommensurabilă proporție. Au fost semnalate, prezentate și comentate zece atari manuscrise privind istoria Brâncoveanului, unele mai complete, altele scurte fragmente¹.

Le vom înșirui, fie chiar și în note, păstrând relativa cronologie și datele importante, pentru început, pe cele muntene și moldovenești. Se distinge, din analiza unora, existența unui arhetip întocmit la 1730 noiembrie 17, unele din copiile ce l-au urmat² suprapunând, în mod eronat această, dată, peste aceea a evenimentului însuși în finalul acestora aflându-se versurile: „S-au făcut acest corban (jertfă, sacrificiu, n. ed.) în vreme de ramazan”³ „Istoria lui Constandin Vodă<ă> Brâncoveanu” sub acest titlu cuprinsă în mss. 2150, (Academia Română, provenit din Ludești – Dâmbovița, atribuit mijlocului de veac XVIII) și considerată a fi cea mai completă (235 versuri, scrise de doi copişti, anonimi), a beneficiat în cadrul ediției de o redare integrală⁴. În versul de început istoria aceasta este apreciată a fi: „O povestă minunată”, spre deosebire de celelalte ce au adoptat formula: „O pricină minunată”. Între 1756–1778 a alcătuit, în Moldova, Ioniță Copilul, devenit Ioniță Popa, un miscelaneu de texte (Acad. mss. 1629), ce cuprinde și „Istoria lui Constandin Vodă cel Bătrân”, socotită a fi dintre cele mai vechi datate⁵. În 1809, un cărturar moldovean a copiat în codicele său și: „Cântecul lui Ștefan Vodă cu a lui Constantin Vodă când l-au tăiat împăratul împreună cu cinci beizadale ale lui”. Respectivul miscelaneu (Acad. mss. 3078) a fost deținut o vreme de Mihail Eminescu, faptul adăugându-se dovezilor privind preocuparea poetului pentru vechea limbă românească⁶. Cu amintirea mss. 3049, de la Academia Română, ce cuprinde, pe 26 rânduri, versuri din istoria (fără titlu) a Brâncoveanului, aflat la 1818 în stăpânirea lui Alexandru Gabor⁷ presupus autor al acestuia⁸,

sfârșim de enumerat izvoarele documentare știute, privind mucenicia brâncovenilor, alcătuite și rămase la sud și răsărit de Carpați.

În urmărirea aceluiași afectiv subiect trecem munții, în Transilvania, nu înainte de a menționa două dintre manuscrisele conținând versuri inspirate de uciderea lui Vodă Brâncoveanu, semnalate în edițiile de cronici ades citate. Este vorba, în primul rând, de un astfel de izvor aflat în arhivele statului de la Budapesta⁹, fără de titlu, cuprinzând 199 de versuri. Recuperat din materialele de propagandă, confiscate de generalul Bucov, venit în Transilvania în scopul pacificării, cu orice preț, a românilor, manuscrisul a fost lesne datat, ante 1761. Referirea la existența unei fotocopii a documentului, în Biblioteca Centrală de Stat (Biblioteca Națională) nu s-a adevărit, cu toate insistențele depuse. Un efort de o nobilă colegialitate ne-a pus în posesia unui xerox al acestui prețios și semnificativ document¹⁰, fapt ce ne-a îngăduit, reconsiderări și puncte noi, asupra cărora vom reveni.

Cel de al doilea izvor transilvan cu versuri ale uciderii lui Constantin Brâncoveanu, se află în cartea scrisă, conform autografului de pe prima pagină: „de mâna lui Nicolae Olariu, februarie, 23 de zile, 1794”¹¹ sub titlul „Istoria lui Constantin Vodă Brâncoveanu, în ce chip s-au adevărat, miercuri în sâmbăta (sic.)”¹² cea mare de lângă Paști l-au luat”¹³ (anexa 1). Menționăm, aici, că textul conține versurile: „Bașnacheșul au strigat; și întâi pe Văcărescu au tăiat; și pe coconi că-i tăia; Constantin Vodă îi privea; și din dragoste au leșinat; și lui capul au tăiat” (fila 171, precizări ce nu se află în mss. 2150, nici în acela ajuns în arhivele din Budapesta, explicația constând în folosirea unui alt arhetip.

Punem acum, în circuit științific, o altă dovadă a percepției de către transilvăneni, al tragicului sfârșit al lui Constantin Brâncoveanu. O carte manuscrisă din fondul Bibliotecii Academiei F. Cluj (mss. 76) ce adună texte religioase și apocrife, având spre sfârșit (f. 160 și v.) partea de început a cronicii brâncovene, până la versul 76 (anexa 2). Este lesne de observat că acestea își continuau șirul, filele respective fiind sustrate. Copistul urmează rândurile, separarea versurilor făcând-o prin punctuația necesară. Titlul textului, nu este numai dintre cele mai vechi, mai lapidare, specifice cronicilor, dar față de cele din această categorie întâlnite, are în plus un cuvânt de distincție, titlul, în litere majuscule fiind: „Istoria

marelui Constandin B<râncoveanu> Vodă”. Grafia cărții este ordonată, egală, corectă, frumoasă, dezvăluind un priceput și talentat mânător al condeiului, al cărui nume nu întâziem să-l facem cunoscut, redând, autograful său căruia îi dedică o întreagă pagină: „Scri-am eu Costandin feciorul popii Costandin din Alămor”¹⁴. Anul domnului 1748 meseța în 30 de zile ale lui martie. Anul domnului 1748 C<ostandin> C<ostandin>”, autograf încheiat cu semnul de mare meșter (semnul infinitului), cu mândrie, sofisticat prin învârtire. Ne aflăm, iată, din ceea ce cunoaștem, în fața celui mai vechi datat, 1748, dintre manuscrisele ce conțin versuri din istoria lui Vodă Brâncoveanu, a unui copist, din cei mulți feciori de preoți, scos din anonim, Costandin feciorul popii Costandin din Alămor. Pentru a lega, pe firul vremii, receptarea în Transilvania a voievozilor de la sudul munților, să-l evocăm pe popa Oprea tot din Alămor pe care istoria l-a reținut în fruntea românilor din Ocna Sibiului, răscumpărând de la demolare, ctitoria, de aici, a lui Mihai Viteazul, printr-o taxă în avantajul bisericii calvine¹⁵. Este biserica pe care, un veac mai târziu, o va rectitorii Constantin Vodă Brâncoveanu.

Privite, în ansamblu, cele trei manuscrise transilvane, ce conțin, cronica în versuri a uciderii lui Brâncoveanu, se observă că fiecare dintre ele au la bază alte arhetipuri, create după altele curând sosite de peste munți. În discuția domnului cu boierii divaniți, după citirea firmanului, se constată prezentul istoric, direct al acestora la muștrările domnului: „toți boierii că plângea; foarte tare se jura; cum nu sântem vinovați; nici nimic amestecați” (mss. 76 din 1748). „Să știi Doamne adevărat; că noi nu sântem vinovați; iar – nștire de nefire; Dumnezeu ne va plătire” (mss. ante 1761, de la Budapesta). „Boierii se lepăda și prea tare se jura; noi nu suntem vinovați; nici nimic amestecați” (mss. 9 din 1794). Indirect este răspunsul boierilor în mss. 2150, de la Academia Română: „Boierii se lepăda; foarte tare se jura; cum că nu sânt vinovați; și nimic amestecați”.

În versurile copiate de Constandin din Alămor, găsim forma autentică a unor cuvinte, ulterior deformate. Astfel lumea trecătoare și înșelătoare „îi pribegcește” pre domni și pre împărați mari, în următoarele copii ajungându-se la forma: „îi priliseste” (mss. de la Budapesta; mss. 2150 de la Academia Română). Apropiat de arhetip considerăm a fi, în același manuscris din 1748, momentul

declanșării faptelor: „precum iată am privit; la Constantin Vodă ce au domnit; întru anul 26; bine se înrădăcina-se” (resimțindu-se relatarea martorului ocular)¹⁶. Interferența dintre un manuscris cu un altul (de la sud sau nord de Carpați) se constată de asemeni. Găsim astfel, în copia din 1748, versurile de muștrare a boierilor de către Domn: „dară nu destul v-am cinstit; boiari mari că v-am făcut”, care nu se află în mss. de la Budapesta, regăsindu-se însă, aidoma, în mss. 2150 de la Academia Română, apreciat a fi de la mijlocul sec. al XVIII-lea, după un arhetip ulterior pieirii, prin spânzurătoare, a lui Ștefan Vodă. Faptul era dedus din cuvintele Domnului când? „Pre Ștefan Vodă pedepsea”, Cuprinse în versurile „Să știi cu adevărat căci nici ție nu-ți va zăbovi; ci Dumnezeu îți va plăti”. Ștefan se dezvinovătea, cerându-și iertăciune: „Ci mă rog cu plecăciune; să am și eu iertăciune”. În mss. anterior anului 1761 (arhivele din Budapesta), precizarea lui Vodă, ca și cererea de iertăciune, lipsesc, Domnul: „pre Ștefan Spătariu îl blestema”, iar: „Ștefan Vodă se jura și din gură așa zicea; să știi Doamne adevărat; că eu nu sunt vinovat; iară știre de-m va fire; Dumnezeu îmi va plătire; Dumnezeu șade în scaun de judecată; și îmi va trimite plată”. Insistând asupra „istoricului” mss. de la Budapesta, vom adăuga împrejurărilor aflării acestuia, momentul confiscării, imediat după 25 iunie 1761. Fila 263, deci următoarea celor cu versurile (261–262), deține însemnări făcute la Sibiu, în 24 și respectiv 26 aprilie 1761, referitoare la anume preoți uniți din Boju (Cluj) și Râciu (Mureș) pe care sătenii, prin judecata satului i-au îndepărtat cu avuțiile lor. Faptele „se dau înștiințare lui Sofronie ca să facă mijlocire să se întoarcă cei necăjiți preoți la parofiile lor, fără de nici o pagubă, cât degrabă”, înștiințare dată în Sibiu în patru zile ale lui mai. Autorii Repertoriului manuscriselor de cronici interne, conform unor informații, îl numesc pe Călin Crăciun, drept scrib al versurilor ajunse la Budapesta¹⁷. Din analiza documentului (xeroxat) a filelor pe care acestea sunt înșirate, respectivul nume nu se întâlnește. Pe fila 183, sub însemnările la care ne-am referit mai sus, se află o altă notă privind felul injurios cu care au fost întâmpinați la Apahida (Cluj) de către un localnic, trimișii lui P<opa> Sofronie, anume Crăciun și Daniil: „cu mărturii destule”, nota purtând data de 25 iunie 1761. Grafia consemnării prezintă frapante asemănări cu aceea a versurilor, ceca ce îngăduie presupunerea că unul dintre aceștia,

Crăciun, este autorul întregului manuscris, ajuns în mâna lui Bucov, dintr-o cancelarie ecleziastică sibiană, imediat după 25 iunie 1761. Textul izvorului în discuție (anexa 3) după sublinieri deja făcute, se detașează de cel al mss. 2150, muntean, prin limpezimea și calitatea stilului, prin înșiruirea precisă și logică a faptelor, prin sobrietate. Vom aduce prin cele ce urmează câteva din argumentele probatorii. Domnul adresează și boierilor nu numai lui Ștefan Spătariu, precum în mss. 2150 muștrarea vânzării sale în scopul preluării scaunului domnesc: „dacă v-au fost de domnie; de ce nu mi-ați spus voi mie; eu să vă fi dăruit; cu pace să fiți domnit”. A doua zi după citirea firmanului, imbriorul a sosit la Curte nu singur, ci: „Cu mulți turci galilei mari, șapte mii de anaceri”. Precisă și impresionantă este redată părăsirea, Curtii domnești, de către Constantin Brâncoveanu: „Iară când fu zioa de joi mari; atun/cea mulți turci se adunară; și pre poartă îl scoate; și toată țara că și plângea; și din gură așa zicea; Dumne/zeu să se milostivească; în grabă să te învârtejești; și pre noi să ne mai domnești; căci pre cât ne-ai domnit; foa/rte bine ne-ai păzit”. Corect sunt relatate faptele de până la închiderea la Țarigrad, în Edicule: „în Giurgiu au zăbovit; până paștile au făcut; dacă Dunărea trecură; și turcii se veseliră; în Țeligrad îl duseră; și în Edef îl închiseră”¹⁸. După săvârșirea sacrilegiului tăierii capetelor de către gealat: „un alileu mare au ridicat; și-n mare i-au daruncat”.

În ajutorul puținătății, explicabile, a manuscriselor cu plângerea lui Vodă Brâncoveanu, stau dovezile cunoașterii și prelucrării lor. În 1813, preotul Pavel Popovici din Diosig¹⁹ a compus versurile intitulate: „Plângi neam românesc”, după refrenul, repetat, al acestora. Printre motivele uciderii lui Brâncoveanu: pizma; pâra boierilor, autorul adaugă și pe acela al apropierii Domnului de nemți (austrieci) în vederea înfrângerii turcilor²⁰. Aprecieri dar și previziune o conțin versurile: „Și n-o mai fi domni ca Constantin”. În 1816 popa Florea din Bertelan (azi Biertan, jud. Sibiu), așeza în fruntea creației sale: „versul preoților care rămân de soție” asemeni unui motto prelung, versuri din istoria uciderii lui Brâncoveanu²¹. Mulțimea pierdută a copiilor cu versurile acestui jalnic eveniment, circulația lor orală, explică pătrunderea acestora în folclorul transilvan. Două manuscrise târzii ajunse în Arhiva de Folclor, din Cluj: „Cântarc și vers la Constantin” din 1897; „Joc cu Constantinul din

istoria românilor”, copiat în 1933–1934, după un text din 1800, susțin realitatea faptului²².

Înainte de a deveni, prin jertfa sa, simbol al românilor de peste munți, Constantin Brâncoveanu le-a fost, domn, îndeaproape sprijinitor și oblăduitor, prin tot ceea ce, ce le-a fost explicându-se receptarea imediată și profundă, a tragicului său sfârșit, cu ecoul atât de prelungit peste veacuri, al acestuia, asemenea consecințelor în toată gravitatea lor.

În politica lui Constantin Brâncoveanu transilvănenii au constituit o permanentă preocupare, cu prisos vădită în faptele sale: îi sprijinea, le lua apărarea, le trimetea prompt tipograf și carte, zidar și zugrav, se implica în actul ctitoricesc, cu întregul sau ansamblu de semnificații istorice și artistice²³. Prin toate acestea se concretiza gândul Domnului de a construi o cultură unitară, cu profil național, atât de necesară împlinirilor politice. Nu vom dezvolta toate aceste domenii ci doar le vom puncta.

La 4 mai 1690 Constantin Brâncoveanu intervenea la principele Mihai Apaffi pentru ușurarea dărilor excesive ale iobagilor de pe moșia sa de la Sâmbăta, a căror plângeri: „Le-a ascultat nu cu puțină durere”²⁴. Se păstrează hrisoavele de danii și scutiri ale domnului pentru Mitropolia românească, din Alba Iulia; biserica Sf. Nicolae din Schei – Brașov din 2 mai 1698 și respectiv 20 noiembrie 1714 (1705), ultimul pentru scutirea viilor ce le deținea la Pitești.

Trimis în Transilvania, pentru revigorarea teascului bălgrădean, tipograful Ștefan Iștvanovici, aprecia astfel în cartea tipărită în 1699 (Chiriadodromion) ajutorul: „de la prealuminaatul a toată Ungrovlahia Io Constantin Brâncoveanu Basarab Voievod carele nu cu puțin s-au arătat și pururea se arată”²⁵. Numita carte, o reeditare a Cazaniei lui Varlaam, a beneficiat de o largă cerință, oglindită în numărul mare de exemplare rămase până astăzi. În același an a ieșit din tiparnița bălgrădeană, prin strădaniile lui Ștefan, prima bucovină românească²⁶, a cărei importanță nu are nevoie de susținere.

Cartea românească, luminată în teascurile lui Brâncoveanu, la Buzău, Snagov, București, Târgoviște, trecea de îndată munții, ajungând pretutindeni în cele mai îndepărtate și izolate așezări, prin preoți, monahi, colportori, prin prezența însăși a transilvăneanului în orașul de reședință de pe Dâmbovița, dar și prin dărnicia Domnului și a boierilor săi. La biserica Sf. Nicolae din Scheii Brașovului se nota, pe mineiul de februarie, pentru cele 12 mineie de

Buzău dăruite de Vodă Brâncoveanu: „după alte mile ce au făcut cu această cursă”²⁷. În 1692 aprilie 5, vel spătarul Mihai Cantacuzino îi trimitea părintelui popii Petru din Hudac (Mureș) un exemplar din Pravoslavnica Mărturisire (Buzău 1691), care păstrându-se, ne dezvăluie, peste vremi, nu numai relațiile dintre dregătorul muntean și preotul satului ardelean, dar și aportul acestuia în faima avută de școala de la mănăstirea Hudacului. Un minei de Buzău (1698) a ajuns la mănăstirea Toplița prin dania, din 1711, a lui Neagul vel căpitan za cazaci. Din mărturiile îndestulătoare ale prezenței în Transilvania a Apostolului (Buzău 1704) alegem spre menționare pe aceea ce atestă originea românească a satului Troscu (azi Rimetea, jud. Alba) și odată cu aceasta știrea despre biserica de lemn și înlocuirea ei cu cea de piatră, momente nesemnificate de alte izvoare.

În sprijinul românilor de peste munți, a legii sale, Constantin Brâncoveanu a tipărit înadins cărți speciale. Amintită deja, Pravoslavnica Mărturisire, a fost urmată, peste opt ani de Carte sau lumină (Snagov, 1699), din exemplarele rămase într-un număr însemnat, îl amintim pe acela ce evocă memoria obștii românești din satul Aldea (Harghita).

Primele tipărituri rămnicene au cunoscut, în Transilvania, multă prețuire, de-a rândul. Ne oprim, pentru exemplificare la cartea din Antologhion (1705) cu circulație pe Valea Nirajului, aflându-se, întâi, în stăpânirea lui popa Ioan din Sânlorinț (azi Lăurenii), de unde trece, în 1709, prin mărinimia lui Zaharia Baciul dascălul, la biserica de lemn din Iobăgeni (azi Valea, jud. Mureș). Pentru ceea ce a însemnat carte de la sudul munților, în știința de carte românească, în dorința învățării acesteia, vom alege două titluri rămnicene într-o singură legătură și anume intitulată Antologhion și octoih (Râmnic 1705–1706) pe care o mamă a dăruit-o fiului ei (Mihai din Popești, Cluj), în 1711: „când au fost grămătic”.

Sfârșim semnalările cărții lui Constantin Brâncoveanu, prin amintirea singurului exemplar din Ceaslov (1709) cu circulație în sate covășnene purtat fiind, asemeni unui talisman, de popa Toma din Zagon și popa Dumitru din Arcuș, în temnița de la Turia, în care se afla, după propria mărturie: „cu fiarele de picioare pentru credința noastră”.

În cronică sa, Radu Logofăt Greceanu, relatează, astfel, construirea bisericii Sf. Nicolae din Făgăraș: „Pentru că neavând creștinii de acolo biserică trimis-au la Măria Sa cu multă rugăciune

ca să le facă o biserică și neapărându-se Măria Sa de un lucru dumnezeiesc ca acesta, stătut au bucuros după rugăciunea lor și au trimis de am făcut biserică mare și frumoasă”. Dăinuitoare: „această sfântă și dumnezeiască biserică a răsăritului, Io Constantin Brâncoveanu Basarab Voievod domnul și oblăduitorul”, după slava inscripție au făcut: „la anul de la spășenia lunii 1697, la al zecelea an al domniei sale”, cronica și monumentul însuși pecetluind rolul de ctitor al iubitului Domn în Transilvania. Pentru a se putea sustine Constantin Brâncoveanu face danii acestei biserici, precum venitul vămii de la Rucăr și Dragoslavele (17 octombrie 1699).

Din același gând și cu aceeași dragoste a înălțat Brâncoveanu, și biserica Sf. Arhanghelii din Ocna Sibiului, astăzi valoros monument istoric. Ambele ctitorii înfățișează planul de veche tradiție bizantină, dreptunghiular, cu altarul decroșat, poligonal la exterior și semicircular la interior, plan bine conturat în arhitectura muntenească încă din prima jumătate a sec. al XVIII-lea și care va fi hotărâtor în evoluția, ulterioară, a celei din Transilvania. Odată cu tipologia, ctitoria lui Constantin Brâncoveanu, aduce și plastica decorativă a fațadelor, după modelul celei de la sud de munți.

Pentru biserica mănăstirii de la Sâmbăta de Sus, ce înlocuia un lăcaș în lemn al strămoșilor săi, săvârșită, cert, în 1700, Constantin Brâncoveanu a reluat planul treflat, al Cozii, Vodiței și Tismanei, din sec. al XIV-lea. Rolul mănăstirii Sâmbăta de centru ierarhic al spiritualității românești, în sudul Transilvaniei; a fost adesea subliniat.

La Poiana Mărului a înălțat biserică Vodă Brâncoveanu, în jurul anului 1701, existentă, dar radical transformată, iar de numele Doamnei Marica se leagă al aceleia dispărute de la Berivooi Mari.

Prin biserici transilvane sau prin colecții de bunuri patrimoniale, se regăsesc icoane, răzlețe e drept, ce atestă pictura zugravilor din Școala de la Hurez. Ar fi de mare importanță ca toate acestea să fie, cândva, supuse unei cercetări serioase și repertoriate, de sine stătător.

Biserica Brâncovenilor din Bungard (Sibiu) și-a pierdut, total, înfățișarea, dar amintirea podoabei sale murale o păstrează vie tâmpla ce i-a dat strălucire, aflată acum în capela Institutului teologic din Sibiu.

Dacă activitatea transilvană a zugravului Iosif Ierodiaconul se leagă de Alba Iulia, aceea a generațiilor de artiști, Preda, este teaurizată în biserica Sf. Nicolae din Făgăraș. În 1699 Preda realizează frumoasa tâmplă a ctitoriei brâncovenești, iar în 1708, fiul acestuia, „Preda sin Preda zugrav ot Dolgopole (Câmpulung), în fruntea unei echipe de meșteri, execută pictura murală a naosului și a altarului.

Sub influența zugravilor lui Brâncoveanu s-au format meșteri locali, faptul constituind rădăcinile înfloririi pe care pictura românească din Transilvania a cunoscut-o pe mai mult de un secol și jumătate.

Reluăm spusa că doar vom puncta prezența lui Constantin Brâncoveanu în Transilvania. Doar atât am făcut.

Revenind asupra istoriei în versuri a uciderii Domnului, ne oprim asupra momentului anterior decapitării, când fiii își întreabă tatăl: „Ce vom face tăiculiță” iar drept răspuns: „Vodă dulce îi sărută; și din gură îi mângâia; Nu vă fiilor spăimântareți; Ci pre Dumnezeu rugați; puținea muncă vom lua; Și Dumnezeu din ceriu ne va încununa”. În calendarul Bisericii Ortodoxe Române, ziua de 16 august este închinată sfinților martiri: Brâncoveanu, Constantin Vodă, patru fii ai săi, Constantin, Ștefan, Radu, Matei și sfetnicului Ianache” după previziunea cuprinsă în versul: „în veci se vor pomeni”.

Note

1. I. CRĂCIUN, A. ILIEȘ, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne, secolele XV–XVIII, privind istoria românilor*, Ed. Acad., București, 1963, p. 179–182; *Cronici și povestiri românești versificate (secolele XVII–XVIII)*, Ed. Dan Simonescu, București, 1967, p. 55–60 (Lucrările fac referințele de rigoare la bibliografia temei, cf. p. 182 și respectiv 60).
2. Face excepție mss. 1344 de la Acad., copiat în 1797, cărturarul specificând în titlu, că respectiva relatare a fost scrisă în 1730: „Istoria Mărici sale lui Constantin Vodă Brâncoveanu din București care s-au scris 1730”, desinitul fiind: „Îndestulată di toate; și de Domn n-avui parte; s-au făcut acest corban; în vreme de ramazan.”

(cf. *Cronici și povestiri*, p. 56; I. CRĂCIUN, A. ILIEȘ, *op. cit.*, p. 180).

3. Acad. Rom., mss. 1344 (de la 1797); 4730 (din Moldova, mijlocul sec. al XIX-lea); mss. 21 (de pe la 1857): Biblioteca Națională, mss. 4256 sau 4257 (de la sfârșitul sec. al XVIII-lea –ante 1 iulie 1802) cf. *Cronici și povestiri*, p. 56–57; I. CRĂCIUN, A. ILIEȘ, *op. cit.*, p. 179–181.
4. *Cronici și povestiri românești*, p. 60–66.
5. *Ibidem*, p. 56; I. CRĂCIUN, A. ILIEȘ, *op. cit.*, p. 180.
6. *Ibidem*, p. 181; A.I. Elian, Eminescu și vechiul scris românesc, în „Studii și cercetări de bibliologie”, 1955, I, p. 148.
7. După nume poate fi transilvănean.

8. *Cronici și povestiri*, p. 57; I. CRĂCIUN, A. ILIEȘ, *op. cit.*, p. 180–181.
9. *Fond Erdélyi Levéltár. Gubernium Transilvaniae. Comisia aulică în politică*, fasc. VI doc. nr. 345, anexa 9, p. 261–263; I. CRĂCIUN, A. ILIEȘ, p. 182; *Cronici și povestiri*, p. 57–58 (informațiile despre manuscris fiind obținute de la profesorul Bakos Ferenc și arhivistul Trocsani Zsolt din Budapesta).
10. Dr. Susana Heitel, mergând la Budapesta în primăvara acestui an, 2001, pentru a se documenta în tema preocupărilor sale științifice, ne-a îndeplinit această cerință pe care am îndrăznit să i-o exprim. Îi mulțumesc.
11. O mână îndemânatecă ce vădește ușurință la scris.
12. Săptămâna.
13. Acad. Rom. F. Cluj, fond Blaj, mss. 9; NICOLAE COMȘA, *Manuscrise românești din Biblioteca Centrală de la Blaj*, Blaj, 1944, p. 22. În mss. 9 textul versurilor este inserat al 12lea din 15, marea majoritate constituind-o întrebări și răspunsuri precum „Întrebări și răspunsuri den sfânta și marea săptămână a Paștilor”; dar și: „Pentru sfârșitul lumii” sau „Din minunile Sf. Nicolae”.
14. Acum sat în comuna Loamneș, jud. Sibiu.
15. NICOLAE IORGA, *Istoria bisericii românești*, I, București, 1929, p. 223.
16. În celelalte mss. versul este: „Întru anii 26; bine să înrădăcinase”.
17. I. CRĂCIUN, A. ILIEȘ, *op. cit.*, p. 182.
18. Versurile corespunzătoare acestora din mss. 2150: „Și din București ieșea; drumul Giurgiului apuca; și dacă turcii Dunărea îi trecură; ei mai mult se veseliră; și în Giurgiu au zăbovit; până Paștele au făcut; și în Țarigrad l-au dus; și în Edicule l-au închis” (cf. *Cronici și povestiri*, p. 64).
19. Sat – comună, jud. Bihor.
20. *Cronici și povestiri*, p. 67–68; Anuarul Institutului de Istorie Națională, V (1928–1930), Cluj, 1930, p. 461–462.
21. Acad. Rom. F. Cluj, mss. rom. 122, f. 5 - 6.
22. ION MUȘLEA, *Cântare și vers la Constantin. Sfârșitul lui Brâncoveanu în repertoriul dramatic al minerilor români din nordul Transilvaniei*, în „Studii de istorie literară și folclor”, Cluj, 1964, p. 21–61; *Cronici și povestiri*, p. 59–60.
23. IOANA CRISTACHE-PANAIT, *Cititorii ale voievozilor de la sud de munți în Arhiepiscopia Sibiului*, în „Arhiepiscopia Sibiului. Pagini de istorie”, Sibiu, 1981, p. 163–186; Idem, *Rolul zugrăvirilor de la sud de Carpați în dezvoltarea picturii românești din Transilvania (sec. al XVII-lea – prima jumătate al sec. al XIX-lea)*, în „S.C.I.A.”, tom 31, 1984; Idem, *Carte, artă și istorie în Transilvania secolului al XVIII-lea. Un capitol al difuzării culturii brâncovenești*, în „S.C.I.A.”, tom 36, 1989, p. 39–52; Idem, *Prezența cărții vechi românești în sud-estul Transilvaniei. Semnificații istorice*, în „Angustia”, I, 1996, p. 141–148.
24. HURMUZAKI–NICOLAE IORGA, *Documente*, volum XV2, București 1913, p. 1534.
25. I. BIANU, NERVA HODOS, *Bibliografia românească veche*, I, București, 1898, p. 375–377.
26. *Ibidem*, p. 375–377.
27. CANDIT C. MUSLEA, *Biserica Sf. Nicolae din Scheii Brașovului*, vol. I (1292–1742), București, 1943, p. 272–274.

Anexa 1

Academia Română, F. Cluj - Napoca
Fond Blaj, mss. rom. 9

„Istoria lui Costa / ndin Vodă Brâncoveanu / în ce chip sau adevărat / Miercuri¹ în sâmbătă² cea / mare de lângă Paști / l-au luat”.

O pricină minunată / auzită în lumea toată pre / cum iată că vedem și cu ochii / priveghem, din ceput și / din vecie, precum și cartea ne / scrie cuvântul ce-l tipă / rit carele iaste adevărit / că lumea iaste înșelătoare / (f. 155)³.

Care din voi m-au vicle / nit și fără veste m-au / vândut, de Dumnezeu nu va / ți temut tiranilor m-ați vândut cum de / mine vă îndurați din / țară mă înstrăinați. / Domnul să vă facă dreapta / te după a voastră stră / mbătate. Boieri să le / păda și prea tare să / jura, noi nu sântem / vino-vați nici nimic / amestecați. Atuncea / Vodă să sculase și lor / că le grăise, faceți dar / cum v-au poruncit / (p. 159).

Că eu sânt ca și un gătit / Din spătarie că au eși / t și duple Doamna că / au trecut, și el că / au poruncit coconii că / au venit, atuncea Vodă / lăcrăma și pre Dumne / zeu ruga și așa au grăit: oh rea furtu / nă ne-au gonit o furtu / nă tirănească, care va să ne prăpădească; și / el tare că ohta și / lumea că defăima și / atuncea D<oa>mna că plă / gea și cu mare jale / suspina (p. 160).

Bașnacheșu au strigat / și întâi pre Văcărescu au / tăiat și pre coconii că-i / tăia Costandin Vodă îi pri / viea și din dragoste au leșinat și lui capul / i-au tăiat; Când D<oa>mna că / auzit, rea furtună / o au lovit și / a tre<ia> zi s-au / pomenit / amin.

Nicolae Olariu (semnătură autograf): un desen în forma unei cupe florale (p. 171).

1. În alte mss. – joi
2. sic – în săptămâna
3. Respectăm paginația originală

Academia Rom., F. Cluj - Napoca
Mss. rom. 76, f. 160 si 160 v.

Istoria marelui Costantin B<râncoveanu>
Vodă

O pricină minunată din ceput în lumea toată: / din ceput din vecie precum și carte ne scrie: cu / vântul cel tipărit carele iaste adevărit: că în / că e lumea trecătoare și încă foarte înșel / ătoare: ce face și amăgește și tot așa îi p / ribegește: pre domni și pre împărații mari și / pre care sânt mai tari: de vorbesc de avuție și să / țin în sumeție: ca când n-ar avea nici o moarte și / într-un ceas le lasă toate: precum iată am privit / la Constantin Vodă ce au domnit: într-u anul 26 / bine se înrădăcinase; totodată se sculară / și dușmanii că-l luară: din scaun din București / ia să-mi sezi și să-mi privești: de acest dom / n mare și bogat în ce felu sau adevărat (f. 160).

Adevărat cum tiranul de împărat: un agăr (un agă – n.n.) mare și-au / mânat: și cum el au sosit fără de veste l-au lovit / și încă spune cu urgie cuvinte de mazilie; Pre / boiari tare că îi striga toți la dânsul să se strân / gă ca fermanul să-i citească și porunca să în / plinească: când fermanul citea toți boiarii că plân / gea; că așa lor le porunceau pe Constantin Vodă să-l dea: / cu fiii cu ginerii și toți credincioșii unde Vodă auzi / se: foarte mulți se scârbise: pre boiari că-

i întreba / și prea tare că-i muștra care din voi mă vicleniră fă / ră veste mă vândură: dar nu destul v-am cinstit bo / iari mari că v-am făcut: cum de mine vă îndura / ți: din țară mă înstrăinați: Domnul va face dreapta / te pentru a voastră răutate: toți boiarii că plâng / ea foarte tare se jura cum nu sântem vinovați nici ni / mic amestecați: Constantin Vodă și-au grăit face / ți dară ce v-au poruncit: că eu sunt ca și un gonit: în spă / tărie că și ieșisă; despre Doamna că trecuse: atunci Doamna că plângea cu glas tare se jelea: și toate c / ă le sfârșise pentru amar ce le sosise: și <conconii> / începură cu glas tare și cu gură: oh amară <primăvară> / cum ne iau turcii din țară: lipsindu-ne de domnie și ne / duc în grea urgie: că acest foc ce ne gătește nu spre / bine (f. 160 v.).

Scri-am eu Costandin fecio / rul popii Costandin din Alămor anul Domnului 1748.

Mesița în 30 de zile / ale lui martie / anul Domnului 1748.

C<ostandin> C<ostandin>

C<ostandin>

B<asarab>

(pe o filă întreagă a cărei numerotație nu se poate afla din pricina stării de conservare).

Arhivele statului de la Budapesta. Fond Erdélyi Levéltar

„O pricină minunată
auzită în lumea toată;
auzită din vecie:
precum și cartea ne scrie
Cuvântul cel tipărit:
Care iaste adevărit
Cum că lumea-i înșelătoare:
Și e foarte trecătoare:
Defaimă și amăgește
Și pre toți îi prilișește:
Pre împărați și pre domni mari!
Și pre cari sunt mai tari:
Că-i orbere (orbesc - n.n.) din avuție:
Și să țin în sumeție:
ca când n-ar avea moarte; Și în-

tru ceas le lasă toate:
Precum iată ce-am privit:
Constantin Vodă ce-au domnit
Întru anii 26: Bine să înrădăci-
nase:
Mulți dușmani au câștigat
Toți odată s-au sculat
Și din scaun îl luară
Din scaun din București
Ia să-mi șezi și să privești
La domn marc și bogat
În ce chip s-au adevărat:
Că tiranul împărat; un <a>gă
mare și-au mânat:
Și cât el că și-au sosit

Fără de veste l-au lovit:
 Și spune cu urgie
 Cuvinte de mazilie
 Și pre toți boierii strigă
 Toți la dânsul să se strângă:
 Ca fermanul să-și cetească
 Și porunca să și plinească
 Când fermanul că și citea
 Toți boierii că și plângea
 Ca și lor le poruncea
 Pre Costandin Vodă să-l dea:
 Cu fiii, cu ginerii: și cu toți
 credinceri:
 Dacă vodă că auzi foarte
 mult că să scârbi
 Și din gură așa grăii:
 Care din voi mă vicleniră
 Fără de veste mă vândurăți
 (f. 261 coloana dreaptă)
 Cum de mine v-ați îndurat:
 Din țară m-ați străinat
 Cum de Dumnezeu nu v-ați temut
 Tiranilor m-ați vândut;
 Dacă v-au fost de domnie
 De ce nu mi-ați spus voi mie:
 Eu să vă fii dăruit: cu pace
 să fiți domnit:
 Boierii tare să jura: și
 Din gură așa zicea
 Să știi Doamne adevărat:
 Că noi nu suntem vinovați;
 Iară-n știre de nefire
 Dumnezeu ne va plătire:
 Iară Vodă din gură așa le grăi
 Faceți dară ce v-au poruncit:
 Că eu sunt ca și un lipsit;
 Din spătarie că și ieșise
 Despre Doamna că și trecuse:
 Și când Doamna că-l văzuse
 Atuncea toate le sfârșise
 Pentru amar ce le sosise
 Iară coconii începură : toți
 glasuri și cu gură:
 Oh, amară primăvară: cum
 ne i-au turcii din țară:
 Lipsindu-ne din domnie: și
 ne duc în grea urgie;
 Acest foc ce ne gonește: nu spre
 binc se însoțește:
 Iară cocoanele dacă ș-auziră
 Toate la Curte veniră;
 Și pre rând în casă că și intra
 Și din gură așa zicea:
 Voi taică vă-străinați
 Cu dușmanii ne lăsați

Iar când fu a 2 zi;
 I<m>briorul că și sosi:
 Cu mulți turci galilei mari
 Sapte mii de anaceri (ieniceri - n.n.)
 Și cât ei că ș-au sosit: la
 b<o>ieri au poruncit:
 Toți boieri la ei să vie
 Domni dintr-înșii să le puie:
 Când boierii se strânsese; pre
 Stefan spătariu îl alese
 (f. 261a, coloana din stânga)
 Și la Curte îl alese
 Domn mare îl puse
 Stefan Vodă și-au intrat
 Tocma în casa cea
 desfat:
 Boierii pre rând în casă că și intra
 Și mâna îi săruta:
 Și de aici că și ieșea
 La Costandin Vodă se ducea
 Costandin Vodă le grăia:
 Pre Stefan spătariu îl bles-
 tema: Și din gură așa
 grăia; Cum de mine te-ai
 îndurat: din țară m-ai străinat
 Cum de Dumnezeu nu te-ai
 temut: tiranilor m-ai
 vândut:
 Dacă ți-au fost ție de domnie: de-
 ce nu mi-ai spus tu mie:
 Eu să-ți fi dăruit: cu pace
 Să o fi stăpânit;
 Stefan Vodă se jura: și
 Din gură așa zicea:
 Să știi Doamne adevărat
 Că eu nu sunt vinovat:
 Iară știre de-m va fire; Dum-
 nezeu îmi va plătire;
 Dumnezeu șade în scaun de jude-
 cată și îmi va trimite plată
 Iară când fu zioa de joi mari: atun-
 cea mulți turci se adunară
 Și pre poartă îl scoate
 Și toată țara că și plângea
 Și din gură așa zicea: Dumne-
 zeu să se milostivească
 Cu milă dumnezeiască:
 În grabă să te învârtejești
 Și pre noi să ne mai domne-
 ști
 că pre cât ne-ai domnit: foa-
 rte bine ne-ai păzit
 În Giurgiu au zăhovit; până Pa-
 știle au făcut
 Dacă Dunărea trecură:

Și turcii se veseliră:
În Teligrad îl duseră
Și în Edef îl închiseră;
(f. 261a, coloana din dreapta)
Avuție lui cea de mulți
ani: Toată o luară cei doj-
mani
Atunce vreme și-au găsit
Și mai mult că l-au pârât
La Bosta: pașă: au poruncit
Tot postul Sântă Mării
Mari: că l-au muncit;
Iar când fu zioa de Sân-
tă Măria Mare; frică și
cutremur mare
Că împăratul porunci:
Pre Costandin Vodă îl găti:
Cu coconii împreună; să-l ducă
prin grădină:
Prin grădina împărătească: ca
împăratul să și privească:
Dacă Vodă ș-auzi: foarte
mult că se scârbi:
Și din gură așa grăi:
Oh păgâne și spurcate
Cum ne tai fără dreptate:
Cu ce suntem vinovați:
De perim nejudecați:
Măcar fiu eu și vinovat:
Dară coconii ce ți-au stricat:
Fac din cer să se aprinză
Și pre păgâni să îi cuprindă
Cu sabie îngerească: pre toți
să-mi și prăpădească:
Iară coconii că și ofta: și
Cumplit își suspina:
Atuncea nașterea își blestema

Și striga cu umilință:
Ce vom face tăiculiță:
Că vom să ne pristăvim
Și din lume ne lipsim:
Vodă dulce îi săruta: și din gură
îi mângâia
Nu vă fiilor spăimântăreți
Ci pre Dumnezeu rugareți
Puținea muncă vom lua: și
Dumnezeu din ceri ne va încununa;
Atuncea gealatul: le-au luat:
pe rând, capul le-au tăiat:
Un alileu mare au ridicat;
Și în mare i-au daruncat
(f. 261, coloana din stânga)
Iară Doamna dacă și-au aflat:
Ea aici îndată au leșinat:
Cutremur mare ce o lovisе:
Și din fire că-și ieșise;
A 3: zi se trezi: și din gu-
ră așa grăi:
Oh! Pahar ce am băut: tot
trupul mi-am otrăvit
Cum dușmanii ce ne vân-
dură: cu Iuda se împotrivi-
ră: cum tot Teligra-
dul să mira:
Cum un taică cu fii că s-au
tăiat: numai într-un ceas de
zi: în veci să vor pomeni:
Ia vezi lumea cea bogată;
Cătu-i întru tot deșartă:
De acum până în vecie: mila
Domnului să fie
Amin.
(f. 262)

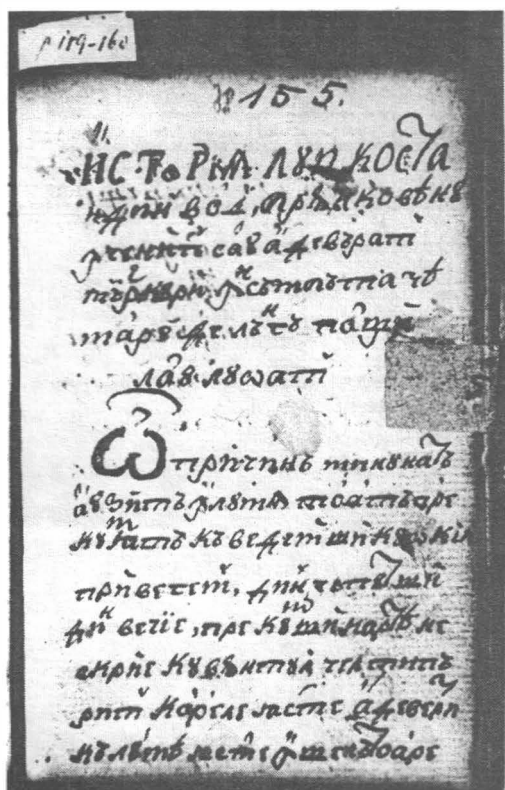

Fig. 1 – Fila de început a istoriei lui
Constandin Brâncoveanu (Bibl. Acad. Rom.
F. Cluj Napoca, mss. 9, f. 155)

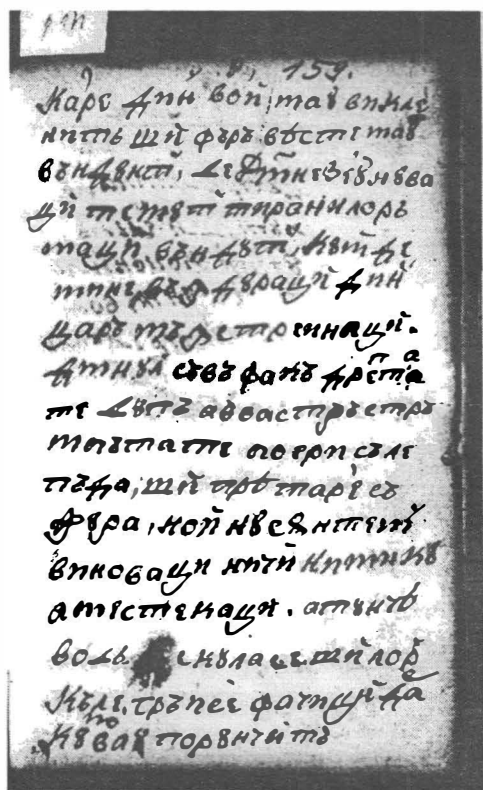

Fig. 2 – Fila de început a istoriei lui
Constandin Brâncoveanu (Bibl. Acad. Rom.
F. Cluj Napoca, mss. 9, f. 159)

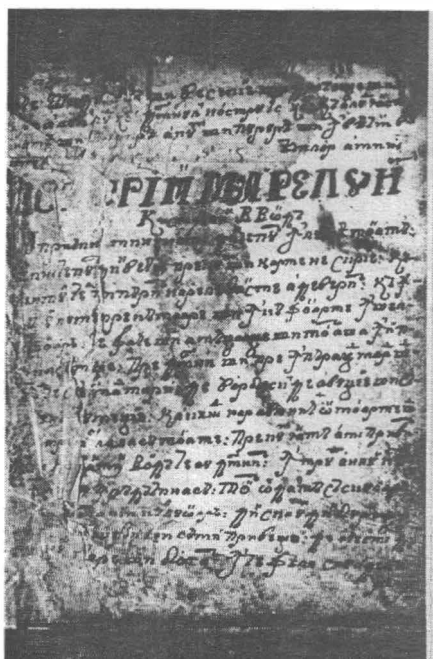

Fig. 3 – Istoria Marelui Constantin Vodă
(Acad. Rom. F. Cluj Napoca, mss. 76, f. 160)

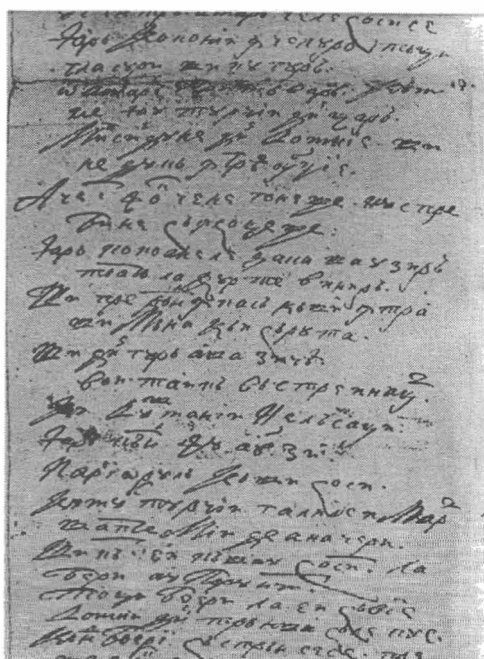
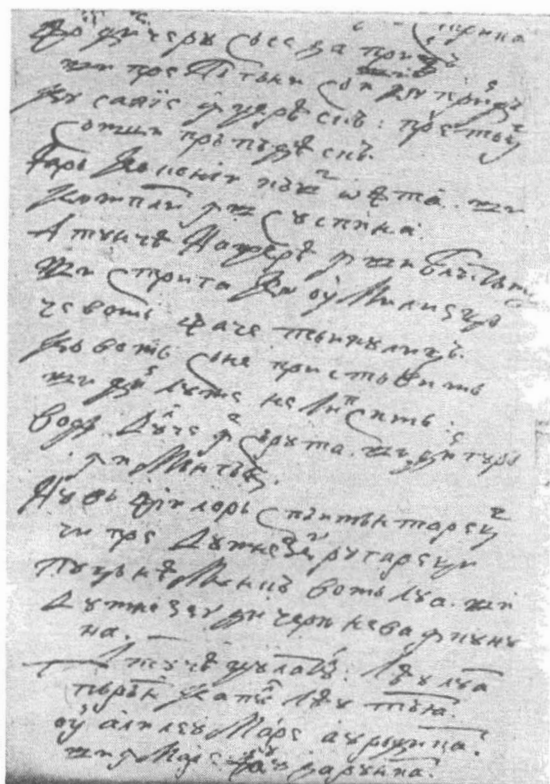
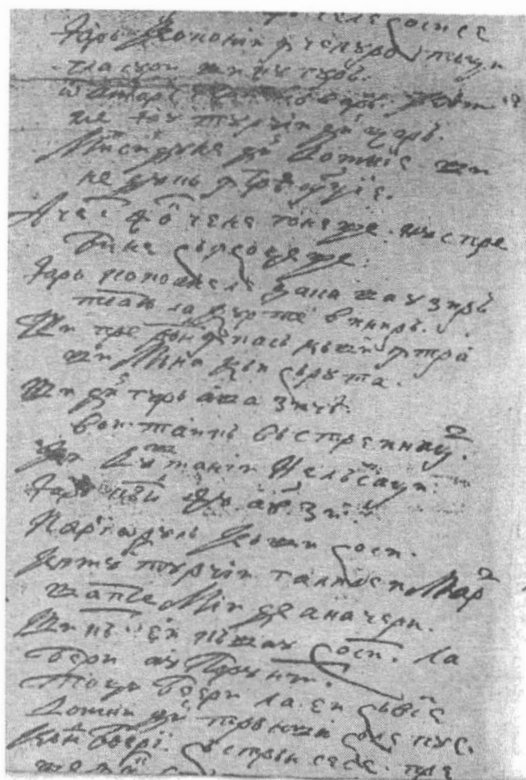

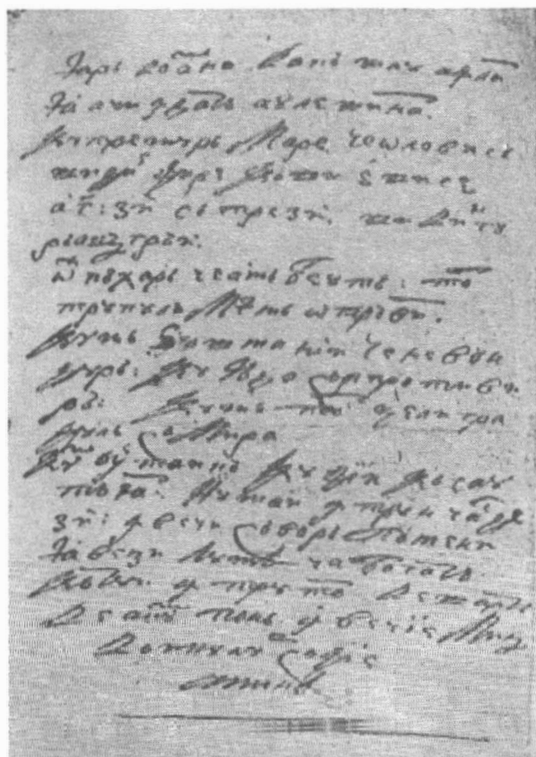
Fig. 4 – Idem, Semnătura autografă a lui
Constandin din Alâmor

**Fig. 5 – Mss. din Arhivele de la Budapesta
(f. 261a, coloana dreapta)**

**Fig.6 – Mss. din Arhivele de la Budapesta
(f. 261a, coloana stângă)**

**Fig. 7 – Mss. din Arhivele de la Budapesta
(f. 262)**

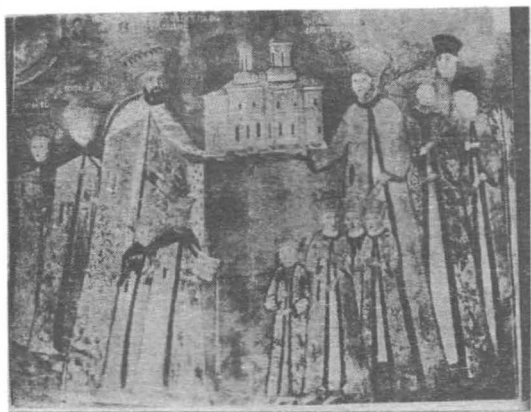

Fig. 8 – Mss. din Arhivele de la Budapesta,
Înstăntare din 25 iunie 1761

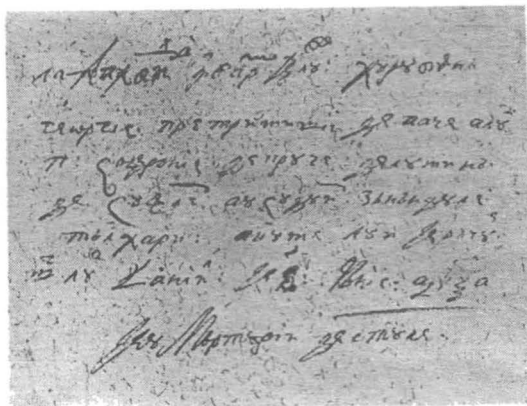

Fig. 9 – Familia lui Constantin Vodă Brâncoveanu în
pictura de la Hurez (tabloul votiv ctitoricesc)

Abstract

The weeping of Constantin Vodă Brâncoveanu in Transylvania

The tragic historical moment when Constantin Voda Brâncoveanu his sons and his counselor Ianache Vacarescu were killed without a trial and without justice on the 15th of August 1714 was transposed into verse by a contemporary.

The original archetype was reproduced in all the Romanian regions. Several variants, which taken in a century and a half, originate in this archetype, its essence setting down in the folklore and the customs, especially in Transylvania where C. Brâncoveanu, the ruler of the Romanians, become their symbol in the fight for their forefather's law.

Ioana Cristache-Panait
Cercetător, Dr., Institutul de Istoria Artei
București, Calea Victoriei, nr. 196
Tel. 01/4131979 (domiciliu)

MEMORIILE SCRISE DE PARTENIE TROMBITAȘ ÎN APĂRAREA BISERICII ORTODOXE DIN PROTOPOPIATUL TÎRGU-MUREȘ (1851-1852)

Biserica a fost cea mai puternică cetățuie a ființei noastre etnice¹, așezământ de cultură și artă, școală, dar și tribună națională².

Biserica de lemn din Tîrgu-Mureș³ și credincioșii ei au stat, de-a lungul timpului, ca „un zid tare” în fața presiunilor de tot felul, venite de la „nații și confesiuni străine”. În 1793 se cumpăra cu 550 de florini, de la Lukats Mihaly,⁴ un loc, pe care se ridica în iarna anului următor biserica, casa parohială și școala. Ca slujitor al altarului îl găsim pe Nicolae Panovici, primul dascăl al școlii, hirotonit în 1796, pentru care la 1 noiembrie vicarul Ioan Popovici semna actul de numire ca preot⁵.

Timp de 12 ani iezuiții au ținut-o închisă „...sub care temp creștinii noștri era persecutați. Copiii și-i boteza în taină cu preoți di pe sate, morții, ca să nu-i iae uniții cu puteria și să-i îngroape în cemetierele lor, îi ascunde în pivniți și numai noaptea îi duce și îi îngroapă la satul Egertzeg (Cornățel n.n.), precum arată crucile de piatră din acel cimetieriu”⁶.

În 1814, Protopopiatul Ortodox își muta sediul în Tîrgu-Mureș⁷. În același an se picta și biserica, preot și protopop fiind Vasile Pantea⁸.

La Protopopiatul Ortodox Tîrgu-Mureș erau afiliate sate cu locuitorii cei mai săraci din toată Transilvania, „sărăciți până la os prin procese urbariale”, cu biserici numai de lemn, „foarte slabe, prin care bate vântul ca afară”⁹.

În 1834 ajunge preot în sărăcuța biserică de lemn, hirotonit de episcopul Vasile Moga, la numai 22 de ani, Partenie Trombitaș¹⁰, care în anul următor era numit protopop. Conștient fiind de capacitatea sa, nota „... și să nu mă laud, eu încă aș fi putut fi în stare a păstori un popor mai populos, dară dacă nu m-au părinit soarta nu e vina mea”¹¹. În acest oraș, viața protopopului a fost greu încercată. Văduv din 1842, rămas cu trei copii mici (Iulian, născut în 1836, Anania¹², în 1838, Dimitrie, 1842), trăiește amarului părintelui ce-și vede copiii plecați la cele veșnice înaintea sa. Prădat prin revoluție, „până la os”¹³ și luptându-se cu presiuni de tot felul, printre care era și nimicirea parohiei și mutarea protopopiatului din Tîrgu-Mureș într-un sat mai bogat. Pentru salvarea, prin orice mijloace a protopopiatului ortodox, Partenie Trombitaș aduce înaintea înaltelor foruri următoarele argumente:

1. Tîrgu-Mureș este municipiu, dar „și mișlocul protopopiatului, unde mai lesne pot alerga, în lipsăle sale, creștinii noștri”.

2. Tîrgu-Mureș este pe primul loc între orașele din scaunele secuiești și unde se află „oficiale politice”, precum Tabla Regească și altele, și creștinii ortodocși, „siliți de procese de deschilinite forme”, vor apela mai repede la preotul de aici „cu toată confidenția spre a cere sfat și îndreptare”.

3. Sunt aici două închisori: „una scaonală și alta a orașului, unde de multe ori să țin români uitați. Acelora trebuie slugit în posturi, ispovediți și cuminecați”.

4. Sunt mai multe spitale, civile și militare, în care sunt bolnavi și de confesiunea ortodoxă.

5. Sunt școli „mai înalte maghiare”, cum ar fi Colegiul reformat, Gimnaziu, școli normale catolice „unde învață în tot anul 40-50 tineri de confesiunea noastră, cu care trebuie a să țină școală pentru învățatul studiului regional”¹⁴.

Cele mai multe memorii și scrisori, scrise în cei 55 de ani de păstorie, în limba română, germană și maghiară, și trimise Guberniului Transilvaniei, Districtului militar și civil, Consistoriului ortodox din Sibiu, încercau să oprească abuzurile făcute de dușmanii neamului românesc bisericii și preoților, deviza acestora fiind „Bate-voi păstoriul și se vor risipi oile”.

Decretul gubernial nr. 18998, din 14 august, 1851 le interzicea preoților să se amestece în treburile deregătorilor politice, sub incidența căruia ajunge și protopopul Partenie Trombitaș.

În data de 18 septembrie 1851 trimite un memoriu „răspuns de mântuintie” episcopului Andrei Șaguna, ca urmare a adresei nr. 461, prin care era oprit de a se mai amesteca în treburile politice. Încerca să se disculpe, punct cu punct, de acuzațiile grave care i se aduceau de Înaltul Gubern al Transilvaniei, arătând că acesta îi impută că: „din piana mea ar fi eșit mai multe instantii necuvincioasă, pline de hulă” la adresa deregătorilor. Poate, spunea Partenie Trombitaș, românii s-au plâns pe la „Înaltul Ministerium și Gubern cu instantii” și autoritățile locale s-au gândit că numai el ar putea fi autorul acestor „instantii” în dreptele cauze ale românilor¹⁵.

Acuzații nefondate, cu excepția cauzelor: bisericii din Sîngeorgiu de Pădure, dărâmată de maghiari, precum și arestarea preotului ei, Vasilie Rotariu¹⁶; arestarea preotului Ștefan Iacovici din Mureșeni și cauza urbarială a iobagului Kridon George din același sat¹⁷; arestarea preotului Ioan Iacob din Sîngeorgiu de Mureș¹⁸.

În 3 ianuarie 1852 Consistoriul ortodox din Sibiu ia, din nou, în discuție amestecul protopopului Partenie Trombitaș în cazurile amintite mai sus, trimitând circulara cu nr. 51, semnată de episcopul Andrei Șaguna¹⁹.

Anexa 1

Circulara 51 din 3 ianuarie 1852, a Episcopului Andrei Șaguna trimisă protopopului Partenie Trombitaș, ca urmare a decretului guvernului Transilvaniei, nr. 18998 din 14 august 1851, prin care li se interzicea preoților să se amestece în treburile politice.

Țirculariu!

Prea cucernice părinte protopoape!

Prin decretul înaltului guvern militar și civil al țării din a(nul) tr(ecut) nr. 18998 se face acestui scaun episcopesc arătare că unii dintre preoți (se amestecă în treburile dregătoriilor politice n.n.).

Nici o soțietate – fie aceea oridece felu – nu poate înainta și înflori, dacă buna rânduială nu se păzește strânsu. De buna rânduială să țină și aceea ca o clasă din soțietate să nu se amestece în sfera alteia, căci altmintrelea se naște confusiune și soțietatea se slăbește și se dărapănă.

De învățătura aceasta se vede a nu se ținea toți preoții noștri, căci înaltul Guvern militar și civil al țării, prin o ordinăciune din anul trecut nr. 18998, au făcut arătare încoace că unii dintre preoți se amestecă în treburile dregătoriilor, politice și anume:

Se duc cu oamenii, carii au profesu, sau alte păsuru, ce au un caracter cu totul politicu, la dregătoriile politice, și advocatisează pentru asemenea oameni. Și cu prilejul acesta, se slobodu și la niște vorbe vătămătoare pentru am ploați. Ba uneori se pun împotriva la punerea în lucrare a sentenței, aduse de către organele politice.

Deci, fiindcă asemenea amestecuri al preoților în sfera dregătoriilor politice, nu numai stinghe-

rește foarte mult pe organele Gubernului, întru purtarea dregătoriei lor, dar totdeodată trage după sine cele mai neplăcute urmări pentru preoții carii trec preste marginile dregătoriei sale.

Mă simt îndatorat în înțelesul suslăudatului decret guvernial, a te însărcina pe prea cucernicia ta, ca să dai înainte preoțimei subordonate, ca să nu cuteze a se amesteca în treburi care nu se țin de tagma lor preoțască. Dar mai vârtos să se fe-rească de orice amestec în lucruri politice.

A măsura țirculariul meu din 10/22 septemvrie 1849 nr. 4 p(aragraf) 5, căci altmintrelea vor trage cele mai neplăcute urmări asupra-și.

Fiecare preot trebuie să socotească că, deși prin primirea tainei preoției, nu încetează de a fi mădulariu al soțietății cetățenești, totuși are a se conțeni de la lucrările acelea, de la care îl opresc legile politicești și bisericești.

Din ședința consistorială, în Sibiu, în 3 ianuaru 1852.

Al prea cucernicei tale de binevoitoriu arhiereu.

Document 213/1852; Cons. nr. 51/852
Arhiva Mitropoliei Ortodoxe Sibiu,
Fond Șaguna

Anexa 2

Protopopul Partenie Trombitaș trimite preoților conținutul circularii 51 din 3 ianuarie 1852, a episcopului Andrei Șaguna.

Cinstite părinte

Prea sfinția sa, Domnul Episcop, sub nr. consistoriul 51 a(nul) 1852, întru urmări înaltei porunci guverniale, de sub nr. 18998 a anului trecut, strâns s-au milostivit a porunci ca nice un preot pe viitorime să nu îndrăznească a se meste-ca în c.svera dregătoriei politice. Aceasta s-a milostivit a o porunci cu provocare la nr. consis-

torial 4-5 din a(nul) 1849, prin care să amenință o totală oprire din dregătorie, tuturor acelora carii ar îndrăzni a lucra peste înțelesul milostivei ace-stui porunci.....

Arhivele Naționale. Direcția Județeană
Mureș, fond Protopopiat Ortodox
Tîrgu-Mureș, dos. 2, fila 62

Protopopul Partenie Trombitaş descrie distrugerea bisericii de lemn din Sîngeorgiu de Pădure, ridicată în 1704 de popa Pătru din Hodac şi trecerea silită a românilor ortodocşi la religia reformată.

Ilustrissime episcopo!

Mai înainte de a-mi face deregătorniceasca şi deodată foarte umilitam înştiinţare, despre starea a tot protopopiatul, m-am grăbit pîntru starea cea jalnică a credincioşilor noştri de la Erdo Szent Gyorgy. Foarte umilit a te înştiinţa pre pria luminat măria ta, şi deodată a mă şi ruga pîntru părăntasca înviare.

Încă în iarna trecută (1848), preotul de la Erdoszent Gyorgy, Vasilie Rotariu, precum alţi mulţi, aşa şi dânsul, de frica maghiarilor fujind, şi prin depărtarea dânsului, rămânind parohia fără preot. Aşa locuindu-se numitul sat, parte de maghiari reformati, parte de români. Preotul de acolo reformatu, împreună cu un provisor, cu numele Veres a contelui Franciscu Teleki, au silit minteni pe credincioşii noştri de acolo, ce sunt la număr peste o sută de familii, a se lepăda de orosfalva (ortodoxă n.n.) lor religia şi prin punere de jurământ a primi religia reformată, iară după aceia împreună cu collacuitorii săi maghiari, orosfalva lor biserica care cu adevărat de lemn, însă mai de multe dieci de ani ieşită din fundament de tot a se strica, rămânând nesmintitu din locul său. Singur santul pristol pe care, după cum sunt informat, un prunc maghiar s-au gunoiat. Santa beserică era zidită în grădina preoŃiască. Maghiarii l-au pus şi pe un locuitor ungur, care ave(a) josagul său învecinat cu casa şi josagul rectorului reformat, l-au silit pe lângă adaus dându-i câteva dieci de fiorini, a-şi părăsi josagul si-a să pune în josagul preoŃiesc. Apoi lemnele din biserica noastră le-au cărat acuma pe sc(h)imbatul josag a ungurului. Şi creştinii noştri, acuma ca de 7 ani pedetentin (?) să găti, în locul besericii sale cea de lemn, a-şi zidi beserica de pe(a)tra, în mărime(a) după poporia lor. Işi câştigase mai mulţi stângini de pe(a)tră, mai multe mii de cărămidi şi var pentru trebuinŃia, din îndestulare. Acuma cu acesta privilegiu maghiarii s-au pus şi le-au luat petrile şi cărămidile, le-au luat varu. Şi după cum am zis, lemnile de la beserică. Şi din aceste toate, pe locul schimbat cu al nostru cel bisericesc, au zidit o casă mare pentru şcola maghiară. Din doa clopote ce le-au avut la beserica, unul l-au luat

pentru vărsare de tunuri maghiare, iară celalalt mai micu l-au pus la de curând ridicata scoală. Icoanele din beserica, le-au pus grămadă în beserica reformată din dărăpt. Creştinii noştri, până la reîntoarcerea preotului lor, au fost supt neplăcuta lor ocărmuire şi păstorire a preotului reformat. Iară după reăntoarcerea preotului lor în sânul lor, nebăgând în samă jurământu de ei prin silă depus, părăsindu-să religia silită, s-au întors la părăntasca orosfalva religia. Însă durere-acuma nici beserică n-au, nici clopot, nici casa preoŃiască, preotul şade cu alŃii. Pe care eu şi până la primirea a milostivei părăntasce a pre(a)lumi(nat) măr(rii) tuale porunci, l-am înviat, ca cercând o casă la un creştin de ai noştri dumineca şi în sărbători, după putinŃă să facă ceva slujbă creştinilor.

Asemenea soarte au căzut asupra creştinilor noştri din satul mater Muşinu şi filialul Vetia (Moşuni şi VeŃa), a căror preot batăr au fost acasă. I-au silit cu puterea a să reformiza. Clopotele de la beserica Muşinului le-au luat pentru vărsare de tunuri. Iară besericuŃa de la filialul Vetia sdrobindu-o voluntarii şi scoŃând afară santele icoane, au făcut-o reformată, în care preotul reformat . . . până de curând au cetit reformatele sale rugăciuni. Acuma şi creştinii numitelor doa sate, cu schimbarea timpului au părăsit silnica religia şi s-au întors iarăşi la părăntasca lor. Pe preotul satelor acestora, Simeone Neste, care era slugitoriu la trei sate, adecă: Muşun, Vetia şi Chibelia (Sînişor), l-am înviat ca până la alta rânduială să direagă beserica din satul Vetia, care e în medilloc (mijloc n.n.) şi adunându-să oamenii din celelalte sate să le servească santa liturgia.

Pe preotul de Medesfalu, Ştefan Iacoviciu, prindiendu-l, legându-l şi rânindu-l, legat l-au trimis la Clusiu (Cluj n.n.), unde mai multe luni Ńinându-l şi silindu-l la săpat de şianŃiu. Pe creştinii noştri din sus numitul sat i-au catolizat, însă aceasta numai până la reîntoarcerea preotului său au rămas catolici.

Asemenea fatale întâmplări au ajuns şi pe fruii noştri de religia greco-unită din mai multe sate. Care toate întâmplări, eu pre(a) luminat m(ării) tuale preu umilit făcându-le cunoscute.

Din anima te rog ca să te milostivești am da părinteasca înviare ca pe viitorime ce să am a urma.

Verso: Erdo Szent Gyorgy, Mușin, Vetză, arătare m(ării) suale episcopului pentru bisericile de acolo cât s-au prădat.

Arhivele Naționale. Direcția Județeană
Mureș, fond Protopopiat Ortodox
Tîrgu-Mureș, dos.5, fila 25-26

Anexa 4

Cei 600 de credincioșii din Sîngeorgiu de Pădure se adresează episcopului Andrei Șaguna, arătându-i starea spirituală jalnică în care au ajuns, ca urmare a arestării preotului Vasilie Rotariu, în 5 aprilie 1851, închis în temnița Tîrgu-Mureșului.

Pria luminate și pria sfințite domnule episcope Măria tua, milostiv părinte!

Poporul nostru gr(eco) oriental din Erdo Szent Gyorgy, care numeră peste 600 de suflete întru cielia sufletești atâta-i de năcăsît, cât năcasul a acielui popor nice a-l descrie nu s-ar putiea. Și cum nu? Acuma, de 3 ani, maghiarii de (a)colo le-au stricat biserica și din ea s-au făcut casă de școală, pustiindu-le afară de materialul din biserică și altu quantum de material care îl avusă adunat, ca să-și facă biserică de piatră, adecă la 400 de metrețe var stâns, la 40 de mii de cărămidă și mai mulți stângini de piatră.

Preotul lor, Vasiliu Rotariu, pentru ce greșală nu știu, acuma din 5 apr(ilie) zace arestat în temnița Vasarhelyului, din care pricină? Ne având ca preot așa învecinat, care să le poată slugi în toate lipsăle suale cielia sufletești, mor neîmpărtășiți în sfintele taine și să îngroapă fără preot.

Aliargă cu pruncii săi, să-i boteză pe la preoți de alte confesii și prin sate străine.

Așa cu provocare la smeritele miele relații din 14/26 iunii, 3/25 iulii, foarte umilit mă rog pria luminat mării tuale, milostivește-te a lua în părintească milă, năcăsita stare a zisului popor și a misloci la Inaltul Gubern mângăiaria poporului acieluia. Atâta cu judecari(a) cauzei arestatului preot, Vasiliu Rotariu, cât și din nou zidiria bisericii, întru înțielesul milostivelor înalte porunci guberniale cu n(ume)rile 15848 C(ivil) M(ilitar) G(ubern), anii 1850 și 8553 C.M.G, anii 1851 însămnate.

Și cu atâta grăbinda punere în lucrare a bisericii, cu cât că acuma întru aceasta

Arhiva Mitropoliei Sibiu.
Document 723/1851

Anexa 5

Protopopul Partenie Trombițaș se adresează, în 23 aprilie 1851, Consistoriului ortodox din Sibiu, pledând în favoarea eliberării preotului Vasilie Rotariu, din Sîngeorgiu de Pădure, acuzat că ar fi ascuns arme.

Prea cinstit Consistorium!

Preotul nostru de la Erdo Szent Gyorgy, Vasiliu Rotariu, pârât fiind firește de pizmași, că ar avia arme ascunsă, de cătră subcomisariatul Kibedului, s-au trimis asupra-i miliție zsandări (jandarimi n.n). Și după ce i-ar fi căutat toate lădile și iar fi aruncat toate hainele și neaflănuț nici o armă la dânsul, totuși fiind în fația locului și domnul comisariu de ciērēu, Lisovskî, mai înainte de a-l învinge (învinui n.n) despre vreo crimă, au poruncit de l-au pus zsandarii în cătuși, ca pe ciel mai mare făcătoriu de riale, și l-au petrecut în

arest în M.Wasarhely. Care bajocoritoare întâmplare neînțelegându-o, am năsuț cu instanție la măria sua, domnul district comandante și general Schobeln, care l-au și eliberat, cum să viede din originala scrisoare a mării suale, sub A. Dară durere, că în diua următoare s-au poruncit de l-au prins și arestat iară, sub originalul B. Pricinile pentru cie, mie îmi sunt de tot necunoscute. De nu cumva să trage ceva dintr-un proces ce îl are numitul preot cu domnul subcomisariu a Kibedului, Simon Ianos, care fără cale și peste dreptate i-au luat un car cu trei cai și un porc gras.

Aşa numitul preot Vasilie zace acuma în temniţe în Vasarhely, şi năcăsitul populos popor, togma în săptămânile acestia a Paştilor, fără preot, fără sfintele rugăciuni, neispoveduit, necuminecat, şi fără biserică, că beserica li-o stricat-o maghiarii, de s-au făcut casă de şcoală din ea. Care în urna mai multor ordinaţiuni guberniale, anumita sub nr.15848/C.M.G, încă nu să mai zideşte. Şi din pricină că preot (mai) aproape nu avem, poporul pătimeşte foarte tare în cielia sufleteşti. Să îngroapă morţii fără preot şi copiii stau nebotezaţi. Oamenii fără preot şi fără biserică să demoralisasă foarte.

Cu toată umilitatea mă rog pria cinstitului Consistorium, să să milostivească a arăta starea

lucrului Inaltului Caes. Regesc Gubernium şi umilit a-l ruga ca acelaş Inalt să să milostivească a porunci eliberarea numitului preot până la convingere despre vreo crimă sau gravniia. Neinteresată cercetare şi hotărâre a cauzei suale, să nu zacă uitat în arest, precum zăcuse preotul de la Olah Zsakod, Nicolae Stoicovits.

Am rămas al prea cinstitului Consistorium, plecat serv,

Partheniu Trombitaş, protopop

M.Wasarhely, 23 apr.1851

Arhiva Mitropoliei Sibiu.

Document 723/1851

Anexa 6

În 10 decembrie 1851 credincioşii din Singeorgiu de Pădure se adresează, din nou, episcopului Andrei Şaguna, arătând starea jalnică în care au ajuns, fără biserică, fără preot, fără şcoală, fără dascăl şi îl roagă să intervină pentru eliberarea preotului Vasilie Rotariu sau să le rânduiască un alt preot.

Prea cinstite domnule episcopo, măriia tua no(u)ă milostiv părinte!

Dacă poate să fie un popor nefericit în to(a)t(ă) dieţezua mării tale, noi sântem aceia. Şi dacă e drept că oile fără păstoriu sânt expuse rătăcirii, noi sântem aceia.

Alergăm, aşa dară, la pria sfinţia ta ca la păstorul păstorilor, cu umilita noastră rugare, ca să te umileşti spre noi. Ca după credinţia ta-ţi sfântă, păstoriule să ne povăţuieşti la cale(a) mântuirii, ca să nu perim toţi.

Sfânta şi dreapta credincioasa noastră releje răsăriteană, ne-au deschis cale(a) spre viaţa veşnică, prin păstoriul sufleteşti, prin a cărora sfinte rugăciuni venim pe lume şi prin ei ne gătim cu merinde.

Oh, Doamne! Numai noi sântem lipsiţi de nişte aşa primiri şi aşa petreceri, a noştri prunci mor nebotezaţi şi bătrânii necuminecaţi şi pentru aceştia toate nu ştim cine să fie răspunzătoriu.

Preotul nostru, Vasilie Rotariu, acuma de 9 luni zace arestat în temniţa Vasarheyului şi nu ştim pântru ce? Că nici nu-l întreabă pântru greşalele sale, nice îl judecă, fără de e nevinovat, să pedepseşte pe nedrept. De e vinovat, ne pedepsim noi pe nedrept.

Bunul nostru protopop, în tot chipul să străduieşte a ne împlini lipsăle noastre, dară ne având proci mai învecinaţi ca la 7,8 ore, ..., iaste cu neputinţă şi noi cunoaştem.

Fie-ţi, aşa dară, mării tale milă de noi, de un popor care numeră la 600 suflete, milostiveşte a mijlocii la Inaltul Guberniu, judecarea cauzei preotului nostru, care de va fi nevinovat, să se elbereze şi nedreptii săi pârâşii să să pedepsească. Iară de va fi vinovat să să pedepsească după leji şi nouă fără întârziere să te milostiveşti a ne rândui alt preot în loc. Că la noi aşteptarea e primejdioasă, poporul e mult şi cu deschilinite firi. Altu alunecă într-un loc, altu cade într-altu şi mai pe urmă, fără biserică, fără preot, fără şcoală, fără dascăl, va deveni la un ce (loc n.n) neaşteptat.

Păgânii cei mai grosolani, încă sărbătorile sale cu preoţii săi le sfinţeşte, dară noi acuma ce vom face? Naşterea lui Hristos tuturor le vesteşte pace, numai nouă amar şi jale.

Fie-ţi milă de noi nefericiţi, milostiveşte-te a arăta Inaltului Gubern că noi, ca credincioşi împăratului, sântem nevrednici de a ne pedepsi.

Aşteptând grabnică a mării tale mângăiere, am rămas a sfinţii tale umiliţi,

Pop Spiridon, Tizo Ioan, Pop Ioan, Ghiorog Simion, Cadar Spiridon, Pop Aleza, (c)itorii bisericii.

Erdo Szent Gyorgy,

10 dec(embrie) 1851

Arhivele Naţionale. Direcţia Judeţeană
Mureş, fond Protopopiat Ortodox
Tîrgu-Mureş, dos. 5, fila 84

Comunitatea română din Singeorgiu de Mureș descrie, în 1851, abuzurile făcute de notarul Szabo Ignatz, batjocorind clerul și nația română și culminând cu arestarea preotului Ioan Iacob, învinuit că ar fi făcut adunări naționale.

Măria tua domnule general și district comandante!

În anul 1850, 5 april s-au fost așternut de cătră unui membru din comunitatea Maroš Szent Gyorgy o rugămintă la Inaltul Guberniu, în care s-au descoperit mai multe pagube și nedreptăți asupra comunității, pricinuite, precum să arătasă:

(1). O sumă de bucate, în timpul maghiarilor la anul 1849, de silă strânsă și prăpădită.

2. Un magazin mare de făină și ovăs, tot atunci adunate și necheltuindu-să, s-au prădat.

3. O sumă de 99 r. florinți, 50 hu(soși) w(alută)cu care kișbirăul satului Hanzi Joli din socoteala anului (1)849 au fost rămas îndatorat la comunitate. Care când și cui i-au plătit? Să-și deie sama că la comunitate nu i-au plătit.

4. S-au fost arătat prăpădirea a mai multor imputații de (cauze) naturale și giația, care în sumă trag la 441 rfn, 24 hu. m(onedă) c(onvențională), precum arată rezoluția Cae(saro) Reg(esc) Perceptorat din 30 decem(brie), anului 1849, care să află la birăul sâtesc din anul trecut Buksa Vasile, în mână. Din care imputații la unii oameni câte oareceva li s-au știut în sus, iară la alții, nimic.

Ba tot de astfelu de imputație sau căpătat în anul curgătoriu 1851 r. fiorini argent 82, din care până acum nimărui nice batăr un fileriu nu i s-au știut. Și vor peri și aceștia precum au prit cieialalt. Dară aceasta ponderoasă rugămintă oare unde stă pusă ad acta, că până acum nice un efect încă nu au produs.

Pricina acestor pagube și nedreptăți pot să fie și alta, precum magazinaru și biraele din timpurile acelia. Dară ceia mai de căpetenie pricină să socotește notariul Szabo Ignatz, că aciesta ca astăzi au tras pe Hanzi Josi, chișbireul satului, la dare de samă. Și l-au probosit, iară ca mâne, s-au poimâne mergând Hanzi Josi, cu Kolcseru Istvan la Ernye (Ernei n.n.), la notariu. De atunci nice o pomenire numai iaste despre banii aceia. Au tras notariu la dare de samă și pe Kufta Nicolae și pe magazinariul de făină și de ovăs, dară de atunci lucrul s-au înghițit în eternul abis, astfel au perit și pomenitele imputații.

Poporul săracu e silit a-și vinde hucătura din gât și haina di pe trup ca să plinească contribuția împăratului și cheltuiala satului. Împăratul, după dreptatua sua, naturalele le impută, precum și

pagubele de vifor și de ape și poștește ca săracului să i să știe în contribuție. Iară niște mișei le întorc în folosul său și omul sărac sbiară cu copiii cu tot de foame.

Notariul Szabo Ignatz au fost unul dintre cei mai înfocați ai revoluțiunii maghiare, care în aprinderea și jefuirea averilor și a vitelor și în ucideria oamenilor de la Soospatak (Pârăul Sărat n.n.) nu puțină parte au luat. Pentru care în timpul domnului Klokocsanu, maiorului, cu sfârșitul anului 1848 au fost tras la răspuns înaintea Forumului judiciale de atunci, din patru nații compus. Precum din Protocolul acieluiași Forum, să poate dovedi, care să află la domnul Szakmari Ilyes Mihaly, unul din membrii aceluiași Forum. Însă prin irumperea maghiarilor cu Boem (Bem n.n.), disolvându-să Forum(ul), lucrul lui Szabo Ignatz până astăzi au rămas în suspenso. După irumperea maghiarilor, Szabo Ignatz au fost jutari /spion/ partidei maghiare revoluționale în contra Austrei, care să poate ști din Szentgyorgyi Simon, Vamoș Candit, Szavui Tănase, Vamoș Petre și Lazar de la Ernye.

Lucrul de mirare! Cum poate să fie unul ca aciesta în deregătorie, mai ales la o comunitate mai tot română, pe a cărui frați i-au jefuit, i-au aprins și i-au ucis. Că aciesta, Szabo Ignatz, concessându-să ca notariu, cu birăul satului Koltsar Ferencz și cu fratele aciestuia, Koltsar Istvan, contras, cielia mai învederate asupra și nedreptăți pricinuiaște comunității de la M.Sz.Gyorgy, că:

(a) În primăvara trecută, 1851, ne având fân, s-au purtat sluga cu caii pe holdele săracilor de le-au prădat în botă, precum pot mărturisi Takacs Iuon a Ciliki, Șerban Vasile, Oprișu Dimitrie și păstorii hotarului Buksa Todoru și Matheu Iuon.

b) Notariul mână și prădidă parte cu caii, un loc așa numit "Părău(l) bisericii", care pe anul 1851 iaste dat păstorilor de hotar în simbrie, parte îl cosește.

c) Din crișma satului pe anul 1851 și di pe un rât sâtesc, "La vamă" numit, au scos 260 rfw și nu i-au dat la kișbirău în mână, ci îi fine în punga sua. Despre care știu arendătorii Vlad Iuon și Buksa Zacheu. Și totuși crișma, care în anul 1850 și 1851, la Sângiorzu /Sfântu Gheorghe/ au folosit comunităția, au pus în mână curții.

d) Szabo Ignatz bate, în vreme de noapte, pe oameni și le zdrobește fereștile, precum au făcut

în anul 1850, cu Lobontz Andreu. Aciesta sub titulo că ciarcă cumpenile şi măsurile, s-au dus în miez de noapte la crăsmă, între hotară, la Sirotzki Samuel şi tulburându-l din aşternut, au tot beut până la diuă, despre care poate mărturisi Buksa Vasilie, birăul din 1850.

e) Aciesta notariu, de la Buksa Vasilie au luat 40 rfn.w. împrumut, care până astăzi nu i-au întors. Ba încă au poftit ca să-i îplinească 30 rfn. argent, zicând că: „de-mi vei da atâta, voi mislocii /dacă ai voie/ ca să scapi de biraie, că mie mi să află altu care îmi fâgăduieşte 50 rfn. argent, ca să-l pui birău”.

f) Pe Kotsis Iuon, şi pe Oprişu Iuon, i-au pus pe lanţiu, pentru că s-au poftit sfaturi. Cu asemenea lanţiu au ameninţat şi pe Kotsis Toader, tot pentru slafhri (?). Iară cătră Szentgyorgyi Simon, au dis: „puteţi ţinea cătanele împăratului şi pe nimic, că acuma împăratu e numai a vostru a rumânilor”. Care au auzit Kotsis Iuon, diacu şi Kiralyhalmi Ilia. In privinţa slaf hridoru (?), numai aceştia de la ceia mai mare parte din comunitate să află păgubiţi.

g) C-au zis cum că concessându-să cu birău satului şi cu contrasu, urmează nişte prevaricaţii de tot învederate, că „caii notariului, boii birăului şi a contrasului fiind toţi maghiari, nu umblă cu boii altor săteni în ciurdă, ci până când pasuinia (pășunea n.n.) (e) crudă, înaintea ciurdei prediadia. Care sângur păstoriu poate mărturisii. Şi totuşi di pe vitele sătenilor, care lucra drumu fierii, pentru că au păscut de amiadi unde umbla vitele numiţilor notariu, birău şi contrasu, i-au buntătuît (amendat n.n.) câte 25 hu(soşi). Apoi birău satului, Koltsar Ferentz, în nădesdia notariului prădiadă răturile de coasă, precum au făcut în sărbătorile Rusalelor a.c, când sluga birăului s-au pus cu puteria şi nu au lăsat să-i închidă boii din rătu satului, cel prins de coasă. Aceasta potenţie păstoriul Gagy Gyuri o au arătat înaintia satului, pentru care birăul satului s-au dus la el acasă să-l bată. Şi ne lăsându-să, l-au amerinţiat cu lăpădare din păstorie, de va îndrăsnii a-i mai conturba sluga pentru boi. Ba au şi trimis juraţi ca să-l măie la drum (drumul de ţară n.n.).

h) Boii birăului pradida în anul curent un loc de coasă între bucate, aşa numit „Părăul Opii”, care de alteori aducia pe sama satului câte 10-12 flor(ini).

i) Notariul, împotriva pria înaltelor rândueli, nice sărbătorile nu le bagă în samă. Că dumineca, die 22 iunii, au făcut aşa culege(re) de la oameni, zălouge pentru nişte hani, fără de nice o titulă, şi pe Buksa Dumitru pentru că au disu să zălogiască

şi pe Farago Ianos şi pe contrasu, l-au buntetuit un fiorin argent. Iară pe Kotsis Michail, pentru că au poftit să primiască şi de la dânsu zălog, aşa ca de la alţii, iară l-au tras un fior(in) argent. Din care pricină oamenii nice mai îndrăsnesc a întreba că cie fel de bani voiaşte a mai strânge.

k) Aciesta notariu, atâta de om mare s-au făcut cu asuprirea comunitati contribuente de la M.Sz.Gyorgy, cât să asăminiadă unui împărat, care el singur au arătat cu puneria birăului Koltsar Ferentz, când au zis cătră comunitate: „Ioan Bobb, au avut numai un votum la Episcopie şi împăratu i-au dat al doilia şi au fost episcop. Şi voi aşa să alegeţi birău, că pe carele vreu eu, de va căpăta numai un votum, al doilia îl voi da eu, şi va fi birău”. Precum au şi urmat, că Koltsar Istvan, contrasu, i-au dat un votum, notariul i-au dat altul şi astăzi e birău în Szentgyorgy. Aici e întrebare, au nu i s-au împlinit fâgăduinţa de 50 de rfw argent, cătră Buksa Vasilie pomenită? De vreme ce nu voinţa satului, ci votumu notariului au pus birău?

l) Sau mai la anul 1849, au umblat 14 cară după fârină şi oresu la Bistritza în postarie, de unde postaria li s-au quietatu pe tot caru câte 2 sau 3 fiorini argent şi quietanţa o au luat la mână un Serban Simion, ce au făcut cu dânsa va răspunde el, că oamenii până astăzi nice un fileriu nu au căpătat. Ba ce e mai mult! Aciesta notariu, au început a bajocori clerul şi Naţia Romană, prinzând fără de nici o pricină şi arestând prin zsandari pe preoţi. Aicia subversază altă răutate, ca să bajocorească pre preoţi întâie. Şi aşa poporul să nu îndrăsniască a-i descoperi fărădelegile lui. Precum s-au întâmplat cu preotul român, Ioan Iacob de la M.Sz.Gyorgy, pe carele pentru că au zis cătră contrasul: „pentru cie nu fii şi dumniata cu satu, ca rătu satului, ce s-au prins de coasă să nu să pască şi a doară cu boii, ca să vă mai îngrăşaţi vitele cu birău şi cu notariu, înaintia ciurdei, precum a-ţi făcut în Tîribics. Că acuma iarba e subţire şi eu aştept ca partia ce mi să vine de acolo să o cosesc, că sunt om sărac şi nu am altă cositură. Că de nu să va ţinia de coasă precum voieşte mai tot satul, eu mă voi duce la bistoşu şi atunci se vor alege caprele din oi. Oare voi aveţi dreptu, au satu întreg?” Pentru aciesta cuvânt „să vor alege”, notariul au prevenit pre preot o astingădelatie, că ne pomenind antecedentiile din care au urmat consequentia „se vor alege”?, au scornit alte antecedentii viclene cu contrasu, ca cum numitul preot ar ţinia adunării oprite, care dau cale la adunării primesdiousă naţionale. Şi consequentia „se vor alege”?, o au explicat ca cum ar curge din scornitele lor antecedentii, iară nu din obiectul cu

rātu satului. Și așa pârându-l de revoluționariu, precum să pricepe la subcomisariat, unde notariul mai are un frate diurnist, cu zsandari l-au prins din câmp de la sapă și trimițându-l în Ernye, l-au arestat la birău satului, puindu-l sub pază. Numai după pâra notariului, fără de a fi ascultat mai întâie și pe popa. De unde abia l-am putut scoate după trei zile din arest, cu multa proptituție a clerului și a nații.

Măria tua domnule District Comandante! Aceasta bajocură, nu să atinge numai de persoana preotului, viclenește perit și pe nedrept arestat, ci să atinge de tot cleru și de toată Nația Română. Că înaltele rândueli poruncesc ca națiunile puind de lături livorul timpurilor trecute, pretinește și frățiește să să aibă. Și una pe alta, să să respecte.

Și iată că un revoluționariu ticălos și niște birae interesate, nebăgând în samă pria înaltele rândueli, să bajocoresc clerul și Nația Română, iară di pe comunitate numa cât nu-i trag pielea di pe oasă. Din care pricină, că membrii clerului și a nații române sântem siliți pentru aceasta atâta de mare bajocură asupra noastră și a toată preoțimăia făcută, a pune pași cătră Măria tua și cu umilinție a ne ruga, ca să te milostivești, acest lucru de mare ponderositate a-l lua la cumpăna driaptă și a rândui o disinteresată comisie din sași și rumâni. Și despre partia sașilor a numi pe măriia sa domnul maior Fahler, iară despre partia românilor, pe domnul protocolit Ivanovits. Ca cu toată serioșitatea pre atinsăle puncturi și adevărul

lor să le cercetieze. Care toate prin o comisie driaptă, parte din mărturii, parte din biraele satului, parte din Tabella, lămurit pot să iasă la lumină. Iară când să va pertracta punctul nevinovatului preot, să avem grație ca comisia să fie mixtă, politico-bisericească.

Ne rugăm mai încolo, ca peste toată măsura, interesatul notariu, Szabo Ignatz, ca un revoluționariu spion și care încă nu este absolvat de subresponsabilitatea cu Soospatak întâmplată. Carele nu înaintarea comunității, ci asuprirea, păgubirea ei și interesul său, cu toate puterile conlucriadă, dimpreună cu birăul satului și contrasul, fratele acestuia. Care de la toate serviciile publice pe nedrept să scutește, ca niște nedrepti superiori ai satului. Din postările sale să să lapede, pagubile pricinuite din averile lor să le întoarcă. Causa notariul pentru Soospatak să să resusciteze. Comunității, care mai întriagă stă tot din români, birău și notariu de român să să porunciască. Și în urmă, și în urmă pentru bajocura cu arestarea preotului, asupra clerului și a nații, îndrăsnită în sensul legilor, după măriia faptei, potrivită satisfacție poftim. Care toate cu acieia nădesde însuflețiți le așternem înaintia mării tuale, că nu vom fi siliți în privinția aceasta a mai recurge și la mai înaltele locuri.

Cu toată încredințăriia rămân a Mării tuale, plecat serv.

Arhiva Mitropoliei Sibiu.
Document 729/1851

Anexa 8

Răspunsul preotului Ștefan Iacovici din Mureșeni, din 17 septembrie 1851, la acuzațiile ce i s-au adus, privind apărarea iobagului Georgie Kridon, evacuat din casă de proprietarul Szatmari Istvan.

Pria cinstite domnule protopoaape!

În urma milostivei porunci a pria luminatului și prea sfințitului domnu episcop, din 17 avgust cu numărul 461, anul curgătoriu, însămnată deregătornicește, sunt poftit de cătră prea cinstit domnia ta, să-mi dau răspunsul pentru ce m-am împotrivit de întru urmarea unei porunci a onoratului sub comisariat a Bațka Madarasului. Cetățanul din Maros Vasarheiu, Satmari Istvan, cu excesul (?) jendari, 20 iunii nu au putut țipa afară din casă și moșie pe contractualistul său, Gheorghe Kridon, din Megyesfalva, ba încă am îndrăznit a huli pe adiunctul.

Unulitl răspuns mi-l fac în următorul chip:
Gheorghe Kridon din Meghiesfalău, cetățanului Szatmari Istvan din Maros Vasarheiu, nice

odată contractualist nu i-au fost, ci au fost iobaj. După cum să vede din aicia alăturatul Testimonium din Tabella contribuțională pe anul 1848 sub A, pe acesta Szatmari Istvan de la publicarea slobozenii de sub robote, nice odată până la iuniu a anului 1851, nu l-au provocat ca să-i puie robote. Precum nici că avea drept a-l provoca.

Atuncea au recuzat cu o onorată cerere la prea onoratul comisariat al Bațka Madarasului ca pre Kridon Gheorghe din Megyesfalva cu pre unul care șade în proprietatea sa, să-l silească au a-i pune robote, au să-l țipe din case și moșie. Încât s-au împărțășit aceasta cerere cu Kridon Gheorghe, nu știu și ce judecată i s-au făcut? Decât numai am văzut că în 28 iuniu Szatmari Istvan au venit cu

carul în Medesfalău, şi au adus cu sine şi dragonu de district, iară nu jendari, după cum să vede din milostiva poruncă. Şi au adunat biraele satului ca să Țipe afară di(n) case pe Gheorghe Kridon. Unde fiind şi eu poftit, mi-au admonunujat (?) aicia adăogata scrisoare sub B, ca să o cetesc la birae. Eu am cetit-o, dară văzând că e subscris Farkas numai, şi nice că să numeşte comisari, nice adiunctu, nice diurnist de comisariat.

Știind că comisari la subcercul Bațka Madarașului e domnul Lazar, comisariu de cercu Măria Sa domnul Lišovski (?), m-am îndoit că oficioasă iaste au ba? Și fiindu-mi milă de acei(a) familie nenorocită, care acuma toată vara lucrase la bucate și fămăia lui Gheorghe, Maria, îngreioată și aproape de naștere. Care apoi au și născut 1 iulii, după cum să vede din extractul protocolariu sub C și mai hrănesc încă și doi bătrâni neputincioși.

Atunci am zisu, fiindcă Farkas, nu să scrie cine-i și nici că din a cui poruncă scrie, și fiindcă Farkas sunt mai mulți, așa dară nu să poate țipa din case din pricinile că după înțălesul milostivelor porunci guverniale, iobajii nice să potu țipa afară din căși, nice sili la robote. Alta, muierea fiind îngreioată și ajungându-o durerile nașterii, pe uliță nu poate să nască. În urmă lip-sându-să de bucate, care le-au lucrat în iastă vară, la iarnă cu ce-ș-va hrăni copiii și bătrânii aceia? Atuncea pomenitu dragon vrând cu puterea a-m(i) lua cartea din mână, nu i-o am dat-o, ci i-am spus că: – A lui e sabia-i, și întor-

cându-mă cătră Szathmari, care e măcelariu în Vasarheiu, i-am zis că: – E mai lezne a tăia în măcelărie 4, 5 fonți de carne, decât în mijlocul verii, pe un iobaju a-l țipa din case după cum se vede, din Testimoniumul sub D.

Eu aceste am vorbit și întru atâta m-am mestecat, iară mai mult nu.

Eu cred că Szathmari și dragonul vor fi spus mai multe, neinformații nedrepte ce fac destule, în urma cărora apoi contribuientu, poporu român, să apasă, de e silit a-și pierde încrederea în subofițialii săi.

Prea cinstite domnule! Eu ca un credincios al Prea înaltului împărat, pentru a căriia credință am răbdat temniță mai multe luni, am fost jefuit din toate. Sângur, pentru dreptate.

Acuma încă aceia și voi a-i apăra.

Te rog, așa dară, binevoiește a așterne răspunsul mieu Pria luminatului domnu episcop și umilit a-l ruga ca să să milostivească a mișloci de la înaltul guvernului satisfacție asupra lui Szathmari Istvan și dragonului de districtu, pentru data nedreaptă informare asupra mea. Ca din exemplu lor să să înveță și alții a face asemenea informații. Prin care noi, credincioasa preoțime, să cădem în prepusul neascultării și a nesupunerii.

Rămânând al domnii tale plecat serv,

Ștefan Iacovici

Preot în Medesfalău

Medesfalău, 1851, septem(brie), 17

Arhiva Mitropoliei Sibiu.

Document 213/1852

Anexa 9

Memoriul protopopului Partenie Trombitaş, din 18 septembrie 1851, la acuzațiile aduse prin decretul 18998, cu privire la amestecul său în treburile politice ale autorităților locale.

Describe în ce a constat amestecul său în apărarea iobagului Georgie Kridon.

Pria Luminate și Pria Sfințite domnule Episcopie Măria Tua, Milostiv Părinte!

Pria milostivul Decret Gubernial dat în 14 aug. a.c., nr. 18998 aflându-mă învinovățit că eu cu privilegiul cauzei urbariale între cetățianul din M.Vasarhely, Szatmari Istvan și contractualistul său, Georgiu Kridon, din Megesfalva, m-aș fi mestecat în sfera activității administrării politice, adecă că 3 iulii aș fi mers în facia lăudatului comisariat de sub cercu Batzko Madărasului și acolo aș fi advocatizat în favoria lui Kridon Georgie și pe Szatmari l-aș fi numit Revoluționi-neriu, și aș fi pretins a nu i să face dreptate ca unui revoluționi-neriu, lăudându-mă că voi arăta

Domnului General toată curgeria cieia nelegiuită a lucrului acestuia. Mai încolo, mi să impută că din piana mia ar fi eșit mai multe Istanții necuviincioasă, pline de hulă asupra deregătorilor.

Iară în urmă că aș fi luat parte la niște machinatii religioase în privința trecerii de la religia gr.unită la a noastră, răsăritiană, pentru care m-am făcut vrednic de pedeapsă.

Ti-ai milostivit Pria Luminat Măria Tua sub nr. 461 a.c. pre lângă strânsa oprire de a mă mai mesteca în politicus, pentru mai sus scrisă-le.

A ciere răspuns de mântuintie atât de la mine, cât și de la în parte, aseminia învinovățitul preot a Megesfalului, Ștefan Iacovits, spre a căruia

milostive porunci, împlinire îndrăznesc foarte umilitul răspuns, a mi-l așterne în următorul chip:

1. Georgiu Kridon din Megesfalva că nicio dată nu au fost contractualist cietățianului Sztatmari din M. Vasarhely și că eșind Sztatmari ca să-l ție afară din casă și din moșie nu au fost cu gendariu, fără au dus în car cu sine un dragon de District, precum și staria familiei aceia luminat să vede din aicia cu toată umilitatea alăturatul și documentatul răspuns a preotului Ștefan Iacovits, sub literele A, B, C, D și E.

Iară ce să atinge de mestecaria mia în această cauză urbarială de tot într-alt chip s-au descris Înaltului Caes(ar) Reg(esc) Gubernium, nu după cum au fost adevărata istorie a sa: După ce Georgiu Kridon au trecut prin cielia descrisă în răspunsul preotului Ștefan Iacovits ca necărturariu, neștiind ce pași să mai pue spre mentuintia sua, au venit la mine, 3 iulii, și să jeluia cum dânsu au fost iobagiu, cum Sztatmari voiaște a-l cipa din casă și în ce stare îi familia, și că muiere(a) sua numai de 3 zile e betegită în pat de prunc. Eu după cie l-am ascultat, l-am îndreptat să miargă să-și togmească un avocat și să recureză mai sus. Atunci mi-au răspuns că advocatii maghiari, rumânilor în urbarialibus nu vor a le scrie, fără îi îndriaptă să să împace cu proprietarii săi.

L-am sfătuit să miargă cu jura la onoratul Subcomisariat, și să zică: „-Domnilor, nu-s mulțemit cu judecata Domniilor voastre, mă rog daci-mi-o în scris, că voi a recura mai în sus. Dară la acestia vorbe mi-au răspuns, că un domn de la comisariat mă ci pă afară din casă și nu mă lasă să vorovesc. Că așa au cipat de spate afară pe rumânul Pap Eremia, om bătrân, din Nyarod Szent Benedek”.

Apoi făcându-mi-să milă de el, l-am îndreptat la Măritul Perceptorat, de s-au adus un testimonium, aseminia (a)cestui de sub A, din răspunsul preotului Iacoviis, și (de) faie cu el m-am dus la onoratul comisariat a sub ciercului B.Madaras, unde intrând în casa deregătorii, cum l-au văzut Domnul adjunct Farkas Albert s-au sculat mănios și l-au întrebat că cie voiaște. Iară eu blând i-am răspuns ungurește că cu mine au venit, și am avia ceva vorbă cu domnu comisariu. Așa domnul comisariu Laizer, primindu-mă, i-am descris staria lui Kridon Georgie și din pricina că e iobagiu, nemulțemi-du-să cu judecata onoratului subcomisariat, voiaște a recura, dură atuncia domnul adjunct Farkas Albert din nou să scoală di pe scaun și vine la mine și cu vorbe aspre îmi zice: „-Nu i să va da recurs de au fost și scris între iobași, fără să iasă afară din casă”.

Dară eu i-am răspuns că de la recurs nu poate

fi oprit, și nice din casă nu poate fi cipat, până nu vor judeca și locurile mai Înalte. Dară atuncia domnul Farkas Albert, din mai mare foc, mi-au răspuns: „-Ba va eși tocma de e și iobagiu, că Sztatmari nu au căpătat de la Imperatu despăgubire pentru el”.

Atuncia cu adevărat că i-am zis: „-Dacă Sztatmari nu au căpătat despăgubire, nu poate să fie de vină Georgie Kridon, că în urma milostivei ordinațiuni Imperiale toți proprietari au căpătat cievea despăgubire, numai care au fost mestecați în revoluție nu”.

Și văzându-l așa înfocat, mănios, n-am vrut a-i mai vorbi, fără am zis cătră domnul comisariu: „-Kridon Georgie astăzi va face recurs la domnul General”, și cu acestia am eșit afară din casa cancelarii.

Iară ce s-au zis mai mult despre mine, sunt numai clevete nedrepte și că credintia mia le tăgăduiesc.

Mai încolo, Georgiu Kridon s-au și făcut recurs la Măritul District, și de la Măritul District s-au trimis la Măritul Comisariat de Ciercu, împreună cu Testimoniumul Regio Perceptorat. Și pe lângă toate că Măritul Comisariat de Ciercu în urma milostivei porunci date de Serenitatea Sua, Domnul Gubernator Schwarzenberg, sub 27 iunii nr.15506, ani 1851, avia a judeca cauza aceasta în înțelesul milostivei ordinațiuni din 10 ianu(arie), ani 1850 nr.3787 și totuși aciela recurs l-au pus ad acta, și au dat în privintia aceasta, judecata sub F, măcar Kridon Georgie acuma și recurăsă la Înaltul Gubern, cum să poate vedea din Postalul Recipise sub H. Iară de la Înaltul Gubern, reîntorcându-să recursul la Maritul District, l-au poftit (de) facie pe Kridon Georgie și întrebându-l că cine i-au scris recurs cătră Înaltul Gubern, pentru că nu au știut spune numele scriitorului, l-au arestat de miercuri, adecă 10 sept., până vineri, 12 sept., după amiadi. Și când l-au slobozit i s-au poruncit că de nu va spune până la 3 zile cine i-au scris recurs va căpăta 50 de bote.

2. Ce să atinge de acia ca din piana mea ar fi eșit mai multe instanții pline de hulă asupra deregătorilor, la aceasta răspund: „- Cred că românii apăsați au năsuț pe la Înaltul Ministerium și pe la Înaltul Gubern cu instanții. Și că deregătorile de aicia ar avia prepus că doară eu am scris românilor în dreptele lor cauze, dară fără de fundament. Că eu alte instanții nu am scris, numai care din cinerea dregătorii am trebuit să le scriu, spre exemplu:

-Instanția cătră Măritul District pentru aresturiu preotului Ioan Iacob de la Muros Szent Gyorgy, prin notariul de ucolo Szabo Ignatz, a

căruia Instantii, compositie română, împreună cu versi(a) germană, îl aştern Pria luminat Mării Tuale spre vedere, că nici o hulă asupra deregătorilor nu cuprinde sub J.

-Am mai scris în privinţia bisericii de la Erdo Szentgy(orgy), care au stricat-o maghiari de acolo, din porunca preotului reformat.

Alte nu-mi aduc aminte să fi mai scris, iară de am scris mă rog aceia deregătoare vătămată (să) specifice, să le arate, ca la toate să-mi poci face răspuns.

3. Că aş fi luat parte la nişte machinatii religio-narie în privinţia trecerii unor creştini de la religia greco-catolică la cea răsăritiană, aceasta nu o am făcut şi nice că m-am mestecat, decât la Peterlaca Rumână, unde de popor poftit fiind.

Din cineria deregătorii am trebuit a mă meste-ca, aceia poftind şi fursările de atuncia. Însă tot mestecu mi-au fost cu păzirea milostivelor nor-mativumuri, în privinţia aceasta eşite şi anume dat, nr. 24, febr., ani 1850, nr. 2337/CMG.

Umilit mă rog pria Luminat Mării Tuale milos-tiveşte-te cauza acesta a mea a o lua în părintescă milă şi a misloci de la Înaltul Caesario Regio Gubernium satisfactia asupra domnului Farkas Albert, care iaste cauza, causae, a acestia arătări.

A misloci ca Înaltul Gubern să să milosti-wească a pofti de la Măritul District de aici, originalul Instantii noastre, cu investigatia făcută în urma cererii noastre, împreună şi cu judecata dată de către Măritul District, în privinţia arestării preotului Ioan Iacob de la Maros Szent Gyorgy, prin notariu Szabo Ignatiu ca de o parte să să cunoască în cât am avut dreptu a mă meste-ca şi a scrie aceia instantie.

Iară de altă parte, fiindcă cu judecata nu pociu să fiu mulţiemit pentru o aşa bajocură asupra unui nevinovat preot.

Iară în urmă, în privinţia amestecării miele cu reîntoarcerea la religia orientală a peterlacenilor, numai o comisie disinteresată poate să-mi lumineze nevinovăţia mia.

Aşteptând părinteasca milă am rămas a
Pria Luminat Mării Tuale
foarte plecat fiu,
Parcheniu Trombitasiu,
Protopop gr(eco)-oriental.
M.Vasarhely, 18 sept.1851.

Arhiva Mitropoliei Sibiu.
Document 670/1851

Anexa 10

Protopopul Partenie Trombitaş, descrie arestarea, pentru a treia oară, a preotului Ştefan Iacovici, din Mureşeni. Acum, la 4/16 aprilie 1852, era acuzat de groful Apor că ar fi instigat poporul la revoltă, prin tragerea clopotului.

Excelentia Tua Pria Luminate şi Pria Sfincite
Domnule Episcop,
Măria Tua

Dacă poate să fie un preot vrednic de milă, acela e arestatul preot de Megyesfalva, Ştefan Iacovits şi dacă să poate dice o familie nenorocită, nu-i alta decât a numitului preot, care stă din 4 copile fără mamă.

Preotul acesta, acuma a treia oră e arestat, de două ori în timpul revoluţiei prin rebeli, iară a treia oră acuma şi acestia toate numai spre îndestularea capriciului familiei grof(ului) Lazar Josef.

Arestaria de acuma a numitului preot mai adevărat să trage din o pădure sătiască, care grofu cu puteria voia a o lua de la sat. În privinţia acesta năzuind comunitatia cu rugări pe la dd subcomisariul Praschil şi comisariu Lisavski, ori şi de câte ori le-au poftit, tot nu li-o răspuns, nice bine, nice rău. Şi grofu să apucasă să taie păduria cu 2/14 apr. de unde prin toată comunitatia rugaţii oameni(i) grofului să încetede de lu tăia-

tul păduri(i), au să arăte cărţi, că pe lângă ce drept, au judecata, vor a tăia pădurea.

Aşa vedind grof că comunitatea nu-şi va lăsa dreptul său de pădure, au căutat mislocire, prin care să să cuprindă mintile lor, să-şi uite de dreptul păduri(i). Şi aşa în 4/16 apr. s-au pus oamenii lui ca să închidă cu gard o ulitia, care singur(ă) duce la Mureş, prin aceasta trăbuia să miargă vitele lor la apă vara, şi comunitatia în tot timpul să-şi aducă apa de beut.

Aşa vedend comunitatia că acuma li să închide şi calia de la apă, şi că ei în zădar (se) jeluesc la tisztî (politică n.n.), că nu-i ascultă, au socotit a să opune, după moda înainte de 1848. Şi preotul, ca să să strângă comunitatia, au tras clopotul într-o parte. Acesta practicându-o şi grofu, când tirănia pe careva, poruncia a să trage clopotul într-o parte ca să să adune satu să vadă. Şi adunându-să au stricat gardu.

Dară contesa Lazar Ester, fiind socotit vicleşugul lor, au alergat la Măritul District şi au jelu-

că românii s-au sculat ca să o omoare, și „eoden die” (în aceeași zi) au arestat pe preotul, grofu.

S-au reînnoit gardu și toată vara nu i-au lăsat la apă, măcar Măritul District au hotărât a să strica gardu și ulitia să rămână „in statu quo”, dară subcomisariu, d(omnul) Praschil nice că au vrut a le publica această milostivă hotărâre comunitatei, până astedi. Firește că acel subcomisariu puțin face din poruncile Măritului District, lucru dovedit.

Atuncia, după arestarea numitului preot, îndată s-au și făcut investigație, în urma căria în 11/23 de dile sept(embrie) s-au spus hotărârea, întărită de Serenitatiea Sua, Principe și Guvernator Schwartzberg, adecă ca să fie arestat 6 luni și ca dintre oamenii comunitatei unii să să pedepsască cu bote, alții cu arest.

Eu, Excelentia Tua, cunoscând mai de aproape staria preotului acestuia, vădu(v), cu 4 copile, toată vara arestat, fie acuma încă 6 luni arestat, e cam mare pediapsa asupra-i. Dară mai mare asupra orfanelor copile, care încă nu știu a-și câștiga pania. Și văzând că mulți dintre re-beli(i), hotărâți la moarte, își capătă gratie și

micșorarea arestării, fiindu-mi foarte milă de staria preotului acestuia, dară nu numai mie, fără tuturor câți îl cunosc, am îndrăsnit, foarte umilit, a mă ruga Excelentiei Tuale, știindu-ți primita vorba nu numai înaintia Serenitatiei Suale, principe(le) Schwartzberg, dară înaintia tuturor capilor Gubernului, precum și a Majestatiei Suale, ca să te milostivești a ruga pe Serenitatiea Sua ca să să milostivească, măcar între acelia 6 luni de arest, a-i socoti și timpul care l-au petrecut de la arestarea sua până la publicaria hotărârii.

Din adâncul anime(i) poftari-ta-m rugare milostivește-te a o primi excelentia Tua și aceasta faptă a Excelentiei Tuale să va număra între multele eroice fapte și va rămânea întipărită în animile noastre și neuitată.

Așteptând mila Excelentiei Tuale am rămas.

22 sept./4 oct.1852

Arhivele Naționale. Direcția Județeană
Mureș, fond Protopopiat Ortodox
Tîrgu-Mureș, dos.5, fila 97-98

Anexa 11

Protopopul Partenie Trombitaş cere episcopului Andrei Şaguna să intervină
la Inaltul Gubern pentru eliberarea preotului Stefan Iacovici,
condamnat împreună cu credincioşi români.

Excelentii Suale, domnului episcop!

În 7/19 apr(ilie), a.c., umilit am fost încunostiințat Excelentii Tuale, pricina arestării preotului de la Megyesfalva, Ștefan Iacovits, staria lui până întru acel minut, precum și aceia că investigația în privinția aceia făcută, ar fi transpusă auditoriului local spre judecare, de când aceia au avut multe cauze.

Acum am înțeles că după ce în zilele acelia l-ar fi luat și pe preotul Ștefan Iacovits la întrebare pe popa, de mine, i să vor trimite toate actele la Inaltul Gubern, cu desăvârșita judecată de către Măritul District. Care sună așa: „Ca preotul Ștefan să robească 6 luni, pentru că au tras clopotul într-o parte. Și dintre oamenii care au mers acolo la stricarea gardului, care îi oprește pe ei de la apa Mureșului, unii să robească 3, alții 2 luni, alții mai multe zile și alții să să pedepsească cu toiege. Iară grofu, care au fost cauza,... și care încă nice până astăzi nu-i lasă pe săteni să să folosească din apa Mureșului?”

Măcar Măritul District au hotărât să le fie slobod sătenilor la Mureș u mere, atâta cu vitele, cât și lor să-și aducă apa, nu va pătimi nimic, precum nice comisariul Lisovski și Prasilu, cure după mai

multe instanții a lor, în privinția pădurei date, nu le-o rezolvat nimic, din care pricină apoi ei au fost siliți a să opune nedreptății grofului.

Eu, Excelentia Tua, cunoscută fiindu-să staria noastră cu oficialii politici de pe aicea, foarte umilit îndrăsnesc a mă ruga ca să-ți fie milă de starea nefericitului acestui preot. Și cu atâta mai tare de 4 orfane ce are. Care de i să va mai lungi robia tatălui lor, vor fi celia mai nefericite. Lipsindu-să poate și pânia de toate zilele.

Milostivește-te, Excelentia Tua, a misloci, ori la Serenitatea Sua, principe și guvernator Svartzenberg, ori cu auditoriul din Sibiu, sub a căruia revedere socot că va fi cauza aceasta, ca numitul preot de tot să să eliberează și oamenilor să li să iarte pedeapsa de care nu-s vrednici. Că dânsii nu în chip revoluționariu s-au adunat, fără ca să-și apere dreptul lor, în contra nedreptei asupriri a grofului și nepărtiniți de cătrăcuvincioasa Tistia politică.

7/19 aug(ust) (1852)

Arhivele Naționale. Direcția Județeană
Mureș, fond Protopopiat Ortodox
Tîrgu-Mureș, dos.2, fila 42

Episcopul Andrei Şaguna îi promite protopopului Partenie Trombitaş că va face demersuri pentru eliberarea preotului Ştefan Iacovici, atenţionându-l să nu întreprindă nimic fără o bună judecată prealabilă.

Prea cucernice părinte protopoape,

Am înăles din arătarea-ţi de sub 1 aprilie nevoea în care au căzut preotul nostru din Megyesfalva, Ştefan Iacovici, prin aceea că au tras clopotul într-o parte, spre adunarea poporului. Eu crez că descrierea acestui lucru corespunde intenţiei care o au avut Ştefan Iacovici cu tragerea clopotului şi mă aş bucura tare, când şi dregătoriile aşa o ar privi. Însă întâmplarea aceasta să ne fie de o pildă, ca să nu întrăprindem nimica, fără să fim mai nainte prejudecat bine.

Dacă va putea dovedi părintele Ştefan tracsul care l-au avut de mai nainte cu tragerea clopotu-

lui, trag nădejde că să va scăpa curând, şi eu unde voi afla de bine mă voi strădui pentru scăparea lui. Iar prea cucernicia ta să-mi raportezi despre cele ce se vor face în treaba aceasta şi încredinţează parohia lui la alt preot cucernic.

Fiind cu binecuvântare arhierească, al prea cucerniciei tale, de binevoitoriu arhiereu,
Andrei

Sibiu 10 apr(ilie) (1)852

Arhivele Naţionale. Direcţia Judeţeană
Mureş, fond Protopopiat Ortodox Tîrgu-
Mureş, dos.5, fila 95. Nr.prez.183/1852.

Episcopul Andrei Şaguna cere protopopului Partenie Trombitaş şi preotului din Mureşeni explicaţii privind acuzaţiile venite de la Guberniu.

Părintelui protopop al M. Vasarheiului, Parteniu Trombitaş!

Răspunsurile de mântuinţă al prea cucerniciei tale, precum şi al preotului nostru din Meghiesfalău (Mureşeni n.n.), Ştefan Iacovici, în privinţa învinuirilor prin înaltul decret guvernial din 14 august 1851, nr.18998, asupra-vă ridicate. Luându-se în şedinţa de astăzi la pertractare.

Fiindcă prea cucernicia ta, după fasiunea proprie, în 3 iuliu a(nul) tr(ecut), trecând hotărâre chemărei prea cucerniciei tale, te-ai dus la comisariatul de subceru al Baţko Madaraşului (Mădăraş n.n.) şi a-i advocatisat pentru poporanul Kridon din Meghiesfalău, iară preotul nostru din satul în urmă pomenit, cu cinci zile mai nainte, au cutezat a perturba esecutiunea demân-

dată de către numitul comisariatul de subceru.

Pentru aceea scaunul acest episcopesc, descoperindu-vă a sa adâncă măhnire pentru aceasta faptă -neiertată prin legi- se vede silit aspru a vă demânda, ca pe viitoriu să vă feriţi şi să vă conţeniţi de la orice lucrare, care trece preste hotărâre activităţii unui preot, dar mai vârtos de amestecul în treburi politice, dacă voiţi ca să nu trageţi nişte urmări neplăcute asupra-vă.

Despre rânduiala aceasta vei încunoştiinţa şi pe preotul Ştefan Iacovici.

Din şedinţa Consist(oriului). În Sibiu, în 3 ianuarie, 1852 ținută.

Arhiva Mitropoliei Sibiu.
Document 213/1852

Note

1. TRAIAN POPA, *Monografia oraşului Tîrgu-Mureş*, Tîrgu-Mureş, Tipografia Corvin, 1932, p.206.
2. IOANA CHRISTACHE PANAIT, *Biserici de lemn, monumente istorice din Episcopia Alba-Iulia – mărturii de continuitate şi creaţie românească*, Alba-Iulia, Editura Episcopiei Alba-Iulia, 1987, p. 10.
3. GRIGORE PLOEŞTEANU, TRAIAN DUSA, *O pagină de istorie. Biserica de lemn din Tîrgu-Mureş*, 1969.
4. Arhivele Naţionale. Direcţia Judeţeană Mureş, fond Protopopiat Ortodox Tîrgu-Mureş, dos 27, fila 10.
5. TRAIAN POPA, *op.cit.*, p.242-243.
6. Arhivele Naţionale. Direcţia Judeţeană Mureş, fond Protopopiat Ortodox Tîrgu-Mureş, dos. 27. fila 10.
7. Consemnare pe Liturghia (Sibiu, 1809) de la parohia din Sîngiorgiu de Pădure: „scriind eu în anul 1814, aprilie 26, care o şi iscălesc cu iscălitura mea, Vasile Pantea, paroh M.Vasarhei şi protopop al M. Secului, înfiinţată, aici în fungie”.
8. Arhivele Naţionale. Direcţia Judeţeană Mureş, fond Protopopiat Ortodox Tîrgu-Mureş, dos. 27, fila 10.
9. *Profiluri mureşene*, vol. 1, Tîrgu-Mureş, 1971, p.91-103.
10. Arhivele Naţionale. Direcţia Judeţeană Mureş, fond Protopopiat Ortodox Tîrgu-Mureş, dos. 2, fila 107.
11. Arhiva Mitropoliei Sibiu. Document 792/1851.
12. GRIGORE PLOEŞTEANU, *Un slujitor al naţiunii, târgu-mureşanul Anania Trombitaş*, Revista Vatra, 20 noiembrie, 1985, p.8.
13. Arhivele Naţionale. Direcţia Judeţeană Mureş, fond Protopopiat Ortodox Tîrgu-Mureş, dos. 5, fila 13.
14. Arhivele Naţionale. Direcţia Judeţeană Mureş, fond Protopopiat Ortodox Tîrgu-Mureş, dos. 27, fila 10.
15. Anexa 9
16. Anexele 3,4,5,6.
17. Anexele 8,9,10,11,12.
18. Anexa 7.
19. Anexa 1,2,13.

Zusammenfassung

Die in dem jahre 1851 von Partenie Trombitaş geschriebenen denkschrifte für den schutz der kirche und orthodoxen aus dem pfarramt Mureş

Die stärkste Festung unserer Nation war die Kirche - Kultur-und Kunststätte, Schule und Nationaltribüne.

Die orthodoxe Kirche von Târgu-Mureş wurde in dem Jahre 1793-1794 gebaut. Diese Gemeinde stand allen Drucken wider. Im dem Jahre 1814 siedelte der orthodoxe Pfarramt von Sîngiorgiu de Padure, samt dem Pfarrer und dem Stadtpfarrer Vaisie Pantea über.

In dem Jahre 1834, als er 22 Jahre alt war, ist er zum Pfarrer, und nächstem Jahr zum Stadtpfarrer gewählt; er diente 55 Jahre. Dem Pfarramt von Târgu-Mureş waren Dörfer, wo „die ärmsten Bewohner Transsilvaniens wohnten“, die nur schwache Holzkirchen angeschlossen hatten.

Ungezählte Denkschrifte und Briefe wurden aus Târgu-Mureş geschickt, von dem Pfarrer Partenie Trombitaş geschrieben, um den Schutz den Pfarrern, den Glaubengenoßen, die von den politischen Behörden und fremden Herschern unterdrückt waren.

Die Gubernialnovelle No. 18998 von 14. August 1851, hielt die Pfarrer an, um sich in den politischen Problemen der Behörden einzumischen; der Pfarrer von Tîrgu-Mureş wurde geschuldigt daß er sich in folgenden Fallen eingemischt hätte:

- der Fall des Bauers von Mureşeni, der von madjaren Besitzern, aus seinem eigenen Hause geräumt wurde;
- der Fall der Verhaftung des Pfarrers von Sîngiorgiu de Mureş;
- der Abbau der Holzkirche von Sîngiorgiu de Padure von Madjaren im Herbst des Jahres 1848 und die Verhaftung des Pfarrers.

Elena Mihu

Cercetător, Muzeul de Istorie Tg. Mureş

Tg. Mureş, Str. Horia, nr. 24

Tel.: 065/136987

INVENTARE CU BUNURI ALE COMUNITĂȚILOR ROMÂNEȘTI ORTODOXE DIN SPAȚIUL ARCULUI INTRACARPATIC

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea. II*

Valoarea informativă pe care o au *inventarele de bunuri ale comunităților românești ortodoxe din spațiul arcului intracarpatic* (sau din oricare altul) este evidentă pentru oricine este interesat de istoria locală sau națională, de istoria bisericii și a mentalităților, de cei ce le apreciază pozitiv și de cei ce le neagă, deopotrivă.

Potențialul lor informațional se manifestă în contextul oricărui demers investigator, subsumat unui număr imprezvizibil de teme, fiind la îndemâna cercetătorilor preocupați de abordări sectoriale sau de sinteze. Ba mai mult, suma informațiilor prezentate aici, structura, varietatea și bogăția semnificațiilor din subtext, „deschid” ele însele teme de interes, subiecte atractive, complexe și greu contestabile tocmai pentru că beneficiază de credibilitatea documentului arhivistic-administrativ, creat în alt scop decât în cel care e folosit. Dintr-o multitudine de date, de exemplu, poți „reconstitui” procesul evolutiv într-o „campanie”, mai mult sau mai puțin activă, de construire a bisericilor, a caselor parohiale și școlilor. Coroborând tabloul astfel obținut, cu date din istoria națională și evenimentială locală (lucrare în stadiu de definitivare) se vor revela, aproape „de la sine”, cauze, efecte, sens, direcție sau chiar (altfel mai greu de demonstrat) atitudinea civică, forța persuasiunii, eficiența propagandei patriotice.

Chiar în acest perimetru, revelarea momentelor – indestructibil legate de realitățile vremii – când (care? de ce? unde?) au devenit unii români „benefactori” se dovedește plină de sensuri. Dacă pentru stăpânii de pământ, astfel de gesturi puteau fi o reacție produsă de interese politice sau personale și pentru boierii din ȚARĂ o practică bine motivată și îndelung exersată până acum, pentru românii transilvani ea însemna un pas în formarea unei „societăți civile de atitudine”. Condițiile în care ei deveneau „benefactori” erau legate de faptul că deveniseră întâi „beneficiari” ai unor libertăți pe care nu le avuseseră până acum, că posibilitățile lor materiale sporiseră, modest, e adevărat. Dar, excepțională este – în consonanță cu aceste realități – capacitatea lor de a-și cultiva toate disponibilitățile pentru satisfacerea

interesului general, chiar și a celui „pe termen lung”. Când s-a renunțat la lupta armată și la cea politică, s-a conștientizat că singurul instrument ce le mai rămăsese pentru a asigura prosperitatea nației era ridicarea ei cultural-spirituală și, implicit, crearea, din propria lor sărăcie, a condițiilor materiale inalienabile atingerii acestui obiectiv.

Astfel, cercetătorul *inventarelor de bunuri*, se descoperă de-a dreptul ... „provocat” la o analiză specială („studiu de caz”) de doar câteva referințe, cum sunt – de exemplu – cele despre satul OJDULA: două inventare (1854 și 1862), observațiile dintr-un tabel cumulativ și recensământul din anul 1850 și 1880, documente aparent rigide, seci.

În anul 1850, recensământul satului relevă următoarea situație:

401 case, 1952 locuitori, 118 români ortodocși, 1796 romano-catolici. În fața acestor date nu mai e nevoie de nici o analiză elaborată pentru a constata că, cel puțin după revoluția pașoptistă – în condiții pe care nu le discutăm aici – românii ortodocși erau „pierduți” în masa unei populații romano-catolice; lipsurile din instituțiile lor comunitare ne apar astfel explicabile.

În inventarul din 1868 ei dețineau:

1. Pământul pe care e pusă Biserica, 2. O cădelniță și un prapor, 3. 4 verigi și 2 ruduri pentru ducerea morților și un protocol pentru scrierea banilor adunați și cheltuiți din anul 1848. În spațiul și epoca în care ne plasăm, mai cunoaștem „filii” care nu erau dotate corespunzător, în care preoții își foloseau propriile obiecte de cult, sau ale bisericii „materne”, dar aici, la două decenii după revoluție, oamenii parcă trăiau doar ... pentru a fi înmormântați (pentru înmormântări având aproape tot ce le trebuia!). Consemnările din această listă arătau o situație dramatică, ceea ce, cu siguranță a provocat o îngrijorare vecină cu un „șoc” în rândul ierarhiei bisericesti. Așa se face că, în inventarul din anul 1874 vom găsi „averi” – fie și puțin „strălucitoare” – neimaginabile cu un deceniu în urmă, care au început să se adune chiar din anul 1868.

Evident, în secolul al XIX-lea, toți românii care se simțeau responsabili de destinul insti-

tuțiilor fundamentale ale nației – mai ales de Biserică, la fel ca și cei ce reprezentau alte etnii din Transilvania, din toată Europa, de altfel, făceau propagandă și se întreceau între ei pentru susținerea acestora. Munca de explicare și, respectiv, de înțelegere a complexității acestor fapte era dirijată în și spre toate straturile sociale. Ioan Petric – mult prea puțin invocat în comparație cu meritele sale – a fost un neobosit militant în acest sens. El cunoștea situația reală din zonă, unde comunitățile românești erau (aproape) polarizate: înstărite și foarte sărace. Alături de Ioan Moga din Vâlcele, el credea că orice acțiune care animă sentimentele și favorizează gesturile de „dăruire creștinească”, și națională, merită și chiar trebuie cultivată. Alăturându-se Mitropolitului Andrei Șaguna, el îi „ceartă” pe credincioșii care cedează prea ușor în fața greutăților (mari, de altfel) și astfel, din oameni demni în condiția lor suverană (măcar în acest sens) de români ortodocși se lasă furati de mirajul ce li se flutură prin față și care nu reușește să-i plaseze în afara statutului de marginalizat într-un alt grup.

Inventarul din anul 1868 – realizat sau supervizat de Ion Petric – se transformase într-un semnal „de alarmă”; în mai puțin de 5 ani, ortodocșii din Ojdula au ajuns să dețină valori imobile de 1210 fl. și mobile de 421 fl. cu 71 „lucruri santite”, 15 „vesminte”, 14 cărți și manuscrise, 9 „lucruri în școală”, alte bunuri, printre care și cele 2 părți din *Cartea de cetire* a lui Zaharia Boiu. Biserica de lemn era realizată în chiar anul 1868 tot „prin mai mulți binefăcători”, cu o valoare de 800 fl. Exceptând bunurile obținute „prin comuna bisericească” (școala confesională de bărne, acoperită cu șindrilă, de 60 X 201', în valoare de 200 fl., datată abia în 1873, și de terenul celor 2 cimi-

tire, existente și în anul 1868 ca „pământul Bisericii”), „din lada Bisericii” s-au procurat puține lucruri („Protocoalele” – obligatorii, soba și tabla de școală, și alte câteva lucruri). Din cele cca. 60 poziții de inventar, marea majoritate nominalizează lucruri „dăruite” fie de „mai mulți”, fie de personalități din localitățile din jur, unii anonimi și chiar de către o familie de localnici. Dar, chiar și fondurile „din lada bisericii” și de la „Comuna bisericească” erau tot donații ale indivizilor; cele de la „Comuna politică” – dacă li s-ar fi pus la dispoziție! – erau, în aceeași măsură contribuția locuitorilor, inclusiv a românilor, printre discriminările practicate atunci înscriindu-se și un mai mare număr de obligații pe care le prestau românii pentru sat, în comparație cu conlocuitorii privilegiați.

Din detalierea pe care o vom face mai jos se va vedea că, imediat după ce „inventarul” din 1868 a ajuns la Protopopiat – Conzistoriu – Mitropolit (Andrei Șaguna), ca și în alte locuri, s-a înregistrat o remarcabilă mobilizare de forțe (chiar dacă ele erau modeste) întru asigurarea strictului necesar pentru o bună activitate a slujitorilor bisericii de care aparțineau, iată, mai mult de 150 suflete (în anul 1880 erau, cel puțin, cei 161 menționați în recensământ). O „turmă” restrânsă, ce-i drept, dar cu atât mai meritorie cu cât ea rezistase presiunilor economice, politice și chiar militare, mai ales celor din timpul revoluției de curând „stinsă”, dar cu ecouri prelungite mult timp de acum încolo.

ENUMERAREA DONAȚIILOR, pe care o vom face mai jos, în ordinea cronologică a anilor în care ele s-au făcut și cu specificarea pieselor donate, precum și a „benefactorilor”, din diverse localități, va susține, sperăm, afirmațiile de mai sus.

* Prima parte a studiului a fost prezentată în *Angvstia* 5/2000.

(f.a.)	Cumpărat de biserică	C`delniț`
"	"	2 Icoane mari de sticl`
"	De mai mulți	10 Sfeșnice de lemn
"	"	9 Candel de fier
"	"	17 Icoane mici de lemn și de sticl`
"	Com. Bisericească	4 Verigi de fier
"	"	2 Rude de lemn
1868	Mitropolitul Andrei Șaguna	Antimis de pânză
1869	Ioan Petric, protopop dc Brașov	Potir de aramă
"	"	Disc cu steua de aramă
"	"	Procovețe, alb de mătase și unul verde
"	D. Giorgic Haicau, din Purc`reni	Clopot
"	Com. Bisericească	Iconostas din lemn
"	D. Ioan Gociman din Brețcu	Disc de lemn

"	"	Procov` ț mare verde cu flori de argint
1869	Comitetul parohial de la Biserica Sf. Nicolae din Brașov	Felon de mătase cu flori de argint
"	Frații G. și Sam. Coltofeanu din K. Mărtănuș	Stihar de mătase liliachiu, cu flori de argint
"	Comitetul parohial din Brașov	Epitrachil de mătase liliachiu "
"	"	Pereche rucavițe liliachii cu flori de argint
"	V` duva Maria I. Ardelean sen.	Pânzăturăalbăde in
"	Ioan Ardelean jun.	"
"	„De mai mulți”	3 {tergare de in
1870	„De mai mulți”	7 Sfeșnice de aram`
"	Ioan Priscu, Brașov	2 Icoane mari de lemn
"	"	Clondir de fier
"	Spiridon {erban din Brețcu	Toacă cu cioc` nele, din fier
"	Parohia K. Martanusiu	Prapor de pânză
"	V` duva Maria I. Ardelean	Masăde lemn
"	Ioan Ardelean	Ciub` r din lemn
"	Andrei Ardelean	Scaun de lemn
"	Comitetul parohial din Brașov	Stihar de mătase negru
"	Văduva Maria Kiriac din Poiana S` rat`	Epitrachil de mătase roșu, cu flori de argint
1873	Const. Popica din Covasna	Policandru de aramă
"	P` rintele Nicolae Crisb` șianu	Pereche de foarfeci din fier
1874	Com. bisericeasc`	Toacăși cioc` nele, din lemn
"	"	Cutie de aramă
"	"	Înc` lizitor de apă
1875	George Stratulat din K. Mărtănuș	Cruciulița de aramă

DONAȚII DE CĂRȚI

(pentru care, în inventar, nu s-a specificat anul donației)

1. Comitetul Parohial din M` gheruș, Protopopiatul II al Brașovului	<i>Evanghelie româneasc`, Râmnic, 1794</i>
2. George Ghica din Brețcu	<i>Apostol, Sibiu, 1851</i>
3. "	<i>Molitvelnic, Sibiu, 1849</i>
4. Spiridon Damian, administrator protopopesesc în Brețcu	<i>Liturghier, Râmnic, 1818</i>
5. Comitetul Parohial din K. M` rt` nuș	<i>Octoih Mare, Râmnic, 1842</i>
6. Părintele Nicolae Crisbășianu	<i>Octoih Mic, Sibiu, 1830</i>
7. Constantin Popica din Covasna	<i>Psaltire, Iași, 1766</i>
8. "	<i>Molitvelnic, Râmnic, 1818</i>
9. George Pop din Poiana S` rat`	<i>Predic`, Buda, 1810</i>
10. "	<i>Cazanie, București, 1776</i>
11. "	<i>2 Ceasloave: Iași 1806, Râmnic 1784</i>
12. "	<i>Catavasier, Râmnic, 1784</i>
13. Petru I. Ardelean din Ojdula	<i>Testamentul nou, Viena, 1848</i>

INVENTARE DIN PROTOPOPIATUL TREI SCAUNE, 1872-1874.

(Continuare la documentele publicate în ANGVSTIA, 4, 1999, p.205-250.

NB:

BORO{NEUL MIC – reprodus în ANGVUSTIA, 4, 1999, p. 238-240

OJDULA – vezi comentariul de mai sus

BREȚCU („Opidul Breticu”)

Inventariul (...)

A. Averi imobiliare / a) Cladiri (Zidiri)

Nr. Curent	Obiectul	Nr. si al carti funduaria	Marimea		Materialul din care zidit	Anul zidirii	Prin cine s-au făcut	Pretul		Observații
			Lung	Larg				Fl.	Cr.	
1.	Biserica cu hramul S. Ierarch Nicolae	Nr. t. (sic!) C.F. 152	14°	4° 3'	Zidul de pétra si caramida coperisul de tigla	1787	Prin comuna bis. gr.or.	15000		
2.	Scóla confessionala	Nr. 551 C.f 183	9°	4° 3'	Din lemn acoperi-ta cu sindila	1858	Prin comuna bis.	1200		
3.	Casa Parochiala cu celariu boltit	Nr. 448 C.f. 131	9°	4° 3'	Din lemn acoperi-tă cu sindil`	1838	Prin comuna bis.	400		
4.	O cuchna pe mosia parochiala	Nr. 448 C.f. 131	4°	2° 3'	Din lemn acoperi-rita cu sindila	1838	Prin comuna biser.	50		
5.	Un grajd cu subsop si cotetiu	Nr. 448 C.f. 131	8°	2° 3'	Din lemn acoperi-tă cu sindil`	1838	Prin comuna bis. gr.or.	100		
		Summa						16750		

<b. Pamânturi>

Nr. cur .	Obiectul	Nro Top. si al cart. funduare	Marime		In care hotar s-a afla	Anul cum-pa-rarii	Prin cine s-au cumpe-rat	Cum se folosește	Pretul		Observații
			Ju g.	Stan.							
1.	Cimenterul unde e Biserica	Nr. (sic!) C.f. 152		477 ⁰	Vétra satului	nu se stie	Prin comuna bis.	De comuna bis.	200		
2.	Cimenterul unde e Scoala	Nr. 551 C.f. 183		103 ⁰	Vétra satului	nu se stie	Prin com. Bis.	De grădina de pomi si Gymnastica	100		
3.	Cimenterul de Ingropătoare	Nr. C.f.		510 ⁰	În margina campului de din jos	1837	Prin com. Bis. gr. Or.	De comuna bis.	140		
4.	Grădina de alatura cu cimenteriu de Ingrop.	Nr. C.f. ...		265 ⁰	- dto.	1869	Prin com. Bis.	De com. Bis.	115		
5.	Locul pe care e casa parochiala cu gr`dina	Nr. 488 C.f. 131		371 ⁰	Vétra satului	1790	Prin parohu bis.	De parochu locului	200		
		Suma	1	126					755		

B. Avere Mobila / a) \n Biserica / I. Lucruri santite

Nr. cur	Obiectul	Materialul din care e facut	Marimé	Când si prin cine s-au procurat	Pretiu		Observatiun
					Fl.	Cr	
1.	5 Cruci	3 de argint 1 de os de peste 1 de lemn zugr`vita	X II X 9 coti X 20 coti	1787 Dragan Dimian, prin comuna b., prin mai multi cres.,1860 Ioan Boros, de com. Bis.gr.or.	30 20 20 8 10		
2.	3 Clopote		1 maje 2 ½ maje 4 "	1775 Stoica Cotiga 1823 Comuna bis. 1832 Comuna bis.	80 200 320		
3.	2 Toci cu ciocanele lor	1 de fier 1 lemn	60 II --	Anton Popovici Comuna	10	50	
4.	1 Chivot cu 2 lacritie	de argint	2 II 5 coti	De comuna bisericeasc`	70		
5.	18 Candelé	13 de argint din ele 2 stricate și 5 de cositor	1 de 1II 24 coti, 3 de 16II,1 de 19, 2 de 13, 2 de 11, 2 de 10, 2 de 5	De mai multi crestini	200 4		2, cele de câte 5 coti, sunt stricate
6.	2 Potire	1 de argint 1 de cositor	1 II si 4 coti -----	De comuna bisericeasca	50 4		
7.	2 Tipsii	1 de argint 1 de arama	9 coti ---	De comuna bisericeasca	10 1		
8.	2 Stele	1 argint 1 arama	2 coti --	De comuna b.	2 -		
9.	2 Lanci	1 argint 1 arama	2 coti --	De comuna	2		
10.	1 paharel pentru unt de lemn santit	de argint	2 coti	De comuna	2		
11.	1 calditoare de apa și pomaduatoru	de argint	2 coti	De comuna	2		
12.	3 parechi pafdale	de argint	6, 5, 8 coti	1871 - biserică, Ioan Boldea, Ioan Boros	9 4, 4		
13.	2 lingurițe	de argint	2 coti	Biserica	2		
14.	4 cadelnitia	2 argint 2 aram`	1,25 coti 1,31 coti	Ioan N. Dimian și Dr`gan Dimian	25 31		2 de arama stricate
15.	6 Prapore	de materia de par și panaza ceruita	-	de mai multi crestini	Necunoscuti		
16.	3 Policandre	2 de aram` 1 de lemn aurit	6 maji 50 și 10 II	De mai multi crestini	500 40, 10		
17.	38 Scoane	de lemn zugravite	13 mari și celelalte mici	De mai multi crestini	Necunoscut		6 cu oroane de argint
18.	1 Iconostas	de lemn		Biserica	Necunoscut		
19.	1 caldare pentru botezare	Arama	20 II	Biserica	20		
20.	Unu Clopotiel	de arama	mic	Biserica	1		
21.	2 Cununii	arama		Biserica	2		
	181			Summa	1694	40	

II. Vestminte Santite

Nr. Cu r.	Obiectul	Materialul din care e facut	Anul procurarii	Cumparatoriul Daruitoriul	Pretul		Observatiuni
					Fl.	Cr.	
1.	2 Antimise	Matase	1862	P. Alexie Verzie Spiridon Dimian	Necunoscut		1 invechit
2.	2 rinduri \mbacaminte pentru S. Oltariu	1 rînd de carton 1 panza alba	Nu se stie	De biserica De Petru Popp	Necunoscut		
3.	8 Epatrachile	1 rosiiu de matasa 1 verde “ 1 vinata “ 1 galbin tot cu flori de fir 1 catifé négra 3 \nvechite	1855 1872 1865 1867 1865 -	Dimitrie Coltofén Ioan Sp. Dimian Dimitrie ? Vasilie Spuderca Neculai Boeru -	Necunoscut		
4.	4 Felóne	4 de matase cu flori de fir 1 de matase négra 1 de catifé “ 2 de panza albe	1850 1854 1858 1867 1846 1863 1868 -	Sp. Dimian și i Chelaritia Petru Cianga Const. Coltofén Vasile Spuderca Ioan M. Dimian, V. Fenechi, Necolai Boeru Dimitrie Coltofén	Necunoscut		
5.	3 parechi rucavitie	2 de matasa cu flori de fir 1 de matase	1872 nu se stie	2 Vasilie Fenechi sen. 6 Ioan Popescu	Necunoscut		
6.	6 Stichare	2 de panza alba 1 jumataata matasa 3 de carton	nu se stie	Prin mai multi crestini binefacatori	Necunoscut		
7.	3 rinduri Procovetie	2 din matase 1 de par aurit	1860 1872	De mai multi (binef`c`tori nn)	Necunoscut		
8.	1 pânzatura pe S.prestol	panza alba	1870	Ioan Borosi	Necunoscut		
					necunoscut		

III. Carti si Manuscripte

Nr. Cur.	Obiectul	Limba \n care sunt tiparite, scrise	Annul și i locul tip`ririi	Cumparatoriul / daruitoriul	Pretul		Observatiuni
					Fl.	Cr.	
1.	1 Biblie	romana	1858 – Sibiu	Biserica	25		
2.	3 Evanghelii	romana	1812 – Buda 1844 – Sibiu 1742 - Bucuresti	Const. Petrovici Vasile Fenechi sen. Radu Ștanciu	50 10 5		ferecatăcu argint
3.	12 Mincc	romana	1805.3stuc Buda 1780. 9 “ R\mnice	Biserica, 9 Dr`gan Stoian și i Const. Dimian	30		

Nr. Cur.	Obiectul	Limba în care sunt tiparite, scrise	Anul și locul tipăririi	Cumparatoriul / daruitoriul	Prețul		Observații
					Fl.	Cr.	
4.	2 Apostoli	romana	1767 – Blaj 1851 – Sibiu	Micu și Vald Ceanga, George Terzea	2 5		
5.	2 Octoichuri, 1 mare și 1 mic	Romana	1811 – Buda 1870 – Sibiu	Radu Ioan și Vasile Fenechi Biserica	6 1		
6.	1 Chiriadromion și 1 Cazanie	romana	Sibiu 1768- Bucuresti	Stoica Borosin Dragan Dimian Radu Stancicu	12 6		
7.	3 Liturgiere	romana	1787- Riemnaic 1818-Iasi 1856-Sibiu	Ioan Con Dimian Vasile Fenechi	1 4 3		învechit
8.	2 Molifelnice	romana	1793- Riemnic 1819- Bucuresti	Spiridon Dimian Ioan Grosu	3 3		
9.	1 Mineiu pe 12 luni	romana	1766- Bucuresti	Dimitrie Ceanga	10		
10.	2 Triodioane	romana	1767- Bucuresti 1860- Sibiu	C. și Stoica Dimian Stoica Borosi	3 12		
11.	1 Pentrikostar	romana	1768- Bucuresti	Ioan Cosnénu Floré Ciuri	4		
12.	2 Ciaslove	romana	1817 – Iasi 1870 – Sibiu	Prot. Ion Popescu Biserica	3 1		
13.	2 Psaltiri	romana	1812 – Sibiu 1807 – Brasiov	Biserica Dimitrie Dimian	- 1	50 50	cam stricat
14.	1 Catavasier	romana	1817 – Sibiu	Necolai Boitan		50	cam stricat
15.	1 Compendiu dreptului canonic	romana	Sibiu	Biserica	3		
16.	1 Enchiridiol	romana	Sibiu	Biserica	4		
17.	1 Actele Sinodului din 1864	romana	1864-Sibiu	Biserica	1		
18.	1 Actele Asociațiunii Tr.	romana	1862-Sabiu	Biserica	1		
19.	Protocolul Congresului Român	romana	1868-Sibiu	Biserica	1	50	
20.	3 Stuc. A II, V și a VI Adunare a Asociațiunii Tr.	romana	1862 – Sibiu 1866-“ 1866-“	Paroh Sp. Demian	1		
21.	Protocolul Congresului	romana	1870 – Sibiu	Biserica	1		
22.	1 Bucovina	romana	1868-Sibiu	Biserica		30	
23.	1 Contract mosii parohiale	Magiara	1850 – Breticu	Biserica			Prețul la P 6
24.	1 Contract grădini <I> de alături cu îngropare	Magiara	1870-Breticu	Biserica			Prețul la P 6
					214	30	

b) \n Scoala

Nr. cur.	Obiectul	Anul procurarii	Modul procurarii	Pretul		Observatii
				Fl.	Cr.	
1.	3 Table megre	1855, 1860, 1872	Spiridon Dimian și bis.	2 și 5		
2.	2 Globuri a pamintului	1869 1872	Biserica Scoala	2 6	50 50	
3.	2 Mappe a Tr<ansivaniei> și a Tarilor de Coróna	1862 1872	Scóla	2 6	50	
4.	1 Icóna D.?	1867	D. pictor G. Popescu	10		
5.	1 Orologiu	1870	Din fondul scolar	5	80	
6.	6 Carti. Elem. Geografiei, Istoria Patriei, Carte de citire, Istoria naturale Zoologia Rechen Schile (sic!) Carte de pomarit Propis litografat	1869 -" 871 862 870 862	Din fondul bis. Din fondul scolar	3		
7.	3 mese și 4 scaune in scole	1858	Bis.	10		
8.	2 sobe de tuciu in scole	1858	Bis.	30		
9.	1 Cuptoriu de caramida cu urlic de fier in cartezu invatietoresc	1860	Bis.	5		
10.	16 Banci in scóla copiilor	1858	Bis.	32		
11.	5 banci in scola de fete	1858	Bis.	10		
				130	30	

C. |n alte didiri sau realitati bisericesti

Nr. cur.	Obiectul	Anul procurarii	Modul procurarii	Pretul		Observatiuni
				Fl.	Cr.	
1.	1 Soba de tuciu in casa parochiala	1838	Din lada bis<ericii>	20		
2.	1 Casten de stejar in Oltariu	1822	"	12		
3.	2 Ladi de brad	1837	"	2		
4.	1 Lada cu 3 chiei	1858	"	10		
5.	2 Lampasie	1838	"	2		
6.	9 fesnice de arama	nu sa stie	De crestini	10		
7.	14 Fesnice de lemn aurite	1787	De com. Bis,	50		
8.	1 Sigil	1841	Bis.	2		
9.	5 Vase de lemn pentru anafora	1860	De crestini	2		
10.	4 Tipsii sau discuri de blechu	nu sa stie	- dto.	2		
11.	1 Cadarusa la S. Botediul ptr. agiasma	1841	Bis.	2		
12.	33 bucati de argint ce au fost la icónclc vechi	nu sa stie	Con. Petrovici	12		12 coti
13.	21 Stucuri protoale	1787-1872	Bis.	Necunoscut		
				126		

d. Fonduri neinstreinați

Nr. Cu r.	Obiectul	Fundatoriul	Destinațiune fondului	Staré lui la 31 Dec.1872		Observatiuni
1.	Fundatiune scolastica	208 indivizi din comuna bisericeasca	Acoperire lefei invatatoresci	1437	74	
				1437	74	

Recapitulatiune (...)

Averé bisericii face peste tot 21107 fl. 74 cr v.a.

Spiridon Dimian m.p. Ad.Prot si
Pres. Con.

Gheorghe Fenechi mp.
Stoian Grosu mp.

Radu Stanciuc m.p. epitrop
George Dimian m.p. "
+ Vasile Fenichi
Costadi Rența (?)
Gheorghe Tertza

George Manescu (?)
Ioan Rentza mp.
Damian Stancicu mp.
Ioan Senie mp.

Ioan Gocianu (?)

CANTA VASARHELY

Inventariul (...)

A. Averele imobile / a) Cladiri

Nr. cur.	Obiectul	Nro topo-grafic si al cartii fundu-are	Marimea		Materi- alul din care e facut ?	Anul zidi- rei	Prin cine s-au facut ?	Pretul		Ob- ser- vatiu ni
			Lung	Larg.				Fl.	C r.	
1.	Biserica cu chramul Adorm. Nas.	N ^{ro} --- ----- - 84	8 ⁰ 4'	3 ⁰ 3'	Zidul de pé tra si caramida cop. de tigla	1796	Com. bis. gr. Or.	2000	-	-
2.	Scóla nu este									
3.	Casa paro-chieala	N ^{ro} 85	6 ⁰ 3'	3 ⁰ 2'	Zidita de lemn coperita cu sindile	1796	Com. bis. gr. Or	100		
	2	Suma						2100	-	-

b. Pamenturi

Nr. cur .	Obiectul	Nro. Topogr. și cartii fundu-are	Marimea		In cari hotar se afla ?	Anul cumpa- rarii casati- garii	Prin cine s-au cum- parat, daruit ?	Cum se folo- sesce ?	Pretul		Obser- vatiu ni
			Jug.	Stanj.					Fl.	Cr.	
1.	Cimenterul vechi	N ^{ro} 2812	-	400	Afara de orasiul noua	Nu se scie	Com. Bis. gr. Or	pentru imor- mentare	50	-	-

Nr. cur.	Obiectul	Nro. Topogr. și cartii funduarie	Marimea		În cari hotărâri se afla ?	Anul cumpărării-casatigării	Prin cine s-au cumpărat, daruit ?	Cum se folosește ?	Prețurile		Observații
			Jug.	Stanj.					Fl.	Cr.	
2.	Grădina Bisericii	N ^{ro} 84	-	184	Lângă Biserica	Nu se știe	Com. Bis.	Pentru înmormântare	100	-	-
3.	Curtea parohiale	N ^{ro} 85	-	76	Lângă biserică	Nu se știe	Com. Biser.	Se arde în favoarea bis.	100	-	-
4.	1 agră 1 agră	2811 2684	- 1	1200 -	Lângă oraș Fejér mart.	Nu se știe	Com. Bis.	De preotul atarnatoriu	150 200	- -	- -
5.	O fanatie	2644	-	1345	Lângă orașul (?)	Nu se știe	Com. Bis.	De preotul atarnatoriu	50	-	-
6		Suma	3	5					650		

B. Avea mobile / a) În Biserica / I. Lucruri sante

Nr. cur.	Obiectul	Materialul din care este făcut	Marimea	Când și prin cine s-au procurat	Prețurile		Observații
					Fl.	Cr.	
1.	2 Cruci	1 de arg. 1 de lemn	- -	Nu se știe	30	-	-
2.	2 Clopote 1 Toca de fier	- -	1 de 25 π 1 " 30 π	De com. bis. gr. or	50	-	-
3.	9 Candelă	6 de argint 3 " arama	-	Nu se știe	40	-	-
14					120		

II. Vestimenta sante

Nr. cur.	Obiectul	Materialul din care este făcut	Anul procurării	Cumpărătorul	Prețurile		Observații
					Fl.	Cr.	
1.	1 Antimis	Matasa	Nu se știe	De com. Bis. gr.	Necunoscut		-
2.	3 îmbrăcăminte de S. al<tar>	de materie panz.	"	"	40	-	-
3.	2 epitrahile	"	"	"	7	-	-
Suma					47		

III. Cărți și manuscrise

Nr. cur.	Obiectul	Limba în care sunt tipărite	Anul și locul tipăririi	Cumpărătorul	Prețul		Observații
					Fl.	Cr.	
1.	1 Evang.	Toate sunt tipărite în limba românească	1806 Sibiu Sta. Episcop.	com. bis.	12	-	
2.	1 Analogion		AᄞS Iași și 1806 Sta. Mitropol.	com. bis.	20	-	-
3.	1 Triod		1806 Buda	com. bis.	25	-	-
4.	1 Octoi mare		1778 Iași	com. bis.	20	-	-
5.	1 Ciaslov Mare		1835 Brașov	com. bis.	10	-	-
6.	2 Liturgii		1795 Sibiu 1845 Buzeu	com. bis.	6	-	-
7.	1 Molitvelnic		Nu se știe	com. bis.	3	50	
8.	Apostol	-	Nu se știe	com. bis.	5	-	
					101	50	

a. În alte zidiri se au realități biserică.

Nr. cur.	Obiectul	Anul procurării	Modul procurării	Prețul		Observații
				Fl.	Cr.	
1.	1 Sporherd 1 Cuptor	1867	din lada bis.	20	-	-
2.	4 Protoco. bis.	1796-872	din lada bis.	Neprețuite		

d. Fonduri neînstrăinate

Nr. cur.	Obiectul	Fondatorul	Destinațiunea fondului	Starea la 31 Decembrie 1872		Observații
1.	Fondul bis. gr. Or. din K. Vasarhej	s-au încasat dintr-un pământ bis.	Spre a cumpăra alt pământ bis.	85	-	
		Suma		85		

Recapitulare (...)

Averea bisericii face preste tot 3123 fl. 50 cr. (...)

Ioan Popescu mp

Parochul gr. or. la Also Cernaton si slujitoriu la Cantă Vasarhey

CERNATUL DE JOS

Inventariul (...)

A. Avere imobile / a) Cladiri

Nr. cur .	Obiectul	N ^{ro} . Topografic si al cart. funduarie	Marimea		Materialul din care e facut	Anul zidirei	Prin cine s-au facut ?	Pretiu		Obser va-tiuni
			Lungi.	Largi.				Fl.	C r.	
1.	Biserica cu chramul s: George	N ^{ro} -----	9 ⁰ 3'	3 ⁰ 3'	Zidul de pétra si caramida coperisiul de tigla	187 2	Prin comuna bis. gr. or.	5000		Inca neispravită
2.	Scóla confesională gr. or.	Nu este ____			Materialele sunt procurate si in anul venitoriu se va zidi prin comuna bisericesca sc��la confesională gr. or.					
3.	Casa parochială	N ^{ro} 841-42	6 ⁰ 3'	3 ⁰ 2'	Zidita de lemn coper. de sindile	185 2	Prin com. bis. gr. or.	200	-	
4.	Siura parochială	841-42	6 ⁰	3 ⁰	Zidita de berne coper. de sindile	186 8	Prin parochul I. Popescu	120	-	-
		Suma						5320		

a) Pamenturi

Nr. cur .	Obiectul	N ^{ro} . Topografic si al cart. fun.	Marimea		In care hotar se afla ?	Anul cumparării, castigării, daruirii	Prin cine s-a cumparat, daruit, castigat?	Cum se foloseste ?	Pretiu		Obser va-tiuni
			Jug.	Stan.					Fl.	Cr .	
1.	Cimenteriu vechiu	N ^{ro} 842	-	432	Langa curtea parochiale	Com. Bis.	De comuna bis. gr. orientale	Pentru inmormen-tare	50	-	-
2.	Gradina Biserici<i>	N ^{ro} 662	-	1200	Sat N ^{ro}	Com. Bis.	De com. bis. gr. -	Se foloseste de parochul	1500		-
3.	Curtea parochială	N ^{ro} 841	-	342	Sat N ^{ro}	Com. Bis.	De comuna biser. Gr. Or.	Se foloseste de parochul	550	-	
4.	1 aratura	N ^{ro} -----	-	600	Hotariu l Fencu (?)	1870	Daruit de Ioan Fl��rea alias Vir��g	Dupa m��rteii sotiei	100	-	
		Suma	1	974					2200		

B. Averea mobile / a) În Biserica / I. Lucruri santite

N ^{ro} . Cur.	Obiectul	Materialul din care este facut	Marimea	Cand si prin cine s- a procurat ?	Pretiu		Obser- vatiuni
					Fl.	Cr.	
1.	2 cruci	1 de pleh (blehi) 1 de lemn	$\frac{1}{2}\pi$ -	Prin Dimitrie Popovits preot la 1860	3	-	-
2.	2 Clopote 1 Tóca fer	- -	1 de 60 π 1 de 70 π	Daruit de George Matei Cernetesc; prin com. Bis.	50 50	- -	-
3.	6 Candele	De arama	1 $\frac{1}{2}\pi$	Nu se scie	6	-	-
	Suma 11				109		

II. Vestminte santite

N ^{ro} . Cur.	Obiectul	Materialul din care este facut	Anul procurarei	Cumparatoriul /: daruitoriul	Pretiu		Obser- vatiuni
					Fl.	Cr.	
1.	1 Antimis	Matasa	1751 Vienna	Com. Bis. gr.or.	Necunoscut		-
2.	2 imbracaminte de s: Altariu	1 rend de panza 1 rend de carton	Nu se scie	Com. Bis. gr. Or.	10 15	- -	
3.	2 epitrachile	1 verde 1 galbin	Nu se scie	Com. Bis. gr. Or.	3 3	- 50	-
	Suma				29	50	

III. Carti si manuscripte

N ^{ro} . Cur.	Obiectul	Limba in care sunt tiparite /:scrise:/	Anul si locul tiparirii	Cumpara- toriul, daruitoriul	Pretiu		Obser- vatiuni
					Fl.	Cr.	
1.	1 Biblia	Romanésca	1856 Sibiiu tipogr. archidiecekana	Com. Bis.	25	-	-
2.	1 Evangi<elie>	Romanésca	1806 Sibiiu la Episcopie	Com. Bis.	12	-	-
3.	1 Analogion	Romanésca	AWS Iasi ş 1806t Sta. Mitropol.	Com. Bis.	20	-	-
	Suma				57		

b) În scóla

N ^{ro} . Cur.	Obiectul	Anul procurarei	Modul procurarei	De mai sunt si alte requisitie	Pretiu		Obser- vatiuni
					Fl.	Cr.	
1.	1 Tabela niagra de pad. (?)	1870	Din lada bis. gr. or.	3 banci, 1 mésa, 1 scaun	7	80	-
	suma				7	80	

c) | n alte zidiri seu realitati bisericesci

N ^{ro} . cur.	Obiectul	Anul procurarei	Modul procurarei	Pretul		Observatiuni
				Fl.	Cr.	
1.	1 Spoherd 1 Cuptor de cahala	1865	din lada bis.	20	-	-
2.	9 Protocóle bis.	1800-1872	din lada bis.	Nepretuite		-
		Suma		20		

d) Fonduri neinstreinabili

N ^{ro} . cur.	Obiectul	Fundatoriul	Destinatiunea fondului	Pretul		Observatiuni
				Fl.	Cr.	
1.	Fundatiunea scolastica	Prin comuna bis. gr. or.	Spre acoperirea lipsei scolare	50	-	Inființat la a: 1865
		Suma		50		

Recapitulațiune (...)

Avea bisericeii face preste tot 7800 fl. 30 cr. (...)

Ioan Popescu mp

Parochul gr. or.

Michail Spatariu

Andrei Lazar

Ioan Seben

George Gerariu episcop

George Romanu episcop

Andrei Bucur

Iosif dto.

Stefan dto.

Moise Timariu

Nesciind a scrie subscrisi<i>, prin I. Popescu mp

COVASNA

Inventariul (...)

A. Avea imobile / Cl`diri (zidiri)

Nr. cur.	Obiectul	Nr. topogra- fic si al cartei funduarie	Marimea		Materialul din care e facut	Anul zidir ei	Prin cine s-a facut?	Pretul		Obser- vari
			Lung	Larg						
1.	Biserica cu chramul Sf. Nicolae	Nr. 405 C.f. 1205	10 stanj.	6 stanj.	de zidu coperit cu tiegla	1790	Prin comuna bisericesca	10000		
2.	Scóla confesionale	Nr. 260 C.F. 1203	8 ½ stanj.	4 stanj.	de lemn coperit cu sindrila 1858	1858		400		
3.	Casa parochiala	Nr. 1206 C.F. 597	8 stanj.	4 ½ stanj.	de lemn coperit cu sindrila	1843		350	-	
4.	Staulul din curtea parochiala	Nr. 1206 C.f. 597	4 stanj.	2 ½ stanj.	de lemn coperit cu sindrila	1869		40	-	
5.	Summa							10.790		

a) Pamenturi

Nr. cur.	Obiectul	Nr. topografic și al cartei funduare	Marimea		In care hotar (dric) se află?	Anul cumpararii (castigării) (daruirii)	Prin cine s-a cumparat, castigat (daruii)?	Cum se folosește?	Pretul		Observari
			Jug	Stanj.					Fl.	Cr.	
1.	Cimenterul vechi	Nr. 597 C.f. 1205	-	606	Vatra satului	1780	De comuna bisericească greco-orientala	Se da cu arenda spre folosul Bisericeii	200	-	
2.	Curtea și gradina parohiala	Nr. 597 C.F. 1206	-	308	Vatra satului	1832		De paroch	250	-	
3.	Cimenterul nou	Nr. 405 C.f. 8298	-	371	La capetul satului de sus	1858		Se da cu arenda spre folosul Bisericeii	120	-	
4.	Locul pe care e cladita școlă	Nr. 1203 C.f. 260	-	500	Varea satului	1825		O folosește Inventiatorul	210	80	
Summa			-	1785					780	80	

B. Averele mobile / a) în biserica / I. Lucruri sante

Nr. cur.	Obiectul	Materialul din care e facut	Marimea	Cand și prin cine s-a procurat ?	Pretul		Observari
1.	4 cruci	1 de argint 2 de arama 1 de lemn	-	1838 prin Oprea Lacatusiu 1 de Tóder Moise 2 din lada Bisericeii	30 - 2	- 80 50	-
2.	2 clopote	-	1-3 maji 1-1 ½ maj.	1 daruit de Iancu D. Ioan. 1786 1 de comuna bisericească gr.or.	462		La unu n-am aflat anul
3.	9 candel	5 de argint 2 de cositoriu 2 de margele	½π una	Prin contribui benevole	100	-	-
4.	2 potire 2 discuri 1 lingurita 1 copie și 1 stea	1 de argint suflat cu zinc cu tot și stéua 1 de arama asemenea și un disc	-	Cel de argint daruit de V. Spuderca 1862, celelalte din lada bisericeii	70 6	-	La cel din urmănu se scie anu procurarii
5.	2 discuri	Ambe de cositoriu	1 π	din lada bisericeii	2	40	Pentru stransul crucerilor Dum. și Serb.

Nr. cur.	Obiectul	Materialul din care e facut	Marimea	Cand si prin cine s-a procurat ?	Pretul		Observari
6.	3 cadelnitie	1 de argint mai ordinaru 1 de bacfon 1 de arama	-	1 daruit de Banya Bogdan 1872 1 de o cocóna din Bucuresci 1866 si 1 de Tóder Burhai	70 15 3		
7.	2 tave	Ambe de arama	-	Din lada bisericii	1	20	
8.	1 policandru	De arama galbina	25 π	Prin contribuiuri benevole 1792	20	-	-
9.	2 Caldari	Ambe de arama	10 π	din lada bisericei 1840	1 0	-	1 pentru botezul pruncilor si 1 de umblat la botezu
10.	1 pareche cununii	De arama	-	Din lada bisericei	4		
11.	8 icóne si 14 prasnice	8 de lemn poleite	-	Nu se scie	Nepretiuite		
12.	20 sfesnice	1 de bacfon 3 de arama pe S<fântu> prastol; 16 de lemn	-	Cel de bucfon daruit de Dtru. Stanescu 1865 Celelalte nu se scie	6	-	
13.	2 tóce 1 clopotiel	1 de fer si 1 de lemn, clopotielul de ceóie	50 π	Din lada bisericei, Clopotielu nu se scie	6	-	Clopotie pe S. prestol
ş Summaţ 18					809	20	

II. Vestminte santite

Nr. cur.	Obiectul	Materialul din care e facut	Anul procurarii	Cumparatoriul (daruitoriul)	Pretul		Observari
					Fl.	Cr.	
1.	1 antimis vechi	De panza	-	Daruit de Episcopul Gherasim Adamovici	Nepretiuit		Anul nu se póte ceti
2.	3 Sfite	1 de matase rosie cu flori, 1 jumetate matase cu flori de fir vechi si 1 de stamba cu flori veche	1868 1865	Prin contribuiuri benevole	170	Prin staruinta parohului N. Comsia, la una nu se scie anul procurarei	
3.	6 patrafire	1 rosii de matase 1 jum` tate matase cu flori de fir si 4 de carton mai vechi	1868 si 1869		40	-	-
4.	2 stichare	ambe de panza cu flori	1866 la unu nu se scie		14	-	-
5.	4 renduri de procovetie	3 renduri de matase rosie cu flori, si 1 de carton mai slab	Un rend de matase la 1866 celelalte nu se scie		30	-	-
6.	3 renduri de manecare si 2 brane	unu rend de matase rosie si 2 de carton	1 de matase la 1866 necunoscut		5	-	-

Nr. cur.	Obiectul	Materialul din care e facut	Anul procurării	Cumparatoriul (daruitoriul)	Pretul		Observari
					Fl.	Cr.	
7.	2 imbracaminti pe St. prastol	Unu rend de lana venata si unu bumbac cu in cu flori	1866	Daruit de cocóna Paulina Floru din Bucuresti	30	-	-
8.	8 fetie la icónele imparatesci si 1 carpa	Fetiele de lana si carpa de matase	1865 si 1868 carpa nu se scie	Prin contribuiuri benevole	10	-	-
9.	2 sfere sau perdele la usile imparatesci	1 de catifea rosie cealalta de panza cu flori	1867 nu se scie	De Paulina Floru Necunoscut	6	-	-
10.	4 prapore	2 pe musiamă cu matase pe margini 2 pe panza vechi	1872 nu se scie	Tóder Moise prin contribuiuri bene-vole	80 8		
11.	1 Epitaf	Pe musiamă	1871	Elenca Neagu din Bucuresti	32	-	Si mai multe meruntisuri neusirate
Suma					425		

b) |n scóla

Nr. cur.	Obiectul	Anul procurării	Modul procurării	Pretul		Observari
				Fl.	Cr.	
1.	2 table negre de parete	1871	Din lada bisericeii	4	-	
2.	1 glob mic vechi	1870		2	-	
3.	1 mapa de parete romanésca a tierilor de coróna ung.	1872		6	20	
4.	2 icóne	1871	1 daruita de N. Guiu si cealalta de I. Brasioveanu	4	-	
5.	1 masina de comput	1869	Din lada bisericeii	-	90	
Suma				17	10	

c) |n alte zidiri sé u realitati bisericesci

Nr. cur.	Obiectul	Anul procurarei	Modul procurarei	Pretiiul		Observari
				Fl.	Cr.	
1.	2 sobe de fer	1862	Toate din lada biseriei	25	-	In casa parochiala
2.	2 sobe de fer	1858		23	-	In scóla
3.	10 scaune in scóla pentru copii	1858		20	-	-
4.	2 mese 1 canapeiu 2 scaune 1 pat	1870		10	-	Pentru Inventiatoriu
5.	16 protocéle	de l a 1793-1872		Nepretiiuit		
		Suma		78		

III. Carti si manuscrise

Nr. cur.	Obiectul	Limba in care sunt tiparite (scrise)	Anul si locul tiparirii (scrierei)	Cumparatoriul (daruitoriulu)	Pretiul		Obser-vari
					Fl.	Cr	
1.	Una Evanghelie	Toate in limba romanésca	1812 Buda	Prin contribuiuri benevole	12	-	
2.	1 Liturghieriu		1835 Buzeu	De pacharnicul Ghica	Nepre-tiuit		-
3.	2 Apostole		1851 Sibiu	1 de Eromonachul Gherasim 1 prin contribuiuri	10	-	
4.	1 Molitfelnic		1833 Sibiu	Prin contribuiuri benevole	4	-	
5.	1 Ceaslov		1835 Brasiov	Ioan Fortuna	5	-	
6.	2 octoichuri 1 mare si 1 mic		1811 Buda	Prin contribuiuri benevole	20	75	
7.	2 trióde		1847 Manastirea Neamtului	Iosif Romanov	Nepre-tiuit		
8.	12 Mineie		1804 si 1805 Buda	1 de Avram Muntean cele-lalte prin prin contribuiuri benevole per 5. fl. 1	60	-	
9.	1 Chiriadromion si 1 Cazanice veche		1855 Sibiu 1804 Buzeu	Din lada bisericeii	12		-
					Necu-noscute		
10.	2 penticostare		1854 Buzeu	1 de Ioan Dobrosó 1 din lada bisericeii	16	-	
11.	1 Catavasieriu		1832 Sibiu	Din lada bisericeii	-	80	-
12.	1 dreptul canonic	1868 Sibiu	Din lada bisericeii	3	-		
					143	55	

d) Fonduri neinstreinaibili

Nr. cur.	Obiectul	Fundatoriul (fundatorii)	Destinatiunea fondului	Starea lui la 31 Decemb. 1872		Observari
				Fl.	Cr.	
1.	Fundatiunea scolastica	Comuna bisericeasca gr. or	Acoperirea lefei invetiatoresci	451	65	Infiintiat la 1865
		Suma		451	65	

Recapitulatiune (...)

Suma ş bunuri mobileţ 184 ş buc.ţ 1924 fl. 70 cr. langa carea adaugendu-se averea
 imobile in suma cu 8 bucati 11570 fl. 80 hr.
 cu averea bisericcsca faci preste tot 13495 fl. 50 hr. (...)

Nicolae Comsia mp paroch
 Oprca Lacatusiu
 George Teaca
 Dumitru Husaru

Ion Braş ovan
 Ion Dobrosu
 Gheorghe Popica.

Not': ultimele 4 scriin' tui cu caractere chirilice.

|NTORSURA BUZĂULUI

Inventariul (...)

A. Averea imobile / a) Cl`diri (zidiri)

Nr. cu- rent	Obiectul	Nro. Topografic și al cartiei funduarie	Marimea		Mate- rialul din care e facut	Anul zidirei	Prin cine s-au facut	Pretul		Ob- ser- vati- uni
			Lungi- mea	Largi- me				Fl.	Cr	
1.	Biserica cu Hramul S. George	1561 c.f. 9592	3 stan- jini	4 stan- jini 2 urme	De zid coperita cu tigla	1840	De comuna bisericesca gr. Or	11000	-	
2.	Scóla confesio- nala	1561 c.f. 9591	6 stan- jini	3 ½ stan- jini	Din lemn coperita cu sindrila	1860	de comuna bisericeasca	150	-	
3.	Casa parochiala	1561 c.f. 9593	7 stan- jini	3 stan- jini	din lemn coperita cu sindrila	1828	Din comuna bisericeasca	25		s-au ruinat \ncat nu se mai póte repara
	Suma		26	10 ½ 2 urme				11075		

a. Pamenturi

Nro. Curent	Obiectul	Nro. Topogra- fic si cartei funduarie	Marimea		In care hotar (dric) se afla	Anul cumpe- rarei (casti- garei, daruirei)	Prin cine s-a castigatu (daruitu)	Cum se folo- sesce ?	Pretul		Observatii
			Jug.	Stj.					Fl.	Cr.	
1.	Cimiteriul vechi	1561 c.f. 9592	-	429	Strada Mori <i>	1855	Daruit de Dl. Baron Sent Keresti Sigmund	De comuna biseri- césca	-	-	
2.	Curtea si casa parochiala	1561 c.f. 9593	-	179	Strada Mori <i>	1869	De Comuna bisericeasc`	Se da cu arenda	6	-	
3.	Locul pe care e cladita scóla	1561 c.f. 9591	-	77	Strada Mori <i>	1869	De Comuna bisericeasca	De Inveti- oatoriu			
	Suma 3			677					6		

B. Averele mobile / a. în Biserica / I. Lucruri sante

Nro. curentu	Obiectul	Materialul din care este facut	Marimea	Cand si prin cine s-au procurat	Pretul		Observatii
					Fl.	Cr.	
1.	2 Cruci	din lemn	-	De obste la anul 1859	1	50	
2.	3 Clopote	-	1 de 2 ½ maji 1 de 1 ½ maj. 1 de 4 π	1 de obste la an 1852 1 daruit de George Bobesiu, Dumitru Olteanu si Ioan Bobesiu la a. 852 1 de obste dto.	250 180 40	- - -	
3.	9 Candele	4 de pacfont 4 de cusitoriu 1 de sticla	de ½π una	Prin contribuii benevole in an: nu se scie	7	-	
4.	1 disc 1 linguritia si copie 1 Potir	Potirul de cusitor, disc, dto., linguritia de pacfont, copia de fer	-	Prin contribuii benevole, anul nu se scie	-	-	Nepre-tiuite
	Suma 19				488	50	
	<u>Latus 19</u>			Latus	488	50	
5.	2 candelnitie	1 de pacfont 1 de arama	de ½π una	1 daruita de George Budilen in anul 1858 1 din lada bisericii in an. 1850	8 2	- -	
6.	1 Tava	de cositoriu	-	Din lada bisericii <i>Anul nu se scie	-	60	
7.	1 Policandru	de sticla	-	Daruit de Costantin Popica la anul 1851	32	-	
8.	1 pareche de cununi	de fer	-	Daruite de Tanase Moraianu la an. 1850	1	20	
9.	6 Icóne 12 Prasnice	de lemn nepoleite de lemn poleite	-	Nu se scie	-	-	Nepre-tiuit
10.	2 Tóce	1 de lemn 1 de fer	de 5 π	“ daruita de George Budilenu in 1852	5	-	
11.	12 Sfesinice (sic !)	3 de arama pe S.prestol; 2 de sticla; 1 de fer 6 de lemn	-	Prin contribuii benevole in anul 1852	6	-	
12.	1 Clopotiel 1 Chivot	De cioíc De sticla	-	Nu se scie Daruit de Radu Comsia in an. 1850	1	50	
	Summa 56				535		

II. Vestminte santite

Nro. Cur.	Obiectul	Materialul din care este facut	Anul procurare	Cumperatoriul (daruitoriul)	Pretul		Observatiuni
					Fl.	Cr.	
1.	1 Antimisu	de pandia	1852	de obste	-	-	Nepre-tiuit
2.	3 Sfite	1 de matase cu flori 1 de matase rosie 1 de matase négra	1854 1849 1846	de obste	60 20 6	- - -	
3.	4 Epatrachile	1 albu cu flori galbine 1 galbin fl. rosi<i> 2 vechi de materie ordinarie	1872 1850 nu se scie	Prin contribui benevole	24	-	
4.	2 Stichare	1 de carton 1 de pandia	1854 1849	Prin contribui benevole	4	-	
5.	2 Ronduri de procovetie	1 de matase 1 de carton ordinariu	1857 nu se scie	Prin contribui benevole	2	-	
6.	2 ronduri de manecari 1 rond de brane	1 de matase 1 de lana branele ordinare	1854 nu se scie	Prin contribui benevole	3 -	- 50	
7.	2 Inbracaminte pre S. prestolu	1 de lana veneta cu flori 1 de pandia alba	1871 1870	1 daruit de Nicol. Baci 1 de George Sporea	4 3	20 40	-
8.	3 Prapore	2 de per de camila 1 de pandia	1856 1860	1 George Carstea 2 de contribui benevole	8 9	- -	
9	1 Epitaf	de pandia	1828	De obste	6	-	
Summa 21					150	10	

c. | n alte zidiri seu Realitati bisericesci

Nro. Curent.	Obiectul	Anul procurarei	Modul procurarei	Pretul		Observatiuni
				Fl.	Cr.	
1.	1 Soba de tuciu 1 Soba de fer	1868	De lada biserice	30 5	- -	1 in scóla 1 in casa de locuit pentru invatiator
2.	7 Banci vechi \n scóla pentru copii	1858	Din lada biserice	15	-	
3.	2 Mese 2 Scaune 1 Mésa	1870	Din lada biserice	8	-	Pentru invetiator
4.	4 Exemplarie carti scolastice (c`rti nn)	1870	Din lada biserice	1	50	Si alte carti. Actele sinodului Transilvaniei
Suma 18				59	50	

d. Fonduri neinstreinate

Nro. Curent	Obiectul	Fundatoriul (Fundatori)	Destinațiunea (Fondului)	Starea lui la 31 Decembre 1872		Observatiuni
				Fl.	Cr.	
1.	Fundatiunea scolastica	Comuna bisericésca	Pentru acoperirea lefei invetiatoresci pe venitoriu	515	60	Infintat la anul 1866
Suma 1				515	60	

Recapitulatiune (...)

ș Avere mobil`ș Suma ș 119 buc.ș 1397 fl. 70 cr.
 Langa care se adauga
 avere imobile in suma de b (...) cu 11081 fl.v.a.
 Avere bisericești face preste tot 12478 fl. 70 cr. v.a

Alexie Niagovits mp

Membri<i> Comitetului parohiale
 Nicolae Bularca Epitrop Ioan Iuga
 Ion Solomon Dumitru Olteanu
 Dragomir Nicolae
 Nicolae Aldea mp inspector
 Alecsandru Bularca
 Mihai Sôci prin Ionu Nicôra mp
 Alecsie Munteanu Invetiatoriu

MĂRTĂNU{

Inventariul (...)

31 Decembr. 1872

A. Avere imobile / a) Cladiri (zidiri)

Nr. cur.	Obiectul	Nr. topo. si al cartei fund.	Marimea		Materialul din care este facut	anul zidirii	Prin cine s-a facut	Pretul		Observatiuni
			Lung	Larg				Fl.	Cr.	
1.	Biserica cu chramul Adormirei Nasc. de D-dieu	Nr. 378 C.f. 189	12 ⁰	4 ⁰	zidul de pétra si coperisiul de sindrila	1796	Prin mai multi bineficatori	4000		
2.	Casa parohiala	Nr. 379 C.f. 189	3 ⁰ 2'	3 ⁰	De berne si coper.de sindila	1823	Prin com. Bis.	400		
3.	1 Casutia	"	1 ⁰ 2'	4 ⁰	"	"	"			
4.	1 Tinda	"	1 ⁰ 2'	2 ⁰	"	"	"			
5.	1 Camara	"	3 ⁰ 2'	1 ⁰	"	"	"			
6.	1 Camara	"	1 ⁰	2 ⁰	"	"	"			
7.	1 Fontana	"	7 ⁰	1 ⁰	De pétra	1843	"	150		

Nr. cur.	Obiectul	Nr. topo. si al cartei fund.	Marimea		Materialul din care este facut	anul zidirii	Prin cine s-a facut	Pretul		Observatii
			Lung	Larg				Fl.	Cr.	
8.	1 Siura	“	5 ⁰	4 ⁰ 2'	De berne, coper. de sindil`	1866		200		
9.	1 Cuptoriu de pane	“	2 ⁰	2 ⁰	“	1823	“	-		
10.	1 grajd de vite langa siura	“	4 ⁰ 2'	2 ⁰	“	1866	“	-		
11.	Scóla confes. cu chr.S. Nicolau	Nr. 376 C.f. 189	2 ⁰	4 ⁰	“	1859	“	100		
12.	Casa Invetiatoriului	“	4 ⁰	4 ⁰	“	“	“	200		
13.	1 Tinda	“	1 ⁰	4 ⁰	“	“	“	-		
14.	1 Camara	“	1 ⁰	1 ⁰	“	“	“	-		
15.	1 Grajd pentru vite	“	2 ⁰	4 ⁰ 2'	“	1866	“	-		
	Summa 15							5050		

b. Pamenturi

Nr. cu r.	Obiectul	Nr. topo. și i cartea funduaria	Marimea		In care hotar (dric) se afla	Anul cumpe-rarei (câsti-garei, d`ruiei)	Prin cine s-a cumpe-rat (casti-gat, daruit)	Cum se folo-sesce	Pretul		Observa-tiuni
			Jug.	Star.					Fl.	Cr.	
1.	Cimite-riul de sus	Nr. 292 C.f. 190		493	Uliția Ciorba	Nu se scie	Daruit de comun a	Pentru \ngrop are	40		
2.	Cimite-riul Bisericei	Nr. 378 C.f. 189		577	Ulița Biserice i	“	“	“	200		
3.	Curtea parochiale	Nr. 374 C.f. 189		200	“	“	“	De paroch	100		
4.	1 gradina de legumi	Nr. 375 C.f. 189		199	“	“	“	“			
5.	Curtea scolei	N. 376 C.F. 189		100	“	“	“	De Inve-tiatori	100		
6.	1 gradina de legumi	Nr. 377 C.f. 189		100	“	“	“	“	50		
7.	1 agru	Nr. 2979 C.f. 191		234	Hossu Bercz	1858	Dar. de I. Stcfan	Aren-dat cu 1 fl. pe an	20		
	Summa 7								510		

B. Averele mobile / a) în Biserica / I. Lucruri sante

Nr. cur.	Obiectul	Materialul din care este făcut	Mărimea	Când și prin cine s-a procurat	Preț		Observații
					Fl.	Cr.	
1.	2 Potire	1 de aramă spoit cu argint 1 de cositor	-	1 dar<uit> de Constantin Petrovici, 1823; 1 nu se știe	ambele 12	-	
2.	1 Discu cu stéua lancia și linguricia	de argint	-	De Const. Petroviciu din Breticu an. 1823	5	-	
3.	1 Kivot	de aramă	-	Nu se știe	2	-	
4.	2 Cadelnitie	“	-	“	4	-	
5.	5 Sfesnice	“	-	“	3	10	
6.	6 (sic!) cruci de lemn	1 ferecată cu argint 2 neferecate	-	1 de Par. I. Gridu, 1853 1 de I. Stavovean, 1857 1 nu se știe	9	-	
7.	11 Candile	de plechi	-	de mai mulți anul nu se știe	11	-	
8.	13 Sfesnice	de lemn	-	“	21	-	
9.	1 Policandru	de aramă	-	De Ioan Stefan La an. 1855	25	-	
10.	29 Icóne	de lemn	-	De mai mulți An. nu se știe	15	20	
11.	1 Epitafiu	de lemn	-	de Comuna biser.	5	-	
12.	2 Iconastase	de lemn, îmbracate în carton	-	“	20	-	
13.	2 Cununi	de aramă	-	“	3	-	
14.	2 Caldari	1 mare și 1 mică de aramă	-	“	14	-	
15.	2 toci cu ciocanele	1 de fier 1 de lemn	-	de Comuna biser.	10	40	
16.	2 Clopote	de tumbac	1-2½ maji 1-2 maji	1 la an 1828 și 1 la an 1808 de mai mulți	550	-	
17.	2 Discuri	de aramă	-	de Com. biser.	2	-	
18.	1 Clopotiel în Altariu	“	-	“	-	50	
19.	4 verigi	de fier	-	“	-	50	
20.	1 Cutit	“	-	Dar<uit> de G. Nitiu la an 1868	-	32	
21.	1 Cruciulita pentru miruit	de aramă	-	de Com. biser.	-	15	
22.	1 Tetrapod	de lemn	-	“	1	60	
23.	1 masă mare 1 masă mică	“	-	“	2	-	
24.	2 funii	de cânepă	-	“	2	40	
25.	2 Scaune cu câte 4 picioare	de lemn	-	“	1	-	
26.	2 ruduri	de lemn	-	“	-	40	
27.	1 perechie forfecu mici	de fier	-	“	-	20	
	Summa 98				720 fl.	77 cr	

III. Vestmente santite

Nr. cur .	Obiectul	Materialul din care este facut	Anul procurarei	Cumperatoriul (daruitoriul)	Pretiu		Obser- vatiuni
					Fl.	Cr.	
1.	1 Antimins	de pandia	1826	Dar<uit> de Ep<isco>pul Vas. Moga	necunoscut		
2.	5 felóne	1 verde de matase cu fir 1 negru “ 1 negru de mat. fora fir 1 liliachiu 1 alb de pandia	1858 nu se scie 1853 nu se scie 1856	1 Geras. Popoviciu 1 nu se scie 1 Const. Coltofén 1 nu se scie 1 ved<uva> Eva I. Stefan	80 58 46 50 30	- -	
3.	4 Epatrachile	1 galbin de matase 1 verde “ “ 1 negru “ “ 1 negru “ “	1868 1858 nu se scie 1869	1 Nicolae Cianga 1 Geras. Popovici 1 nu se scie 1 Ioan Fl. Téca	10 6 8 6	- -	
4.	5 parechi rucavitie	Tóte de matase	nu se scie	De mai multi	5	-	
5.	4 Stichare (2 mari si 2 mici)	1 negru de matase 1 alb de pandia 2 albe cu flori vinete de pandia	1870 1859 1869	1 de I. Rentia 1 de I. Stefan 2 de Eva ved. I Stefan	12 10 6	-	
6.	1 Poias	de canepa	Nu se scie	Preot<easa> Maria N. Popescu	5	-	
7.	2 Procovetie mari si 4 mici	1 alb de matase cu fir 1 liliachiu 2 negrii mat<ase> 2 liliachie	nu se scie	de mai multi	12	-	
8.	4 pandiaturi albe	de in	1858 1872	“	5		
Suma 30					349 fl.	60 cr.	

III. Carti si Manuscripte

Nr. cur .	Obiectul	Limba in carea sunt tiparite	Anul si locul tiparirii (scrierei)	Cumperatoriile (daruitoriul)	Pretiu		Obser- vatiuni
					Fl.	Cr.	
1.	2 Evanghelii	romanésc a	1 Sabiiu, 1844 1 Bucuresci 1775	Nu se scie	ambe 20	-	
2.	1 Apostol	“	Sabiiu, 1844	“	5	-	
3.	12 Mineie lunare	“	Buda 1804 si 1805	“	53 fl.	60 cr.	
4.	1 Penticostariu	“	Blasiu, 1808	de Comuna b<isericeasca>	8	-	
5.	1 Triod	“	R\mnic 1781	“	20	-	
6.	2 Molitvelnice	“	1 Sabiiu 1833 1 “ 1853	1 de Comuna 1 “ N. Cianga	13	-	
7.	1 Octoich mare	“	R\mnic 1742	de Comuna b.	16	-	
8.	1 Kiriadromion	“	Sabiiu, 1853	Nic. Stratulat	12	-	
9.	1 Cazania	“	Bucuresci 1732	Comuna bis.	10	-	

Nr. cur.	Obiectul	Limba in carea sunt tiparite	Anul si locul tiparirii (scrierei)	Cumperatoriile (daruitoriul)	Pretul		Observatiuni
					Fl.	Cr.	
10.	1 Ciaslóve mari	"	Brasiov, 1835	1 G. Dragoiu 1 N & G. Nica	12	-	
11.	1 Psaltire	"	Bucuresci 1756	de par. G. Baci	1	60	
12.	1 Liturgier	"	Sabiu 1809	de Comuna	2	80	
	Summa	26			174 fl		

b. | n Scóla

Nr. cur.	Obiectul	Anul procurarii	Modul procurarii	Pretul		Observatiuni
				Fl.	Cr.	
1.	1 Soba	1872	din fondul scolar	6	70	
2.	1 Tabela négra	1854	din lada Biser.	1	-	
3.	6 Scaune	1861	"	12	-	
	Summa	8		19 fl.	70 cr	

c. | n alte zidiri seu realitati bisericesci

Nr. cur.	Obiectul	Anul procurarii	Modul procurarii	Pretul		Observatiuni
				Fl.	Cr.	
1.	1 Cuptoriu de cahali in casa parohiale	1823	din lada Bisericeii	10	-	
2.	1 Cuptoriu de cahali n casa Invetiator <ului>	1859	"	10	-	
3.	1 Dreptul canonic mic	Sabiu 1854	"	1	-	
4.	4 Protocóle ale Botediatiilor	1809-1868	"	Nepretiuite		
5.	3 Protocóle ale Mortilor	1809-1845	"	"	"	
6.	3 Protocóle ale Casatoritiilor	1809-845	"	nepretiuite		
7.	1 al Individilor militari	1866	"	-	-	
8.	2 ale Contracturilor buneii Invoiri	1832-854	"	-	-	
9.	4 ale Comissiilor	1798-1867	"	-	-	
10.	4 ale socoteliilor bisericeii	1832	"	-	-	
11.	2 ale Congresului national-biser.	1868-871	"	3	10	
12.	2 Actele sinodului archidieceaan	1864-871	"	1	56	
13.	Instructiunea Invetiat. si drepturile civili.	1869	"	1	-	
14.	Cartea de cetire, part. II ^a Elemente de Geogr., Istoria patr. naturală și fisica	1869	"	2	-	
15.	1 Sigil	1870	"	3	-	
	Summa	35		31 fl.	66 cr.	

c. Fonduri neinstreinați

Nr. cur.	Obiectul	Fondatoriul (fundatorii)	Destinațiunea fondului	Starea lui la 31 Decembre 1872		Observații
1.	Fundațiunea scolastică	Comuna bisericească	Acoperirea șeselor școlii	77	14	
	Summa 1			77 fl.	14 cr.	

Recapitulațiune (...)

Summa ș averea mobil`ț 198 buc. 1372 fl. 87 cr. langa care
 agaugandu-se averea imobile
 [] ș averea imobil`ț 22 buc. cu 5560 fl.
 Averea bisericeii face preste tot 6932 fl. 87 cr.
 (...)

Membrii comitetului si ai Epiropiei Parochiale

	Stefan Stefan epirop. I	Petru Stefan
Nicolau Crisbasian mp	Ioan I. Rentia “ II	Ioan Momoiu
Presidinte Sinod	Andrei Terlongén	Georgiu Caltofénu
	Nicolai Ciobanu	Georgiu Berla
Ioann Popescu mp	Ioan Toma Rentia	Necolai Cianga
Notariu	George Boier	Petru Pastoru

PĂPĂUȚI Filie la Zagon

Inventariul (...)

A. Averea imobile / a) Cladiri

Nr. cur.	Obiectul	Nr. Topogra-fic și al carti funduorie	Marimea		Materialu l din care e facut	Anul zidi-rei	Prin cine s-a facut	Pretiu l		Ob-er-vatiuni
			Lung	Larg.				Fl.	Cr.	
1.	Biserica cu chra-mul Sf. prea Po-domnei Paraschiva	Nr. Topogr. 811 C.F. 421	6 ½	3 ⁰	Întreaga de lemn	Nu se scie	Prin comuna bisericească	100		
2.	Școala confesio-nal`, cu una Încapere pentru invetiatoriu	Nro. Topo 809 C.f. 421	5 ½	3 ⁰	De lemn 1848		- dto.	60		
3.	Grajd pentru cantor	- dto.	3 ⁰	2 ⁰	- dto.	1814	- dto.	20		
		suma						180 fl		

b) Pamenturi

Nr. cur.	Obiectul	Nr. Topo. si cartea funuar.	Marimea		In care hotariu se afl`	Anul cumpararii, castigare daruire	Prin cine s-a cumparat, castigat ?	Cum se foloseste	Pretul		Obs.
			Jug	Stan.					Fl.	Cr.	
1.	Cimiteriul	Nro. 812 C.F. 421		223	In vétra satului	Nu se scie	Daruit de comuna unguresca	Pentru \nmormen-tare	50		
2.	Gr<a>dina cantorésca	Nro. 807 C.f.. 421		241	- dto.	Nu se scie	Dto	De cantor	300		
3.	Dotatia scólei		2		In Cótina	1862	- dto.	Venitu bise-riciei	160		Pana acum nu e nume-rizat
4.	Canepistea cantorésca	Nr. 726 C.F. 421		135	\n Cótina	Nu se scie	- dto.	De cantor	20		
		Suma 599	2.						530		

B. Averele mobili / a) In biserica / I. Lucruri Santite

Nr. cur .	Obiectul	Materialu din care e facut	Marimea	Cand si prin cine s-a procurat	Pretul		Observa-tiuni
					Fl.	Cr.	
1.	1 Cruce	de lemn	mica	La 1845 de Vasile Mogosiu	-	60	
2.	1 Pother cu ale sale	de cositoriu		Daruit de Ioan Mogosiu la 1841	2		
3.	2 Sfesnice	de arame galbina	mici	prin comuna bisericeasca	1		
4.	1 cadelnitia	de arama		La 1845 de Neculai Manea	3	60	
5.	8 Icóne la ca<ta>petézma	de lemn	de mijloc	Prin comuna bisericeasca	Nepretiuite		
6.	6 Icóne \n biserica	de sticl`	mici	Daruite de mai multi \n mai multe renduri nepretiuite			
7.	1 Icóna la ca<ta>petézma	de hartie	mare	Daruită la 1845 de Vasile Mogosiu	6		Icóna este \nmbacata \n sticla
8.	7 candelé	de cositoriu		2 dar. de N. Timariu si 3 de N. Manea	7		celelalte nu se scie
9.	Iconostas	de lemn		La 1837 daruit de N. Andrei Manea	6		Strana pentru cantaret e daruita de Dascalul George Lazar
10.	2 Sfeş nice	de lemn	mari	Prin comuna bisericeasca	8		
11.	1 clopot		1 maje	La 1852 prin contribuii benevole	100		
12.	1 mésa	de lemn	mica	Prin comuna bisericsca	1		
13.	1 Policandru	de sticla	mic	- dto.	1		
14.	1 Pareiche de cununii	de blechiu		- dto.	2		
15.	1 Tóca	de oticl		Manea Andrei	2		Praporu e fôrte vechi
	1 Prapor	de Pandia					
	Suma	38			140	20	

II. Vesminte santite

Nr. cur .	Obiectul	Materialu din care este f`cut	Anul Procurarei	Cumparatoriul, daruitoriul	Pretiu		Observatiu ni
					Fl.	Cr.	
1.	1 Antimis vechi	de pandia	1780	Nu se scie	6		
2.	1 Rend de imbracaminte de Sf. Altariu	Carton	1843	Neculai Manea si George Ioan din Brasiov	10		
3.	1 Epatrachil	de stof`	1856	Daruit de George Boroneu	10	80	
	Suma			Suma	26	80	

III. Carti si manuscripte

Nr. cur .	Obiectul	Limba \n carii sant tiparite	Anul si locul tiparirii scrierei	Cumparatoriu seu daruitoriul	Pretiu		Obs.
					Fl .	C r.	
1.	1 Evangelia vechie	Jumatate grecesce	La 1693 la Monastirea Ungro-Vlachiei	Aron a lui Aron	5		
2.	1 Evangelia	romanesce	La 1859 in Sibiu	Daruita de Iustina Panaete	12		
3.	1 Triod	- dto.	La 1816 in Bucuresti	De comuna bisericesca	16	40	
4.	1 Apostol	- dto.	La 1683 in Bucuresti	De George Borosneu	3		
5	1 Octoic mic	- dto.	La 1772 in Blaj	de comuna bisericeasca	3		
6.	1 Minei mare	- dto.	La 1777 in Bucuresti	daruit de Zaharia Secelenu	10	50	
7.	1 Penticostariu	- dto.	La 1854 in Buzau	De comuna bisericeasca	5		
8.	1 Liturgier mic	- dto.	La 1729 in Bucuresti	nu se scie	3		
9.	1 Ceaslov bogat	- dto.	La 1835 in Brasiov	Daruit de Kis -Major	4		
10.	1 Catavaser mic	- dto.	nu se scie	Daruit de V. reps (repaosat nn) Paroch N. Popovici	1	50	Re\noit de Vasile Mogosiu
11.	1 Molitvelnic	- dto.	La 1833 in Sibiu	Daruit de vasele Mogosiu	4	40	
12.	1 cazanie veiche	- dto.	nu se scie	nu se scie	Nepret iuit`		Dup`aspu sa unora e de vreo 280 ani
13.	1 Predica noua	- dto.	La 1855 in Sibiu	Daruita de Iustina Panaiete	12		
14.	Psaltire mica	- dto.	La 1849 in Brasiov	Daruita de Ana Panaiete	2		Mai sunt si 4 matricule nepretiuite
	Suma				81	40	

b. Fonduri neinstreina bili

Nr. cur .	Obiectul	Fundatoriul fundatorii	Destinatiunea Fondului	Starea lui la 31 Decembre 1872		Obs.
				Fl.	Cr.	
1.	Fundatiunea bisericeasca	Comuna	Pentru spescle bisericesci	60	78	

Recapitulatiune (...)
Averea bisericeii face preste tot 1019 fl. 18 cr. v.a.
(...)

Manea Mogosiu Epitrop
George Mogosiu
Ioan Timariu
George Butiu

Dumitru Secelenu
Mathei Oltenu
Lazar Mogosiu
Zaharia Secelenu

POIANA SĂRATĂ

Inventariul (...)
A. Averea imobile / a) Cladiri (zidiri)

	Obiectul	Nr topogr. si al cartei funduarie	Marimea		Materialul din care e facut	Anul zidirei	Prin cime s-a facut ?	Pretul		Ob- ser- va- tiuni
			Lung .	Larg				Fl.	C r.	
1.	Biserica cu chramul S. Archangheli	44/2 si 36	15 ⁰	5 ⁰	Zidul de pétra si caramida, coperisiul de sindile si turnul de blech	1826	Prin comuna bisericesca gr.or	6000		
2.	Scóla confessionala	203 si 35	5 ⁰	2 ⁰ 5'	De lemn coperita cu sindile	1842	"	200		
3.	Casa parochiale	381 si 216	7 ⁰	4 ⁰	De lemn coperita cu sindile	1851	"	400		
4.	Bolta bisericeii	45 si 36	6 ⁰ 4'	6 ⁰ 3'	Zidul de pétra, coperisiul de sindile		Din banii bisericeii	800		
	Summa							7400		

a) Pamenturi

	Obiectul	Nr. topogr af. Si cartea fond.	Marime a		In care hotaru (dricu) se afla ?	Anul cumpa- rarei, casti- garei, daruirei)	Prin cine s-a cumpre- rat(cas- tigatu, daruit)	Cum se felo- sesce ?	Pretul		Ob- serva- tiuni
			Jug.	Star .					Fl.	C r.	
1.	Cimiteriul imprejurul bisericeii	44/2 si 36	1	1890 scu 290 (!?)	Vétra satului	1823	Daruit de comuna	Pentru inmor- mentare	500		
2.	Gradina (ograda) parochiale	382 si 216		1260	"	"	"	Se felo- sesce de paroch	500		

	Obiectul	Nr. topogr. af. Si cartea fond.	Marimea		În care hotărâre (dricu) se afla ?	Anul cumpărării, castigării, daruirii	Prin cine s-a cumpărat(castigat, daruit)	Cum se folosește ?	Prețul		Observații
			Jug.	Star.					Fl.	C r.	
3.	Fundul cimiteriului	Necunoscut		324	Sub cîsta bisericeii	"	"	Nefolosibil (apatos)	Necunoscut		
4.	Padurea din "Chiscul maciucasului"	"	Necunoscut		pe "maciucă"	"	"	E padure			
5.	Padurea din parcul brezaei pînă sub "Chiscuri"	"			Pe Chiscuțiu	"	"	"			

A. Averele mobile / a) în biserică / I. Lucruri sante

	Obiectul	Materiile din care este făcut	Marimea	Cînd și prin cine s-a procurat ?	Prețul		Observații
					Fl.	Cr.	
1.	1 cruce	De argint	-	Din lada bisericeii	20		
2.	2 potire	1 de argint 1 de pakfon	-	Com. bis. gr. or prin Nicolau Ciurea	110 100		
3.	2 policandre	de arama	-	1 com. Bis. gr. or 1 Ioan Ciobanu	300		
4.	2 Cadelnitie	1 de argint 1 de arama	-	Din banii bisericeii	40		
5.	8 Candel	de pakfon	-	"	70		
6.	6 icone imperatoresci	De lemn	-	De poporeni	12		
7.	12 prasnice și icoane	"	-	"	10		
8.	10 Sfesnice	"	-	"	6		
9.	1 Chivot	De argint	-	"	12		
10.	1 Sfesnic	De arama	-	Nicolau Ciurea	6		
11.	3 Clopote		1 de 4 miji 1 " 2 " 1 " 1 mija	Comuna Bis. gr. Ort prin Nicolau Ciurea	400		
12.	1 Tôca	De fer	30 π	Com. Biser. Gr. Or	4		
13.	1 Caldare de botez	De arama	-	" " "	6		
	50				1096		

II. Vestminte sante

	Obiectul	Materia din care este făcut ?	Anul procurării	Cumperatoriul (daruitoriul)	Prețul		Observații
					Fl.	Cr.	
1.	1 Antimis	Metase	1836	Daruit de episcopul Vasilie Moga	Necunoscut		
2.	3 Sticharie	1 de catifea 2 de panza	1845	Com. Bis. gr. or	"		
3.	4 Sfite	1 de fir 3 de matase	1872 1845	Spiridon Rusandu Com. biser, gr. or.	100 -		

	Obiectul	Materia din care este facut ?	Anul procurarei	Cumperatoriul (daruitoriul)	Pretul		Observari
					Fl.	Cr.	
4.	5 Epitrachile	3 de fir 2 de matase	1861	1 G. Cristof 1 Cons. Ciurea 3 Com. Bis.			
5.	6 Rucavetie (3 parechi)	De atlas	"	Com. Bis. gr. Or.			
6.	1 Brâu	De fir	1845	Necunoscut			
7.	1 Aier	Metase	"	"			
8.	1 Epitafiu	Musiamă	1841	Daruit de Geor. Niac			
9.	2 Prapole	"	1867	1 Dn. G.Pop 1 Silv. Dragan			
10.	Perdele asupra icónelor imperatesci	Catifea	1864	Capitanul Dimitriu	4		
	25				104		

III. Carti si manuscrise

Nr. cur.	Obiectul	Limba in care sunt tiparite	Anul si locul tiparirii (scrierii)	Cumperatoriul (daruitoriul)	Pretul		Observatii
					Fl.	Cr.	
1.	1 Evanghelie	Romanésca	Sabiiu	Com. Bis. gr. Or	12		
2.	1 Apostol	"	"	"	5		
3.	1 Liturgieriu	"	"	"	4		
4.	Cele 12 mineie	"	Monastirea Némtilui	"	110		
5.	1 Octoich	"	Bucuresci	"	-		
6.	1 Triod	"	Buda	"	16		
7.	1 Chiriadromion	"	Sabiiu	"	12		
8.	1 Cazanie	"	Buzeu	"	-		
9.	1 Céslov bogat	"	Brasiov	"	6		
10.	1 Penticostarion	"	Buda	"	-		
11.	2 Minee pe cate 6 luni	"	Némtilu	D. Geor. Ioan	-		
12.	1 Stratesnic	"	Bucuresci	1 poporan	-		
13.	1 Molitvelnic	"	Sabiiu	"	-		
	25				165		

b) |n scóla

Nr. cur.	Obiectul	Anul procurării	Modul procurării	Pretul		Observatii
				Fl.	Cr.	
1.	1 Tabla négra	1854	Din lada bisericeii	2		
2.	Charta Transilvaniei	1870	"	1		
3.	Mapa Ungariei	1872	"	6	50	
	3			9	50	

c) | n alte zidiri séu realitati bisericesci

Nr. curentu	Obiectul	Anul procurarei	Modul procurarei	Pretul		Observatiuni
				Fl.	Cr.	
1.	1 Soba \n casa parochiale	1868	Com. Bis. gr. Or	12		
2.	1 Soba din scóla	1872	“	24		
3.	8 Protocole matriculare	1815 – 1870	“	-		
	10			36		

d) Fonduri ne-instreinabili

Nr. cur.	Obiectul	Fundatoriul (fundatorii)	Destinatiunea fondului	Pretul		Observatiuni
				Fl.	Cr.	
1.	Fundatiunea scolastica	Com. bis. gr. or	Acoperirea lefei invatiatoresci	950		
2.	unu venit anuale de la 8 case	Epitropia biser. gr. or.	Acoperirea chelurilor bisericesci	16		
	2			966		

Recapitulatiune (...)

ș Avea mobil`ș summa 115 ș buc.ș 2376 fl. 50 cr.
 langa care adaugandu-se avea
 imobile \n suma de

9 bucati cu 8400 fl.
 Avea bisericeii face preste tot 10776 fl. 50 cr

Ioan ...	Constantin Demian mp	Vartolomei Boholtean
George ...	Neculai Ciurea mp	Ioan Irimia Dimian mp.
Grigorie Nistor mp	Ioan Teaca mp	Ion Spânu
		Ioan Crîntea mp

N.B. 7 isc` lituri cu caractere chirilice

SITA BUZĂULUI

A. Avea imobila / a) Cl`diri /zidiri/

Nr. cur.	Obiectul	Nr. topografic si al cartiei funduare	Marimea		Materialul din care e facut	Anul zidirei	Prin cine s-a facut ?	Prietul		Observatiuni
			lung	larg				Fl.	Hr.	
1.	Biserica cu cramul Sntei Adormiri	Nr. topogr. 9717 C. fund. 31	16 ⁰	6 ⁰	zidul de petra și c`r`mida coperisiul de Agla	1862	Prin omuna biser. gr. or. și prin colecta din mai multe locuri	7000		Nu este încăgata; la coperisiu si turn se mai cer multe spese
2.	Scóla confesională cu 3 \nc`peri	Nr. topg. 9718/2 C. fund. 31	8 ⁰	3 1/2 ⁰	de lemn coperita cu sindila	1867	Prin comuna biser. Gr. Or.	350		

Nr. cur.	Obiectul	Nr. topografic si al cartiei funduariae	Marimea		Materialul din care e facut	Anul zidirei	Prin cine s-a facut ?	Pretul u		Observatiuni
			lung	larg				Fl.	Hr.	
3.	Casă parochială cu 3 încăperi	Nr. topog. 9718/1 C. fund. 31	6 ⁰ 2'	3 1/2'	de lemn cu coperita șindila	1851	Prin comuna biser. gr. or.	100		Casa în sine e foarte scundă, încăperi-le necorespondătoare
		Summa	-	-	-	-	-	7450		

b) Pamenturi

Nr. cur.	Obiectul	Nr. topografic și cartea funduaria	Marimea		În care hotar /dric/ se afla ?	Anul cumpararii /castigării, danuirii/	Prin cine s-a cumparat / castigat, d`ruit/	Cum se folosește ?	Pretul		Observatii
			Jug.	Stanj					Fl.	Hr.	
1.	Cimenterul	Nr. top. 9717 C. fund. 31	--	615	banga biserica	1836	daruit de comuna Zagonului	preotul cosieste ierba, pomi nu sunt	100		Tot teritoriul acesta la început a fost daruit numai pentru biserica, mai târziu nefiind alt loc s-a pus și școala și casa parohială pe el.
2.	Locul apartinătoriu școlii	Nr. top. 9718/2 C. fund. 31	--	380	una cu cimenterul	- dto.	- dto.	tot preot a folosit iarba până acum	50		
3.	Locul apartinător casei paroch.	Nr. top. 9718/1 C. fund. 31	--	380	una și i cu locul școlii și cu cimenter	Dto	dto	prin preot	50		
		Summa	--	1375	-	-	-	-	200		

B. Averele mobile / a) În biserică / I. Lucruri sfințite (sfinte)

Nr. cur.	Obiectul	Materialul din care e facut	Când și prin cine s-a procurat ?	Marimea și greutatea	Pretul		Observatii
					fl	Hr.	
1.	3 cruci	1- de pacfon 2-de lemn	P. Nicolau Comsia dela un creștin bun 1839	1/2 Π	8	-	Cele de lemn nu se știe, ca cine le-a daruit
2.	2 Potire	1 – de pacfon 1 – de cusitoriu	Nicol. Trandabur Ana Tohané nu	3/4 Π 3/4 Π	23 3	40	Nu se știe când
3.	9 Candele	8 - de cusitoriu 1 – de sticlă	Daruite de popo-reni, templul nu se știe	--	tót 12	-	
4.	1 Policandru cu lan-tiu de fier	de arama	Nicolau Rusu 1867	42 Π	38	50	

5.	12 Sfesnice	9 – de lemn 1 – de fer 2 – de sticla	2 de lemn Cr`ciun Munténu 1868 celelalte comuna biser. Gr. Or.	-	tóte 16	-	
6.	1 Iconostas	de lemn	Georgiu Podariu	-	7	-	
7.	12 Icóne	de lemn	Prin comuna biser. gr. or.	-	14		4 mari, 8 mici, tempul nu se scie
8.	2 Cadelniție	1 – de pocfong 1 - de arama	Gane Lupu si N. Brescanu 1868, una P.N. Comsia nu se scie când	-	14 2	-	
9.	2 Cununii	De blechi	din lada bisericeii	-	1	-	Nu se scie când
10.	Templa	De lemn aurita dara mai s-a sters.	prin I. Maniu de la biser. cu chram S. Adormiri din preurbiul Brasiovului		200		În 1867
11.	2 Clopote	-	comuna biser. gr. or. 1839- 1846	1 ½maje ½maje	Amen -doe 200	-	-
12.	1 Tóca	de ferr	din lada bisericii	25 Π	6		
Summa		48			544	90	

II. Vestminte santite

Nr. cur	Obiectul	Materialul din care este f`cut	Anul procura rii	Cumperatoriul/dar uitorul/	Pretiu		Observa- țiuni
					Fl.	Hr.	
1.	1 – Antimis	de panza	1839	comuna biser. Gr. Or.	10	-	Multe din aceste vestminte sunt forte invecchite si stricate
2.	4 – Felóne	3-de matase 1-de panza	1843	2 Mai mulți crestini buni; 1 M. Ciceiu; 1. Dobra Servu	tóte 50	-	
3.	2-Epitrafile	1-rosiu de matase cu flori de argint 1- de lana	1850	G. Sporea, N. Carstea Necunoscut	15 2	-	
4.	2-Stichare	1-de lana 1-de panza	1867 nu se scie	Stana Dion. Comsia Reveca R. Comsia	16 8	-	
5.	4-Rucavitie 4-Aere 4-Procovetie	Tóte de matase " " " 1 de matase și 3 de panza	1839- 1865	prin contribuii de la mai multi crestini	14		
6.	1-Epitař	de panza	1840	Vasilu Giuglea	6		
7.	2-Cingatori	de matase cu copcii de pacfong	1-1839 1-1867	Prin contribuii din partea mai multora	6 4	-	
8.	3-Steaguri biser. séu Prapore	Tóte de panza	1839/ 1850 1867	1-G. Comșia 2-Comuna biser. Gr.or.	16 9		
27		Summa			156		

II. Carti si manuscrite

Nr. cur.	Obiectul	Limba în care sunt tiparite /scrise/	Anul și locul tiparirii /scrierei/	Cumparatoriul /daruitoriul/	Pretul		Observa-tiuni
					Fl.	Hr.	
1.	2-Evangeli	în limba romanésca	1-Sabiiu 1859 1-Râmnic 1746	4 creștini buni Nic. Bularca	16 10	- -	
2.	Octoichu mare	- dto.	Buda 1811	Radu Moroianu	16	-	
3.	2-Tomuri Minee	- dto.	Pesta 1838	mai multi poporeni	48	-	1-tom cuprinde slujba pe cate 6 luni
4.	1-Apostol	- dto.	Sabiiu 1851	mai multi poporeni	6		
5.	1-Chiriadromion	- dto.	Sabiiu 1855	din lada bisericii	10		
6.	1-Cazania veche	- dto.	Râmnic 1756	mai multi creștini de aci	7		
7.	Penticostariu	- dto.	Râmnic 1785	- dto.	necunoscut		
8.	1-Liturgieriu	- dto.	Sabiiu 1835	Ioan Martinovici	3	-	
9.	1-Molitvelnic	- dto.	Tergovisce 1713	prin contribuiri benevole	3	-	
10.	1-Ciaslov bogat	- dto.	Brasiov 1836	din lada bisericii	2	-	
11.	1-Strastinic	- dto.	Blaj 1804	Par. Avram Comsia	necunoscut Cartea aceasta conține slujbe de la S'rb. lui Laz' r pana la ziua Invierii		
	Summa	13			121	-	

b) în scôla

Nr. Cur.	Obiectul	Anul procurării	Modul procurării	Pretul		Observa-tiuni
				Fl.	Hr.	
1.	1-Tabla négra	1871	Comuna biser. gr. Or.	2		
2.	2-Mape; 1 a Tran<silvaniei>, 1 a Tierilor tinetóre de Ungaria	1 nu se scie când, 1 în 1872	1 Comuna biser. Gr. Or.	1-daruita 1 - 6	50	Pretul celei daruite nu se scie
3.	1-mesa, 5 banci de lemn și un plat ptu foc de caramida	mesa si bancile 1870; platul 1869	- dto.	tóte 17	-	
	Summa		-	25	50	

c) în alte zidiri seu realitati

Nr. cur.	Obiectul	Anul procurării	Modul procurării	Prctiulu		Observa-tiuni
1.	O soba de tuci în casa satului	1872	din lada bisericii	23	-	
2.	9 Protoóle matricularie de feliturite socoteli ale bisericii	1845-1864	- dto.	nepretuite		
	Summa			23		

d) Fonduri neinstreïnabili

Nr. cur	Obiectul	Fondatorii /fundatorul/	Destinațiune a fondului	Starea lui la 31 decem.1872		Observatiuni
				Fl.	Hr.	
1.	Fondatiunea scolastica	Începatoriul fondat. repostat Radu Comsia cu 237 fl. v.a. 1869 și s-a mai \multitu fôrte pucin prin unele contribuiuri \n bucate.	acoperirea salariului invetiatoresc	523		
		Summa		523		

Recapitulatiune (...)

Averea bisericeii peste tot 9042 fl. 40 hr., \n cuvinte: (...). Ceea ce se \ntaresce prin subcrierea tuturor membrilor Comitetului și Epitropiei parohiale în Sita Buzeu la 31 decembrie 1872, cu aceea, conform ordinatiunei consistoriali – dto. 12 octobree 1872 Nr. 889, un esemplariu din acest inventariu se depune la lada bisericeii locali, al doilea la arhivul protopresbiterial și al treilea \n arhivul Venerabilului Consistoriu arhidieceșan.

Ioan Dimas – preot capel<an> și presie. comu.

Georgiu Borzia – Notar al Comitetului

+ Georgiu Marcossian

+ Neculau Stroie

+ Ioan Aldea

Epitropi

+ Neculau Cheleman

+ Petru Stroie

+ Craciun Bularca

+ Ioan Purecel

+ Georgiu Neagoie

+ Georgiu Aldea

+ Georgiu Calcea

+ David Morariu

+ Csenofon Enea

+ Georgiu Crizbasian

+ Neculau Carstea

+ Ioan Murea

prin G. Borzia Notariu

ZAGON

Inventariul (...)

A. Averea imobilă / a) Cl`diri

Nr. Cur	Obiectul	Nr.Topo-grafic și al cartii funduale	Marimea		Materialu din care e facut	Anul Zidirei	Prin cine s-a f`cut	Pretul	
			Lung	Larg.				Fl.	H r .
1.	Biserica cu chramul Sf. Arch. Michail și Gavriil	Nr. 1399 Cf. 1225	11 ⁰	3 ⁰ 4'	Turnu de petra, pareții de lemn coperiți cu tiegla	1814	Zacharia Pârveu și Cosma Bercariu	1000	
2	Scóla confesionale	Nr. 1494 Cf. 1226	7 ⁰	3 ⁰	De lemn coperita cu sindrila	1861	prin comuna bisericesca	200	
3.	Casa parohiala	Nr. 1492 Cf. 1225	7 ⁰	3 ⁰	- dto.	1869	- dto.	250	
4	Siura cu 2 grajduri	- dto.	6 ⁰	3 ½ ⁰	de lemn coperită cu paie	1846	- dto.	8	
								1530	

b) Pamenturi

Nr. Cur	Obiectul	Nr. Topogr. și al car.f.	Marimea		În care hotar se afla	Anul cumpar/ Castig/	Prin cine s-a cump`rat	Cum se folosește	Pretiu		Obs.
			Jug.	St. n. II					Fl.	Hr.	
1.	Cimiteriu	1492 1225		252	vétra satului	1814	daruit de grof. Haller Laszlo	pentru inmormentare	120		
2.	Gradina de arat si legume	1493 1225	1	804	vétra satului	1810	daruita de comuna politica	Se folosește de paroch	400		
3.	Gradina scólei	1916 1227	8	540	Kis Zagon	1859	s'a daruit de comuna politica	De Inviatoriu	1000		
4.	Gradina cantoréscă	1494 1226		917	vétra satului	1810	- dto.	se fol. de cantor	130		
summa									1650		

B. Averele mobile

/ a) În biserica / I. Vestminte santite

Nr. Cur	Obiectul	Materialul din care e facut	Anul procurarii	Cumparatoriul (daruitoriul)	Pretiu		Observatiune
					Fl.	Hr.	
1.	Antimis	pandia (pânză nn)	1852	mai multi contribuenti	10		
2.	1 rend de îmbracam. Sf<ânt> de oltariu	de carton	-	nu se scie	10		
3.	1 epitrachile	barsion negru	-	nu se scie	2		
4.	2 Pandiaturi	1 de lana 1 de in	1870	Milazovics Antal	6		
Suma					28		

II. Lucruri santite

Nr. cur.	Obiectul	Materialul din care e facut	Marimea	Cand si prin cine s-a procurat	Pretiu		Obs.
					Fl.	Hr.	
1.	2 cruci	de lemn		1 de V. Mogosiu daruita 1 nu se scie	1	50	
2.	1 sfesnic cu 3 facii	de blech poleit		daruit de Orza David la anu 1860	3		
3.	1 Potir cu ale sale	de cusitor		nu se scie	2		
4.	1 Chivot	de arama		nu se scie	1		
5.	Epifania	pandia		prin contribuire	6		
6.	2 sfesnice	de arama		nu se scie	1		
7.	1 cadelnitia	de arama		daruita de George Sierban la anu 1860	3	60	
8.	8 icóne mari 12 mici	de lemn		8 Icóne mici daruite de Parochiu M.Neagovici la 1844	26		Celelalte s-au facut prin contribuii

Nr. cur.	Obiectul	Materialul din care e facut	Mari-me	Cand si prin cine s-a procurat	Pretiu		Obs.
					Fl.	Hr.	
9.	7 Candel	de cusitor		1 daruita de N. Nedelcu 1 de Nec. Casiunénu	7		
10.	2 Clopote		1=2 maji 1=1/2 maja	prin contribui	250		
11.	1 Iconostas	de lemn		daruit de Constantin Petru la 1817	8		
12.	2 sfesnice mari 4 mici	de lemn		nu se scie	8		
13.	1 Masa	de lemn		nu se scie		40	
14.	1 Policandru	de brontiu		daruit de G. Sierban la an 1872	20		
15.	1 Toca	de otel		daruita de Petrea Tohaneanu	2		
					339	50	

III. Carti si manuscrite

Nr. Cu r.	Obiectul	Limba \n care s-au tip`rit	Anu și locu tiparirii sau scrierii	Cumparatoriu (daruitoriu)	Pretiu		Obs.
					Fl.	Hr.	
1.	1 Evangeli	romanesce	Tipar la Bucuresci 1750	Daruita dar nu se scie de cine	12		
2.	1 Mineiu mare cu obsce (sic !)	- dto.	Tip. Bucuresci la 1786	Cumparat de comuna	16		
3.	1 Liturgier	- dto.	Tip. Sibiu la 1798	- dto.	3		
4.	1 Molitvelnic vechi	- dto.	Nu se scie	- dto.	2		
5.	1 Octoich mare	- dto.	Nu se scie la 1792	Daruit de I. Moldo-vénu de la Bran	15		
6.	1 Apostol	- dto.	Tip. la Bucu-resci la 1683	Daruit de G. Sierbanu	4		
7.	1 Triod	- dto.	Tip. Blaj la 1771	Daruit de N. Cristea	16		
8.	1 Penticostar	- dto.	Tip. Blaj la 1808	Daruitu de Ioan George	16		
9.	1 Predica	- dto.	Tip. Buda la 1810	Daruita de Ana St. Despa	4		
10.	1 Ceaslov bogat	- dto.	Tip. Brasiov 1835	nu se scie	4		
11.	Pidalion	- dto.	Manastirea Neamtului 1844	Prin contribui	16		
12.	Strasnic	- dto.	Tip. Blaj la 1773	Nu se scie	3		
Suma					111		

b) În scôla

Nr. cur.	Obiect	Anul procurarii	Modul procurarii	Pretul		Observații
				Fl.	Hr.	
1.	1 Tabela de parete	1870	Din pedepse morali	1	60	
2.	Mappa Transilvan<iei>	1870	Din banii bisericii	2	70	
3.	5 Scaune pentru copii	1869	- dto.	8		
4.	1 Masa în scôla	1869	- dto.	1	30	
5.	1 Soba de fer	1863	- dto.	5		
Suma				18	60	

c) În alte didiri sau realitati bisericesci

Nr. Cur.	Obiect	Anu procurarii	Modul procurarii	Preti		Obs.
				Fl.	Kr.	
1.	1 Cuptor de cahali în casa Paro<hial`>	1869	din aruncu	4	20	
2.	11 Protocole matriculari	1794-1870	Din banii bisericii	12		
Suma				16	20	

d) Fonduri neinstreinabili

Nr. cur.	Obiectul	Fundatorii	Destinatiunea fondului	Starea fond. la 31 D.1872		Observ.
				Fl.	Hr.	
1.	Fundatiunea scolastic`	12 fundatori, infiintiat la anu 1865	Acoperirea lefei invetiatoresci	500		N.B. Fondul sta din 100 galete cucurudiu
				500		

Recapitulațiune (...)

Averea bisericii face peste tot 4193 fl. 30 cr. (...)

Georgiu Sierban
Georgiu Calcea

Epitropi

Michai Macovei
Stanciu Gavrila
George Gavriila
Simionu Sinu
Gherasim Popa

jurati

Neculai Ovesea
Ioan Sicigan
George Sierban
George Popa
Dumitru Polosian

N.B. Din motive ce țin de tehnoredactarea rubricată și de spațiul disponibil, unele inițiale sunt majuscule (De, Din, Fl., Cr. etc.) deși în original sunt grafiate cu literă mică.

Abstract

*The inventories with cannons belonging to the Romanian orthodox communities
from the intracarpathian area, at the middle of the XIXth century*

The inventories with cannons belonging to the Romanian orthodox communities are emphasized in the census organized in 1850. Thus, the inventories of goods represent real "case investigations". For example, the assimilation of the Romanian population by Roman-Catholic community was noticed in the Ojdula village.

In the inventories from 1868, the church did not own many assets, which generated a state of concern among the clergy.

In the church documents there were mentioned very many donations belonging to the wealthier communities and even the name of important persons who contributed to the enrichment of the patrimony: the parish committee from Brașov, the Mitropolitan Bishop Andrei Șaguna, etc.

Ana Grama

Cercetător, Muzeul Civilizației Populare
Tradiționale ASTRA,
Sibiu, P-ța Mică, nr. 13
Tel. 069/423992

Liliana Oprescu

Cercetător, Muzeul Civilizației Populare
Tradiționale ASTRA,
Sibiu, P-ța Mică, nr. 13
Tel. 069/423992

BISERICA ȘI SCOALA ROMÂNEASCĂ ÎN SCAUNELE CIUC, GIURGEU ȘI CASIN ÎNTRE ANII 1848-1900

Istoria bisericii și a școlii românești din zona Ciucului, Giurgeului și Casinului a fost prea puțin abordată în istoriografia românească, singurul care a dedicat o monografie românilor din zona Giurgeului a fost profesorul Teodor Chindea, om al locului, născut la Voșlobeni, profesor la Liceul „Sfântul Nicolae” din Gheorgheni¹.

La Arhivele Naționale din Tîrgu-Mureș se află fondul „Protopopiatul greco-catolic Gheorgheni” (1810-1922) care conține o bogată informație, în mare parte inedită, privind istoria bisericii și a școlii românești confessionale din fostele scaune Ciuc, Giurgeu și Casin. De asemenea tot la arhivele mureșene se află Fondul personal „Protopop Elie Câmpeanu” (1859-1937) care conține actele personale dar și documentele rezultate din activitatea de protopop al Giurgeului (1898-1916) și al Tîrgu-Mureșului (1921-1957).

Majoritatea documentelor din primul fond amintit este formată din corespondența purtată de Protopopiatul greco-catolic din Gheorgheni cu Consistoriul Mitropolitan din Blaj, pe de o parte și cu parohiile din subordinea protopopiatului pe de altă parte². Această corespondență, în mare parte inedită, fondul fiind mai puțin cercetat*, conține note, rapoarte, situații, inventare ale bunurilor parohiilor, procese-verbale privind activitatea de cult și cea școlară, întocmite cu ocazia vizitațiilor canonice ale protopopilor la parohiile din subordine.

„Astăzi – scria în 1930 Teodor Chindea – românii băștinași din Giurgeu sunt toți greco-catolici. Convertirea lor s-a început încă din timpul lui Sigismund Báthori, dar în număr mai mare s-au unit cu biserica apuseană în timpul lui Leopold I. Convertirea, odată începută a fost continuată cu mult zel de împărăteasa Maria Tereza...”³.

Referitor la data constituirii parohiilor greco-catolice din zona Ciucului, Giurgeului și Casinului am consultat două surse, una publicată, este vorba de „Sematismul” jubiliar, din anul 1900, publicat la două sute de ani de la Unirea cu Biserica Romei⁴ precum și rezultatele cercetărilor întreprinse de protopopul

Giurgeului Elie Câmpeanu⁵, aflate în fondul citat anterior.

„La 8 noiembrie 1898 – scria protopopul Elie Câmpeanu – făcând vizitație canonică în parohia Bicazului, am aflat un APOSTOLER, tipărit în 1767 cu notiția <a parohiei gr. cat. Gyergyosz Miklosiensis>”⁶.

Primul preot greco-catolic român, atestat documentar în zona Giurgeului a fost POPA DANIIL, care a păstorit între anii 1790-1795. Același protopop, Elie Câmpeanu, care a manifestat un deosebit interes pentru istoria românilor din zona secuiască și care a lăsat o serie de manuscrise interesante, inedite, aflate în fondul personal, depus de una din fiicele sale la Arhivele Naționale din Tîrgu-Mureș⁷, a întocmit, pe baza matricolelor botezaților, cununaților și decedaților din arhiva protopopiatului, lista preoților din „Parohia gr. cat. (a) Sîn Miclăușului Giurgeului” după cum urmează: Popa Daniil 1790-1795; Ioan Visoli 1796-1842; ** Georgiu Ciobotar 1843-1844; Nicolae Dobreanu 1844; Aron Boier 1844-1883;*** Ioanne Siolnay 1883-1884; Simeon Chețianu 1885-1890; Mich.(ael) Marieșean 1890; Artemiu Codarcea 1890-1898; Al. Donescu 1898 și Elie Câmpeanu 1898-...⁸ (A fost protopop de Giurgeu până în anul 1916 n.n. L.B.).

Din punct de vedere al ierarhiei bisericești, parohiile greco-catolice din Scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin erau subordonate Protopopiatului greco-catolic al Giurgeului cu reședința în orașul Gheorgheni. În anul 1871, pentru o mai bună administrare a protopopiatului, șase comune din zona Ciucului și Casinului și anume Casinul Mare, Sîndominic, Ciucsîngorgiu, Lăzărești, Frumoasa și Ghimeș s-au constituit în Tractul Ciucului, în baza ordinului nr. 1851 din 15 iulie 1871 al mitropolitului Ioan Vancea de Buteasa. Prin același ordin, Gavril Ciubotariu, paroh în Ghimeș, este numit administrator protopopesesc pentru cele șase comune, „luând în vedere zelul și calificațiunea ce se recere de la un administrator protopopesesc în timpul prezente și sperând ca on. Frăția Ta vei satisface atât acceptarea noastră cât și cerințelor timpului prezente”. În conti-

nuare, mitropolitul Ioan îi cerea și recomanda proaspătului administrator protopopesc „ca în ducerea oficiului protopopesc atât cu respectu la administrațiune, cât și cu respectul la instrucțiunea poporală precum edificarea de școale unde nu se află încă, facerea de dotațiuni docentale, prevederea scoalelor cu requisițele necesare, cu un cuvânt în tot respectul se-ți dai cea mai încordată diligență spre a împleni cu toată acuratețea și la timpul seu toate ordinațiunile metropolitane deja emenate și de aici înainte emanande...”⁹.

Pentru celelalte zece parohii rămase din protopopiat, aflate pe raza Scaunului Giurgeu și anume Joseni, Bicz-Dămuș, Bilbor, Corbu, Gheorgheni, Sărmaș, Tulgheș, Valea Jidanului, Subcetate și Voșlobeni, prin același ordin mitropolitan nr. 1851 din 15 iulie 1871, este numit administrator protopopesc Ioan Urzică, „coadjutoriu parohiale în Varviz” (azi Subcetate). Și acestuia, mitropolitul Ioan îi adresa aceleași cereri și recomandări de a contribui la edificarea de școli acolo unde nu se află și de a le dota pe cele existente cu rechizite necesare bunei desfășurări a învățământului poporal¹⁰.

Această organizare administrativă a durat până în anul 1879, când s-a făcut noua arondare a districtelor protopopești¹¹.

Sub păstorirea celor doi administratori protopopești, Gavril Ciubotariu și Ioan Urzică, căruia i-a urmat în funcție Petru Dobreanu, au fost construite o serie de biserici greco-catolice românești în Frumoasa – 1879, Coșnea – 1875 și Sîndominic – 1871, s-a renovat biserica din Subcetate și s-a început construirea bisericii de piatră din Tulgheș. De asemenea s-au ridicat case parohiale la Joseni – 1879, Corbu – 1879, Dămuș – 1875, Tulgheș – 1881¹².

Pentru a vedea care era starea materială a parohiilor greco-catolice românești din această zonă, vom cita câteva din inventarele, întocmite de parohii locale, aflate în fondul „Protopopiatul greco – catolic Gheorgheni”.

La 3 decembrie 1872, parohul Stefan Sandor întocmea, în fața administratorului protopopesc Gavril Ciubotariu, „Inventariul despre realitățile și averea Bisericii și a Parohiei gr. cath. Române din Csik Szt. Domokosiu (Sîndominic n.n. L.B.), a casei parohiale, a școalei precum și a superedificatelor”, din care rezultă că „biserica este ridicată pe fundament de piatră, începută în anul 1872, s-au pus sub acoperământ de țigle, turnul din lemn neacoperit precum și biserica nepregătită, fără uși și ferestre. Biserica are un potir de pleu (tablă

n.n. L.B.) nefolositoriu, steaua și discușul asemenea. Cărțile bisericești sunt două Evanghelii, o Liturghie, un Octoih mare, un Triod și un Molitvelnic”.

Averea parohiei era compusă din casa parohială pe temelie de piatră, în stare „decentă”, o sură, un grajd, un șopron, o bucătărie de vară cu „acoperămintele slabe”, ridicate în anul 1868. Parohia mai dispunea de o curte, o grădină de legume și de un cimitir. În arhiva parohiei cel mai vechi registru parohial de stare civilă data din anul 1788¹³.

Din „Inventarul averii bisericești din parohia gr. catolică Alfalăul Giurgeului (Joseni n.n. L.B.) din protopopiatul Giurgeului, C.(omi)t.(a)tul Ciuc pro an. 1911”, întocmit de Iuliu Băieș****, paroh și Georgiu Vlad curator prim aflăm că biserica din Joseni este edificată din piatră în anul 1850 cu hramul Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril, casa parohială este din lemn, cu patru chilii și o cameră văcălită (tencuită n.n. L.B.) pe dinăuntru, acoperită cu țiglă, în stare bună, casa curatorului are două odăi, fiind acoperită cu scânduri. Parohia avea două cimitire, unul vechi și unul nou „de curând câștigat de la comuna politică, închis cu șianțuri și pălant (gard n.n. L.B.)”. Cel mai vechi registru de stare civilă aflat în arhiva parohiei era din anul 1837. Cea mai veche carte aflată la parohie era o Evangheliie, legată în piele, tipărită la Blaj în anul 1866¹⁴.

Dintr-un Protocol al vizitațiunei canonice făcute de Elie Câmpeanu, la 12 iulie 1900, în Parohia Sărmaș, reiese că cele mai vechi matricole de stare civilă datează din anul 1846, biserica este din lemn, în stare „debilă”, fără a se specifica data edificării acesteia¹⁵.

Din Inventarul, întocmit la 6 martie 1864 de parohul Petru Dobreanu din Varvisu (Subcetate), aflăm că biserica din lemn a fost ridicată la 1832, fiind dotată cu două clopote, unul mic, de „o majă” (100 kg) vărsat (turnat) la anul 1738 și unul mare de două măzi, vărsat la anul 1857.

În proprietatea parohiei erau și 14 cărți de cult, cele mai vechi fiind „Carte de învățăături Bisericești (Cazanie) de Moldavia tipărită în Iași la anii de la Christos 1643” și „Evanghelia de București tipărită în anul 1682”¹⁶.

Viața spirituală a românilor din Ciuc, Giurgeu și Casin, din ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea și până la izbucnirea primului război mondial, a fost marcată de personalitatea lui Elic Câmpeanu, dascăl, preot, vicprotopop și apoi protopop, cel despre care

N. Iorga scria că a fost „însuși tipul preotului din vremea veche în Ardealul stăpânit de străini, dar fremătând sub jug și setos de ceasul liberării. Era în el tot ce osebea, ce osebește încă, în câțiva supraviețuitori, pe acest superior exemplar de rasă, pe atât de tare în suflet, pe cât de modestă-i era înfățișarea materială: figură tăiată aspru ca de secure țărănească în lemn de tisă, ochi când strălucitori de veselă bună-tate, când umezi de lacrimi, când scăpărători de mânie împotriva nedreptății și a asupririi. Unul din acele glasuri care parcă au în ele îngrămădite dureri de lungi generații cărora mâna dușmană le-a stat pe tarele grumaz. Și mai presus de orice, în sărăcia și smerenia lui, omul de cuvânt și omul de credință. Din școala durerii ieșeau astfel de oameni.”¹⁷

Elie Câmpeanu s-a născut la 12 iulie 1859 în Gorenii, județul Mureș. Urmează cursurile Seminarului Teologic din Blaj, pe care le absolvă în 1883 cu calificativ de „eminentem”, fiind numit, la 4 martie 1884, de mitropolitul Ioan Vancea de Buteasa, învățător, apoi preot în Subcetate¹⁸.

Va avansa pe treptele ierarhiei bisericești, fiind numit în 1898 viceprotopop și inspector al școlilor naționale greco-catolice din Districtul Giurgeului, iar în 1908 protopop al aceleiași district¹⁹. Elie Câmpeanu se va dedica trup și suflet misiunii de apostolat pe care și-a asumat-o în Secuime. În calitatea lui de protopop și inspector școlar „zidește biserici și școli românești”²⁰ și „lucrează neobosit pentru păstrarea ființei românești în Secuime, supusă procesului diabolic de deznăționalizare”²¹.

Cu ocazia „vizitațiunilor canonice”, Elie Câmpeanu descoperă și studiază documente inedite, însemnări de pe cărți vechi și icoane, din registrele parohiale de stare civilă, pe care le materializează în colaborări la diverse publicații de specialitate²². Vrem să remarcăm doar includerea lui între colaboratorii Enciclopediei Române (t. I – III, Sibiu, 1898, 1900, 1904) publicată de C. Diaconovich sub egida ASTREI, el fiind autorul următoarelor articole semnate E. Câmpeanu sau E.C.²³: Ciuc, Ciuc Munții, Ciuc-Sereda, Cason, Gherghio-Alfalău (Joseni), Gherghio-Ciomofalău (Ciumani), Gherghio-Ditro (Ditrău), Gherghio-Kilenfalău (Chileni), Gherghio-Remete (Remetea), Gherghio-Tekereu (Valea Strâmbă), Gherghio-Uifalău (Suseni), Gherghio-Voșlab (Voșlobeni), Gherghio-Varviz (Subcetate), Gherghio-Corbu (Corbu), Gherghio-Tulghes (Tulghes), Gherghio-Bicaz (Bicazul Ardelean), Gherghio-Sân-

Miclăuș (Gheorgheni), Giurgeu, Giurgeu Munții, Odorhei, Odorheiu-Secuime, Secuimea²⁴.

Tot lui Elie Câmpeanu îi aparțin datele și informațiile cu caracter istoric privitoare la români, la trecutul școlii și bisericii românești din Districtul Giurgeului, apărute în „Sematismul” din 1900²⁵.

Elie Câmpeanu a fost și un mare iubitor al cărții românești, în vizitațiile sale canonice cercetează arhivele parohiilor, descoperind și aducând la lumină vechile cărți românești aflate în păstrarea preoților. „*Apelul pentru cărțile vechi*”, lansat de Academia Română la sfârșitul secolului trecut (30 mai 1898), îi stârnește tânărului preot și învățător Elie Câmpeanu un viu interes²⁶. O parte din cărțile vechi românești, pe care le-a descoperit, le-a trimis la Blaj, unde se înfiripa faimoasa Bibliotecă Centrală, iar altă parte spre București, la Academia Română, „unde se înfiripa cea mai reprezentativă operă a culturii unitare românești având protagoniști tot doi ardeleni, pe Ion Bianu și Nerva Hodoș”²⁷. Printre cărțile care au îmbogățit patrimoniul Bibliotecii Academiei Române se află și un exemplar din Psaltirea slavo-română, tradusă și tipărită de diaconul Coresi, considerată, multă vreme, prima carte românească. Cartea, descoperită la Voșlobeni, a fost vândută Academiei Române, în anul 1905, prin intermediul lui Ioan Micu Moldovan cu suma de 400 de coroane, care a fost folosită pentru internatul de băieți români din Gheorgheni²⁸.

*

* *

„Problema învățământului elementar românesc din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, studiată în general puțin, este în mare măsură deficitară privind latura statistică” – arată Serban Polverejan într-un studiu publicat în „Cumidava”²⁹. „Date referitoare la școli și învățătorime – arată S. Polverejan – folosite atât de autorii unor studii speciale, cât și în lucrările cu caracter de sinteză, sunt luate din statistici oficiale, germane sau maghiare, care, de cele mai multe ori, intenționat sau nu, sunt departe de a reda realitatea așa cum se prezintă ea”³⁰.

Despre învățământul primar românesc din zona Ciucului, Giurgeului și a Casinului în secolul al XIX-lea, pe lângă datele statistice oficiale amintite de autor în studiul anterior citat și lucrarea de referință a lui Nicolae Albu, dedicată învățământului românesc din Transilvania între 1800-1867³¹, există un valoros material

arhivistic inedit în cadrul fondului citat anterior, „*Protopopiatul Greco-Catolic Gheorgheni*”, aflat la Arhivele Naționale din Tîrgu-Mureș. Lucru firesc, deoarece învățământul primar românesc era organizat și coordonat de biserică, dascăli fiind, de multe ori, chiar preoții. Preoții parohi îndeplineau funcția de directori ai școlilor, iar protopopii pe cea de inspectori ai învățământului confesional din protopopiat.

În Anexa III a studiului lui Șerban Polverejan este publicat „*Conspectu despre sco(a)le principale și populare (greco-catolice) și despre învățătorii aplicați la acelea*” din anul 1865, care consemnează în Protopopiatul Gr.-Cat. Gheorgheni un număr de doar opt școli existente la Bilbor – învățător fiind Mera Avram, Corbu – învățător Baida Georgiu, Dămuc (azi în județul Neamț) – învățător Cuttea Iuon, Ghimeș-Făget (azi jud. Bacău) – învățător Koltsár Nicolae, Tulgheș – învățător Sciopu Basil, Varnics (?!)³² – Cîmpul Cetății, jud. Mureș – învățător Dobreanu Vasile, Valea Jidanului (azi jud. Neamț) – învățător Mucenicu Iuon și Voșlobeni – învățător Pușcariu Petre³³.

La 4 septembrie 1864, notarul scăunal Urziceanu, inspector școlar, raporta vicejudeului regal din Gheorgheni, Csány István, despre situația construcțiilor școlilor de pe raza Plasei („Járás” lb. magh. – Documentul este scris în limba maghiară nn.L.B.) care se prezenta astfel: la Dămuc și Bicaz (azi localități în jud. Neamț) se lucrează la acoperișul noilor clădiri de școală, la Barasău (azi jud. Neamț) și Corbu s-au adunat deja materialele de construcție – lemn și piatră, iar până la edificarea noilor clădiri se va învăța în vechile locale, la Bilbor clădirea este ridicată, urmează doar a fi tencuită, la Sărmaș și Subcetate există clădiri ale școlilor, dar ele sunt neîncăpătoare, fiind planificat a se ridica alte noi construcții, la Valea Jidanului (azi jud. Neamț) școala își desfășoară activitatea în casa parohială, nefiind în plan ridicarea unei școli noi. În continuare, se arată în raport, aceste construcții merg foarte încet, deoarece comunele nu au venituri proprii, ridicarea școlilor făcându-se din contribuția țăranilor (jelerilor în text, n.n. L.B.)³⁴.

Simeon Cotta, notar tractual, întocmea la 22 februarie 1880 un „Raport despre starea actuală a unor scoale G.C. confesionale dcin Tractulu Giurgeului observată cu ocasiunca vizitarei aceloră făcută în luna lui februaru a.c.”. Cu această ocazie a vizitat școlile din șapte localități și anume: Ghimeș, Bicaz-Dămuc, Valea Jidanului, Tulgheș, Corbu,

Bilbor și Voșlobeni. În raport sunt prezentate date privind clădirile școlilor, majoritatea din lemn, numărul elevilor, încadrarea cu învățători, progresul la învățătură al elevilor, care este, în general, „multumitoriu”. La fiecare dintre școlile vizitate, Simeon Cotta face câte o „Observare”. Spre exemplu, la Ghimeș „la această școală lipsește grădina de pomăritu asemenea și instrumentele de pomărit și *aparatele de gimnastică* (subl.n. L.B.), directorul și docentele sunt de opinie ca pe venitoriu să se mai aplice la acea școală și un subdocente, obligându-se numitul docente a-i da dein leafa sa 100 fl.(orini) v.(alută) a.(ustriacă)”, la școala din Bicaz-Dămuc „se recere ca pe venitoriu padimentul și podeala se se înlocuiască cu altele”, la școala din Corbu „în unele odăi tencuiala a prins a se ruina”, iar la școala din Bilbor „de vreme ce 3 dein încăperile școalei servesc pentru locuința parochului ar fi cu scopu ca comuna basericească să se îndatorească pe venitoriu a se îngriji de altă locuința pentru preotu, eară edificiul școalei să-l lase singuru în usulu pentru care s-a edificat ...”³⁵

La 28 iunie 1892, Artemiu Codarcea, protopopul Giurgeului, trimitea „Prea Veneratului Consistoriu Metropolitan” de la Blaj „Conspectul sumariu despre statulu școaleloru gr.(eco)-cat.(olice) din Tractul acesta spre înalta considerațiune”³⁶.

Din document aflăm că în anul școlar 1891/1892 au funcționat un număr de 12 școli cu un total de 1483 de elevi. Acestea erau la: Bicaz (jud. Neamț), Bilbor, Corbu, Dămuc (jud. Neamț), Ghimeș (jud. Bacău), Sărmaș, Telec (azi Bicazul Ardelean jud. Neamț), Tulgheș, Subcetate, Valea Jidanului (azi Bicazul Ardelean jud. Neamț), Voșlobeni, Livezi.

În fiecare din localitățile amintite se dau date privind starea edificiului școlar, activitatea învățătorului, datele la care au avut loc examenele, rezultatele obținute precum și alte date despre activitatea didactică.

Existența unor școli românești, în alte localități decât cele prezentate în Conspectul mai sus citat, este amintită de preoții greco-catolici din parohiile din Protopopiatul Gheorghenilor, care au răspuns apelului adresat de protopopul Elic Câmpeanu la începutul secolului XX de a întocmi câte un scurt istoric al parohiilor respective. Câteva din aceste însemnări s-au păstrat în fondul protopopiatului, din care vom cita în continuare. Astfel la 10 iunie 1903, Iuliu Hăies, administrator parohial greco-catolic la Joseni, scria că „Pe baza unui conspect din 30

nov. 1867 se constată că s-a aflat școală românească în parohia Alfalău (Joseni n.n. L.B.), care școală pe timpul acela era la culmea chemării sale, având docenți foarte buni, unde școlarii învățau 3 limbi și anume limba română, maghiară și germană, care școală în urma frecărilor politice și a populației sărăcite în cele materiale s-a sistat cu totul, de sine înțelegându-se că sistându-se școala, partea cea mai mare din populațiunea română și-a pierdut limba maternă, înlocuind-o cu cea maghiară”³⁷.

La 5 martie 1904, Gheorghe Gergely, paroh greco-catolic la Frumoasa-Ciuc, scria, la rândul său, la îndemnul lui Elie Câmpeanu, că în Frumoasa-Ciuc a existat școală românească condusă de preotul greco-catolic Gedeon Barboloviciu „care în casa – locuința-i proprie a susținut școala, și sub preoția sa copiii rom. cat. aici veneau la școală, dintre cari azi mai trăiește un martor, Antal Emeric, care a frecventat școala română gr. cat., dar pe atunci deja vorbeau și învățau ungurește, numai rugăciunile le făceau în limba română”³⁸.

Înființarea și susținerea școlilor confesionale greco-catolice românești din Secuime stătea în atenția Consistoriului Mitropolitan din Blaj; mitropolitul Ioan Vancea de Buteasa, îngrijorat de faptul că în comunele bisericesti românești și în filiile acestora „creșterea pruncilor g.(reco) c.(atolici) e lăsată în grija (grigea în text n.n. L.B.) străinilor”, îi ordonă, la 9 iulie 1898, administratorului protopopesc al Oficiului protopopesc greco-catolic al Ciucului, Gabriel Ciobotariu, să se străduiască pentru „ridicarea de școli confesionale g. (reco) c.(atolice) și învățarea limbei materne și a cultului divin în toate comunele unde numai se poate și despre rezultat și despre preoții în aceasta direcțiune zeloși, la tempul său se me faci sinceră, oficioasă relațiune”³⁹.

Îngrijorarea mitropolitului era justificată, deoarece în multe localități unde exista populație românească de religie greco-catolică, dar nu exista școală, și unde preoții greco-catolici nu reușeau să înființeze, să conducă și să susțină școli confesionale românești, copiii români de vârstă școlară erau obligați să frecventeze școlile romano-catolice, unde, evident, limba de predare era cea maghiară, iar riscul pierderii limbii și identității naționale era inevitabil. Nu în ultimul rând zelul preoților romano-catolici a contribuit la acest lucru.

Scmnificativ în acest sens este un „*Formular A pentru directorii școalelor și Antistiei comunelor eclesiastice*”, pentru anul școlar

1864/1865, completat de Georgiu Boer, paroh greco-catolic în Lăzărești, administrator în Ciucsîngeorgiu, Ioan Szenyes, curator bisericesc, și Mojzes Farkas, jurat, din care aflăm că „datorită sărăciei” până acuma încă n-am pututu au veni în starea aceea ca se redice școale dechilinu (separat n.n. L.B.), însă, scrie mai departe Georgiu Boer, „copii cari trebuie a se frecventeze școala de la 6 până la 12 ani umblă în școala cele r.(omano) catholică, căci pentru serecie încă nu sunt în starea aceea ca se ție Docente dechilinu (separat n.n. L.B.)”⁴⁰. Tot din acest formular aflăm că numărul școlarilor cu vârsta între 6 și 12 ani era de 25 de băieți și 19 fete, iar al celor între 12-15 ani era de 17 băieți și 16 fete”⁴¹.

O atentă analiză a învățământului primar românesc din această zonă o face protopopul Aron Boer, în răspunsul la circularele mitropolitane nr. 344 și 524 din 1858 ale Mitropolitului Alexandru Sterca-Suluțiu.

Conform raportului întocmit de Aron Boer, în 12 parohii greco-catolice din protopopiat „s-au mai ținut și se țin școli populare: Dămuc, Valea Jidanului, Tulgheș, Corbu, Bilbor, Toplița, Sărmaș, Vârhegy (Subcetate n.n. L.B.), Alfalău (Joseni n.n. L.B.), Voslab (Voșlobeni n.n. L.B.), Gymesbük (Ghimeș-Făget jud. Bacău) și Kászón (Casinul Mare n.n. L.B.) și între acestea comune școli rădicate se află numai în Toplița, Varhegy (Subcetate), Sărmaș, Tulgheș, Corbu și Gymesbük; în celelalte sunt numai case tocmite cu plată comunală. 2). La o regulată frecventare a scoalelor – după părerea mea – nici nu se poate ajunge, fiindcă satele românești, mai ales în cercul Gyergyó-Szent Miclăușului (Gheorgheni n.n. L.B.) așa sunt de lățite și împrăștiate casele cât, în vreme de iarnă, copilul abia în doua ore poate ajunge la școală și cu mergerea de la școală mai toată ziua trece, nefăcând nici un sporiu la învățătură; aceasta din urmă și din cauza slăbiciunii docenților neavând, după a mea conștiințioasă convingere, decât doi învățători, adică din Alfalău (Joseni n.n. L.B.) și Dămuc, cu care să fii îndestulit în privința desterității și strădaniei. 3). Piedici întru frecventarea școalei: pe lângă depărtarea de școală și sărăcia multora, este și lenea antistiilor comunale, precum și nehnăria docenților. 4). Ar fi un lucru minunat dacă s-ar putea întemeia și rădica pentru Corbu, Tulgheș, Valea Jidanului și Bilbor o școală normală-capitală (subl.ns. L.B.) pentru aceste patru parohii în Tulgheș; așa am putea avea nădejde ca românii mai cu puțință să-și deie

copiii la acea școală normală, dotată cu plată împărțită și sub grija unui docente harnic și luminat. 5). Cât se atinge de umblarea acelor prunci la școală, a căror părinți sunt mestecați între secui, ei umblă la școala romano-catolicilor (...) Căci dacă ași face silință să-i deie la altă comună românească, unde este școală, mă tem, că și altminterile părinții neștiind decât limba maghiară, am pierde pe cei mai mulți, ei trecând la romano-catolici; și așe, vreo șase parohii ar pica din catalogul sau Schematismul diocesei gr(eco) catolice a Blajului”⁴².

Raportul protopopului Aron Boer surprinde și el cele două probleme importante cu care se confrunta învățământul românesc: sărăcia enoriașilor, care nu puteau susține școli puternice, bine dotate și lipsa personalului calificat, implicit calitatea unor docenți. Acest fapt a dus la înscrierea pruncilor românilor la școlile ungurești romano-catolice, cu consecințele de rigoare.

Protopopul era prea aspru în evaluarea docenților, deoarece existau și învățători dotați, care, în ciuda lipsurilor materiale, se dedicau trup și suflet meseriei alese. Astfel despre docentele Nicolae Colceriu din Ghimeș, prepozitul Basiliu Rațiu, care era și directorul școlilor naționale unite din arhidieceză, scria: „Lipsa cea mare cu care ne luptăm în privința docenților aicea în marginea imperiului și în vecinătatea Moldovei, unde pentru *sărăcia locurilor* (sub. ns. L.B.) și asprimea aerului nu prea se așează docenți cari cu clima asta sunt dedați, mă îndeamnă că, pentru primirea și întărirea docentului din Ghimeș, anume Nicolae Colcer să fac umilită rugare, cu atât mai virtos că, pe lângă absolvirea cursului pedagogic în Sas-Reghin, în doi ani așa frumos și cu emolument documentată dexteritate a dezvoltat în cariera deregătoriei docentale, cât eu însu-mi fiind de față la examen, am cules din răspunsurile pruncilor o ade-vărată vocațiune a numitului învățătoriu.

Si de atunci, prin strădania sa și instruirea domnului paroh local Gabriel Ciobotariu, absolvent al cursului de Teologie, așa temeinică dezvoltare și-a câștigat cât înaintea mea din învățăturile cele ce să propun (predau n.n. L.B.) în școlile comunale, depuind examen, l-am aflat vrednic de părtinire (...) recomandându-l Măriei Tale a-l primi în rîndul docenților și al înzestra cu decret de învățătoriu definitiv pe Ghimeș-Făget (...) altfel îl scăpăm și pe acesta în Moldova ca și pe Mera și pe Lăteș, de unde i-au și venit provocare la un serviciu mai ușor și cu plată mai bună”⁴³.

Problema salarizării docenților a fost principala cauză a fluctuației învățătorilor, plecarea acestora în funcții mai bine plătite și mai ușoare.

Foarte multe documente din fondul Protopopiatului greco – catolic Gheorgheni se referă la acest aspect.

Astfel, la 23 iulie 1865 se încheie Contractul „între Docentul Vasilie Dobrianu” a Popii dein Varvizu (Subcetate n.n. L.B.) și între comuna Varvizu ... spre deșteptarea și cultura populațiunei acestei comune conform grațioaselor înalte Regulamente ...”⁴⁴. În continuare sunt prevăzute obligațiile învățătorului și i se stabilește salariul anual de 120 florini v.(alută) a.(ustriacă) precum și „4 capuri cucuruzu sau secară”⁴⁵. Contractul este semnat de docentele Vasilie Dobrianu, de Petre Dobrean, parohul local (tatăl docentului n.n. L.B.) întărit cu sigiliul parohiei, precum și de un număr de 6 jurați comunali, 6 membrii ai comitetului comunal și de 13 locuitori ai comunei, toți aceștia subscriși prin „Theodore Siuteu notariu”.

La 15 iunie 1873, Mihail Platon, docente în Sârmaș își prezintă demisia „Onoratului domn Gabriel Tieranu, Parochu G.C. și priesedintele Senatului Scolastec parochialu” din localitate, în care arată „Subscrisul cu începutul anului scolasticu 1870 după ce am absolvitu cursulu preparandialu dein Blasiu, în 27 augustu 1870 am închiatu Contractu de Docente cu comuna Siermasiu pe terminu de 3 trei ani; cu care contractu am și dobânditu Decretulu recerutu de Docente ordinariu la scoala popolară dein comuna amintită”⁴⁷. În cei trei ani de activitate și-a dus la îndeplinire sarcinile cu toate că salariul era „foarte neconsiderabil” și pe acesta primindu-l „foarte neregulat” (era vorba de 120 florini valută austriacă pe an). Cauzele demisiei sale era salariul neîndestulător, precum și faptul că școala nu dispunea de „chilii comode pentru locuința învățătorului”⁴⁸. Totuși, în încheierea demisiei, fiind conștient de faptul că „omul nu e născut numai pentru sine ci și pentru de aproapele său”, este dispus să-și reînnoiască contractul de docente cu condiția ridicării salariului la 250 florini v. a., cerând de asemenea angajarea unui „subdocente, însă sub responsabilitatea mea”⁴⁹.

La 20 decembrie 1891 comuna Lăzarca hotărăște condițiile de salarizare a învățătorului care urma să primească un salariu de 200 florini v.(alută) a.(ustriacă) anuali, plătiți în 4 rate, salariu stabilit încă din 1869, să aibă locuința asigurată în localul școlii, să primească gratuit

lemnle necesare pentru încălzirea locuinței și să folosească roadele grădinii școlii⁵⁰.

Din „*Actul de dotațiune pentru învățatoriulul ordinariu de la școala greco-catolică din parochia Tulgheșiu*”, aprobat de adunarea generală a credincioșilor din 8 decembrie 1893, aflăm că învățătorul primea un salariu anual de 300 florini v.(alută) a.(ustriacă), din care 275 fl. „bani gata din repartitiunea precredincioșii greco-catolici. Parochieni după florenul de dare aruncați și executați prin Primariul Comunalu, sub răspunderea senatului Scolasticu”, 25 fl. Din folosirea unei grădini seu realități a „Scoalei, seu Solvirea aceștia prin docente, uzufructul grădinei de pomărit și legume școlare, quartir in edificiul școlaru”⁵¹. Acest salariu a fost stabilit în baza Articolului de lege XXVI din 1893, în care se preciza salariul minim plătit de comună învățătorului la nivelul sumei de 300 florini anual⁵².

Tot în acest scop se întrunește, la 17 decembrie 1833, în parohia Voșlobeni, „comisia mixtă esmisă din partea Congresului protopopesc din Gyó: Szt. Miklos (Gheorgheni n.n. L.B.) în 12 Decembrie a. c. în cauza îmbunătățirii, respec-

tive a regulării salariului docentalu confes. (ional) greco-catolic de la școala din Voșlabu (Voșlobeni n.n. L.B.) la suma de 300 fl.”⁵³. Comisia trebuia să se pronunțe asupra „mijloacelor prin cari se se poată sistemisa salariul docentalu la suma de 300 fl.”. Soluția a fost găsită prin „împreunarea oficiului de docente cu celu cantoralu a căror venite dau suma recerută ...”, mai ales că docentele Nicodim Rusu funcționează de doi ani și în calitate de cantor. Se mai propune și se acceptă angajarea unui cantor supleant⁵⁴.

Din cele prezentate până acum, reiese cu claritate faptul că în această zonă, unde românii erau minoritari, biserica și școala ca instituții pe de o parte și slujitorii acestora pe de altă parte, i-au unit în jurul ideii de limbă și credință română.

Greutățile materiale, marea sărăcie a populației, relevată de documentele vremii, presiunile politice și economice la care era supusă populația românească nu au reușit să distrugă identitatea națională a românilor, chiar dacă o parte a populației românești și-a pierdut limba și religia spre sfârșitul secolului al XIX-lea.

Note

1. CHINDEA, TEODOR – „Contribuții la istoria românilor din Giurgeul Ciucului” Tipografia Kahan, Gheorgheni, 1930; Ediția a II-a, revăzută și adăugită, sub îngrijirea prof. Suci Mihai, Editura Brăduț, Tg.-Mureș, 1995.

2. Acestea erau, în ordine alfabetică: Barasău, Bicz, Bilbor, Casin, Ciucsingorgiu, Corbu, Dămuc, Făgetel, Frumoasa-Ciuc, Ghimeș, Făget, Ineu-Ciuc, Joseni, Lăzarea, Nicoleşti-Ciuc, Sărmaș, Sărmaș-Centru, Sîndominic, Subcetate, Toplița, Tulgheș, Valea Jidanului, Voșlobeni.

* Am parcurs, filă cu filă, fiecare din cele 105 dosare ale fondului cu ocazia operațiunii arhiviste de pregătire pentru microfilmare a documentelor. (n.n. L.B.)

3. CHINDEA, TEODOR – op. cit. p. 97.

4. Șematismul veneratului cler al Archidiecezei Metropolitane greco-catolice române de Alba-Iulia și Făgăraș, pre anul Domnului 1900 de la sfânta Unire 200, Blaș, Tipografia Seminarului Archidiecezan.

5. Despre viața și activitatea sa vezi: „ELIE CÂMPEANU – omul și faptele sale” – Culegere de studii publicată de Fundația Culturală Vasile Netea în seria „Caiete Mureșene”, nr. 5, Tg.-Mureș, 1999.

6. Arhivele Naționale, Direcția Județului Mureș, fond „Protopopiatul Greco-Catolic „Gheorgheni”, dos. nr. 78, fila 2. (În continuare Protopopiatul gr.cat. Gheorgheni, dos. f...).

7. Arhivele Naționale, Direcția Județului Mureș, Fond Personal Protopop Elie Câmpănu, 1851-1937.

** „Sub conducerea acestui zelos protopop, care mai înainte funcționase și ca profesor la Blaș s-au restaurat și consolidat parohiile și bisericile române din district. El a făcut și primii pași pentru înființarea de școli românești

în districtul de azi al Giurgeului. La inițiativa lui s-a ridicat adecă școala românească din Varviz (azi Subcetate n.n. L.B.) la an.(ul) 1815 având de prim învățător pe Andreiu din Moldova. Susținea pe spesele proprii un dascăl român, pentru ca să-l ajute la catechizarea pruncilor, cari frecventau școalele secuiești din Gy.(ergyó) Sz.(ent) Miklos (Gheorgheni, n.n. L.B.)”. Cf. „Șematismul”, Blaj 1900, p. 333.

*** Despre activitatea acestui controversat protopop, a se vedea „Memorialul” românilor din Scaunul Giurgeu din anul 1861, publicat de Liviu Boar în „Marisia”, XXIII – XXIV, Studii și materiale, Tg.-Mureș, 1994, p. 397-404, precum și Ioan Ranca – „Date noi privind lupta pentru egala îndreptățire a națiunii și a limbii române în Comitetele Alba de Jos, Dăbâca, Tîrnava, Turda și în Scaunele Mureș, Ciuc, Giurgeu și Casin în anul 1861”, în „Marisia”, XI-XII, Studii și materiale, Tg.-Mureș, 1981-1982, p. 165-195.

8. Protopopiatul gr. cat. Gheorgheni, dos. 78, f. 2.

9. *Ibidem*.

10. *Ibidem*, dos. 40, f. 11-12.

11. „Șematismul...”, 1900, p. 334.

12. *Ibidem*.

13. *Ibidem*, dos. 40, f. 11-12.

**** Participant ca reprezentant al românilor din zona Giurgeului, la Alba-Iulia la 1 Decembrie 1918 – vezi Liviu, Boar – „Date referitoare la românii din Scaunele Secuiești Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea”, în „Marisia”, XXIII-XXIV, Tg.-Mureș, 1994, p. 392-393.

14. Protopopiatul gr. cat. Gheorgheni, dos. 18, f. 43-44.

15. *Ibidem*, dos. 19, f. 47-48.

16. *Ibidem*, dos. 16, f. 11-12.

17. N. Iorga – „Oameni cari au fost”, București, 1939, p. 202-203.

18. Vezi pe larg LIVIU BOAR, „Repere biografice” – în volumul „Elie Câmpeanu – Omul și faptele sale”, editat de Fundația Culturală „Vasile Netea”, Tg.-Mureș, 1999, p. 9-26.

19. *Ibidem*.

20. TITUS, MALAI – „Un luptător al Unirii Ardelene: Protopopul Elie Câmpeanu”, în „Curentul”, din 25 martie 1944.

21. LIVIU, BOAR – „Protopopul Elie Câmpeanu – luptător pentru drepturile românilor din Secuime” în „Adevărul Harghitei”, Miercurea-Ciuc, An IX, nr. 1580, 14 ianuarie 1997, p. 4-5.

22. Despre activitatea lui ca istoriograf, vezi pe larg studiul lui Grigore Ploieșteanu „Preocupări istoriografice” în „Elie Câmpeanu – omul și faptele sale” – p. 50-65.

23. *Ibidem*, p. 54.

24. *Ibidem*.

25. *Ibidem*.

26. Despre activitatea de bibliofil a lui E. Câmpeanu vezi studiul lui Dimitrie Poptămaș – „Habent sua fata libeli” din volumul de studii dedicat lui E. Câmpeanu, p. 79-108.

27. *Idem*, p. 80.

28. Corespondența, în legătură cu vânzarea cărții, dintre I. M. Moldovan și E. Câmpeanu se află la Arhivele Naționale din Tg.-Mureș, în Fondul personal E. Câmpeanu, dos. 17.

29. „Contribuții statistice privind școlile românești din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea”, „CUMIDAVA”, II, 1986, p. 161-206.

30. *Idem*, p. 161.

31. ALBU, NICOLAE – „Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800-1867”, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971.

32. Este mai mult ca sigur o transcriere greșită din documentul original, aflat la Arhivele Naționale din Brașov, a localității VARVIZ (azi Subcetate, jud. Harghita) și nu Cîmpul Cetății care se afla în județul Mureș și nu putea face parte din Protopopiatul Gheorgheni. De asemenea numele de DOBREAN, DOBREANU, DOBRAN sunt foarte răspândite în localitate, fiind nume specifice ale „varvigenilor”, cum își spun și astăzi locuitorii din Subcetate (n.n. L.B.); vezi și nota 43.

33. POLVEREJAN, ȘERBAN, loc. cit., p. 199.

34. Protopopiatul Gr.-Cat. Gheorgheni, dos. 34, f. 1-2.

35. Protopopiatul Gr.-Cat. Gheorgheni, dos. 53, f. 3-4.

36. *Idem*, dos. 62, f.11-12.

37. *Ibidem*, dos. 18, f. 45, vezi și nota ****.

38. *Ibidem*, dos. 79, f. 32.

39. *Ibidem*, dos. 50, f. 8-9.

40. *Ibidem*, dos. 38, f. 5-6.

41. *Ibidem*.

42. ALBU, NICOLAE, op.cit., p. 194.

43. *Ibidem*, p. 195.

44. Vezi nota 32.

45. Protopopiatul gr. cat. Gheorgheni, dos. 16, f. 21.

46. *Idem*, f. 22.

47. *Ibidem*, dos. 19, f. 41-42.

48. *Ibidem*.

49. *Ibidem*.

50. *Ibidem*, dos. 26, f. 22.

51. *Ibidem*, f. 32-34.

52. Despre legislația școlară vezi pe larg: Pr. Dr. Mircea Păcurariu – „Politica statului ungar față de biserica românească din Transilvania în perioada dualismului 1867-1918”, Sibiu, 1986 – capitolul „Guvernele ungare și școlile confesionale românești din Transilvania”, p. 131-178.

53. Protopopiatul gr. cat. Gheorgheni, dos. 7, f. 13-14.

54. *Ibidem*.

Parohiile și preoții greco-catolici din Eparhia Giurgeului în anul 1865

1. Alfalău (Joseni)
2. Bicz-Dămuc
3. Bilbor
4. Cason (Casin)
5. Ciucu S. Dominicu (Sîndominic)
6. Ciucu S. Georgiu (Ciucsîngeorgiu)
7. Corbu
8. Giurgiu S. Nocolau (Gheorgheni)
9. Ghimeș
10. Lázárfalva (Lăzărești)
11. Salamasiu (Sărmaș)
12. Szépviz (Frumoasa-Ciuc)
13. Tulgheș
14. Valea Jidanului
15. Vărviz (Subcetate)
16. Vașlab (Voșlobeni)

- Georgiu Ciobotariu
- Solomonu Cotta
- Georgiu Fulep
- Ioane Siolnai
- vacant
- vacant
- Gregoriu Ciobotariu
- Arone Boieriu – protopop
- Gabriel Ciobotariu
- Georgiu Boieriu
- Gabriele Tiaranu
- vacant
- Michael Dobranu
- Michael Teslovanu
- Petru Dobranu
- Teodoru Ciobotariu

Cf. „Sîmatismulu Veneratului Cleru Catholicu de Rîtulu Orientalu alu Archi-Diececsei Metropolitane a Albei-Julie pre Anulu dela Nascerea lui Christosu 1865 éra dela S. Uniune cu Bascrica Romci Vechi alu 163-le”, Blasiu, Cu Tipariulu Seminariulu Archi-Diececșanu, p. 117-120.

Parohiile, preoții și docenții (învățătorii) din Districtul Giurgeului în anul 1871

1. Alfalău (Joseni)	– paroh	Georgiu Ciobotariu
	– docente	–
2. Bicaz-Dămuc	– paroh	Solomon Cotta
	– docente (și cantor)	Nicolau Cifra
3. Bilbor	– paroh	Georgiu Filipu
	– docente (și cantor)	Gavriilu Filipu
4. Casinul Mare	– paroh	Ioanu Siolnai
	– docente (și cantor)	Ignațiu Siolnai
5. Ciucu-Sân-Dominicu (Sîndominic)	– paroh	Stefan Sandor
	– docente	–
6. Ciuc S. Georgiu (Ciucsîngeorgiu)	– paroh	Iosifu Dragomiru
	– docente	–
7. Corbu	– paroh	Teodoru Cosiocariu
	– docente (și cantor)	Gavriilu Cosiocariu
8. Giurgiu S. Nicolau (Gheorgheni)	– paroh	Aronu Boeriu – protopop
	– docente	–
9. Ghimeș	– paroh	Gavriilu Ciobotariu
	– docente (și cantor)	Nicolau Colceriu
10. Lázárfalva (Lăzărești)	– paroh	Georgiu Boeriu
	– docente	–
11. Salamașiu (Sărmaș)	– paroh	Gavriilu Tiaranu
	– docente	parohul Gavriil Tiaranu
12. Szépviz (Frumoasa)	– paroh	Ioanu Dobranu
	– docente	–
13. Telecu (Zsédantelek – contopit cu Bicazul Ardelean)	– paroh	Ioannu Cotta
	– docente	–
14. Tölgyes (Tulgheș – vama spre Moldova)	– paroh	Michailu Dobranu
	– docente	Augustina Dobranu (probabil preoteasa, soția lui – M. Dobranu n.n. L.B.)
15. Valea Jidanului	– paroh	Michailu Teslovanu
	– docente	Demetriu Drăganu
16. Varvizu (Subcetate)	– paroh	Ioan Ursică
	– docente	Michailu Hurubeanu
17. Vașlabu (Voșlobeni)	– paroh	Ioanu Ciobotariu
	– docente	Gregoriu Cirianu
TOTAL:	Parohii	17
	Filii	43
	Preoți parohi	17
	Cooperatori	1
	Parohii vacante	1
	Școlari	1.491
	Suflete	17.823

Cf. „Sematismulu Veneratului Cleru alu Archidiecesei Metropolitane Greco-Catolice a Alba-Juliei si Fagarasiului pre anulu 1871”, Blasiu, Cu Tipariulu Ceminariului Archidieceasanu, p. 111-119.

Parohiile din Districtul Giurgeului în anul 1900

Vice-protopop: M.O.D. Elie Câmpean paroh în Gheorgheni

Notar districtual: O.D. Alesandru Donia Donescu, paroh în Voşlobeni

Forul protopopesesc de I instanță

1. Elie Câmpean, vice-protopopul districtului, președinte
2. Gavril Ciobotariu, paroh în Ghimeș, asesor
3. Simeon Cotta, paroh în Bicaz, asesor
4. Petru Moldovan, paroh în Subcetate, asesor
5. Ioan Dobrean, paroh în Corbu, asesor
6. Alesandru Donia Donescu, paroh în Voşlobeni, notar
7. Demetriu Dragan, administrator parohial în Dămuc, membru supleant
8. Pompeiu Butnariu, paroh în Valea Jidanului, membru supleant
9. Georgiu Gergely, paroh în Frumoasa, membru supleant

Senatul scolastic protopopesesc

1. Elie Câmpean, vice-protopop, președinte
2. Ioan Dobrean, paroh în Corbu, asesor
3. Alesandru D. Donescu, paroh în Voşlobeni, asesor
4. Demetriu Drăgan, administrator parohial Dămuc, asesor
5. Petru Moldovan, paroh în Subcetate, membru supleant
6. Ioan Urzicean, notar cercual în Bicaz, asesor
7. Nicolae Cifrea, proprietar în Bicaz, asesor
8. Augustin Dobrean, comerciant în Tulgheș, asesor
9. Gavril Ciobotar, primar în Corbu, asesor
10. Gavril Filipescu, sub-notar în Bilbor, asesor
11. Gregoriu Pop Ciobotariu, proprietar în Voşlobeni, asesor
12. Gregoriu Trif, docente în Corbu, asesor
13. Nicodim Rus, docente în Voşlobeni, asesor
14. Vasile Trâmbițaș, docente în Bilbor, notar
15. Ioan Platon, primar în Sărmaș, membru supleant
16. Ioan Hurubean, docente în Bicaz, membru supleant

Parohiile

1. ALFALĂU (Joseni) – Biserică din piatră – 1850
 - Casă parohială din bârne – 1879
 - Administrator parohial – Avram Vlad
 - Filie: Gyergyó-Csomfalva (Ciumani)
2. BILBOR – Biserică din brad – 1800
 - Casă parohială – 1865
 - Paroh – Ioan Teslăvan
3. BICAZ – Biserică din lemn – 1862
 - Casă parohială – 1897
 - Paroh – Simeon Cotta
4. CIUC-SÂN-DOMINIC (Sîndomic) – Biserică din lemn – 1787
 - Casă parohială din lemn – 1890
 - Paroh – Dionisiu Solnai
 - Filii: Balanbánya (Bălan), Dánfalva (Dănești), Iáromkut (grup de case răzlece în munți n.n. L. B.), Jenőfalva (Ineu), Karczfalva (Cîrța), Madarás (Mădăraș), Szent-Tamas (Tomești).

5. CIUC-SZÉPVIZ
(Frumoasa-Ciuc)
- Biserică de piatră – 1879
 - Casă parohială din lemn – 1894
 - Paroh – Georgiu Gergely
 - Filii: Coșnea (biserică din lemn – 1875), Livezi, Nădejdea, Birzava, Ciobotani, Ciceu, Soimeni, Delnița, Gîrciu, Siculeni, Păuleni-Ciuc, Pricșetă (munte), Racu, Sumuleu, Sînmihai-Ciuc, Nicoleşti-Ciuc, Miercurea-Ciuc, Tatârbuk (?) – în anul 1898/1899 s-a edificat o capelă corespunzătoare, Toplița-Ciuc, Văcărești.
6. CORBU
- Biserică de lemn – 1839
 - Casă parohială de lemn – 1879
 - Paroh – Ioan Dobreanu
 - Filie: Borsec
7. DAMUC
(azi în jud. Neamț)
- Biserică din lemn – 1847
 - Administrator parohial – Dumitru Drăgan
8. GHIMES
(azi în jud. Bacău)
- Biserică din piatră – 1800 (renovată în 1869)
 - Casă parohială din lemn – 1851
 - Paroh – Gavril Ciobotar – viceprotopop onorar
 - Filii: Ciugeș (azi în jud. Bacău), Lunca de Mijloc, Lunca de Sus
9. SARMAS
- Biserică de lemn – 1815
 - Casă parohială de lemn
 - Paroh – Virgiliu Codarcea
10. GYERGYO-SZT-MIKLOS
(Gheorgheni – sediul Scaunului protopopesc)
- Biserică de piatră – 1900
 - Casă parohială din lemn – 1792
 - Paroh – Elie Câmpeanu – viceprotopopul districtului
 - Filii: Lăzarea, Valea Strîmbă
11. TELEC
(Bicazul Ardelean – azi în jud. Neamț)
- Biserică de lemn – 1832
 - Casă parohială din lemn, cumpărată în 1890
 - Paroh – Aurel Raț
12. TULGHES
- două biserici – una de lemn – 1815
 - una de piatră – 1882
 - două case parohiale – una de lemn – 1841
 - una de piatră – 1881
 - Paroh – Mihail Dobrean – viceprotopop onorar
 - Filie: Corbu-Barasău
13. VALEA-JIDANULUI
(azi în jud. Neamț)
- Biserică de lemn
 - Casă parohială din lemn – 1899
 - Paroh – Pompeiu Butnariu
14. VARVIZ
(Subcetate)
- Biserică – nu este – a ars în anul 1899
 - Case parohiale două – una de lemn – 1838
 - una de piatră – 1896
 - Paroh – Petru Moldovan
 - Cooperator – Vasile Urzică
 - Filii: Ditrău, Remetea
15. VASLÁB
(Voșlobeni)
- Biserică de piatră – 1864
 - Casă parohială din lemn – 1887
 - Paroh – Alesandru D. Donescu
 - Filie: Suseni

În district sunt

• Parohii.....	15	În școala de repetiție.....	328
• Filii.....	40	Feciori.....	185
• Parohi.....	11	Fete.....	143
• Administratori parohiali.....	4	• Suma tuturor școlarilor.....	1495
• Cooperatori.....	2	• Suflete.....	18.890
• Capelani.....	0	• Biserici de piatră.....	5
• Parohii vacante.....	0	• Biserici de lemn.....	10
		• Capele.....	1
• Școlari:		• Case parohiale de piatră.....	2
În școala cotidiană.....	1167	• Case parohiale de lemn.....	15
Feciori.....	711	• Școli de piatră.....	1
Fete.....	456	• Școli de lemn.....	11

Cf. „Sematismul Veneratului Cler al Arhiepiscopiei Metropolitane Greco-Catolice Române de Alba-Iulia și Făgăraș pre Anul Domnului 1900 de la Sânta Unire 200”, Blaj, Tipografia Sematismului Arhiepiscopescan, p. 336-346.

Abstract

*The Church and the Romanian School in the Ciuc, Giurgeu and Cașin area
(between 1848 - 1900)*

The history of the Church and of the Romanian school from the Ciuc, Giurgeu and Cașin area hasn't been sufficiently dealt with in the Romanian historiography.

The spiritual life of the Romanian from this area, from the last two decades of the XIXth century and up to the outbreak of the First World War was marked by the personality of Elie Câmpăanu, teacher, priest, vice-archpriest, and then archpriest.

Despite the straitened circumstances and the political and economical pressures to which the Romanian population was submitted, they didn't succeed in destroying the national identity of the Romanians, even though part of the Romanian population lost its language and its religion towards the end of the XIXth century.

Liviu Boar

Doctorand, Director,

Arhivele Naționale Direcția Județeană Mureș

Str. Crizantemelor, Nr. 8

Tel. 065 - 135064

Târgu - Mureș

ÎNNOIRI MILITARE ȘI EVENIMENTE MAI IMPORTANTE DIN VIAȚA ARMATEI AUSTRIECE ÎN PERIOADA 1849-1859 OGLINDITE ÎN „GESCHICHTE DES K.U.K. INFANTERIEREGIMENTS NR. 63” ÎNTOCMITĂ DE CĂPITANUL MICHAEL SCHNEIDER, BISTRIȚA, 1906

La sfârșitul războiului revoluționar de la 1848-1849 Regimentul II grăniceresc de la Năsăud se afla dispersat în diferite regiuni ale Transilvaniei, Banatului, Bucovinei și Galiției, în scopul menținerii ordinii. Regimentul, ca și districtul din care făcea parte, a suferit pierderi în această perioadă, numărul militarilor căzuți fiind de 500, la care se adaugă pierderi materiale și din rândul civililor. La 11 august 1849, generalul Ludwig Wolgemuth, guvernatorul civil și militar al Transilvaniei, dispune dezarmarea tuturor locuitorilor din această provincie, inclusiv a Regimentului românesc de la Năsăud.

În a doua parte a anului 1850, grănicerii sunt lăsați la vatră, prilej cu care ei caută să-și refacă locuințele complet distruse. Mare parte dintre ei încep activități meșteșugărești, comerciale sau de plutărit; de asemenea, sunt prezenți și în minele de la Rodna. În această situație se găsea Regimentul grăniceresc de la Năsăud în timpul reformelor inițiate de Franz Iosif.

Capitolul 15

1849-1859. Înnoiri militare și evenimente importante

Sângeroaselor deznodăminte al anului 1849 de pe câmpurile de bătlie le-au urmat 10 ani de pace.

În decursul acestei pașnice perioade a binevoit Majestatea Sa a Înaltului nostru Comandant Suprem, în locul reformelor și îmbunătățirilor obișnuite doar parțiale de până atunci, o ordonare bazată pe principii clare, de a realiza o muncă pentru pace, temeinică și însemnată pentru desăvârșirea armatei, în toate domeniile vieții acesteia.

În felul organizării armatei se făcure chiar de la început schimbări noi și importante.

Până în anul 1848 nobilimea era scutită legal de îndeplinirea serviciului militar, deși aceasta nu făcea nici un uz de acest privilegiu, mai mult chiar, fiii săi serveau în număr mare ca voluntari în armată.

De asemenea, perioada de stagiu era una diferită până în acea perioadă, respectiv 14, 10

sau 8 ani, chiar dacă încorporările au fost efectuate în cercurile de recrutare ale țărilor germane și slave, din cele ungare sau italienești, cu care Tirolul se afla pe picior de egalitate.

Peste aceasta, centrele porturilor libere din Triest și Fiume, ca și Dalmația, unde aveau loc recrutări voluntare pentru flotă și neoficiale pentru armata terestră, au rămas complet în afara conscripției.

Prin prescripția provizorie, care a fost dată de către Majestatea Sa Franz Josef I la 5 decembrie 1848, la puține zile după urcarea lui pe tron, a fost inițiată asimilarea. Scutirea nobilimii promisă prin patentă de recrutare din decembrie 1827 de-acum înceta. Prin patentă Imperială din 19 aprilie 1850 a fost extinsă pe mai departe durata de reangajare în armată de numai 8 ani și la țările Coroanei maghiare, mai departe prin Patentă Imperială din 2 februarie 1852, recrutarea cu reangajare de 8 ani în Dalmația, ca și prin patentă din 9 februarie același an pentru orașele Buccari, Fiume și Triest împreună cu zona orașelor sale, însă totuși aplicarea acestei măsuri la Triest a fost momentan amânată.

Armata de odinioară a provinciilor germane era constituită din recruți și rezerviști din toate specialitățile și ducea astfel lipsa vitejiei războinice, ca simplă trupă de infanterie. Infanteristul trebuia să servească până la 45 de ani, dar dacă a mai servit deja ca soldat, până la 38 de ani, și era sustras de asemenea de la viața cetățenească și din calculele de întreținere. Acestor inconveniente le veni în întâmpinare patentă imperială din 31 iulie 1852 prin care Institutul armatei de uscat era desființat și era organizată o rezervă pentru toate țările monarhiei cu excepția granițelor militare. Conform acesteia, fiecare soldat al armatei care aparținea stării de rigoare a trupei, fără deosebire de specialitate și de denumirea trupei sau branșei, era obligat să îndeplinească încă un serviciu de rezervă de 2 ani după satisfacerea celor 8 ani sau mai mult, în mod disciplinar, conform legii, obligație care consta în aceasta, că trupa de rezervă lăsată în patria ei în condiții normale de pace este îndatorată să

se întoarce în serviciul activ în cazul unui război sau în cazul începerii evenimentelor excepționale, pe toată durata acestora.

Ca un pas mai important pe mai departe, de a realiza echivalarea tuturor cetățenilor în fața legii și „reglementarea organizării armatei în mod uniform pe tot teritoriul imperiului”, este de văzut patenta imperială din 29 septembrie 1858. Conform hotărârilor acesteia, armata este organizată: prin înrolarea cadetilor în instituții militare, prin intrare voluntară, prin succesiunea anilor de recrutare, și a funcției și prin înnoirea voluntară a serviciului deja îndeplinit. Înrolarea este obligatorie. Scutirile de aceasta au loc doar în anumite cazuri caracteristice. Serviciul în armată durează 8 ani. După îndeplinire mai este încă de îndeplinit serviciul de rezervă.

În timp ce soldații au pierdut medalia de argint pentru vitejie care se afla în posesia lor deja de mai demult (a cărei primă clasă a fost emisă de Împăratul Josef al II-lea înaintea deschiderii campaniei contra turcilor din 1788 în același timp cu medalia de aur pentru vitejie, cea de-a doua clasă de către Împăratul Ferdinand după încheierea victorioasă a campaniei contra Sardiniei din 1848), de îndată ce ei au cucerit-o pe cea de aur printr-o nouă faptă de arme, la 6 iunie 1849, un decret ministerial făcu cunoscut Ordinul Împăratului, ca pe viitor posesorii de medalii de vitejie, chiar dacă ei obțin un grad superior, „să nu renunțe la cele prim-obținute, așa că toate cele 5 însemne de vitejie pot să împodobească pieptul unui astfel de viteaz”. Medalia de aur și de argint Clasa I „dă fiecăruia dreptul la o alocație a salariului sistematizată complet sau doar pe jumătate”, astfel că posesorul ambelor medalii obține venituri secundare care sunt legate de aceasta pentru fiecare din ele.

Cu ordonanța Imperială din 25 septembrie 1849 Majestatea Sa a fondat un însemn al serviciului militar pentru ofițerii (după al 25-lea și al 50-lea an de serviciu) și trupă (după al 8-lea și al 16-lea an) armatei terestre și flotei imperiale. Scopul acestui însemn de serviciu constă în recunoașterea serviciului militar îndelungat și de calitate și în aceasta oamenii loiali sunt câștigați pentru serviciul de război iar indivizii utili sunt destinați continuării serviciului militar.

Pentru recompensarea serviciilor militare, devotamentului corespunzător ca și a meritelor mai importante în vreme de pace și război, Majestatea Sa a binevoit, prin Înalta Hotărâre din 22 octombrie 1849 de a adăuga crucea meri-

tului militar la banda medaliei de vitejie și prin Înalta Hotărâre din 2 decembrie 1849 de a înființa Ordinul „Franz Josef” cu trei clase. Crucea meritului militar avea doar o clasă. Nu s-a acordat nici o preferință pentru nobili sau privilegii asemănătoare. Cu aceasta sunt luați în considerare doar ofițerii combatanți, care au realizat servicii deosebite de folositoare în război prin înaltă conștiință și hotărâre, în vreme de pace prin zel și putere de muncă ieșite din comun.

Pe 16 octombrie 1849, Majestatea Sa extinde ordinul peste întreaga armată.

Ca autoritate centrală peste armata imperială și regală a fost întemeiat „Înaltul Comandament Suprem”. Cele 12 corpuri de armată existente, de infanterie, unul de rezervă și unul de cavalerie, au fost împărțite în patru armate. Comandamentul primei armate își avea sediul la Viena, al celei de-a doua la Milano, al celei de-a treia la Ofen, al celei de-a patra la Lemberg.

Pentru „căpitan-locotenent” și „sublocotenent-de îndatorire mai mare sau mai mică” a fost creată denumirea de rang „Căpitan clasa 2-a și „Sublocotenent clasa 1-a și a 2-a”.

Cu Înaltul Ordin din 30 august 1849 a fost introdusă pentru infanterie haina albă cu guler scrobit și rând dublu de nasturi ca și în locul hainei-capot cenuși, paltonul cenușiu cu două rânduri de nasturi. Ca însemn de rang pentru ofițerii superiori și de stat major intrau stelele în locul șnurului. Doctorul de regiment obține pe lângă îndatoriri însemnele de grad ale căpitanului, jumătatea mai în vârstă a medicilor șefi pe acelea ale locotenenților majori, cei mai tineri pe acelea ale locotenenților.

Anul 1850 pregăti sfârșitul îndelung așteptat al dezordinii obișnuite de până atunci, că indivizii cu reputație proastă din artilerie și cavalerie să fie mutați la infanterie. Indivizii pedepsiți de două ori marțial au fost încartiruiți în companiile disciplinare organizate în garnizoanele Komore, Timișoara, Alba-Iulia, Theresienstadt, Olmutz și Mantua.

La 1 noiembrie apără pentru prima dată monitorul armatei.

La 20 noiembrie armata suspendă suplimentarea pusă în anul precedent la constituție în jurământul de drapel.

Cu 1 martie 1851 intră în vigoare un nou regulament de exerciții și instruire.

Pălăria cu boruri aurii, prevăzută cu penaj negru de cocoș, a ofițerilor de stat major din infanterie a fost înlocuită prin căciula de ulan. Aceasta obține ca emblemă vulturul imperial în locul cocardelor și împletiturilor de până atunci.

Către mijlocul anului s-a realizat o normalizare a salariului pe timp de pace. Salariul anual al locotenentului clasa a 2-a era de 400, a locotenentului clasa 1 de 450, a locotenentului major 500, a căpitanului clasa a 2-a 700, a căpitanului clasa 1-a 900, a maiorului 1200, a locotenent-colonelului 1500, a colonelului 1800 de guldeni. Salariul pe timp de pace află o mărire lunară în situație de alarmă, și chiar la ofițerii inferiori cu 12, căpitani cu 20, maiori și locotenenți colonei cu 35, la colonei cu 40 de guldeni. În vreme de război, mărirea lunară a salariului de pace se ridică la ofițerii subordonați cu 20, căpitani cu 30, maiori cu 60, locotenenți-colonei cu 80, la colonei cu 120 guldeni monedă convențională.

Pentru a asigura în armată capacitatea continuă de ripostă și o organizare normală prin trupa instruită sub toate aspectele, Înalțul Comandant Suprem dispuse prin ordinul din 1 august 1852 sistemul modificat de depozit după diverse specialități. Fiecare regiment de infanterie de linie obține un batalion de depozit cu 4 companii. Despre aceasta mai multe la organizarea Regimentului în anul 1860.

Pentru grănicerii militari a intrat în vigoare prin patentă din 7 mai 1850 o nouă lege de bază, care le dădea „vitejilor și credincioșilor grăniceri”, cărora le oferea avantaje esențiale, ca o „mulțumire cinstită din partea Împăratului lor”. Organizările militare ale graniței nu aflară prin aceasta nici o schimbare, poate doar raporturile cetățenești, care purtă înaintea de aceasta un pur caracter feudal. Raportul de utilizare a dreptului de proprietate dedus din asociațiile nobiliare de arendare existente până atunci după legea de proprietate a grănicerilor din 1807 se suprimă, și toate bunurile care se aflau în posesia locuitorilor de la graniță deveniră de acum înainte proprietatea comună a comunităților de graniță. Se ridicau limitările impuse până acum grănicerilor în învățarea comerțului, a meșteșugurilor, artelor și științelor, mai departe se încheia obligația de odinioară în a realiza munca fiscală plătită și neplătită. În orașele existente sub numele de comunități militare de graniță intră în aplicare norma de conscripție și recrutare generală.

Un Înalț ordin din 21 ianuarie 1851 prescrie unirea corpului ingineresc cu cel de sapeuri și mineri, cele trei corpuri constituind acum unul singur: arma de geniu. Cu Hotărârea Imperială din 6 aprilie 1860 au fost create în locul celor 12 batalioane de geniu de până atunci, două regimente de geniu, care constau fiecare din 4

batalioane de infanterie și un divizion de depozit. 4 batalioane au fost desființate.

Deoarece cu cavaleria se făcuse experiența că ulanii realizau de preferință servicii de cavalerie ușoară, a fost ordonată prin Înalțul decret din 6 mai 1851 transformarea regimentului de cavalerie ușoară în regiment de ulani și a fost refăcut doar al patrulea regiment ca regiment de Dragoni.

Școlile militare, care erau constituite odinioară din institute izolate au fost legate într-un sistem organic prin noua organizare din 12 februarie 1852 și completate. De acum înainte ele sau descompus prin transformarea caselor de educație a regimentelor în institute militare propriu-zise (case de educare a militarilor inferiori și superiori, institute pentru cadeți, academii militare) și institute militare înalte (Institutul de teorie militară, institutul central de echitație, Înalțul Curs de artilerie și geniu la academiile și școlile de război respective), cu hotărârea de a forma ofițeri ai tuturor armelor pentru ranguri înalte, dar de preferință pentru statul major general.

Căciulile de urs ale grenadirilor au fost înlăturate. În locul lor intră căciula de ulan de infanterie. Grenadierii se deosebeau de fusilieri de acum înainte doar prin sabia scurtă și grenadele de alamă la buzunarul de cartușe și aruncătoare. În caz de război cele 4 companii de grenadieri ale unui regiment se constituiau într-un batalion.

Infanteria de linie a fost adusă la 62 de regimente, și prin Înalta hotărâre din 27 decembrie 1859 la 80 de regimente.

La 18 februarie 1853 a fost încercat un atentat mișelesc asupra Majestății Sale Împăratului Franz Josef I, cu ocazia unei plimbări pe bastionul cetății din Viena de către Johann Libeny, o calfă de croitor născut la Csávár în Ungaria. Nelegiutul atentat a fost evitat în mod fericit de către însoțitorii Majestății Sale, adjutantul Maximilian O'Donnel și cetățeanul vienez Josef Ettenreich. După atentat, primele cuvinte ale Majestății Sale au fost: „Așa s-au manifestat și bravii mei soldați în Milano!” Ele sunt o frumoasă expresie a marelui respect al Majestății Sale pentru armată.

La 1 iulie a fuzionat ministerul de război în comandamentul militar superior. Agenții comandanților militari ai țării trecură la comandanții de armată.

În locul furierilor și servitorilor privați de până atunci, au fost sistematizate ordonanțele (manta albastru deschis cu gulere scrobite,

pantaloni albastru deschis, capă albastru deschis cu dungi roșii).

La 2 martie amiralul rus prinț Mentschikoff intră în haină de călătorie și cizme prăfuite în Divanul îmbrăcat de sărbătoare, și ceru în numele stăpânului său, a țarului Nicolae, stăpânul tuturor rușilor de la sultanul Abdul Medschid protectoratul peste creștinii ortodocși din imperiul otoman. Cererea a fost respinsă. La 7 iulie sosi prințului Michael Gortschakoff ordinul de a trece Prutul cu două armate a câte 40 000 de oameni conduse de generalii Lüders și Danneberg și de a ocupa Principatele Dunărene. La 4 octombrie Poarta declară război Rusiei. La 28 martie 1854 urmă din partea puterilor vestice, Anglia și Franța declarația de război către țarul Nicolae. Austria se menținu în expectativă. Se mulțumi cu constituirea unui corp de observație sub comanda mareșalului de infanterie Coronini spre Serbia în iarna lui 1854. În tratatul din 20 aprilie 1854 Austria și Prusia declarară că încercarea Rusiei de a-și alipi Principatele Dunărene înseamnă pentru ele stare de război. Sub înaltul ordin al generalului de artilerie Hess au mai fost mobilizate armata a 3-a (comandant: general de cavalerie, guvernator militar și civil al Ungariei, Arhiducele Albrecht), a 4-a (comandant: general de cavalerie Schlick) și o parte a armatei 1-a. După o întâlnire personală a Împăratului Franz Josef cu Împăratul Friedrich Wilhelm al IV-lea în Teșin a fost cerută la 10 iunie la Pressburg evacuarea Principatelor Dunărene. Austria încheie cu Poarta un tratat care o îndreptățește pentru ocuparea Principatelor Dunărene. Trupele imperiale ocupară succesiv Moldova și Valahia. Bătrânul conducător al trupelor ruse, prințul Paskewitsch își retrase trupele înapoi peste Dunăre și Prut. Moldova și Valahia au fost evacuate la mijlocul lui septembrie și au fost de acum înainte ocupate de trupele austriece. Austria era hotărâtă să întâmpine cu armele o nouă pătrundere a rușilor. Totuși, nu veni vreo contribuție activă a monarhiei noastre în războiul oriental. La 2 martie 1855 mândrul și încăpățânatul Nicolae I muri neașteptat de repede. Fiul și succesorul său Alexandru al II-lea continuă războiul. În mai sosi și corpul de ajutor sardinic, al lui Victor Emmanuel pentru alipirea la trupele puterilor vest-europene pe sângeroasele teatre de luptă din Crimeea. La 8 septembrie căzu Sevastopolul. La 30 martie 1856 se ajunsese la o înțelegere la Paris, între cele 4 mari puteri Rusia, Anglia, Franța și Austria, cu Turcia, Prusia și

Sardinia, potrivit căreia era asigurată integritatea teritorială a Imperiului Otoman, Principatele Moldova, Valahia și Serbia erau puse, pe lângă suzeranitatea Turciei, încă sub protecția puterilor semnatare, a fost garantată egalitatea creștinilor cu mahomedanii de către toate Marile Puteri, Marea Neagră era declarată neutră și au fost închise porturile acesteia tuturor navelor de război în scopul înlăturării ponderii rusești în apele pontice.

La 24 aprilie 1854 Majestatea Sa Împăratul se căsătorii cu Înalta Sa Alteță Regală prințesa Elisabeth Eugenie Amalia, fiica Alteței Sale Regale a Hertogului Maximilian Josef von Bayern.

Înaltul ordin scris din 15 ianuarie 1855 puse capăt influenței Majestății Sale Împărăteasa Elisabeta la amenda bății la stroy, a așa numitei treceri printre verigi.

Cu Înalta Hotărâre din 29 iunie a fost limitat dreptul comandanților de a aplica pedepse disciplinare prin lovituri de baston. Comandantul de regiment avea voie să adjucece doar 40 de lovituri de băț, comandantul de batalion 30, comandantul de companie 20.

La 1 iulie apărură o nouă lege a pedepsei militare care este astăzi încă în vigoare.

În anul 1856 se începu pentru prima dată plata salariilor ofițerilor în avans, în loc de devans cum era până acum.

În acest an infanteria a fost dotată cu arme cu capsule, sistem Lorenz-Wilkinson.

La 8 decembrie apărură în locul „cercurilor de recrutare” „cercurile de completare”. Monarhia a fost împărțită fără granițele militare în 64 de cercuri principale și 8 cercuri auxiliare.

În sensul „Statutului de organizare pentru armata cezaro-crăiască” din 25 ianuarie 1857 fiecare regiment de infanterie se compunea pe timp de pace dintr-un stat major cu 4 batalioane a câte o companie de grenadieri și 5 de fusilieri. În vreme de război se repartiza un batalion de depozit la 4 companii și la Înaltul Ordin special încă un batalion de grenadieri la 4 companii. În locul celor 4 locuri de caporal intrate la fiecare companie intrară 4 „conducători de grupă” cu distincțiile de până arunci ale plutonierului (3 stele de cârpă albă), în timp ce plutonierii obțineau încă o bordură subțire de mătase galbenă (cum se mai folosește și astăzi). Auditoriul păgubea caracterului ofițerului și a fost adăugat părților militare.

La 18 iunie Majestatea Sa Împăratul Franz Josef I sărbătorește la Viena centenarul fondării Ordinului Militar Maria Teresa, întemeiat de

către marea Împărăteasă în amintirea victoriei de la Kolin. Au fost prezenți toți membrii din țară ai Ordinului și mulți din armate străine.

Dar în strălucitorul cerc de eroi, care-l înconjură pe Înaltul Nostru Comandant Suprem lipsea cel mai vrednic dintre cei vrednici. Lipsea bătrânul mareșal Radetzky, ce-l mai vechi cavaler, pe care acest însemn de ordin militar îl împodobeau de 58 de ani. Din Verona, de pe patul său de suferință, mareșalul trimise bătrânilor săi frați de arme cel mai cald salut.

Sănătatea nu i-a mai revenit.

Neegalat în loialitatea față de comandantul său suprem ca și în dragostea sa față de armată, mareșalul Josef Radetzky von Radetz muri la 5 ianuarie 1858 la Villa Reale, la castelul imperial de la Milano, în al 92-lea an al vieții sale eroice plină de faimă, după ce Providența i-a îngăduit să dedice serviciului mai mult de 72 de ani sub domnia a cinci armate imperiale. Unul dintre cei mai mari comandanți de oști ai Austriei trecuse în neființă, unul dintre primii dintre aceia care au purtat departe străvechea glorie militară austriacă, peste mărcile monarhiei, și lui însuși i s-a creat valoarea cuvenită în cele mai îndepărtate zone. Și în timp ce aproape toți eroii dinaintea lui plăteau tributul lor naturii la intrarea în adâncă bătrânețe și cum soarele care apune abia dacă mai aruncă o lumină mată în jurul său, Radetzky a atins în al 81-lea an al vieții sale cea mai înaltă culme a celebrității. Surprins de revoluție în fruntea unui pâlcc de armată luptând cu trădarea și cu slăbiciunea, fără bani și resurse, complet nepregătită pentru un război, atacat de întreaga Italie, el triumfă asupra tuturor dușmanilor săi. „Noroc bun, comandantul meu”, – strigă barda patrii – „Scoate sabia! Nu doar pentru glorie, de partea ta este Austria, noi ceilalți suntem ruine”. El și armata sa au fost bazele pe care clătinătorul tron habsburgic s-a înălțat din nou și strălucitor. „Credința ne-a făcut învingători”, astfel scria bătrâna mână; „căci doar din credință poate să încolțească m-a selecționat pe mine, cel mai bătrân în armată, de a arăta lumii că credința trebuie să învingă. Toți șovăiau, toți dușmanii noștri anunțau jubiland moartea frumoasei Austrii. Ultima stâncă era armata și aceasta nu se clătina. În ea se încercară inutil valurile furiei distrugătoare și mai frumos decât niciodată urcă setaua Austriei din cea mai adâncă noapte”.

Încă în ziua morții lui Radetzky se dădu următorul ordin pe armată: „Voinței Atotputernicului I-a fost pe plac, ca pe cel mai bătrân veteran al armatei Mele, pe victoriosul ei comandant, cel mai credincios servitor al meu, pe Feldmareșalul Radetzky să-l cheme la El.

Gloria sa nemuritoare aparține istoriei. Totuși, cu aceasta numele său de erou va rămâne păstrat pentru totdeauna armatei mele și regimentul Meu al 5-lea de husari îl va purta de-acum înainte pentru totdeauna.

Pentru a da expresie durerii armatei care suferă laolaltă cu adâncă mea durere, ordon pe mai departe, ca în fiecare cazarmă militară să se țină pentru răposat un Tē-Deum festiv și să fie ținut doliu de către întreaga mea armată și flotă de-a lungul a 14 zile. Toate stindardele și steagurile vor purta în această perioadă crep”.

Viena, 5 Ianuarie 1858

Franz Joseph

Nu doar Austro-Ungaria* ci și întreaga Europă plângea pierderea de neînlocuit. Din multe armate germane se grăbeau delegații de ofițeri spre Viena pentru a da în numele Germaniei dovada onoarei, pe care o dedicau și armatele străine eroului decedat. Mulți suverani germani au ordonat doliu trupelor lor. Armata rusă, căreia Radetzky îi aparținea ca feldmareșal și ca proprietar al unui regiment de husari, puseră un doliu de trei zile la ordinul Împăratului lor și mulți ofițeri ruși au participat la funerariile de la Milano și Viena.

Din comandamentul Corpului 2 de armată, maestrul de armată Fr. Gyulay, însoțit de peste 20 000 de oameni ai celor mai frumoase trupe, conducea cortegiul funerar pe străzi spre domul milanez. Mai mulți arhiduci, 40 de generali și peste 100 de ofițeri urmau sicriul. Transportarea corpului de la Milano la Viena a urmat pe un dric special proiectat pentru aceasta. Soldații tuturor trupelor armatei italiene împodobiți cu medalii l-au însoțit pe răposatul erou spre Viena.

La ordinul imperial sicriul a fost întâmpinat în toate garnizoanele militare de către corpul ofițeresc și o companie de onoare.

Pe 17 ianuarie, cortegiul funerar sosi la Viena.

În ziua următoare, la orele 11 ale amiezii, cortegiul trecu poarta Arsenalului și a fost condus pe glacis de o companie de onoare și de o

* Întrucât autorul a scris această lucrare la 1906, uită probabil neintenționat că la data morții lui Radetzky nu exista încă Monarhia Austro-Ungară.

brigadă de cavalerie, unde întreaga garnizoană și un număr imens de ofițeri autohtoni și străini au acordat un ultim onor nemuritorului Mareșal.

Cea mai mare onoare i se făcu eroului întors acasă, când s-a așezat Majestatea Sa Împăratul și Regele Franz Josef I în persoană cu sabia scoasă, în fruntea trupelor pornite în marș. Stăpânul Austro-Ungariei își conduse cel mai credincios slujitor la mormânt. Trupele prezentară armele, drapelele cu crep se aplecau spre pământ, începu marșul de tristețe Radetzky, și Împăratul își coborî în adâncă tristețe sabia. Întreaga Austro-Ungarie simți ce-a pierdut. Cortegiul funerar se îndreptă spre biserica mitropolitană Sf. Stefan unde continuă binecuvântarea festivă. Apoi se merse spre gara de nord. Sicriul a fost mutat pe vagonul mortuar în timp ce trupele au tras trei salve de înmormântare. Majestatea Sa și-a coborât încă odată sabia în mișcare adâncă, în vreme ce corpul trecea prin fața sa.

Învelișul mortuar al Mareșalului a fost așezat în Wetsdorf, între Stokerau și Maisau.

La 21 august seara avu loc nașterea prințului moștenitor Arhiducele Rudolf Franz Karl Josef. Majestatea Sa binevoind în ziua următoare să numească pe prințul moștenitor ca titular colonel al Regimentului 19 infanterie de linie. „Vreau, ca fiul dăruit prin grația divină să aparțină de la intrarea sa în această lume bravei mele armate” (Ordin de armată dat la Schönbren, 22. august).

În legătură cu introducerea unui nou etalon monetar, a „etalonului austriac” în locul „monedei convenționale” de până atunci, stă o nouă reglementare a salariilor în armată. Reforitor la salariile ofițerilor și soldaților trupei, vezi anul de fondare al Regimentului 1860.

Deja la Congresul de pace de la Paris (1856) marele om de stat Camilo Cavour primul ministru și consilier al lui Victor Emanuel a adresat Marilor Puteri cererea de a elibera Italia de sub jugul străin și de a recunoaște unitatea și independența națională a acesteia. În ciuda simpatiei Fraței și Angliei, care și-a asigurat mica Sardinie prin ajutorul său în războiul Crimeii, cererea lui Cavour în fața Congresului nu află nici o atenție. Totuși ea constituie pe mai departe programul politic al tuturor partidelor naționale italienești din Alpi până în sudul Siciliei. Peste întreaga peninsulă au fost organizate societăți, a căror străduință vizau alungarea micilor prinți dependenți de Austria, ca și independența și autogovernarea Italiei. Alierea mcreu crescândă în peninsulă con-

strânse casa domnitoare de Savoya-Piemont ca singură dinastie autohtonă de a se pune în fruntea mișcării naționale dacă nu voia să piardă conducerea năzuințelor populare în favoarea partidelor radicale. Situația tensionată a lucrurilor excludea o aplanare pașnică a contradicțiilor. Războiul era doar o problemă de timp. Austria se afla acum izolată. Atitudinea sa în războiul oriental i-a atras dușmănia Rusiei, fără a-și câștiga prietenia puterilor vestice. Interesul Angliei pentru unificarea Italiei se făcu cunoscut tare și pe șleau. Gândurile lui Napoleon al III-lea erau îndreptate spre nimicirea puterii și preponderenței Austriei în Italia. Adâncă neîncredere și rivalitatea înrădăcinată a Prusiei ca și pluriconducerea care cădea greu federației germane excluderă gândurile susținerii din partea imperiului german.

Austria și Sardinia se înarmară cu toate forțele. Încercările de mediere din partea Angliei, Franței și Prusiei rămăseseră lipsite de succes.

La 23 aprilie 1859 cabinetul vienez dădu un ultimatum celui sard, în care era expusă cerința demobilizării armatei și dizolvarea Corpului de voluntari în trei zile. Torino a refuzat. Pe 29 și 30 aprilie maestrul de infanterie Gyulay trecu Ticino.

Napoleon aranjă lucrurile astfel încât Austria să fie nevoită să înceapă ostilitățile. Într-un manifest de război el învinovăți Monarhia de ruperea păcii și își impuse ca obligație de a se opune autorității Austriei.

Războiul începu.

Norocul în război era potrivit armatei austriece. S-a ajuns la aparența că spiritul lui Radetzky s-a despărțit de armată și succesul militar al Austriei a coborât în mormânt odată cu bătrânul Feldmareșal victorios.

La Magenta (4 iunie) și Solferino (24 iunie) francezii reputară victoria.

La 8 iulie se ajunsese la încheierea unui armistițiu la Villafranca, căreia îi urmă la 11 iulie pacea preliminară de la Villafranca și pe 10 noiembrie tratatul definitiv de pace de la Zürich.

Austria cedă țara lombardă, pentru a cărei posesiune a curs deja mult sânge, cu excepția Mantuei și Pecirei, lui Napoleon, care le schimbă contra Savoyei și Nizzei, de la Sardinia.

Influența decisivă de până atunci a imperiilor în Peninsula apeniună s-a rupt și s-a pus baza unificării statale a Italiei.

După încheierea păcii, Majestatea Sa Franz Josef I se îngriji să facă cunoscut oștirii următorul Ordin pe armată:

„Bazat pe bunul meu drept, am intrat în luptă pentru reluarea tratatelor, bazându-mă pe însuflețirea popoarelor mele, pe vitejia armatei mele și pe aliații naturali ai Austriei.

Mi-am găsit popoarele pregătite pentru orice sacrificiu; luptele sângeroase au arătat din nou lumii curajul eroic și disprețul față de moarte al bravei Mele armate, care luptând în inferioritate, după ce mii de ofițeri și soldați și-au pecetluit cu moartea loialitatea privind bucuroși în față continuarea luptei fără a conțeni în putere și curaj.

Fără aliați, cedez doar în fața raporturilor nefavorabile ale politicii, aliați a căror obligație față de mine mai ales este, de a nu considera ca inutil sângele soldaților mei ca și sacrificiul popoarelor mele.

Din toată inima, mulțumesc armatei mele; ea mi-a arătat din nou că mă pot baza pe ea necondiționat în viitoarele bătălii.”

Verona, 12 iulie 1859

Franz Joseph

La 22 ianuarie 1851 a fost desființat și regimentul grăniceresc de la Năsăud, prin rescript imperial. Vestea a provocat o mare dezamăgire

în rândul locuitorilor districtului, care luptaseră de partea Casei Imperiale în ultimul război și se arătaseră fideli acesteia ca de fiecare dată. Li s-au spulberat prin aceasta numeroase speranțe de mai bine, mulți având în continuare de suferit de pe urma situației grele provocate de revoluție. În semn de mulțumire pentru serviciile aduse, Împăratul le conferi dreptul de a se folosi în continuare de munții revendicați, ca și de alte surse și venituri din averile pe care le posedau până atunci. Dar aceste prevederi n-au fost respectate, bunurile grănicerești fiind luate mai târziu de către stat (fisc), ceea ce a dus la înrăutățirea permanentă și treptată a situației sociale și economice a locuitorilor acelor zone. Dar, în urma numeroaselor petiții și permanentelor delegări, Curtea Imperială a aprobat înființarea, în 1861, a Districtului autonom al Năsăudului.

Prin desființarea Regimentului II de graniță de la Năsăud, s-a încheiat o perioadă palpitantă și frumoasă din istoria acelor ținuturi, care perioadă a fost una extrem de interesantă pentru populația românească a zonei, grănicerii având o situație aparte în comparație cu ceilalți români din Transilvania, meritele lor pe câmpul de luptă fiind răsplătite de către Suveranii austrieci.

Zusammenfassung

Militärische Neuerungen und wichtigere Ereignisse im Leben der österreichischen Armee in der Zeitspanne 1849-1859 wiedergespiegelt in der Monographie „Geschichte des k.u.k. Infanterieregiments nr. 63” von Michael Schneider

Michael Schneider erzählt uns über die militärische Reform des österreichischen Heers, über das neue Rekrutierungssystem, über die neuen Uniformen der Mannschaft und Offizieren, über das neue Belohnungssystem. Eine große Teil des Abschnittes wurde dem großen Feldmareschal Radetzky gewidmet. Schneider betrachtete ihn als einen den größten Kämpfer der Neuzeit. In der dritten Teil handelt sich um die Kriege mit Italien und Frankreich, am Ende deren Österreich besiegt wurde.

Der II. rumänische Grenzregiment wurde am 11. August 1851 abgeschafft, nachdem er treu dem Österreichischen Haus wurde. Der österreichische Heer ist reformiert, auch die Grenzregimenten aus Siebenbürgen, deren Bewohner die wirtschaftlichen, sozialen und militären Folgen der Reform zu leiden hatten.

Dorin Ioan Rus
Muzeograf, Muzeul de Istorie Mureș
Tg. Mureș, Str. Horea, nr. 24
Tel. 065/136987
Tg. Mureș

CORESPONDENȚĂ DE LA ROMÂNII DIN SECUIME ÎN „GAZETA TRANSILVANIEI” DIN 1890

Chiar în primul număr al „Gazetei” din 1890, la rubrica „Știrile Zilei” este făcut cunoscut faptul că au fost hirotoniți, de dată recentă, mai mulți preoți ortodocși, printre care și „Nicolau Bucșa pentru comuna Verghiașu (tractul Cohalmul]. Evenimentul va fi avut loc, desigur în anul precedent, 1889.

În numărul din 3 ianuarie 1890, „Gazeta” publică emoționantul necrolog Morții noștri în anul 1889. Se arată că „Dintre numeroasele cazuri de moarte ivite în decursul anului în sânul națiunii noastre de dincoace de Carpați amintim pe următorii bărbați mai mult ori mai puțin meritați pentru cauza română, ale căror nume le înșirăm în ordine aproximativ cronologică ...” Printre aceștia sunt pomeniți și Ion Popescu, episcop în Caransebeș, Ioan Auranu, „pretore în retragere în Sermașu (azi Sârmaș, HG – lângă Tulgheșu), Nicolae Popu, preot în Feneșu săsesc (azi Florești, CJ), Partenie Trombitașiu de Bethlen (azi Beclean, BV), preot și protopop în Târgu Mureș, Petru Grama, învățător în Sântejude (CJ), Dimitrie Moldovan, consilier aulic pensionat în Sibiu, Sigismund Victor Popu de Șomcuța Mare, fost căpitan suprem al Chioarului (Cetății de Piatră) ș.a. De dincolo de Carpați nu lipsesc „nemuritorul poet Mihailu Eminescu, răposat în iunie la București” și Veronica Micle, „distinsa poetă, răposată în iulie la mănăstirea Văraticeu, din România”.

O primă corespondență de la românii din secuime, publică redacția „Gazetei” în numărul din 17 ianuarie 1890 și era trimisă din Casonulu mare (azi Plăeșii de Sus HG), scrisă la 28 decembrie 1889 și este semnată: X... În corespondență se spune următoarele:

„On. D-le Redactor !

Emoționat de fapta nobilă și demnă de imitat a d-lui Ștefan Șandor, paroch gr. cat.român și a credicioșilor săi din parochie gr. cat. Română a Casonului mare din Săcuime, vă aduc la cunoștință următoarele :

Fiind biserica gr. cat. Română din Casonul mare înainte de aceasta cu 5ani într-o stare desolată, așa că pe deoparte nu corespundea legilor, și de altă parte, în privința spațiului era insuficientă pentru numărul însemnat al poporenilor – lipsa de a se cdifica o biserică

nouă, corespunzătoare și mai spațioasă, deveni urgentă. La început lucrul părea cam greu de realizat, căci băieții poporeni se temeau de spe-sele, enorme pentru ei, recerute la realizarea scopului din chestiune, dar credincioșii din Casonul mare, la îndemnul zelosului și activului lor paroch și conducător Ștefan Șandor, vazând că nu e consult a amâna această cauză momen-tuasă de pe o zi pe alta, n-au întârziat a se ocupa mai serios cu această chestiune. Înainte de toate își cumpără un loc de 330 fl. v. a., pe care după ce viribus unitis (bărbații uniți) își procură mate-riatul de lipsă, cu bani încurși din reparații, și-au edificat o biserică frumoasă de piatră, prețuită la 6000 fl., în care sumă se cuprind cu ajutor din alte părți numai 400 fl. dăruți din partea Maiestății Sale și a mai multor familii private.

Această biserică s-a sfințit prin dl. Ioan Șolnai, protopopul treiscaunelor, în onoarea sântilor îngeri tutelari Mihail și Gavril, în ziua de 6 martie 1887, totuși aceea numai acum e gata, prevăzută fiind cu cor pentru tinerime și școlari, scaune frumoase pentru credincioși, candelabre și alte ornamente sacre prețioase. Biserica e acoperită cu țiglă, iar turnul cu tinichea. Cu un cuvânt, biserica gr. cat.română din Casonul mare este deja gata și aranjată în cel mai frumos mod. Îți râde sufletul văzând pe credincioșii noștrii români mergând regulat în toate duminicile și sărbătorile îmbrăcați românește frumos și curat, veseli, cu cartea de rugăciuni subțioară, plini de reverință și pietate la noua lor biserică, pentru ca în ea să se roage și rugându-se să se mântuiască.

Pentru nobila stăruință, prin care dl. Ștefan Șandor a ajuns la acest mândru rezultat, eu îl felicit cu căldură și-i doresc lungă și fericită viață, ca să mai poată îndemna și conduce pe credincioșii săi la împlinirea multor asemenea fapte nobile, morale și creștinești, plăcute înaintea oamenilor și a lui Dumnezeu.

Așadar, o comunitate românească la începutul unei noi vieți, cu o biserică frumoasă și nouă, cu credință într-un destin mai bun și mai demn, cu un conducător spiritual destoinic și deosebit de activ când era vorba de interesele supreme ale neamului său.

Dintr-un reportaj despre concertul dat în Brașov în „preseara Anului Nou” 1890 de către

Reuniunea română de gimnastică și de cântări din localitatea de la poalele Tâmppei, aflăm că punctul al doilea din program „a fost executat de un plăcut și dorit oaspe, de gentila domnișoară Elena Florianu, fiica domnului președinte de tribunal din Odorheiu, I.Florianu” care „a executat poloneza Es-dur de Chopin, cu multă virtuozitate și cu un efect într-adevăr artistic, ceea ce a făcut ca așteptările publicului să fie întrecute. După repetiție și zgomotoase aplauze a mai adus, d-soara Florianu, un număr afară de program, o rapsodie de Liszt, în executarea căreia a dovedit și o admirabilă tehnică”. Tatăl ei, Ioan Florian, este menționat în „Gazeta din 5/17 1890 că a donat 1 florin pentru repararea bisericii din Bârgău, Bistrița.

Și obștea românească ortodoxă din Dobolii de Jos nu s-a lăsat mai prejos în acțiunea lor de statuare a unui nou făgaș de viață spirituală și morală prin ridicarea unei noi biserici. În numărul din 10/22 ianuarie 1890, „Gazeta” publică următoarea „Dare de seamă și mulțămită publică” din Dobolii inferiori, semnată de preotul Nicolae Puianu la 13/25 decembrie 1889.

„Pentru zidirea unei biserici române gr. or. În Dobolii inf. (Treiscaune) au mai incurs din Săcele următoarele sume colectate de la d-nii:

Din Turcheș: Marin Băzărea 1 fl., Ioan Pascu Căciulă 1 fl., Radu Moroianu 1 fl., Alecu Vidrighin 1 fl., Maria Mateiu Jige 40 cr., Nicolae Panțu 1 fl., Radu M. Odor 1 fl., Gavrilă Burlăcescu 1 fl.

Din Bacifalău: Alexe Chițu 50 cr., Alexie Băncilă 46 cr., Dumitru Comșa 30 cr., Andreiu Benteoiu 1 fl., Toma Bronea 20 cr., Niță Chirvase 20 cr., Maria Ioniță 10 cr., Maria Ilie Stroe 4 cr., Ioan D. Comșa 20 cr., Dragomir Ciopală 20 cr., Toma Frateș, paroch 1 fl.

Din Cernatu: George Urdea, preot 1 fl., Ioan Munteanu 2 fl., Ioan Perlea 20 cr., Neagoe Giuvlea 10 cr., Radu Ardelea 40 cr., Ioan Șerban, croitor 20 cr., Nicolae Roșculeț 40 cr., Ana R. Belu 40 cr., Nicolae Pană 20 cr., Stan Căciulă 20 cr., Ioan Băloiu 1 fl., Paraschiva Munteanu 40 cr., Maria Radu Jalea 10 cr., Dumitru Perșoiu 60 cr., George Grecu 30 cr., Ioan Tolea 1 fl., Vasile Pascu 1 fl., George Ciopală din Turcheș 1 fl. Neghy Mihaliy 10 cr., Ioan Jelea 1 fl., Eremia Tomoșoiu 40 cr., Radu Stoian 20 cr., George Stoian 1 fl., Voicu Roșculeț 1 fl., Ioan Ardelea 1 fl., 50 cr.

Satulung (biserica Sf. Arhangheli): A. Verzea 1 fl., Ioan Burtea 1 fl., Vasile Lupan 40 cr.,

Paraschiva P. Manole 50 cr., Ioan Sasu 20 cr., Radu N. Butu 1 fl., Vlad Manole 1 fl., Ioan Păltănia 1 fl., Ioan I. Bodeanu 1 fl., Drăgan Pătau 1 fl., Manole Costea 1 fl., Ion Aldea 20 cr., Radu Nica Popa 40 cr., George T. Medianu 20 cr., Ilie Verzea 4 cr., George Aldea et. comp. 1 fl., George Golea 2 fl., Moise Ciută 1 fl., Ion Nistor 20 cr., Radu Beșleagă 40 cr. Ioan Dorca, învățător diriginte 1 fl. 50 cr., Radu Tocitu 1 fl., Ioan Popa 12 cr., Nicolae Țiuțiuanu 2 fl.

Aceste sume, conform ordinului mai înalt bisericesc s-au transpus epitropiei bisericești din Doboli inf. spre manipulare.

Toți mărinimoșii ajutători primesc și pe această cale adâncă noastea mulțămită. Tatăl Ceresc să le răsplătească însuși și înmiit.

Totodată primească mulțămire profundă și M.O. preoți: Radu Popea, Victor Popea, Alexie Verzea, George Urdea și Toma Frateș din Săcele pentru sprijinul moral dat la întreprinderea colecției noastre.

Dea ceriul ca sub păstorirea înțeleaptă și armonică a dâșilor să prospereze poporul, biserica și școalele din Săcele și în aceste zile de grele încercări.

Este emoționant acest gest de solidaritate al românilor mai înstăriți din Săcele, care au putut trăi mai bine în mediul scaunului săsesc Brașov decât românii din secuime care erau supuși mereu unor „grele încercări”.

Dar speranța le-a fost pentru românii din secuime un prețios aliat, asemeni unui curcubeu ce se ivește uneori ca un miracol în anotimpuri vitrege. Simbolic este și acel curcubeu despre care „Gazeta” scrie în numărul din 18/30 ianuarie 1890: „În 24 ianuarie n. s-a văzut în Seps-Sângeorgiu (Sfântu Gheorghe, CV) un frumos curcubeu peste lanțul de munți ai Bodocului și Baraoltului. Temperatura era de 4.5 grade Celsius.”

Alt fenomen din domeniul natural dar și uman din secuime este publicat de „Gazeta” tot la rubrica „Știrile zilei”, în 10/22 februarie 1890 sub titlul „Aventură cu Lupi”. Se arată că „Un român care se întorcea pe jos din Poiana-Sărată la Brețcu fu urmărit de doi lupi. Omul se sui într-un arin, înprjurul căruia se opriră lupii și stătură acolo trei ore, până ce se-apropiară călători, dinaintea cărora fugiră lupii”. Aventura avea așadar un final fericit.

„Din marginea Săcuimci”, publica „Gazeta” un îndemn semnat A.M. (probabil Aurel Mureșianu, directorul „Gazetei”), scris în ianuarie 1890 și publicat în 18.II/2.III.890. Corespondența era următoarea:

„Pe la noi este raritate a vedea ziare românești.

Adevărat, că atât preoții, cât și învățătorii noștrii, sunt mai rău salarizați ca în alte părți, fiind parochiile foarte slabe, dar cu toate acestea, dacă ar fi cine să-i însuflătească, ar putea și ei prenumera câte-o gazetă românească. Sunt și câte 3-4 comune lângă olaltă, care nu au nici un ziar românesc. În multe locuri preoții și învățătorii noștrii, dacă tocmai citesc ceva, apoi citesc Magyar állan (Stat Maghiar) și Néptónitok Lapja (Revista Învățătorilor populari), pe care le capătă în cinste, ori cu de-a sila; sau împrumută alte foi ungurești de pe la inteligența maghiară, căci proprietarii români cere să le poată împrumuta scrieri și uiaze de-ale noastre, pe aici, nu știu, să fie nici unul. Vă rog, doară, de cumva s-ar mai întâmpla ca vreun generos bărbat de-al nostru să vă pună la dispoziție vreo sumă, în prețul căreia să trimiteti „Gazeta” gratuit, să nu vă uitați mai cu seamă de părțile noastre, căci Dumnezeu vă va binecuvânta. Nicăieri nu cred să se simtă o lipsă mai mare pentru așa ceva, ca aici, unde poporul nostru este înnăbușit de Săcuime, limba românească în unele sate nici nu se mai vorbește, iar simțământul românesc numai așa s-ar mai putea conserva, dacă cel puțin preoții și învățătorii români – unde se află și de aceștia – ar ceti gazetele noastre naționale și spiritul acelora l-ar propaga în popor. Poate, dacă s-ar deda cu foile, mai târziu nu s-ar putea desparte de ele și le-ar prenumăra din propriul lor îndemn”.

Vom observa cum, mai târziu, acest îndemn de suflet, va prinde la conștiințe românești depărtate de locurile natale, neuitare și dragi.

Dacă „mulțămita publică” sus-amintită venea de la români din secuime, în numărul din 2/14.III.1890 „Gazeta” publica un alt asemenea demers care venea de astă dată din capitala Transilvaniei, de la studențimea română din Cluj și viza și pe români mărinoși din secuime, care i-au sprijinit cu ocazia colectei de la balul organizat la Cluj, tot cu scop caritabil și cultural românesc. Alături de românii din alte localități ale Transilvaniei, au contribuit pentru ajutorarea studenților români din Cluj și cei din Toplița Română (azi Toplița, HG.). „Prin lista nr. 54, încredințată d-lui Aureliu Popescu” din Toplița, Vechea, au inclus de la d-na. Aurelia Popescu, Toplița, 3fl., d-na. Paraschiva Lado, în Rcostoșca (azi Lunca Bradului, MS), 2fl., d-na. Iuliana Șbârcea, Toplița, 1fl., Ioan Bobu, 1fl., Șbârcea Irimie, Toplița, 1fl. – Suma 8fl. v.s.

O altă aventură cu lupi publica „Gazeta” în 3/15 martie 1890, sub titlul „Luptă cu Lupi” și care avea loc tot în secuime.

„Din Doboli inferior ni se comunică faptul că Duminică noaptea spre Luni, un biet locuitor de acolo avu surprinderea de a primi în strâmta și modesta lui curte, vizita unei cete de 8 lupi. Țăranul, luând de veste se grăbi a ieși spre întâmpinarea neașteptaților săi oaspeți cu o prăjină zdravănă în mâini. Lupii o luară la sănătoasa, țăranul fugi după ei și când lupii săriră unul peste altul ca să treacă gardul, țăranul, dindărăt, începu a-i împlăti cu prăjina, așa că unuia din lupi îi rupse șalele și nu se mai putea ține în fugă de ceilalți. La zgomotul produs, mai veni un țăran într-ajutor. Unul din ei prinse lupul de picioarele dindărăt iar celălalt începu a-l lovi în cap până când lupul amei. Țăranii crezură că lupul este mort, omul cu noroc luă lupul de picioare și-l târî în casă la el. Dar, ce să vezi? La o vreme lupul începe a-și ridica capul. Acum să vedeți spaimă în cei ai casei! Țăranul, pentru ca să încunjure orice primejdie, luă o funie și legă strâns pe lup, ținându-l astfel legat până ce muri. Pentru prinderea acestui lup, țăranul primi de la comitet un premiu de 5fl.”

Scena este pitorească și ne imaginăm că putea să aibă loc și în Evul Mediu.

În 8/20 martie 1890, „Gazeta” publică următoarea corespondență tristă din secuime:

„Barbarii de-ale gendarmilor ungurești. Din Valea Jidanului (comitatul Ciucului) ni se scrie cu data de 10 martie n.c.: În ziua de 7 februarie a.c. merse în Valea Jidanului arianul (armean) cămătar Tărisnyas Gergely din Gyo.Szt.Miklos (Gheorgheni Hg), însoțit de esecutorul reg. Și un adjunct de avocat, cu scop ca să zălogească pe locuitorul român Petru Butnariu. Fiindcă doi feciori ai bietului român n-au lăsat pe necăjitul lor tată ca să fie zălogit, armeanul numaidecât a alergat după doi gendarmi, pe care aducându-i la casa lui Petru Butnariu, pe acesta l-au legat în fiară și asupra celor doi feciori ai săi, la comanda armeanului și a esecutorului, au descărcat 7 focuri, în urma cărora unul din feciori lovit de 4 gloanțe căzu pe moment mort, iar al doilea fecior până astăzi încă nu a închis ochii de tot, dar este greu rănit. După acestea, esecutorul cu consortii săi, zălogind averea nefericitului român, s-au depărtat, ne-mai-uitându-se îndărăt nici măcar odată la victimele lăsate în urma lor. Se așteaptă acum cercetare din partea Tribunalului, înaintea căruia de altminterlea este prea bine

cunoscut acest speculant armean, care despoia pe mai mulți locuitori români din Valea Jidanului, scoțându-i cu forța din case și moșii, făcându-se dânsul proprietarul lor. Un român.”

„Gazeta” încheie: „Am ajuns, așadar, sub stăpânirea ungurească timpuri de cea mai grozavă barbarie! Fără voie trebuie să-ți aduci aminte de cele ce se petrec în Dahomey, (stat din estul Africii, atunci colonie franceză).”

Așadar, un caz tragic, o barbarie a unei administrații de stat ostile și șovine față de români.

Tot în martie (în ziua de 17/29) „Gazeta publică de astă dată un aspect luminos al civilizației românești rurale din secuime, mai ales din frumoasa localitate Tulgheș. Corespondența este semnată în martie 1890 în Tulgheș de preotul din Corbu, Ioan Dobreanu, sub titlul „Atelier român pentru industrie de casă”. Vrednicul intelectual relatează următoarele:

„În 19 ianuarie a.c. s-a ținut în sala oțelului (Coroană) din Tulgheș o producțiune literară împreună cu dans, venitul căreia, în urma consultării noastre, a românilor din Tulgheș și jur, precum și a fraților Ioan și Vasile Duma, cari din depărtare mare și în timp de iarnă au alergat la apelul nostru -s-a depus la banca din Tulgheș, ca fond pentru o școală română de industrie, ce se va înființa în Tulgheș.”

Ora et laboral dabit deus omnia bona.

Aceste cuvinte ne provoacă la lucru, ca fiindu-ne acesta destinul atât pentru folosul și prosperarea noastră ca indivizi cât și mai cu seamă pentru binele, înflorirea și prosperarea națiunii. Dacă ne uităm la popoarele occidentale, trebuie să le admirăm, văzându-le cu câtă diligență, activitate și neoboseală cultivă toate ramurile industriei, conșinse fiind că popoarele fără industrie trebuie să piară.

Cu durere trebuie să constat, că mândrul și pitorescul port românesc pe zi ce merge se corcește, încât dacă va merge tot așa, mă cuprinde spaima, că acuși nu ne vom putea deosebi de acelea popoare, cari își strecură zdrențele lor pe la noi și pe cari zdrențe le cumpărăm cu prețuri mari, purtându-le ca pe cine știe ce odor scump. Și de unde vine acest rău? În prima linie de acolo, că pe zi ce mergem ne facem tot mai nepăsători față de portul nostru național, și în a doua linie pentru că am început a neglija industria de casă. Aceste împrejurări ne impun datorința, ca cu atât mai tare să insistăm pentru îmbrățișarea și perfecționarea industriei de casă, ca astfel cât mai în grabă să vedem pe româncuțele noastre lepădând terfele străine, îmbrăcând în locul lor

și purtând cu mândrie cătrînța și cămașa cu altită, țesută și cusută cu multă măiestrie de mâna cea desteră a femeii române.

Din parte-mi mi-am propus, ca și cu ajutorul lui Dumnezeu să ridic din spesele mele, un atelier român pentru industria de casă, în care se vor lucra materiale crude, ce se produc în cercul nostru, primind și acuma în acest atelier pe oricine ar voii a se perfecționa în arta țesăturilor, cusăturilor și împletiturilor.

Știu că tot începutul este greu, dar dacă mi se va da mână de ajutor sunt de ferma convingere, că înființând un atelier de industrie va purta numele de adevărată școală și cu timpul va corespunde intențiunii noastre și așteptărilor naționale,

Amintind acestea, îmi țin de sfântă datorință a aduce și pe această cale cea mai cordială mulțămită urnătorilor domni, care au contribuit pentru acest scop sfânt cu următoarele sume:

Ioan Dobreanu, paroch în Corbu, 5fl., Demetrie Popovici, comerciant, 6fl., Petru Moisă, comptabil, 4fl.50cr., Grigorie Ioachim, 4fl.50cr., Anton Grigore, 5fl., Ardilos Lucuți, 5fl., Chiriacu Roșascu, inv., 3fl., Radu Seulea, funcționar de vamă, 2fl., Niklos Antal, 2fl., Ieremie Sburcea, proprietar, 3fl., Milfoj Sandor, 3fl., Emil Vesprem, 3fl., Georgiu Sandor, mare proprietar, 7fl., Maria Grecu, 1fl., Ferenczy Albert, 1fl., Ion Giacomuzzi, comerciant, 10fl., Augustin Dobreanu, comerciant, 5 fl., Irna Sudacs, 1fl., Gavrilă Ciobotaru, proprietar, 3fl., Roth Albert, farmacist, 1fl., Iulius Grecu, comerciant, 2fl., Balog Layos, 1fl., Vasile Duma, cleric abs., 1fl., Ion Duma, cleric abs., 1fl., N.Petrescu, 1fl., Karacson Iacob, 3fl., Korpos Adam, 3fl., Avram Simon, 2fl., Michail Dobreanu, protopop onorar, 5fl., Alecsandru Teslovan, proprietar, 3fl., Toader Bucur, proprietar, 3fl., Dr. Lazar Janos, preot suprem, 2fl., Ioan Urziceanu, notar cercual, 3fl., Grigore Trifu, inv., 2fl., Ghiță Ionescu, 2fl.50cr., Nicolae Todorescu, 2fl.50cr., Gavrilă Cioba, preot, 1fl., Ioan Marcu, 1fl., Dimitrie Drăganul, 1fl., Ioan Rusu, protopop, Sibiu, 1fl., Dr. Octavian Rusu, adv., 1fl., Partenie Cosma, director de bancă, 1fl., Dr. Harșan, adv., 1fl., Ion Popescu, profesor, Sibiu, 1fl., Dr. Ioan Moga, medic, 2fl., N.N., 2fl.96cr. Venitul din tombolă 3fl.60cr.

Suma percepțiunilor veniturilor, de 132fl. 16cr. Suma erogatiunilor (cheltuielilor) e de 64fl. 66cr. Subtrăgând erogatiunic din percepțiuni rezultă un venit curat de 67fl. 50cr. La aceștia se mai adaugă cei 13fl. sosiți mai târziu,

despre care s-a publicat darea de seamă în nr. 62 din a.c. al „Gaz. Trans.”. Avem așa dară cu totul 80fl.50cr., care sunt depuși spre fructificare la banca din Tulgheș.

În fine, nu pot să nu sprim și pe această cale cea mai sinceră și mai cordială mulțuită d-lor frați Ioan și Vasile Duma, clerici abs., cari prin producțiunea lor literară au procurat publicului ascultător o deosebită plăcere, rămânând cu toți pe deplin satisfăcuți.

Sper că pe viitor întreprinderea noastră va fi sprijinită și cu mai mult interes din partea publicului român.

Un sat românesc din Carpații ardeleni avea astfel posibilitatea perpetuării tradițiilor și portului popular, de o deosebită frumusețe și demnitate, semn al unui străvechi exercițiu de civilizație.

Dar seria de mulțumiri publice pentru sprijinul acordat întreprinderii sale este continuată de vrednicul preot din Corbu și în numărul din 30 martie al „Gazetei”: „Tulgheșu, martie 1890. La venitul producțiunei literare ținute în Tulgheșu la 13 ianuarie a.c. au icursu mai târziu oferte de la următorii domni: D. Caranfilu, 20 franci (9fl. valută austriacă); Iuliu Montoni, 1fl., Torok Antal, 12fl. și Strulu Mihai, 1fl., suma 23fl. Adăugându-se la capitolul depus spre fructificare la banca din Tulgheșu, avem cu totul 80fl.50cr., valută austriacă”. Preotul mulțumea bunilor contribuitori și pe calea presei, ajutându-l astfel în „scopul sfânt ce ne-am propus-zice părintele-a ridica poporul, stărîndu-i interesul pentru îmbrățișarea și perfecționarea industriei de casă”.

Interesantă este și „Știrea Zilei” din „Gazetă” publicată la 20 aprilie referitoare la alegerea protopopului Demetriu Coltofeanu din Trei Scaune ca asesor consistorial în Sibiu. El putea astfel să reprezinte mai bine interesele românilor din secuime în forul ecleziastic central.

„Gazeta” din 13/25 mai relatează despre examenele care aveau loc la sate: „Despre examenul cu elevii de la școala română gr.c. din Cosonulu Mare, protopopiatul Trei-Scaune, ni se scrie că s-a ținut în 14 martie n.c. sub preziul d-lui protopop Ioanu Șiolnai. La examen a fost de față întregul senat scolastic dimpreună cu mai mulți ascultători. Rezultatul examenului a fost îmbucurător și-I servește spre onoare vrednicului nostru învățător Ioan Mărcușiu. La finea examenului, atât domnul protopop cât și dl. Ștefan Șiandru, președintele scaunului scolastic și parochul local, au ținut câte-o vorbire foarte acomodată și instructivă, după cari urmă împărțirea premiilor în cărți de rugăciuni, cari

s-au dat școlarilor celor mai buni și mai sânguincioși”. Școala românească din Plăieșii de sus (Cosonul Mare) funcționa deci în condiții bune, cu suflul unui vrednic intelectual al locului.

Știri din zona vieții cotidiene, a fabulosului montan din Carpații ardeleni mai parvin „Gazetei” și din Brețcu, Ioan Andorca, la Oituzu unde fusese surprins de urs când tăia lemne. Se spune că „Un urs mare a fost împușcat în săptămâna trecută de locuitorul din Brețcu, Ioan Andorca, la Oituzu, unde fusese surprins de urs când tăia lemne. Ursul a fof adus în sat în triumf și cu lăutari”.

Printre multe alte „fapte nobile” – cum le și caracterizează „Gazeta Transilvaniei” – ale comerciantului din București Ioan Colțescu, originar din Araci, se consemna alta, în numărul din 20 mai/1 iunie. Se arată că acest vrednic bărbat al neamului, „condus de sentimente nobile românești a abonat două exemplare cu numerele cu data de duminică ale „Gazetei” cu scopul de a trimite în comuna Arpățacu (Araci) învățătorului și comunei bisericești de acolo, pe care d-sa nu demult a ajutat-o și cu o însemnată sumă de bani la zidirea bisericii”.

Tot ca o știre de excepție este publicată în „Gazeta” din 3/15 iunie moartea în acele zile a femeii Maria Turbacu din Bezidu Nou (Bogozujfalu) în vârstă de 114 ani.

Printre alte vești din secuime și publicate de „Gazetă” se înscrie și incendiul cel mare care a avut loc în 14/26 noiembrie care „a pustiit în Dobolii inferiori, comit. Trei Scaunelor, douăzeci de clădiri economice, a căror proprietari mai toți sunt români. Tot pe acest timp s-a întâmplat în comuna aceasta un foc îngrozitor și în anul trecut, arzând vreo patruzeci de edificii.”

O altă catastrofă, întâmplată în județul Ciuc, este relatată de „Gazetă” în numărul din 5/7 iulie astfel:

„Paguba pricinuită de grindină în Ciuc este: în Ciuc Toplița de 92000 fl., în Ciceu de 21.368 fl., în Olofalău (Vlăhița) de 25.335 fl., în Ciomortan de 8.900 fl., în Vardotfalău de 35.092 fl., în Ciuc-Sân Miclăușu de 17.319” în Borșova de 48.280 fl., în Delne de 29.088, cu totul 288.573 fl. 35 cr. Pentru acoperirea acestei enorme pagube, Ministerul Ung. de Interne a dat 500fl. Fiindcă și celelalte dau un rezultat slab, pe populațiunea păgubită o așteaptă mari nevoi”. Astfel redacția „Gazetei” era îngrijorată de nenorocirea care s-a abătut asupra românilor și secuilor din Ciuc.

Un alt surprinzător dar de 100 fl. a făcut împăratul pentru biserica ortodoxă din „Dobolii

inferiori” în „scopuri bisericești și școlare”, înainte de 15/27 iulie, când se publica în „Gazetă” acest act de grație imperială.

Situația de la băile din Tușnad este relatată astfel într-o corespondență din 5 august, chiar din localitate, de un martor prezent la băi care se semna cu pseudonimul Nicu:

„Domnule Redactor! La despărțire Ți-am promis o cronică de la băi. Cu toată căldura deprimătoare, care mă face somnoros și mă alungă în mijlocul pădurii, vin să-mi împlinesc promisiunea.

Vrând să vorbesc despre localitățile de cursă și distragere, nu pot să nu amintesc, ceea ce de altfel și d-ta o știi mai bine, că Brașovul nostru, din an în an devine tot mai mult un loc de cursă aeriană și de distragere pentru timpul de vară. Cu deosebire în anul acesta am văzut atâtea familii din România așezate pentru lunile de vară în Brașov, cum n-am mai văzut altădată. „Brașovul își are în faptă locuri de plimbare și de petrecere prea frumoase, pe care în zadar le-ai căuta mai în toate localitățile de vară și de petrecere din țară.

Prima stațiune de la brașov mi-a fost Vâlcele, sau Elöpaták. Impresiunea ce ți-o fac Vâlcelele nu este tocmai impunătoare. Administrația băilor se silește în tot chipul să înfrumusețeze și să ridice băile, ca să atragă publicul, dar poziția locului nu e de natură să te ademenească și dacă n-ar fi apa binefăcătoare din Vâlcele, anevoia cred că s-ar decide cineva de bună voie să se prăjească pe promenada din mijlocul satului.

De astă dată erau destui oaspeți, așa că nu-și mai găseau locuințe. Majoritatea o formau cei din România, între aceștia mai cu seamă familii evreiești. Aici am întâlnit și pe distinsul ziarist dl. I. Bibicescu, redactorul „Telegramei Românești” din București, pe dl. Avocat Ion Roman din Oradea-mare, pe dl. Canonic Ioan Micu Moldovan din Blașiu, pe dl. Jude la tabla reg. Pipoșu ș.a.

Calea de la Vâlcele până la Sf. Georgiu am făcut-o prin niște regiuni plăcute, păduroase. La St. Georgiu am prânzit bine, dar am și plătit foarte

bine, apoi am cercetat herghelia statului, unde se aflau 115 armăsari frumoși de diferite rase.

În est-an, orașul St. Georgiu a pierdut mulți din vizitatorii săi în timpul verii. Publicul care cerceta Tușnadul, până în anul trecut trecea prin St. Georgiu, unde era loc de poposit. Astăzi aproape toți oaspeții din România, care vin la Tușnad, nu se mai opresc în Brașov, ca să ia drumul de mai înainte, ci trec până la stațiunea căii ferate de la Agostonfalva (Augustin, BV.), unde află trăsurile de lipsă și de unde sunt și mai aproape de Tușnad, fără să mai atingă St. Georgiu.

De la St. Georgiu, cam în două ceasuri, am ajuns la Băile Malnașului. Era pe la 5 ore, pe timpul muzicii. Tot publicul de pe promenadă se compunea din o damă din Brașov cu amabilele-i fiice, cari erau condamnate să asculte zdrăngănitul unor lăutari, cărora mai bucuros le-am fi plătit să tacă, decât să cânte. Doamna noastră ne spunea că cu toții sunt 120 de suflători la băi. Băile de aici sunt foarte negleșite (neglijate), deși apa lor este excelentă în contra reumatismului.

De la Malnașu am plecat spre Tușnad. Nu voi descrie poziția pitorească a Tușnadului care, după cum se știe, nu-și are seamă în toată țara. Însușirile bine făcătoare ale acestor băi sunt recunoscute. Nu atât apele, care de altfel sunt minerale, cât mai vârtos aerul aromatic de brad, balsamul ce dă viață sutelor de indivizi, cari vin aici pe fiecare an. Seara și dimineața, cine are voie iese la capre și bea câte un pahar de lapte cald sau lapte amestecat cu apă, iar peste zi umblă rătăcind printre brazi.

În acest an sunt foarte mulți oaspeți. Din Ungaria, de pe la Cluju, foarte mulți și din România, cu deosebire evrei.

Între oaspeții de la noi am văzut pe dl. Iosif Popa, Alex Onaciu, jud. la tabla din T. Mureșului, pe dl. avocat Ciato din Blașiu, Sam. Popa din Orăștie, Filip din Abrud, pe dl. as. orf. din Brașov, Irod Munteanu, pe dl. red. N. F. Negruțiu din Gherla, pe dl. protopop I. V. Russu din Brașov.

Abstract

Correspondences from the Romanians living in the Sekler Land, in "Gazeta Transilvaniei", 1890

The editors from Gazeta Transilvaniei published in the issue from 17th January 1890 an initial correspondence from the Romanians living in the Sekler Land, sent from Casonul Mare (today Plaesii de Sus, Harghita County) and signed by X.

This correspondence praises Stefan Sandor's efforts to build up a beautiful stone church, estimated at 6000 fl. This church was dedicated by the archpriest of the Trei Scaune area, Ioan Solai.

Moreover, the paper presents other events which were described in the articles from "Gazeta Transilvaniei" in 1890.

Vasile Lechințan

Arhivist, Arhivele Naționale

Direcția Județeană Cluj,

Str. Mihail Kogălniceanu, nr. 10,

Tel. 064/198979

Cluj Napoca

Octavian Gr. Zegreanu

Medic

Cluj Napoca

SIMBOLURI ALE CINSTIRII DEDICATE LUI ANDREI ȘAGUNA

„Dacă un popor nu voiește să se desființeze pe sine însuși în momentul în care s-a ajuns în pragul unei culturi mai înalte, nu-i este iertat să cedeze terenul firesc al culturii naționale unei culturi străine.”

Valeriu Braniște'

A prelua și duce pe mai departe învățăturile înaintașilor este o scumpă moștenire ce merită toată atențiunea generațiilor. Exemplul acestora, dăruirea lor pentru faptele de bine se constituie chemarea la acțiune, mijlocul de afirmare a națiunii în concertul care duce la recunoașterea calității popoarelor. În acest context faptele înaintașului Andrei Șaguna⁷ s-au constituit și se constituie un permanent exemplu. În decursul vieții sale a fost admirat, urmat, învidiat, ponegriț, urmărit și chiar înjosit în unele momente. El a avut tăria de caracter a unui adevărat luptător pentru o cauză ce-i reclama totala dăruire pentru a ține linia dreaptă a demnității constituindu-se un exemplu de urmat, mai ales, de către năpăstuiții timpului.

Procedăm în continuare, în aceste momente când este necesar să avem un antemergător în calitate de port drapel, la redarea unor spicuiuri din caracterizările formulate de către contemporani și urmași pentru a înțelege crezul pe care l-a slujit în anii vieții.

Alexandru Odobescu³, referindu-se la rolul acestuia, la constituirea și conducerea destinelor începuturilor activității Astei remarca: „... multă prudență, multă prudență, multă abnegațiune și mult patriotism concentrat.”⁴

În anul 1900, în plenum Academiei Române, Nicolae Popea⁵, episcopul de Caransebeș, își rostea discursul de recepție evocând personalitatea mitropolitului Andrei Șaguna. El afirma: „Mitropolitul Șaguna sta în mare stimă și venerațiune în toate părțile, la români ca și la străini. El era un patriot dintre cei mai buni; pentru aceia îl vedem adeseori în cuvântările sale provocându-ne la patriotism, la simțăminte patriotice.”⁶ În răspunsul său, academicianul Dimitrie A. Sturdza⁷ formula aprecierea: „Doi arhieri a avut neamul românesc în secolul al XIX-lea, cari au stat făclii luminătoare în timpul cât au trăit și au rămas făclii luminătoare ale timpului care a urmat după dânsii: Veniamin Costake și Andrei Șaguna. Numele acestor doi bărbați posteritatea îl va pronunța

cu o venerațiune nu numai neștirbită, dar crescândă. Acești doi mari mitropoliți au strălucit în mijlocul neamului lor, prin virtuțile lor, prin credința lor, prin faptele lor.”⁸

La momentul centenarului nașterii lui Andrei Șaguna, cu semnificative aprecieri, se evocă omul și faptele. În acest sens criticul și istoricul literar Ion Scurtu⁹ îl aprecia pe omul din generația lui Gheorghe Barițiu¹⁰ Costache Negruzzi¹¹, episcopul Neofit Scriban¹². La centenar a fost publicat și un impresionant volum în care au fost reunite concludente capitole care evidențiază etapele vieții, contribuțiile sale la propășirea cauzei românilor. Cu acest prilej a fost formulată aprecierea: „Pentru toți românii de bine însă acest nume va trebui să răsună, cât mai des și mai înțet, ca o trâmbiță de chemare la muncă nepregetată, la lupta conștientă și neșovăitoare, la îndeplinirea bărbătească, fără zăbavă a datoriilor față de lege și neam...”¹³

Cu o atentă formulare îl caracterizează pe Andrei Șaguna, într-o altă împrejurare, istoricul Ion Lupaș¹⁴: „Cine va cumpăni toate rezultatele activității uriașe a lui Șaguna și le va judeca cu măsură dreaptă va trebui să înțeleagă că în răstimpul de la 1846-1873, în toate ramurile vieții naționale a românilor ortodocși din Ardeal toate câte s-au făcut, prin dânsul s-au făcut, și fără de dânsul nimic nu s-a făcut, ce s-a făcut.”¹⁵

Momentul 1923 a conferit, în condițiile României unite prin voința tuturor românilor la 1918, prilejul de a-l omagia la împlinirea a 50 de ani de la moartea sa. În acest context, atât Miron Cristea¹⁶, mitropolitul primat al Bisericii Ortodoxe Române, format la vatra mitropolită a Sibiului lui Șaguna, cât și omul politic Ion I. C. Brătianu¹⁷ au rostit cuvinte de profund respect, apreciind contribuția lui la opera de exprimare și susținere a majorelor năzuințe ale națiunii române.

În anul 1928 Ion Lupaș revenea în atenția publicului cu un alt articol evocând faptele de bine ale lui Andrei Șaguna.¹⁸

În anul 1938, în condițiile înăsprii climatului politic internațional Gheorghe Tulbure¹⁹ formula următoarea apreciere: „Viața și opera mitropolitului Șaguna este un fragment de istoric... De la 1846 până la 1873 îl găsim în vâltoarea vieții naționale a românilor de dincolo

de Carpați cu mâna pe cârmă. Sortit să acționeze într-un climat politic cu desăvârșire dușmănos și machiavelic, antiortodox și antiromănesc... Șaguna a fost însă un deschizător de multe drumuri, un semănător în diverse ogoare.”²⁰

Am redat câteva din aprecierile contemporanilor și urmașilor care în decursul anilor s-au exprimat definind rolul lui Andrei Șaguna în evoluția istorică a românilor. Ele sunt necesare a fi transmise generațiilor viitoare.

În crugul istoriei au urmat deceniile din a doua parte a secolului XX când dominante au fost fie tăcerea, fie reaua voință manifestată pentru a-l trece în conul de umbră al istoriei. Au fost și momente când procesul de metamorfoză a societății românești i-a determinat pe culturnicii istorici²¹ să-l definească chiar ca potrivnic năzuințelor poporului român. Erau anii când prevalau preocupările de manifestare a atașamentului la cauza internaționalismului proletar și, ca atare, pe drumul impusei sovietizări, se proceda la ponegrirea acelor care au ridicat sus stindardul național. Treptat însă s-a procedat la o remaniere a celor mai sus formulate, găsindu-se cu cale, chiar a fi benefic, să fie subliniat rolul bisericii în apărarea și afirmarea voinței naționale pentru realizarea marilor idealuri. Reținem din această perioadă caracterizarea care i-a definit rolul. În „Istoria Bisericii Ortodoxe Române”²² se menționează: „... timp de 25 de ani, noul ierarh a fost mereu prezent în toate acțiunile culturale, sociale, naționale și bisericești ale românilor transilvăneni.”²³

* * *

Acum, la momentul de bilanț al veacului și mileniului de care ne vom despărți la sfârșitul anului 2000, avem obligația de a readuce în atenție și pe cei care, prin gând și faptă, trebuie să-și merite recunoștința urmașilor. Venim în continuare cu câteva exemple care sperăm că vor sugera preocupările înaintașilor de a transmite posterității personalitatea lui Andrei Șaguna, prin redarea trăsăturilor fizice și morale, ipostazelor, în lucrări de sculptură menite să fie amplasate în locuri publice, instituții ecleziastice, piețe, parcuri unde întâlnirea să confere momentului regenerarea sentimentelor de înalt patriotism, catalizator de energii pentru binele României. Ne vom referi la modul cum, în decursul anilor, personalitatea lui Andrei Șaguna a fost în atenția comanditarilor și a artiștilor plastici.

O primă informație²⁴ ne conduce spre ultimii ani ai vieții lui când, la dorința expresă a comunității românești din Brașov, Andrei Șaguna a pozat sculptorului Kugler din Pesta care a realizat un bust (hermă) dăltuit în marmură de Carrara. Comanditarii brașoveni au dorit să marcheze prin acest simbol apropiata sărbătorire a 25 de ani de la sosirea lui Andrei Șaguna în Ardeal. La 21 august 1871 lucrarea era gata. Andrei Șaguna a dorit ca bustul să fie expediat la Brașov, însă, până la urmă, a trebuit să cedeze în fața poziției ferme a donatorilor, lucrarea fiind integrată în patrimoniul ansamblului mitropolitan din Sibiu. Ilarion Pușcariu²⁵ a considerat că această lucrare nu era reușită apreciind că autorul nu a surprins acele calități care-l defineau pe Andrei Șaguna.

În anul 1906 sculptorul Frederic Storck²⁶ a realizat un bust al lui Andrei Șaguna inspirat de imaginile care i-au fost puse la dispoziție și, mai ales, de descrierile celor care i-au fost în preajmă în timpul vieții. Lucrarea a fost comandată²⁷ de mitropolia ortodoxă din Sibiu.

La sfârșitul secolului al XIX-lea a fost declanșată o amplă acțiune pe teritoriul Transilvaniei pentru strângerea de fonduri care să permită comandarea unui bust al lui Andrei Șaguna. Era, de fapt, o reluare a hotărârii Congresului Național Bisericesc din anul 1878 când propunerea fusese receptată lansându-se un apel pentru strângerea de fonduri. Au fost necesare mai multe decenii pentru a se aduna, prin diverse manifestări lansate de parohii, suma necesară comandării lucrării. Viesititudini de tot felul au contribuit la întârzierea realizării acestui obiectiv. La începutul anului 1933 se totalizaseră circa 150.000 de lei. A fost anul când Consiliul Județean Sibiu a hotărât să aloce din bugetul viitor suma de 50.000 de lei pentru completarea fondului. S-a lansat un nou apel către toate consiliile județene pentru completarea capitalului și s-a continuat cu colecta publică ajungându-se la finalului anului la suma de 204.630 de lei.²⁸

La Rășinari, acolo unde testamentar Andrei Șaguna își alesese locul de veci²⁹, a fost construit un mausoleu străjuit de doi lei modelați de sculptorul bănățean Alexandru (Șandor) Liuba³⁰.

La licul din Brad, profesorul sculptor Radu Moga³¹ a realizat în cel de al treilea deceniu al secolului XX un bust evocându-l pe Andrei Șaguna.

În anul 1973, conform unei hotărâri din anul 1968³², a fost realizat și amplasat în parcul

Astra din Sibiu un bust al lui Andrei Șaguna. Lucrarea a fost modelată de către sculptorul Imbre Gyenge³³.

În acelaș an sculptorul Ion Lucian Murnu³⁴ a realizat un portret al lui Andrei Șaguna.

După anul 1990 au fost realizate și amplasate două statui care-l evocă pe Andrei Șaguna. Prima îl redă în jiltul arhieresc în postura de dialogare cu enoriașii. Proporțiile soclului, fericit realizate, conferă prin amplasamentul din apropierea bisericii din localitatea din jud. Harghita această calitate de a reține atenția, de a provoca pe privitor la preluarea mesajului înaintașului³⁵.

Cea de-a doua a fost realizată prin voința românilor din județul Covasna și sprijinul material al Ministerului Culturii. Lucrarea a fost încredințată spre realizare sculptorului Paul Vasilescu³⁶. Statuia îl redă pe Andrei Șaguna în picioare în ținută ceremonială în postura de ante-mergător al tuturor celor de o credință. Ea a fost amplasată într-un mic spațiu verde din apropierea primei școli confesionale române din Sfântul Gheorghe, a bisericii cu hramul Sf. Gheorghe și a cimitirului ortodox. Dezvelirea acestui simbol s-a constituind un moment de mare solemnitate care a reunit atât pe românii de pe aceste plaiuri cât și pe cei care

onoraseră sesiunile științifice patronate anual de Inspectoratul pentru Cultură al jud. Covasna, Muzeul Spiritualității Românești din Sfântul Gheorghe, Liga Cultural Creștină „Andrei Șaguna” din Sfântul Gheorghe, manifestare care se desfășoară sub genericul „Istorie, cultură și civilizație românească în sud-estul Transilvaniei”. Solemnitatea s-a desfășurat³⁷ în ziua de 23 septembrie 1995 constituindu-se pentru vârstnici și tineri prilej de transmitere a ștafetei simțămintelor patriotice, a voinței de a milita pentru propășirea culturală și în această zonă a țării.

Știind care sunt realizările și amplasamentele cu atât ne este mai ușor să cugetăm pentru a defini ceea ce mai trebui întreprins pentru ca această ilustră personalitate să fie onorată și în alte locuri. Considerăm în acest sens că în zona parcului care străjuiește accesul spre ansamblul Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Române ar trebui să fie realizată o galerie a iluștrilor înaintași care au condus destinele bisericii naționale. Printre aceștia Andrei Șaguna trebuie să se afle, exemplul faptelor sale fiind și pentru viitorime dreaptă călăuză. Alte și alte localități pot fi onorate prin realizarea și amplasarea unor asemenea simboluri evocatoare.

Note

1. VALERIU BRANIȘTE (10/22 ianuarie 1869, Cincu Mare, jud. Brașov – 1 ianuarie 1928, Lugoj, jud. Timiș), studii la Sibiu de filosofie și filologie, carieră didactică, gazetar, om politic, militant pentru realizarea Unirii, membru în Consiliul Dirigent 1918-1920; contribuții la înființarea Universității din Cluj, publicist, între 1901-1918 a condus periodicul Drapelul din Lugoj, membru de onoare al Academiei Române 1919. Vezi Valeriu Braniște, *În cultura proprie trăiește națiunea*, în Drapelul, anul VIII, 1908, nr. 141; idem, *Oameni, fapte, întâmplări*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980; Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*, (în continuare L.P.-E.C.), București, 1940, p. 125; *Dictionar enciclopedic român*, (în continuare D.E.R.), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 231; Arhivele Naționale – Direcția Arhivelor Istorice Centrale (în continuare A.N.-D.A.I.C.), fond Ministerul Finanțelor – Direcția Contabilității, dosar 675/1929, f. 3, 14, 81.
2. ANASTASIE / la călugărire Andrei / ȘAGUNA (20 decembrie 1808 / 1 ianuarie 1809, Mișcolț în Ungaria – 28 iunie 1873, Sibiu, înmormântat la Rășinari), studii la Mișcolț, Pesta, carieră ecleziastică finalizată în postura de mitropolit al Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania, contribuții de seamă la dezvoltarea învățământului și a presei în limba română, la întemeierea și conducerea Astei, publicist, membru de onoare al Societății Academice Române (7/19 septembrie 1871).
3. ALEXANDRU ODOBESCU (23 iunie 1834, București – 10 noiembrie 1895, București), studii la București și Paris, scriitor, folclorist, arheolog, director al Teatrului Național, activitate juridică și administrativă, publicist, membru al Academiei Române 1870.
4. Din Ioan Lupaș, *Andrei Șaguna și conducătorii Asociațiunii Transilvane 1861–1922*, conferință ținută la cursurile populare ale Universității din Cluj, 25 noiembrie 1921.
5. NEAGOE /la călugărire Nicolae / POPEA (17/29 februarie 1826, Satulung, jud. Brașov – 26 iulie/8 august 1908, Caransebeș), studii la Brașov și Blaj, licență în drept la Cluj, licență în teologie la Viena, participant la Revoluția de la 1848, activitate administrativă, devine colaborator a lui Andrei Șaguna, carieră didactică și ecleziastică, episcop de Caransebeș 1899-1908, bun organizator, a ridicat o clădire pentru învățământul teologic, publicist, colaborator la Tribuna și alte publicații. Vezi Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române* (în continuare M.P.-I.B.O.R.), vol 3, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, p. 205-207, 252-291, 298, 543; idem *Dictionarul teologilor români* (în continuare M.P.-D.T.R.), Editura Univers Enciclopedic, București, 1996, p. 341-342.
6. *Academia Română, Discursuri de recepțiune XXI, Arhiepiscopul și mitropolitul Andrei, baron de Șaguna, discurs rostit la 13/26 martie 1900 în ședința solemnă sub*

- președinția M.S. Regelui de Nicolae Popea, episcopul Caransebeșului cu răspuns de Dimitrie A. Sturdza, secretar general al Academiei Române*, București, 1900, p. 33.
7. DIMITRIE A. STURDZA (10 martie 1833, Miclăușeni, comuna Butea, jud. Iași – 8 octombrie 1914, București), studii economice la Bonn și Berlin – Germania, istoric, om politic, deputat, senator, ministru, prim-ministru, șef al Partidului Liberal după 1892, membru al Academiei Române 1871 și secretar general perpetuu al acestui for, donator și sprijinitor al acesteia. Vezi L.P.-E.C., p. 820; Georgeta Penelea, *Enciclopedia istoriografiei românești* (în continuare E.I.R.), Editura Științifică și Enciclopedică, București 1978, p. 305-306.
 8. Vezi nota 5. p. 39.
 9. ION SCURTU (17/29 martie 1877, Brașov – 23 iulie 1922, București), studii la Brașov, Budapesta, Cluj, doctorat în litere la Leipzig, carieră didactică la București, publicist. Vezi L.P.-E.C., p. 770.
 10. GEORGE (Gheorghe) BARIȚU /Bariț/ (12/24 mai 1812, Jucu, jud. Cluj – 20 aprilie/2 mai 1893, Sibiu), studii la Blaj și Cluj, carieră didactică, publicist, participant la Revoluția de la 1848, membru al Partidului Național Român, contribuții la pregătirea Memorandumului, fondator al Astrei, membru al Societății Academice Române 1866. Vezi Vasile Curticăpeanu, E.I.R., p. 46; D.E.R., p. 162; Vasile Netea, *George Barițiu – viața și activitatea sa*, Editura Științifică, București 1966.
 11. COSTACHE (Constantin) NEGRUZZI (1808, Trifeștii Vechi, jud. Iași – 24 august 1868, Iași), scriitor, folclorist, codirector al Teatrului Național din Iași, activitate administrativă, deputat, publicist, membru al Academiei Române 1867.
 12. NICOLAE /la călugărire Neofit/ SCRIBAN (1803, Burdujeni, jud. Suceava – 9 octombrie 1894, Burdujeni), studii în mănăstirea Todireni, călugărit la Gorovei, a urmat Academia Mihăileană – Iași și Colegiul Național Sf. Sava, București, carieră ecleziastică și didactică, militant pentru Unirea Principatelor, locțiitor de episcop, publicist. Vezi L.P.-E.C., p. 709; M.P.-D.T.R., p. 398-399.
 13. *Mitropolitul Andrei baron de Șaguna – Scriere comemorativă la serbarea centenară a nașterii lui*, Sibiu, 1909, p. 8. A fost o ediție de lux având pe copertă stema baronului de Șaguna, tiparul și hârtia de foarte bună calitate, la fel și reproducerile fotografice.
 14. ION LUPAȘ (9august 1880, Săliște, jud. Sibiu – 3 iulie 1967, București), studii la Sibiu, Brașov, litere și filosofie Budapesta, Berlin, doctor în istorie și limba latină 1904, specializare Italia, carieră didactică, om politic, participant la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, 1 decembrie 1918, membru în Consiliul Dirigent, ministru, organizator al învățământului românesc în Universitatea din Cluj și al Institutului de Istorie Națională din Cluj, publicist, membru al Astrei, membru corespondent al Academiei Române 1914, titular 1916. Vezi L.P.-E.C., p. 500-501; Pompiliu Teodor, E.I.R., p. 202.
 15. ION LUPAȘ, *Viața și faptele lui Andrei Șaguna*, Biblioteca Societății Steaua, București, 1913, p. 92-93.
 16. Elie /la călugărire Miron/ Cristea (18 iulie 1868, Toplița, jud. Harghita – 6 martie 1939, Cannes – Franța, înmormântat în pronaosul Catedralei Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Române), studii la Bistrița, Năsăud, licența în teologie la Sibiu, filosofia și filologia modernă, inclusiv doctoratul în litere la Budapesta 1894, carieră ecleziastică, secretar al Consistoriului, monah din 1902, asesor, episcop al Caransebeșului 1909/1910 – 1919, participant la Marea Adunare Națională 1 decembrie 1918, membru al delegației venită la București pentru a prezenta regelui Ferdinand I documentele Unirii, Mitropolit primit al Bisericii Ortodoxe Române decembrie 1919, patriarh al Bisericii Ortodoxe Române 1925, regent 1927-1930, prim-ministru 1938-1939, consilier de Coroană, publicist, membru de onoare al Academiei Române 1919. Vezi A.N.-D.A.I.C., fond Miron Cristea, dosar 15, f. 45, cuvântare rostită la 12 iulie 1923 la parastasul de la mormântul lui Andrei Șaguna din Rășinari, jud. Sibiu; fond S.O.N.F.R. - C.C. II, dosar 282; fond Onisifor Ghibu, dosar 671/1932; L.P.-E.C., p. 556-557; Elie Miron Cristea, *Pagini dintr-o arhivă inedită*, Editura Minerva, București, 1984, 436 p; M.P.-D.T.R., p. 133-134.
 17. ION I. C. BRĂTIANU (20 august 1864, Florica – Ștefănești, jud. Argeș – 24 noiembrie 1927, înmormântat în mausoleul familiei din biserica de la Florica), studii tehnice, inginer, absolvent al Școlii de Poduri și Șosele din Paris, angajat la C.F.R. în 1889, om politic liberal, conducător al partidului 1909-1927, deputat din 1895, ministru, prim-ministru, militant pentru realizarea reformelor și a unității naționale, membru de onoare al Academiei Române 1923. Vezi A.N.-D.A.I.C., fond Ion I.C. Brătianu, inv. 824, dosar 67/1923; Dem. I. Dobrescu, *Caractere*, București, 1933, p. 74-80; D.E.R., p. 239.
 18. IOAN LUPAȘ, *Un mare cititor*, în Universul literar, anul XLIV, nr. 43 din 21 octombrie 1928, p. 685; peste ani se va referi la *Valoarea operei lui Andrei Șaguna*, în Parlamentul românesc, anul 6, nr. 168-170 din 20 aprilie 1935, p. 19-21.
 19. GHEORGHE TULBURE (1879?1880-1954), om politic, deputat, primar al orașului Oradea, inspector al învățământului primar, publicist, colaborări la Luceafărul, Tăra Noastră, Tribuna. Vezi L.P.-E.C., p. 866; Mihail Straje, *Dicționar de pseudonime*, Editura Minerva, București, 1973, p. 737-738.
 20. GHEORGHE TULBURE, *Mitropolitul Șaguna*, Sibiu, 1938, p. III-IV.
 21. Vezi MIHAI UNGHEANU, *Holocaustul culturii române, ipoteze de sociologie literară (1944-1989)*, Editura D.B.H. /București/, 1999, 474 p.
 22. M.P.-I.B.O.R., vol 3. A se vedea p. 92-112 în care sunt analizate faptele și se face referință la aprecierile de care s-a bucurat Andrei Șaguna.
 23. Idem, p. 94
 24. Nota 13, p. 394, 422, fotografie p. 423.
 25. BUCUR /la călugărire Ilarion/ PUȘCARIU (2 septembrie 1842, Sohოდolul Branului, jud. Brașov – 26 august/ 8 septembrie 1922, Sibiu), studii la Brașov, Sibiu, Institutul Teologic din Sibiu și Viena, doctor în filosofie Viena 1869, carieră ecleziastică și pedagogică, istoric, activitate în cadrul Astrei, publicist, membru de onoare al Academiei Române 1916. Vezi Ilarion Pușcariu, *Mitropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania*, Sibiu, 1900, 178+434 p.; L.P.-E.C., p. 700; M.P.-D.T.R., p. 371; nota 13, p. 422-423.
 26. FREDERIC (Fritz) STORCK (Ianuarie 1872, București – 25 decembrie 1942, București), studii la București și München de artă plastică, vizite de studii în centrele artistice ale Europei, sculptor cu lucrări prezente în forul public, în muzee de artă, în colecții particulare din țară și străinătate. Prin preocuparea urmașilor locuința a devenit muzeu memorial evocând activitatea artiștilor familiei Storck. Vezi Calendarul Minervei 1906, anul VIII, București, 1906, fotografie p. 58; Calendarul Universul 1944, București, p. 156-157.
 27. Nota 13, p. 78-79.
 28. A.N.- Direcția Județeană (În continuare D.J...) Sălaj, fond Prefectura jud. Sălaj – Comitele Suprem –

- Administrative, inv. 328, dosar 475/1899, filele 1. 9; A.N.- D.J. Suceava, fond Prefectura jud. Rădăuți, inv. 231, dosar 98/1933, f. 13.
29. Nota 13, p. 301; Alexandru Avram, Vasile Crișan, *Sibiu – ghid de oraș*, Editura Sport – Turism, București, 1983, p. 156.
30. ALEXANDRU (Șandor) LIUBA (10 septembrie 1875, Măidan – mai 1906), studii la Măidan, Oravița, Caransebeș, de sculptură la München unde a obținut premiu. Realizator a unor valoroase busturi ale oamenilor politici români, participant în 1906 la concursul pentru monumentul de la Călugăreni. George Oprescu, *Știri contemporane despre artele plastice în România între 1890-1909*, în *Analecta*, vol. III, București, 1946, p. 145; George Oprescu, *Sculptura statuară românească*, Editura Științifică, București, 1954, p. 103; Florian Tucă, Constantin Ucrain, *Locuri și monumente pașoptiste*, Editura Militară, București, 1978, p. 191-192.
31. RADU MOGA (?-?), studii artistice, carieră didactică desfășurând concomitent, în deceniile trei și patru ale secolului XX, o bogată activitate de sculptor. Lucrările sale au fost integrate în forul public în localități ca: Lugoj, jud. Timiș, Arad, Sibiu, Sighișoara Târnăveni, jud. Mureș, Deva, Brad, Aninoasa, jud. Hunedoara ș.a. Vezi *Opere de artă la liceul din Brad*, text și fotografie în *Universul*, anul 55, nr. 142 din 26 mai 1938, p. 6; Virgiliu Z. Teodorescu, *Contribuții documentare referitoare la activitatea sculptorului Radu Moga*, în *Corviniana*, Acta Musei Corviniensis, vol. II / 1996, p. 281-287.
32. A.N.-D.A.I.C., fond Uniunea Artiștilor Plastici, dosar 34/1968-1970
33. IMRE GYENGE (30 septembrie 1939, Alta Medie, jud. Covasna), studii de artă plastică, carieră didactică, participări la expoziții cu lucrări de sculptură, autor al busturilor Andrei Mureșanu, Andrei Șaguna, Nicolae Olahus, Mihai Viteazul, a compozițiilor Familia, Maternitate, Eliberarea, Butinarul (Vida Gheza). Vezi Octavian Barbosa, *Dicționarul artiștilor români contemporani*, Editura Meridiane, București, 1976, p. 223; Cataloge de expoziție.
34. ION LUCIAN MURNU (2/15 noiembrie 1910, București – 12 aprilie 1984), studii de artă plastică în familie, la Academia de Arte Frumoase din București și în atelierele lui Oscar Han și Corneliu Medrea. Specializare la Roma, carieră didactică, participări la expoziții colective din țară și străinătate, expunând și în expoziții personale organizate în țară și străinătate.
35. Lucrare dăltuită în marmură.
36. PAUL VASILESCU (31 august 1936, Sărățeanca, jud. Buzău), studii de sculptură București, debut în 1962, participant la expoziții colective din țară și străinătate precum și în expoziții personale din țară și străinătate, pentru realizările sale, în anii 1968, 1971, 1976 a obținut premii, carieră didactică. Vezi Octavian Barbosa, *op. cit.* p. 407-408.
37. Instituțiile culturale și organizațiile obștești au avut o contribuție deosebită de la momentul ideii ce a reunit entuziaști care au acționat pentru depășirea dificultăților de natură materială, avizări de amplasare, de organizare a manifestărilor dezvelirii monumentului Andrei Șaguna. Vezi presa locală.

Abstract

Symbols of honoring dedicated to Andrei Șaguna

The author embarks upon a study concerning the way the contemporaries and successors of Andrei Șaguna have appreciated throughout the years his contributions to the advancement of the Romanian nation, to the moral and cultural affirmation in the nineteenth century context. In the mean time, he makes a presentation of the plastic art works - sculpture - which were dedicated to this brilliant precursor by sleeping partners and creators. Suggestions are made concerning the creation of new works to complete this patrimony within the next few years.

Virgiliu Z. Teodorescu

Arhivist, Asociația Arhiviștilor,

Str. Mihail Kogălniceanu, nr. 29

Tel. 01/6847002

București

ELIE MIRON CRISTEA ȘI PREZENTAREA ACTULUI UNIRII REGELUI FERDINAND

În ziua de 2 decembrie 1918 în sala mare a Tribunalului din Alba Iulia s-au întrunit cei 212 membri ai Marelui Sfat Național ales cu o zi înainte. Cu acest prilej au fost desemnați și membrii delegației care urmau să prezinte Regelui Ferdinand și guvernului de la București hotărârile Marii Adunări Naționale din 1 Decembrie. Ei erau: episcopul ortodox al Caransebeșului Elie Miron Cristea, cel greco-catolic de Gherla Iuliu Hossu, Vasile Goldiș și Alexandru Vaida Voievod, cărora li s-au alăturat Caius Brediceanu din Lugoj și Mihai Popovici de la Brașov, ambii secretari ai Marelui Sfat Național. Martor al evenimentelor, Ion I. Lapedatu afirmă în jurnalul său că propunerile privind componența delegației care trebuia să înmâneze Actul Unirii Regelui Ferdinand s-au făcut la sfârșit: „Toată lumea se grăbea spre ieșire. Am mai avut vremea să facem propunerile pentru o delegație care să ducă Actul Unirii la București. În delegație au fost aleși Goldiș, Vaida, iar la propunerea mea Cristea și Hossu”.¹

La rândul său, Roman Ciorogariu, pe atunci vicar, apoi episcop ortodox al Oradei scria în jurnalul său următoarele: „Patru soli: episcopii Miron Cristea, Iuliu Hossu și miniștrii Al. Vaida și V. Goldiș duc Actul Unirii Regelui. Solii sunt oaspeții Curții Regale și sărbătoriți în București. Acolo departe, departe, la București, soare, iar la noi se arată nori grei, veniți de la pusta Ungariei”.²

Cei mai mulți dintre contemporani au indicat această componentă Alexandru Marghiloman, șeful Partidului Conservator – Progresist consemna în notele sale politice că prezența lui Al. Vaida a fost incertă deoarece o boală l-a ținut la pat „așa încât se anunța aproape înlocuirea lui; e deodată restabilit”.³ Al. Vaida Voievod, deși a fost printre solii Ardealului veniți în București a descris în mod lapidar în memoriile sale acest eveniment solemn: „Apoi fiind trimiși la București ca delegație a Adunării de la Alba Iulia episcopii Dr. Iuliu Hossu, Nicolae (Miron n.n.) Cristea, Vasile Goldiș și cu mine spre a preda M.S.Regelui Ferdinand Actul Unirii am fost numiți miniștrii fără portofoliu: Ștefan C. Pop, V. Goldiș și eu”.⁴ La fel de succint a înfățișat și Constantin

Kirițescu fericitul moment: „La 12 – 13 decembrie, o delegație ardelenască compusă din episcopii Cristea și Hossu, miniștrii Goldiș și Vaida, s-a prezentat la București Regelui Ferdinand și i-a citit Actul Unirii, predându-i stăpânire asupra pământului Ardealului și depunând la picioarele Tronului jurământul de credință a patru milioane de români”.⁵

În schimb, Constantin Argetoianu îi indica greșit printre membri delegației transilvănene pe Iuliu Maniu și Theodor Mihali. Cunoscutul om politic evidenția însă personalitatea acestor luptători naționali afirmând: „Noi pârlitii de răgăteni nu cunoscusem până atunci pe acești oameni, decât de departe și sub aspectul lor de vajnici luptători ai ideii naționale, de apostoli ai unității neamului, îi socoteam cu toții ca niște mucenici, neântinați de la care pe lângă Actul Unirii așteptam și o primenire a moravurilor noastre politice”.⁶ Confuzia lui C. Argetoianu este determinată de timpul destul de lung scurs de la desfășurarea evenimentelor și punerea lor pe hârtie de renumitul memorialist, ci și de faptul că I. Maniu a fost într-adevăr la București la scurtă vreme după plecarea delegației ardelen. Al. Marghiloman consemna de altfel lapidar în jurnalul său la 21 decembrie 1918: „Maniu și Vaida au sosit; iar episcopii Hossu și Cristea au plecat”.⁷ Și I. G. Duca arată în memoriile sale că: „Maniu nu a venit decât mai târziu, pe la mijlocul lui decembrie, în București, ca să trateze în calitatea sa de președinte al Consiliului Dirigent cu Brătianu raporturile între Ardeal și Vechiul Regat, până la alegerile din care urma să iasă Constituanta”.⁸ Primul ministru a acceptat condițiile șefului guvernului transilvănean, fiind învinuit că a cedat prea ușor în fața liderului ardelen.

I.G. Duca a prezentat pe larg în amintirile sale sosirea delegației transilvănene în Capitală. El arăta că solia românească de peste Carpați a ajuns la București la scurtă vreme după constituirea guvernului condus de Ion I. C. Brătianu. Duca menționează apoi că a mers la gară pentru a o întâmpina: „Ea se compunea din doi clerici și doi laici. Clericii erau episcopul Miron Cristea al Caransebeșului reprezentând biserica ortodoxă și episcopul Iuliu Hossu de la Gherla, reprezentând biserica unită.

Laicii erau Al. Vaida Voevod și V. Goldiș”. Nu era menționat Cornel Cornean secretarul lui Miron Cristea, prezent și el în capitala României.

Cunoscutul om politic liberal făcea, în continuare, câteva portrete pline de realism membrilor delegației transilvănene spunând: „Pe Miron Cristea îl cunoșteam demult, de la 1904, când fusesem la serbările Asociației în Sibiu. Avea acum ca și atunci un cap frumos, abia încărunit de ani, de zbuliumul lor. Pe Vaida asemenea îl cunoscusem atunci și îl văzusem de mai multe ori de atunci încolo. Hossu cu înfățișarea sa tânără și distinsă de preot catolic, cult și rafinat ne-a făcut tuturor o excelentă impresie. Cât privește pe Goldiș, seriozitatea și modestia lui îi asigurau simpatia obștească. Ca secretar al delegației era Caius Brediceanu un coleg al meu de la Sfintu Sava, încântat de a regăsi atâția cunoscuți și prieteni și preocupat să nu rătăcească voluminosul sul cuprinzând prețiosul document al Unirii”.⁹

Actul istoric de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 era caligrafiat pe un pergament frumos din piele de către un teolog din Sibiu. Deși prezintă în general obiectiv, I. G. Duca nu îl amintește pe un apropiat al lui Miron Cristea, secretarul eparhial C. Corneanu, care l-a însoțit în acest voiaj.

Presa românească de toate orientările și culorile politice a primit cu deplină satisfacție venirea delegației transilvănene, relatând cu lux de amănunte sosirea înalților oaspeți precum și acțiunile la care au participat. Ziarul „Românimea”, organul de presă al Partidului Conservator Democrat scria cu nedisimulată bucurie și mândrie un articol intitulat *Sosirea Ardealului în Capitală*, că „De peste 300 de ani vă așteptăm”. Aluzia era clară fiind strâns legată de personalitatea lui Mihai Viteazul, făuritorul primei uniri a tuturor românilor din 1600. Oficiosul conservatorilor „takisti” sublinia mai departe că „deși a fost înneacă în sângele eroului asasinat mișelește pe câmpia de la Turda”, unirea este în fiecare inimă românească”.¹⁰

La rândul său, ziarul „Viitorul” oficiosul Partidului Național Liberal adresa reprezentanților Ardealului tradiționala urare: „Bine ați venit, soli ai Transilvaniei care ne aduceți măreția glasului unanim prin care voința fraților de peste munți s-a contopit cu dorința celor de pe malul Dunării.” Cunoscutul cotidian liberal, făcea o trecere în revistă a unor martiri ai neamului începând cu Mihai

Viteazul, continua cu Horia, Cloșca și Crișan, sau cu Avram Iancu. El sublinia că acești eroi și mulțimea anonimilor a fost răzbunată deoarece „putem striga fără teamă împreună cu noi pentru neamul nostru întregit, Carpații nu mai există”.¹¹

Cotidianul de mare tiraj, independent, „Universul” saluta, de asemenea, sosirea delegației transilvănene precizând că: „de când au venit solii ardeleni trăim zile mari la București”.¹²

Trenul a ajuns în Capitală la 1/13 decembrie 1918, ora 5,35. Peronul Gării de Nord era pavoazat sărbătorește, iar publicul era foarte numeros. Nu lipseau de la ceremonia primirii președintele Consiliului de Miniștri Ion I. C. Brătianu, membrii guvernului, generalul Constantin Prezan, șeful Marelui Cartier General Român, reprezentanții Academiei Române, membrii conducerii Ligii Culturale, prefectul Poliției Capitalei, delegația Consiliului Comunal în frunte cu inginerul Constantin Hălăceanu, primarul Bucureștiului, ofițerii regimentului transilvănean cu nume simbolic „Avram Iancu”, comandat de colonelul Bordan, reprezentanții Cercului Comercial Industrial. Nu lipsea coloniei săsești din București în frunte cu președintele acesteia, dr. Franck.

Trenul a fost întâmpinat de cei prezenți pe peronul gării cu urale și ovații. Ziarul bucureștean „Dacia” relatează în paginile sale primirea emoționantă și entuziastă făcută delegației fraților de peste Carpați afirmând că: „Ochii tuturor celor prezenți în acest moment istoric sunt plini de lacrimi”.¹³ Din vagoane au coborât Vasile Goldiș, șeful delegației, Miron Cristea, I. Hossu, Al. Vaida, însoțiți de Caius Brediceanu, C. Corneanu și Mihai Popovici.¹⁴ Primul i-a îmbrățișat pe rând pe solii Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului apoi a spus: Iubiți frați! În amintirea acelor care au luptat și luptă încă, în amintirea acelor care se vor bucura de-a lungul veacurilor de roadele zilelor de azi, vă zic bine ați venit!”.

C. Hălăceanu a trecut, mai întâi în revistă preocupările fraților din Regatul României în decursul timpului pentru realizarea idealului național: „Fraților, zilele mari ale neamului încep să se îndeplinească. Tara Românească liberă, ajunsă la o stare de înflorire care-i aduse multe dușmării, n-a pregetat să puic în cumpănă tot ce se clădise până atunci pentru realizarea Visului nostru al tuturor, Unirea Neamului Românesc de pretutindeni”. Primarul Bucureștiului a omagiat în numele locuito-

rilor bătrânei urbe din toată inima pe frații de peste Carpați care au adus hotărârea de Unire: „Orașul București salută cu dragoste adâncă pe frații iubiți care aduc cuvântul de dragoste și de unire de peste Carpați. El vă zice din toată inima: Fiți bineveniți și binecuvântați!”.

Elie Miron Cristea a răspuns în numele delegației transilvănene. Episcopul de Caransebeș reliefa că a venit de mai multe ori în România liberă: „De multe ori am călcat acest pământ sfânt al patriei mame. Am venit aici mânați de o necesitate sufletească, ca întorși acasă să putem rezista împilărilor asupritorilor noștri”. Viitorul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române își exprima, în continuare, bucuria că „visul de veacuri al Neamului nostru se împlinește (...) și aducem, totodată, salutul nostru al celor patru soli, care avem mandatul Națiune române subjugată până ieri de a închina întreg pământul nostru strămoșesc patriei mame”. Tot cu acest prilej, Elie Miron Cristea a mulțumit fraților din regat pentru sprijinul permanent și neprecupețit acordat românilor transilvăneni: „Cu sentimente de adâncă și veșnică recunoștință pentru tot ce ati făcut pentru noi, atât acum, cât și în cursul veacurilor trecute – începând cu voevodul Ștefan cel Mare, Radu cel Mare, Mihai Viteazul, Constantin Brâncoveanu și Carol I dăm mulțămintă milostivului Dumnezeu, pentru că pe noi, cei din generația de azi, ne-am învrednicit să trăim cele mai mărețe zile din întreaga viață de aproape 2.000 de ani a națiunii noastre (...). Să trăiți, fraților dezrobitori din patria mamă! Să trăiască Majestatea Sa Regele Ferdinand I acum al tuturor românilor!”¹⁵

A doua zi a avut loc un Tedeum la Mitropolie, iar după terminarea serviciului religios, publicul prezent la ceremonie a salutat pe reprezentanții Transilvaniei cu mare entuziasm. În jurul orelor 12 la Palatul Regal, unde delegația era găzduită, în marea sală a tronului s-au desfășurat festivitățile primirii Actului Marii Uniri.

Discursul omagial a fost rostit de Vasile Goldiș, care a arătat că românii din Transilvania, Banat și Țara Ungurească au decretat la Alba Iulia în istorica zi de 18 noiembrie / 1 Decembrie 1918 Unirea lor și a acestor teritorii cu Regatul Român. Vorbitorul a subliniat că prin această unire realizată după cea a Basarabiei și cea a Bucovinei „s-a împlinit visul de o mie de ani al Neamului Românesc: Unirea într-un singur stat al tuturor românilor”. Marile tribune au atras atenția că actul înfăptuit la Alba Iulia are un caracter legitim, dar în

același este „o pretenție a istoriei și o cerință a civilizației omenești”. V. Goldiș își motiva afirmațiile prin faptul că poporul român „de la zămislirea sa și până astăzi a rămas unul și etnicește nedespărțit, posedând în aceleași margini geografice pământul Daciei lui Traian”.

Cunoscutul om politic și de cultură reitiera, în continuare, că „Unirea tuturor românilor într-un singur stat este o pretenție a civilizației omenești”, întrucât după opinia sa „Progresul acestei civilizații pretinde comunicarea națiunilor într-o unire de ordin social superior care să asigure libertatea, dreptatea deopotrivă pentru toate națiunile mici și mari”. În caz contrar, cu națiunile rupte politicește în bucăți” această comuniune a națiunilor este o imposibilitate”.

Fruntașul P.N.R. bazându-se pe argumente solide, pertinente, trage concluzia că prin împlinirea idealului național se rectifică o mare greșeală a istoriei. V. Goldiș mergea cu argumentația mai departe deoarece vedea în înfăptuirea României Mari realizarea unui stat care să asigure „egalitatea condițiilor de viață pentru toți indivizii, care o alcătuiesc, pe de altă parte ea va trebui să se întemeieze pe principiul egalei îndreptățiri a neamurilor”. El exprimă astfel punctul de vedere al P.N.R. Oratorul atrăgea atenția celor prezenți la solemnitate că actul de la 1 Decembrie 1918 s-a realizat cu multe sacrificii de către numeroase generații. Goldiș aducea apoi un fierbinte omagiu lui Ferdinand socotindu-l un „Rege Mare care a înțeles chemarea sfântă a istoriei și s-a făcut lucefăr conducător al sufletului românesc”. El asigura pe șeful statului român de credința și fidelitatea celor patru milioane de români din Transilvania, Banat și Țara Ungurească care „oțeliți și tari în credință ca stânca dulcelui Ardeal strigă astăzi în extaz de fericire: Trăiască Majestatea Sa Regele Ferdinand I! Trăiască Majestatea Sa regina Maria!; Trăiască Scumpele Odrasle ale Dinastiei Române!; Trăiască fericită în veci România Mare!”.

În continuare a luat cuvântul episcopul Elie Miron Cristea, care, la rândul său, a omagiat pe monarhul tuturor românilor: „iar acum ne-a învrednicit Dumnezeu să avem un mare rege (...), care a suferit împreună cu noi și care plânge cu noi de fericirea ce ne-a ajuns și la venirea căreia așa de mult ai conlucrat, împreună cu adorata noastră regină”¹⁶.

Al. Vaida a dat citire și a înmănat Regelui Ferdinand rezoluția votată de Adunarea Națională de la Alba Iulia, după care a urmat intervenția șefului statului român. Acesta a

adus la cunoștința celor prezenți că primește cu profundă grațitudine „hotărârea fraților noștri de peste Carpați de a săvârși unitatea națională a tuturor românilor și declar pe veci unite în Regatul Român toate ținuturile locuite de români de la Tisa până la Nistru”. Suveranul își îndrepta acum gândurile către cei care cu sângele lor au clădit noul temel al dezvoltării noastre naționale. Ferdinand era optimist în ceea ce privește democratizarea vieții politice internaționale afirmând că „vom răspunde, totodată, simțămintelor aliaților noștri alături de care am luptat pentru marea cauză a dreptății și a libertății în lume”.¹⁷

După ședință, Ionel Brătianu a oferit un banchet înalților oaspeți transilvăneni la hotelul „Bulevard”, iar seara regele a dat un dineu de gală Palat. La dejun au fost prezenți alături de politicieni și o serie de oameni de știință și cultură, savantul Petru Poni, scriitorul Radu D. Rosetti, artistul dramatic V. Antonescu. În toastul său, conducătorul P.N.L. a subliniat satisfacția unanimă generată de acest eveniment epocal, așteptat cu înfrigurare de atâtea generații. I.I. C. Brătianu a afirmat că „sunt în viața unui neam clipe de fericire atât de mari, încât ele răscumpără veacuri întregi de suferință. Bucuria noastră nu este bucuria unei singure generații, ea este (...) a întregului popor român, care de sute de ani a îndurat suferințele cele mai crude fără să-și piardă credința sa neclintită în sosirea acestei zile”.¹⁸

La dineul dat în onoarea delegației ardeleni de către Casa regală, regele Ferdinand a rostit un scurt discurs în care a urât din adâncul sufletului „bine ați venit în zidurile acestui palat care a fost martorul celor mai mari evenimente din istoria modernă română”. Suveranul a subliniat faptul că în opera de înfăptuire a României Mari au existat numeroși bărbați care au ținut sus stindardul ideii naționale, au dus „barca românismului prin toate vijeliile vremurilor până la limanul dorit, unde de atâtea trude, atâtea suferințe culegeau roadele binemeritate ale unei lupte seculare.” Ferdinand arăta, în continuare, că realizarea clădirii mărețe ce începuse Mihai Viteazul „pe care generații întregi apoi au visat-o”, este rezultatul acțiunii celor care „în toate colturile unde sună dulcele grai românesc, au pus sufletul și puterile lor în serviciul idealului național”. Regele tuturor românilor evidențiază faptul că după unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România „mai lipsea o piatră din cele mai scumpe: Ardealul cu ținuturile din Ungaria locuite de români. Azi

ne-ați adus și această ultimă piatră a clădirii care încoronează marea operă de Unire”.

Șeful statului român aducea de asemenea, un fierbinte omagiu armatei române, vitejiei ostașilor români pe câmpul de luptă, exprimându-și încă o dată recunoștința față de cei care au luptat și au murit pentru Unire. Vorbitorul nu i-a uitat nici pe aliați care „prin sprijinul lor neconținut au fost și sunt colaboratorii noștri prețioși la realizarea visului nostru secular și car prin victoria lor au contribuit atât de mult ca să putem trăi momentele mărețe ale prezentului”.

În final, Regele Ferdinand chema pe toți românii la unitate și coeziune. Monarhul afirma că se impune ca opera zidită cu atâtea trudă și sacrificii „să o păstrăm cu sfințenie, să o întărim, ca să o întărim, ca să o putem lăsa mai măreț, mai puternică generațiilor viitoare”.¹⁹ Potrivit lui Elie Miron Cristea, cu această ocazie, Ferdinand a avut o discuție cu Dr. Cornel Corneanu, secretarul episcopului Bănățean căruia i-a precizat „Să nu vă supărați, dar pe Prea Sfințitul de la Caransebeș vi-l luăm în curând”.²⁰ Era desigur o aluzie la numirea lui Elie Miron Cristea ca Mitropolit primat al României, lucru care se va realiza nu după multă vreme.

În ziua de 3/16 decembrie 1918, delegația transilvăneană a depus în semn de aleasă recunoștință pentru făuritorii Marii Uniri o coroană de flori la statuia lui Mihai Viteazul și o alta la monumentul cărturarului ardelean Gheorghe I. Lazăr două figuri luminoase, care au luptat cu mintea și cu spada pentru înfăptuirea României întregite.²¹

Piața Universității din București a fost martoră a unei grandioase manifestații. Publicul sosit în număr mare purta drapele tricolore. Erau prezenți în istorica piață mii de oameni: Elevi ai școlilor primare, ai liceelor „Mihai Viteazul”, „Dimitrie Cantemir”, „Gheorghe Lazăr”, Sfântul Sava”, însoțit de profesori și părinți. De asemenea nu lipseau studenții care au activat pentru făurirea unității naționale, soldați și ofițeri. Atmosfera era entuziastă, de deplină satisfacție. Cu acest prilej a vorbit episcopul Elie Miron Cristea. El a subliniat că românii au hotărât la Alba Iulia în unanimitate că vor „unirea pământului strămoșesc cu patria mamă”.²² În continuare a luat cuvântul primarul C. Hălăceanu care a evidențiat faptul că idealul desăvârșirii unității a fost slujit „fără conținere atât de noi, cei de aici, cât și de voi de dincolo”.²³

În numele studențimii bucureștene a vorbit doctorandul în literă Vasile V. Haneș, care a exprimat în cuvinte emoționante bucuria unirii

depline, angajându-se în numele studențimii să păstreze și să apere mărețul act de la Alba Iulia din 1 Decembrie: „În numele tineretului universitar salut solia Ardealului izvorul naționalității, al graiului strămoșesc și al ideii de unire și frăție „Jurăm că vom lucra la înălțarea neamului unit cu frații noștri din Ardeal”. Vorbitorul a relevat rolul acestei provincii în cadrul României și a asigurat pe cei prezenți „în fața acestui simbol al credinței noastre de a lupta cu toată dragostea și viața noastră pentru înălțarea neamului, pentru cimentarea sufletească a tuturor românilor, pentru egalitate și onestitate”.²⁴

În numele guvernului român a vorbit ministrul liberal I. G. Duca, care adresându-se solilor transilvăneni a spus: „Înapoiati-vă acasă și spuneti bucuria ce ne copleșește la auzul vestii ce ne-ați adus”, căci „ceea ce a înfăptuit Mihai Viteazul pentru o clipă se înfăptuiește azi pentru vecie”. Referindu-se la viitorul țării, cunoscutul om politic a arătat necesitatea de a munci laolaltă pentru a așeza România pe temelii largi, democratice. El a exprimat, totodată, „încrederea nestrămutată că România va putea să ocupe locul ce-l merită și-i este hărăzit între popoarele lumii”.²⁵

În piața Universității s-a încins o imensă horă în care s-au prins pe lângă sute de cetățeni aflați aici, soldați români și francezi din Regimentul 4 Infanterie. După această grandioasă manifestație, miile de oameni s-au deplasat în Piața Palatului unde a fost elogiată familia regală și se încinge o imensă horă. Tot în onoarea delegației ardeleni, studenții au organizat un mare spectacol în sala Teatrului Național. La Primăria Capitalei a avut loc, de asemenea, un banchet în cinstea solilor Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului. Cu această ocazie au vorbit între alții profesorul universitar Dimitrie Onciul și Al. Vaida Voevod.²⁶

Personalul delegației transilvănene nu s-a limitat numai la acțiunile menționate. În numele generalului Alexandru Averescu, președintele Ligii Poporului, principalul său colaborator, Constantin Argetoianu a făcut o vizită delegaților ardeleni și le-a oferit un dejun. Rememorând evenimentul peste ani, acesta din urmă nota în jurnalul său următoarele: „Acolo m-am dus să le fac o vizită, însărcinat de generalul Averescu, să-i poftesc la o masă, care fără să fie o masă intimă, nu avea caracterul unei manifestări naționale și patriotice”.²⁷

Solii Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului au fost primiți tot acum de

familia Brătianu, fiind opriți la dejun. Potrivit unei membre a acestei mari și istorice familii, Sabina Cantacuzină, întâlnirea a fost emoționantă deoarece: „La sfârșitul mesei, episcopul dr. Miron Cristea făcu mamei o prea frumoasă cuvântare, amintind venerația ce Transilvania avea pentru numele Brătianu începând cu tatăl în 1848, 1859, 1866, 1877 și cimentată cu fiul prin înfăptuirea României Mari”. Cunoscuta memorialistă sublinia că a doua zi s-a făcut o procesiune la statuia lui Brătianu, s-au rostit discursuri și s-a jucat Hora Unirii împrejurul statuii și în curtea palatului: „În acele momente de însuflețire, aceste gesturi erau mișcătoare (...). Ardelenii au plecat cu făgăduiala noastră de a le întoarce vizita la Paște în Transilvania”.²⁸

Delegația ardeleană sosită la București a refuzat potrivit lui Nicolae Iorga „banchetul Academiei Române, din cauza atitudinii majorității acesteia în timpul războiului. Un banchet îl oferă Liga Culturală, și cu I. Grădișteanu și I. Brătianu”.²⁹ Ea a fost primită în acele zile și de generalul Henry M. Berthelot, comandantul trupelor aliate de la Dunăre și șef al Misiunii militare franceze în România. Generalul francez a spus cu această ocazie între altele: „Martiriul românilor din Transilvania îmi este deplin cunoscut. O dragoste deosebită mă leagă de D-voastră și vă asigur de tot sprijinul și concursul în vederea așezării definitive a României Mari”.³⁰

Întâlnirea este confirmată de Caius Brediceanu într-o scrisoare expediată din Sibiu în 12/25 decembrie 1918 lui Valeriu Braniște. Autorul mesajului îl informa pe omul politic bănățean că „Azi m-am întors din București, unde am dus eu Actul Unirii la toți factorii de însemnătate. Am discutat chestia Banatului chiar cu Berthelot”.³¹

La rândul său, generalul Radu R. Rosetti, pe atunci colonel și ofițer de legătură pe lângă misiunea Berthelot consemna în jurnalul său la 3/16 decembrie 1918 că: „Dimineața am o întrevedere (la Palatul Regal, unde sunt găzduiți) cu episcopii Miron Cristea și Iuliu Hossu cum și cu domnii Al. Vaida Voevod, V. Goldiș și C. Brediceanu, după inițiativa acestuia din urmă”. El sublinia că le-a înfățișat situația generală „și mai ales a noastră în Occident. Insist asupra nevoii acțiunii comune cu șvabii din Banat. Informat fiind de greutățile ce le fac pentru viitoarele relații dintre regat și Transilvania insist asupra nevoii ca ea să se înțeleagă cu cei de aici în privința constituției viitoare”.³² De asemenea, potrivit ziarului francez

de mare tiraj „Le Temps” din 12 ianuarie 1919, delegația română din Transilvania și Banat, care a venit să înmâneze regelui actul unirii, a fost primită la București de ministrul Franței, Saint Aulaire, care a asigurat-o că țara sa va fi recunoscătoare României. Diplomatul Francez a spus că: „Franța nu va uita niciodată că atunci când germanii bombardau Verdunul (intrarea) României (în război) a pus Franța la adăpost de un mare pericol. Misiunea a fost primită și de ministrul Statelor Unite, care a asigurat-o că aspirațiile poporului român se vor realiza”.³³

Festivitățile prilejuite de prezentarea de către delegația Transilvaniei și Banatului a Actului Unirii au fost primite cu vie satisfacție de numeroase asociații și societăți profesionale. Profesorii secundari întruniți în ziua de 2/15 decembrie 1918 în cadrul „cercului” lor din Capitală au adresat o scrisoare lui Miron Cristea în care îl rugau să primească el „și tovarășii săi soli ai Transilvaniei salutul lor plin de bucurie și nădejde”. Gh. Bogdan Duică care semna acest document în calitate de președinte al Cercului le mulțumește membrilor delegației „că ne-ați adus cu voi tot sufletul Ardealului. Îl cunoaștem: l-am dorit și fericiți îl primim ca întregire a ființei noastre”.

Cunoscutul profesor universitar îl asigura pe Miron Cristea și pe colegii săi că profesorii secundari ai Vechiului Regat „se vor devota cu ardoare cultului unității sufletești a neamului nostru”.³⁴ La rândul său, profesorul Constantin Rădulescu-Motru, președintele Societății Române de Filosofie și Marin Ștefănescu în calitate de secretar al acestui organism semnavă o scrisoare la 7/20 decembrie 1918 adresată lui Elie Miron Cristea. Semnatarii depeșei își exprimau deplina satisfacție față de împlinirea idealului național prin revenirea mai întâi a Basarabiei, apoi a Bucovinei și în final a Transilvaniei la patria mamă. Ei precizau că: „de la sosirea voastră, scumpi soli ai Ardealului și Banatului viața nu mai este a unui neam necăjit, căci unitatea tuturor românilor s-a desăvârșit prin voi, ea este a unui neam mândru, fericit că este volnic a-și da prinosul sufletului său național, cultului generale a omenirii, ceea ce a fost totdeauna idealul său suprem”. C. Rădulescu-Motru și M. Ștefănescu subliniau, în final, că Societatea română de filosofie „nu poate să nu vă aducă omagiile sale de vecinică recunoștință că ați desăvârșit sfântul nostru vis: Unirea tuturor românilor”.³⁵ Numeroși particulari au salutat în mesajele lor pe reprezentanții Transilvaniei și Banatului. Puoi

Stefan Greceanu din București îi scria lui Elie Miron Cristea la 5/18 decembrie 1918 următoarele: „În aceste frumoase zile în care întreaga suflare românească sărbătorește în Capitală pe vrednicii soli ai Ardealului (...) urmez cu cea mai vie însuflețire înaintarea neamului nostru spre îndeplinirea idealurilor sale și împărtășesc bucuria adâncă care se manifestă în solemnitățile publice la care ați luat parte”.³⁶

La rândul ei, opinia publică din Iași a urmărit cu viu interes evoluția evenimentelor. Astfel, ziarul „Opinia” din 6 decembrie 1918 a publicat informații privind vizita în București a delegației transilvănene: „Visul mult așteptat a fost întruchipat. Unirea Transilvaniei și a celorlalte provincii românești din Tara Ungurească este astăzi un fapt împlinit. În capitala țării au sosit soli de peste Carpați și s-a pecetluit definitiv Unirea (...). Idealul odinioară abia întrezărit îl vedem aievea astăzi. Trăiască Unirea!”.³⁷

Ecouri favorabile a avut înmânarea Actului Unirii Transilvaniei cu România și în Banat unde ziarul „Lumina”, care apărea la Caransebeș informa cititorii că în fruntea soliei transilvănene s-a aflat Prea Sfinția Sa părintele episcop Dr. Elie Miron Cristea, însoțit de Dr. Cornel Corneanu în calitate de secretar consistorial. „După o absență de peste două săptămâni – conchidea ziarul bănățean – Prea Sfinția Sa s-a reântors cu un tren special. Luni la reședința sa a fost primit cu, adevărată dragoste frățească”.³⁸

Primirea făcută de fii Banatului la revenirea pe meleagurile bănățene era expresia recunoștinței locuitorilor acestor plaiuri pentru contribuția înaltului ierarh al bisericii ortodoxe române la înfăptuirea idealului național.

La rândul său, Regele Ferdinand a omagiat lupta lui Elie Miron Cristea pentru realizarea României Mari, oferindu-i drept recompensă cordonul și medalia Marii Cruci a Coroanei României. Nu a fost uitat nici secretarul consistorial Cornel Cornean, căruia I s-a înmănat insigna de ofițer al Coroanei României.

Ziarul „Lumina” se asociază cu multă dragoste la urările de bine ale celor care văd în această înaltă distincție revărsarea răsplatei binecmeritate pentru activitatea mănoasă desfășurată de Prea Sfinția Sa și de redactorul nostru în ogorul neamului românesc”.³⁹

Festivitățile prilejuite de sosirea în capitala României a delegației Transilvaniei și Banatului au avut o încărcătură emoțională deosebită. Ele s-au desfășurat în condiții dificile de

după primul război mondial când situația populației era destul de grea, iar mișcările socialiste de inspirație bolșevică cunoșteau o creștere considerabilă. Aceste manifestații au descătușat energii șio au produs o vie satisfacție în opinia publică. Marea absență a acestor acțiuni patriotice a fost Regina Maria, care a adus o contribuție importantă la realizarea idealului național. Ea era ținută în pat de o gripă foarte puternică spaniolă care a secerat atunci în lume milioane de vieți omenști.

La 13/26 decembrie 1918, după ce și-a înfrânt boala, ea nota cu vădită amărăciune în jurnalul său că organizatorii „Au fost nevoiți să dea marele banchet pentru soldați fără mine, să-i primească pe transilvăneni fără mine, multe au fost făcute fără mine”.⁴⁰

Epidemia de gripă care contaminase și pe Regină a fost consemnată și de I. G. Duca în jurnalul său, unde afirma că „Regina contractase boala vizitând niște soldați francezi la spital și fusese mai multe zile între viață și moarte. Medicii susțineau că numai admirabila constituție o scăpase de la moarte”.⁴¹

Primirea delegației transilvănene la București a fost deci un moment solemn demonstrând că atât factorii politici cât și opinia publică erau alături de frații de dincolo de Carpați.

La 11/24 decembrie 1918, Ion I. C. Brătianu înainta Regelui raportul referitor la decretul lege pentru Unirea Transilvaniei cu România, în care se preciza că de un secol „neamul românesc tinde spre unitatea lui”. Totodată se menționa că România a participat la războiul mondial „pentru dezrobirea fraților noștri asupriți”. Acest ideal s-a împlinit căci „Basarabia și Bucovina s-au unit cu patria mamă, iar peste Carpați, România, care împre-

ună cu noi de atâta vreme așteptau ceasul întregirii neamului îndată ce și-au putut spune gândul au proclamat prin Adunarea Națională de la Alba Iulia Unirea cu Tara. În consecință, Ion I.C. Brătianu preciza : „Unirea aceasta în ziua când marii noștri aliați sunt învingători izvorăște din puterea de viață a poporului român, din vitejia ostașilor noștri și din voința hotărâtă a românilor de pretutindenii”.

Marele om politic sublinia că noile condiții istorice impun cu necesitate „desființarea granițelor nedrepte și nefirești și statornicirea statelor după principiile naturii”. Șeful P.N.L. preciza că „neamul românesc nu poate trăi despărțit și numai prin unirea laolaltă a tuturor fiilor lui își poate îndeplini cu folos pentru omenire și cu strălucire pentru el misiunea civilizatoare în această parte a lumii”.⁴²

Prin decretul lege ce va fi semnat se consfințește voința adunării Naționale de la Alba Iulia înscriindu-se în istoria României cel mai mare act, pentru care au luptat și s-au jertfit multe generații de români. Decretul de Unire a Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Sătmăruului și Maramureșului la România a fost remis în București de către Regele Ferdinand la 11/24 decembrie 1918.⁴³ La Paris, delegația României a acționat pentru recunoașterea internațională a desăvârșirii unității naționale, a actelor plebiscitare de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia.

Primul Parlament al României întregite ales în noiembrie 1919 prin vot universal și format din reprezentanți ai tuturor provinciilor istorice românești a confirmat, la rândul său, împlinirea Marii Uniri.⁴⁴ Basarabia, Bucovina și Transilvania s-au integrat treptat și organic în cadrul statului național unitar român.

Note

1. ION I. LAPEDATU, *Memorii și amintiri*. Ediție de Ioan Oprea, Iași, 1998, p. 209.
2. ROMAN CIOROGARU, *Zile trăite*, partea a II-a, *Revoluția*. Ediție de Viorel Faur, Oradea, 1994, p.72.
3. AL. MARGHILOMAN, *Note politice*, vol. III. Ediție de Stelian Neagoe, București, 1995, p.240.
4. AL. VAIDA VOEVOD, *Memorii*, vol. II. Ediție de Alexandru Șerban, Cluj-Napoca, 1995, p.13.
5. C. KIRIȚESCU, *Istoria Războiului pentru întregirea României 1916-1919*, ed. a II-a, vol. III, București, 1925, p.381.
6. C. ARGETOIANU, *Memorii. Pentru cei de mâine Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. V/5 (1918), Ediție de S. Neagoe, București, 1995, p.181-182.
7. AL. MARGHILOMAN, *op.cit.*, vol. III, p. 242; Apostol Stan, Iuliu Maniu. Naționalism și democrație. Biografia unui mare român, București, 1997, p.79.

8. I. G. DUCA, *Memorii*, vol. IV. Războiul. Ediție de S. Neagoe, București, 1994, p.184-185.
9. *Ibidem*, p.183-184.
10. „România” , I, nr.2 din 3/16 decembrie 1918.
11. „Viitorul”, XI, nr. 3192 din 2/15 decembrie 1918.
12. „Universul”, XXXVI, nr.35 din 4/17 decembrie 1918.
13. „Dacia”, I, nr. 11 din 3/16 decembrie 1918.
14. EUFROSINA POPESCU, *Ecoul Unirii Transilvaniei cu Vechea Românie în presa de dincoace de Carpați*, în vol. *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, 1968, p. 424.
15. „Viitorul”, XI, nr. 3192 din 2/15 decembrie 1918; Ilie Șandru, Valentin Borda, *Un nume pentru istorie. Patriarhul Miron Cristea, Târgu Mureș, 1998, p. 120-121; C. Rotoran, Mihai Retegan, 1918. Făurirea României Mari*, ed. a II-a, București, 1998, p.83-84.

16. 1918 la români. *Documentele Unirii*, vol. X, București, 1989, p. 379, doc. 1542; V. Goldiș, *Discursuri rostite în preajma Unirii și la Asociația culturală Astra*. Ediția a II-a de Vasile Popeangă, Timișoara, 1994, p. 37-39; Ioan Lupas, *Istoria Unirii românilor*, ed. a II-a, București, 1993, p. 274.
17. 1918 la români ..., vol. X, p. 380, doc. 1543; Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 138; V. Goldiș, *op. cit.*, p. 39; Ioan Scurtu, *Regele Ferdinand (1914-1927). Activitatea politică*, București, 1995, p. 152, anexa 13.
18. „ACȚIUNEA ROMÂNĂ”, III, nr. 569 din 3/16 decembrie 1918; I. Lupas, *op. cit.*, p. 274; Anton Moraru, Ion Negrei, *Anul 1918. Ora astrală a neamului românesc*, Chișinău, 1998, p. 142-143.
19. V. Goldiș, *op. cit.*, p. 40-41.
20. Elie Miron Cristea, *Note ascunse. Însemnări personale (1895-1937)*. Ediție de Maria și Pamfil Biltiu, Cluj-Napoca, 1999, p. 52.
21. „Românimea”, I, nr.3 din 4/17 decembrie 1918.
22. „Dacia”, I, nr.12 din 4/17 decembrie 1918.
23. „Universul”, XXXVI, nr.35 din 4/17 decembrie 1918.
24. „Izbânda”, I, nr. 36 din 4/17 decembrie 1918.
25. „Steagul”, IV, nr.222 din 4/17 decembrie 1918.
26. CONSTANTIN I. STAN, *Contribuții ale studenților Universității din București, la Unirea Transilvaniei cu România (1914-1918)*, în vol. 60 de ani de la făurirea statului național unitar român, București, 1978, p. 152.
27. C. ARGETOIANU, *op. cit.*, p. 182.
28. SABINA CANTACUZINO, *Din viața familiei Brătianu*, vol. II. Ediție de Elisabeta Simion, București, 1996, p. 203-204.
29. N. IORGA, *Memorii*, vol. II, București, f.a., p. 133.
30. „Glasul Ardealului”, Brașov, I, nr.32, din 6/19 decembrie 1918. Generalul Berthelot a întreprins la sfârșitul lunii decembrie 1918 și în primele zile ale lui ianuarie 1919 o călătorie în Transilvania și Banat, cunoscând pe „viu” problemele cu care se confruntau românii transilvăneni și bănățeni (C. I. Stan, *Călătoria generalului Henry M. Berthelot în Transilvania și Banat – decembrie 1918 – ianuarie 1919*, în „Apulum”, XXXVI/1999).
31. VALERIU BRANIȘTE, *Scrisori din închisoare (Seghedin 1918)*. Ediție de Valeria Căliman, Gh. Iancu, Reșița, 1996, p. 225, doc. 95.
32. RADU R. ROSETTI, *Mărturisiri (1914-1919)*. Ediție de Maria Georgescu, București, 1997, p. 298.
33. CONSTANTIN BOTORAN, OLIMPIU MATICHESCU, *Documente despre lupta poporului român pentru făurirea statului național unitar român*, Cluj-Napoca, 1980, p. 248, doc. 118.
34. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, *Pagini dintr-o arhivă inedită*, București, 1984, p. 29.
35. *Ibidem*, p. 195.
36. *Ibidem*, p. 121-122.
37. ION AGRIGOROAIEI, GH. CALCAN, M. STRUGARU, *Unirea din 1918 în presa din orașul Iași, în „Cercetări Istorice”, IX-X/1978-1979*, p. 460-464; Gh. Buzatu, Aurel, Aurel Kerečki, Dumitru Vitcu (coord.), *Aspecte ale luptei pentru unitatea națională Iași: 1600-1859-1918*, Iași 1983, p. 324.
38. „Lumina”, Caransebeș, I, nr.49 din 13/26 decembrie 1918.
39. *Ibidem*; vezi și IOAN MUNTEANU, VASILE MIRCEA ZABERCA, MARIANA SÂRBU, *Banatul și Marea Unire din 1918*, Timișoara, 1992, p. 300.
40. Maria, Regina României, *Însemnări zilnice (decembrie 1918-decembrie 1919)*, vol. I. Ediție de Vasile Arimia, București, 1996, p. 14.
41. I. G. Duca, *op. cit.*, p. 184-185.
42. 1918 la români..., vol. X, p. 376-377, doc. 1542.
43. *Ibidem*, p. 377; Vezi și ANASTASIE IORDACHE, *Ion I. C. Brătianu*, București, 1994, p.407.
44. C. I. STAN, *Consacrarea Unirii Transilvaniei cu România în primul Parlament al României întregite*, în „Apulum”, XX/1983, p. 307-315; Idem, *Consacrarea Unirii Bucovinei cu România în primul Parlament al României întregite*, în „Destin Românesc”, IV, nr. 4 (16), 1997, p. 62-70.

Abstract

Elie Miron Cristea and the presentation of the Union act to the King Ferdinand

Elie Miron Cristea is one important member of 1918 generation and sustained the development of Romania in the first half of the XX-th century. He presented with Vasile Goldiș, Alexandru Vaida Voevod and Iuliu Hossu the Union Act from Alba Iulia (December 1) of King Ferdinand.

The author described the patriotic manifestations of Bucharest and the popular enthusiasm.

Prof. Dr. Constantin I. Stan
Liceul de Artă Buzău
Strada Bucegi nr. 5

OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU ȘI RĂZBOIUL DE REÎNTREGIRE A NEAMULUI

La 1 mai 1915, Octavian C. Tăslăuanu, aflat în Sanatoriul din Mehadia, pentru a-și reface sănătatea șubrezită de pe urma celor trei luni de război, în linia întâi, în Galiția, ca ofițer al armatei austro-ungare, a trecut munții în România, stabilindu-se la București, alăturându-se celorlalți ardeleni în acțiunea concentrată pentru a determina Guvernul României de a intra în război, alături de Antanta, pentru eliberarea Ardealului.

Activitatea desfășurată în perioada neutralității României (1914-1916) și apoi cea din primele luni de război, a fost prezentată de scriitor în primul volum din ciclul memorialistic „*Sub flamurile naționale*”, apărut la Editura Miron Negru din Sighișoara (1935). Celelalte trei volume au rămas în manuscris, nefiind tipărite nici în prezent. Ele poartă următoarele subtitluri: vol. II „*La Corpul IV Armată Onești*”, vol. III „*Corpul voluntarilor ardeleni și bucovineni*” și vol. IV „*Activitatea românilor emigranți din Austro-Ungaria, la Iași*”. Toate cele trei volume rămase în manuscris au o valoare deosebită pentru istoria națională, cuprinzând date și documente ale unui participant direct la evenimentele petrecute într-o perioadă istorică deosebit de frământată și de importanță capitală pentru poporul nostru.

În comunicarea de față ne vom ocupa numai de volumul al II-lea, „*La Corpul IV Armată Onești*”, mai ales din două motive: în primul rând, pentru că memorialistul s-a aflat, timp de un an, prins direct în acea „horă” a războiului, când Armata Română era angajată într-o confruntare pe viață și pe moarte cu invadatorii germani și austro-ungari; în cel de-al doilea rând, fiindcă a avut marea șansă de a se afla sub comanda directă a unuia dintre marii comandanți, generalul-erou Eremia Grigorescu. Volumul acesta de memorii este cu atât mai valoros cu cât autorul declară cu sinceritate: „*În aceste note nu cruț pe nimeni, nici pe mine. Spun adevărul înreg asupra oamenilor și evenimentelor, așa cum s-au văzut și simțit pe front*”.¹

Mutat de la Comandamentul Diviziei a VII-a, unde fusese mutat prin Ordinul 321 al M.C.G., din 14 octombrie 1916, la Comandamentul Corpului IV Armată Onești, abia înființat (Ordinul 2059 al M.C.G.), Octavian C.

Tăslăuanu și-a luat în primire postul de șef al biroului de informații la data de 21 februarie 1917, când s-a prezentat colonelului Eremia, șeful statului major, precum și generalului Eremia Grigorescu, comandantul Corpului IV Onești.

Cu toate că nu prea știa multe despre ceea ce trebuia să fie un birou de informații al unui corp de armată, conștiincios și ordonat, cum era, Tăslăuanu și-a propus ca în cel mai scurt timp să știe totul despre activitatea de informații militare și să facă din biroul pe care îl conducea un model pentru toată Armata a II-a. Așa că s-a pus pe treabă. Mai întâi, a studiat temeinic tot ce a putut găsi în legătură cu activitatea de informații militare. Apoi și-a întocmit un plan de activitate și a căutat oameni pentru completarea schemei de încadrare. „*Lucrez până ce cad jos de oboseală. Simt că trebuie să înving greutățile, care cer încordare și nervi. Îmi adun toate puterile și caut să le înving*”, notează Tăslăuan.

La puține zile, în 28 februarie avea ocazia să-și înceapă activitatea prin interogarea a doi prizonieri, doi unguri din regimentele 5 și 7 husari, care i-au declarat că se moare de foame în tranșee. Unul, originar din Kecskemet, când a auzit că Ungaria se va împărți, iar granița cu România va fi pe Tisa, s-a înroșit „*ca o căprioară și declară mănios: decât să piardă Ungaria un petec de pământ, mai bine să piară toți ungurii!*”

La 7 martie „*adie vânt de primăvară*”, scrie Tăslăuanu. Adia și asupra naturii, dar și a sufletului său răvășit în urma morții tinerei și frumoasei sale soții, Adelina Olteanu-Maior, cu care se căsătorise fulgerător la Sibiu (Adelina trebuia să fie soția prietenului său, Octavian Goga).²

În ziua de 14 martie 1917, după ce s-a întors din linia întâi, de unde a observat pozițiile inamice, col. Eremia l-a informat că peste puțină vreme generalul Eremia Grigorescu va fi chemat la comanda Armatei a II-a.

În 19 martie s-a întors din linia întâi o brigadă din Divizia a VIII-a, cea care a purtat greul bătăliei de la Oituz (oct. 1916), condusă de generalul Eremia Grigorescu. „*Pe vitejia acestor ostași se reazemă celebrele vorbe ale generalului: „pe aici nu se trece!” Generalul le iese înainte,*

mândru, sever, dar cu ochii plini de duioșie. Dă ordin să defileze pentru ca privirile lor să se întâlnească cu cele ale șefului lor(...). Cu hainele mânjite și zdrențuite, dar cu sufletul cald, defilau mândri că și-au îndeplinit datoria către țară.”

În aceeași noapte s-au dat lupte grele pe tot frontul Diviziei a VII-a. Patrulele inamice au ajuns la gardul de sârmă ghimpată, dar au fost respinse.

În 22 martie, regele Ferdinand a inspectat trupele din Divizia a VIII-a, la Răcăciuni. Adresându-se soldaților, le-a spus: „*V-ați apărât pământul cu vitejie și să știți că pământul pe care l-ați apărât va fi al vostru. Vă dau cuvântul meu de regel!*”. După cum se știe, regele și l-a ținut, prin reforma agrară din 1921, țărani au fost împroprietăriți cu peste 6 milioane ha.

Câteva însemnări din 27 martie se referă la situația precară în care se găsea Armata Română: „*Unii dintre soldați poartă cască franceză, tunică rusească și pantaloni românești. Nu mai știți ce neam de soldați sunt!*”

Începând de miercuri, 5 aprilie, pe front se afla, în inspecție, prințul Carol, la primirea căruia a fost de față și comandantul Corpului 40 rus, generalul Berkman. Abia plecat prințul, se anunță vizita reginei Maria, care a sosit după o săptămână, miercuri, 12 aprilie, pentru a inaugura noul spital din Onești, care-i purta numele.

În însemnările făcute între 15 și 22 aprilie, Octavian C. Tăslăuanu se referă la nașterea și misiunea noii Armate Române de pe frontul din Moldova: „*Armata nouă din Moldova a ieșit ca din pământ. Noi de noi ne mirăm de unde au fost recrutați atâția oameni, de unde s-au luat echipamentul și armele. Au apărut pe front și tunurile grele, spre bucuria noastră, a tuturor. Această armată este singura noastră nădejde, căci în ruși, de la început, n-avem nici o încredere. Rușii se pot retrage pe Prut, pe Nistru, chiar și mai departe, dar noi unde să ne ducem, dacă pierdem Moldova? Conștiința că treimea de țară ce ne-a mai rămas trebuie apărată până la ultima picătură de sânge trăia vie de la comandanții superiori, până la cel din urmă soldat.*”

Între timp, personalul biroului de informații al Corpului IV s-a mai completat cu un agent de siguranță, cu misiunea de a organiza spionajul în spatele frontului inamic. A venit aici și Aurel Bănuț, vechiul prieten și colaborator al lui Tăslăuanu de la Budapesta, cel care a editat, pe cheltuiala proprie, revista „*Luceafărul*”, începând cu 1 iulie 1902. A fost încadrat pe un post de interpret.

Inamicul nu stătea nici el cu mâna în sân, când era vorba de acțiuni de spionaj. Astfel, într-o bună zi soldații români au prins trei țărani români din Covasna: Ion Olteanu, Ion Papuc și Dumitru Lungu, amenințați cu spânzurătoare, ei au fost obligați să se deplaseze în spatele frontului românesc spre a face spionaj.

Alte însemnări ale lui Tăslăuanu se referă la starea de anarhie de care era cuprinsă tot mai mult armata rusă, în urma evenimentelor petrecute în Rusia. „*Rușii împodobiți cu cocarde roșii, manifestă și cântă pe străzi. Nu salută și nu se feresc din calea ofițerilor români(...). Comandantul Armatei a IX-a rusă a plecat dând un ordin de zi care spune: plec din fruntea armatei pe care nu o mai pot conduce. Divizii întregi nu sunt dispuse la ofensivă, ci vor să stea pe loc până la încheierea păcii. Pe front, ostașii ruși fraternizează cu inamicul!*”

Haos și în capul politicianilor basarabeni. La 4 mai Oct. C. Tăslăuanu a fost vizitat de un oarecare avocat basarabean, Murafa, care se declara lider al basarabenilor de peste Prut. El l-a informat pe Tăslăuanu că îi organizează pe basarabeni în regimente, la Odesa, iar comitetul moldovenilor va proclama autonomia Basarabiei, la care urmau să se alipească apoi celelalte provincii istorice românești: Muntenia, Moldova, Bucovina și Transilvania, spre a forma o federație, condusă de Basarabia! „*Mă uit la el, ca să mă conving dacă nu-i țicnit*”!, scrie Tăslăuanu.

Un alt moment deosebit are loc în ziua de 6 mai, când generalul francez Berthelot, șeful misiunii militare franceze, a decorat o parte din ofițerii și militarii Corpului IV, care s-au distins în luptă. A urmat apoi parada militară și banchetul dat în cinstea generalului francez și a celor decorați.

La începutul lunii mai, Tăslăuanu a luat cunoștință despre primele acțiuni privitoare la organizarea Corpului voluntarilor ardeleni și bucovineni, prizonieri în Rusia, acțiune la care se gândise și el chiar înainte de a fi pe front. Sosirea primului eșalon de voluntari i-a produs o mare bucurie: „*E un moment istoric, în fața căreia întreaga mea ființă vibrează de emoție. Pentru prima dată s-au adunat muntenii, moldovenii, ardelenii și bucovinenii sub același steag de luptă, mănăți de credința într-un ideal și voința de a îndeplini un vis secular(...). Din sângele ce se va amesteca, nu se poate să nu se nască Unirea de mâine!*”

La 9 iunie, alte vești despre primirea ardelenilor la Iași: „*Jurământul ardelenilor, cuvântul*

regelui Ferdinand, entuziasmul poporului, storc lacrimi. Cu sufletul sunt între ei. E o întâmplare sau un destin, că în Iașiul primei uniri se săvârșește acest preludiu al Unirii celei mari!”

La 14 iunie, generalul Eremia Grigorescu l-a informat pe Oct. C. Tăslăuanu despre hotărârea începerii ofensivei, spre a se descongesciona frontul apusean, iar el, este numit comandantul unui grup de divizii, care vor începe ofensiva în zona Galați. „Numele lui va rămâne însă legat de luptele de la Oituz, iar posteritatea îi va ridica, cu siguranță, o statuie, pe care va scrie faimoasele sale cuvinte: „pe aici nu se trece!” (...). Îndrăzneala generalului e proverbială. Nu cunoaște frica. Sfidează moartea. Soldații știu că acolo unde e pericolul mai mare, acolo e și generalul Grigorescu. Aveau încredere oarbă în el. Încredere dusă până la superstiție: unde-i generalul, nu poate birui inamicul! (...). Lua decizii spontane, în fulgerarea lucidității de o clipă, și le executa impetuos. Ordinele lui sunt limpezi și categorice. Vocea lui, energică, însuflețește”.

„Azi împlinesc 8 luni de serviciu în Armata Română – scria Tăslăuanu la 15 iunie 1917. „Am fost mereu la datorie, dar am fost și bănuț de spionaj de către oameni ignoranți și meschini. Aceștia își închipuiau Ardealul o pradă, iar pe ardeleni îi socot trădători!”

În ziua de 17 iunie, generalul Eremia Grigorescu își lua rămas bun de la comandamentul corpului. „Ne îmbrățișează și ne sărută pe toți”. Apare noul comandant al corpului IV, „generalul Văleanu un om scurt, gros și potolit, care-mi face impresia unui unchiuș bun”.

Ofensiva Armatei române începe în ziua de 9 iulie, duminică, „zi sfântă”. Divizia a II-a rusă ține sfat, dacă pornește sau nu la atac. Hotărâsc să nu pornească și să-și aresteze comandantul. Pornește, în schimb, Corpul 8 rus, care, alături de diviziile românești, reușesc să rupă frontul inamic, în zona Mărășești. Trupele Diviziei a VI-a reușesc să ocupe o parte din blestemata redută inamică „La încercătoare”, precum și întăriturile de pe dealul „La Fântâna Puturoasă”, dar cu pierderi destul de mari. Alături, unitățile Corpului II înaintează și capturează peste o mie de prizonieri, iar „husarii de pe Fețișoara și-au luat tălpășița”. Până în seara zilei de 13 iulie este ocupată și Sovcja. În plină ofensivă însă se primește ordinul de oprire a ei, la intervenția guvernului rus, datorită situației catastrofale a rușilor la Tarnopol, unde au luat-o la fugă „ca o hoardă”.

Iocmai în timpul acestor aprige lupte, Octavian C. Tăslăuanu este înștiințat că prin

înalt Decret, publicat în Monitorul Oficial nr.72, din 4/17 iulie 1917, era recunoscut, în sfârșit, cetățean român încă de la începutul campaniei!

Odată oprită ofensiva, apar primele semne de îngrijorare: în nord, Cernăuțiul este pe cale de a cădea în mâinile inamicului; la Oituz sosesc noi trupe, proaspete, aduse de inamic, în contextul în care Armata Română este nevoită să acopere și frontul Corpului 40 rus, care s-a retras și refuză să lupte. În aceste împrejurări nefavorabile pentru Armata Română în 26 iulie începe contraofensiva inamicului, care reușește, în scurt timp, să rupă frontul românesc de pe Valea Oituzului. Printr-o sfortare supremă, în seara aceleiași zile situația este restabilă.

Ofensiva inamică este reluată în 28 iulie, aceasta reușind „să rupă frontul românesc în două”. În această situație disperată, la comandamentul Corpului IV sosește generalul Mărdărescu, șeful de Stat Major al Armatei a II-a. „E un militar cu capul limpede și energic”. Generalul Vălean se încurcă în raportarea situației exacte de pe front. Generalul Mărdărescu se enfurie și strigă: „Cunoaștem mai bine situația trupelor inamice decât a trupelor noastre”!

De-a lungul întregii zile de 29 iulie se duc lupte îndârjite. Inamicul atacă energic în direcția Grozăvești – Tg. Ocna, deschizându-și drum spre Onești și Valea Troțușului. Situația începe să devină de-a dreptul disperată. Sunt aruncate în luptă Divizia de cavalerie a generalului Schina și regimentele aflate în marș.

În aceste grele momente, O. C. Tăslăuanu se întâlnește cu cumnatul său, col. Marcel Olteanu, fratele Adelinei. „Mă năpădesc lacrimile când îl strâng în brațe și-mi aduc aminte de Adelina, care ne așteaptă în cimitirul de lângă Dumrava Sibiului să o eliberăm, să intrupăm România Mare, așa cum o visau ochii ei frumoși, în redacția Luceafărului”.

În situația gravă creată, se hotărăște evacuarea comandamentului Corpului IV din Onești, însă pe la miezul nopții generalul Vălean contramandea hotărârea. Se zvonește că rușii atacă în sfârșit, la Slănic.

30 iulie e o zi de duminică. „Îngerunchez lângă masa mea de lucru și mă rog, așa cum m-a învățat tata. Un glas din cer îmi spune să cred în biruință”!

Seara sosesc întăriri: grăniccrii colonclului Zizi Cantacuzino și vânătorii de munte. Dar mai sosește cineva care electrizează întregul front: generalul Averescu. „Intră în comandament ca un înțelept bătrân, obosit, dar senin ca un zeu”.

Dimineată sosesc și cele dintâi vești bune de pe front: vânătorii de munte au respins și zdrobit inamicul la Cireșoaia și au scăpat Valea Trotușului de primejdie. Contraatacul continuă și în zilele următoare, spre Slănic. Este ocupată Măgura. La Coșna se dau lupte sângeroase, iar inamicul este pus pe fugă. Târgu-Ocna e salvat!

Se produc schimbări în comandamentul corpului IV: pleacă generalul Vălean și col. Eremia și vine generalul Văitoianu, împreună cu șeful său de Stat Major, col. Manolescu.

Inamicul nu se împacă însă cu înfrângerile din ultimele zile, reluând atacul cu și mai multă îndârjire, cu intenția vădită de a ocupa Oneștiul. „*Vrea cu orice preț să rupă frontul. Ai noștri luptă însă ca zmeii, cu armele, cu bolovani, cu tot ce le cade în mâini. Văzându-l, unul dintre membrii misiunii franceze exclamă: „e o nebulie românească!”*”

Oct. C. Tăslăuanu notează: „*Sunt cele mai cumplite din câte a trăit neamul nostru. Trebuie să murim sau să învingem!*” Lupte aprige se desfășoară pe tot parcursul zilelor de 6, 7 și 8 august, în jurul Coșnei. Dar primele vești bune apar doar prin 12 august, când pe întregul front atacurile inamicului au fost zădărnice.

Ordinul de zi către Armată, nr.39, al regelui Ferdinand, vine și el să mai însenineze frunțile și să mai aline durerile. Ordinul este adresat soldaților și ofițerilor din Armata a II-a, adică cei care au luptat pe fronturile de la Mărășești, Mărăști, Focșani, Panciu și Oituz. „*Cu piepturile voastre ați ridicat un zid mai tare ca granitul. Voința voastră, vitejia copiilor Țărilor noastre aliate au pus o stavilă potopului vrăjmășesc ce a vrut să se reverse asupra câmpiilor Moldovei(...). Cu mândrie mă uit la voi și vă aduc mulțumirile mele călduroase și aduc recunoștința mea ofițerilor și trupei care v-ați purtat atât de bravi. Onoare celor care și-au lăsat viața pentru apărarea patriei lor*”, se spunea în Ordinul de zi al regelui.

Pe data de 27 august, tot într-o zi de duminică, Armata Română reia ofensiva pe frontul de la Oituz. Cireșoaia și Coșna trebuie să fie recucerite. Regele Ferdinand urmărește direct, de pe front, desfășurarea luptelor, care, din păcate, se desfășoară fără sorti de izbândă, cu mari pierderi de vieți omenești, astfel că încet, încet, ele se sting. Inamicul începe „bombardarea” pozițiilor românești cu mii și mii de manifeste propagandistice, prin care li se cere românilor să capituleze, fiindcă nu au nici o șansă. Nimeni nu le băga însă în seamă.

Spre sfârșitul lunii septembrie sosesc vești mai bunc din Basarabia, unde românii cer să fie

organizați în regimente separate, spre a putea participa la lupte, pentru alungarea inamicului din Țară, adică din România. Profitând de acalmia de pe front, Tăslăuanu are timp să conceapă un memoriu, adresat regelui, pentru organizarea Legiunii voluntarilor ardeleni și bucovineni, proveniți dintre prizonierii aflați în Rusia. Pleacă apoi la Iași pentru a-l preda personal colonelului Stârcea, adjutant regal. După două zile în 9 octombrie, col. Stârcea îi comunică că regele nu este de acord cu înființarea legiunii, dar aprobă înființarea regimentelor legionare în cadrul Armatei Române. Așa a început organizarea Corpului de voluntari ardeleni și bucovineni în Moldova.

Pe front, anarhia „maximaliștilor” (comuniștilor) începe să devină o amenințare și pentru Armata Română. Cei din Divizia 48, aparținând Corpului 24 rus, au ocupat comandamentul, au arestat ofițerii și pe comandantul diviziei, i-au degradat și i-au trimis să mănânce la cazanul trupei. La Armata a IV-a rusă a fost arestat generalul Ragoza, fiind înlocuit cu prapornicul Protopopov. La Petrograd, Lenin l-a numit comandant suprem al întregii armate ruse pe sublocotenentul Kirilenko.

În cursul nopții de 22 noiembrie, comandantul Corpului IV a primit ordin ca dimineata, la orele 8 fiecare divizie să trimită câte un ofițer în fața tranșeelelor inamice, spre a comunica inamicului că, deoarece armata rusă a încetat operațiunile, și Armata Română va proceda la fel, trimițându-și delegați spre a stabili condițiile de armistițiu. „*Am ajuns să trăiesc și această zi rușinoasă*”, notează Tăslăuan.

În această situație, el se gândește să declanșeze o acțiune prin care toți ardelenii aflați pe frontul românesc, împreună cu regimentele de voluntari ardeleni și bucovineni, aflate în curs de organizare, să fie lăsați să plece, cu uniforme, arme și drapele de luptă, pe alte fronturi, spre a lupta până la sfârșitul războiului, pentru înfrângerea inamicului, eliberarea Ardealului și Bucovinei de sub stăpânirea habsburgică, pentru făurirea României Mari.

„*Rostul meu la Corpul IV Armată – scrie Tăslăuanu – îl socotesc încheiat și-i spun colonelului Manolescu că vreau să plec. Mă cuprinde o adâncă tristețe. Vărs lacrimi amare pe mormântul unui vis frumos*”.

23 noiembrie 1917. „*Azi se împlinește un an de la ocuparea Bucureștiului. După un an, armata renăscută, care a luptat vitejește, e silită să încheie pace*”, notează, cu tristețe, Tăslăuan.

În noua situație creată, soldații și ofițerii inamici dezertează și trec în masă la români, fiindcă nu mai doresc să lupte pe alte fronturi, pe care, cu siguranță, urmează să fie duși.

A urmat, după cum se știe, armistițiul încheiat la 26 nov./9 dec. 1917, la Focșani, „la ora 22.30, ora Petrogradului”.

Note

1. Manuscrisul cuprinde 278 pagini dactilografiate.
2. ILIE ȘANDRU: *Pe urmele lui Oct. C. Tăslăuanu*, Ed. Petru Maior, Buc. 1997.
3. În bătălia de la Oituz (11-27 oct. 1916), generalul Eremia Grigorescu a comandat Divizia a 15-a inf., adusă de pe

frontul dobrogean. Alături de ea au luptat: Divizia 8 inf. și Divizia 2 cavalerie. Divizia 15 și-a câștigat numele glorios de „Divizia de fier”, iar deviza nepieritoare „pe aici nu se trece!” este săpată în stâncă, la porțile Oituzului.

Abstract

Octavian C. Tăslăuanu and the National Unifying War

A native of the Harghita district and a soldier of the Austro-Hungarian army in the First World War, Octavian C. Taslauanu took advantage of the first occasion and crossed the mountains, to Bucharest, where, together with the other representatives of the Transylvanian population, he started the propaganda for taking Romania out of the state of neutrality and making her join the battle against the oppressors of the alienated Romanian provinces.

During the war, he distinguished himself as the leader of the bureau of investigations from same army division, making out plans of action and looking for capable people to complete the schemes. At the same time, he worked hard as a journalist, portraying the life and the attempts of the Romanian army divisions on the battle fields at Oituz and Marasesti in many of his articles.

Ilie Șandru

Profesor, publicist

Toplița, Str. Cerbului, nr. 1

Tel.: 066/141067 (domiciliu)

FUNDAȚIA VIRGIL CIOFLEC

instituție de cultură românească la Cluj

„Fac această danie Universității din Cluj cu un ceas mai'nainte fiindcă mai presus de orice vreau să procur o bucurie timpurie tineretului universitar. Am convingerea că realizările plastice ale artiștilor noștri vor contribui la cultivarea spiritului de conciliațiune între neamuri, atât de necesar în împrejurările politice actuale ale Ardealului.”

Acestea sunt cuvintele cu care se încheia actul prin care Virgil Cioflec propunea constituirea unei fundații culturale, din averea și colecțiile sale, formate din picturi și sculpturi, ale unor valoroși creatori români¹.

Este o dovadă a deosebitului său altruism, care îl făcea capabil să renunțe nu numai la colecția sa de artă, dar și la întreaga avere, pentru a asigura o perfectă funcționare a unei instituții de cultură la Cluj, în inima Transilvaniei.

Virgil Cioflec moștenise de la tatăl său moșia Mârșa, din comuna cu același nume, aflată în județul Vlașca. Moșia, pe care o administra cu grijă, îi asigura un venit suficient pentru a-i putea satisface pasiunile pe care le avea – colecționarea de opere de artă, susținerea culturii românești și călătoriile.

Departat de a fi doar un simplu strângător și depozitar de tablouri și de sculpturi, el a avut și ambiția de a face critică de artă. A scris și a publicat numeroase articole în revistele de specialitate. Această activitate, care a durat timp de câteva decenii, l-a apropiat de lumea artistică a vremii.

A apreciat îndeosebi pe cei doi mari pictori români contemporani lui: Nicolae Grigorescu² și Ștefan Luchian³. De cel de al doilea, pe care l-a cunoscut în vara lui 1902, la Govora⁴, l-a legat și o relație de prietenie, confirmată și de corespondența lor, păstrată în fondurile Bibliotecii Academiei Române. Nu se poate afirma că el ar fi fost descoperitorul valorii pictorului Ștefan Luchian, totuși poate fi socotit unul dintre cei care a reușit să-l facă cunoscut și apreciat de critica și de publicul amator de pictură.

Victor Eftimiu⁵ își amintea: „Parc'o văd pe tânăra și grațioasă doamnă Cioflec, cu brațele încărcate ducându-se la Luchian, care urma să

transforme trecătoarea ofrandă în nemuritoarele-i flori”⁶.

Semne evidente ale prieteniei care îi lega, sunt și cele două portrete pe care i le-a făcut Luchian soției lui Cioflec⁷, un profil în anul 1907 (sau 1905)⁸ și portretul cu șal pe umeri în anul 1908⁹.

Lui Nicolae Grigorescu și lui Ștefan Luchian le-a dedicat Virgil Cioflec și strădania de a scrie și publica câte o monografie-album¹⁰. L-a preocupat mulți ani descoperirea detaliilor vieții și înțelegerea artei celor doi pictori, despre care a publicat o suită de articole și cronici. Acestea, împreună cu textele din cele două albume, au constituit și constituie o sursă bogată de informații, de care nu se pot lipsi cei care studiază pictura românească din jurul anului 1900¹¹.

Timp de mulți ani, desigur cu multe eforturi și cheltuieli, Virgil Cioflec a strâns o colecție de opere de artă, al cărei conținut bogat îl putem aprecia din lista păstrată la Biblioteca Academiei Române¹². Cel mai mare număr de pânze și desene sunt cele ale lui Grigorescu și Luchian. Lor le-a alăturat și alți pictori și gravori de primă mărime: Iosif Iser¹³, Rodica Maniu¹⁴, Teodor Pallady¹⁵, Gabriel Popescu¹⁶, Camil Ressu¹⁷, Nicolae Tonitza¹⁸ și Nicolae Vermont¹⁹, precum și două valoroase sculpturi ale lui Dimitrie Paciurea²⁰.

În vara anului 1929, atunci când el avea numai 54 de ani, s-a hotărât să facă gestul altruist de a pune la dispoziția publicului întreaga sa colecție de artă. Forma pe care a ales-o a fost de a înființa o fundație în folosul și cu ajutorul Universității din Cluj.

A redactat o ciornă a actului de înființare a Fundației, formulată până la cele mai mici amănunte, în măsură să ne dezvăluie modul în care gândise, el singur la început, subvenționarea și funcționarea acestei instituții de cultură.

Se oferea să predea Universității întreaga sa colecție. Universitatea urma să amenajeze, pe cheltuiala sa, una sau mai multe săli pentru expunerea permanentă a picturilor și sculpturilor, pentru început, în clădirea Institutului de Antichități Clasice. El își rezerva doar dreptul de a da indicațiile necesare privind modul

de expunere, un drept care era mai mult însușirea unei obligații suplimentare.

Deschiderea pentru public trebuia să aibă loc cu ocazia serbărilor aniversare, care se pregăteau pentru luna februarie 1930, când se împlineau zece ani de la inaugurarea festivă a Universității românești din Cluj²¹. Expoziția trebuia să rămână, în continuare, deschisă publicului vizitator, căpătând astfel caracterul unei pinacoteci permanente.

Virgil Cioflec a apelat la trei foarte buni pictori, Camil Ressu, Ioan Al. Steriadi²² și N. N. Tonitza și la prietenul său, profesorul universitar Emil Panaitescu²³, pentru a fi evaluată valoarea bănească a colecției.

Dacă adunăm sumele la care au fost evaluate operele de artă, așa cum sunt arătate pe lista anexată, vom constata că ele reprezintă aproape 7.500.000 lei²⁴. Cu toate acestea, el menționează numai suma de 3.000.000 lei, care ar reprezenta echivalentul colecției. Universitatea din Cluj urma să depună suma până la sfârșitul anului 1929, la Banca „Albina”, sucursala Cluj. La aceasta Virgil Cioflec se angaja să adauge:

– suma ce o va realiza din vânzarea casei sale din calea Dorobanților no 81 în București, cu tot aranjamentul ei interior;

– hârtiile de valoare specificate într-o listă purtând no 2, care însă nu s-a păstrat între actele depuse la Biblioteca Academiei Române;

– moșia sa din județul Vlașca, pe care o dăruia Universității din Cluj.

Acestea toate împreună, adică întreaga lui avere, se constituiau ca bunuri ale *Fundației Virgil Cioflec*. Până la moartea sa și a soției sale, modul de folosire al veniturilor ce rezultau din bunurile donate, urma să fie hotărât de ei. După moartea lor, venitul acesta ar fi intrat în proprietatea Universității.

Virgil Cioflec stabilea prin actul de donație scopurile prioritare, pe care cu drept cuvânt le putem numi ambițioase, pentru care trebuia să se folosească sumele de bani aduse de moșie și rezultate din dobânzile bancare. Acestea erau astfel formulate:

a) întreținerea în stare bună a colecției de tablouri dăruită de el Universității;

b) procurarea de colecții și biblioteci întregi, **care se pun în vânzare mai ales cu ocazia morții proprietarilor lor, dacă acestea sunt într-adevăr utile pentru îmbogățirea colecțiilor și bibliotecilor universitare.**

O cotă-parte urma să formeze un mic fond, de întrebuințat atunci când s-ar ivi prilejurile unor asemenea cumpărări avantajoase;

c) acordarea de subvenții, în țară sau străinătate, unor artiști români (literați, pictori, sculptori, arhitecți, muzicieni) care au dat o apreciable dovadă de aptitudini artistice, precum și cercetătorilor științifici, profesori sau absolvenți ai universităților din Cluj;

d) publicarea de opere științifice, lucrate la Universitatea din Cluj, cu preferință relative la limba, literatura, folclorul, etnografia, istoria și geografia română;

e) înzestrarea catedrelor Universitare și a instituțiilor dependente de ele.

Pe cei mai apropiați dintre prietenii săi ardeleni, profesorii de la Universitatea din Cluj Sextil Pușcariu,²⁵ Emil Racoviță,²⁶ George Vâlsan,²⁷ Theodor Capidan²⁸ și Emil Panaitescu, îi ruga să accepte să facă parte din comisia care trebuia să coordoneze activitatea *Fundației*, după moartea sa și a soției sale. Din comisie urma să mai facă parte încă doi profesori aleși din partea Senatului Universitar. Comisia trebuia să-și stabilească un regulament de funcționare și să hotărască asupra modului de întrebuințare a venitului *Fundației Virgil Cioflec*.

Cu siguranță că Virgil Cioflec, pe măsură ce lucra la redactarea ofertei privind înființarea și organizarea *Fundației*, se consulta cu prietenii săi cei mai apropiați. Ne dăm seama că unul dintre aceștia era profesorul Sextil Pușcariu²⁹. La 17 iunie 1929, el i-a scris din București o scrisoare, în care îi spunea, referitor la *Fundație*: „O singură condiție. Venitul la fondul de 3.000.000 lei, echivalentul evaluării colecției, pe care Universitatea era dispusă să-l depună pe numele meu, cu drept de uzufruct cât timp voi trăi, să servească la noi achizițiuni pentru completarea și îmbogățirea acestei prime colecții, ca, treptat, numărul restrâns de pânze de azi, cu vremea să devină pinacotecă. [...] Voesc ca din venitul fondului *Virgil Cioflec*, cât timp trăiesc, aceste pânze să fie cumpărate de mine”³⁰.

Intenția lui Virgil Cioflec nu rămăsese neobservată. La 24 iunie 1929, G. T. Kirileanu³¹ îi scria că aflase dintr-un articol al lui Sextil Pușcariu „despre marele și prea frumosul dar ce-l faci nației, hărăzindu-i cu mână largă neascămănată comoară adunată o viață întreagă cu atâta dragoste și pricepere”. Urmău propriile aprecieri ale lui Kirileanu: „Este cel mai înălțător gest pe care-l face un fiu al Ardealului în anul serbărilor Unirii. În niște timpuri tulburi și întunecate, ca acelea pe care ni-i dat să

le trăim³², când mai toți cei de sus sunt stăpâniți de o nețăsioasă lăcomie și de un egoism bolnav, gestul d-tale vine ca un balsam înviorător. Numai generațiile viitoare vor putea prețui după cuviință acest rar prinos adus pe altarul culturii artistice a neamului românesc³³.

Între G. T. Kirileanu și Virgil Cioflec exista o frumoasă prietenie. Kirileanu îi scria lui I. E. Torouțiu³⁴, la 30 martie 1948, despre faptul că a aflat cu durere: „despre moartea bunului și vechiului meu prieten Virgil Cioflec, care avea scrisori de la poetul St. O. Iosif, de când îl ajutase să se ducă în Franța, și de la alți literați români³⁵.

Drumul de la inițiativă și ofertă până la constituirea fundației nu a fost lipsit de asperități. Aflăm, din cele scrise de Emil Panaitescu, că Emil Racoviță, pe atunci rectorul Universității din Cluj, a fost silit, la un moment dat, „să-și prezinte demisia, numai pentru ca să se ajungă la desăvârșirea lucrului³⁶.

Din mențiunea făcută la finele listei rezultă că, la data de 14 noiembrie 1929, un delegat al lui Virgil Cioflec a predat, la Cluj, profesorului Constantin Daicoviciu³⁷ cele 78 de piese ale colecției de artă.

Cu toate acestea, abia la 26 iunie 1930, a fost semnat de Virgil Cioflec, ca donator, și de Dr. Emil G. Racoviță, rectorul Universității, ca primitor al donației, *Actul de Donație-Acceptare*³⁸. Fără a mai putea ști care este cauza care a dus la anularea unora dintre intențiile lui Virgil Cioflec, constatăm că au fost menținute numai câteva dintre cele formulate inițial de el. Actul stabilește:

- Colecția va purta numele *Fundația Virgil Cioflec*. Se va întocmi un regulament privind organizarea colecției.

- Universitatea va depune spre fructificare suma de 3.000.000 lei, cu care se vor achiziționa efecte de Stat.

- Dobânzile acestui capital vor servi exclusiv pentru noi achiziții, în vederea completării și îmbogățirii acestei Pinacotece.

- Virgil Cioflec va avea, el singur, dreptul de a alege și procura, din dobânzi, noile opere pentru completarea colecției.

- După moartea lui Virgil Cioflec, noile achiziții vor fi făcute conform hotărârii unei comisii formate din rectorul Universității, directorul Muzeului, un critic cu reputație, un pictor și un sculptor.

- Se vor cumpăra lucrări importante ale pictorilor și sculptorilor români cu reputație consacrată.

Emil Racoviță a semnat actul, menționând că o face în baza autorizației primite prin Înaltul Decret Regal Nr. 752/1930. El mulțumește donatorului și dă asigurarea că vor fi respectate întocmai condițiile puse de acesta.

Pinacoteca Virgil Cioflec a fost pusă la dispoziție publicului în anul 1930, atunci când era sărbătorită înființarea Universității din Cluj. La acea dată, era prima și singura pinacotecă românească, nu numai în Cluj, ci în întregul Ardeal³⁹, cum sublinia profesorul Ștefan Bezdechi⁴⁰. Operele de artă au fost expuse în trei încăperi aflate la ultimul etaj al clădirii Institutului de Studii Clasice, aflat pe strada general Gherescu, nr. 2. Așezarea lor a fost făcută de pictorul clujean Catul Bogdan⁴¹. A fost tipărit un catalog al operelor expuse, în cuvântul de introducere Emil Panaitescu arătând: „Cu pricepere, cu un rar simț, verificat în mod strălucit cu trecerea anilor și cu cea mai sinceră și discretă iubire a adunat din tinerețe în casa lui tablourile cele mai frumoase ale reprezentanților prin care sufletul românesc vorbește ochilor⁴².

Când, în anul 1933, era tipărit un catalog ilustrat, de data aceasta având și caracterul unui ghid critic, cu textul scris de Virgil I. Vătășianu⁴³, colecția se îmbogățise prin noi achiziții și prin donații ale lui Anastase Simu⁴⁴ (8 tablouri și desene), Ministerului Cultelor și Artelor (2 stampe) și Ministerului de Interne (1 tablou). Fondul de exponate ajunsese acum la 125 picturi și desene, 2 stampe și 3 sculpturi (busturi).

Rezultă că, din 1930 până în 1933, din dobânzile capitalului, Virgil Cioflec achiziționase încă 40 de picturi și desene precum și o sculptură.

La câteva zile după moartea lui Virgil Cioflec, Victor Eftimiu scria câteva frumoase cuvinte în ziarul *Adevărul*. El nu uita să amintească: „Virgil Cioflec a adunat numeroși Luchieni, pe care împreună cu tablourile altor pictori de seamă, i-a dăruit de mult orașului Cluj. Modest, discret, acest om care deși bogat, n-avea o avere extraordinară, a fost un prieten al artiștilor. El a trimis pe cheltuiala lui la Paris pe St. O. Iosif prin 1905⁴⁵ și a ajutat, deasemeni, alți scriitori și pictori. Cu Virgil Cioflec dispare un suflet de elită, unul din puținii bogătași care și-au justificat printr-un prinos adus colectivității o fericită trecere prin viață⁴⁶.

Care vor fi fost avatarurile colecției în anii care au urmat, pe timpul ocupației maghiare, a

războiului și a anilor comunismului, rămâne a se cerceta⁴⁷. Ar fi de analizat, pentru viitor, dacă trebuie pusă problema, de factură morală, a reconstituirii și revenirii ei la Universitatea clujeană, spre respectarea voinței celui care i-a fost donatorul, omul de inimă Virgil Cioflec.

*

La fel cu mulți alți oameni de cultură români, Virgil Cioflec a dat dovada unei mari modestii. Aceasta a făcut să rămână prea puține informații asupra vieții și personalității sale.

Spre deosebire de cunoașterea operii literare și a celei de critic de artă, care pot fi cunoscute prin consultarea bibliotecilor, aflarea unor detalii biografice impune cercetări minuțioase ale arhivelor.

Pornind de la data nașterii, pe care Mihai Straje, în *Dictionarul de pseudonime*, o dă, ca nesigură, în anul 1876, și până la confuziile privind data morții, cu greu se pot confirma documentat, sau măcar deduce chiar și cele mai importante date ale biografiei sale.

În arhiva Bibliotecii Academiei Române, se găsesc totuși câteva acte referitoare la viața lui Virgil Cioflec. Astfel, din livretul militar aflăm că s-a născut în comuna Gherăseni, plasa Câmpu, județul Buzău, la 8 septembrie 1874. Părinții săi au fost soții Neculai și Zoe Cioflec⁴⁸.

Tot din livretul militar aflăm că la data de 1 octombrie 1893, când a intrat în serviciul mili-

tar, era bacalaureat și că avea calitatea de student. Avea atunci domiciliul la București, pe calea Victoriei nr. 98, iar părinții locuiau pe strada Neptun nr. 2.

Confirmarea faptului că tatăl lui Virgil Cioflec, Neculai Cioflec, moșierul de la Mârșa, județul Teleorman, era originar din Arpătac/Araci o avem din mențiunea că a contribuit, în vara anului 1879, la construirea unei biserici în satul natal. Venise la Arpătac, unde se aflau mai mulți membri ai familiei Cioflec; ei au răspuns cu toții inițiativei învățătorului și folcloristului Dimitrie Cioflec, marcând „astfel recunoștința către locul unde au văzut mai întâi lumina zilei”⁴⁹. Se vede că Virgil Cioflec a urmat exemplul tatălui său în dorința și obiceiul folosirii unei părți din veniturile pe care le avea pentru scopuri dedicate dezvoltării sentimentelor religioase și culturii românești.

Data morții lui Virgil Cioflec și alte informații legate de aceasta le aflăm din certificatul eliberat la 15 martie 1948 de societatea „Cenușa” din București. Astfel, se confirmă că a decedat la București, în locuința de pe strada Brezoianu nr. 29, la 11 martie 1948. A fost incinerat la Crematoriul societății „Cenușa”, urna fiind încredințată familiei pentru a fi depusă la cimitirul din comuna Mârșa, județul Vlașca, urmare cererii soției sale, Zenovia Cioflec.

Bibliografie

PETRE BARBULESCU și IONEL CLOȘCA, *Repere de cronologie internațională, 1914-1945*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982
 MIHAI BORDEIANU și PETRU VLADCOVSCI, *Învățămintul românesc în date*, Iași, Junimea, 1979
 VIRGIL CIOFLEC, *Grigorescu*, album, București, Cultura Națională, 1925
 VIRGIL CIOFLEC, *Luchian*, album, București, Cultura Națională, 1924
 VASILE DRĂGUT, *Luchian*, București, Ed. Meridiane, 1963
 CONSTANTIN C. GIURESCU și colectiv, *Istoria României în date*, București, Editura Enciclopedică Română, 1972
 IONEL JIANU și PETRU COMARNESCU, Ștefan Luchian, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1956

G. T. KIRILEANU, *Correspondență*, Ediție îngrijită de Mircea Handoca, București, Editura Minerva, 1977
 IOAN LĂCĂTUȘU, *Personalități din Covasna*, Cluj-Napoca, Editura Carpatica, 1998
 GEORGE OPRESCU, *N. Grigorescu*, București, Editura Minerva, 1961
 ANDREI OTETEA și colectiv, *Istoria Lumii în Date*, București, Editura Enciclopedică Română, 1969
 Universitatea „Regele Ferdinand” din Cluj, Institutul de Studii Clasice, *Pinacoteca „V. Cioflec”*, Cluj, Cartea Românească, 1933
 Universitatea Regele Ferdinand I, *Fundațiunea Virgil Cioflec*, Cluj, Cartea Românească, 1930

**LISTA OPERELOR DE ARTA DONATE DE VIRGIL CIOFLEC
UNIVERSITAȚII DIN CLUJ**

Act estimativ

(BAR, Arhiva personală Virgil Cioflec, III Varia 15)

Nicolae Grigorescu		15. Portretul doamnei Zizi Cioflec	200.000 lei
1. Sfinții Împărați	70.000 lei	16. Culme la Mănăstirea Brebu	300.000 lei
2. Portretul pictorului	80.000 lei	17. Zarzavat/pastel	200.000 lei
3. Fecior boieresc	200.000 lei	18. Natură moartă	150.000 lei
4. Turci prizonieri	200.000 lei	19. Rabin/cărbune și peniță	50.000 lei
5. Țigani cu urs	150.000 lei		
6. Cățelul pictorului	200.000 lei	Nicolae Vermont	
7. Capete – studiu	150.000 lei	Mănăstirea Nămăești	40.000 lei
8. Râpă pe valea Prahovei	80.000 lei		
9. Capete de cal	60.000 lei	Teodor Pallady	
10. Peisaj de toamnă	150.000 lei	Nud	60.000 lei
11. Vitre	40.000 lei		
12. Dimineața la munte	80.000 lei	Camil Ressu	
13. Casa teslarului	150.000 lei	1. Moară la Dârste	50.000 lei
14. Livadă înflorită	100.000 lei	2. Conac la Poduri	70.000 lei
15. Pe valea Buzăului	150.000 lei	3. Pe uliță	30.000 lei
16. Luminiș	60.000 lei	4. La Galați pe Dunăre	50.000 lei
17. Peisaj de primăvară	60.000 lei		
18. Claie de fân	150.000 lei	Iosif Iser	
19. Peisaj la Posada	200.000 lei	1. Dansatoare obosită/guașă	60.000 lei
20. Car cu boi	200.000 lei	2. Țăran/desen tuș	20.000 lei
21. Ulciică cu flori de munte	120.000 lei	3. Țărance/desen tuș	30.000 lei
22. Opt desene de Grigorescu	200.000 lei	4. Sorcova/pastel	5.000 lei
23. Capete de evrei galițieni - sepia	40.000 lei		
24. Un evreu galițian și, pe verso Convalescentă - acuarele	40.000 lei	Nicolae Tonitza	
		1. Nud	40.000 lei
Ștefan Luchian		2. Interior	80.000 lei
1. Un zugrav –		3. Torso	80.000 lei
Portretul pictorului (1907)	300.000 lei	4. Negustorul de rahat	80.000 lei
2. Brădet-peisaj	150.000 lei		
3. Spre cimitir-peisaj/pastel	150.000 lei	Rodica Maniu	
4. Peisaj – la Brebu	250.000 lei	În Bretania/aquarelă	20.000 lei
5. Peisaj la Moinești-Bacău	150.000 lei		
6. Sălciile – peisaj	100.000 lei	Gabriel Popescu	
7. Gălbenele	100.000 lei	1. Șase panouri/studii de desen	60.000 lei
8. Tufănică	250.000 lei	2. Un desen/cărbune	60.000 lei
9. Vâzdoage/pastel	150.000 lei	3. Melle Suzanne/desen	40.000 lei
10. Oală cu tufănele	150.000 lei	4. Regele Carol/stampă	1.000 lei
11. Buchet de tufănele	200.000 lei	5. Falguière/stampă	10.000 lei
12. Liliac și garoafe	150.000 lei		
13. Garoafe	200.000 lei	Dimitrie Paciurea	
14. Crizanteme/pastel	80.000 lei	1. Portetul pictorului Luchian/bronz	200.000 lei
		2. Beethoven – cap de expresie/bronz	200.000 lei

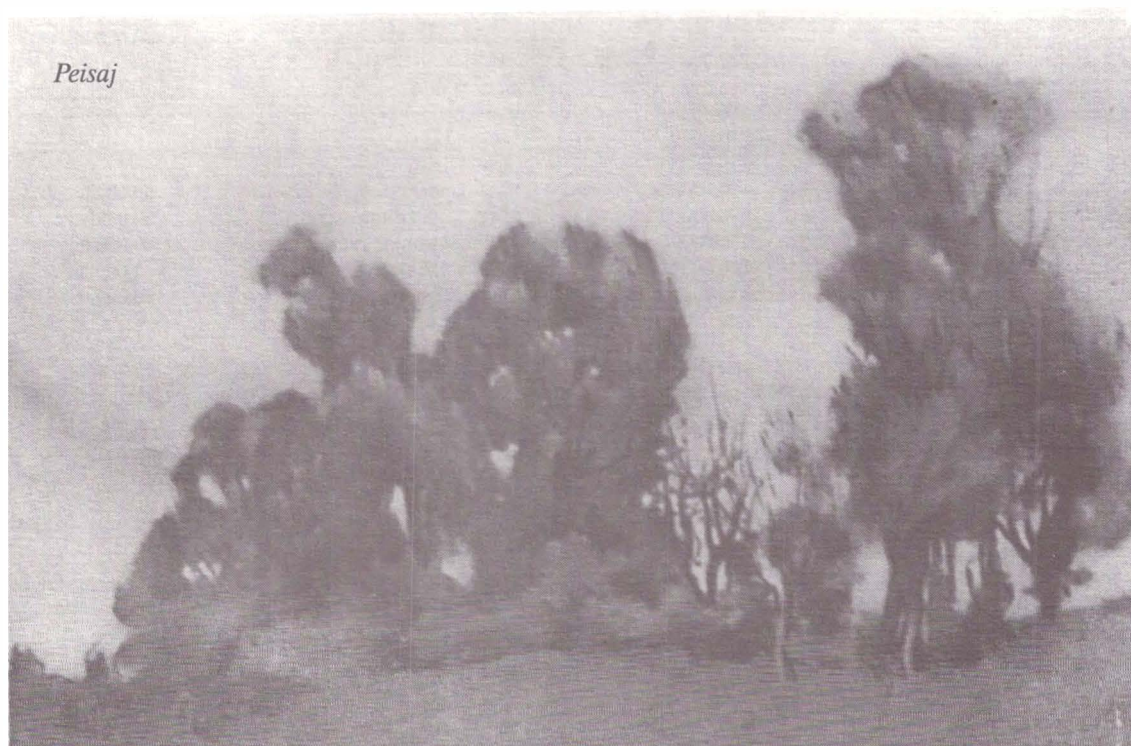
București, 1 Noiembrie 1929

ss Virgil Cioflec

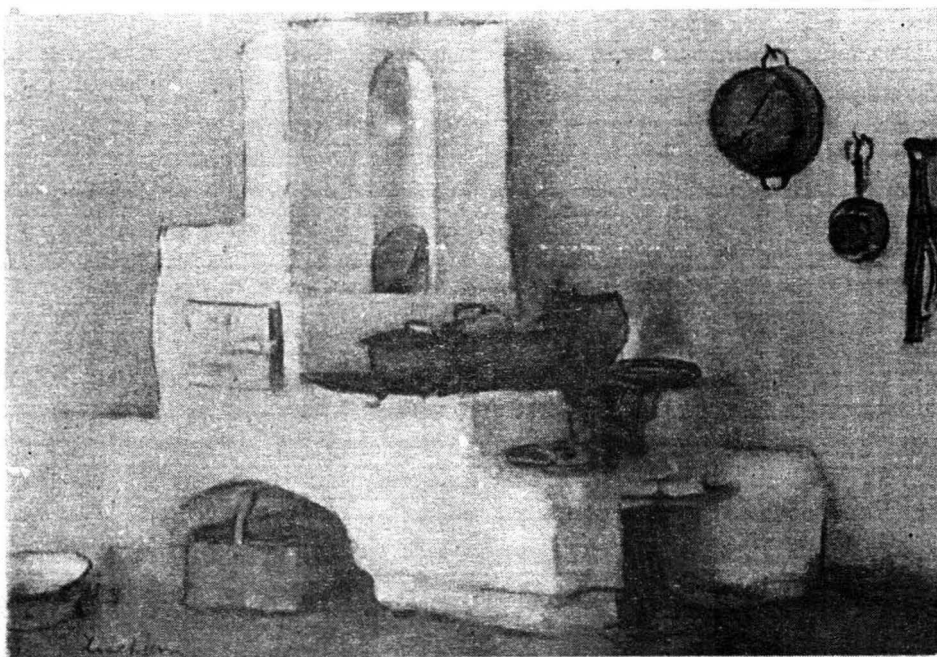
ss Camil Ressu
ss Ioan Al. Steriadi

ss Em. Panaitescu
ss N. N. Tonitza

Subsemnatul, delegat al domnului Virgil Cioflec, am predat în bună stare Dlui Dr. C. Daicoviciu, administrator al Institutului de Studii Clasice din Cluj următoarele tablouri și busturi: Total 78 bucăți
Cluj, 14 XI 1929

Bucătărie călugărească

Autoportret

1. BAR, Arhiva personală Virgil Cioflec, III Varia 15
2. NICOLAE GRIGORESCU (15 mai 1838, Pitaru, jud. Dâmbovița – 21 iulie 1907, Câmpina, jud. Prahova) unul dintre cei mai importanți pictori români moderni, membru de onoare al Academiei Române.
3. ȘTEFAN LUCHIAN (1 februarie 1868, Ștefănești, jud. Botoșani – 28 iunie 1916, București) alături de Nicolae Grigorescu și de Ion Andreescu, unul dintre marii maeștri ai picturii românești moderne.
4. IONEL JIANU ȘI PETRU COMARNESCU, Ștefan Luchian, p. 52
5. Victor Eftimiu (24 ianuarie 1889, Boboștița, Albania – 27 noiembrie 1972, București) scriitor, dramaturg, director al Teatrului Național din București, director al Teatrului Național și al Operei din Cluj, membru al Academiei Române.
6. VICTOR EFTIMIU, Boema de altă dată, în ziarul Adevărul, 30 martie 1948
7. Ambele portrete se aflau în 1956 la Muzeul de Artă din Cluj
8. IONEL JIANU ȘI PETRU COMARNESCU, *op. cit.*, p. 184
9. *Ibidem*, p. 187
10. Albumele: Ștefan Luchian, Cultura Națională, 1924 și Nicolae Grigorescu, Cultura Națională, 1925
11. Articolele cele mai importante pe care le-a scris VIRGIL CIOFLEC despre Ștefan Luchian au fost: *Luchian* (Semănătorul, 29 septembrie 1902); *Lapictorul Luchian* (Luceafărul, 1 martie 1905); *Casa goală* (Viața Literară, 4 noiembrie 1907); *În Grozăvești* (Viața Literară, 18 noiembrie 1907); *Miscarea artistică* (Viața Literară, 6 ianuarie 1908); *Vorbele unui pictor* (Calendarul Minervei, 1910)
12. Anexa
13. Iosif Iser (1881, București – 25 aprilie 1958, București) pictor, grafician, cronicar artistic, membru al Academiei Române.
14. RODICA MANIU (11 martie 1890, București – 14 mai 1958, București) pictor, acuarelist
15. THEODOR PALLADY (11 aprilie 1871, Iași – 16 august 1956, București) pictor
16. GABRIEL POPESCU (8 aprilie 1866, Vulcana-Pandelea, jud. Dâmbovița – 15 aprilie 1937) gravor, profesor de gravură la Școala de Arte Frumoase din București.
17. CAMIL RESSU (28 ianuarie 1880, Galați, jud. Covurlui – 1 aprilie 1962, București) pictor, profesor la Academia de Belle-Arte din București, membru al Academiei Române.
18. NICOLAE N. TONITZA (13 aprilie 1886, Bârlad, jud. Tutova – 27 februarie 1940, București) pictor, cronicar artistic, profesor la Academia de Belle-Arte din Iași
19. NICOLAE VERMONT (10 octombrie 1866, Bacău – 14 iunie 1932) pictor, acuarelist, gravor.
20. Dimitrie Paciurea (1 noiembrie 1873, București – 14 iulie 1932, București) sculptor, șef al școlii românești impresioniste, profesor la Academia de Belle-Arte din București.
21. MIHAI BORDEIANU ȘI PETRU VLADCOVSCHI, *Învățământul românesc în date*, p. 328. În fapt, Universitatea din Cluj a fost preluată de autoritățile românești la 12 martie 1919, după ce profesorii foștei universități au refuzat să depună jurământul.
22. IOAN ALEXANDRU STERIANI (29 octombrie 1880, București – 23 noiembrie 1956, București) pictor, grafician, profesor de pictură la Școala de Belle-Arte din București, director al Muzeului „Aman” și al Muzeului „Kalinderu” din București, membru titular onorific al Academiei Române.
23. EMIL PANAITESCU (18 februarie 1885, Cudalbi, jud. Covurlui – 20 februarie 1958, Roma) istoric, arheolog, conferențiar de istorie antică la Universitatea din Cluj, director al Institutului de Studii Clasice din Cluj, membru și director al Școlii române din Roma.
24. Desigur că la cursul din vara anului 1929
25. SEXTIL PUȘCARIU (4 ianuarie 1877, Brașov – 5 mai 1948, Bran) lingvist și filolog, profesor de limba și literatura română la Universitatea din Cernăuți și din Cluj, membru al Academiei Române.
26. EMIL RACOVITA (15 noiembrie 1868, Iași - 19 noiembrie 1947, Cluj) biolog, întemeietor al biospeologiei ca știință, profesor de biologie la Universitatea din Cluj, membru al Academiei Române.
27. GEORGE VÂLSAN (21 ianuarie 1885 – București, 6 august 1935 – Camen Sylva, jud. Constanța) geograf, profesor de geografie fizică la Universitățile din Iași, Cluj și București, membru al Academiei Române.
28. THEODOR CAPIDAN (15 aprilie 1879, Prilep, Macedonia – 1 septembrie 1953, București) lingvist, profesor de lingvistică la Universitatea din Cluj, profesor de filologie comparată a limbilor clasice la Universitatea din București, membru al Academiei Române.
29. Universitatea Regele Ferdinand I, *Fundațiunea Virgil Cioflec*, p. 1: Virgil Cioflec „A pus la cale darul cu prietenul său din tinerețe Sextil Pușcariu”
30. *Ibidem*, pp. 3-4
31. G. T. (GHEORGHE TEODORESCU-) KIRILEANU (13 martie 1872, Holda, jud. Suceava – 13 noiembrie 1960, Piatra Neamț) folclorist, bibliotecar al Casei Regale, membru titular onorific al Academiei Române.
32. Referitor la vremurile „tulburi și întunecate”, așa cum le caracterizează G. T. Kirileanu, putem enumera câteva dintre evenimentele interne și internaționale care au marcat anii 1927–1929: moartea Regelui Ferdinand și, Regele Mihai fiind minor, instaurarea la conducerea României a unei regente cu o prestație destul de modestă, grevele tipografilor (august–septembrie 1927), greva de la Lemaitre (ianuarie–februarie 1929), dezordinea de la Timișoara, legate de Congresul Sindicatelor Unitare (aprilie 1929), lovitura de stat a regelui Alexandru al Iugoslaviei și instaurarea regimului de dictatură (ianuarie 1929), declanșarea colectivizării compacte în U. R. S. S. (iulie 1929), greva de la Lupeni (august 1929), marele crah al Bursei din New York și începutul marelui crize economice mondiale (octombrie 1929, în România criza se prefigura din 1928), creșterea exprimării de către Germania a tendințelor de a prelua dominația în Europa centrală (1928).
33. G. T. KIRILEANU, *Correspondență*, pp. 54-55
34. ILIE E. TOROUTIU (17 iunie 1888, Solca, Suceava – 23 noiembrie 1953, București) publicist, critic, istoric literar, folclorist, membru corespondent al Academiei Române.
35. *Ibidem*, p. 286
36. Universitatea Regele Ferdinand I, *Fundațiunea Virgil Cioflec*, p. 2
37. CONSTANTIN DAICOVICIU (1 martie 1898, Căvăran, jud. Severin – 27 mai 1973, Cluj) istoric, arheolog, profesor de antichități clasice și naționale și de epigrafie la Universitatea din Cluj, director-administrator al Institutului de Studii Clasice al Universității, membru al Academiei Române.
38. Ad. No. 3036/929/30/Rect. Univ. cf. Universitatea Regele Ferdinand I, *Fundațiunea Virgil Cioflec*, pp. 5-6.
39. Universitatea „Regele Ferdinand I” din Cluj, Pinacoteca V. Cioflec, p. 4

40. ȘTEFAN BEZDECHI (24 aprilie 1888, Ploiești – 25 martie 1958, Cluj) filolog, profesor de limba și literatura greacă la Universitatea din Cluj, membru corespondent al Academiei Române.
41. CATUL BOGDAN (25 ianuarie 1897, Colmar, Franța – 1978) pictor, profesor la Școala de Belle Arte din Cluj, la Institutul Ion Andreescu din Cluj și la Institutul Nicolae Grigorescu din București
42. Universitatea Regele Ferdinand I, *Fundațiunea Virgil Cioflec*, p. 1
43. VIRGIL I. VĂTAȘIANU, (21 martie 1902, Sibiu – 14 noiembrie 1993, Cluj-Napoca) istoric de artă, doctor în istoria artei al Universității din Viena, profesor de istoria artelor la Universitatea din Cluj, secretar al Școlii Române din Roma, membru al Academiei Române.
44. ANASTASE SIMU (25 martie 1854, Brăila – 28 februarie 1935, București) magistrat, om politic, important colecționar de artă, a dăruit statului român casa și întreaga sa colecție de artă, devenită, sub numele „Muzeul Simu”, una dintre cele mai importante colecție de artă din București și din țară, membru de onoare al Academiei Române.
45. VICTOR EFTIMIU se înșeală în privința datei. St. O. Iosif a stat la Paris, pe cheltuiala lui Virgil Cioflec, din noiembrie 1899 până în octombrie 1901. În cadrul aceleiași călătorii, subvenționat de Cioflec, a vizitat în octombrie 1899 Viena, iar primăvara și vara lui 1901 le-a petrecut în Bavaria, la München și Neuburg.
46. VICTOR EFTIMIU, *Boema de altă dată*, în ziarul *Adevărul*, 30 martie 1948.
47. GEORGE OPRESCU, în anul 1961, confirmă că la Muzeul de Artă din Cluj, se găseau trei tablouri ale lui Nicolae Grigorescu: *Veștilul* (de fapt, numele pânzei este *Fecior boieresc*), *Turci prizonieri* și *Peisaj la Posada*. La acestea se adaugă peste 12 desene, printre care trebuie să fi fost și cele din donația inițială a lui Virgil Cioflec (N. Grigorescu, pp. 125, 220, 278 etc.); Ionel Jianu și Petru Comarnescu, în 1956, enumeră 18 dintre cele 19 pânze ale lui Ștefan Luchian, din colecția donată de Virgil Cioflec (op. cit. pp. 183-199). La rândul său Vasile Drăguț, arată că în 1963 aici erau: *Un zugrav – Portretul pictorului* (1907), *Spre cimitir – peisaj/pastel*, *Privești de la Brebu-sălcii*, *După ploaie* (Moinești), *Bucătărie călugărească la mănăstirea Brebu și Sălciile de la Chiajna* (op. cit. p. 77).
48. Numele de familie este înregistrat în livret sub forma „Ceoflec”. Prenumele, la rândul său, este trecut „Virgiliu”. Vom păstra însă forma Virgil Cioflec, cu care a preferat-o și care este cea confirmată de pașaportul, aflat în aceeași arhivă.
49. IOAN LĂCATUȘU, *Personalități din Covasna*, p. 44

Abstract

Virgil Cioflec foundation, romanian cultural institution at Cluj

Virgil Cioflec inherits the Marsa estate (in the Vlasca District) from his father. The estate, which he managed carefully, provided revenue, which was enough to satisfy his hobbies – collecting art works, supporting the Romanian culture and travelling.

Far from being a mere collector and guardian of paintings and sculptures, he also had the ambition to be an art critic. He wrote and published numerous articles in the specialized magazines. This activity, which lasted for some decades, brought him closer to the artistic world of the times.

He particularly appreciated the two great Romanian painters who were his contemporaries: N. Grigorescu and St. Luchian.

For many years and, of course with a great deal of effort and money, V. Cioflec assembled a collection of art works, whose rich contents we can appreciate from the list kept in the library of the Romanian Academy.

In the summer of 1929, when he was 54 years old, he decided to make the altruist gesture of putting his entire art collection on public display. He chose to start a foundation for the benefit and with the help of the University from Cluj.

Few days after V. Cioflec's death, Victor Eftimiu wrote some beautiful words in the "Adevarul". He didn't forget to remind the readers that: "Virgil Cioflec collected many paintings by Luchian, Which he donated to Cluj, a long time ago, together with paintings by other famous painters.

This modest and discreet man, in spite of his being rich, didn't have such a fabulous wealth, was a friend of the artists. In 1905, he sent St. O. Iosif to Paris at his expenses and also helped many writers and painters. With V. Cioflec disappears a noble soul, one of the few rich people who justified a happy journey through life by the tribute brought to the community.

Oana Lucia Dimitriu

Bibliograf la Biblioteca Academiei Române

București, Calea Victoriei nr. 125

Tel. 01/6503043

PUBLICAȚII PERIODICE BILINGVE ȘI TRILINGVE DIN ROMÂNIA ÎN PERIOADA INTERBELICĂ (I)*

Istoria minorităților etnice și a relațiilor interetnice preocupă istoriografia română ceva mai stăruitor după 1989¹, deși în proporții mult mai reduse în comparație cu interesul deosebit pentru acest domeniu, care se manifestă în cercetările din alte discipline, în special din sociologie și politologie.

Privind situația de ansamblu din istoriografie, se pot observa două tendințe – adeseori disimulate – care limitează cunoașterea științifică și înțelegerea corectă a realităților istorice. Prima constă într-o anumită înclinație predispusă a înfățișa în mod preponderent sau exclusiv aspectele pozitive ale istoriei situației minorităților și relațiilor interetnice. Cea de doua, deși mai puțin manifestă în mod explicit, aparținând reprezentanților minorităților, vădește o anumită preferință spre evidențierea și chiar exagerarea aspectelor negative, din care se trag uneori concluzii pripite referitoare la natura discriminatorie a unor situații. Metodele de lucru întrebuintate deopotrivă în ambele cazuri, sunt cele îndeobște cunoscute, constând în special în prezentarea trunchiată a documentelor și faptelor la care acestea se referă, în scoaterea din context sau în schimbarea sensului datelor istorice. Influențarea sau chiar manipularea politică a acestor tendințe este evidentă. Epoca istorică asupra căreia operează aceste procedee deformate este desigur epoca contemporană și în mod deosebit perioada interbelică.

Din aceste motive fundamentale de ansamblu și din altele de ordin specific, asupra cărora nu putem insista aici, considerăm că ar fi necesară organizarea sistemică a domeniului cercetării științifice a istoriei minorităților și relațiilor interetnice, prin structurarea, dezvoltarea și instituționalizarea sa.² Vastitatea și complexitatea acestui domeniu, importanța sa deosebită pentru întreaga viață socială, scot în relief tot mai mult faptul că abordarea lui

destul de întâmplătoare încă, sub forma preponderent colocvială, iar din punct de vedere tematic cu totul insuficientă, trebuie depășită spre stadiul superior al tratării complete, cu mijloacele și metodele științei contemporane.

Temă pe care o supunem atenției în cele ce urmează credem că ilustrează – fie și parțial – aceste considerații.

*

Întregirea României realizată în 1918 prin unirea provinciilor istorice locuite în majoritate de români (Basarabia la 27 martie, Bucovina la 28 noiembrie, iar la 1 decembrie Transilvania, împreună cu Banatul, Crișana, Maramureșul) cu vechiul Regat al României, a creat o situație nouă și în ceea ce privește chestiunea a fost tratată în mod corespunzător, în spirit democratic, în actele fundamentare ale „Marii Uniri”, asupra cărora nu stăruim.

Noile realități politice, naționale, sociale, culturale au generat și unele inițiative interesante în scopul unei bune funcționări a relațiilor respective, între acestea înscriindu-se și acelea referitoare la înființarea unor publicații bilingve și trilingve, care nu au fost cercetare până acum.

Presa de toate categoriile, care apărea sau lua ființă în fiecare din limbile vorbite de populația majoritară și de cele minoritare, a funcționat în mod corespunzător misiunii, programului și posibilităților fiecărui organ. Ideea creării unor canale de comunicare interetnică sub forma plurilingvă prin presă a apărut destul de timpuriu, în mod aproape spontan, rezultând din însăși necesitățile de bază ale vieții cotidiene. Conținutul principal al acestor publicații avea cu precădere un caracter practic, de informare, sau cultural. Problemele politice cele mai importante ale momentului – de exemplu, în 1919–1920 Conferința de pace, iar ulterior desfășurarea vieții politice sub

* Comunicare prezentată la Sesiunea Națională de Comunicări Științifice „*Românii din Sud-Estul Transilvaniei. Istorie. Cultură. Civilizație.*”, ediția a VI-a, Sfântu Gheorghe, 15-16 decembrie 2000, organizat de muzeul Carpaților Răsăriteni, Centrul de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan” și Centrul de Cultură Arcuș. Textul este o variantă a lucrării noastre cu titlu similar, publicată în volumul *Relații interetnice în zona de contact româno-maghiaro-ucraineană din secolul al XVIII-lea până în prezent*, Satu Mare–Tübingen, 1999, p. 200-216. Volumul, având titlul și lucrările din cuprins în limbile română, germană, și maghiară, (597 pagini), reunește comunicările prezentate la Sesiunea Științifică Internațională organizată de Universitatea Oradea, Institut Zur Donaueschwäbische Geschichte und Landeskunde din Tübingen și Muzeul Județean Satu Mare, 19-19 septembrie 1999.

toate aspectele sale concrete – erau dezbătute în principalele publicații, în special cotidiene, care apăreau în mod distinct în limbile română, maghiară, germană, exprimând orientări proprii nu numai din punct de vedere național, ci mai ales politic. Publicațiile bilingve și trilingve reprezintă desigur numai o mică parte din volumul presei perioadei menționate. În cadrul acesteia, presa minorităților etnice a avut o activitate importantă sub aspect cantitativ și calitativ³, iar presa românească din provinciile care s-au unit cu Țara a cunoscut, așa cum era de altfel firesc, o dezvoltare pronunțată. Problemele specifice ale minorităților etnice erau dezbătute mai ales în presa ce apărea în limbile acestora și mai puțin în publicațiile plurilingve care se preocupau în primul rând derelațiile inter-etnice. Organele de presă bi- sau trilingve erau inițiate de obicei de ziariști sau editori aparținând uneia din cele trei expresii lingvistice sau- în unele cazuri mai puțin numeroase, dar de semnificații deosebite – în formule mixte, bipartite sau tripartite, toate fiind însă destinate publicului cititor cel mai larg, accesibile în limbile respective.

Cercetarea publicațiilor bilingve și trilingve întâmpină o serie de dificultăți a căror conștientizare poate contribui la depășirea lor. O primă constatare, oarecum surprinzătoare, este că nici una din listele acestor publicații, alcătuite sau publicate în epocă, nu este completă, deși era în vigoare regimul depozitului legal al publicațiilor. Colecțiile acestora sunt răspândite în diverse biblioteci și alte instituții din țară și străinătate, în numeroase cazuri ele fiind incomplete. Unele dintre ele au dispărut pur și simplu în cursul atâtor împrejurări istorice vitrege, sau nu au ajuns în colecțiile în care la era locul, putând fi doar din mențiuni indirecte. Destul de probabil că există și altele care au rămas complet necunoscute până în prezent.

Din aceste motive și din încă altele, numai cercetarea bibliografică de specialitate, care tinde realmente spre exhaustiv, este singura în măsură să ofere punctul de pornire corect al studierii temei pe care o abordăm. În stadiul actual al preocupărilor de specialitate, aceste cercetări au ajuns până la 1924⁴, urmând a apare un volum care va ajunge până la 1929. Chiar și așa, numărul publicațiilor bilingve și trilingve depistate de noi este mai mare decât cel menționat anterior în diverse surse. Volumul lor îl estimăm a se situa la circa 200 de publicații de acest tip⁵. Diferența, în unele pri-

vințe considerabilă, provine din extinderea criteriilor formale (în special precizarea în titlu a caracterului bi- sau trilingv) la cele de fond, din includerea unor publicații ocazionale s.a. Textele pot fi astfel integral sau parțial bilingve sau trilingve, paralel sau succesive, în ediții separate sau contopite, unele prescurtate pe întreaga perioadă de apariție sau numai o parte a acesteia etc. Chiar dacă nu pot fi considerate ca aparținând ca aparținând categoriei bilingve, din această cercetare nu pot fi omise în întregime o serie de periodice de diferite profile – nu tocmai puțin numeroase, iar unele chiar importante – care au publicat unele texte în altă limbă (de cele de mai multe ori în română), decât cea originală. Situația înfățișată în cele de mai sus explică în bună măsură și relativitatea estimării cantitative. Vom continua tratarea aceluiași teme cu referire la Basarabia, Dobrogea sau alte zone ale țării care o pot ilustra și pe care nu le abordăm în prezenta comunicare numai din cauza tematicii reunirii noastre.

Sintetizând datele referitoare la publicațiile periodice bilingve sau trilingve apărute în Transilvania, Banat și Bucovina în primul deceniu după „Marea Unire”, constatăm că marea lor majoritate erau bilingve (peste 90), iar dintre acestea, cele mai multe erau româno-maghiare sau maghiaro-române, (peste 60, urmate de aproape 20 româno-germane sau germano-române, circa 10 maghiaro-germane sau germano-maghiare și numai câte una româno-ucraineană și maghiaro-ebraică). Publicațiile trilingve însumau peste 60 de titluri, restul de aproape de 40 având elemente insuficiente spre a putea fi încadrate cu precizie în categoriile menționate. Examinând periodicitatea apariției lor, vom observa că marea majoritate (aproape 100) erau săptămânale sau bilunare, peste 50 erau lunare, foarte puține erau bisăptămânale sau cu 3 apariții săptămânale; doar 3 ziare propriu-zise (cotidiene de limba maghiară) au publicat câteva texte în limba română, iar un număr important – aproape 30 – aveau apariții ocazionale, neregulate sau neprecizate.

În ce privește locul lor de apariție, rezultă că cele mai multe erau situate la Cluj (peste 60), ceea ce exprimă și persistența unei anumite optici „centraliste”; Timișoara, care avea mai multe valențe plurilingvistice, urma cu numai jumătate din cifra clujeană (adică cu peste 30), iar apoi veneau Oradea, Aradul și Cernăuții (cu câte 11-15 publicații), Brașovul, Sibiul și

Tg. Mureș cu câte 6-10 titluri, etc. Numărul total al acestor localități era de aproape 30, cea mai mică dintre ele fiind Periam, din Banat. Se observă că această categorie de publicații, în special bilingve, au apărut și în zone locuite în proporții mai importante de maghiari. Totodată, se pot formula și unele constatări referitoare la lipsa publicațiilor sârbești sau slovace, a celor șvăbești, din Sătmar, a celor ucrainiene din Maramureș – ceea ce făcea imposibile și formulele bilingve sau trilingve –, precum și insuficiența publicațiilor germano – române în zone ca Sibiu sau Bistrița, cvasiabsența celor ucrainiano – române în Bucovina, ș.a.

O eventuală diagramă a cronologiei acestor publicații relevă faptul că după debutul lor în 1919, în condiții de oarecare incertitudine, a urmat o proliferare remarcabilă în anii 1922–1926, iar apoi o relativă descreștere după 1928–1929, care va continua în anii următori. Desigur că situația politică internă, externă și internațională a influențat această evoluție în măsură importantă, dar nu decisivă. Este incontestabil că în perioada interbelică, considerată în ansamblul ei, a apărut – treptat – o anumită neconcordanță între dezvoltarea și consolidarea internă a României (în special în plan economic și cultural) pe de o parte și apariția, apoi amplificarea factorilor externi care vor afecta în sens negativ situația internațională a țării pe de altă parte. Această evoluție externă nefavorabilă, ce va deveni evidentă în deceniul al patrulea, culminând cu anii premergători conflagrației mondiale, nu a afectat în mod esențial situația minorităților etnice din România, nici pe aceea a presei publicate în limbile lor, care a continuat să apară și să se dezvolte. În aceste condiții, relativa descreștere numerică treptată a publicațiilor bilingve și trilingve se poate explica, după opinia noastră, nu atât prin factori de conjunctură, ci ea poate fi considerată mai degrabă ca un indiciu al faptului că publicațiile plurilingve se apropiau de momentul unui bilanț istoric, acela al îndeplinirii – în linii esențiale cel puțin – misiunii pentru care ele au fost create.

Apropiindu-se de reliefaarea unor aspecte de conținut ale temei noastre, trebuie să subliniem faptul că publicațiile bilingve și trilingve din Transilvania, Banat, Bucovina în perioada considerată au fost ilustrate de contribuția definitorie a unor remarcabile personalități culturale, publicistice sau ale vieții publice cum au fost: Camil Petrescu, Sextil Pușcariu, Valeriu Bologa, Tiron Albani, G. Bacaloglu,

M.G. Samarineanu, Victor Braniște, Ioan Flueraș, Leonard Paukerow, Iosif Jumanca, Iosif Ciser, Emil Dandea, Jakabffy Elemer, Franyo Zoltan, Benedek Elek, Bitay Arpad, Kristof Gy, jorakay Layos, Oskar Netoliczka, Lutz Korodi și alții. Redacțiile multor publicații minoritare sau bi(tri) lingve aveau redactori speciali pentru limba română, numeroși colaboratori români și se preocupau în mod deosebit de publicarea traducerilor din literatura română.

Începutul publicațiilor bi- sau trilingve s-a făcut încă de timpuriu, la 1/14 decembrie 1918, când a apărut *Gazeta Oficială* – publicată de Consiliul Diligent al Transilvaniei, Banatului și al părților românești din Ungaria, editată la Sibiu (apoi la Cluj, din 8 nov. 1919), având ca redactor responsabil pe Teodor V. Păcățianu. Încă de la apariția sa, a fost publicată și o ediție prescurtată în limba germană, precum și unele texte în limba maghiară; o ediție prescurtată în limba maghiară a apărut începând din 19 aprilie 1920 la Cluj, ca organ al „Comisiei regionale de unificare”. În afara de acestea, Consiliul Diligent a coordonat și publicarea gazetelor oficiale locale ale județelor din Transilvania. În ordine cronologică, acestea au apărut în 1919 la Zalău, pentru județul Sălaj (3/16 mai), Sighișoara – Târnava Mare, Diciosânmartin (Târnăveni) prntru județul Târnava Mică (prima publicație trilingvă), Oradea-Bihor, Carei pentru județul Satu Mare. În anii următori, vor apare câte o *Gazetă Oficială* în județele Cojocna (la Cluj), un *Monitor Oficial* al județului Arad, o foaie oficială a județului Brașov, ș.a. Toate aceste publicații oficiale județene erau bi-trilingve, iar apariția lor va continua și după încetarea activității Consiliului Diligent, cu unele variații sau adaptări în titluri, subtitluri sau alte date specifice. În afară de gazetele oficiale menționate, care formau o familie de publicații funcționând potrivit normelor administrative ale Consiliului Diligent, au apărut și alte câteva cu caracter similar, de îndrumare juridico-administrativă, inițiate de persoane, asociații sau instituții de profil la Oradea, (Legi Decrete Publicațiuni juridice și economice, din aprilie 1921), Cluj (Administrația Română Organul Reuniunii notarilor comunali și cercuali din Transilvania, Banat și părțile ungurene alipite, începând din 1921; Administrația 1922, Ordinca 1927, ș.a.), Tg. Mureș (Orașul *Gazeta oficială* pentru interesele sociale și financiare ale administrației urbane, 1923), toate acestea fiind bilingve.

Caracter de îndrumare în probleme de organizare și administrare proprie a unei instituții bisericești avea Foia ordinăciunilor Consistoriului arhiepiscopesc în afacerile Arhidiecezei Ortodoxe – orientale a Bucovinei, care a apărut la Cernăuți din 1919, fiind singura publicație româno-ucraineană.

Asupra conținutului acestor publicații oficiale preponderent administrative, considerăm că nu e cazul să insistăm.

Tot destuk de timpuriu, imediat după Marea unire, au apărut și câteva publicații profesionale bilingve sau trilingve, dintre care amintim în ordinea cronologică a apariției lor, pe cel ale frizerilor (1 ian. 1919, Tg. Mureș), comercianților (Brașov-Cluj), uniunii muncitorilor minieri și topitori (Sibiu-Cluj), asociației similare a tipografilor (Cluj) și Ceferiștilor din Ardeal Sibiu- Cluj, toate acestea începându-și apariția în 1919. În același an au apărut și câteva publicații cu caracter mai general sau cu unele nuanțe politice, cum a fost Deșteptarea. Ziarul demnității și Libertății Omului (Timișoara; ediția germană cu subtitlul Pentru Libertate și umanitate, ambele cu înclinații socialiste). Tot la Timișoara în iulie 1919 apărea un supliment româno-maghiar al publicației Înainte Organul P.S.D. din Banat, iar la Deva, în martie același an, o ediție specială trilingvă a ziarului local maghiar Deva es Videk (Deva și împrejurimile).

Exprimările clare, de semnificație deosebită, ale unor adevăruri și principii fundamentale pentru noua societate românească în ansamblul ei, au început să fie prezente în publicațiile bilingve și trilingve odată cu apariția unor organe de presă de orizont politic mai larg. Astfel, Unirea. Revistă săptămânală pentru consolidarea politică și culturală a tuturor cetățenilor Bucovineni, ce apărea la Cernăuți în toamna anului 1919 în ediție bilingvă română și germană, publica un remarcabil articol de fond la 24 decembrie 1919, intitulat Răspunsul edificator... , în care se sublinia valoarea declarațiilor etnice făcute în ședința Camerei Deputaților de la București, din 12 decembrie 1919. Exprimând adeziunea clară la actele fundamentare ale Marii Uniri, aceștia afirmă că doresc să rămână fii credincioși ai României Mari. Redacția gazetei bilingve Unirea aprccia că aceste declarații reprezentau „peccetluirea definitivă a hotarclor României Mari cu voința și dorința naționalităților conlocuitoare”⁶. Gazeta publică și o fotografie – rămasă mai puțin cunoscută – înfățișând adu-

cerea la cunoștința mulțimii, în istorica zi de 28 noiembrie 1918, a actului Unirii Bucovinei, prin citirea lui din balconul Primăriei Cernăuților de către primarul orașului, într-o atmosferă de însuflețire generală.⁷

Față de asemenea declarații de însemnătate politică fundamentală, o notă aparte, disonanță în fond, făceau două publicații, una bilingvă de la Tg. Mureș, iar cealaltă trilingvă de la Timișoara, ambele de expresie originar maghiară care, în titulatura lor, în subtitlu, afixau încă formulări anacronice, depășite, neconforme adevărului și noilor realități politice⁸, neputând aduce în acest fel contribuții efective la progresul cunoașterii reciproce a majorităților etnice.

Un impuls deosebit de eficient a imprimat procesul istoric de apropiere între popoare, remarcabila publicație inițiată și condusă de valorosul scriitor și publicist Camil Petrescu, intitulat Limba Română. Foaiie pentru limbă, artă și literatură, care a apărut la Timișoara, bisăptămânal de texte paralele în limbile română, germană și maghiară, între 22 ianuarie – 19 iunie 1920. Fondatorul publicației arată chiar în fruntea primului număr că se adresează unui public cititor din cele mai largi categorii sociale. Cititorilor români li se aminteau stăruitoarele eforturi ale lui Titu Maiorescu, din urmă cu o jumătate de secol, care combătea energic monstruoasa germanizare în expresie a stilului gazetăresc al epocii. Cititorilor aparținând minorităților etnice, C. Petrescu le-a destinat o rubrică specială pe probleme de vocabular, pronunție ș.a., care s-a bucurat de un mare succes, determinând – în urma numeroaselor scrisori și cereri – dublarea spațiului pentru începători în studierea limbii române. Rubrica Îndrumări pentru noii cetățeni oferea recomandări practice pentru formularea unor petiții și acte uzuale în relațiile cu administrația publică. De un larg interes se bucura rubrica intitulată Cum scriu autoritățile, în care se aduceau exemple concrete de greșeli lingvistice în actele emise de unele organe administrative locale, pentru înlăturarea lor în viitor, inclusiv limba schiloadă a gazetei oficiale și a unor ordonanțe publice (emise în limba română – n.n.). Mai mulți cititori au cerut lămuriri asupra modului cum s-au format limba română, a istoriei acesteia, ceea ce l-a oferit lui Camil Petrescu o excelentă ocazie pentru expunerea sistematică, clară a problemei, care la rândul ei a contribuit la cunoașterea atât a formării limbii române, cât

și implicit – a însuși poporului român, incluzând unitatea și continuitatea sa. O altă rubrică căreia I s-a acordat spațiu consistent se intitula România de azi, făcând ample prezentări ale presei bucureștene, vieții politice, partidelor, campaniilor electorale ș.a. Prezentarea Istoriei literaturii române de M: Dragomirescu și Gh. Adamescu, precum și a turneului Teatrului Național din București la Timișoara s-au bucurat de același interes deosebit al cititorilor. În general C. Petrescu a acordat o atenție specială accesibilității publicației, motiv care l-a determinat, de exemplu, să evite expunerea aridă a unor probleme ale limbii, în special a celor gramaticale⁹. După încetarea acestei publicații, Camil Petrescu trece la redacția gazetei timișorene Țara. Organ popular independent, unde reușește să introducă, în decembrie 1920 o rubrică de știri și informații în limba germană¹⁰. Prin toate acestea, activitatea menționată a lui Camil Petrescu a îndeplinit și o funcție de pedagogie și educație socială în spiritul ideilor democratice ale epocii.

În același spirit, un cotidian româno-maghiar este proiectat pentru apariție în octombrie 1921, la Oradea, sub denumirea Bihorul Românesc. Roman Bihar, sub direcția farmacistului George Păcală, cu mențiunea că „nu va face politică”¹¹, proiectul nu a ajuns să fie realizat.

Anii 1922–1924 au fost cea mai rodnică perioadă pentru editarea unor deosebit de valoroase publicații consacrate cultivării relațiilor interetnice, în special în publicații bi-și trilingve.

În ianuarie 1922 apărea la Timișoara revista „Săptămâna. Politică, socială, economică, publicație bilingvă, cu texte paralele în limbile română și germană. În articolul Aportul minorităților, I. Peltz sublinia că acest aport este cel mai de seamă factor care va înfrății... pe toți locuitorii României. Noi nădăjduim în aportul pozitiv, uman, fecund, în aportul unor suflete atrase de suflete. Sub titlul Minoritățile din România, se făceau referiri la revista franceză La démocratie, care releva că situația lor nu e numai acceptabilă, dar chiar proprie unei dezvoltări pașnice și de folos pentru țară, citând în acest sens opinia unor personalități ale vieții internaționale¹².

Progresele efective înregistrate în relațiile dintre populația majoritară românească și minoritățile etnice din provinciile istorice reunite cu Țara, au făcut posibilă trecerea de la planul general al relațiilor politico-naționale,

interetnice la aprofundarea acestor relații în domenii și sectoare mai concrete ale vieții sociale, înregistrându-se chiar un început de specializare, inclusiv în privința publicațiilor bi-și trilingve. Domeniul predilect, chiar privilegiat, al acestor manifestări încurajatoare, a fost desigur cultura.

Voim ca locuitorii de orice neam și orice limbă din această țară să se simtă ca frați și aceasta nu poate s-o facă politica, ci numai cultura – se declara în articolul inaugural al publicației clujene bilingve româno-maghiare, *Culise*. Revistă bilunară ilustrată de teatru, muzică, arte, la 15 noiembrie 1922¹³. Într-un paralelism aproape perfect, apărea la Oradea și *Cortina*. Revistă teatrală, de asemeni bilingvă, tot în noiembrie 1922, dar săptămânală, în schimb cu o apariție mai scurtă decât a celei clujene, înrudită nu numai ca profil. Apreciatul publicist M.G. Samarineanu sublinia cu satisfacție efectele turneului Teatrului maghiar din Cluj la Oradea cu O scrisoare pierdută de I.L. Caragiale, sub titlul semnificativ Începem să ne cunoaștem¹⁴.

Una din cele mai valoroase publicații culturale bilingve româno-maghiare a fost revista săptămânală *Aurora*. Literară, artistică, teatrală, socială, care a apărut la Oradea, între 24 decembrie 1922 – 15 iunie 1923, sub direcția lui G. Bacaloglu, cu o redacție grupând publiciști remarcabili români și maghiari, promotori ai bunei conviețuiri și înțelegeri interetnice. În Scrisoare deschisă către scriitorii și intelectuali români redactorii maghiari ai *Aurorei* declarau că maghiarii din România doresc să fie oameni și să devină fii buni ai Patriei române... Fraților, luați învățătură din greșelile noastre. Pronunțăm mea culpa în fața severei judecăți a istoriei dar vă rugăm să nu cădeți în aceeași greșală din care noi ne-am trezit atât de zdrobiți¹⁵. Revista publica o interesantă anchetă printre scriitorii români și maghiari pe tema Părerii despre apropiere neocolind dificultățile care apăreau în calea apropierei româno-maghiare, subliniind însă caracterul lor subiectiv¹⁶. Revista publica scrisoarea lui N. Bălcescu către Ion Ghica, din 19 mai 1849, ca pe un memento necesar înțelegerii între cele două popoare¹⁷.

O contribuție mai concretă la cunoașterea problemelor minorităților din România au adus-o cele trei publicații care au apărut la Lugoj sub direcția lui Jakabffy Elemér care pot fi considerate în esență ca fiind aproape unitare în conținut, de expresie bi și trilingvă:

Magyar Kisebbség (Minoritatea maghiară) – ediția de bază a cărei apariție bilunară a început la 1 septembrie 1922, urmată de Glasul minorităților. Organ minoritar maghiar, de la 20 iunie 1923, lunar cu unele texte diferite, iar de la 1 iunie 1923 de Minorite hongroise, bilunar, cuprinzând rezumatul ediției maghiare¹⁸.

Cea mai valoroasă și importantă revistă de cultură din categoria celor examinate în lucrarea noastră, considerăm că a fost cea de la Cluj, intitulată chiar Cultură. Science, lettres, arts, care a apărut în perioada ianuarie iunie 1924, o dată la două luni. Directorul ei era profesorul Sextil Pușcariu, secretar de redacție era doctorul Valeriu Bologa, iar comitetul de redacție era format din Yves Auger, pentru partea franceză, Lucian Blaga pentru partea română, Kristof Gyorgy pentru partea maghiară și Oskar Netoczka pentru cea germană. Revista publica așadar studii și articole în aceste patru limbi sub semnătura unor eminenți specialiști, universitari clujeni, dar și mari oameni de cultură din București, Sibiu și altele, la cel mai înalt nivel cultural științific dintre toate publicațiile examinate aici.

Cuvântul introductiv, prezentat fără titlu și fără intenții de program, preciza: Notre revue est née d'un accord entre plusieurs savants et lettres roumains, hongrois et allemands, et elle est destinée à créer un trait d'union entre trois consciences ethniques différentes dans leur essence intime, mais unies par les nombreux et nobles intérêts communs... Printre autorii prezenți în paginile revistei menționăm pe Nicolae Iorga, Ioan Lupăș, Al. Borza, G. Vâlsan, G. Oprescu, C. Daicoviciu, Fr. Teutsch, Makkai Sandor, Adolf Schullerus, Roska Marton, Egon Hajek, C. Siegel, Bitay Arpad, Janovici Jenő, Lutz Korodi, Konrad Nussbacher și alții, precum și firește membrii redacției. Temele abordate tratau opera lui D. Cantemir, lupta comună antiotomană; aniversările Șaguna, Petofi, Madach, Marlin; probleme de istorie, arheologie, filosofie, etnografie, artă, bogată activitate științifică și culturală a Clujului, dar și din alte zone (Banat, Brașov, Sibiu), instituțiile culturale, traduceri din marii poezi și scriitori ai popoarelor respective, cronică a vieții culturale și artistice. Majoritatea articolelor înfățișau diferitele aspecte ale istoriei relațiilor culturale româno-maghiaro-germane, rolul benefic al acestora în viața socială din trecut și din actualitate¹⁹.

La începutul deceniului al treilea al secolului al XX-lea are loc o extraordinară diversifi-

care a publicațiilor bi-și trilingve din România, în special în Transilvania. Din punct de vedere numeric cele mai multe aveau profil economic, circa 30 publicații bi- și trilingve cu profil general economic. Acestea li se adaugă alte circa 40 de publicații economice, tot bi- sau trilingve, specializate pe ramuri, cum ar fi industria lemnului, construcțiile, metalurgia, industria textilă, tipografică, pielăria, diferite meserii sau servicii, publicații referitoare la transporturile feroviare, organe de informare, publicitate și reclamă economică. Publicațiile din domeniul agriculturii și ramurilor ei, inclusiv cele conexe, erau și ele fie cu profil general (Curierul agronomic ș.a.), fie specializate (morărit, horticultură, faună, viticultură, stupărit, industria alimentară, a cărnii, spiritului, asigurări agricole ș.a.).

Urmează apoi o categorie de publicații cu caracter social-economic; profesional sau sindical. După primele publicații de acest fel din 1919, în 1920, la Timișoara apărea o gazetă bilunară maghiaro-germană editată de Consiliul sindicatelor din Banat²⁰, urmată – în același an – de publicațiile trilingve Metalurgistul (Cluj), Muncitorul pielar (Arad), iar în 1921 Foaia Compactorilor (Cluj), care erau organe oficiale ale Uniunii muncitorilor din ramurile respective, din Ardeal și Banat, sau pe țară. Acest tip de publicații sindicale trilingve vor continua. Lor li se adaugă treptat organele generale ale presei sindicale și muncitorești, cum au fost Viața Sindicală (1921 și 1924, București-Cluj, organul central al mișcării sindicale din România), Meseriașul (1925, Timișoara)²¹ și alte câteva, cu preocupări pe anumite teme specifice²². Înrudite cu cele sus menționate pot fi considerate Facla. Organul funcționarilor din Ardeal și Banat (Cluj, 1920), Constructorul (Cluj, 1922), Montanistica și metalurgie (Petroșani, 1922), Funcționarul forestier (Cluj, 1922) ș.a. Pentru îndrumarea profesională și apărarea intereselor personalului din domeniu, la Lugoj a apărut în 1922 revista Poșta – Telegraf – Telefon, iar la Cenăuți, în 1920, Foaia Ordinilor (Direcția regională PTT). Existau chiar și publicații ale asociațiilor fotografilor (Cluj, 1922). Domeniul sănătății, al activităților medicale și conexe, este ilustrat cu o scriere de publicații de interes profesional și social, în special cel farmaceutic (Farmacia, Cluj, 1920), Revista stomatologică (Cluj, 1923), Revista medicală (Cluj, 1928) și chiar Revista moașelor (Brașov, 1921).²³

De interes social mai larg erau unele publicații bilingve locale ca *Democratul* (Cernăuți, 1920), *Curierul Valea Jiului* (Petroșani, 1922), *Someșul Nou* (Satul Mare, 1923), *Adevăruri* (Cernăuți, 1923), *Hermannstadter Mittlungen* (Sibiu, 1927) ș.a. Destinația informativă, pragmatică, a unor publicații speciale, le asigură eficiența și reușita comercială. Astfel, gazeta trilingvă timișoreană *Banater Anzeiger* (1921) a editat o serie întreagă de buletine informative conținând date de largă utilitate publică cu caracter de ghid local, deosebit de apreciate de utilizatori Călăuza străinilor, *Conducătorul* prin Timișoară, *Informatorul adreselor* – instituții, firme, servicii, birouri avocațiale ș.a.²⁴, iar la Sibiu apărea în 1927 publicația de informații U.E.S. (*Uzinele Electrice Sibiu*).

Desigur însă că de un interes mult mai larg se bucura publicațiile bi- și trilingve cu caracter preponderent informativ, ă n special din domeniul vieții culturale, al spectacolelor teatrale și cinematografice, destulde numeroase în epocă²⁵.

Mai apărea un *Buletin muzical* la Oradea (1920), un *Jurnal...* (al) *Societății profesorilor de dans*, de la Brașov (1921), iar cunoscuta editură muzicală Moravetz de la Timișoara publica un buletin trilingv de literatură muzicală, în special partituri (1920). Bursa cărților avea apariție lunară la Rădăuți, în Bucovina, din 1921, în limbile română, germană și franceză²⁶.

Un domeniu relativ nou al vieții sociale și publicistice, inclusiv cel al publicațiilor plurilingve, a fost sportul, care a prilejuit câteva publicații de profil apărute la Cluj și Timișoara, din 1921²⁷.

Viața religioasă a generat o bogată literatură a domeniului, pentru fiecare din cultele existente în Transilvania, în fiecare din limbile naționale ale acestora. În acest cadru se înscriu și publicațiile bilingve sau trilingve: *Semnele Timpului*, publicată la București din 1908 de societatea Cuvântul Evangheliei, deschidea o filială la Sibiu în 1921, care scoate edițiile în limba germană, apoi și maghiară ale revistei. La Arad, în 1919 (apoi la Brașov, 1920 și București 1921), apărea *Păzitorul Adevărului*. *Lecțiuni biblice*, editată de cultul adventist de ziua a șaptea, cu ediție prescurtată în limba maghiară. La Reșița apărea în limbile germană și maghiară, revista *Licht* – respectiv *Vilagossag*, publicată de cultul evanghelic (protestant) și de cel reformat (calvin) local. În

fine, la Cluj, din august 1920, apărea *Turnul de Veghere* și *Vestirea Prezenței lui Cristos*, cu o variantă în limba maghiară, care erau traduceri ale revistei americane *The Watch Tower* din Brooklyn (New York).

Dintre publicațiile cu profil divers reținem *Cronica lumii* cu ilustrațiuni, revistă săptămânală pentru cultură, literatură și artă (Timișoara, 1922), cu ediții separate, germană și maghiară, care se bucura de difuzare și în Iugoslavia, Cehoslovacia, Austria, apoi *Der Banater Philatelist* (Timișoara, 1920, lunară), cu unele articole în limba română și anunțuri în engleză și franceză²⁸.

În sfârșit, avem o serie de publicații cotidiene sau săptămânale, unele importante, majoritatea în 1919, în limbile maghiară, germană (inclusiv evreiești) și chiar polonă, care au publicat în mod ocazional diferite materiale în limba română²⁹, fără a avea un caracter bilingv propriu-zis, dar prezentând – în unele cazuri – aspecte sau chiar considerații ce ar merita cunoscute.

Trebuie precizat și faptul că – mai ales ă n cazul unor publicații cu caracter economic, social, profesional, sindical, sportiv, religios ș.a. – apar unele interesante interferențe redacționale peste Carpați, cu forme de activitate ale aceleiași publicații atât în Transilvania, Banat sau Bucovina, cât și la București sau chiar în alte orașe din Vechiul Regat, fără să mai insistăm asupra ariei foarte largi din care proveneau colaboratorii. România avea notabile tradiții proprii în ceea ce privește apariția unor variate publicații plurilingve, pe care le va continua și amplifica după 1918 în toate provinciile istorice care s-au reunit cu Țara, inclusiv Basarabia, dar și în centre sau localități din Vechiul Regat (București, Dobrogea, Iași, Brăila, Ploiești, Craiova ș.a.) care a constituit nucleul istoric al formării României întregite în 1918.

Se poate aprecia că Marea Unire din 1918 a reprezentat factorul principal care explică în mod fundamental și fenomenul social – cultural al apariției și înfloririi remarcabile a publicațiilor plurilingve. Este suficient în acest sens să observăm, comparativ, faptul că în aceleași provincii istorice – Transilvania, Bucovina, Banatul – care au oferit întotdeauna un mediu deosebit de favorabil activităților interculturale, situația existentă înainte de 1918 în acest domeniu al publicațiilor plurilingve era cu totul nesatisfăcătoare chiar nesemnificativă. În special limba română era slab reprezentată în peisajul publicisticii, din cauza regimului dis-

criminator sau oprimator practicat de Imperiul austro-ungar.

Fără nici o tendință de a înfrumuseța realitatea, problemele complexe (obiective sau subiective) ale relațiilor interetnice din România după 1918, trebuie subliniat faptul că publicațiile bi-și trilingve au îndeplinit funcții social-culturale importante, deopotrivă pentru români, maghiari, germani și celelalte naționalități.

ÎN CONCLUZIE, aceste publicații au adus o contribuție trainică, de seamă în viața pu-

blică, în cunoașterea reciprocă și apropierea dintre categoriile etno-lingvistice respective, în progresul general al societății din România în toate domeniile, care se constituie într-o valoroasă sauchiar într-un capitol distinct al istoriei moderne și contemporane a României.

În partea a II-a a acestei lucrări, urmează să prezentăm aspecte ale istoriei publicațiilor bilingve din fostele județe Ciuc, Odorhei și Trei Scaune în perioada interbelică.

Note

1. Bibliografia istorică a României. VIII. 1989-1994. Editura Academiei Române, 1996, p. 235-236. Capitolul VIII al părții referitoare la istoria României, având cea mai mică întindere din întreaga lucrare, conține doar 43 titluri.
2. Institutul și centrele de cercetare științifică în domeniul istoriei, deși încadrează un număr de cercetători – unii chiar eminente – cu preocupări de specialitate, nu au și nu pot avea posibilitatea de a asigura cercetarea corespunzătoare a întregii istorie a minorităților și relațiilor interetnice, a tuturor componentelor și aspectelor lor. În toamna anului 1991 în calitate de coorganizator al reușitului Simposion internațional pe tema Spiritul european și minoritățile etnice de la București, am susținut deasemeni necesitatea organizării cercetării în acest domeniu (v. Cotidianul din 23 sept. 1991). Sponsorul acelei reuniuni, Professors World Peace Academy, a manifestat un interes real pentru un program cuprinzător în domeniu, dar din păcate, nu s-a reușit și realizarea lui efectivă.
3. SILVIU DRAGOMIR, *La Transylvanie roumaine et ses minorités ethniques*, București, 1934; Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918-1928, două volume, București, 1929.
4. Publicațiile periodice românești. Tom. III. 1919-1924. Editura Academiei, București, 1987, 1095 p.
5. *Ibidem*, p.1092 (Postfața,) se consideră că numai 24 publicații din întreaga țară erau bi- sau plurilingve.
6. Unirea Cernăuți. An I. Nr. 7-8, din 24 dec. 1919, p.1.
7. *Ibidem*.
8. Astfel, Fodraszok Lapja (Gazeta frizerilor) care apărea de la începutul anului 1919 la Tg. Mureș, numai în limba maghiară, se subintitula A magyarországyi borbélyok..., orszagos heti szaklapja (foie săptămânală pe țară a frizerilor din Ungaria!); în anul următor apare fără subtitlu, iar în octombrie 1921 adăuga titlul în limba română Gazeta frizerilor... din România, iar în februarie 1922 modifică subtitlul în limba maghiară referindu-se la teritoriile anexate din Ardeal și banat. Tot astfel la Cluj, în iulie 1919 apărea publicația trilingvă Tipograph. Organ oficios al Uniunii tipografilor din Transilvania-Banat și teritoriile ocupate! Ō a titlului negativistă explică față de consecințele actului de la 1 Decembrie 1919 (sic!) a exprimat și ziarul român-maghiar Luminătorul de la Cluj, în nr. 45, din decembrie 1921.
9. Limba Română Timișoara, an I, nr. 1, din 22 ian. 1920; nr. 2, din 27 ian.; p. 5; nr. 5, din 20 martie; nr. 8, din 17 aprilie, p. 1; nr. 12, din 15 mai p. 3; nr. 18, din 19 iunie, p. 2, 3.
10. Țara Timișoara, an I, numerele apărute între 2-12 decembrie 1920.
11. Conform Luminătorului, Cluj, an III, nr. 35, din 24 septembrie 1921, p. 2.
12. Săptămâna. Die Woche Timișoara an I, nr. 4, din 17 februarie 1922, p. 8-12, 21-22.
13. Săptămâna. Die Woche Timișoara an I, nr.1, p.2. Director Leonard Paukerow.
14. Cortina Oradea, an I, nr. 4, din 3 decembrie 1922, p. 2.
15. Nr. 6, din 28 ianuarie 1923, p.1-3.
16. Idem, nr. 8, din 15 februarie 1923, p. 12-13; vezi și numerele următoare.
17. Nr. 14, din 15 iunie 1923, p.4-5.
18. Publicațiile periodice românești Tom III...p. 427-428. Pentru Jakabffy Elemer vezi și Valeriu Braniște, Amintiri din închisoare, ed. Al. Porțeanu, Editura Minerva, 1972, p.LIII, LIV, 200.
19. Cultura, Cluj, nr.1-4, ianuarie-iulie 1924.
20. Szakszervezet - Gewerkschaft
21. Transilvania, Banat, Crișana, Maramureșul, 1918-1928. București, 1929, vol. II, p. 1292-1303.
22. Menționăm câteva: Munca. Foie de propagandă și informațiuni muncitorești, Sighetul Marmăției, 1922; Organul oficial al Reuniunii de invaliditate și pensie a muncitorilor din Banat și Ardeal Timișoara, 1922; Munca. Organul cooperativelor muncitorești din Valea Jiului, Petroșani, 1922; A Somer, Tg. Mureș, 1924.
23. Publicațiile periodice... *op.cit.*, titlurile specificate.
24. *Ibidem*, p.60. La Brașov apărea lunar și mersul trenurilor (*ibidem*, p.168).
25. Cele referitoare la spectacole de teatru și varietete erau inițial maghiaro-române și apăreau la Oradea (1920), Timișoara, Arad, Cluj, iar cele cinematografice în aceleași orașe, plus Alba Iulia, *op. cit.* p. 175-177, 197, 346-347, 640, 845, 920-921, 924, 992-993.
26. *Ibidem*; în ordinea menționată vezi p.129, 461-462, 523, 625, 160.
27. *Op. cit.* p. 234, 888, 892. Numărul publicațiilor din domeniu era mai mare, apărând în fiecare din cele trei limbi.
28. În ordinea titlurilor menționate vezi Publicațiile periodice..., p. 206, 61, 515; Transilvania, Banat..., p. 1929-1303.
29. Dintre acestea amintim: Nagyvaradi Naplo (Oradea), Szamos (Satu Mare), Szilugysag (Zalău), Uj Kelet (Cluj, cu o variantă maghiaro-ebraică), Burger-Zeitung (Periam), Neue Zeit (Timișoara), Gazeta Polska Glos Ludu - Cernăuți), Zsalvolgyi Naplo (Petroșani).

Abstract

The bi- and trilingual publications from Romania in the interwar period - part I

The introductory considerations on the stage of the historiography concerning the ethnic minorities in Romania and the interethnic relationships explain the necessity of an institutionalization of the research in this field.

The bi-and trilingual publications represented important routes of interethnic communications, which came out and proliferated almost exclusively right after "The Great Union".

After presenting the problems of the bibliographic research of the field - still incipient - the global estimation of these publications indicates a number of approximately 200 titles of this type, the majority bilingual, weekly or bimonthly, most of them coming out in Cluj, then Timisoara a.s.o (30 localities in all). Their activity was illustrated by numerous and outstanding cultural, publicistic, or public personalities.

These publications can be classified in a series of categories of an official, general profile, specially dedicated to cultivating interethnic relationships, then cultural, economic, social, professional, trade- unionistic, informative, sportiv, religious, miscellaneous, occasional a.s.o.

The paper also mentions certain drawbacks in the activity of these publications (the absence of some linguistic or zone profiles, unsuitable presentations of certain realities, genuine problems and difficulties in the interethnic relationships a.s.o.) and shows that the research will be extended to the whole inter-war period, to all historic provinces reunited to The Country (Basarabia, included), to the whole Romania.

After 1928, there follows a certain quantitative decrease of these publications because - generally speaking - it can be appreciated that they fulfilled the mission they had been created for.

The examination of the history of these publications reveals interesting editorial interferences, some of them having branches both in other towns in Transylvania, Banat, Bucovina and Bucharest or other towns in the Old Kingdom. Romania had notable traditions in issuing varied plurilingual publications.

The paper points out the fact that, although Transylvania, Banat, Bucovina, always represented a particularly favorable background for intercultural activities, the situation of the plurilingual publications prior to 1918 was totally unsatisfactory, even insignificant, because of the discriminatory, oppressive regime of the Austrian - Hungarian empire.

The 1918 Union of the historic provinces with Romania was the main factor that explains the coming out and remarkable flourishing of the phenomenon represented by the plurilingual publications, which fulfilled social - cultural functions both for the Romanians, Hungarians, Germans and other minorities.

The publications brought a lasting outstanding contribution to the public life, to the mutual knowing and closing up of the respective ethno - linguistic categories, the general progress in all the fields of the society of Romania, which represents a notable page or even a distinct chapter of the modern and contemporary history of Romania.

Alexandru Porțeanu

Cercetător științific, Academia Română

București

Rodica Porțeanu

Profesor,

București

Tel.: 01/6593851 (domiciliu)

BISERICA ORTODOXĂ ȘI CULTELE MINORITARE ÎNTR-CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE

Constituirea statului național unitar român a adus în cadrul României întregite, pe lângă o numeroasă populație minoritară din punct de vedere etnic, și o problemă confesională extrem de delicată.

Regatul României, în care Biserica Ortodoxă fusese singura biserică națională, s-a aflat, după unire, în prezența unui număr de opt culte, fără a-l socoti și pe cel ortodox, și a unui însemnat număr de asociații religioase care cereau toate cu insistență să li se acorde drepturile de care beneficiaseră în fostele imperii dispărute.

Conform recensământului general din 1930, populația României, în număr de 18053000 de locuitori, era repartizată după confesiune astfel: 13108227 ortodocși (72,6%), 1427491 greco-catolici (6,83%), 1234151 romano-catolici (6,83%), 710706 reformati (9,94%), 398759 luterani (2,2%), 69257 unitarieni (0,38%), 756930 mozaici (4,19%), 185486 mahomedani (1,02%), 60522 baptiști (0,34%) și 101471 diverși (0,56%)¹.

Din punct de vedere al repartiției geografice și numerice, situația se prezenta astfel:

Tabel nr. 1

Cultul	Total credincioși	Din care:			
		Vechiul Regat și Dobrogea	Transilvania	Bucovina	Basarabia
Ortodox	13108227	8053465	1932356	613358	2509048
Greco-catolic	1427491	21797	1385445	19266	983
Romano-catolic	1234151	174946	947351	98347	13507
Reformat	710706	13125	696320	534	727
Lutheran	398759	28819	274415	20655	74870
Unitarian	69257	837	68330	67	23
Mozaic	756930	264038	192833	93101	206958
Mahomedan	185486	184870	419	49	148
Baptist	60522	2687	37829	1145	18861

Credincioșii cultelor minoritare reprezentau 27,74% din populația țării astfel că, dacă în Vechiul Regat proporția numerică a majoritarilor față de minoritarii confesionali fusese 11:1, în noul stat român acest raport scăzuse la 4:1.

Majoritatea covârșitoare – 1986416 din 2412873 sau 82,32% – a credincioșilor principalelor culte minoritare (catolici, reformati, evanghelici-lutherani și unitarieni) se găseau răspândiți pe teritoriul Transilvaniei.

Credincioșii al căror cult nu a fost recunoscut prin lege au putut să-și practice credința organizați în asociații religioase a căror funcționare a stat sub regimul legilor privitoare la asociații și la întrunirile publice. În această situație s-a aflat cultul baptist care nu fusese recunoscut prin *Legea pentru regimul general al cultelor* din 1928. Situația sa a fost reglementată prin noul *Statut de organizare a cultului baptist din România*, votat de Congresul general al comunităților bisericești baptiste, ținut la

Cluj, la 14 aprilie 1936 și aprobat prin decizia ministrului cultelor nr 5657 din 1940.

Sectele religioase interzise în România au fost: *Nazarinenii* (pocăitii), *Asociația internațională a studenților în Biblie* (mileniști), *Advențiștii reformati*, *Secerătorii*, *Penticostalii* și *Inochentiștii*. Nerecunoașterea acestora prin lege s-a datorat doctrinelor pe care le propagau, care aduceau atingere legilor și instituțiilor statului, iar prin practici contraveneau ordinii publice³.

Integrarea cultelor minoritare în viața cultural-spirituală a României interbelice s-a putut realiza numai printr-un compromis între diferitele concepții de organizare, prezente în provinciile alipite și în Vechiul Regat. În genc-

ral, a fost adoptată concepția raportului dintre Stat și Biserică, așa cum a existat în Ungaria antebelică, adică autonomia și egala îndreptățire a confesiunilor. Noul regim al cultelor a fost extins la nivelul întregii țări, fiind aplicat și cultelor minoritare din Vechiul Regat care, până la punerea în aplicare a legii, au avut un regim de exteritorialitate, bucurându-se de protecția unor puteri străine.

În conformitate cu articolul 8 din Constituția din 1923 și articolul 5 al celei din 1938, statul român a căutat să asigure drepturi autonome de organizare religioasă pentru toate minoritățile confesionale și etnice, nu numai pentru comunitățile secuilor și sașilor din Transilvania, așa cum prevedea art. 11 din Tratatul minorităților. În afara celor 472710 locuitori secui, în Transilvania se mai aflau 880746 maghiari. Pe lângă cei 253426 sași din Transilvania istorică, în Banat și Crișșana mai exisau 280426 șvabi, în Bucovina 75533 germani, iar în Basarabia 81689 tot germani. Crearea, doar pe seama unor fragmente, din aceste populații, de regimuri speciale de autonomie locală ar fi constituit o discriminare negativă pe care statul român nu a acceptat-o.

Culte neortodoxe care și-au făcut intrarea în noua formațiune politică ce-i unea pe români într-un stat național, nu numai că nu au fost lezate în drepturile lor, ci dimpotrivă, au fost chiar favorizate în raport cu Biserica Ortodoxă – declarată prin Constituție, drept națională și dominantă – în ceea ce privește organizarea mult mai amplă în domeniul religios, cultural și economic.

În momentul Unirii, situația economică a bisericilor minoritare îndeosebi ale celor din Transilvania, era mult superioară celor ortodoxe, primele posedând terenuri de cultură agricolă atașate episcopilor și parohiilor, case parohiale și alte imobile, fonduri de binefacere și diverse fundații. În mod deosebit, cultul romano-catolic fusese susținut de către statul ungar cu vaste domenii agricole.

Conform unei statistici întocmită de Ministerul ungar al agriculturii în 1895, domeniile ecleziastice din Ungaria antebelică acopereau o suprafață de 1711507 jugăre, adică aproape un milion de hectare. În jur de 600000 de jugăre aparțineau bisericilor neortodoxe din Transilvania⁴.

În afara acestor domenii, fondurile catolice comune (Fondul religios și Fondul de studii) dispuneau, numai în Transilvania, de 61330 de jugăre. Conform recensământului din 1895, pe

baza căruia s-a întocmit statistica amintită, romano-catolicii dispuneau, în medie, de un jugăr pentru 10 credincioși, greco-catolicii de un jugăr pentru 7 credincioși, unitarienii de un jugăr pentru 78 credincioși, reformații de un jugăr pentru 89 credincioși, lutheranii germani de un jugăr pentru 325 credincioși, ortodocșii de un jugăr pentru 1777 credincioși.

Românii ortodocși, care după recensământul maghiar din 1910 numărau 798669 suflete, nu primiseră nici un fel de donație din partea statului.

Prin reforma agrară din 1921, aceste domenii au fost expropriate, statul român plătind bisericilor catolice rentă de exproprie ca și oricărui alt proprietar pentru terenuri care constituiau propriul său bun, dobândit prin succesiune de la statul maghiar⁵. Prin urmare, statul român și-a expropriat o parte din patrimoniul său funciar pentru care a mai plătit și despăgubiri. Renta de exproprie s-a ridicat la sume considerabile, de mai multe sute de milioane de lei.

Tot în termenii legii agrare, parohiile tuturor cultelor depozitate de bunurile imobile, au primit în proprietate până la 32 jugăre drept sesii parohiale. În felul acesta, totalul suprafețelor agricole primite de parohiile ortodoxe a fost de aproximativ 77000 jugăre, de cele greco-catolice de 26000 jugăre, iar de celelalte culte de 20000 de jugăre⁶.

În baza art. XIII din Concordatul cu Vaticanul din 1927, statul român a constituit, numai în folosul romano-catolicilor, un fond ecleziastic numit patrimonium sacru, alimentat din renta terenurilor expropriate care, în definitiv, a constituit un nou cadou făcut acestui cult, în valoare de aproximativ o sută de milioane de lei.

În aceeași manieră, statul român a renunțat la propriile sale drepturi și în cazul bunurilor patronale. În urma abolirii îndatoririlor de patronaj ecleziastic prin art. XV din amintitul Concordat, toate edificiile sacre, casele parohiale și alte bunuri care trebuiau să intre în patrimoniul statului român tot prin succesiune, au fost oferite în posesiune perpetuă cultului romano-catolic⁷.

Statusul catolic ardelean, nerecunoscut nici de Vatican, nici de guvernele românești, a întocmit un statut autonom pentru administrarea bunurilor bisericesti, creând astfel o stare de fapt ilegală. În cei dintâi ani ai regimului românesc, Consiliul Dirigent al Statului a modificat regulamentul pentru gestionarea acestor bunuri, suprimând drepturile regale și

ale statului, fără aprobarea Ministerului Cultelor. În această situație, statul român ar fi fost îndreptățit să ia cele mai energice măsuri pentru a-și impune drepturile, chiar prin dizolvarea acestor asociații, lipsite de personalitate juridică.

Totuși, din dorința de înțelegere, s-au inițiat tratative cu Sfântul Scaun care au dus la Acorul din 3 mai 1932. În virtutea acestei înțelegeri se constituia Consiliul Diecezei Catolice de rit latin de Alba-Iulia, format din clerici și laici, care a preluat de la Statusul catolic administrarea tuturor bunurilor transformate, conform convenției, în bunuri ecleziastice.

Acest acord a fost ratificat prin decretul-lege nr 659 din 1 martie 1940, statul român cedând Bisericii Catolice bunuri valorând în jur de un miliard de lei, pe care, anterior, statul maghiar nu i le recunoscuse niciodată⁸.

În timp ce cultele catolice de rit latin și greco-oriental erau bogat înzestrate material, Biserica Ortodoxă din Transilvania nu posedea, în 1910, decât 1012 jugăre drept donații din partea credincioșilor. Prin art. 25 din *Legea de organizarea a Bisericii Ortodoxe*, din anul 1925, s-a prevăzut constituirea unui fond general ecleziastic cu același obiect ca și *patrimoniul sacru*, astfel ca Biserica națională a românilor să-și poată îndeplini în bune condiții misiunea sa spirituală și caritabilă. Din rațiuni economice însă, nu i s-a acordat nimic, cu toate că, în 1864, importante bunuri mănăstirești îi fuseseră pur și simplu confiscate fără nici o despăgubire⁹.

Prin legile care au reglementat reporturile dintre stat și culte, s-a prevăzut un ajutor financiar pentru necesitățile acestora, concretizat în completarea salariilor persoanelor ecleziastice prin subvenții de la buget, dar numai după o prealabilă constatare a necesităților care nu puteau fi acoperite de veniturile pe care le realizau bisericile care reclamau ajutoare. Idealul era o biserică independentă de stat din punct de vedere financiar, după modelul celor din S.U.A., Franța, Suedia, etc.

Pentru stabilirea cuantumului acestor subsidii, în 1925 s-a întocmit un inventar al proprietăților religioase care evidenția și capacitatea de contribuție a credincioșilor pentru susținerea parohiilor.

Cu prilejul discutării în Senat a Legii de organizare a Bisericii Ortodoxe, ministrul cultelor, Alexandru Lapedatu, a oferit un tablou sugestiv pentru formarea unei imagini cuprinzătoare asupra situației la zi a diferitelor Biserici și confesiuni din România.

Conform afirmațiilor sale, în țară își desfășurau activitatea 11000 de parohii și 83000 de filiale de toate confesiunile.

Proprietatea funciară (pământ arabil, pășuni, livezi, vii etc.) era repartizată cantitativ, astfel: 8 ha în medie pentru bisericile ortodoxe din Vechiul Regat, 17 ha pentru bisericile ortodoxe din Transilvania, 26 ha pentru bisericile greco-catolice, 33 ha pentru bisericile unitariene, 34 ha pentru bisericile reformate și 62 ha pentru bisericile evanghelice.

Situația veniturilor declarate se prezenta astfel: pentru bisericile ortodoxe din Transilvania, 1000 lei de parohie; pentru bisericile ortodoxe din Vechiul Regat, 10400 lei; pentru bisericile greco-catolice 10500 lei; pentru bisericile unitariene 47500; pentru bisericile reformate, 64600 lei; pentru bisericile romano-catolice, 67000 lei; pentru bisericile evanghelice, 176000 lei.

În ceea ce privește capacitatea de contribuție a credincioșilor pentru susținerea parohiilor rezultă că puteau să se întrețină în mod integral prin propriile resurse: 2% din parohiile ortodoxe din Transilvania, 3% din parohiile ortodoxe din Vechiul Regat, 5% din parohiile greco-catolice; 21% din parohiile unitariene; 23% din parohiile reformate; 53% din parohiile romano-catolice; 85% din parohiile lutherane.

În anul 1934, Ministerul Cultelor a înaintat Parlamentului legea de inventariere a bunurilor și veniturilor bisericilor românești și a celorlalte culte în vederea unei cât mai echitabile stabiliri a cuantumului subvențiilor, în conformitate cu art. 31 din *Legea regimului general al cultelor*¹⁰. În afara acestor ajutoare, acordate pentru cheltuielile de întreținere și buna funcționare a lăcașurilor de cult, statul român întreținea de la buget personalul administrativ și de cult al fiecărei confesiuni cât și seminariile confesionale minoritare. Din acest punct de vedere, se poate afirma că prin regimul cultelor din România, cultele minoritare din Transilvania au dobândit o situație mai bună decât o avuseseră în Ungaria antebelică. Astfel, dacă sub regimul maghiar salariul preoților era plătit doar parțial de către stat, iar cealaltă din contribuția Fondului religios (1200000 de coroane) și din a episcopilor, capitlurilor canonice și abațiilor (700000 de coroane), în România interbelică salariul a fost asigurat în întregime de către stat. Funcționarii serviciilor centrale din administrația bisericilor minoritare din Transilvania erau, de asemenea, bugetari la capitolul salarii, îngăduind-se chiar creșterea numerică a acestora. Astfel, dacă pe

timpul regimului maghiar, cancelaria Episcopiei romano-catolice din Alba-Iulia avea opt funcționari, plătiți de episcopie, în 1940, statul român plătea 10 funcționari plus șapte canonici. Cancelaria Episcopiei reformată din Cluj avea, în 1918, șapte funcționari, iar în 1940 un număr de 16, plătiți de la bugetul statului.

În timpul regimului maghiar, academiile teologice minoritare erau întreținute în cea mai mare parte de către episcopii, puține fiind cele care primeau subvenții. Statul român, i-a plătit integral pe toți profesorii acestor instituții, cu excepția celor de la Academia Catolică din Oradea, care dispunea de imense venituri proprii. La Academia teologică catolică din Alba-Iulia statul plătea, în 1940, 6 profesori cu salariul bugetar de 1016040 lei pe an, la cea din Timișoara 6 profesori cu 839760 lei, la Academia reformată din Cluj 9 profesori cu 1379880 lei, la Academia unitariană din Cluj 7 profesori cu 1161600 lei.

Protopopilor, cărora statul maghiar nu le-a oferit vreo indemnizație specială, statul român

le-a acordat un spor salarial special de 1000 de lei pe lună. Pe lângă aceste facilități, întreg personalul cultelor minoritare, salariat de stat, a beneficiat, împreună cu familiile, de o reducere de 50% din tariful căilor ferate.

Rezultatul inventarului din 1935 a stabilit situația reală, la momentul respectiv, la nivelul cultului și, în interiorul acestuia pe diocese apoi, în interiorul fiecărei diocese, pe parohii.

În ordine descrescătoare, situația materială a cultelor, după resursele personale ale membrilor fiecărui cler, se prezenta astfel: pe locul întâi cultele minoritare, pe locul doi Biserica greco-catolică, iar pe locul al treilea Biserica Ortodoxă. La rândul lor, cultele minoritare se repartizau astfel: cultul evanghelic, cultul romano-catolic și cultul unitarian¹¹.

Biserica națională a românilor a constituit obiectul unor frapante inegalități și în ceea ce privește organizarea ecleziastică.

Personalul diferitelor culte care primeau subvenții de la bugetul statului, în 1935-1936, se prezenta în felul următor¹².

Tabel nr. 2

Cultul	Episcopi	Consilieri	Protopopi	Preoți (Pastori)	Secretari
Ortodox	17	63	145	7804	3
Greco-catolic	5	34	75	1565	9
Romano-catolic	6	17	26	655	7
Reformat	1	3	25	816	1
Unitarian	1	-	4	111	1
Lutheran	1	-	7	272	3
Total	31	117	282	11223	24

Din acest tablou rezultă că personalul de cult al Bisericii Ortodoxe, care păstorea 13108227 suflete (72,6% din populația României), reprezenta doar 68,84% din numărul total al slujitorilor de cult.

Inegalitatea devine și mai evidentă, analizând situația la nivelul fiecărei episcopii.

Tabel nr. 3

Cultul	Episcopi	Consilieri	Protopopi	Preoți (Pastori)
Ortodox	459	9	4	764000
Greco-catolic	319	15	7	260000
Romano-catolic	109	4	3	183300
Reformat	816	25	-	660000
Unitarian	111	4	-	75000
Lutheran	272	7	-	300000

Dacă facem raportul între numărul total de credincioși și numărul personalului de cult, situația Bisericii Ortodoxe, față de cultele

minoritare, a fost următoarea: la egalitate cu romano-catolicii; comparativ cu reformații, ortodocșii trebuiau să aibă 18 episcopi, 55 con-

silieri, 461 protopopi, 15430 preoți și 18 secretari, în total 15982 salariați; față de unitarieni, 189 episcopi, 757 protopopi, 21008 preoți și 189 secretari; față de evanghelici-lutherani, 32 episcopi, 230 protopopi, 8940 preoți și 99 secretari.

Prin urmare, în raport cu cultele minoritare istorice, statul de funcțiuni al Bisericii Ortodoxe ar fi trebuit să numere 23330 de

salariați, adică cu 34% în plus față de câți aveau în 1935, ceea ce demonstrează că, la acest capitol, bisericile minoritare din România întregită și-au păstrat vechile privilegii.

Tabloul comparativ al cheltuielilor bugetare pentru personalul cultelor, în perioada 1922-1940 este următorul¹³:

Tabel nr. 4

Anul bugetar	Biserica Ortodoxă	Biserica greco-catolică	Culte minoritare
1922/23	103547111	*	47395168
1923/24	131935228	22087707	28704527
1924/25	214591999	36052464	45889744
1925/26	301500000	51916856	50653675
1926/27	326964177	50161579	62638240
1927/28	504339903	84509333	111786663
1928/29	698363037	116306519	163209361
1929/30	732527524	123997665	173480713
1930/31	742128101	127432015	163740169
1931/32	592917671	102362769	153646288
1932/33	402949557	42771196	83197135
1933/34	369861532	63492042	72424583
1934/35	356239680	60239286	72364550
1935/36	344693210	57789690	54527439
1936/37	368586942	62778620	65308707
1937/38	463003663	74994620	65308707
1938/39	571381570	97994620	91604633
1939/40	571133770	97621220	91716810

Tabloul evidențiază faptul că din cele aproximativ 10,5 miliarde lei, pe care statul român le-a cheltuit pentru salarizarea personalului de cult, 74,45% (7796664675 lei) au revenit Bisericii Ortodoxe, 10, 29% (1077265761 lei) Bisericii greco-catolice și 15,26% (1597597112 lei) cultelor minoritare. Aceasta în situația în care situația personalului cultului ortodox reprezenta, în anul 1935, 68,78% din total, al cultului greco-catolic 14,46%, iar al cultelor minoritare 16,76%.

Dacă împărțim sumele alocate pentru fiecare biserică sau confesiune la numărul credincioșilor, obținem următoarea situație: 26,30 lei pentru fiecare ortodox, 29,51 lei pentru fiecare romano-catolic, 44,39 lei pentru fiecare reformat, 72 de lei pentru fiecare unitarian, 28,31 lei pentru fiecare evanghelic lutheran, 37,44 lei pentru fiecare mahomedan, 36,37 lei pentru fiecare mozaic și 40,48 lei pentru fiecare greco-catolic.

Pentru personalul de cult, statul român a alocat, în medie, în anul bugetar 1935/36, următoarele sume: 42931 lei pentru un ortodox, 34235 lei pentru un greco-catolic și 27862 lei pentru un minoritar.

Diferențele considerabile existente între sumele alocate de stat pentru fiecare cult, în parte, se datorează veniturilor pe care le obțineau parohiile acestora, care au fost scăzute, în anumite procente, din sumele înscrise în buget la capitolul salarizării personalului de cult.

Referitor la subvenționarea cultelor din România interbelică, putem conchide că, în gravele dificultăți prin care a trecut statul român la epoca respectivă, fiecare a contribuit la funcționarea mecanismului economic prin aportul său de sacrificiu, primind, conform legilor în vigoare, ajutoare financiare proporțional cu bunurile de care dispuneau, cu numărul credincioșilor pe care îl administrau din punct de vedere spiritual și cu necesitățile reale.

Note

1. *Recensământul general al populației României*
3. *Secta nazarinenilor* (pocăiților) a căror mărturisire de credință a apărut în 1920, la Lugoj, semnată de Antoniu Fodor din Belfir, Pavel Crișan din Ileana (județul Arad), Teodor Zaharia din Nădlac ș.a. nu admitea jurământul militar și se împotriva folosirii armelor chiar și în război. Avea aderenți îndeosebi în județele Arad, Bihor, Timiș-Torontal și Caraș-Severin. *Asociația internațională a studenților în Biblie* (mileniști), era condusă de I.B. Sima și avea sediul la Cluj, strada Regina Maria nr 36. Prin intermediul editurii „Viața” din Cluj, răspundeau în toată țara reviste ca: „*Turnul de veghere*”, „*Epoca de aur*”, „*Vârsta aurie*” ș.a. cât și broșurile sectei: *Calendarul Turnul de veghere*, *Planul divin al vârstelor*, *Creerea lumii*, *Un nou guvern de dorit* etc. nu admitea jurământul militar și afirma despre regi, guverne, generali, oameni de știință că ar fi simple unelte ale lui satan ca și oamenii Bisericii. Secta milita pentru izbucnirea unei revoluții universale la 31 decembrie 1925, care urma să pună capăt ordinii sociale existente. Avea aderenți mai ales în județele Cojocna, Bistrița-Năsăud, Hunedoara și Mureș. *Secta adventiștilor reformiști* avea sediul la București și cei mai mulți adepți în județul Covurlui. Doctrina lor, tipărită în broșura *O scurtă lămurire a principiilor comunității adventiștilor de ziua a 7-a, mișcarea de reformă*, era potrivnică folosirii armelor în timp de război și a îndeplinirii serviciului militar pe timp de pace, căsătoriilor etc. A fost învinuită pentru dese dezertări din armată. *Secta secerătorilor* a fost condusă, printre alții, de Ladislau Vég, Benedek Ioren și Gheorghe Munteanu și avea aderenți izolați în Brașov și București. Au fost interziși deoarece au refuzat să-și prezinte doctrina și au încercat să adune într-o singură grupare toate sectele din țară, îndeosebi pe cele care refuzau jurământul și serviciul militar. *Secta penticostalilor*, conduși de Gheorghe Brodin, avea aderenți exclusiv în comunele Păuliș și Cuvin din județul Arad. Doctrina sa a fost tipărită în broșura *Declararea fundamentului adevărat*. *Secta inochentiștilor* avea aderenți puțini în Basarabia. Doctrina sa a fost considerată absolut imorală, fapt pentru care a fost interzisă de autorități în 1910. În numele acestei doctrine au fost comise numeroase crime.
4. *A Kinkstári kozalapítványi továbbá egyházi és szerzetési nagyobb birtokok területének és mivelési ágak szerinti megoszlásának kimutatása*, Budapest, 1895; vezi Gh. Ciuhandu, *Papism și ortodoxism în Ardeal, studiu statistic și bisericesc de un om al bisericii*, Arad, 1922, p. 12-13
5. În Ungaria antebelică, proprietățile Bisericii romano-catolice au aparținut statului, ea nefiind decât uzufructuară. În urma unirii Transilvaniei cu România, acest drept de proprietate a trecut, prin succesiune, de la statul ungar la statul român (vezi Gh. Ciuhandu, *Patronajul ecleziastic ungar în raport cu drepturile statului român*, Arad, 1928, p.32)
6. V. NISTOR, *Les cultes minoritaires et l'Eglise orthodoxe roumaine dans le nouveau budget de la Roumanie* în „*Revue de Transylvanie*”, II, nr 1, 1935, p. 14-15
7. Patronatul ecleziastic suprem era un ansamblu de drepturi suverane pe care regii maghiari le-au exercitat în afacerile Bisericii Catolice. În virtutea acestui patronat, Regele era acela care conferea toate demnitățile ecleziastice superioare. El numea mitropoliții, episcopii, abatii etc, Papa rezumându-se doar la dreptul de confirmare. Regele maghiar conserva, administra, utiliza bunurile fundațiilor de binefacere și putea pune sub sechestru veniturile beneficiarilor care neglijau bisericile cât și beneficiile încredințate acestora. Veniturile oficiilor vacante îi reveneau de drept, ca și succesiunea asupra averilor prelaților.
8. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Deva, *fond personal Silviu Dragomir*, f. 37;
9. V. NISTOR, *loc cit*, p. 13
10. Articolul 31 din Legea cultelor stabilea 3 principii pe baza cărora statul acorda subvenții pentru acoperirea cheltuielilor de întreținere a fiecărui cult: 1) ajutoarele erau fixate în raport cu numărul credincioșilor față de populația totală a țării, în funcție de situația materială a cultelor și cu nevoile lor reale; 2) ajutoarele erau acordate pentru necesități specifice și constatate care depășeau veniturile parohiilor; 3) aceste subvenții puteau fi retrase dacă se constata că bisericile provoacă sau întrețin agitații împotriva ordinii și siguranței statului sau violau în vreun fel dispozițiile legii.
11. V. NISTOR, *loc cit*, p. 16
12. Nu figurează clerul ortodox din Bucovina deoarece această provincie a avut un fond ecleziastic propriu, constituit din donațiile foștilor voievozi moldoveni, suficient pentru toate necesitățile materiale ale bisericilor și slujitorilor lor. Mitropolia arhiepiscopală a Bucovinei cuprindea în jur de 660000 de credincioși români și ucraineni, 3 consilieri, 10 protopopi și 326 de preoți.
13. Popa Gheorghe, *Situația cultelor în România întregită, cu deosebită privire asupra cultelor minoritare*, ms, p. 99, în *fondul personal Silviu Dragomir*, doc. 106
- * Pentru anul 1922/23, cheltuielile pentru Biserica greco-catolică sunt trecute împreună cu ale celorlalte culte, sub titlul *Cheltuielile pentru personalul cultelor catolice și cultelor diverse*

Résumé

L'Eglise Orthodoxe Roumaine et les Cultes minoritaires entre les deux guerres mondiales

La Constitution de l'Etat national unitaire roumain a apporté, dans les cadres de la Roumanie, à côté d'une nombreuse population minoritaire du point de vue ethnique, une question délicate.

L'étude aborde le processus d'intégration des cultes minoritaires dans le nouveau cadre politique de la Roumanie achevée, les rapports d'entre ceux-ci et l'Etat, d'une part, et les rapports d'entre les cultes minoritaires et l'Eglise orthodoxe en ce qui concerne la situation économique, l'organisation ecclésiastique etc, d'autre part.

Virgil Pană
Muzeograf, Muzeul de Istorie Mureș
Str. Horea, nr. 24
Tel. 065/136987
Tg. Mureș

INFLUENȚA STATULUI MAGHIAR ASUPRA RELAȚIILOR INTERETNICE DIN ROMÂNIA, CU PRIVIRE SPECIALĂ ASUPRA SPAȚIULUI SECUIESC

Motto:

„Ungaria este o problemă de salubritate internațională.”

Octavian Goga

Raporturile dintre minoritatea maghiară și statul român, dintre statul ungar și maghiarii din România, au influențat decisiv relațiile interetnice în Transilvania în general, și deci și în spațiul locuit de secui, amestecați cu români.

Dacă ne referim la raporturile cu statul român, putem să constatăm 3 mari curenți¹:

1. Cei indiferenți, adică acei minoritari care erau dispuși să încerce o nouă experiență în cadrul statului român, în noile frontiere.

2. Cei care au înțeles ireversibilitatea evenimentelor, caracterul democratic al statului român, hotărârea românilor de a trăi într-un stat național unitar.

În această categorie au intrat destui secui și maghiari: „A atâtă discordia între popoarele ce trăiesc aici, astăzi înseamnă a le împinge înapoi în robie, din care s-au eliberat numai cu prețul luptelor duse de secole întregi... Pe noi locuitorii maghiari ne leagă un trecut de 1000 de ani de acest pământ și de locuitorii săi de altă limbă, dar în primul rând de poporul românesc... O minoritate în luptă sa națională numai așa poate servi interesele neamului său, pe ale umanității în general, dacă pune pretențiile sale în strânsă legătură cu lupta pentru pace și libertate generală.”²

Intellectualitatea progresistă a înțeles caracterul ireversibil al evenimentelor și o mare parte a populației maghiare de asemenea: „Dacă țăranii și muncitorii în masele lor largi nu doresc să se reîntoarcă la Ungaria, aceasta spune că 70% dintre maghiari nu doresc revizuirea. Nu există secui cu minte care să vrea sau să vorbească să desfacă aceste legături cu statul de astăzi.”³

3. Cei care vroiau alipirea Transilvaniei la Ungaria. Din acest curent foarte numeros (poate nu cel mai numeros dar în orice caz cel mai influent) făceau parte vechea aristocrație, birocrăția imperială, elementele șovine din cadrul preoției și al intelectualității.

Acest foarte puternic curent va fi mai îndeaproape analizat de noi deoarece influența sa era considerabilă, atât în Ungaria cât și în România, și aceasta pe măsură ce frontul revizionist din Europa prinde contur tot mai pregnant.

Chiar înainte de semnarea tratatului de la Trianon, acest curent și-a făcut simțită prezența: „Minoritarii maghiari și secui au luat față de noi o atitudine neprietenoasă imediat după ocuparea militărească a Ardealului și în timpul Conferinței de Pace de la Paris. S-au organizat și s-au înțeles toate căpeteniile religioase și au trimis emisari în toate țările occidentale să facă propagandă în contra unirii cu România. S-a făcut propagandă prin gazete străine și broșuri. S-a făcut apel la toți coreligionarii lor din Europa și America. În septembrie 1918 au prezentat un memoriu Consiliului de cinci membri de la conferința de pace cu cele mai violente insulte la adresa poporului român. Episcopii Nagy și Joseph Francois au făcut apeluri protestanților din lumea întreagă prin care suntem arătați ca un popor de cultură inferioară, în care se spune că dacă Transilvania va fi ruptă de Ungaria atunci nu va fi pace, va renaște un iredentism furios, o Alsacie-Lorena mult mai primejdioasă, și că ei vor muri mai bine la post decât să cedeze.”⁴

Și într-adevăr un iredentism furios a născut tratatul de pace atât în Ungaria cât și la minoritatea maghiară de aici. <<Gura păcătosului adevăr grăiește>>.

După semnarea tratatului de pace, iredentismul maghiar a continuat cu forțe sporite. De abia după ratificarea de către Ungaria a tratatului de la Trianon, minoritatea maghiară a considerat că există noua stare de lucruri. Ei nu au făcut gestul de recunoaștere al minorității germane ci s-au retras în pasivitate. Funcționarii au fost instruiți să nu presteze jurământul față de statul român, fiindcă oricum noua stare de lucruri nu va dura prea mult.

Iredentismul maghiar de la noi a trecut într-o nouă formă de activitate odată cu crearea Partidului Maghiar, la 22 Decembrie 1922. După 1 Decembrie 1918, maghiarii ajunși cetățeni ai statului român nu au avut de suferit nici un fel de asuprire națională sau socială.

Mulți dintre maghiari s-au lăsat influențați de propaganda șovină și au părăsit țara. Deruta unei părți a minorității maghiare nu poate fi imputată sub nici un motiv unei eventuale acțiuni politice discriminatoare a statului român. Cei dinainte și din timpul războiului fie că stăteau ascunși în adăpostul palatelor lor din Budapesta, așteptând comod desfășurarea evenimentelor, fie emigraseră de teama responsabilităților, dar nici cei rămași nu au îndrăznit să-și asume responsabilitatea reconcilierii. În fruntea Partidului Maghiar se găseau vârful aristocrației maghiare din Transilvania, foarte mulți demnitari ai fostei duble monarhii, reprezentanți ai burgheziei, intelectuali. Partidul Maghiar a adoptat o atitudine opoziționistă oarbă, înverșunată. La al III-lea congres al Partidului la Brașov s-a stabilit tactica și strategia Partidului: opoziție, intransigentă, orientare revizionistă, atitudine revansarda, contestarea realităților. În plus, congresul a adoptat teza „privind dreptul la autodeterminare al popoarelor până la ruptura de stat”, afirmând că România „s-a transformat dintr-un stat național într-unul multinațional.”⁵ dar, Partidul Maghiar, partid al conților și baronilor, al vârfurilor burgheziei industriale și financiare din Ardeal, își însușea teza lansată de comintern cu privire la caracterul «multinațional» al statului român.

Gh. Tătăreanu spunea referindu-se la acest congres: „Urmărind congresul de la Brașov am putut constata că din partea unor conducători ai partidului maghiar nu a fost rostit decât glasul urii și al învrăbirii. Nu am auzit nici un cuvânt al prieteniei și colaborării. Nici un cuvânt de recunoștință față de stat, care în astfel de condiții grele, cu prețul atâtor sacrificii, asigură existența și dezvoltarea pașnică a minorităților.”⁶

Să trecem acum la câteva exemple mai concrete, spre a vedea cum înțelegeau unii secui slujirea statului român, și mai ales, legăturile lor cu Ungaria, sprijinul primit de acolo, atât moral cât și material. Pentru că de la început trebuie să spunem că sprijinul Budapestei a fost decisiv în definitivarea atitudinii dușmănoase și revansarde a capilor minorității maghiare din România. Vom insista pe aceste legături în celelalte capitole referindu-ne la raporturile cu românii și cu statul român.

P. Girboviceanu constată cu multă dreptate: „Sunt 10 ani de la unire și conducătorii acestei minorități duc lupta contra statului român peste hotare și chiar înlăuntru, pentru chestiuni inventate și pentru situațiuni inexistente”⁷.

Dar chiar și până în 1940 această stare de lucruri nu s-a îmbunătățit, ci dimpotrivă s-a înrăutățit.

Julius Glattfelder, episcop de Timișoara, primind în octombrie '22 o delegație a Uniunii Populare Catolice a dat la rugămintea acesteia de ai sprijini organizarea, următorul răspuns: „N-am nici o încredere în Uniune, fiindcă ea tinde la liniștirea spiritelor și la consolidarea țării. Nu sunt partizanul unei asemenea stări care duce la întărirea dominației române. Dimpotrivă, sunt pentru pasivitate, pentru o acțiune care să producă nemulțumirea și ura în contra statului român, prin toate mijloacele, pentru ca acesta să se prăbușească iar noi să revenim sub suveranitatea Ungariei milenare, al cărei cetățean eu încă mă consider.”⁸

În același mod, Maylath, episcopul ungar al Transilvaniei, în memoriile adresate popoarelor occidentale, după mai multe insuportabile insulte la adresa poporului român, spunea între altele: „noi aparținem Europei occidentale și nu voim să devenim balcanici”⁹.

Episcopul Oradei, contele Szechenyi, moare și lasă averea sa moștenire episcopiei, dar – atenție! – numai atunci când Oradea nu va mai fi sub stăpânire românească!¹⁰

Și toate aceste în condițiile în care tot personalul bisericesc era plătit de statul român!

Încurajările veneau toate din Ungaria. Acolo s-a înființat o asociație numită „Ungurii care se deșteaptă”, cu scopul de a face propagandă pe toate căile în țară și în străinătate, pentru a provoca simpatii și mișcări pentru Ungaria „Mutilată” și revizuirea tratatelor de pace. Membrii acestei organizații poartă la butonieră un medalion cu harta Ungariei mutilate cu cuvintele: „Nu, nu, niciodată!”¹¹

Oamenii politici maghiari, de asemenea, făceau declarații care mai de care mai belicoase și mai revansarde. Horthy la o sărbătorire a eroilor, a spus: „Va veni ziua când vom împlini iarăși pe culmile Carpaților drapelul național maghiar cu chipul fecioarei Maria!”¹². Un fost prim ministru maghiar declară¹³: „Să nu ne mai preocupe Antanta” de la ea nu mai putem aștepta nimic mai devreme sau mai târziu ne vom găsi iarăși de foștii noștri aliați. „Primul ministru Bethlen afirma în 1925: „Modificarea tratatelor de pace pe care le-am iscălit prin constrângere este ambiția oricărui ungar.”¹⁴

Să mai dăm câteva exemple, absurde, de „bună vecinătate” și de respectare a tratatelor de pace.

Contele Appony, în 1935, în parlamentul de la Budapesta: „Din dreptul Italiei dornică să colonizeze Abisinia, rezultă dreptul sacru al revizionismului maghiar. Popoarele superioare le revine superioritatea. Incontestabil, popoarele de cultură superioară au dreptul de a stăpâni, după cum dominația popoarelor inferioare asupra celor ce le sunt superioare este absurdă.”¹⁴

Fără comentarii, dar nu ne putem opri la această scurtă replică.”

Ungurii sunt în Europa – spune Emil Cioran – o insulă. Deși au luat și ei parte cum au putut la toate frământările Europei ei nu au fost niciodată sinceri în participarea lor. Sub toate formele de cultură, ei au păstrat zvâgnirile inițiale. Este prea mult sânge în spiritul maghiar, pentru ca Ungaria să fie altceva decât suflet. O țară care, deși a avut condițiile materiale ale culturii cum puține au avut, n-a produs totuși nimic original în cultură și nu a imprimat nici un stil. De altfel, ungurii nu s-au așezat în Câmpia Panonică ca să gândească, ci ca să cânte și să bea și au reușit.”¹⁵

Deputatul maghiar Nandor Urmanczy: „Dacă ne vom relua țara, nemaghiarii vor trebui să se readapteze stării de lucru milenare. Și ne punem garanți că se vor acomoda în primele 24 de ore. Nu vom mai cultiva slăbiciunile vechii Ungarii. Slovaci, pan-slavii, valahii vor trebui să dispară de pe pământul maghiar. Județele furate vor trebui considerate ca pământ maghiar, chiar dacă sunt locuite de români. Ele vor rămâne întotdeauna maghiare, conform legii naturii.”¹⁶

Au luat apoi cuvântul în același sens: Francisc Herczeg, Bornemisza, Bela Kenez.

Același conte Bornemisza spunea: „Trebuie să scăpăm de paraziți. Mizerabili trebuie să dispară de pe pământul nostru unguresc.”¹⁷

Elemer Gyárfas, deputat român, a avut luări de cuvânt dușmănoase contra statului român, în parlamentul de la Budapesta, iar statul nostru nu a reacționat în nici un fel.¹⁸

Tot la Budapesta, nuntul papal Schiappa favorabil „reînvierii Ungariei în vechile ei hotare”¹⁹, iar episcopul Zdravet, s-a adresat credincioșilor cu cuvintele: „Veniți să ne rugăm pentru patria străbună, înconjurată de Munții Carpați”²⁰.

În Ungaria, Ministerul Instrucțiunii Publice a introdus în programa școlară primară și secundară – „instrucția și educația iredentistă, lecții despre tratatul de la Trianon, cu scopul de a înlătura dispozițiile din el, căci Ungaria a fost

mutilată pe nedrept.”²¹ Tot în țara vecină s-a tipărit „Catehismul Național-Unguresc”, în care românii sunt prezentați ca fiind niște barbari, și în care sunt adresate numeroase apeluri la iredentism.”²²

Bethen Istvan, primul ministru ungar, spunea la 26 Mai 1929, cu ocazia dezvelirii monumentului eroilor maghiari:

„Atâta timp cât va mai trăi un singur ungar pe acest pământ, răspunsul nostru la sentința de la Trianon nu poate fi altul decât acela că nu o primim și nu o vom primi, nu, nu, niciodată! Pe mormântul eroilor unguri numai o coroană se cuvine și este demnă și anume: Coroana Carpaților”²³. Comentariile le considerăm inutile.

Acțiunea iredentistă maghiară poate fi împărțită în două etape: „până în 1927 era axată pe propaganda pentru reintegrarea Ungariei”, după 1927, marchează trecerea la” acțiune revizionistă propriu-zisă”²⁴.

Campania revizionistă maghiară și rețeaua organizațiilor politice ori paramilitare diversionist teroriste erau coordonate de trei organe centrale:

1. Secțiunea a II-a de pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri.

2. Direcția de Cabinet din Ministerul Propagandei Naționale.

3. Direcția Politică Națională din Ministerul propagandei Naționale.²⁵

Acestora li se subordonau direct și nemijlocit organele administrației de stat și Comitetul pentru Apărarea Națiunii.²⁶ În subordinea acestui Comitet intrau trei organizații speciale:

1. Ordinul Vitejilor.
2. Uniunea Foștilor Combatanți
3. Federația Organizațiilor pentru Apărarea Națiunii.²⁷

Principalele organizații politice erau:

1. Liga Revizionistă Maghiară înființată la 27 Iulie 1927. Funcționarii publici erau membrii din oficiu ai ligii.

2. Organizația Steagul Țării.

3. Uniunea Mondială a Ungurilor fondată în 1938...²⁸

Dintre cele mai periculoase organizații paramilitare enumerăm:

1. Uniunea Generală Maghiară de Apărare a Rasei. Activă și în Transilvania.

2. Vânătorii Turanici- în contra României.

3. Asociația Generală a Turaliorilor Unguri

4. Asociația Divizia Secuiască

5. Divizia Secuiască de Frontieră-efective din Ciuc, Mureș, Odorhei, Trei-Scaune.²⁹

Alte organizații teroriste s-au înființat în 1939 pe actualul teritoriu al județelor Harghita și Covasna.³⁰

Un grup periculos s-a constituit la Satu-Mare, scopul său fiind: „pregătirea terenului pentru înaintarea armatei ungare prin neutralizarea acțiunii populației române și prin înlăturarea obstacolelor, luarea serviciilor publice, distrugerea căilor de comunicații, șosele, păduri, căi ferate”.³¹

Conducerea organizației și-a asumat-o „preotul Kopf Carol de la Satu Mare, fost profesor de teologie, care prin intermediul preotului Orosz Gabor din Budapesta s-a pus în legătură cu lt. col. Csukos și cap. Szigetvary din Marele Stat Major al Armatei Ungare, prin care s-a stabilit întregul plan de acțiune.”³²

Budapesta a finanțat organizația cu suma de 8.500.000 lei.³³

Centrul organizației era la Episcopia romano-catolică, unde era un depozit de armament, un post clandestin de radio-emisie.³⁴

Organizația avea nuclee la Oradea, Cluj, Baia-Mare, Târgu-Mureș, Abrud, Miercurea-Ciuc, Cehu-Silvaniei etc.³⁵

Alte organizații teroriste au activat la Oradea, Zalău, Huiedin, Tg. Secuiesc, Sighet etc.³⁶

Pe partea cealaltă să urmărim reacția minorității maghiare la politica Budapestei: „Nu e nici o mirare că intelectualii maghiari și secui de-ai noștri, magnați, clerici, profesori, gazetari sunt încurajați și cred în realizarea visurilor de grandomanie și de mărire ale iridente ungurești. Sunt încurajați materialicește și moralicește de peste hotare. De aceea nu se astâmpără și lucrează în toate direcțiunile pentru ponegrirea statului român.”³⁷

Serviciul de Informații al Direcțiunii Generale a Poliției, în cursul anului 1938, a întocmit un document despre mișcările iredentiste din țară, în care se spunea printre altele: „Grofii și baronii care în majoritate sunt în fruntea Partidului Maghiar dirijează cu măiestrie întreaga rețea de minciuni și intrigi, speculând naivitatea maghiarilor. Ei sunt mereu cu ochii ațintiți spre Budapesta de unde primesc instrucțiuni de modul cum trebuie dusă propaganda iredentistă de la noi din țară.”³⁸

„Este falsificată însăși atmosfera vieții de stat a poporului nostru, care este arătat ea un popor brutal, cinic, intolerant, lipsit de sensibilitate morală, de un egoism feroce și lipsit de orice înțelegere față de nevoile sufletești, pentru idealurile de cultură a populației maghiare.”³⁹

Propaganda revizionistă și antiromânească era finanțată de Ungaria cu 50.000.000 lei.⁴⁰

Francisc Păcurariu sesiza foarte bine legătura dintre Partidul Maghiar și politica Budapestei: „Rolul conducător pe care aristocrația la avut în Partidul Maghiar s-a datorat în primul rând subordonării activității ultra-naționale și revizioniste a acestui partid regimului horthy-ist de la Budapesta și care s-a bazat pe alianța dintre elementele cele mai conservatoare și mai împietrite în concepții feudale ale marii nobilimi cu cercurile cele mai reactionare ale marii finanțe și industriei.”⁴¹

Capii Partidului Maghiar nu pierdeau nici o ocazie pentru a se plânge la Liga Națiunilor și la alte foruri internaționale de tratament aplicat lor de către românii „barbari”.

„S-au plâns apoi minoritarii noștri unguri la Liga Națiunilor și în chestia agrară și în chestia școalelor. Dacă s-ar publica memoriile acestea cândva, s-ar produce cea mai mare indignare în sufletele românești, căci atât sunt de neadevărate și de calomnioase în cuprinsul lor. Suntem arătați aproape ca niște mâncători de oameni de altă limbă și lege.”⁴²

Elemér Gyárfas spunea la 3 septembrie 1937 la congresul Partidului Maghiar:

„Orice bun, orice venit maghiar, constituie un tezaur național. Se dă o luptă contra noastră în domeniul economic. Trebuie să profităm de greșelile dușmanilor noștri și să le opunem solidaritatea tuturor claselor noastre. Da! Să muncim pentru a crea în toate domeniile o autarhie minoritară. Să vrem ca singuri compatrioții ai noștri să se bucure de roadele muncii ungurești.”⁴³

Se tindea deci, spre disprețul comandamentului vieții practice la o organizare economică autonomă a unei populații de 1.353.675 locuitori, risipiți pe 102.200 Km² și trăind printre alți 4.189.575 locuitori aparținând altor grupuri etnice- la transformarea unei minorități politice într-o minoritate economică ceea ce este o utopie.

Atitudinea statului român față de minoritatea maghiară după 1918 este partea a doua a acestei probleme. Dacă de o parte am găsit intoleranță, de cealaltă parte găsim bunăvoință, dacă de o parte găsim izolaționism, de cealaltă găsim dorința de integrare armonioasă: „Nici o urmă de răzbunare nu a încolțit în sufletele celor martirizați. Dimpotrivă, credincioși convingerilor lor, pentru care înfruntaseră prigoana și moartea, robia, românii nu pregătea să-și însușască luminoasele rezoluții

de la Alba Iulia, ale căror principii înaintate sunt cu mult superioare ca valoare socială, politică și morală, faimoaselor rânduieli ce le-au fost impuse, cu un an mai târziu prin tratatul de la 9 decembrie 1919.”⁴⁴

Scriitorul german Rudinger, în cadrul unei conferințe ținute la Munchen constata pe baza unor date culese la fața locului: „România este statul național pentru minorități.”⁴⁵

Proclamația de la Alba Iulia a fost cronologic, primul document după integrarea Transilvaniei în statul român. Adunarea a propus, cu titlul de principii fundamentale ale noului stat român în art. 11, p. 1-6, o serie de măsuri în care flacăra celui mai intens patriotism nu se întuneca deloc ci din contra luminează ideile sociale, morale și politice ale vremii. Iată-le:

- deplină libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare;
- egala îndreptățire și deplină autonomie confesională pentru toate cultele de stat.
- vot obștesc egal, direct, fără deosebire de naționalitate;
- desăvârșita libertate a presei, asociațiilor și a întrunirilor;
- reforma agrară radicală
- legislație muncitorească avansată, după modelul occidentului;⁴⁶

Constituția din 29 Martie 1923, izvorâtă din aceleași sentimente și convingeri care au inspirat și Proclamația, consacră dispoziții categorice democratice:

- libertatea conștiinței, a învățământului, a presei, a asociațiilor;
 - libera dobândire a drepturilor civile și politice;
 - egalitate în fața legilor și liber acces în funcțiile și demnitățile publice, civile, militare;
 - libertatea conștiinței, libertatea cultelor;
 - libertatea Adunărilor;
 - obligativitatea serviciului militar.
- (art. 5, 7, 8, 22, 27, 28, 29, 119).⁴⁷

Existența acestor drepturi probează regimul absolutei libertăți românești, după cum arată, deopotrivă, lipsa de teme a criticilor formulate de minoritari.

De altfel în parlamentul maghiar Tibor Eckhardt, șeful opoziției, rostea în iunie '33: „Acordați-ne și nouă măcar atâtea drepturi câte au deputații maghiari în parlamentul român.”⁴⁸

În fine, prescripțiile constituției din 27 Februarie 1938, sunt aproape identice, cum rezulta din simpla lectură a art. 4, 5, 18, 19, 25, 26, 27, 64 etc.⁴⁹

În ceea ce privește libertatea învățământului, legea învățământului primar și normal din 26 Iunie 1924, oglindește aceeași concepție de ocrotire a minorităților: „În comunele cu populații cu altă limbă decât cea română, Ministerul Învățământului, va înființa școli primare cu predare în limba populației respective în aceeași proporție ca în comunele românești (art. 7).

– Statul va contribui într-o măsură echitabilă la întreținerea școlilor primare minoritare particulare cu drept de publicitate (art. 161).

– În școlile normale în care vor fi elevi ai unei minorități în proporție de cel puțin 20%, se va prevedea pentru aceștia, în mod obligatoriu, în limba lor maternă în așa fel încât să poată preda în limba lor maternă; de asemenea și religia(art. 162);⁵⁰

Dispoziții asemănătoare avea și legea din 15 MAi 1928, a învățământului secundar, în art. 10, 11.

Legea învățământului particular din 22 Decembrie 1925, reglementează dreptul minorităților de a-și organiza învățământ de toate gradele, începând de la școlile de copii până la școlile secundare (art. 3, 7, 24, 26, 27, 35, 39, 62, 110).⁵¹

Dreptul cultelor a fost reglementat prin legea pentru regimul general al cultelor din 22 Aprilie 1938. Situația cultelor minoritare din România era dintre cele mai înfloritoare.⁵² Statul român a alocat pentru plata personalului cultelor minoritare în 1924 suma de 40.828.456 lei, iar în 1929 -160.254.845 lei.⁵³

Pe 10 Mai 1927 se încheie Concordatul cu Vaticanul, prin care cultele minoritare obțineau o libertate de acțiune nemaicunoscută. Episcopii puteau să înființeze noi parohii pe cheltuiala statului, să înființeze și să administreze școli.⁵⁴

În privința drepturilor politice, aceeași libertate totală: Decretul-lege din 24 August 1919, prin care se decide abolirea oricăror diferențe între cetățenii români. În același timp, maghiarii din Transilvania nu le recunoșteau evreilor statutul de minoritate etnică înglobându-i în cadrul minorității maghiare, lucru nu lipsit de importanță, dacă ne gândim că evreii reprezentau aici 10,4% din populația urbană, și erau deținători de mari capitaluri.⁵⁵

Prin Statutul minorităților din 1 august 1938, se prevăd odată mai multe drepturi și libertăți pentru minorități:

- școlile particulare minoritare au o cota-parte din impozitele plătite de comune (art. 3)

– tutorele copilului stabilește apartenența etnică a copilului și îl înscrie la școala la care vrea (art. 5)

– profesorii secundari de religie li se recunoaște diploma fără un nou examen (art. 8)

– autonomia de administrație a cultelor (art. 9)

– retribuirea preoților o face statul (art. 11)

– membrii minoritari din Consiliile Comunale se pot exprima în consiliu în limba lor (art. 13)

– funcționarii comunelor cu minoritari trebuie să cunoască și limba minorității (art. 16)

– primarul sau viceprimarul era numit dintre minoritari (art. 17).⁵⁶

Școala în limba minorităților era garantată și s-a bucurat de multe drepturi. În 1936, în Transilvania la un număr de:

– 4 grădinițe de copii, 2578 școli primare, 4 școli civile, o școală reală, 9 școli normale, 5 gimnazii, o școală comercială, 3 școli de ucenici comerciali cu predare în limba română, îi corespundeau:

– 651 de grădinițe de copii, 2588 școli normale, 109 școli civile, 8 școli reale, 24 școli normale, 52 de gimnazii, 13 școli comerciale, 165 școli de ucenici industriali cu predare în limba maghiară.⁵⁷

Biserica a beneficiat de aceeași binevoitoare de atitudine de sprijinire. Statul național a acordat anual subsidii minoritarilor. Numărul credincioșilor maghiari pe religii era următorul:

– catolici – 638.756, cu trei episcopate

– reformati – 717.162 cu doua episcopate

– luterani – 32.500

– unitarieni – 72.000 – cu o episcopie (Cluj, singura din lume!)

Toate aceste biserici erau întreținute de stat.⁵⁸

Unitarieni aveau o Academie teologică, înființată de statul român, care pregătea preoți și pentru Ungaria. Coloman Gall recunoștea: „Situția strălucită a academiei noastre teologice se datorează progresului și condițiilor politice genarale. Guvernul român suporta cheltuielile spirituale și materiale ale acestei Academii (1.040.800 lei anual) cu o impozantă obiectivitate.”⁵⁹

Statul român a lăsat în proprietatea Bisericii Romano-Catolice, totalitatea averii pe care sub unguri o avea doar în administrație.⁶⁰ (avere estimată în 1934 la 234.346.298 lei). Episcopul Makkay recunoștea (1936): „Situatia de azi a bisericii reformate este incomparabil superioară aceleia dinainte de 10 ani.”⁶¹

Și ca să se vadă și mai bine sprijinul statului față de cultele minoritare, să mai spunem doar ca biserica reformată a primit între 1929-1930

de la stat suma de 60.000.009 lei în timp ce suma strânsa prin contribuția credincioșilor era de 38.850.000 lei.⁶²

Publicistica în limba națională a minorităților a cunoscut remarcabile progrese după 1918. În 1919 s-au editat 77 cărți maghiare, în 1925 se ajunsese deja la 441 titluri. Între 1919-1933 s-au tipărit 5000 de titluri, mai mult decât în Ungaria între 1867-1918. În 1935 erau 312 publicații maghiare, 43 cotidiene pentru 1.353.675 locuitori, în Ungaria la 8.000.000 locuitori erau 32, iar în România la 14.500.000 locuitori 55 cotidiene.⁶³

Starea națională a minorității maghiare din România era prosperă. N. Iorga spunea la 14 Dec. 1931: „N-avem nici o dorință să transformăm un bun maghiar sau un bun german în român ipocrit. Într-adevăr, acela ce-și vinde sufletul și-și trădează trecutul în schimbul câtorva avantagii nu constituie pentru națiunea ce-l primește un câștig ci o otrăvă.”⁶⁴

Cea mai buna dovadă a toleranței românești și a neamenințării cu nimic a maghiarilor în statul român o constituie cuvântarea lui N. Banffy, fostul conducător al grupului etnic maghiar din România, până la 30 August 1940, la 22 octombrie 1940 în Camera Magnaților de la Budapesta: „Comunitatea maghiară și-a păstrat până la sfârșit independența față de guvern; la fel și-a alcătuit și regulamentul de organizare, liberă de orice fel de influență românească și fără să fie dispusă să ceară aprobarea guvernului român. În funcționarea noastră n-am tolerat din partea guvernului român nici un fel de îndrumare, amestec și control. Nimic nu dovedește autoritatea de care se bucura comunitatea maghiară, decât faptul că ministerele și autoritățile, la scrisorile comunității luau măsuri și se comportau ca și când comunitatea ar fi fost autoritate publică. Nu cred că undeva să fi existat între maghiari o asemenea organizație perfectă.”⁶⁵

Și din punct de vedere *sociat*, maghiarii din România o duceau mai bine decât în Ungaria. În România, impozitul pe un jugar era echivalent cu 5,32 Kg. grâu în timp ce în Ungaria era de 17,7 Kg. de grâu.⁶⁶

Din punct de vedere *politic* situația era la fel de încurajatoare.

Marii oameni politici au repudiat politica de asimilare, mărturisind chiar și aceasta că minoritarii nu reprezintă nici un pericol pentru statul național român.

Ion I.C. Brătianu – „Pentru noile provincii, frații noștri și noi înșine am fost convinși din

primele zile că o viață de stat durabilă și calmă nu se poate stabili decât pe principii de egalitate absolută.”⁶⁷

Iuliu Maniu – „Toate minoritățile naționale se vor bucura de o justă sollicitudine în cadrul instituțiilor constituționale și în spiritul timpurilor pe care la trăim.”⁶⁸

Alexandru Averescu – „Este datoria guvernului de a veghea la respectarea scrupuloasă a tratatelor de pace, și în particular asupra acelor puncte care privesc minoritățile.”⁶⁹

Octavian Goga – „Răzbunarea ni s-a părut nu numai nepolitica dar și deopotrivă meschină din punct de vedere moral.”⁷⁰

Nicolae Iorga – „Noi nu avem nici o dorință de a sparge grupuri etnice cu caracter istoric pe care le-am găsit în aceste provincii, pe care dreptul nostru sfânt și un moment fericit ni le-au dat pentru totdeauna.”⁷¹

Astfel, cei un 1.353.675 unguri, în care sunt cuprinși și cei peste 500.000 de secui au avut permanent între 6-25 reprezentanți în adunările legiuitoare.⁷²

20 Nov. 1919-26 Martie 1920 – 9

20 Ian 1920-22 Ian 1922 – 6

27 Martie 1922-27 Martie 1926 – 10

25 Iun 1926-6 Iun 1927 – 25

17 Iul 1927-10 Nov 1928 – 9

22 Dec 1922-30 Apr 1931 – 23

15 Iun 1931-10 Ian 1932 – 14

30 Iul 1932-18 Nov 1932 – 20

1 Feb 1934-20 Nov 1937 – 12

1 Iun 1939-5 Sep 1940 – 16

Și din punct de vedere *economic*, minoritatea maghiară a beneficiat de avantaje în cadrul statului român.

Furia cu care presa iridentă din Ungaria și România s-au năpustit asupra reformei agrare dovedește importanța problemei rezolvate. Încercarea de a fi caracterizată ca o reformă exclusiv politică și cu baze naționaliste majore, precum și ignorarea completă a caracterului ei eminamente social, deci egalitar, nu trebuie reținută decât ca un strigăt de alarmă al latifundiarilor maghiari expropriați, a căror durere abia reținută culminează în faimosul proces al optanților dezbătut la Paris în Decembrie '26.

Dar ideea reformei agrare apăruse înainte de unire: „Cum ar fi fost posibil ca la 1864 și 1915 românii să fi făcut o lege agrară care să lovească în latifundiarii unguri care nu erau încă supuși români? Cum ar fi putut Parlamentul de la Iași în 1917 să tindă la romanizarea Transilvaniei, când puterile centrale erau atunci în situația de a-i impune pacea de la București?”⁷³

Iar după unire cine ar fi putut face acea mare nedreptate socială de a reduce reforma⁷⁴ agrară doar la vechiul regat, de dragul grofilor maghiari?

Când s-a discutat reforma agrară, la Tg. Mures, pe 26 Iulie 1919 grofii maghiari au fost reprezentați de ce aveau ei mai <select>: Teleky, Josika, Banffy, Bethlen, Mikes, etc. unde au fost consultați. Dar ei au proferat numeroase injurii la adresa statului român, deși maghiarii-ale căror drepturi făceau atâta caz pe la oficinile internaționale – au beneficiat în mod echitabil de reformă.

În Odorhei de exemplu, din 1288 împrăștiți, 1076 au fost unguri și 212 români.⁷⁵

Scriitorul Szasz Zsombor scria în 1934 că grofii maghiari: „Nu se însuflețesc pentru salvarea poporului de peste Munții Apuseni, ci pentru posesiunea acelor teritorii, indiferent de cine sunt populate”⁷⁶

Ca o concluzie la reforma agrară, să mai spunem că minoritarii au fost împrăștiți în Ardeal în proporție de 20% iar românii în proporție de 16% (260.165 respectiv 532.700.)⁷⁷

În celelalte domenii economice, criticele nu pot privi decât greșelile guvernelor noastre, de a nu fi încurajat românii care lucrau în aceste domenii precum nu au fost sprijinite nici instituțiile românești industriale și comerciale în care ei activau cu credință în destinele neamului românesc.

Numărul băncilor ungurești sporește din 1911-1927 cu 45%, capitalul se dublează între 1922-1927, depunerile cresc cu 250%.⁷⁸

Datele de mai sus relevă un fapt de necontestat: minoritatea maghiară s-a bucurat de toate drepturile politice și cetățenești în România interbelică, ca de altfel și în continuare.

Note

1. ION CALAFETEANU – *Revizionismul ungar și România, Editura Științifică*, București, 1995, p.56-58;
2. RACZ GYULA și VINCZE IANOS – *Problema generală a ungaririi din Ardeal*, Cluj, 1939, p. 8-12;
3. SAMUL FENYES – *Ungaria revizionistă*, București, Ed. Casa Excelsior, 1934, p. 159-161;

4. P. GARBOVICEANU – *Minoritățile din România*, Ed. Casa Școalelor, 1928, p. 15;
5. MIHAI STRATULAT – *Revizionismul și neorevizionismul ungar*, București, Ed. Globus, p. 185;
6. M. MUSAT, ION ARDELEANU – *România după Marea Unire*, vol 2, partea 1, București, Ed. științifică, 1986, p. 716;

7. P. GARBOVICEANU – *op. cit.*, p. 26;
8. S. DRAGOMIR – *La Transilvanie Romaine et ses minorités ethniques*, București, Ed. Imprimeriile statului, 1934, p. 147;
9. *Ibidem*, p.148;
10. P. GARBOVICEANU – *op. cit.*, p.26;
11. *Ibidem*, p.17;
12. *Ibidem*, p.18
13. *Ibidem*, p.19;
14. CORNELIU CODARCEA – *Le litigue roumano-hongrois*, Bucuresti, Ed. Universul, 1937, p.170;
15. EMIL CIORAN – *Schimbarea la față a României*, București, Ed. Vremea, 1937, p.222;
16. C. CODARCEA – *op. cit.*, p.64-67;
17. *Ibidem*, p.51;
18. S. DRAGOMIR – *op. cit.*, p.112;
19. P. GARBOVICIANU – *op. cit.*, p.19;
20. *Ibidem*, p. 20;
21. JEAN BAULER – *Un nouveau danger pour la paix europeene*, Geneva, 1922, p.15;
22. *Ibidem*, p. 27-27;
23. * * * – *Ungaria si reviziunea tratatului de la Trianon*, Bucuresti, 1936, p.16;
24. GOCIMAN AUREL – *România și revizionismul maghiar*, București, Ed. Universul, 1934, p.17;
25. Biblioteca Academiei Române – Arhiva Istorică Centrală, Fond XII, dosar 3379, f. 8-10, 11-27;
26. *Ibidem*, f.28-29;
27. *Ibidem*, f.29-35;
28. *Ibidem*, f.35-39; (H. BRESIU – *O istorie mai puțin cunoscută*, București, Ed. Politica, 1987, p.89); *Ibidem*, f.43-71; *Ibidem*, f.88-90;
29. *Ibidem*, f.43-71; *Ibidem*, f.88-90;
30. GH. I. BODEA, V. T. SUCIU, ILIE I. PUȘCAȘ – *Administrația militară horthistă în nord-vestul României*, Cluj, Ed. Dacia, 1988, p.93;
31. B.A.R. – A.I.C., fond XII, dosar 3378, f.1;
32. *Ibidem*, f.2;
33. *Ibidem*,
34. *Ibidem*,
35. *Ibidem*, f.3;
36. *Ibidem*, dosar 3545, f.1-13;
37. P. GĂRBOVICIANU – *op. cit.*, p. 20;
38. B.A.R. – A.I.C., fond XII, dosar 3380. f.10;
39. *Ibidem*, f.13;
40. *Ibidem*, f.11;
41. PR. PĂCURARIU – *Românii și maghiarii de-a lungul veacurilor*, București, Ed. Politică, 1988, p.335;
42. P. GĂRBOVICIANU – *op. cit.*, p. 23;
43. V. M. TEODORESCU – *Transilvania sub maghiari si români*, București, 1941, p.196;
44. *Ibidem*, p.94;
45. S. DRAGOMIR – *op. cit.*, p.21;
46. V. M. TEODORESCU – *op. cit.*, p.92-93;
47. *Ibidem*, p.94;
48. C. CODARCEA – *op. cit.*, p.129;
49. V. M. TEODORESCU – *op. cit.*, p.26;
50. Idem, p.96-97;
51. Idem, p.97-98;
52. Idem, p. 99-102;
53. S. DRAGOMIR – *op. cit.*, p.143;
54. V. M. TEODORESCU – *op. cit.*, p.101-102;
55. S. MĂNUILA – *La Transilvanie, București, Academia Română*, 1938, p.803;
56. V. M. TEODORESCU – *op. cit.*, p.107-108;
57. *Ibidem*, p.113;
58. *Ibidem*, p.123;
59. *Ibidem*
60. S. DRAGOMIR – *op. cit.*, p.128
61. *Ibidem*, p.158;
62. *Ibidem*, p.95
63. V. M. TEODORESCU – *op. cit.*, p.129
64. S. DRAGOMIR – *op. cit.*, p.261;
65. V. M. TEODORESCU – *op. cit.*, p.136;
66. *Ibidem*, p.144;
67. S. Dragomir – *op. cit.*, p.261;
68. *Ibidem*, p.262;
69. *Ibidem*, p.263;
70. *Ibidem*, p.264;
71. *Ibidem*, p.265;
72. V. M. TEODORESCU – *op. cit.*, p.155;
73. S. DRAGOMIR – *op. cit.*, p.240;
74. *Ibidem*, p.245;
75. V. M. TEODORESCU, *op. cit.*, p.174;
76. *Ibidem*, p.175;
77. *Ibidem*, p.177;
78. *Ibidem*, p.193;

Abstract

The influence of Hungary above the interethnic relations form Romania, with a special regard on the Sekler Land

Throughout the ages, different connections between the Hungarian minority and the Romanian state existed. These connections had a decisive influence on the interethnic relations in Transylvania.

The connections developed based on the historical past, through the promoted by the old aristocracy and the imperial bureaucracy which wanted to annex Transylvania to Hungary.

The Hungarian irredentism from Romania underwent a form of activity with the founding of the Hungarian Party in the 22nd of December 1922. After the 1st of December 1918, the Hungarians who had become citizens of the Romanian state suffered no national or social oppression.

The Hungarians from Transylvania kept in touch with Hungary, which offered them both moral support and pecuniary aid.

Costel-Cristian Lazăr
 Profesor Liceu Teoretic
 „O.C. Tăslăuanu”
 Toplița, jud. Harghita,
 tel. 066-141169

PROBLEMA MINORITĂȚILOR ÎN DECENIUL PATRU AL SECOLULUI XX.

„Națiunea română nici voiește a domni peste alte națiuni, nici nu va suferi a fi supusă altora, ci voiește drept egal pentru toate.”

Simion Bărnuțiu¹

Pentru statul român problema minorităților s-a impus ca urmare a prevederilor unor tratate internaționale. Amintim în acest sens documentele adoptate la Congresul de la Berlin din 1878 ca și cele care au urmat primului război mondial. Țară tolerantă prin tradiție a devenit pe parcursul ultimilor veacuri o nouă țară pentru mulți alogeni obligați sau doritori să-și părăsească locurile de obârșie, aceștia și-au găsit condiții de realizare în perimetrul carpato-dunăreano-pontic. În decursul anilor, anumite excese ale noilor veniți, exprimând interese de a obține avantaje, privilegii, au fost generatoare de reacții ale localnicilor. Din calitatea de gazdă se găseau în situația de oprimați de către noii veniți, veleitari în a se erija în stăpâni și a le impune statutul de slugă celor care au fost primitivi. Amintim în acest sens reacțiile față de elementele grecești, armenе, polone, ruse, evreiești, maghiare care s-au infiltrat, s-au stabilizat în timp și au acționat devenind față de români o categorie privilegiată prin diverse stratageme. Bucurându-se de statutul de sudii erau protejați de reprezentanțele străine, jurisdicția țărilor române nu putea să-i pedepsească pentru actele de incorectitudine manifestate în cele mai diverse situații. În veacul XIX, prefacerile organizatorice din țările române, inclusiv Unirea Principatelor, a condus la elaborarea unei legislații moderne, contemporană prin prevederi cu cele ale altor state europene avansate, care a înlăturat în mare măsură eludarea din fața justiției a celor de altă origine. Ca atare, la momentul recunoașterii Actului Independenței, cei ce-și pierduseră privilegiile au căutat să impună României prevederi care au avut drept urmare o amplă reacție de ostilitate mai ales din partea oamenilor de cultură, a presei naționale, care au trecut la o monitorizare a faptelor acestor alogeni. Făurirea idealului național al Marii Uniri a reunit în noile hotare o serie de alte populații cu o vechime mai mare sau mai mică de viață pe aceste plaiuri românești. Concomitent, pentru terito-

riul Transilvaniei, trebuie să avem în vedere complexa acțiune, amplificată după anul 1867, de modificare a componenței etnice printr-un amplu program de maghiarizare silită a celor de altă etnie. O asemenea moștenire, în conformitate cu cele enunțate la momentele solemne din martie, noiembrie, decembrie 1918 prin care românii își afirmau voința ca din foști oprimați să nu devină la rândul lor oprimatori ci să asigure reale posibilități de instrucție, de exprimare și manifestare a specificului fiecărei etnii. Mărturiile timpului², statisticile sunt în acest sens concludente pentru a se înțelege ce s-a vrut, ce s-a reușit, cum s-a receptat și mai ales cum s-a acționat de către potrivnici pentru a diminua efectele acestei politici naționale în România anilor interbelici. Respinse în orice împrejurări prevederile tratatelor internaționale de către unele etnii s-a ajuns la provocarea unor situații conflictuale care au condus la impresia eronată că România a devenit oprinatoare a celor de alt neam. Amintim în acest sens, din multe alte exemple care pot fi evocate, situația de la Tatar Bunar³, mediatizată tocmai de cei care au provocat-o pentru a justifica viitoarele poziții care au condus la raptul din anul 1940. Concomitent, s-a acționat subversiv pentru o schimbare a situației demografice, o defăimare a României în orice împrejurare, inclusiv la reuniunile internaționale, manifestându-se gradual, odată cu trecerea anilor, voința de a rupe din trupul țării noastre teritorii ce urmau să fie încorporate la alte state. Arsenalul⁴ folosit a fost bine pregătit și dirijat pentru a produce în ultimă instanță rapturile teritoriale din iunie, august și septembrie 1940 urmate de silniciile, crimele, menite să înlăture elementul românesc din aceste teritorii. Acțiune de amploare și de o duritate specifică comportamentului cotropitorilor, ea s-a manifestat în diverse forme pe parcursul a mai multor decenii ale acestui veac. Din păcate, reacția românilor a fost mult diminuată de „asigurările” oferite persuasiv de către cei care urmăreau cu consecvență îngenuncherea României. Atunci, o serie de oameni bine intenționați, au trecut la demascarea acțiunilor antiromânești, la organizarea Ligii Antirevizioniste. Cei „lezați” au etichetat pe acești

temerari ca extremiști. Din fericire au fost glasuri și condeie care au spus și scris la acel timp despre consecvența celor care procedau la secuizarea românilor, operațiune mult intensificată în acei ani. A aminti pe Nicolae Iorga⁵, Onisifor Ghibu⁶, Vasile Stoica⁷, Ion Lupas⁸, Silviu Dragomir⁹ este numai o sumară enumerare, alte multe reacții ar fi trebuit să impună o categorică luare de poziție, de adoptare a măsurilor cuvenite să stopeze asemenea manifestări ostile la adresa românilor. Atitudinea conciliantă, măsurile minore și aplicate de cele mai multe ori diminuate în timp s-au dovedit neproductive oferindu-le celor potriviți posibilitatea să-și realizeze obiectivele care să conducă la dezmembrarea României anului 1918.

Pentru a ilustra în ce măsură forurile conducătoare ale țării au reținut în cel de al patrulea deceniu problema minorităților, vom recurge la câteva din documentele păstrate în fondurile Arhivelor Naționale. Ele exprimă preocuparea de a adopta cele mai democratice măsuri. Atât cei care le-au elaborat cât și cei care au contribuit la îmbunătățirea lor au dat dovadă de un înalt civism în directă concordanță cu interesele României situând și în acest caz țara noastră în rândurile statelor civilizate ale Europei.

Problema națională, inclusiv a minorităților, s-a constituit una din majorele preocupări ale celor care s-au succedat la conducerea statului român în al patrulea deceniu. Ea a fost, după cum aminteam anterior, în atenția și a marilor personalități care, prin reacțiile manifestate, au evidențiat necesitatea unei corespunzătoare legislații care să statueze raporturi firești între minoritate și majoritate. A fost întocmită ținând seama de modul cum se proceda la de-naționalizarea românilor¹⁰, predilect din zonele sud-estice și nord-vestice ale Transilvaniei. Amintim în acest sens amplul memoriu¹¹ întocmit de prof. univ. dr. Onisifor Ghibu adresat primului ministru, Nicolae Iorga, în anul 1931 prin care supunea atenției necesitate stringentă de a se înființa un Subsecretariat de Stat al minorităților. Nu a fost o reacție solitară, autorul revenind¹² pe parcursul anilor acelui deceniu cu propuneri pertinente menite să contribuie la realizarea unor raporturi firești între toți locuitorii țării indiferent de etnie. Era, de fapt, una din reacțiile la ceea ce fusese enunțat în camera deputaților de la Budapesta de către deputatul maghiar Kenéz la 12 decembrie 1929 care supusese atenției colegilor situația minorității maghiare din România.

Ministerul Afacerilor Străine din România, primind informația¹³ despre această poziție, a acționat pentru a obține dovezile care să înlăture aceste afirmații calomnioase. Erau reținute cinci capete de acuzare la care răspunsurile celor considerați a fi lezați au dovedit fantezia calomniatorului, doritor să provoace tensiuni între cele două state. Kenéz afirmase că: 1) în Transilvania s-a interzis cântarea și ținerea predicilor în limba maghiară în bisericile frecventate de o asemenea etnie și că nu se permite sărbătorirea Sf. Ștefan; 2) s-a trecut la confiscarea de către statul român al bunurilor, a averilor bisericilor maghiare, inclusiv al locuințelor respectivilor preoți; 3) la Cluj au fost transferate bunurile unei biserici maghiare în favoarea unei biserici unite române; 4) minoritatea maghiară nu are școli secundare de stat cu predarea în limba maghiară; 5) statul român a confiscat averile instituțiilor culturale maghiare. La aceste grave acuze Ministerul de Interne a întreprins¹⁴ un amplu studiu de caz la care au fost obținute numeroase și convingătoare declarații care înlăturau punct cu punct afirmațiile dezinvolve ale deputatului Kenéz. Din răspunsul acestui minister către Ministerul Afacerilor Străine reținem că nu s-a interzis cântarea și predicile în limba maghiară ale celor de alte confesiuni decât cele naționale. Se preciza că singura măsură adoptată a fost aceea de a nu se admite cântarea imnului național maghiar. N-a fost interzisă sărbătorirea Sf. Ștefan ca sărbătoare religioasă. Că studiul a fost temeinic o dovedea și depistarea unei situații particulare care se petrecuse în anul 1921 la Timișoara. Acolo, o măsură extremistă a fost operativ anihilată, așa încât ea nu și-a putut exercita efectul. Pentru așa zisele confiscări care ar fi fost îndreptate împotriva cultelor populației maghiare erau alăturate raportului scrisorile de răspuns ale înalților prelați prin care episcopii romano-catolici din Oradea și Timișoara și episcopul reformat din Oradea înlăturau asemenea aserțiuni. Excepțiile la care s-ar fi putut apela au fost prompt remediate. În privința confiscării de la Cluj, se arăta că biserica minorităților a fost dăruită cultului greco-catolic din ordinul Papei. Referitor la folosirea limbii maghiare în cultură se exemplifica cu existența și activitatea desfășurată de Teatrul Maghiar din Cluj care reprezenta spectacole în localitățile din Transilvania. Pentru a evidenția desfășurarea învățământului secundar în limba maghiară sunt prezentate atât școlile cât și secțiile cu predare în limba respectivă. Astfel

Gimnaziul nr. 2 din Arad, cel din Timișoara, secțiile de la Liceul Gojdu (clasele I-VII), Gimnaziul de Fete din Miercurea Ciuc (clasele I-III), școlile superioare de comerț din Arad și Timișoara (clasele III-VII) își desfășurau procesul de învățământ în limba maghiară.

Ca anexe la raport sunt redată¹⁵ scrisorile celor care au răspuns la ancheta întreprinsă. Ne referim la scrisoarea episcopului G. C. Mailath redactată la 28 decembrie 1929 și cea a Ordinului Diecezan Romano-Catolic de rit latin din Oradea din 30 decembrie 1929 semnată de Antonin Mayer.

Suntem datori să afirmăm că măsurile adoptate de statul român pentru realizarea unor bune raporturi s-au dovedit în multe cazuri mai puțin eficiente în fața ofensivei desfășurate pentru maghiarizarea populației române.

În anul 1935, Direcția Învățământului Particular și Confesional din cadrul Ministerului Instrucțiunii Publice și Cultelor a organizat¹⁶ o consfătuire de două zile la care au participat reprezentanții bisericii, culturii și a administrației din Transilvania. Au răspuns invitației miniștrii Alexandru Lapedatu¹⁷ și Valer Pop¹⁸, chiriarhii Bisericii, protopopii ortodocși și uniți, președintele Astrei, prefecți, parlamentari, revizori și inspectori școlari, prof. Gheorghe Popa Lisseanu¹⁹, Sabin Opreanu²⁰ ș.a. Cei invitați au fost rugați să-și exprime punctul de vedere referitor la procesul de de-naționalizare a românilor din secuime și nord-vestul României. Discuțiile au condus la sintetizarea unor concluzii pertinente care reclamau măsuri prompte pentru recuperarea înstrăinaților prin folosirea a diverse procedee. Cu acest prilej s-a solicitat să fie elaborat și adoptat un plan unic care să fie considerat ca problemă de stat. Se cerea ca acțiunea să fie extinsă în Basarabia, Bucovina și Dobrogea. Concomitent se impunea ca măsură necesară realizarea unui plan pentru desfășurarea unor acțiuni peste hotare menite a prezenta situația reală a minorităților din România. Apreciată ca problemă majoră care reclama o corectă eșalonare s-au întrevăzut atât probleme pe termene scurte cât și altele care urmau să se desfășoare pe parcursul a 10-30 de ani. La această operă trebuiau antrenate toate partidele politice din Parlamentul României.

Trebuie să precizăm că organizatorii, colaboratorii ministrului dr. Constantin Angelescu²¹ au pregătit această consfătuire elaborând o scrie de materiale care evidențiau, prin date concrete

situațiile existente și care reclamau cuvenite soluții de redresare. Ele erau prezentate în evoluția istorică, erau lansate către participanți zece probleme majore spre a le fi în atenție, ele având menirea, ca atât pe plan economic cât și cultural, să fie contribuție la stoparea procesului de deznaționalizare a românilor.

În anul 1937 a fost întocmit²² un proiect de regulament pentru funcționarea Comisariatului general pentru minorități. Pe textul dactilografiat cuprinzând 9 articole au fost formulate observațiile olografe ale patriarhului Miron Cristea²³. În anul următor problema minorităților era din nou în atenția²⁴ patriarhului, el aflându-se acum la conducerea Consiliului de Miniștri. Secretarul particular, Dudu Velicu²⁵, nota la 20 iunie 1938 că materialul a fost întocmit personal de Miron Cristea și fusese completat de Bossu²⁶, ministru plenipotențiar și director de cabinet al primului ministru. Este un studiu comparativ, deosebit de pertinent, autorul oferind în final o serie de soluții pe care le considera necesare să fie întreprinse pentru a se realiza raporturi firești între minoritari și majoritari.

Problema organizatorică o reîntâlnim²⁷ și în Proiectul de organizare a Subsecretariatului de Stat al Minorităților, compartiment guvernamental care urma să-și desfășoare activitatea în cadrul Ministerului de Interne. În cele 21 de articole erau enunțate²⁸ atribuțiunile și modul de funcționare ale acestui organism, inclusiv modalitățile de notificare a problemelor prin adresarea către Departamentul din Ministerul de Interne și, apoi, către Consiliul de Miniștri. Ca o problemă majoră era tratată protecția populației românești din zonele maghiarizate. Erau enunțate 30 de puncte oportune în acest sens. Pe acest material prezentat spre luare la cunoștință patriarhului Bisericii Ortodoxe Române a fost scrisă²⁹ rezoluția: „Ca materialul dlui dr. Silviu Dragomir la Comisariatul Minorităților, Miron, 1937.”

Problema a fost în continuare în atenția celor desemnați să analizeze evoluția problemei minorităților. La 6 iunie 1938 Direcția Administrației de Stat din cadrul Ministerului de Interne înainta³⁰ către Direcția Minorităților de pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri referatul inspectorului general administrativ, Paul D. Goma, care se referea la problema minoritară din circumscripțiile administrative: Brașov, Făgăraș, Târnava Marc și Trci Scaune. Era un material elaborat la Ploiești la 10 martie 1938, redactat pe 12 pagini în care arăta

situația românilor din localitățile unde ei se constituiau minoritari, regimul la care erau supuși de către majoritari. Autorul enunța o serie de propuneri pentru redresarea stărilor existente.

Semnificativ considerăm că data de 6 iunie 1938 a coincis cu organizarea³¹ de către Președinția Consiliului de Miniștri a unei consfătuiri în problema minorităților. Consfătuirea s-a desfășurat în intimitatea palatului patriarhal. Cele dezbătute s-au bucurat de o serie de măsuri. Astfel, în memoriul³² adresat ministrului, mitropolitul Nicolae Colan³³, la 9 iunie 1938 se face referință la necesitatea să fie publicată de urgență în limbile maghiară, franceză, germană și engleză o istorie a secuilor și ceanșailor din Transilvania precum și o lucrare referitoare la problema românilor secuizați. Se formula propunerea ca lucrările să fie încredințate spre elaborare lui Ion Lupaș, Silviu Dragomir sau Sabin Oprean. Atât pentru cei amintiți mai sus cât și pentru alții, preocuparea pentru abordarea acestora s-a dovedit o problemă de conștiință și, ca atare, în următorii ani au cunoscut³⁴ lumina tiparului adevăruri de care însă ofensiva revizionismului și iredentismului sovietic, maghiar și bulgar, impulsivat de expansiunea hitlerismului și a fascismului, n-au vrut să țină seamă, procesul de rectifi-

care a granițelor pe plan european era deja declanșat urmând să-i fie amputate României teritorii prin folosirea unor argumente imaginare care contraveneau adevărului istoric, demografic, intereselor economice și strategice. Pe această cale învingătorii din primul război mondial și-au plătit drepturile obținute oferind revanșarzilor satisfacția de a dobândi ce nu li se cuvenea, prin dictate și pacte în care politica forței întrona o nouă ordine în lume ca efect al neatenției cu care fuseseră tratate evoluțiile din țările învinse.

Comportamentul ocupanților s-a constituit o nouă ofensivă³⁵ pentru schimbarea raporturilor demografice, a vieții economice, social-politice și culturale practicându-se o sălbatică politică de eliminare a elementului românesc prin crime, incendieri, trimeri în închisori, extrădări și chiar modificări de stare civilă și religioasă. Totodată s-a procedat cu meticulozitate la înlăturarea a tot ce era doveditor a fi de obârșie românească: arhitectură, monumente etc.

În concluzie, se constată că cel de al patrulea deceniu a reținut atenția guvernanților din România și pentru problema minorităților, însă modul de lucru, târăgănarea luării unor decizii prompte, inclusiv abdicarea în fața realității, a condus la deznodământul rapturilor anului 1940 cu toată suita de suferințe ce a urmat.

Note

1. SIMION BARNUȚIU, *Discursul de la Blaj*, 3-15 mai 1848.
2. Arhivele Naționale – Direcția Arhivelor Istorice Centrale (în continuare A.N.-D.A.I.C.), fond Onisifor Ghibu. Creatorul acestui fond a desfășurat o bogată activitate pe parcursul anilor interbelici, monitorizând problema minorităților, cele constatate făcându-le cunoscute în presa timpului și într-o serie de cărți pe care le-a elaborat.
3. Evenimentele de la Tatar Bunar din septembrie 1924 s-au constituit o acțiune subversivă menită să rupă Basarabia din trupul României și a o trece la Uniunea Sovietică. Pregătită minuțios atât propagandistic cât și militar, s-a bucurat de o mediatizare excesivă, sovieticii urmărind pe această cale să obțină sprijin internațional pentru condamnarea regimului de „oprimare” din România. Printre cei care au servit aceste interese s-a aflat și scriitorul francez Henri Barbusse care a condamnat acțiunile reprimatoare ale revoltei.
4. La timpul respectiv au existat oameni curajoși și clarvăzători care au avut tăria de caracter să spună și să scrie despre gama acțiunilor antiromânești. Amintim în acest sens lucrarea lui Aurel Gociman, *România și revizionismul maghiar*, ediția a II-a, Tipografia ziarului „Universul”, București, 1934, 410+IV p., precum și Liga Antirevizionistă condusă de către Stelian Popescu, directorul ziarului Universul, care, pe parcursul anilor premergători rapturilor din 1940 a desfășurat o amplă

acțiune de avertizare și anihilare a faptelor celor care acționau împotriva României. Arma persuasiunii a fost folosită cu multă eficiență împotriva acestei ligi etichetată ca extremistă.

5. NICOLAE IORGA (5/17 iunie 1871, Botoșani – 27 noiembrie 1940, Strejnicu, jud. Prahova, înmormântat la București), studii Botoșani și Iași, licența în litere, diplomat al Școlii de Înalte Studii din Paris, specializare la Berlin și Leipzig, doctorat în filosofie 1892, poliistoric, carieră didactică universitară, creator al Institutului de studii sud-est europene, A Școlii române din Franța, fondator al Institutului de studii bizantine și a Institutului de istorie universală, bogată activitate de depistare, publicare și comentare a documentelor din țară și străinătate, publicist, om politic, conducător de partid, prim-ministru, doctor honoris causa a numeroase și prestigioase instituții științifice și de învățământ din Europa și America, membru corespondent al Academiei Române 1898, titular 1910. Vezi Stefan Ștefănescu, E.I.R., p. 183-184.
6. ONISIFOR Ghibu (31 mai 1883, Săliște, jud. Sibiu - octombrie 1972, Sibiu), studii la Sibiu, Brașov, teologia la Sibiu, filosofia și pedagogia la București, Budapesta, Strassbourg, doctor în filosofie la Jena 1909, carieră didactică, publicist, membru activ al Astrei, membru corespondent al Academiei Române 5 iunie 1919.
7. VASILE STOICA (1889, Avrig, jud. Sibiu – ?), studii la

- Sibiu, Brașov, Budapesta, Paris, licență în litere, activitate diplomatică, membru al delegației române la Liga Națiunilor, specialist în problema minorităților. A făcut parte din delegația României în perioada pregătitoare a Tratatului de Pace din 10 februarie 1947, om politic, subsecretar de stat la Propagandă, publicist.
8. ION LUPAȘ (9 august 1880, Săliște, jud. Sibiu – 3 iulie 1967, București), studii la Sibiu, Brașov, litere și filosofie Budapesta, Berlin, doctorat în istorie și limba latină 1904, specializare Italia, carieră didactică, om politic, participant la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, membru în Consiliul Dirigent, ministru, organizator al învățământului românesc în Universitatea din Cluj și al Institutului de Istorie Națională din Cluj, publicist, membru al Astrei, membru corespondent al Academiei Române 1914, titular 1916. Vezi L.P.-E.C., p. 500-501; Pompiliu Teodor, E.I.R., p. 202.
 9. SILVIU DRAGOMIR (13 martie 1888, Gurasada, jud. Hunedoara - martie 1962, Cluj), studii la Blaj și Novisad – Jugoslavia, doctorat în teologie la Cernăuți, specializare la Viena, cercetări în arhivele din Viena și Carlovitz – Jugoslavia, Rusia și Budapesta, carieră didactică, activitate în cadrul Astrei, secretar al Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, profesor universitar la Cluj, publicist, membru corespondent al Academiei Române 1916 și titular 1928. Vezi Pompiliu Teodor, E.I.R., p. 129-130.
 10. Desfășurată pe parcursul secolelor anterioare prin diverse mijloace, a devenit mai presantă în anii premergători primului război mondial, iar după Marea Unire procesul a continuat folosindu-se subtile dar intense formule de desnaționalizare a românilor. În perioada interbelică o serie de publicații periodice precum și cărți au abordat acest subiect impunând o reacție din partea reprezentanților guvernelor României.
 11. A.N.-D.A.I.C., fond Onisifor Ghibu, inv. 1836, dosar 565/1931.
 12. *Ibidem* dosarele 567/1934-1944; 568/1935-1938; 570/1938; 574/1970-1971; 575/1970.
 13. *Ibidem* fond Președinția Consiliului de Miniștri (în continuare P.C.M.), inv. 299, dosar 29/1930, f. 3, 4.
 14. *Ibidem*, f. 5, 5v.
 15. *Ibidem* f. 6, 7, 8.
 16. *Ibidem* dosar 26/1935, f. 1, 3, 33.
 17. ALEXANDRU LAPEDATU (14 septembrie 1876, Cenatul Săcelelor, jud. Brașov – 30 august 1950, Sighet Penitenciar, jud. Satu Mare), studii Brașov, Iași, București, licență în istorie și geografie, activitate la Biblioteca Academiei Române, Comisiunea Monumentelor Istorice, Comisia Istorică a României, istoric medievist, activitate didactică, profesor universitar, fondator al Institutului de Istorie Națională din Cluj, susținător al acțiunilor pentru promovarea unității naționale, om politic, ministru, publicist, membru al Academiei Române din 1918; vezi Viorica Pervaian, *Alexandru Lapedatu*, în *Enciclopedia Istoriografiei Române*, Editura Stiințifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 196-197; ediția îngrijită de Ioan Opriș, *Alexandru Lapedatu, Scrieri alese – articole, cuvântări, amintiri*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985.
 18. VALER /iu/ POP (26 august 1892, Buduș, comuna Budacu de Jos, jud. Bistrița – Năsăud – 1957), doctor în drept la Cluj, participant la acțiunile Legiunii Române din Italia 1918-1919, om politic liberal, deputat, vicepreședinte al Camerei, ministru de stat al Ardealului 14 iulie 1931-9 ianuarie 1932, membru în delegația care, la Viena, a trebuit să participe la raptul impus românici prin Diktatul Germaniei hitleriste și Italiei fasciste în favoarea Ungariei hortyste; publicist.
 19. GHEORGHE POPA-LISSEANU (2 octombrie 1866, Lisa, jud. Brașov – 14 mai 1945, București), studii la Lisa, Voila, licență în litere la București, istoriograf, carieră didactică și administrativă, om politic, deputat, publicist, membru corespondent al Academiei Române 7 iunie 1919.
 20. SABIN OPREANU (?-?), profesor la Academia Comercială din Cluj, publicist, cu preocupări pentru problema minorităților. A publicat: *Terra, Siculorum, Cluj 1925; Contribuțiuni la populația românească din ținutul săcuilor, 1926; Secuizarea românilor prin religie, 1927; Ținutul săcuilor, 1928; Contribuțiuni la transhumanța din Carpații Orientali, 1930; Pentru ziua de astăzi, 1930; Țara noastră România, Sibiu, 1932.*
 21. CONSTANTIN ANGELESCU (10 iunie 1869, Craiova - 14 septembrie 1948, București), doctor în medicină Paris 1897, specializare în chirurgie, carieră medicală și didactică, om politic, ministru al învățământului, reformator și ziditor de localuri pentru școli, membru al Societății Ateneul Român, conferențiar, publicist, membru de onoare al Academiei Române 24 mai 1934, reconfirmat 1990. Vezi L.P.-E.C., p. 34.
 22. A.N.-D.A.I.C., fond Miron Cristea, dosar 10/1937, f. 194 -196.
 23. ELIE Ila călugărire Miron/ CRISTEA (18 iulie 1868, Toplița, jud. Harghita – 6 martie 1939, Cannes – Franța, înmormântat în pronaosul Catedralei Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Române), studii la Bistrița, Năsăud, licență în teologie la Sibiu, filosofia și filologia modernă, inclusiv doctoratul în litere la Budapesta 1894, carieră ecleziastică, secretar al Consistoriului, monah din 1902, asesor, episcop al Caransebeșului 1909/1910-1919, participant la Marea Adunare Națională 1 decembrie 1918, membru al delegației venită la București pentru a prezenta regelui Ferdinand I documentele Unirii, Mitropolit primat al Bisericii Ortodoxe Române decembrie 1919, patriarh al Bisericii Ortodoxe Române 1925, regent 1927-1930, prim-ministru 1938-1939, consilier de Coroană, publicist, membru de onoare al Academiei Române 1919. Vezi A.N.-D.A.I.C., fond Miron Cristea, dosar 15, f. 45, cuvântare rostită la 12 iulie 1923 la parastasul de la mormântul lui Andrei Saguna din Râșinari, jud. Sibiu; fond S.O.N.F.R. – C.C. II, dosar 282; fond Onisifor Ghibu, dosar 671/1932; L.P.-E.C., p. 556-557; Elie Miron Cristea, *Pagini dintr-o arhivă inedită*, Editura Minerva, București, 1984, 436 p; M.P.-D.T.R., p. 133-134.
 24. A.N.-D.A.I.C., fond Miron Cristea, dosar 14/1938, f. 162-197.
 25. DUDU VELICU (4 iunie 1905, Ciocănești, jud. Ialomița – 1977), studii teologice la București și Varșovia – Polonia, specializare Strassbourg, secretar particular al patriarhului Miron Cristea, secretar al patriarhului Nicodim Munteanu, carieră ecleziastică, organizator și salvator al arhivei Miron Cristea, publicist. Vezi la A.N.-D.A.I.C., fond Dudu Velicu, inv. 1617.
 26. RAOUL BOSSY = BOSSU (1894 -1975), diplomat, publicist. Vezi Raoul Bossy, *Amintiri din viața diplomatică (1918-1940)*, vol. II (1938-1940), București 1993.
 27. A.N.-D.A.I.C., fond P.C.M., inv. 299, dosar 4/1937.
 28. *Ibidem*, f. 1-8, 11-22, proiectul cuprinde 21 de articole referitoare la organizarea Subsecretariatului de Stat al Minorităților rezolvând problemele competențelor, subordonărilor, modurilor de acțiune.
 29. *Ibidem*, f. 1.
 30. *Ibidem*, dosar 44/1938, f. 195-208.
 31. A.N.-D.A.I.C., fond P.C.M., dosar 44/1930, f. 276.
 32. *Ibidem*, f. 111-111v.
 33. NICOLAE COLAN (28 noiembrie 1893, Araci, fost Arpătac, jud. Covasna – 15 aprilie 1967, Sibiu), studii la Brașov, teologia la Sibiu, licența în litere la București,

- specializare la Facultatea de Teologie protestantă a Universității din Berlin, carieră ecleziastică și didactică, publicist, episcop al Vadului, Feleacului și Clujului 1936, om politic, ministru, membru de onoare al Academiei Române 1938, titular 1942, arhiepiscop al Sibiului și mitropolit al Ardealului 1957, publicist. Vezi M.P.-D.T.R., p. 105-106.
34. G. NASTASE, *Basarabia*, Editura Cartea Românească, colecția Cunoștințe folositoare, seria C, nr. 6, p. 32; ION NISTOR, *Istoria Basarabiei*, reeditare la Humanitas, București, 1991, 353 p.; MAREȘAL ION ANTONESCU, *Români – originea, trecutul, sacrificiile și drepturile lor*, ediția a II-a, Editura Moldova, Iași, 1991, 95 p.; IOAN SCURTU, CONSTANTIN HLIHOR, *Anul 1940 – drama românilor dintre Prut și Nistru*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1992, 192 p.; ȘTEFAN PASCU, *Transilvania - inimă a pământului românesc și leagăn al poporului român*, Editura Vatra Românească, Cluj-Napoca, 1990, 111 p.; ION ALEXANDRESCU, *A short History of Bessarabia and northern Bucovina*, Fundația Culturală Română, Iași, 1994, 88 p.+5 h.; ONISIFOR GHIBU, *De la Basarabia Rusească la Basarabia românească*, editura Semne, București, 1997, 504 p.; VIRGIL PANA, *Minoritățile etnice din Transilvania între anii 1918-1940 – Drepturi și privilegii*, Editura Tipomur, 311 p.
35. A.N.-D.A.I.C., fond Dudu Velicu, dosarele 1028, 1029; fond Onisifor Ghibu, inv. 1836, dosarele 298/1940-1942, 299/1940, 300-302, 342/1934-1938, 343-351, 628/1936, 629/1938, 480, 481/1940, 483/1941; VIRGILIU Z. TEODORESCU, *Monumente – simbol al cinstirii – distruse prin intoleranță, în Marisia*, vol. XXV, Târgu Mureș, 1996, p. 435-443; idem, *Documente inedite despre suferințele românilor în anii Diktatului de la Viena*, în *Angvstia*, Sf. Gheorghe, 1/1996, p. 231-239; SILVIU N. DRAGOMIR, *Toamna Diktatului de la Viena*, în *Cotidianul din 3 septembrie 1996*, p. 2.

Abstract

The minorities problem in Romania in the 4th decade of the XXth century

The authors, preoccupied with the minorities problem in Romania in the period following the solemn deeds in march, november and december 1918, present several documents relevant for the way the governments in the fourth decade handled this problem.

They mention several conclusive testimonies kept in the National Archives. The ones kept in the "Ministry Council Presidency" fund are reproduce the preoccupation for creating a peaceful life together as well as affirmation of every minority living in Romania.

Virgiliu Z. Teodorescu

Arhivist, Asociația Arhiviștilor,
Str. Mihail Kogălniceanu, nr. 29
Tel. 01/6847002
București

ASTRA, ÎN VIAȚA SPIRITUALĂ A MELEAGURILOR HARGHITENE

Când în 1859 apărea la Arad Almanahul literar „Mugurii”, cuprinzând 59 de poezii dedicate sexului frumos român, nu s-ar fi crezut că volumul cu pricina va declanșa o serie de discuții, în finalul cărora se va cristaliza ideea necesității întemeierii unei societăți pentru cunoașterea literaturii și culturii poporului român. Încercările sporadice de alcătuire a unor asemenea reuniuni existaseră și mai înainte: Societatea literaților din Sibiu (1789) și Societatea filosoficească a neamului românesc în mare prințipatul Ardealului (1795), rămase, însă în fază de proiect. Într-un articol publicat în Telegraful român, la 20 martie 1860 Ioan Pușcariu, luând apărarea celor care alcătuiseră almanahul se întreabă... Oare avem noi un Panteon român, niște sărbători olimpice unde să audă pe bătrâni românește? Iar un alt corespondent din Blaj îndemna românii să nu mai stea cu mâinile în sân să le pice mură în gură ci să-și unească puterile și luminile minții, să nu cruțe nici jertfe, nici osteneala pentru un scop nobil.

Numele viitoarei reuniuni va fi sugerat de Ioan Pușcariu: Noi formăm o societate transilvană pe care o putem numi de exemplu pentru literatura română și pentru cultura poporului român sau și numai pentru cultura poporului român.

Statutele noii societăți au fost dezbătute și aprobate de către cei 171 de delegați în ziua de 21 martie 1876. După încheierea dezbaterilor pe data de 4 noiembrie 1861 la Sibiu toți inteligenții națiunei noastre cari vroiesc a fi membrii – asociațiunei – spre a lua parte la inaugurarea și deplina constituire a aceleiași.

În cadrul adunării, Andrei Șaguna, primul președinte al Astei schițează în cuvântarea sa direcțiile de acțiune ale asociației iar Timotei Cipariu rostește celebrul discurs despre importanța limbii naționale.

Scopul asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român (Astra) se precizează în art. 2 din Statute: înaintarea literaturii române și cultura poporului român în deosebitele ramuri prin studiu, elaborarea și editarea de opere prin premii și stipendii pentru diferitele specialități de știință și arte și alte asemenea.

De la început Astra își propune un ambițios program de acțiune care să concentreze forțele

intelectuale din Transilvania: editarea de cărți scolare; alcătuirea unui compendiu de istorie a Transilvaniei și a unei colecții în care să se strângă toate inscripțiile tipărite și netipărite însoțite de un comentariu; publicarea unor conferințe și prelegeri pe teme agricole; preocupări vizând etnografia folclorul românesc precum și fauna și flora ținuturilor transilvane; înființarea unor publicații etc.

În vederea îndeplinirii acestor deziderate Astra hotărăște constituirea secțiilor literară, istorică, școlară, științifică, economică având menirea de a controla mersul dezvoltării culturale a poporului român, piedicile acestei dezvoltări și mijloacele pentru delăturarea lor, să urmărească și sprijinească mișcarea literară română, să conlucreze la popularizarea științelor, la crearea de colecțiuni științifice, la expozițiuni și alte instituțiuni culturale.

Ca rod al activității secțiilor de-a lungul anilor au fost date la iveală o seamă de realizări de prestigiu: Enciclopedia română, cea mai durabilă operă științifică, Dicționar portativ românesc, Revista Transilvaniei. Foaia Asociațiunii Transilvane pentru literatura română și cultura poporului român, Revista cultural-literară Tara noastră; colecția Biblioteca Profesunilor Industriale; Biblioteca Tineretului; Biblioteca Poporală; Muzeul Asociațiunii; cursuri de alfabetizare; expoziții și serbări etc.

Prin înființarea despărțămintelor Astra își lărgeste sfera de influență, pătrunzând tot mai adânc în lumea satelor, insuflând încredere maselor în ideea înfăptuirii marelui act al unirii Transilvaniei cu România. Acestea preluau o seamă de sarcini prevăzute în statutele asociațiunii legate de răspândirea cunoștințelor culturale și științifice în rândul țărănimii: colecționarea de produse literare de tot felul; acordarea de sfaturi privind funcționarea diferitelor tipuri de mașini utilizate la muncile câmpului; înființarea pe lângă școlile satești a unor cursuri de pomărit și vierit de grădini și alte economii; organizarea de expoziții, difuzarea broșurilor și publicațiilor editate de Astra conform îndemnului în fiecare sat o bibliotecă populară.

Din 1922, Astra desfășoară pe meleagurile harghitene o susținută activitate în scopul inte-

meierii de despărțăminte. Drept urmare acestea vor lua ființă în localitățile Miercurea Ciuc, Odorheiu Scuiesc, Gheorghieni, Toplița, Cristuru Secuiesc, Ocland, Praid și Sânmartin.

O atenție deosebită se acordă înființării bibliotecilor populare, Asociația asigurând despărțămintelor din județ exemplare din Biblioteca populară, Biblioteca tineretului, Biblioteca Astra, precum și colecții ale revistei Transilvania. Cărțile, adresându-se cu precădere tărânimii, cuprindeau sfaturi privind cultivarea pământului, recomandări în legătură cu folosirea mașinilor agricole, creșterea animalelor, respectarea normelor de igienă, etc. În același timp, se urmărea familiarizarea locuitorilor de la sate cu operele de valoare aparținând patrimoniului nostru național.

În 1922, Astra întemeiază în comuna Subcetate un cerc cultural căruia îi donează o bibliotecă populară și o colecție a revistei Transilvania.

Simulate de exemplul Asociațiunii despărțăminte harghitene an de an, înființează tot mai multe biblioteci, în această acțiune evidențiindu-se reședința județului. Avem totuși despărțăminte cari au urmărit îndeaproape dezvoltarea și înzestrarea bibliotecilor satești. Le amintim aici: Arad, Miercurea Ciuc, (Transilvania).

În același an, 1922, la Miercurea Ciuc se pun bazele bibliotecii despărțământului. Noul așezământ de cultură prin activitatea pe care o desfășoară se impune atenției Asociațiunii care în raportul general va consemna: Biblioteca din Miercurea Ciuc urmează în rândul al doilea (după Brașov n.n.). Ea se îmbogățește an de an prin noi achiziții. Bibliotecile populare, întemeiate de despărțăminte din județ au contribuit la propășirea culturală a locuitorilor, la lărgirea orizontului lor de cunoștințe.

În vasta acțiune de luminare a maselor, conferințele și prelegerile populare se bucură de o deosebită considerație. Prin intermediul lor, despărțăminte asigură o propagandă culturală mai eficientă, trezind interesul în popor față de chestiuni culturale. Folosind un limbaj accesibil, conferințele și prelegerile conțin îndrumări privind cultivarea pământului și utilizarea mașinilor agricole; ele relevă avantajele constituirii de însoțiri țărănești sau recomandă țăranilor să se îndrepte spre anumite meserii folositoare. Totodată, prin conferințe și prelegeri se ia atitudine împotriva superstițiilor și a alcoolismului, se dau sfaturi pentru o corectă îngrijire și creștere a copilului etc. Pentru ca

aceste conferințe să fie mai atractive, se însoțeau de lecturi de povești, de poezie, de recitări și de cântece alese.

Asociațiunea, de cele mai multe ori, le trimitea gata făcute. Existau însă și așa – numitele conferințe tip care cuprindeau numai planul de idei, conferențiarul având datoria să-l dezvolte fără a modifica nimic din acele directive stabilite.

În județ, cercurile culturale țin conferințe lunare, sub conducerea unui membru al comitetului. În zona Topliței, conferințele se organizau împreună cu cercurile culturale învățătoresci.

Lectorii provin din rândul membrilor despărțământului; cadre didactice, medici, avocați, ingineri, funcționari ș.a. Uneori, comitetul de conducere apelează și la conferențiarul Astrei. Astfel, la 6 iulie 1922, dr. I. Lupaș vorbește locuitorilor din Voșlobeni despre Drepturile și obligămintele cetățenești.

Din marele număr de conferințe și prelegeri ținute în cadrul despărțămintelor din județ, consemnăm câteva: Ce vrea Asociațiunea, Folosul pomilor, Frumusețea limbii române, Folosul școlii, Curente noi în literatură, Viața și activitatea lui Bogdan Petriceicu Hașdeu, Alexandru cel Bun, Importanța evenimentului de la 1 Decembrie 1918 etc.

Despărțământul din Odorhei comunică Astrei că se vor ține conferințe cu caracter popular, cursuri de literatură română și de istorie, iar despărțământul din Toplița, preocupat să găsească noi forme de propagandă culturală editează un ziar cu apariție bilunară Glasul Călimanilor foaie pentru popor, având ca scop poveștile și sfaturile cele mai bune gospodărești și sociale (pe care le oferă) țăranului nostru, răspunzând, în acest fel unor necesități imediate ale perioadei respective.

Din dorința de a obține cointeresarea tărânimii la propășirea ei culturală, Astra avansează ideea înființării de școli țărănești având drept scop formarea de buni gospodari și cetățeni gânduri de slujbe salariate. Primele încercări de întemeiere a școlilor țărănești au loc între anii 1933-1936, acțiunea luând amploare după 1937, când asemenea forme de propagandă culturală își desfășoară activitatea în majoritatea despărțămintelor și cercurilor culturale.

Dintre cele patru tipuri de școală țărănească (al Astrei, oficial, danez, rural), despărțământele de pe meleagurile harghitene optează pentru tipul Astrei. Din mai multe sate învecinate se recrutează tineri cărora, într-o perioadă

de două săptămâni, li se predau cursuri practice de agricultură, pomicultură, creșterea vitelor, cunoașterea legilor, li se transmiteau cunoștințe elementare de istorie, geografie, igienă, alimentație, educație fizică, dansuri naționale și muzică corală.

La Miercurea Ciuc, între 24 martie–8 aprilie 1937, a funcționat o școală pentru fete; tot în același an, 39 de țărani din Ghimeș urmează cursurile școlii țărănești din localitate. Un curs de lucru de mână și gospodărie pentru femei are loc la Voșlobeni între 14 februarie – 1 martie 1937. În 1938 își deschid porțile școlile țărănești la Miercurea Ciuc, Toplița, Ocland, Ciucsângeorgiu, Sândominic, Joseni, Imper-Doboi, Lăzărești, Plăieșii de Sus, iar în 1939, cele din localitățile Sândominic (337 elevi), Tomești (250), Dănești (125), Armășeni (70), Sâncrăieni (48), Voșlobeni (38), Frumoasa (30), Tulgheș (38), Joseni (50), Ciumani (52), Sânmartin (87).

Întemeierea de școli țărănești devenise o preocupare permanentă în activitatea despărțămintelor între acestea, la loc de frunte situându-se cel din Miercurea Ciuc: După cinci ani de pregătire organizare și realizări s-a creat aici în Despărțământul Ciuc n.n..) o tradiție a Astrei.

Asociațiunea acordă sprijin material despărțămintelor pentru ca acestea să înființeze cât mai multe școli țărănești, contribuind la propășirea culturală a locuitorilor. Astfel, în 1937 Astra subvenționează școala țărănească din Voșlobeni, în 1938 pe cea din Miercurea Ciuc, iar în 1939 pe cele din Frumoasa și Sânmartin.

Încheierea cursurilor se desfășura într-un cadru festiv, se împărțeau premii, diplome, cărți. La preț redus se vindeau țăranilor grape, pluguri seminte.

Programele artistice, susținute de cursanți cu acest prilej, include cântece și dansuri populare, mici scenete, parada portului popular etc.

Activitatea cultural-artistică a despărțămintelor din județ cunoaște de-a lungul anilor, o continuă dezvoltare se organizează serbări, festivaluri artistice, serate muzical-literare, sezători culturale etc.

Un loc de seamă în cadrul activității artistice revine corurilor populare care au prins foarte bine în propaganda culturală. În Miercurea Ciuc, corul despărțământului se constituie în anul 1922, doi ani mai târziu luând numele de Doina Oltului. Alături de corul Asociației învățătorilor, Doina Oltului se deplasează în localitățile județului cu programe culturale

care impresionează publicul prin calitatea interpretării și valoarea repertoriului.

Corul dobândește un succes de răsunet în anul 1925, cu prilejul prezentării unui program în cadrul festivalului cultural consacrat aniversării Revoluției de la 1848.

La Cristuru Secuiesc, în 1925, corul despărțământului se impune atenției generale prin frumoasele cântări și declamări. Tot atunci se prezintă un reușit concert cu concursul Societății filarmonice din Cristur și Odorhei, iar revista Transilvania consemnând evenimentul, notează: Prima pășire a artei muzicale în acest orașel a fost cât se poate de reușită și a impus tuturor.

Și despărțământul Gheorghieni își propune organizarea de coruri ale Astrei. Cu ocazia aniversării a 50 de ani de la Războiul de Independență, corul Ateneul susține un program artistic deosebit de apreciat de localnici.

Despărțământul Ocland este preocupat prin 1938 de cumpărarea instrumentelor muzicale în vederea înființării unei fanfare, a cărei primă apariție în public se înscrie ca un succes de prestigiu fapt apreciat în raportul anual al Astrei.

În Miercurea Ciuc se organizează în 1938 un curs special pentru pregătirea conducătorilor de coruri sătești la care participă câte un reprezentant din fiecare cerc cultural. În același an apar coruri populare la Ciucsângeorgiu, Imper, Plăieștii de Sus, Sânmartin, Lăzărești, joseni, sândominic, Armășeni, voșlobeni, Sâncrăieni.

La Praid corul lumesc pe patru voci prezintă programe culturale în localul cercului funcționarilor din localitate.

Succesul depășește așteptările: Reușita este așa de satisfăcătoare, încât corul se va deplasa în centrele mai mari ale județului.

În stabilirea repertoriului formațiile corale folosesc culegerea Cântece populare românești pentru cor mixt, editată în 1922, de Astra.

Activitatea teatrală se bucură de o deosebită considerație din partea despărțămintelor. Echipile de teatru, constituite din cadre didactice, medici, juriști funcționari abordează un repertoriu variat răspunzând solicitărilor publicului harghitean. În general, repertoriul dramatic era cu grijă ales, urmărindu-se indicațiile Astrei de a nu se aduce pe scenă cântonete de bulevard, picante nici piese de teatru cu subînțelesuri. În acest sens, un rol însemnat îl are revista Transilvania care la rubrica Piese teatrale vrednice de jucat dă sfaturi de regie

îndrumări tuturor propagandiștilor în ideea că în forma dramatică se pot spune țaranului adevăruri mari ridicându-l sufletește și instruindu-l totodată.

La Miercurea Ciuc pe data de 12 august 1922 echipa de teatru a despărțământului susține o reprezentație cu piesa Cinel-Cinel de Vasile Alecsandri, având o reușită morală și materială peste așteptare. Tot în anul 1922, însuflețita tinerime din Odorhei prezintă piesa genialului nostru Caragiale – O scrisoare pierdută – interpretată cu mult talent artistic. Urmează Fântâna Blanduziei de Vasile Alecsandri și Înșir-te mărgărite de Victor Eftimiu.

La Cristuru Secuiesc se joacă piesele Se face ziuă de Zaharia Bărsan, De-ale lui Păcală de P. Dulfu. Și la Praid, în cazul șezătorilor culturale care se țin necondiționat din două în două săptămâni se aduc în fața publicului piese teatrale care se bucură de un real succes.

Formațiile de teatru fac deplasări în localitățile județului (Tușnad Băi, Frumoasa, Făgetel Dănești Armășeni, Gheorgheni, Toplița Cristuru Secuiesc etc.). Revista Transilvania este de părere că la țară se joacă și acum cu multă plăcere piese teatrale, un sprijin deosebit îl acordă în această direcție elevii liceelor din Odorhei, Miercurea Ciuc, Gheorghieni, precum și cei aparținând Școlii normale din Cristuru Secuiesc.

Cu diferite ocazii se organizează expoziții de fructe, de produse cerealiere, lucruri de mână, de țesături, desene etc. În 1924, despărțământul din Miercurea Ciuc în colaborare cu Asociația învățătorilor deschide o expoziție de lucruri manuale, iar în anul următor se trimit Astei materiale pentru a fi expediate pe adresa expozițiilor de artă românească de la Paris și Geneva.

Excursiile întreprinse de membrii despărțământelor au ca scop cunoașterea locurilor pitorești din județ și din țară, a muzeelor a

monumentelor de artă și a unor centre industriale. Cu prilejul unor asemenea acțiuni au loc expuneri și manifestări artistice se înființează noi cercuri culturale.

Un important eveniment îl reprezintă vizita la Miercurea Ciuc a Ateneului Popular – Tătărăști din Iași, în 1925. Cei peste 600 de ieșeni sunt primiți într-un cadru sărbătoresc de locuitorii orașului de la poalele Harghitei.

Cu prilejul diferitelor șezători culturale se organizează întreceri sportive la care participă în număr foarte mare tinerii din satele județului. La 15 martie 1933 ia ființă secția Club tenis Astra Odorhei care își propune cultivarea printre membrii despărțământului a tuturor sporturilor în general și a jocului de tenis în special.

În 1938 se organizează o serie de activități artistice în vederea strângerii de fonduri pentru înființarea unei societăți sportive pentru tinerețut și copiii personalului din gara Ciceu.

Activitatea despărțământelor este în dese rânduri apreciată de Astra. În 1925 președintele Asociațiunii efectuând o vizită în județ remarcă numeroasele succese obținute în propaganda culturală iar Raportul general al Astei pe anul 1925 laudă frumoasa și rodnică activitate. Câtiva ani mai târziu raportul consemnează: ...trebuie să înșirăm în anul acesta ca foarte meritase despărțământele din Ocland, Gheorghieni, Miercurea Ciuc, iar revista Transilvania menționează: Activitatea Astei înaintează în același ritm pe care l-am remarcat cu elogii în raportul nostru general. În termeni elogioși se apreciază: Despărțământul Ciuc se așează prin realizările lui cu totul excepționale în fruntea organizațiilor Asociațiunii din acest ținut.

În cei peste 80 de ani de rodnică activitate Astra s-a înscris în efortul comun al spiritualetății românești de a păstra neatinsă flacăra demnității naționale devenind după cum scria T. Cipariu un adevărat reazim al naționalității.

Bibliografie

Revista Transilvania, anii 1868, 1911, 1922, 1923, 1925, 1934, 1938, 1939.

Acte privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român, Sibiu, 1862.

V. Curticăpeanu, Mișcarea culturală românească pentru Unirea din 1918, Ed. Minerva, 1968.

Résumé

ASTRA, dans la vie spirituelle des regions de Harghita

Lauteur presente dans l etude ci propose quelques aspects concernant l implication de l association ASTRA dans la vie spirituelle des habitants des regions de Harghita entre les annees 1922-1940.

La filiale regionale de l Astra fondee en 1922 a cree des bibliotheques populaires a Miercurea Ciuc, Odorhei, Gheorghieni, Toplița, Cristur, Ocna, Praid, Sânmartin etc.

Les conferences populaires sur divers themes ont assure une efficace propagande culturelle parmi les habitants du departement. On a fonde des ecoles rustiques a concourir par les programmes initiees des bons citoyens et fermiers. D un reel succes ont joui les activites culturelles et artistiques d une maniere favorable par l association Astra.

Les expositions, les excursions les activites sportives se sont trouvees dans l attention de la filiale.

Dans les 18 ans d activite laborieuse la filiale regionale regionale de l association Astra s est inscrit dans l effort commun de la spiritualite roumaine de garder intact le flambeau de la dignite nationale en devenant un reel suport de la nationalite.

Nicolae Vrabie

Profesor, Colegiul național „Octavian Goga”
Miercurea-Ciuc, Str. Tudor Vladimirescu, nr. 40
Tel.: 066/611570

ÎMREJURĂRILE INSTAURĂRII GUVERNULUI PREZIDAT DE PATRIARHUL MIRON CRISTEA (10 FEBRUARIE 1938)

Alegerile parlamentare din decembrie 1937 și cele anulate planificate pentru februarie 1936 au semnalat sfârșitul politic cvasi democratic în România.

Alegerile generale din 20 decembrie 1937 se circumscrie evoluției politice generale a anilor 1930-1933. Carol al II-lea a avut relații destul de încordate cu partidele politice pe care a căutat să le submineze din interior, încurajând dizidențele și fracțiunile din sânul lor. În acest context se desfășoară criza democrației parlamentare românești, foarte vizibilă la sfârșitul anului 1937 și celui următor.

Alegerile locale din anul 1937 au constituit o veritabilă radiografie a situației politice din epocă. Astfel, liberalii au obținut 30% din sufragii, național-tărăniștii 28%, iar partidele de dreapta (Al. Vaida, Gh. Brătianu, Goga-Cuza) au câștigat 40% din voturi. Se avea în vedere cooptarea în guvern a unei formațiuni politice naționaliste pe eșichierul românesc.¹

Regele a încredințat, din nou, la 17 noiembrie 1937 lui Gheorghe Tătărescu formarea guvernului. Tratatările în vederea constituirii lui avansau greu. Paralel, Gh. Brătianu discuta intrarea în nou cabinet și reîntregirea liberală. Dacă la început, negocierile renumitului istoric cu Gh. Tătărescu se desfășurau în mod amical, ulterior aceste pertractări au întâmpinat o serie de greutăți din partea unor colaboratori apropiați ai lui Gh. Brătianu: Constantin C. Giurescu, Ion Sângeorgiu². În cele din urmă, „georgiștilor” resping ideea conlucrării cu premierul noului guvern. Aceeași atitudine a avut și Grigore Iunian, șeful Partidului Țărănesc Radical.

În noile condiții, la 23 noiembrie 1937 s-a întrunit ședința Comitetului Central Executiv al P.N.Ț. în care Ion Mihalache și-a prezentat demisia din funcția de președinte propunându-l pe Iuliu Maniu cu aceste cuvinte.: „D-le Maniu, ia comanda și dă porunca!” El și-a motivat propunerea prin faptul că regimul constituțional în România se află la o răspântie a istoriei, iar pentru păstrarea și apărarea lui cel mai nimerit este Iuliu Maniu deoarece îl socotește „simbolul luptei constituționale”.³

I. Maniu a preluat șefia P.N.Ț. într-un moment decisiv, al unor alegeri deosebit de importante, cu o miză excepțională.

Încă din primăvara anului 1937, Garda de Fier a încercat o apropiere de național țărăniști, însă Io n Mihalache, dr. Nicolae Lupu și Virgil Madgearu se împotriveau acestor legături. Revenit în fruntea partidului, Maniu dorea să încheie un pact de neagresiune cu toate partidele politice care se opuneau într-un fel sau altul unui regim personal al Regelui Carol al II-lea.

Potrivit unor note informative ale organelor de siguranță din 24 noiembrie 1937 între 20-24 noiembrie s-au purtat în casa doctorului Gerota discuții între Iuliu Maniu și Corneliu Zelea Codreanu mijlocite de gazdă și de dr. N. Lupu. În cadrul convorbirilor, șeful P.N.Ț. a expus conducătorului Gărzii de Fier situația în care se află țara arătând că „așa cum este guvernată și condusă poate duce la destrămarea ei morală totală”. În vederea opririi acestui dezastru, I. Maniu a propus interlocutorului său „o colaborare pe baza unor puncte nu de program, ci de principii constituționale pentru a înlătura pe toți acei care s-au interpus între coroană și țară”.

C.Z. Codreanu a înfățișat nedreptățile, ofense, intrigile și loviturile ce le-au primit din partea regimului. S-a hotărât ca cei doi fruntași să se vadă, din nou, spre a hotărî în detaliu cum trebuie concepută și dusă lupta.

Codreanu și Maniu au convenit că prima chestiune este abandonarea stării de asediu și a cenzurii. Apoi „se va lupta pentru înlăturarea tuturor persoanelor care fac parte din Camarilă”. Adepții lui I. Maniu arătau că scopul acțiunii comune este revenirea țării noastre la sistemul democratic „de a apăra libertatea și a asigura corectitudinea alegerilor”.⁴

La 25 noiembrie 1937 s-au desfășurat negocierile între Maniu și Codreanu, purtate la hotelul Athenae Palace din Capitală, acestora alăturându-se și Gh. Brătianu, șeful liberalilor georgiști. Cele trei formațiuni au semnat un pact de neagresiune. Scopul actului era acela „de a apăra libertatea și de a asigura corectitudinea alegerilor. Semnatarii pactului se ridicau împotriva limbajului de violență și de denigrare” dar nu împiedicau „afirmarea ideologiei proprii și discuția de bună credință”. Deci, formațiunile politice semnatare își păstrau libertatea de acțiune. Fiecare partid lansa propriile liste elec-

torale. Pactul chema, de asemenea, și alte partide să adere la el. Pentru controlul corectitudinii alegerilor se avea în vedere crearea unei comisii comune care „va stabili modul de procedare și demersurile care vor trebui puse în aplicare în cazul infracțiunilor ce ar fi să se producă”.⁵

Acest pact a reprezentat un mare eșec pentru Regele Carol al II-lea deoarece a grupat un număr însemnat de partide politice. Pe lângă P.N.Ț. și Garda de Fier la el au aderat P.N.L. – Gh. Brătianu, Partidul Agrar al lui Constantin Argentoianu, Partidul Evreiesc condus de Wilhelm Filderman. Revelând acest lucru, istoricul american Karry L. Watts scrie într-o monografie dedicată mareșalului Ion Antonescu următoarele: Se pot argumenta în favoarea tezei că Pactul a fost cea mai mare manifestare de unitate politică națională chiar a opoziției – de la Marea Unire încoace. În orice caz, cuprindea evantaiul politic cel mai divers”.⁶ Actul din 25 noiembrie a fost un preludiu la eșecul guvernului Tătărescu de a obține 40% din voturile de care avea nevoie pentru a-și menține majoritatea în Parlament.

Concomitent, P.N.L. a încheiat un cartel electoral cu Frontul Românesc desprins din P.N.Ț. și având în frunte pe Alexandru Vaida Voevod. Documentul a creat serie de nemulțumiri pe plan local în partidul liberal. Victor Iamandi șeful organizației P.N.L. din Iași a respins cu indignare pe vaidiștii recomandați de la centru să candideze pe listele electorale guvernamentale. O situație asemănătoare exista și în județul Neamț.⁷ Probleme similare s-au întâmplat și în județul Vlasca. Aici vechii liberali nu au fost de acord cu numirea în fruntea listei a lui D.R. Ioanițescu fruntaș al P. Frontul Românesc. În replică, vaidiștii din județul Ilfov nu au acceptat o listă care era în preponderență liberală.⁸

Deoarece partidul care a organizat alegerile în România nu le-a pierdut niciodată, Carol a crezut că liberalii au putut menține puterea în confruntările electorale relativ libere. A fost desigur o decizie pe care suntem convingși că a regretat-o. Totuși nu trebuie să se înțeleagă că alegerile parlamentare s-au desfășurat într-o atmosferă absolut liberă. Guvernul a încercat totuși să influențeze într-o anumită măsură rezultatele în favoarea sa. Un fruntaș național țărănist, viitor colaborator apropiat al lui Carol nota în jurnalul său la 13 decembrie 1937 următoarele: „O întrunire național – țărănistă de la Marna, unde trebuia să vorbească Maniu, este zădărnicită de gaze lacrimogene de către agenți

ai poliției”.⁹ Rolul principal în această acțiune l-a avut Richard Franașovici numit subsecretar de stat la Ministerul de Interne întrucât avea experiență în domeniu. Recunoscând acest lucru, Regele Carol al II-lea consemna în jurnalul său următoarele: „S-a făcut, înainte, o remaniere, care l-a adus pe Franașovici la Ministerul de Interne. Fost subsecretar la Interne din timpul lui Ionel Brătianu și Duca, cunoștea meseria aceasta”. Totuși, suveranul nu a fost mulțumit de prestația sa, căci nota în continuare: „Am impresia că nu și-a dat prea multă silință, drept scuză recomandările ca alegerile să fie cinstite și rezultatul a fost că Guvernul a fost învins”.¹⁰

În adevăr, liberalii au suferit o grea înfrângere. P.N.L. a obținut 35,92% din voturi (1103353), P.N.Ț. 20,40%, (626612), Partidul Totul Pentru Țară 15,5% (478368), Partidul Național Creștin 9,15%, (281167), Partidul Maghiar 4,43% (136139), P.N.L. – Gh.Brătianu 3,89% (119361), Partidul Țărănesc Radical 2,25% (69198). Celelalte formațiuni politice înscrise în cursa electorală: Partidul Social-Democrat, Partidul Poporului ș.a. nu au întrunit pragul electoral de 2% din voturile valabil exprimate.¹¹

După alegerile parlamentare din decembrie 1937, fără a ține seama de voința exprimată de națiune, Regele Carol al II-lea a adus la putere, la 28 decembrie un cabinet personal prezidat de Octavian Goga, în ciuda faptului că Partidul Național Creștin a câștigat numai 9,15% din voturi și avea un program antisemit pronunțat. Guvernul a folosit de fapt partidul condus de O. Goga și A.C. Cuza drept un tampon împotriva Gărzii de Fier și a Partidului Național Țărănesc. Carol și-a dat seama că noul cabinet va fi de scurtă durată ca a inexistenței unei majorități parlamentare și a poziției sale antisemite, netezind drumul regelui spre un regim totalitar. El recunoaște, de altfel, în jurnalul său: „după aceea voi fi liber să pot lua măsuri mai forte, măsuri care să mă descătușează, atât țara, cât și pe mine, de tirania atât de nepatriotică a meschinilor interese de partid.”¹²

Noul guvern Goga-Cuza a instituit regimul cenzurii presei, fiind interzise marile cotidiene *Adevărul*, *Dimineața* și *Lupta*. Au fost adoptate, de asemenea, o serie de legi antievreiești. Cea mai dură dintre ele se referă la revizuirea cetățeniei și a fost elaborată la 21 ianuarie 1938. Potrivit noului act normativ se revizuieste cetățenia evreilor. La 9 martie 1938 s-a publicat Regulamentul privitor la revizuirea cetățeniei.

Erau exceptați de la revizuire cei care s-au evidențiat pe câmpul de luptă în primul război mondial primind decorații, ordine și medalii.¹³ Cu acordul regelui acest cabinet a început o campanie în contra mișcării legionare, fapt care a determinat pe Corneliu Zelea Codreanu să retragă la 8 februarie Partidul Totul pentru țară pe care îl conducea, din campania electorală, cu toate că semnase cu Octavian Goga un acord limitat. Scopul era să reducă lupta în cadrul extremei drepte întrucât deja câțiva oameni fuseseră omorâți, mai mulți grav răniți în timp ce 450 de persoane erau arestate de către autorități. Se realizase astfel o unitate de vederi în cadrul alegerilor. Această încercare de unificare a extremei drepte l-au alarmat pe Carol. El a trecut la contramăsuri drastice.¹⁴

Asigurat din interior, beneficiind de sprijinul puterilor aliate și neutralitatea binevoitoare a unor cercuri politice din Germania, Carol al II-lea a trecut la acțiune. În noaptea de 7/8 februarie 1938, sub motivul imposibilității colaborării pe mai departe cu gruparea cuzistă, Armand Călinescu și Ion Gigurtu, la cererea monarhului și-au înaintat demisiile din guvern pentru a determina prăbușirea cabinetului. Cu prilejul unui dejun al miliardarilor organizat la 9 februarie 1938, cercurile industriale și financiare din jurul lui Carol au decis instaurarea dictaturii sale personale. Ultimele măsuri au fost perfectate în aceeași zi într-o consfătuire convocată de Carol la Palat cu participarea lui A. Călinescu, Gh. Tătărescu și Ernest Urdăreanu. Unul dintre participanții la această întrunire secretă, A. Călinescu nota în memoriile sale următoarele: „Guvern compus din comitet de patronaj (fost prim ministrii), cu patriarhul președinte, apoi titular eu la interne, Micescu, generalul Antonescu, Victor Iamandi, Cancicov, Savu, Cămărășescu, V. Nițescu, Rădulescu, general Florescu. Administrația luată de colonei în județ. Proclamația Rex apoi stare de asediu, dizolvarea partidelor”.¹⁵

După numai 44 de zile de existență, guvernul Goga-Cuza s-a prăbușit, iar convocarea alegerilor parlamentare a fost anulată. Deși unii prieteni sau colaboratori politici l-au cerut să reziste¹⁶, O. Goga a acceptat să cedeze puterea, iar la 10 februarie 1938 s-a constituit un guvern de uniune națională condus de Patriarhul Miron Cristea.

Toți ministrii făcuseră parte din guvernele perioadei democratice liberalii: Gh. Tătărescu, ministru secretar de stat și ad. Interim la extern, Mircea Cancicov, la finanțe și ad.

Interim la justiție, Victor Iamandi la Educație Națională și ad. Interim la Culte și arte, dr. Constantin Angelescu ministru secretar de stat și la Lucrările Publice și Comunicații, Ion Costinescu la Sănătate și Ocrotire socială, țărâniștii A. Călinescu la Interne, Voicu Nițescu ministrul muncii, Gheorghe Ionescu Șișești de la Uniunea Națională la Agricultură și Domenii. Din guvern mai făceau parte și o serie de miniștri de stat pe lângă cei menționați mai sus: mareșal Alexandru Averescu, general Arthur Văitoianu, Gh. G. Mironescu, Al. Vaida Voevod, N. Iorga, foști prim-miniștri ai guvernelor de după 1918.¹⁷

După ce a primit jurământul noilor miniștri în noaptea de 10/11 februarie 1938, regele a declarat: „Astăzi suntem chemați a începe o eră nouă în istoria patriei noastre, o eră de îndreptare, o eră în care erorile trecutului trebuie corectate cu cea mai adâncă chibzuială”.¹⁸ Suveranul a prezentat apoi textul unei proclamații către români. El a subliniat că datorită luptelor politice s-a ajuns la „o nesfârșită neliniște și tulburare în viața și sufletul poporului”. Carol a precizat că „România trebuie salvată și sunt hotărât s-o fac”. El a atras atenția că singurul gând de care este animat reprezintă „interesele permanente ale patriei și neprecupețita și întărire”. Șeful statului era hotărât să pornească cât mai repede spre îndreptarea stării de fapt. „Pentru aducerea la îndeplinire a acestui imperativ național, am alcătui, sub președinția patriarhului României, un guvern de oameni de răspundere, care mănați de cel mai desăvârșit patriotism, descătușați de activitatea de partid vor avea răgazul să-și închine toate gândurile și toată munca numai binelui obștesc”. Carol afirma, în continuare, că vor avea loc schimbări, inclusiv constituționale, se vor despoliticieniza viața administrativă și gospodăria statului. Toate acestea le face în numele întăririi și propășirii patrie”.¹⁹

Guvernul a elaborat și dat publicității, la rândul său, un Apel semnat de Miron Cristea. Ideile acestui document sunt, de fapt, angajamente de forță ale noului executiv: dominația interesului național în toate sferele de activitate; „ridicarea, instruirea și întărirea țăranimi și a clasei muncitoare”, pornirea tuturor rosturilor de muncă „pentru înfăptuirea programului de investiții producătoare”; asigurarea celei mai desăvârșite ordini cu garantarea drepturilor consacrate de legile țării pentru toți cetățenii ei”; promovarea unei politici externe tradiționale în centrul căreia să stea principiul suve-

ranității și integrității teritoriului țării; măsuri severe și operativa împotriva străinilor așezați în țară care „slăbesc caracterul etnic românesc.”²⁰

Programul guvernamental era destul de dur dar trebuie să avem în vedere situația economică și politică dificilă a României, caracterizată prin lupte între partide. Totuși nu putem fi de acord cu subordonarea cabinetului monarhului. Miron Cristea a subscris acestui program politic, s-a angajat să contribuie la concretizarea lui în calitatea de președinte al Consiliului de Miniștri.

Noul prim-ministru avea în special un rol de décor, înrucât adevăratul conducător al cabinetului era Armand Călinescu, ministrul de Interne. Relevând acest lucru, cunoscutul ziarist Pamfil Șeicaru nota într-o lucrare dedicată Partidului Național Țărănesc următoarele: „Chiorul acesta (aluzie la infirmitatea lui A. Călinescu care nu avea un ochi n.n.), afirma Carol unui gazetar francez venit la București în iarna anului 1938, este singurul care vede clar”.²¹ La rândul său, englezul Ivor Porter aflat în România ca lector de limba engleză la Universitatea din București scria următoarele: „Obținând conducerea directă, Regele a numit în funcția de prim-ministru pe un om de paie, vârstnicul patriarh Miron Cristea”.²² O biografă a regelui Carol al II-lea, Martha Solon scria într-o monografie romanțată dedicată Suveranului României că „Regele Carol a pus capăt vieții partidelor în România instituind dictatura regală. Noul guvern, sub președenția Patriarhului Miron Cristea (10 februarie 1938) era un simulacru”.²³

Nicu Păun, șeful organizației legionare din județul Buzău, consemna în cartea sa de rememorări rolul jucat de noul președinte de consiliu. Autorul subliniază faptul că patriarhul a fost în fapt un paravan. „Se presupunea că avea un ascendent moral asupra poporului român”. El mai fusese în centrul vieții politice cu zece ani în urmă când a făcut parte din Regență și se bucura de prestigiu și popularitate în rândurile opiniei publice.” Datorită acestor calități și activități, nu numai credinciosul de rând, omul simplu îi acorda atenție și privea cu venerație și respect către persoana sa, dar oamenii politici îi purtau respectul, pe bună dreptate meritată”. Nicu Păun sublinia că Regele Carol a urmărit să obțină girul Patriarhului „nepătat și mai presus de orice rspros”.²⁴ În același timp, desemnarea noului cabinet de autoritate monarhică, Carol urmărea să lovească în Garda de Fier, numind în fruntea ministerului de interne un apropiat colaborator

al său, aprig dușman al legionarilor.

Numeroși oameni politici s-au ridicat împotriva acțiunilor întreprinse de Carol al II-lea. Cel mai activ a fost Iuliu Maniu. El a fost în audiență la suveran chiar în dimineața aceleiași zile. Cu acest prilej, președintele P.N.Ț. s-a pronunțat în favoarea menținerii sistemului democratic parlamentar constituțional, nefiind de acord cu implicarea coroanei în actele de guvernare. Maniu a declarat șefului statului că face „o neiertată greșeală ale cărei consecințe sunt incalculabile”. Conducătorul național țărăniștilor a atras atenția regelui Carol că împrejurările internaționale sunt nefavorabile, iar acum „este nevoie mai mult ca oricând să mențineți sistemul democratic parlamentar, lăsând răspunderea integral partidelor politice. Asumând această răspundere, personal Majestatea Voastră vă expuneți inutil și riscați chiar tronul”.²⁵

Două zile mai târziu, I. Maniu condamnă în discursul rostit la ședința extraordinară a Comitetului Executiv al P.N.Ț. instaurarea regimului autoritar condus de regele Carol al II-lea. El declara că „în momentul de față o adâncă indignare și mi se revoltă întreaga fire de român și de cetățean. Stăm în fața unei lovituri de stat care vrea să răpească națiunii drepturile sale cele mai sfinte”.

Revolta șefului P.N.Ț. era justificată, el fiind un apărător al regimului parlamentar constituțional, orice încălcare a acestuia fiind o atingere gravă a democrației. I. Maniu sesiza faptul că astfel regele „este izolat de națiune prin o camarilă odioasă care personifică cea mai complexă imoralitate”. De aceea, el era convins că noul guvern nu va dura fiind condamnat pieirii, iar democrația va triumfa.²⁶

La 11 februarie 1938, I. Maniu scrie lui Miron Cristea căruia îi cerea în numele vechii lor prietenii să renunțe la șefia guvernului. Liderul P.N.Ț. își motiva atitudinea prin faptul că Majestatea Sa Regele l-a rugat să intre în guvern pe care conducătorul Bisericii Ortodoxe Române îl prezida. Semnatarul scrisorii îi atrăgea atenția că guvernul intenționează să treacă „la înfăptuirea planului său urmărit de atâția ani, de a institui o dictatură regală, care firește va putea trece foarte ușor într-un despotism”. Maniu își avertiza prietenul că acțiunile întreprinse până acum de guvern converg către măsuri autoritare: abolirea Constituției, restrângerea drepturilor și libertăților cetățenești. Cunosce și dispozițiile principale ale noii orânduiri și mă cutremur la gândul că drep-

turile Națiunii Române dobândite cu atâtea jertfe și cu colaborarea atâtor slujitori ai Altarului, să fie distruse, cu colaborarea și sub patronarea celui mai înalt preot român, se săvârșește o lovitură de stat, în urma căreia vor fi distruse valori suflatești, poate vieți omenești”.

Conducătorul P.N.T. îi reproșa lui Miron Cristea faptul că prin preluarea președinției Consiliului de Miniștri în noile împrejurări își asuma o răspundere istorică deoarece va da o lovitură de moarte drepturilor înscrise în Actul Unirii de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, document pe care l-a predat în București Regelui Ferdinand.

Iuliu Maniu îi readuce în memorie lui Miron Cristea clipele frumoase, înălțătoare petrecute cu aproape două decenii în urmă spunându-I: Gândește că un fiu al Ardealului nu poate să prezideze opera de răpire a drepturilor țăranilor din Vechiul Regat, care s-au jertfit cu sutele de mii ca dezrobind pe ardeleni să se dezrobească și pe ei”. Șeful național-țăranștilor își reafirma din nou principiile sale democratice, hotărârea sa neclintită de a ocroti și apăra regimul parlamentar constituțional: „cât mă privește, voi lupta pentru apărarea vieții constituționale și democratice a țării și pentru asigurarea hotărârii de la Alba Iulia, cu suprema încordare, cu orice risc și cu orice jertfe”.

I. Maniu arată, în continuare, că poziția sa este îmbrățișată de întregul popor român, fiind convins că Patriarhul României ar putea să patroneze o acțiune, o dictatură care nu este pusă în serviciul unei idei mari, generose și nu se întemeiază pe un curent popular, și servește un cerc de interese condamnabile și stări profund imorale este dinainte condamnat și că nu e permis să se îngroape sub ruinele ei și cea mai înaltă autoritate bisericească și falnicele noastre tradiții ardeleni”.

În final, conducătorul P.N.T. dădea un ultim avertisment lui Miron Cristea, rugându-l să nu uite nici un moment „că ești preot și fiu de iobag din Ardeal”.²⁷ Această scrisoare nu a avut, din păcatul efectul scontat, capul Bisericii Române a colaborat, în continuare, cu Regele Carol, până la sfârșitul vieții.

În fața acestei situații deosebit de grave, I. Maniu, ca președinte, iar Virgil Madgearu ca secretar general au trimis la 19 februarie 1938, o scrisoare conducătorilor organizațiilor județene aducându-le la cunoștință că „l'ormarea guvernului zis de Uniune națională este în fapt intrarea într-un regim de dictatură regală”. Autorii documentului arată că deși

partidele politice nu sunt dizolvate, guvernul prin măsurile luate „urmărește să suspende orice activitate politică, făcând aproape imposibilă orice manifestație de partid”.

Semnatarii scrisorii erau conștienți de pericolul pe care îl reprezintă noul regim politic și de aceea îndemneau la rezistență și întărirea forței, unității și coeziunii partidului: „Avem datoria să rezistăm și să păstrăm intactă organizația partidului: „Avem datoria să rezistăm și să păstrăm intactă organizația partidului nostru pentru a fi în stare să luăm răspunderea, când se va face din nou apel la noi, ca să restabilim ordinea constituțională și să salvăm țara”. Ei erau în pofida situației grele pe plan politic, optimiști, considerând că noul guvern este la o existență efemeră deoarece folosește metode de guvernare anticonstituționale și ilegale”. I. Maniu și V. Madgearu informau organizațiile județene că în pofida greutăților „comitetele își vor continua activitatea conform statutelor”.²⁸

Șeful P.N.T. a refuzat de asemenea, să-și dea consimțământul la intrarea unor frunțași ai formațiunii politice pe care o conducea în guvernul de personalități declarând că național țărăniștii sunt în măsură să-și asume răspunderea guvernării. În schimb, Dinu Brătianu care realizase unificarea celor două partide liberale în ziua de 10 ianuarie 1938²⁹ a fost de acord cu intrarea unor frunțași liberali în guvernul condus de patriarhul Miron Cristea. Oficiosul partidului, ziarul *Viitorul* afirma că „Partidul Național Liberal, care și-a impus întotdeauna o sfântă datorie de a pune primatul salvării naționale (...) a dat întreaga adeziune a partidului pentru ca personalități proeminente liberale și foști președinți și miniștri ai cabinetelor să facă parte din o guvernare pe care Majestatea Sa Regele o voiește și o consideră ca începutul unor eroice măsuri de salvare a țării noastre”.³⁰ De asemenea, liberalii au fost de acord cu apelul regal lansat la investirea guvernului. Dinu Brătianu a declarat că partidul pe care îl conduce „înțelege să nu stânjenească întru nimic acțiunea noului guvern al Majestății Sale Regelui pentru liniștea țării și restabilirea ordinii în stat strâns uniți în jurul tronului, P.N.L. asigură pe Majestatea Sa Regele de întregul său devotament”.³¹

Cunoscut economist și finanțist liberal, Victor Stănescu afirma în memoriile sale că în ziua de 10 februarie 1938 a avut o întrevedere cu Dinu Brătianu în prezența lui Victor Iamandi. Șeful P.N.L. a mărturisit că regele l-a chemat în audiență la ora 2 ½ la Palatul Regal

ca liberalii să dea concursul unui cabinet condus de patriarhul Miron Cristea.³²

În favoarea instaurării guvernului prezidat de Patriarhul Miron Cristea s-au pronunțat și alți oameni politici sau de cultură. Nicolae Iorga a scris, în paginile ziarului *Neamul Românesc* pe care îl conducea, un articol intitulat *Sub Cârjă*. Autorul elogia gestul înaltului prelat de a accepta înalta demnitate de Președinte al Consiliului de Miniștri: „La vârsta sa și după o lungă și grea boală, șeful bisericii românești n-a pregetat să ia asupra-și o atât de grea sarcină”. Marele istoric era însă optimist căci nota, în continuare, încrezător: „Munca zilnică îl întărește. (...) Patriarhul României va ști să uite și să biruiască pentru aceasta orice (...). Va ști să biruiască tot ce va încerca a-l atrage către rosturile ardelene atât de respectabile și de simpatice în ele însele, dar din care s-a făcut un instrument de partid. (...) Am intrat acum sub blânda oblăduire a cârjei, care întrebuintează viteaz, după marile noastre tradiții, cuorinde o taină înaintea căreia armele cad”.³³ Alții l-au trimis mesaje de felicitare. Astfel, chiar în ziua de 11 februarie 1938, scriitorul Nicolae G. Rădulescu-Niger îi expedia părintelui patriarh o scrisoare în care îl ruga „să binevoiți a primi călduroase felicitări, președinția guvernului, dându-vă încă un prilej de înaltă străduință, pentru țară și Biserică”.

Multă sănătate în îndelungata viață și mănoasă guvernare îndelungată”.³⁴ La rândul său, Tiberiu Brediceanu îi trimitea din Brașov, la 18 februarie 1938 o depeșă lui Miron Cristea în care afirma: „Cu sincer devotament și veche neclintită dragoste vin a te felicita și eu din toată inima la noua înaltă demnitate la care, spre fala și mândria noastră a prietenilor tăi ai fost înaintat. Da Bunul Dumnezeu ca această istorică însărcinare, cu care ai fost distins, să fie într-un ceas cu noroc, aducând pentru scumpa noastră țară acele roade, pe care sufletul tău mare la dorește și strădania Ta sincer se îndreaptă în grelele vremuri de astăzi”.³⁵

Comuniștii români, fideli Moscovei, au fost împotriva cabinetului prezidat de Miron Cristea. Revista *Lupta de clasă* scria în numărul din martie 1938 că monarhul „creează un guvern nu al unui partid fascist sau fascizant, ci un guvern de reacționari oameni de-ai Regelui”.³⁶

Instaurarea guvernului condus de Patriarhul Miron Cristea s-a bucurat de un important ecou și pe plan internațional. Unele publicații afirmă că scopul numirii noului cabinet a fost să lovească în Garda de Fier. Ziarul englez *Daily Herald* din martie 1938 susține că

„Regele Carol al II-lea a hotărât să distrugă puterea mereu crescândă a șefului ei Corneliu Zelea Codreanu care a devenit repede rivalul regelui în cea ce privește puterea.

Aceasta este adevărata explicație a instalării joi a cabinetului de Uniune națională sub președinția patriarhului Miron Cristea și întărirea lui printr-o dictatură regală militară. Regele a lucrat repede și fără cruțare”.³⁷ În opinia publică engleză și în rândurile cercurilor politice de la Londra se observă o creștere a interesului față de România. Cel mai fervent susținător al acestei idei era Sir Reginald Hoarer, ambasadorul britanic la București. Sunt semnalate o serie de vizite ale unor englezi, importanți bancheri și oameni de afaceri englezi, interesați în posibilitatea investirii de capital în România. Ministrul american în România Franklin Mott Gunter, care a lucrat cu Hoare, notifica Washintonului „că el a cerut guvernului său să-și asume un rol vital aici”. Diplomatul american aprecia că „dacă Marea Britanie dorește serios să oprească Drang nach Osten-ul german, o Românie puternică în care Marea Britanie are un interes vital ar fi o serioasă piatră de încercare în calea lui Hitler”.³⁸

Anglia întocmise un plan de angajare economică și politică în România. Documentul elaborat de Sir Maurice Ingram, Sir Frederick Leith-Ross și R.H. Hudson urmărea combaterea influenței politice, dar mai ales economice a Germaniei în țara noastră și în general în sud Estul Europei.³⁹ Acțiunea nu a avut, din păcate, succesul scontat.

Presa franceză evidențiază faptul că Armand Călinescu a fost impus de Regele Carol al II-lea ca ministru de interne pentru a distruge Garda de Fier și a se debarasa de toate partidele politice.⁴⁰ La rândul său, ambasadorul francez în Turcia considera, la 11 februarie 1938, schimbarea cabinetului „o parte a unei vești bune (...), o separare decisivă față de Garda de Fier și hitlerism în România”.⁴¹ Și ziarele nordice surprindeau conflictul existent între monarh și Garda de Fier. Ele apreciau că factorul determinant în politica României este Carol, cel care „din 1930 a guvernat România cu mult curaj și o inițiativă personală destul de simpatice”.⁴² Și presa grecească s-a deosebit de „Regele a acționat deci în chip hotărât și garantând după judecata sa pacea launtrică și stabilitatea țării”. Semioficiosul elen *Katnimerini* afirma că politica externă românească are la bază păstrarea vechilor prieteni și fidelitatea față de alianță”.⁴³ Ziarele turcești considerau că prin

instaurarea guvernului personal al regelui stabilitatea în zonă se va consolida. Publicațiile *Tan*, Istanbul, *Journal D'Orient* reliefau faptul că suveranul român „a făcut apel la concursul națiunii și are ca principal obiectiv consolidarea păcii”.⁴⁴ La Berlin însă domnea o stare de consternare, iar noul regim politic era interpretat ca fiind „o manevră franco-engleză, favorizată de evrei iată istoria crizei românești. Din fericire există Garda de Fier”.⁴⁵

Este clar faptul că venirea la putere a cabinetului condus de Patriarhul Miron Cristea s-a făcut în împrejurări foarte complexe. Pe plan european regimurile totalitare câștigau tot mai mult teren. Cu voia sau fără voia sa, noul prim ministru a făcut jocul Regelui Carol al II-lea. Acesta din urmă a instaurat practic o dictatură. Alegerea lui Miron Cristea nu a fost întâmplătoare. Șeful statului urmărea să discrediteze partidele politice și să dea impresia opiniei publice interne și internaționale că în viața politică românească începe o nouă eră. Relevând acest lucru, istoricul spaniol Francisco Veiga consemna: „Forma de guvern care a fost adoptată imediat de către noul regim a fost cea a cabinetului de uniune națională, condus de Patriarhul Miron Cristea, garanție neutră și venerabilă a sprijinului pe care Biserica Ortodoxă Română, simbol național prin excelență – îl dădea statului român într-un moment de pericol”.⁴⁶ Altă

garanție era asigurată de așa numitul Comitet de Patronaj, alcătuit din personalități politice și culturale de prestigiu, din tabăra, foști prim-miniștri, care își părăsiseră firavele partide cum ar fi Nicolae Iorga, Al. Vaida Voievod, Gh. Tătărescu, mareșalul Al. Averescu, alături de o serie întreagă de miniștri și tehnicieni.⁴⁷

Realitatea istorică a fost însă cu totul alta. Regele Carol al II-lea avea concentrată în mâinile sale întreaga putere. Rolul guvernului era minor. Rememorând aceste evenimente, Al. Vaida Voievod, membru al întâiului cabinet Miron Cristea, scria în memoriile sale următoarele: „guvernarea Cristea, din care au făcut parte și consilierii regali a fost de fapt o guvernare Carol al II-lea și am fost bucuros că, făcându-se remanierea – adică guvernul Cristea II mi-am redobândit libertatea. Aveam destulă ocazie să-mi spun părerea în consiliile de coroană și în memoriile pe care le trimiteam Măriei sale”.⁴⁸

Regimul de dictatură carlistă, instaurat în februarie 1938, a avut grave consecințe asupra evoluției ulterioare a României din punct de vedere economic, dar mai ales politic. Elie Miron Cristea nu va mai avea ocazia să vadă sfârșitul acestui regim, la instaurarea căruia contribuise cu voia sau fără voia lui, deoarece a murit departe de țară la Cannes în seara zilei de 6 martie 1939. A fost adus în țară și înmormântat la 12 martie în cripta din Catedrala Patriarhală.

Note

1. MIRCEA MUȘAT, ION ARDELEANU, *România după Marea Unire*, vol. II/2, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 721.
2. *Adevarul*, 51, nr. 16502, din 14 noiembrie 1937, vezi și *Buna Vestire*, 1, nr. 218, din 17 noiembrie 1937.
3. *Dimineața* XXXIII, nr. 11 111, din 25 noiembrie 1937.
4. Vasile Arimia, Ion Ardeleanu, Alexandru Cebuc (editori), *Istoria Partidului național Tărănesc. Documente (1926–1947)*, București, Editura Arc 2000, 1994, p. 173, doc. 35.
5. *Dreptatea* XI, nr. 3008, din 26 noiembrie 1937.
6. LARRY L. WATTS, *O casandra a României. Ion Antonescu și lupta pentru reforma 1918–1941*, ediția a II-a, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 192.
7. IOAN SCURTU, *Lupta partidelor politice în alegerile parlamentare din decembrie 1937*, în „Studii”, tom, 20, nr. 1/1966, p. 148.
8. CORNELIU CIUCANU, *Alegerile parlamentare din 1937*, în vol. Omagiu istoricului Gheorghe Buzatu, coord. Horia Dumitrescu, Focșani, Sditura Empo, 1999, p. 521.
9. A. CĂLINESCU, *Însemnări politice 1916–1939*, ediție de Al. Gh. Sava, București, Editura Humanitas, 1990, p. 361–362.
10. Carol al II-lea, *Regele României, Însemnări zilnice 1937–1935*, ediție de Viorica Moisuc și Nicolae Rașu, vol. I (11 martie 1934–4 septembrie 1938), București, Editura Scripta, 1995, p. 132.
11. KURT W. TREPTOW, *Politica regală și alegerile din 1937–1938, Colocviul româno-american. Cotroceni în istorie 15–17, iulie 1993*, București, Muzeul Național Cotroceni, 1994, p. 114.
12. CAROL AL II-LEA, *op.cit.*, p. 134; vezi A.L. Easterman, King Carol, Hitler and Lupescu, London, 1942, p. 92–93; PAUL A. SHAPIRO, *Prelude to Dictatorship in Romania: The National Christian Party in Power, December 1937–February 1938*, in Canadian-American Slavic Studies, VIII nr. 1 (Spring), 1974, p. 66.
13. Lya Benjamin (editor), *Evreii din România între anii 1940–1944*, vol. I Legislația antievreiască, București, Editura Hasefer, 1993, p. 30–31, doc.1.
14. HANA ROGER, EUGEN VEBER, *The European Right. A Historical Profile*, Berkley, 1965, p. 551. Legionarii au dat ca cifre 2 morți, 52 răniți și 450 arestați (C.Z. Codreanu, Circulari și manifeste, f.l., f.e., p. 266–267).
15. A. CĂLINESCU, *op. cit.*, p. 377; FLOREA NEDELCU, *De la restaurație la dictatura regală. Din viața politică a României 1930–1938*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1981, p. 386–387.
16. MURAI STURDZA, *România și sfârșitul Europei. Amintiri din țara pierdută*, ed. a-II-a, Alba Iulia-Paris, Editura Fronde, 1994, p. 127.
17. Cf. Ioan Scurtu (coord.), *Istoria României între anii 1918–1944. Culegere de documente*, București, Editura

- Didactică și Pedagogică, 1982, p. 504-505.
18. I. SCURTU, GH. BUZATU, *Istoria românilor în secolul XX*, București, Editura Paidela, 1999, p. 343-344.
 19. *Universul*, an. 55, nr.42, din 12 februarie 1938.
 20. *Ibidem*, ILIE ȘANDRU, VALENTIN BORDA, *Un nume pentru istorie. Patriarhul Elie Miron Cristea*, Târgu Mureș, Editura Petreu Maior, 1998, p. 172.
 21. PAMFIL ȘEICARU, *Istoria partidelor naționale, țărănist și național țărănist*, vol. II, Madrid, Editura Carpați, 1963, p. 243.
 22. PAMFIL ȘEICARU, *Istoria partidelor naționale, țărănist și național țărănist*, vol. II, Madrid, Editura Carpați, 1963, p. 243.
 23. MARTHA SOLON, *Amorurile unui rege*, București, Editura „Tess Expres”, 1997, p. 182.
 24. NICOLAE NICU-PAUN, *Un soldat pe baricada idealului legionar. Evocări 1930-1939*, Brașov, f.e., 1997, p. 211.
 25. ZAHARIA BOILĂ, *Memorii, în biblioteca Academiei Română, Arhiva istorică* (în continuare se va cita B.A.R., arh. St.), fond 6, dosar 113, f. 320
 26. Gabriel Țepelea (oord.), *Iuliu Maniu în fața istoriei*, București, Editura Gândirea Românească, 1993, p. 220-221.
 27. *Ibidem*, p. 225, CONSTANTIN I. STAN, *Atitudinea lui Iuliu Maniu față de regimul instaurat de Regele Carol al II-lea (1938-1939)*, în „Acta Musei Porolissensis, XXIII/1999-2000”.
 28. CICERONE IONITOIU, *Viața politică și procesul Iuliu Maniu*, vol. I, București, f.e., 1997, p. 177-179.
 29. B.A.R., Secția Mas., Arh. Gheorghe I. Brătianu, mapa a III-a , varia 5.
 30. *Universul*, XXX, nr. 9029, din 12 februarie 1938.
 31. Biblioteca Națională a României, Colecții speciale, fond Saint George, pachet XIX, dosar 4
 32. VICTOR SLAVESCU, *Note și însemnări zilnice*, vol. II, 2 ianuarie 1936-31 dec. 1939, ediție de Georgeta Penelea-Filitti, București, Editura Enciclopedică, p. 218.
 33. Cf. I. Scutru, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 344.
 34. Antonie Plămădeală (editor), *Pagini dintr-o arhivă inedită*, București, Editura Minerva, 1984, p. 198.
 35. *Ibidem*, p. 43.
 36. BORIS ȘTEFANOV, *Dictatura Regelui Carol în România*, în *Lupta de clasă*, nr. 1, martie 1938.
 37. B.A.R., Arh. Ist., fond A. Călinescu, dosar 451, vol. II, doc. 99.
 38. PAUL D. QUINLAN, *Ciocnire deasupra României. Politica anglo-americană față de România 1938-1947*, Iași, Centrul de Studii Românești, Fundația Culturală, 1995, p. 32.
 39. DAVID BRITTON FUNDERBUCK, *Politica Marii Britanii față de România (1938-1940)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 72-73; ION PĂTROIU, VALERIA FL. DOBRINESCU, *România și Anglia în anii 30*, Craiova, Editura Srisul Românesc, 1997, p. 124-125.
 40. B.A.R., Arh. Ist., fond A. Călinescu, dosar 451, vol. II, doc. 99; NICOLAE CHIVULESCU, ARMAND CĂLINESCU, *Omul de Oțel al României*, București, Editura Ministerului de Interne, 1995, p. 161-162.
 41. PAUL D. QUINLAN, *op. cit.*, p. 30.
 42. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond 71/România, vol. 350/1938, f. 407.
 43. *Ibidem*, f. 130.
 44. *Ibidem*, f. 131; Nicolae Cristea, Contribuții privind imaginea lui Carol al II-lea ca rege al României, în „Studii și articole de istorie”, vol. XLV/ 2000, p. 131.
 45. *Ibidem*.
 46. FRANCISCO VEIGA, *Istoria Gărzii de Fier 1919-1941. Mistica ultranaționalismului*, ed. a II-a, București, Editura Humanitas, 1995, p. 247.
 47. AL. GH. SAVU, *Dictatura regală (1938-1940)*, București, Editura Științifică, 1970, p. 152-153.
 48. AL. VAIDA VOEVOD, *Memorii*, vol. III, ediție de Alexandru Șerban, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1997, p. 181.

Abstract

Circumstances of the appointment of the Govern prezided by Patriarch Miron Cristea – 1938, february 10

The Romanian political scene from the end of 1937 and the beginning of 1938 noted strong contradiction between the objectives of each party in the political arena of those times. Carol II had tense relations with the parties, which he tried to undermine from inside, encouraging inner splitter parties, and coteries.

After the local elections, Iuliu Maniu wanted to conclude a non-aggression treaty with the political parties from Romania, to prevent, to a certain extent, the setting up of the personal regim of King Carol II. The treaty was concluded on the 25th of November 1937 between Iuliu Maniu, C.Z. Codreanu and Gheorghe Bratianu, and it represented the rally of a significant number of political parties under the same "ideal". Despite all these, on the 28th of december 1937 Carol II called in office a personal cabinet, presided by O.Goga.

The created government used the party led by O. Goga and A.C. Cuza as a buffer against Garda de Fier (which had become very strong) and P.N.T.

On the 10th of February 1938, the Goga-Cuza government caved in and a new government of national union, made up of the representatives of all the parties and led by the Patriarch Miron Cristea, was formed. Patriarch Miron Cristea had also been in the center of the political arena ten years before, when he was a member of the Regency and had a high reputation.

The appointment of the new government had a important positive international echo, according to the publications of the time.

Constantin I. Stan
Prof. Dr., Liceul de Artă Buzău,
Str. Bucegi, nr. 11

REAȚIILE UNGARIEI LUI HORTHY ȘI ITALIEI LUI MUSSOLINI LA PLANUL BRIAND DE UNIUNE EUROPEANĂ

Proiectul Briand de Uniune Europeană (1929-1930) reprezintă momentul în care, pentru prima dată în istorie, ideea de Europă unită prin consimțământul reciproc a fost promovată la rang de politică de stat, în sfera relațiilor internaționale. Prin acest proiect, ministrul de externe francez, Aristide Briand, a încercat să instituționalizeze o cooperare politică și economică interguvernamentală în Europa, în cadrul Ligii Națiunilor. Briand și-a lansat planul de Uniune Europeană la Adunarea Societății Națiunilor din septembrie 1929, care a decis ca guvernul Franței să elaboreze un Memorandum pe această temă, adresat celor 26 de guverne europene membre ale Ligii Națiunilor. Guvernele europene au răspuns oficial la Memorandumul Briand din 17 mai 1930, apoi întreaga problematică a fost dezbătută în septembrie 1930 în cadrul unei conferințe europene și al Adunării Ligii Națiunilor, fiind în final încredințată unei comisii de studiu pentru Uniunea Europeană¹. În răspunsurile lor oficiale la Memorandumul Briand, fiecare guvern și-a expus propria concepție privind construcția unei eventuale Uniuni Europene, concepție exprimând interesul său național și politica sa externă din acea perioadă. Astfel guvernul României (condus de Iuliu Maniu) a susținut ferm planul Briand dorind crearea unei Uniuni Europene întemeiate pe suveranitatea și integritatea statelor, având un caracter prioritar economic. România a acceptat în 1930 să devină membru fondator al proiectatei Uniuni Europene².

Care au fost însă reacțiile Ungariei lui Horthy și Italiei lui Mussolini, state revizioniste aliate care își concertau politicile lor externe pe baza Tratatului italiano-ungar din 1927? O analiză a acestei probleme propune studiul nostru care se întemeiază pe documente din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe de la București, nevalorificate până acum în istoriografia românească, și pe o bibliografie străină.

Politica revizionistă a regimului Horthy

Prin dezmembrarea Imperiului Austro-Ungar multinațional, pe baza dreptului popoarelor la autodeterminare, Transilvania și Bucovina s-au unit cu România, slavii sudici s-au unit în

cadrul Regatului Sârbo-Croato-Sloven (Iugoslavia), Polonia și Cehoslovacia și-au obținut independența statală iar Austria și Ungaria au fost reduse la dimensiunile lor național-etnice. Noile granițe au fost recunoscute juridic prin Tratatul de la Trianon (1920). La Budapesta s-a proclamat Republica Sovietică Ungară (martie 1919), condusă comunistul Bela Kun, care a încheiat o înțelegere cu Rusia bolșevică a lui Lenin, vizând invadarea României și sovietizarea ei, precum și reanexarea la Ungaria a teritoriilor desprinse (Transilvania, Slovacia, Croația). Armata Română a ocupat Budapesta în august 1919 pentru a apăra România întregită și pentru a salva Europa Centrală de primejdia bolșevică³.

În Ungaria puterea a fost preluată de vechea clasă politică a aristocrației maghiare, care a instaurat un regim conservator, naționalist, autoritar-monarhic, în frunte cu regentul Miklos Horthy (1920-1944) și cu guvernul, contelui István Bethlen (1921-1931). Noul regim conservator („neobaroc”) dorea să restaureze Ungaria antebelică atât sub aspectul vechii structuri social-politice, cât și în privința vechilor granițe ale Coroanei Sfântului Ștefan. În plan intern, în 1922 guvernul Bethlen a înfăptuit o reformă agrară extrem de limitată, lăsând neatins latifundiile, a limitat dreptul de vot la doar 27,3% din populație, reintroducând totodată votul deschis la sate și teroarea electorală aplicată de Jandarmeria Regală Maghiară. În consecință „partidul de guvernământ” (Kormánypárt) al aristocrației latifundiare a câștigat în mod previzibil toate alegerile (doar teoretic libere) din perioada interbelică. Guvernul Bethlen a acordat libertate de acțiune politică Partidului Social-Democrat de opoziție, dar numai în Budapesta și în alte câteva orașe mari, nu și în zonele rurale, fapt acceptat de social-democrați, care participau astfel la viața parlamentară⁴. Spre deosebire de regimul lui Mussolini, regimul lui Horthy nu se baza pe un partid unic, nu mobiliza masele și nu avea totuși un caracter totalitar-fascist⁵.

În plan extern, Ungaria lui Horthy a dus o virulentă și permanentă campanie pentru revizuirea Tratatului de la Trianon, sub lozincă „Nu, nu, niciodată!” („Nem, nem, soha!”), invocând dreptul istoric și continuitatea mile-

nară. Revizionismul și pretențiile teritoriale stăteau la baza politicii externe a Ungariei interbelice, dar și a propagandei naționaliste interne a regimului său, după cum relevă istoricul american de origine maghiară Nicholas Nagy-Talavera⁶. Ungaria nici măcar nu se prefăcea că acceptă Tratatul de la Trianon ca permanent sau obligatoriu, proclamându-și deschis obiectivele revizioniste. În acest scop, Ungaria lui Horthy a încheiat cu Italia lui Mussolini Tratatul de prietenie și cooperare din 1927, care a stat la baza politicii externe maghiare în următorii 15 ani. Ungaria plănuia cu Italia și cu Austria acțiuni militare împotriva Iugoslaviei și a sprijinit naționalismul separatist croat. Însă guvernul Bethlen a supraestimat forța militară reală a Italiei, care făcea o propagandă înșelătoare în acest sens, a supraestimat valoarea Italiei pentru interesele maghiare și a plătit un preț prea mare pentru prietenia cu Mussolini, fiind un satelit obedient al Italiei. Dar Mussolini a folosit Ungaria, Austria și Bulgaria doar ca pioni în politica sa împotriva Iugoslaviei, Franței, Angliei și chiar a Germaniei. Ungaria s-a apropiat de asemenea de Germania, Bulgaria, Turcia și Polonia. Marea Britanie și SUA nu aveau interese vitale în zonă, dar Ungaria își făcea propagandă revizionistă în aceste țări (cunoscută fiind campania lordului Rothermere, proprietarul ziarului londonez Daily Mail)⁷.

Obiectivul revizuirii era susținut fervent de toate grupările politice maghiare, de la extrema dreaptă la extrema stângă, doar în privința metodelor de utilizat se exprimau opinii diferite. Dar revizionismul Ungariei se lovea de Mica Înțelegere, alianța dintre România, Iugoslavia, Cehoslovacia, care era menită să apere granițele consacrate prin Tratatul de la Trianon. Mica Înțelegere se orienta spre Franța în interesul comun de menținere a statu-quo-ului versaillez. Din cauză că Ungaria avea nevoie de bani din Franța, guvernul Bethlen a fost nevoit să-și atenueze politica revizionistă. Prin urmare, guvernul Bethlen a fost atacat de opoziția naționalist-extremistă fascistă condusă de Gömbös și de Eckhardt care l-au acuzat că nu este destul de revizionist, că face prea multe compromisuri și vinde interesele naționale ale Ungariei pentru a obține bani de la băncile „evreiești” din Occident. Dar Guvernul Bethlen știa că Ungaria nu avea nici forța militară de a înfrunta într-un război Mica Antantă, nici capacitatea de a depăși criza economică fără banii Franței⁸.

De aceea premierul Bethlen s-a întâlnit în anii 1927 și 1929 cu ministrul de externe francez, Briand, căruia i-a cerut ajutor financiar și a oferit francezilor posibilități de a investi în Ungaria. El i-a spus lui Briand că nu dorea ca Ungaria să rămână sub influența exclusivă a Italiei și Germaniei, ci intenționa să se orienteze și spre Franța, în vederea unei politici de echilibru. De aceea, după cum relevă azi istoricul maghiar Maria Ormos, Ungaria a primit inițial favorabil Planul Briand de Uniune Europeană care acorda întâietate cooperării economice, plan lansat de Liga Națiunilor în septembrie 1929. Totodată, Ungaria a perceput Planul Briand ca pe o tentativă de soluționare a crizei economice mondiale de supraproducție din 1929-1933. Ungaria avea interesul de a se depăși dificultățile de export al produselor agricole central-europene pe piețele vest-europene⁹. Acest scop l-a avut și participarea Ungariei la conferințele agrare de la București (ungaro-româno-iugoslavă) și de la Varșovia (a celor opt state central-europene) din vara anului 1930.

La Budapesta, ziarul guvernamental oficial în limba germană, Pester Lloyd s-a pronunțat în favoarea cooperării economice propuse de Planul Briand în toamna anului 1929. Secretarul de Stat Elemer Hantos (faimosul economist) a susținut în paginile acestui ziar ideea de „Europäische Zollverein” și cea de colaborare economică central-europeană. Planul Briand a fost susținut în 1929 și de opoziția social-democrată maghiară, ca și de celelalte partide social-democrate din Europa¹⁰.

Dar, Memorandumul Briand din 17 mai 1930 a fost respins de oamenii politici de la Budapesta, din cauză că acesta acorda acum prioritate integrării politice, fapt ce implica menținerea granițelor existente. Diplomatul maghiar Albert Appony a recomandat guvernului său să aștepte ca marile puteri să își publice răspunsurile torpilând Planul Briand și abia apoi să-și facă și Ungaria cunoscut răspunsul său rezervat¹¹.

Răspunsul Ungariei (14 iulie 1930)

Răspunsul oficial al guvernului Ungariei la Memorandumul Briand, deși formulat în termeni diplomatici eleganți, condiționa dur instituirea Uniunii Europene de îndeplinirea obiectivelor sale politice naționaliste și revizioniste. Răspunsul maghiar (din 14 iulie 1930) punea cel puțin patru condiții revizioniste, inacceptabile pentru România.

1. Ungaria dorea *desființarea Micii Antante*, alianță creată pentru apărarea integrității României, Cehoslovaciei și Iugoslaviei, a granițelor lor fixate prin Tratatul de la Trianon, împotriva pretențiilor teritoriale revizioniste ale Ungariei. În opinia guvernului Bethlen, „anumite acorduri existente între anumite state sunt contrare principiilor privind organizarea pacifică a colectivității europene expuse în Memorandum”, iar „transplantarea” lor în Uniunea Europeană ar „pune în pericol armonia și colaborarea eficace între națiunile participante”. Documentul sugera că Mica Antantă împiedica afirmarea „egalității în drepturi” a statelor învinse în Primul Război Mondial cu statele învingătoare¹².

2. Ungaria dorea să *utilizeze Pactul Ligii Națiunilor* pentru modificarea statu-quo-ului interbelic european, prin revizuirea pașnică a Tratatelor de Pace. Guvernul Ungariei „aderea fără ezitare” la principiul emis de Memorandum că Uniunea Europeană nu slăbea „autoritatea Societății Națiunilor”. Dimpotrivă, în opinia sa, „una dintre condițiile esențiale” ale înființării Uniunii Federale Europene trebuia să fie „înlăturarea anumitor lacune ale Statutului Societății Națiunilor”. „Anumite dispoziții” existente în Pactul Ligii Națiunilor trebuiau să fie interpretate, executate și „folosite de o manieră eficace” pentru „a asigura situației politice generale a Europei o anumită suplete care îi lipsește actualmente”. Documentul susținea că Pactul Ligii Națiunilor trebuia folosit în scopuri revizioniste pentru „organizarea universală a păcii”. Sub autoritatea unei astfel de Ligi a Națiunilor dorea guvernul maghiar să se înființeze Uniunea Europeană¹³.

3. Ungaria dorea „revizuirea Tratatelor” de Pace pe cale pașnică. Ungaria refuza clar să adere la o Uniune Europeană care menținea neatins granițele statelor europene și care nu admitea revizuirea lor. Guvernul maghiar, deși „înțelege perfect că Conferința proiectată nu se va ocupa de revizuirea Tratatelor”, va participa totuși la această conferință europeană din septembrie 1930 de la Geneva. Dar Ungaria „nu ar adera la o soluție a problemei care, excluzând posibilitatea unei revizuii pentru viitor, ar păstra neschimbată situația actuală creată prin Tratat”. Interesul Ungariei era ca, fie în cadrul Uniunii Europene, fie în afara ei, să se găsească „un mijloc care ar permite să se rezolve pe cale pașnică diferendele de natură nonjuridică sau chiar problemele politice cele

mai arzătoare care s-ar putea ridica între statele membre ale Asociației” UE. De fapt, guvernul maghiar își exprima „ferma convingere” că numai prin „rezolvarea pe cale pașnică a diferendelor” teritoriale între statele europene, în favoarea statelor revizioniste, se putea atinge „scopul sublim al pacificării universale”¹⁴.

4. Ungaria solicita imperativ soluționarea „problemei minorităților naționale” într-o manieră „satisfăcătoare” pentru guvernul horthyst care, se știe, avea pretenții extreme în acest sens. „Guvernul regal” de la Budapesta considera că „problema minorităților naționale” era „o chestiune care atinge Ungaria mai mult decât oricare altă țară din Europa”, dorea „să atragă din nou atenția asupra acestei probleme vitale” și avertiza că dacă aceasta nu primea „o soluție satisfăcătoare”, atunci devenea „unul dintre obstacolele cele mai serioase în pacificarea spiritelor pe continentul european și în reușita operei proiectate” de construire a Uniunii Europene¹⁵.

În aceste patru chestiuni, răspunsul guvernului Ungariei venea în contradicție flagrantă cu răspunsul guvernului României, care insistă asupra menținerii suveranității și integrității statului național unitar român prin respectarea Tratatelor. Celelalte propuneri din răspunsul guvernului Ungariei erau compatibile și cu interesele României.

Ca și România, Ungaria adera la „principiul suveranității absolute a statelor și al egalității lor în drepturi în cadrul Uniunii proiectate”, principiu exprimat de Memorandumul Briand. Fiind o țară mică, asemeni României, Ungaria insistă asupra „egalității statelor în organele prevăzute pentru noua asociație” a Uniunii Europene. Guvernul maghiar atrăgea atenția că „această egalitate nu există deloc în cadrul organizării actuale a Societății Națiunilor”, deoarece statele membre permanente sau semi-permanente ale Consiliului Ligii Națiunilor aveau drepturi mai mari decât statele nemembre. Însă „Memorandumul caută să evite orice predominanță de acest gen în favoarea unuia sau altuia dintre statele europene”, după cum evidenția răspunsul maghiar. În același sens, răspunsul românesc respingea ideea unui Comitet politic al Uniunii Europene conceput după modelul Consiliului Ligii Națiunilor¹⁶.

Ungaria, „ale cărei aspirații politice nu depășesc teritoriul Europei”, nu avea intenția să se ocupe de problema modului în care instituirea unei Uniuni Europene putea fi pusă de

acord cu interesele statelor extra-europene. În opinia sa, soluția acestei probleme trebuie dată de statele europene care aveau interese în afara continentului. Totuși, guvernul Bethlen propunea integrarea Turciei în Uniunea Europeană, din cauză că Ungaria era legată printr-o „prietenie tradițională” de această țară și avea interese în Peninsula Balcanică¹⁷.

Respingând concepția integrării prioritar-politice promovată de Memorandumul Briand, Ungaria susținea, ca și România, ideea integrării prioritar-economice. Guvernul Ungariei înțelegea că, pentru Conferința europeană de la Geneva din septembrie 1930, va fi „foarte dificil” să rezolve problemele politice ridicate în răspunsurile guvernelor. Ungaria susținea fără echivoc „prima concepție a domnului Briand, enunțată de el de o manieră atât de elocventă în septembrie trecut” 1929 la Geneva, propunând „să se organizeze cooperarea mai întâi în domeniul *economic*”. În sprijinul opiniei sale, guvernul maghiar aducea două argumente: 1. necesitatea soluționării urgente a „crizei economice mondiale” și europene și 2. dacă se va realiza o anumită cooperare în domeniul economic, aceasta va crea „o atmosferă propice pentru soluționarea celor mai importante probleme politice”. În cazul în care s-ar începe cu o cooperare economică, multe dintre condițiile puse de Ungaria, în răspunsul său, puteau fi scoase din discuție, iar Ungaria, alături de alte națiuni, și-ar da „adeziunea cu convingere la noua Uniune”. Per a contrario, considerăm că Ungaria nu adera la Uniunea Europeană în forma propusă de Memorandumul Briand. În finalul documentului, Ungaria anunța că va participa la Conferința europeană din septembrie 1930 pentru a discuta toate problemele indicate în răspunsul său, ca și oricare alte probleme¹⁸.

Considerăm așadar că Ungaria, ca și Germania, Italia și Anglia, a răspuns negativ la Memorandumul Briand, contribuind la eșecul planului de Uniune Europeană. Care era însă interesul Italiei de a torpila proiectul Briand de Uniune Europeană?

Politica revizionistă a regimului Mussolini

Italia a luptat în Primul Război Mondial alături de Antanta victorioasă, dar Tratatul de Pace nu au asigurat satisfacerea pretențiilor sale excesive. De aceea, în perioada interbelică, Italia s-a alăturat statelor învinse în război, ducând o politică de revizuire a Tratatelor de Pace. Regimul totalitar fascist condus de

Benito Mussolini a promovat o politică de confruntare cu Franța, o politică agresivă, revizionistă și revanșardă, de înarmare și de amenințare cu războiul. Scopul său era să facă din Italia o mare putere europeană și mondială, să-și creeze o sferă de influență și de dominație asupra regiunii Balcanilor și Mediteranei și să extindă imperiul colonial italian în Africa. Dictatorul Mussolini a condus personal politica externă a Italiei, asumându-și și funcția de ministru de externe în anii 1922-1929, dorind să câștige astfel prestigiu pentru sine și pentru regimul său. În 1924, Italia a ocupat insula grecească Corfu, retrăgându-se doar în fața amenințării flotei britanice, a anexat orașul Fiume de la Iugoslavia prin Pactul de la Roma. A făcut din Albania un stat satelit, sprijinind instaurarea aici a dictaturii lui Ahmed Zogu. În 1927, Italia a încheiat tratate de prietenie între Austria și Ungaria, aducându-le în sfera sa de interese. De altfel, Italia fascistă a susținut în permanență politica revizionistă a Ungariei horthyste, culminând cu Dictatele de la Viena, din 1938 și 1940. Până în 1938, Italia și-a exercitat influența asupra Austriei, opunându-se Anschluss-ului de teama amenințării unei Germanii Mari vecine¹⁹.

În anii '20, Italia a avut cele mai bune relații cu Marea Britanie, iar ministrul de externe englez Austin Chamberlain era un admirator al regimului italian încă insuficient cunoscut și a privit cu încredință acțiunile lui Mussolini. Deși se confrunta cu Franța pentru influența în țările Europei Centrale, Mussolini avea grijă să joace rolul omului de stat moderat în Europa Occidentală, unde se aflau interesele majore ale Marii Britanii și Franței. Italia a rămas în Liga Națiunilor (garantul bunei conduite internaționale), a semnat Tratatul de la Locarno din 1925, care garanta granița dintre Franța și Belgia pe de o parte și Germania pe de alta, a aderat la Pactul Briand-Kellogg din 1928 care interzicea războiul. Italia și Marea Britanie au ajuns chiar la o înțelegere în privința stabilirii cu precizie a granițelor dintre teritoriile lor coloniale din Africa. Adesea, dictatorul fascist utiliza actele și discursurile sale de politică externă drept spectacole propagandistice pentru atragerea mulțimilor din Italia spre regimul său²⁰.

Mussolini a renunțat să mai dețină personal și conducerea Ministerului de Externe în perioada septembrie 1929–iulie 1932, numindu-l în această funcție pe Dino Grandi. Dictatorul a luat această decizie din mai multe motive: el

dorea să scape de obligația de a participa la numeroase conferințe internaționale din acea perioadă; să-l lase pe Grandi să conducă politica externă, iar el să-și rezerve dreptul de a o aproba sau respinge, în funcție de rezultatele obținute; să poată promova uneori în fața opiniei publice un discurs oferit de cel folosit de Grandi în diplomație. Prin urmare, reacția Italiei la Planul Briand de Uniune Europeană (1929-1931) a fost marcată de diferențele de abordare dintre Mussolini și Grandi și de lipsa unei bune coordonări între ei în cadrul guvernului de la Roma, după cum arată istoricul italian Marta Petriccioli²¹.

Care erau obiectivele și mijloacele politice ale noului ministru de Externe? Dino Grandi considera că Italia fascistă trebuia să lase la o parte toate prejudecățile ideologice și să ducă o politică de pace, de dezarmare și de colaborare cu Societatea Națiunilor. Pe această cale, Italia putea să câștige un mare prestigiu internațional și noi relații de egalitate și prietenie cu marile puteri europene, Franța și Anglia. Astfel, Grandi dorea să submineze influența Franței în Europa și să facă din Italia campioana unei noi politici de pace bazate pe dezarmare. El dorea să demonstreze falsitatea principiului care întemeia securitatea Europei pe securitatea Franței și să susțină că la baza securității europene putea sta numai dezarmarea și întoarcerea Ligii Națiunilor la principiile sale originare. Grandi voia să prezeze pe cale diplomatică marile puteri pentru a accepta crearea unui imperiu colonial italian²².

Grandi și-a pus în aplicare această politică mai întâi la Conferința de la Londra asupra dezarmării navale, unde a cerut energic o limitare cât mai accentuată a armamentelor și paritatea flotei italiene cu flota franceză, așa cum a fost recunoscută această paritate la Conferința de la Washington din 1922. Franța a respins categoric această propunere și a demarat un important program de construcții navale, dovedind că nu dorea dezarmarea, iar Conferința de la Londra nu a ajuns la nici un acord. Prin această tactică Italia a pozat drept campion al dezarmării și păcii, a obținut o victorie politică și a dat o lovitură pretențiilor pacifiste și hegemonice ale Franței, după cum apreciau Grandi și Mussolini. Totuși, Grandi nu dorea deloc o ruptură cu Franța. De aceea, făcând bilanțul ministeriatului său în Camera Deputaților la 9 mai 1930, el a ținut un discurs moderat și conciliant, garantând posibilitatea unui compromis franco-italian²³.

Dar tactica diplomatică a ministrului de Externe, Dino Grandi, a fost întreruptă brusc de șeful guvernului, Benito Mussolini printr-o serie de discursuri ținute la Livorno, Florența și Milano. Mussolini a declarat la Florența că Franța dorea să declanșeze un război împotriva Italiei, dar italienii erau gata de luptă. Italia fascistă, „puternic înarmată, va prezenta o alternativă foarte simplă: fie o prietenie prețioasă, fie o ostilitate implacabilă”, a afirmat dictatorul. Dino Grandi a fost șocat și dezorientat. El muncise șapte luni pentru a schimba imaginea externă negativă a Italiei de țară care tulbura pacea, și pentru a câștiga simpatia opiniei publice internaționale, iar Mussolini a distrus totul. Grandi considera afirmațiile lui Mussolini drept „un mare bluff”, deoarece era cunoscut în străinătate faptul că Italia nu era de fapt înarmată. Prin atitudinea sa agresivă, Mussolini justifica politica militaristă a Franței. În realitate, Italia nu avea bani pentru a se înarma și nu putea aplica în practică ideile propagandei emfactice a dictatorului. De aceea Mussolini i-a explicat confidențial lui Grandi că discursurile sale erau doar pentru masele populare. El i-a cerut lui Grandi să-și continue netulburat propria politică externă²⁴.

Regimul fascist a declanșat o campanie de presă împotriva Memorandumului Briand din 17 mai 1930. Grandi le-a ordonat ziariștilor italieni să atace planul francez în mod abil, adică nu de pe poziții naționaliste, ci dintr-o perspectivă mai largă, subliniind limitele acestui proiect. Presa italiană trebuia să apere Liga Națiunilor și să susțină o înțelegere mondială împotriva înțelegerii europene propuse. Planul Briand trebuia etichetat drept conservator, particularist și reacționar. Grandi s-a gândit chiar să convoace un congres mondial pentru a combate planul de Uniune Europeană, dar nu a trecut la fapte. Grandi credea că prin planul său, Briand dorea să creeze un bloc format din Franța și aliații săi din Mica Antantă care să atragă și Germania, ajungând la o axă Paris-Berlin-Moscova, care să lase deoparte Roma și Londra. În viziunea sa și congresul panbalcanic urmărea crearea unei Paneurope în miniatură. El era împotriva planului francez de Uniune Europeană și Balcanică sub egida Parisului²⁵.

Grandi dorea să saboteze în mod abil planul Briand, dar nu putea, din cauză că nu a primit de la Mussolini autoritatea de a dirija presa italiană (subordonată regimului) și nu dispunea de un personal diplomatic destul de

competent în Ministerul său de Externe. Grandi considera că Italia nu avea „față de exterior decât o politică internă, dar nu o diplomatie, artă subtilă pe care fascismul nu o cunoaște încă”²⁶.

În mediile internaționale se spunea că în Italia se duceau două politici: politica lui Mussolini și politica lui Grandi.

Răspunsul Italiei (4 iulie 1930)

Cum a fost formulat răspunsul oficial al guvernului Italiei la Memorandumul Briand? Grandi a elaborat prima versiune a răspunsului, în care a reafirmat ideile proclamate de el la conferința de la Londra. La 2 iulie, el i-a dat documentul lui Mussolini, care l-a citit, dar nu l-a aprobat, ci l-a reținut câteva zile pentru a-l studia și corecta. Chiar în acele zile, Mussolini s-a pronunțat clar împotriva Paneuropei într-un articol publicat în ziarul britanic „Evening Standard”. Prin urmare ce greutate mai putea avea răspunsul diplomatic oficial al Italiei, dacă dictatorul își exprimase deja publica atitudinea? Era întrebarea pe care și-o puneau Grandi, așteptându-se ca Mussolini să respingă versiunea de răspuns propusă de el. Dar Mussolini i-a restituit lui Grandi documentul, mărgininu-se să-i ceară doar să înăsprească tonul anti-european și anti-francez al răspunsului. Urmând această indicație Grandi a redactat forma finală a răspunsului oficial, pe care a dat-o publicității la 4 iulie 1930²⁷.

Răspunsul oficial al guvernului Italiei reafirma principiile promovate de Grandi la conferința de la Londra. După cum subliniază istoricul italian Marta Petriccioli, documentul cerea revizuirea tratatelor de pace pentru a asigura egalitatea între state prin înlăturarea deosebiriilor dintre învingători și învinși. Răspunsul italian exprima lupta contra hegemoniei Franței în Europa prin strângerea legăturilor Italiei cu Marea Britanie și cu Germania și prin atragerea în sistemul european a unor forțe noi precum Turcia și URSS care să contracareze influența franceză. Insistând îndeosebi asupra priorității dezarmării, răspunsul italian a răsturnat tripticul francez „securitate – arbitraj – dezarmare”. Această ultimă opinie italiană era privită favorabil de guvernul laburist britanic și putea fi exploatată de stânga franceză pentru a pune în dificultate guvernul de la Paris²⁸.

Față de răspunsurile altor state, considerăm că răspunsul Italiei era mai lung și conceput în termeni negativi mai duri și mai expliciti, comparabili cu ai răspunsului Ungarici. Răspunsul

italian cuprindea un preambul și trei părți. Preambulul afirma disponibilitatea Italiei de a colabora la toate inițiativele care aveau ca scop asigurarea păcii și a reconstrucției materiale și morale a Europei după Primul Război Mondial. Apoi Italia pune a serie de condiții esențiale privind construcția Uniunii Europene²⁹.

I. „Guvernul fascist” era de acord cu guvernul Republicii Franceze că Uniunea Europeană trebuia concepută ca o cooperare „fondată pe ideea uniunii și nu a unității”, care să respecte în totalitate „suveranitatea absolută” și independența politică a tuturor state membre. El cerea aplicarea integrală a ideii Memorandumului Briand, conform căreia instituirea Uniunii Federale Europene nu trebuia să afecteze cu nimic nici unul dintre drepturile suverane ale statelor membre. Drept consecință, guvernul Italiei cerea să se garanteze protecția statelor mici, „să dispară ultimele vestigii ale diferenței între popoarele învingătoare și popoarele învinse”³⁰. Considerăm că, prin această pretenție, Italia fascistă se alătura celorlalte state revizioniste, Germania weimariană, Ungaria horthystă, Austria, Bulgaria, în lupta pentru revizuirea tratatelor de pace și pentru asigurarea egalității în drepturi între statele învinse și între cele învingătoare în Primul Război Mondial.

Răspunsul italian cerea imperativ ca proiectul de Uniune Federală Europeană să fie „armonizat cu structura și cu opera Societății Națiunilor” problemă esențială pe care el o dorea rezolvată înainte de toate celelalte. Dar, „guvernul fascist nu împărtășește totuși opinia guvernului Republicii” Franceze că, pentru a asigura subordonarea Uniunii Federale Europene față de Societatea Națiunilor trebuia ca dreptul de a accede în această Uniune să fie rezervat numai statelor membre ale Ligii Națiunilor. Această limitare era, în opinia guvernului fascist, „în contradicție cu înseși principiile” și scopurile Uniunii Federale Europene de apropiere economică europeană prin asigurarea unei „solidarități de fapt” între state³¹.

De aceea, Italia cerea să participe toate statele europene între care această solidaritate de fapt exista deja. „Guvernul fascist” i-a propus guvernului Republicii Franceze să invite guvernul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste și guvernul Republicii Turcia „să ia parte la procedura de elaborare a proiectului de Uniune Federală Europeană și la reuniunea care va avea loc la Geneva” în septembrie 1930. Italia dorea să nu prejudicieze adeziunea

URSS și Turciei la Uniunea Europeană proiectată, punându-le în fața faptului împlinit al unei proceduri începute fără ele. Aceasta deoarece Italia considera că statele europene doreau colaborarea URSS și Turciei atât în cadrul Societății Națiunilor cât și al Uniunii Europene. Guvernul Italiei credea că „Uniunea Federală Europeană nu este de conceput decât ca o uniune a tuturor statelor Europei” sau cel puțin a tuturor statelor a căror putere economică și politică era unul dintre factorii determinați ai vieții Europei. În caz contrar, Uniunea Europeană putea să devină un „regim de coordonare” în care câteva mari puteri, sau chiar una singură, puteau dirija un grup de țări mici. Dacă nu erau integrate toate țările europene în Uniunea Europeană, aceasta ar determina „un regim de secesiune europeană și de divizare a Europei în grupuri și în sisteme care ar fi în opoziție”. „Solidaritatea europeană trebuie deci să semnifice solidaritatea întregii Europe”, a proclamat, principal, răspunsul italian³².

Considerăm că Italia fascistă a proclamat aceste nobile principii doar pentru a acuza în modul voalat Franța că dorea crearea unei Uniuni Europene sub hegemonie franceză. Italia lui Mussolini a propus invitarea Rusiei lui Stalin (a cărui atitudine anti-europeană era notorie) pentru a avea un aliat în combaterea influenței Franței și pentru a torpila de la bun început proiectul de Uniune Europeană. La fel, și Germania a cerut invitarea URSS și a Turciei, iar Ungaria a cerut invitarea Turciei, tot în același scop. Cu perfidie răspunsul Italiei susținea că dorea invitarea URSS și Turciei pentru înfăptuirea scopurilor Memorandumului francez, între care figura și remedierea efectelor fărâmițării economice pe care tratatele de pace au accentuat-o prin stabilirea de noi frontiere politice și de noi frontiere vamale. Considerăm că, de fapt, răspunsul fascist avea grijă să pună în relief acest obiectiv al Memorandumului Briand pentru a critica, voalat tratatele de pace și noile frontiere recunoscute de acestea. Totodată Italia propunea invitarea la dezbaterile europene a unei noi puteri revizioniste, URSS, pentru a avea alături o nouă forță ostilă tratatelor de pace și granițelor consacrate juridic de acestea.

II. Abordând „problema constituțională a Uniunii Federale Europene” în partea a doua a răspunsului său oficial, guvernul Italiei a combătut ideea înființării unei Uniuni Europene de pe pozițiile apărării universalismului Ligii

Națiunilor și a respins sistemul instituțional propus de Briand pentru UE.

În concepția guvernului fascist nu trebuia definit numai un sistem de solidaritate și de coeziune europeană, ci trebuia să se definească un sistem care să fie perfect încadrat într-un regim de solidaritate și de coeziune mondială. În opinia sa legăturile statelor europene cu țările de pe alte continente erau cel puțin la fel de importante ca legăturile dintre statele Europei. Era adevărat că Europa reprezenta o unitate geografică ce putea sta la baza soluționării problemelor tehnice specifice relațiilor dintre statele europene. Dar Europa nu reprezenta o unitate care să poată fi izolată în soluționarea problemelor politice și economice ale lumii. Civilizația modernă nu se poate împărți în părțile componente. Progresele civilizației moderne au determinat o solidaritate de fapt intercontinentală între națiuni, o solidaritate cu caracter universal pe care se întemeia Societatea Națiunilor, susținea răspunsul italian. Opera Ligii Națiunilor era doar la început. După 10 ani de existență, Societatea Națiunilor avea încă de realizat încă o muncă vastă, complexă și dificilă³³.

În acest scop, răspunsul italian cerea ca Societatea Națiunilor să fie protejată împotriva tuturor pericolelor care puteau să îi slăbească eficacitatea sau să-i diminueze autoritatea și prestigiul. Guvernul Italiei considera că Memorandumul francez definea „o grupare continentală” care, în timp, putea „să infirme principiul universalității și interdependenței” în fenomenele și raporturile politice și economice existente între toate popoarele lumii, dar și „să determine formarea de alte grupări continentale”, care „să compromită unitatea organică a Societății Națiunilor”. Considerăm că, astfel, Italia respingea ideea de Uniune Europeană sub motivul că aceasta ar prejudicia autoritatea și unitatea Ligii Națiunilor³⁴.

Din același motiv, răspunsul Italiei a respins propunerea lui Briand de înființare a unui mecanism instituțional al Uniunii Europene după modelul Societății Națiunilor. „Guvernul fascist” credea că nu era posibil ca Uniunea Federală Europeană „să reproducă aceeași organizare” instituțională ca cea a Ligii Națiunilor. În opinia guvernului fascist, dacă Uniunea Federală Europeană reproducea la scară mai mică Societatea Națiunilor, aceasta ar duce la agravarea raporturilor dintre Uniunea Federală Europeană și Liga Națiunilor în loc să le rezolve³⁵.

Guvernul de la Roma a apreciat, pe bună dreptate, că Memorandumul francez se baza „pe ideea că Uniunea Federală trebuie să fie o reproducere europeană a Societății Națiunilor”. Într-adevăr Memorandumul Briand a propus pentru Uniunea Federală Europeană o „organizație constituțională” asemănătoare cu cea a Societății Națiunilor³⁵: o Adunare anuală în care toate statele membre erau reprezentate, un Consiliu din care ar face parte numai câțiva membri ai Adunării și un Secretariat. Această organizare, justificată pentru Liga Națiunilor, în opinia „guvernului fascist”, nu era potrivită pentru Uniunea Federală Europeană. Italia cerea insistent ca toate statele membre să fie reprezentate permanent în conducerea Uniunii Federale Europene. În opinia sa, statele mici nu aveau o reprezentare permanentă și erau puse într-o poziție de inferioritate prin crearea unui Consiliu din care nu făceau parte decât reprezentanții câtorva state doar, fie și alternativ. Aceasta în timp ce „reprezentarea absolută și totală” a tuturor țărilor, mari și mici, se limita doar la adunările anuale. Era evident că, în realitate, ca și la Liga Națiunilor, în Consiliul European, marile puteri europene ar avea „fiecare un post permanent”, în timp ce pentru locurile nepermanente s-ar lupta celelalte țări, mai mici. Crearea unui Consiliu compus astfel ar determina „o clasificare ierarhică a statelor” pe care guvernul Italiei dorea să o evite, aceasta deoarece, clasificarea ierarhică a statelor ar avea drept consecință inevitabilă o slăbire a principiului integrității absolute a drepturilor suverane ale statelor, principiu așezat de Memorandumul Briand la baza Uniunii Federale Europene. Prin urmare, guvernul Italiei cerea ca toate statele membre ale Uniunii Federale Europene să fie reprezentate în Consiliul European, iar acest Consiliu să fie „organul unic deliberativ și executiv al Uniunii Federale”³⁶.

Considerăm că instituțiile Uniunii Federale Europene propuse de Memorandumul Briand, Conferința, Comitetul politic permanent și Secretariatul, erau denumite în răspunsul Italiei cu termenii de Adunare, Consiliu și Secretariat pentru a sublinia faptul că Briand a copiat instituțiile Ligii Națiunilor. Italia a respins limitarea Comitetului politic permanent (numit Consiliu) doar la marile puteri și a cerut ca în Comitet să fie reprezentate permanent toate statele, mari și mici deopotrivă. Prin urmare, Comitetul (numit Consiliu) devenea identic cu Conferința propusă de Briand. Italia

cerea ca acest Comitet (numit Consiliu) să lărgită la toate statele și devenit Conferință să fie unica instituție a Uniunii Federale Europene. Deci Italia accepta Conferința ca unică instituție a Uniunii Europene și respingea Comitetul și Secretariatul propuse de Briand.

III. În proiectarea Uniunii Federale Europene Memorandumul Briand a subordonat problema Uniunii economice față de problema Uniunii politice, pentru a asigura înainte de toate securitatea europeană. Răspunsul italian a constatat că Memorandumul francez a propus realizarea mai întâi a securității europene, apoi construirea Uniunii Federale Europene (în plan politic) și apoi organizarea Uniunii Economice Europene. Recunoscând că „este evident că problema solidarității economice are premise esențialmente politice”, răspunsul Italiei aproba concepția Memorandumului Briand privind prioritatea politicului față de economic. Pe acest temei, răspunsul italian cerea rezolvarea nu numai a problemei securității, ci a tuturor problemelor politice care stăteau la baza Pactului Ligii Națiunilor, inclusiv a problemei dezarmării, după cum va reține raportul francez³⁷.

În realitate, considerăm că, acceptând prioritatea politicului, Italia respingea categoric propunerea Franței de a rezolva mai întâi problema securității europene. Italia dorea rezolvarea mai întâi a problemei dezarmării. În conferințele internaționale ale vremii, Franța propunea tripticul securitate-arbitraj-dezarmare. Italia respingea tripticul francez și promova un alt triptic, dezarmare-arbitraj-securitate, reluat și în răspunsul său la Memorandumul Briand.

Răspunsul guvernului Italiei susținea că premisele politice ale Uniunii Federale Europene (care trebuia să se încadreze în sistemul Ligii Națiunilor) nu puteau fi decât cele care stăteau la baza Pactului Societății Națiunilor și care nu erau numai premise de securitate. Pactul Ligii Națiunilor era un ansamblu organic care cuprindea toate elementele și toate metodele de menținere a păcii. Pactul preciza că aceste metode erau limitarea armamentelor, garanția contra agresiunilor, reglementarea controverselor internaționale, iar prin urmare Liga Națiunilor era „un sistem organic bazat pe dezarmare, pe arbitraj, pe securitate”. Pe baza acestui triptic trebuiau să funcționeze atât Liga Națiunilor cât și Uniunea Federală Europeană, susținea răspunsul italian³⁸.

Guvernul fascist respingea politica Franței bazată pe ideea unui sistem de securitate și propunea executarea angajamentelor precise de dezarmare asumate de state prin Pactul Ligii Națiunilor. Câtă vreme nu se înfăptuia dezarmarea, era amenințat și sistemul de securitate construit cu atâta dificultate. În opinia guvernului de la Roma, exista deja în 1930 un sistem de securitate, constituit de Pactul Ligii Națiunilor (1920), de Tratatul de la Locarno (1925) și de Pactul de renunțare la război (Pactul Briand-Kellogg din 1928). Această triplă garanție putea să constituie o barieră juridică politică și morală împotriva războiului numai dacă era completată printr-o reducere efectivă a armamentelor. Dacă această barieră era deschisă pentru cursa înarmărilor și pentru competițiile de forță, atunci cele trei pacte nu reprezentau nici o garanție eficace, susținea răspunsul italian³⁹.

În viziunea Italiei, „ideea de securitate”, luată în sensul său absolut, determina „ideea necesității armamentelor, iar armamentele au determinat, întotdeauna, în toate timpurile, îngrijorarea, suspiciunea, starea de insecuritate a tuturor și a fiecăruia, mentalitatea de primejdie și de provocare, spiritul de război”. Guvernul fascist îi răspundea Franței că, dacă într-adevăr scopul ultim al planului său de Uniune Federală Europeană era înfăptuirea unei mai strânse cooperări între națiunile Europei, atunci trebuia să rezolve înainte de toate problema reducerii generale a armamentelor. Iar Memorandumul francez nu a formulat principiul dezarmării nici în mod expres, nici în mod incidental. Guvernul Italiei considera că *dezarmarea* trebuia să constituie „*punctul de plecare fundamental*” pentru soluționarea integrală a problemei securității și pentru construirea Uniunii Federale Europene⁴⁰.

Acesta a fost răspunsul oficial al guvernului Italiei la Memorandumul Briand, trimis guvernului Franței. Dar Mussolini a criticat acest document redactat de Grandi, considerând că tonul său era insuficient de antifrancez, de antipacifist și de antieuropean. Mussolini i-a sugerat chiar lui Grandi să nu participe la Adunarea Generală a Societății Națiunilor de la Geneva din septembrie 1930 și la Conferința europeană ce urma să se desfășoare în același timp, dictatorul fascist etichetându-le drept „logoree pacifistă”. Prin urmare, Grandi a afirmat în scris că Adunarea din septembrie 1930 avea o importanță redusă și că el însuși intenționa să nu rămână la Geneva decât în

perioada lucrărilor Consiliului Ligii Națiunilor și să nu ia deloc cuvântul. Astfel, scria el, Briand trebuia „lăsat să se zbată ca un pește în plasa Paneuropei, plasă pe care Anglia o va scoate din apă pentru a omorî acest pește într-una dintre atât de numeroasele comisii geneveze”⁴¹.

Într-adevăr, Italia a fost reprezentantă la Adunarea Generală a Ligii Națiunilor din septembrie 1930 de către ministrul său de externe, Dino Grandi, care însă a tăcut tot timpul și a părăsit Geneva înainte de terminarea lucrărilor. A fost o greșeală criticată de presa internațională, critică ce l-a iritat apoi pe Mussolini. La Geneva, Grandi a tăcut în vreme ce reprezentanții celorlalte țări așteptau discursul său ca pe o dezvoltare logică a politicii externe a Italiei după Conferința de la Londra. Dar Grandi știa că un astfel de discurs l-ar fi iritat pe Mussolini. De aceea, Grandi a decis să se întoarcă mai repede la Roma, unde a fost primit cu răceală de Mussolini. Numeroși colaboratori ai dictatorului l-a criticat pe Grandi pentru răspunsul Italiei la Memorandumul Briand și pentru politica sa pacifistă și favorabilă Ligii Națiunilor, afirmând că această politică „ruina elanul războinic al cămășilor negre” fasciste. Ei spuneau că Mussolini era nemulțumit, îl acuzau pe Grandi de trădare și cereau demisia lui din funcția de ministru de externe⁴².

Șocat din nou de aceste reacții, Grandi i-a cerut lui Mussolini să indice clar și precis linia de politică externă a Italiei, pe care să o urmeze ministrul de externe. Grandi era dispus să urmeze orice linie, fie pacifistă, fie războinică, fie oricare alta, numai să fie sigur de aprobarea lui Mussolini. Sugestia lui Grandi era ca Italia să profite de Liga Națiunilor pentru a da lovituri dure Franței. Dar dacă aceasta era politica guvernului de la Roma, atunci acest guvern trebuia să permită reprezentantului trimis de el la Geneva să folosească limbajul specific Ligii Națiunilor, chiar dacă fasciștii nu aveau acest limbaj. În problema dezarmării, Italia putea să demonstreze contradicțiile politicii franceze și să denunțe Franța în fața Europei. Astfel, Italia putea să se plaseze în fruntea statelor europene care se opuneau sistemului francez de alianțe. Mussolini i-a răspuns că el aproba linia politică a lui Grandi și îl încuraja să o continue, că nu i-a reproșat nimic. Mussolini și-a dat seama că a greșit și i-a dat în acel moment mână liberă ministrului său. Dar Grandi se îndoia de buna credință a șefului său de guvern. Pe viitor, totul se va desfășura ca și până atunci: după ce a aprobat politica lui Grandi, Mussolini își va

exprima din nou nemulțumirea. Dictatorul fascist nu avea încredere în acțiunea diplomatică, ci doar în „legea prestigiului direct”, lege care nu putea fi valabilă decât în timp de război. Dar Italia nu avea forța economico-militară de a declanșa un război. La 2 octombrie 1930, în fața Marelui Consiliu Fascist, Grandi a expus liniile generale ale politicii externe a Italiei, privind Liga Națiunilor, Tratatul de la Locarno, dezarmarea și Uniunea Europeană, susținându-și propriile concepții împotriva acuzațiilor de pacifism, locarnism, dezarmism și europeism⁴³.

Pe linia răspunsului său din 4 iulie 1930 la Memorandumul Briand, Italia a continuat, în toamna aceluiași an, să solicite insistent invitarea URSS și a Turciei la dezbaterile privind Uniunea Europeană. Ca și Italia, cele două state considerau că Planul Briand era contrar intereselor lor și amenința pacea, cu atât mai mult cu cât Franța era campioana politicii antisovietice și antiturcești. În cursul întâlnirii lor de la Milano din 26 noiembrie 1920, ministrul de externe sovietic, Litvinov, i-a spus lui Grandi că Franța capitalistă și militaristă reprezenta adevăratul pericol la adresa păcii europene și că URSS dorea să se apropie de țările care contestau Planul Briand. În opinia lui Litvinov, Franța își pierdea treptat influența la Liga Națiunilor, și prin urmare dorea să creeze Uniunea Federală Europeană ca instrument prin care să controleze Liga Națiunilor. Litvinov dorea ca URSS să participe la dezbaterile privind Uniunea Europeană, deși această opțiune nu întrunea unanimitatea la Moscova. Grandi a cerut URSS și Turciei să declare că acceptă invitația de a participa la aceste dezbateri, pentru ca Italia să susțină participarea lor. Italia s-a înțeles cu Germania ca ambele să insiste pentru participarea URSS și Turciei la dezbateri⁴⁴.

Italia, reprezentantă de Grandi, a participat la lucrările Comisiei de Studiu pentru Uniunea Europeană din ianuarie 1931 de la Geneva, cu scopul de a sabota Planul Briand. Aici Grandi a raportat un mare succes. Discursurile sale din 16 și 17 ianuarie 1931, în care susținea admiterea Rusiei și Turciei și subordonarea Uniunii Europene față de Societatea Națiunilor, au fost foarte apreciate de Mussolini, cu atât mai mult cu cât au fost ținute în limba italiană pentru prima dată la un for internațional. Grandi l-a înfrânt diplomatic pe Briand. Ministrul de externe al Franței ajunsese la un acord cu Anglia, Germania și cu Secretariatul

Ligii Națiunilor ca la Comisia de Studiu pentru Uniunea Europeană să se discute probleme economice, dar să nu se abordeze nici chestiunea invitării Rusiei și Turciei, nici cea a relației dintre Comisie și Liga Națiunilor. Briand dorea dezvoltarea Comisiei Europene sub influența franceză și autonom față de Liga Națiunilor. Acțiunea lui Briand a fost torpilată de Grandi, care a cerut energic de la început tocmai admiterea Rusiei și Turciei. Germania și Marea Britanie au părăsit înțelegerea cu Franța și i s-au alăturat Italiei. Franța a fost constrânsă să cedeze, ajungându-se la o soluție de compromis prin care Rusia și Turcia au fost invitate în Comisie. Cele două țări au acceptat.

În ciuda acestui succes, Mussolini i-a ordonat lui Grandi să nu participe la o nouă ședință a Comisiei de Studiu pentru Uniunea Europeană, în martie 1931. În lipsa Italiei, a fost schimbată ordinea de zi a ședinței, astfel încât Turcia, din rațiuni de demnitate națională, a refuzat o invitație care figura doar la al treilea aliniat al ordinii de zi. În demersurile sale ulterioare, Grandi era pregătit să amenințe că Italia și Germania se retrăgeau din Comisie dacă nu erau admise Rusia și Turcia. Cele două țări au fost invitate la sesiunea din mai 1931 a Comisiei, fără ca Grandi să ajungă să-și formuleze amenințarea⁴⁵.

În martie 1931 a intervenit acordul austro-german de uniune vamală, determinând reacții foarte negative atât din partea Italiei, cât și a Franței. Italia se temea de un Anschluss și considera că Austria își încălca loialitatea față de guvernul Mussolini. Italia a respins vehement acordul austro-german, dar nu dorea să se alăture Franței în acest sens. Grandi dorea o cale italiană, diferită de cea franceză și de cea germană. El a respins atât planul german, cât și pe cel francez, și a propus un plan italian, pe care însă Italia nu avea forța economică să îl susțină. Pe Mussolini nici nu îl interesa acest plan. Prin urmare, Italia nu a putut întreprinde o acțiune economică și politică pentru a-și crea o sferă de influență în Europa dunăreană. Italia s-a văzut constrânsă să se limiteze doar la rolul de spectator în fața confruntării între Franța și Germania pentru influența în zona dunăreană⁴⁶.

Așadar, Dino Grandi a eșuat în tentativa sa de a face din Italia factorul determinant în competiția franco-germană. Italia a colaborat cu Germania în problemele Uniunii Europene și egalității în drepturi între statele învinse și cele învingătoare (în Primul Război Mondial). Dar această colaborare a fost stopată de tenta-

tiva germană de Anschluss. Italia a fost nevoită să se alăture Franței în lupta împotriva Germaniei, pentru a slăbi interesele italiene în Europa dunăreană. Franța obținea sprijinul Italiei pentru salvagardarea Austriei, fără contrapartidă. Pentru interesele Italiei, influența Germaniei în Europa dunăreană era mai periculoasă decât influența Franței. Victoriile diplomatice, pe care Grandi credea că le-a obținut asupra Franței în 1930, au rămas fără consecințe practice pentru Italia. Crizele ciclice în relațiile dintre Mussolini și Grandi, care

creau două imagini diferite ale politicii externe a Italiei, au dus inevitabil la ruptură. În iulie 1932, Mussolini și-a asumat din nou personal și funcția de ministru de externe⁴⁷.

În concluzie, politica externă imperialist-naționalistă și revizionistă dusă de Italia, Ungaria și Germania au determinat răspunsurile lor negative la Planul Briand de Uniune Europeană. Alături de Imperiul Britanic, cele trei țări revizioniste au cauzat eșecul acestei prime tentative guvernamentale de integrare europeană.

Note

1. DENIS DE ROUGE-MONT, *Vingt-huit siècles d'Europe*, Paris, 1961; Jean-Baptiste Duroselle, *L'idée d'Europe dans l'histoire*, Paris, 1965; Henri Brugmans, *L'idée européenne 1920-1970*, Bruges, 1970; Jean-Luc Chabot, *L'idée d'Europe unie de 1919 à 1939*, Grenoble, 1978; Eliza Campus, *Ideea federală în perioada interbelică*, București, 1993; George Ciorănescu, *România și ideea federalistă*, București, 1996.
2. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond Geneva, vol. 167, f1, *Documents relatifs à l'organisation d'un régime d'Union fédérale européenne, Réponse du gouvernement roumain*, p. 51-52.
3. KEITH HITCHINS, *România 1866-1947*, Ed. Humanitas, București, 1996, p. 301-314; Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1997, p. 302-308.
4. NICHOLAS NAGY-TALAVERA, *O istorie a fascismului în Ungaria și România*, Editura Hasefer, București, 1996, p. 81-85.
5. SERGE BERSTEIN și PIERRE MILZA, *Istoria secolului XX*, Ed. All, București, 1998, vol. I, p. 194.
6. NICHOLAS NAGY-TALAVERA, *op. cit.*, p. 81-85.
7. *Ibidem*, p. 108-114.
8. *Ibidem*.
9. MARIA ORMOS, *La réception du projet paneuropéen de Briand en Hongrie*, în *Le Plan Briand d'union fédérale européenne*, Ed. Peter Lang, Berna, Berlin, New York, Paris, p. 455-460.
10. *Ibidem*.
11. *Ibidem*.
12. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond Geneva, vol. 167, f1, *Documents relatifs à l'organisation d'un régime d'Union fédérale européenne, Réponse du gouvernement hongrois*, p. 77-80.
13. *Ibidem*.
14. *Ibidem*.
15. *Ibidem*.
16. *Ibidem*.
17. *Ibidem*.
18. *Ibidem*.
19. MARK ROBSON, *Italia: liberalism și fascism*, Ed. All, București, 1998, p. 142-146.
20. *Ibidem*.
21. MARTA PETRICCIOLI, *Dino Grandi et la réponse italienne au projet d'Union fédérale européenne*, în *Le Plan Briand d'union fédérale européenne*, Ed. Peter Lang, Berna, Berlin, New York, Paris, p. 331-346.
22. *Ibidem*.
23. *Ibidem*.
24. *Ibidem*.
25. *Ibidem*.
26. *Ibidem*.
27. *Ibidem*.
28. *Ibidem*.
29. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond Geneva, vol. 167, f1, *Documents relatifs à l'organisation d'un régime d'Union fédérale européenne, Réponse du gouvernement italien*, p. 37-42.
30. *Ibidem*.
31. *Ibidem*.
32. *Ibidem*.
33. *Ibidem*.
34. *Ibidem*.
35. *Ibidem*.
36. *Ibidem*.
37. *Ibidem*.
38. *Ibidem*.
39. *Ibidem*.
40. *Ibidem*.
41. MARTA PETRICCIOLI, *op. cit.*, p. 337-346.
42. *Ibidem*.
43. *Ibidem*.
44. *Ibidem*.
45. *Ibidem*.
46. *Ibidem*.
47. *Ibidem*.

Abstract

***The Reactions of Horthy's Hungary and Mussolini's Italy
to the Briand Plan of European Union***

The official responses of Horthy's Hungary and Mussolini's Italy, to the Briand Plan of European Union (1930) were negatives, expressing their politics of revision of 1919-1920 Peace Treaties and of the borders juridically consecrated by them. Comparatively, Romania's response supported the creation of the European Union with the maintenance of the existing borders.

drd. Simion Costea
Institutul de Cercetări Socio-Umane "Gh. Șincai"
Târgu-Mureș al Academiei Române
Str. Bolyai, nr. 17
Tel. 065/160238

ASPECTE PRIVIND APLICAREA REFORMEI MONETARE DIN 1947 ÎN JUDEȚUL MUREȘ

După al Doilea Război Mondial, Europa de Est a căzut în sfera de influență sovietică și a cunoscut un proces de sovietizare. Conform formulei consacrate a lui Setton-Watson, în România instaurarea puterii comuniste s-a desfășurat în perioada 1944-1947 în trei etape succesive: coaliția reală (BND), coaliția fictivă (FND, BPD) și partidul unic concomitent cu eforturile de preluare a controlului asupra economiei naționale¹.

În anul 1947 România ajunsese o țară falimentară din cauza efortului de război a despăgubirilor plătite URSS-ului, a agitației politice ce a dezorganizat producția. În 1946-1947 cheltuielile bugetare au fost de 10 ori mai mari decât veniturile. Inflația a atins cote nemaîntâlnite². În cazul concret al județului Mureș, trupele sovietice au continuat să staționeze și să se comporte ca într-o țară ocupată, săvârșind o serie de abuzuri: rechiziții, jafuri, violuri³. Seceta din 1946 a lovit și în județul Mureș, astfel încât documentele de partid constau foamea în anumite plăși situate în zone geografice mai defavorizate. Județul Mureș trebuia să plătească cote de cereale la nivelul județelor mult mai dezvoltate din Banat. Sărăcia era atât de mare, încât politicianul țărănist Ion Bozdog a fost denunțat în presă ca dușman al poporului, pentru că la un control, autoritățile au descoperit la domiciliul său „uriașă” cantitate de 35 kg de zahăr. Piața neagră era înfloritoare, dar ceea ce într-o economie de piață se numește adaos comercial și preț de piață, comuniștii numeau speculă. Cei care făceau comerț firesc, liber, erau acuzați că fac speculă la piața neagră. În mod bizar, guvernul nu arunca vina pe situația reală, nici pe propria incompetență, ci găsea țapi ispășitori în regimul burghez trecut și în așazișii speculanți⁴.

Autoritățile comuniste făceau razii în piețe, îi prindeau pe speculanți și îi plimbau prin Tg. Mureș cu plancarde atârnate de gât, după care îi dădeau pe mâna justiției. Judecătorii, care respectau legea și nu îi condamnau pe speculanți, erau la rândul lor înlăturați de comuniști⁵.

Reforma monetară pregătită în secret timp îndelungat, a fost anunțată pe neașteptate, constituind o surpriză pentru populația județului.

Reforma s-a derulat rapid în decurs de numai o săptămână 14-21 august 1947. Ca expresie a confundării partidului unic cu statul, prefigurând regimul totalitar, Comitetul Județean de Partid Mureș a delegat în fiecare comisie de schimb câte „un tovarăș de încredere” care să supravegheze întregul proces⁶.

Scopul proclamat al reformei monetare a fost asigurarea stabilizării leului, relansarea economică, o lovitură decisivă dată speculei și speculanților, prosperitatea „maselor largi populare”. În realitate reforma a realizat un prim atentat la proprietatea tuturor cetățenilor țării. Vor urma naționalizările firmelor și caselor, apoi colectivizarea.

Aplicând „Hotărârea Comisiunii Ministeriale pentru redresarea economiei și stabilizarea monetară”, puterea comunistă din județul Mureș a urmărit retragerea și interzicerea monedelor și bancnotelor emise până la 14 august 1947 și schimbarea lor cu noile monede⁷.

Jaful practicat de puterea comunistă a constatat în faptul că nu au fost schimbați toți banii oamenilor, ci numai o cotă-parte fixată diferențiat de la o categorie socială la alta. Economiiile populației, depuse la băncile particulare și de stat, au fost blocate. Țăranii au fost favorizați întrucâtva prin faptul că puteau schimba o sumă de cel mult 5 milioane de lei vechi pe cap de familie, iar muncitorii puteau să schimbe maximum 3 milioane de lei vechi. Toți cei care locuiau la țară erau asimilați agricultorilor. Orfanii și văduvele de război puteau schimba tot 3 milioane de lei vechi. Militarii schimbau numai 1,5 milioane de lei vechi.

Peste aceste cote populația rămânea cu lei vechi în buzunar, fără a-i putea folosi și trebuind să-i predea ca pe niște hârtii fără valoare. Cursul de schimb a fost de 20000 de lei vechi pentru 1 leu nou. Cursul de schimb al leului nou față de dolar era de 150 de lei noi pentru 1 dolar american.

La sediile comisiilor de schimb pe întreg teritoriul județului, comuniștii au organizat adunări de propagandă și de lămurire a oamenilor privind foloasele stabilizării, capacitând în acest scop liderii de opinie, intelectuali și preoți de toate confesiunile. În special, căutau

să-i lămurească pe cei mai săraci, care aveau sume mai mici decât limita la care erau îndreptățiți, să nu schimbe și banii celor mai înstăriți, care îi rugau să facă acest lucru pentru ei⁸.

Conștienți de atmosfera de nemulțumire contra stabilizării, comuniștii au declanșat „lupta de clasă atât pe teren politic cât și pe teren economic” prin teroare. Conform instrucțiunilor de la Comitetul Județean de Partid, au fost organizate adunări de lămurire în uzine, plăși și comune, unde conducerea era în mâna comuniștilor. În restul locurilor nu au fost organizate adunări. În sate au fost trimise grupuri de muncitori „care în colaborare cu autoritățile să distrugă fără nici o milă orice manifestație dușmănoasă”. Fiecare organizație de partid a ținut o legătură strânsă cu Comitetul Județean, făcându-i acestuia rapoarte telefonice, „chiar dacă nu s-a întâmplat nimic excepțional”. Prin Tg. Mureș și prin celelalte orașe ale județului, grupurile de îndrumători în autocamioane purtau plancarde și strigau lozinci „pentru a crea o atmosferă sănătoasă”. Lozincile, utilizate în cadrul acestei propagande atât de intense, erau concepute într-un limbaj de lemn specific proletcultist: „Leul la stabilizare/ Speculanții la răcoare”; „Leul bun produse multe/ Trai mai bun ne va aduce”, „Trăiască stabilizarea în folosul poporului!”; „Să împiedicăm pe speculanți de a înfometa poporul”; „Trăiască PCR, inițiatorul stabilizării”¹⁰.

Un caz special îl prezintă centrul de schimb monetar din Sântana, unde comisia, avându-l ca președinte pe notarul local Almășeanu, a încercat să ocolească instrucțiunile oficiale. Membrii comisiei scriau în registre suma maximă pe care fiecare cetățean avea dreptul să o schimbe, chiar dacă cetățeanul schimba o sumă

mai mică. Diferența rezultată era însușită de membrii comisiei. Activistul comunist delegat pe lângă comisie, a denunțat această faptă la Comitetul Județean al PCR. Imediat au sosit la fața locului doi membri ai Comitetului Județean, Dăscălescu și Benke, împreună cu comandantul Legiunii de Jandarmi, Bosăncănu, care i-au arestat pe membrii comisiei, organizând o nouă comisie¹¹.

În comuna Band unii oameni mai înstăriți au vrut să schimbe cu cei nevoiași banii lor, plătind pentru fiecare milion de lei vechi câte 5 lei noi. Comuniștii au arestat 5 persoane, între care și preotul din Band, Viscrean Eroftei, care au încercat acest lucru. Comuniștii au organizat adunări de lămurire cu ajutorul a doi preoți din satele vecine. Pentru fapte similare au fost arestați 4 cetățeni din Grebenișul de Câmpie: Aurel Cosma, Dragomir Petru, Santa Ioan și Islay Alexandru¹².

Activistul comunist Vaida Alexandru, de la centrul de schimb Hodrui (de care țineau satele Glodeni, Moisa, Dumbrăvioara), raporta că la dispoziția sa a stat întreaga comisie, în care îi cooptase și pe preoții reformați și greco-catolici. El a luat la cercetări împreună cu poliția pe toate persoanele suspecte. El însuși a fost inspectat din partea Comitetului Județean de către tovarășii Cherecheș, Rigo și Orban¹³.

Ca efecte ale stabilizării monetare în județul Mureș, documentele comuniste consemnau: lipsa banilor în circuitul comercial; pauperizarea claselor mijlocii; nemulțumiri în rândul acestora; zvonuri defavorabile puterii; necesitatea întăririi propagandei și a creșterii producției pentru menținerea stabilizării monetare; și în general creșterea influenței partidului și înăsprirea terorii împotriva opozițiilor săi¹⁴.

Note

1. HUGH SETTON-WATSON, *The East-European Revolution*, Londra, 1957; JOSEPH ROTSCCHILD, *Întorcerea la diversitate. O istorie politică a Europei Centrale și de Est*, București, 1997, p. 158-168; KEITH HITCHINS, *România 1866-1947*, București, 1996, p. 533-581; FLORIN CONSTANTINIU, *O istorie sinceră a poporului român*, București, 1997, p. 434-483.
2. GHITA IONESCU, *Comunismul în România*, București, 1994, p. 166-169.
3. Direcția Județeană Mureș a Arhivelor Naționale, fond nr. 48, Prefectura Județului Mureș, dos 1, f. 28, 31, 80-81, Rapoarte ale Legiunii de Jandarmi Mureș către Prefectură.
4. *Ibidem*, fond nr. 2, PCR, Comitetul Județean de Partid Mureș, dos 15, f. 71-72, 76-77, 102, 108, 147-149;

Rapoarte ale Comitetului Județean de Partid Mureș către CC al PCR.

5. *Ibidem*.
6. *Ibidem*, dos. 37, f. 23-26.
7. *Ibidem*.
8. *Ibidem*, f. 29-30.
9. *Ibidem*.
10. *Ibidem*, f. 55..
11. *Ibidem*, f. 2.
12. *Ibidem*, f. 6; vezi și Ardealul Nou, an II, nr. 88 din 24 august 1944, p. 3.
13. Direcția Județeană Mureș a Arhivelor Naționale, loc. cit., f. 12.
14. *Ibidem*, f. 23-30, 147.

Abstract

The monetary reform from 1947 in the Mures county

In august 1947, the communist power from Romania made a monetary reform, with the aim to pass over the economic crisis and to consolidate his control over national economy. In the county of Mures, as in other regions of the country, the monetary reform was made into an atmosphere of terror and intensive propaganda. The consequence of this reform was the pauperization of population.

prof. Maria Costea,
Tg. Mureș

ȘEMATISMUL EPISCOPIEI ORTODOXE ROMÂNE A COVASNEI ȘI HARGHITEI*

Pentru istoria Bisericii Ortodoxe, șematismul constituie un izvor important de informații. Conform șematismului actualizat pentru lucrarea „Romanii din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Școală. Cultură”, aflată în pregătire pentru tipar la Editura „Grai românesc”, în anul 2001, în Episcopia Ortodoxă a Covasnei și Harghitei, există 145 de biserici și capele ortodoxe (dintre acestea 9 sunt în construcție), din care 78 în protopopiatul Sf. Gheorghe și 67 în protopopiatul Miercurea Ciuc. După anul construcției, acestea se grupează astfel: în sec. XVII și XVIII – 16 (11% din total); în secolul al XIX-lea 38 (26%), iar în sec. XX – 90 (63%). Din cele 90 de biserici construite sau aflate în construcție în sec. XX, 46 au fost înălțate între anii 1900–1940 (majoritatea după Marea Unire), 17 între anii 1945–1989 (majoritatea în județul Covasna: Ariușd, Brădet, Ciumani, Floroia Mare, Lădăuți, Ojdula, Podu Olt, Sârmaș, Sf. Gheorghe (catedrala), Zăbrătau, iar în județul Harghita: Bălan, Capu Corbului, Ciceu și paraclisul de la Mănăstirea Toplița, iar un număr de 31 de biserici și capele ortodoxe au fost construite după înființarea Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, cu sprijinul nemijlocit al P.S. Ioan Selejan.

Aproape jumătate din bisericile existente (46%) au fost înălțate pe locul celor vechi. Doar 21 de biserici (15%) sunt de lemn, majoritatea din rândul vechilor lăcașuri de cult, care au rezistat vitregiilor timpului. Din șematism rezultă consecințele benefice pentru comunitățile românești a decretului de toleranță religioasă adoptat de Iosif al II-lea, în 1783, concretizate în „explozia” de biserici din zid construite în anii următori.

Din totalul bisericilor existente, numai 72 sunt pictate. Dintre acestea 18 au fost pictate până în 1940, 37 (peste jumătate) între anii 1945-1989, și 17 după 1994.

O pagină dureroasă din istoria bisericilor românești din Covasna și Harghita o reprezintă cele 57 de biserici dispărute de-a lungul timpului, după diminuarea până la dispariție prin

deznaționalizare a comunităților parohiale românești, iar 25 au fost distruse în anii 1940-1944, în timpul ocupației fasciste ungare. În afara celor 32 biserici a căror dispariție este atestată documentar potrivit tradiției sau unor ipoteze există încă multe biserici foste ortodoxe, care astăzi aparțin altor culte.

Biserica unitariană din Chichiș, construită în prima jumătate a sec. al XV-lea avea inițial o absidă circulară în stil bizantin, cu altarul orientat spre răsărit. Numai în cursul sec. al XVI-lea când biserica a devenit protestantă, s-a făcut transformarea ei în stil gotic. În tradiția locală românească se spune că biserica reformată din Cernat a fost o veche biserică ortodoxă, care ar fi dăinuit până în anul 1560, când a trecut la calvini.

La biserica unitariană din Chileni, cu ocazia executării lucrărilor de restaurare, sub straturile succesive de tencuială s-a găsit pictura originală de factură bizantină, iar într-o nișă obiecte de cult ortodoxe. Despre biserica romano-catolică din Ghelinta, valoros monument de artă din sec. al XIII-lea (aflată pe lista monumentelor UNESCO), exista puncte de vedere că ea a fost la origine românească. În acest sens Silviu Dragomir, dovedește în 1932 că peste stratul inițial al picturii au fost aplicate alte straturi de pictură și tencuială, iar Kos Karoly, afirma că biserica a fost ridicată în sec. al XV-lea și restaurată în sec. al XVIII-lea, iar ca proprietari menționează pe „secuici greco-catolici unguri”.

În legătură cu bisericile dărmate, nici unul din motivele invocate de reprezentanții de ieri și de astăzi ai comunităților maghiare din localitățile respective (răzbunarea „umilintelor” suportate în anii „stăpânirii românești”, participarea „forțată” a cetățenilor maghiari la ridicarea bisericilor respective ș.a.) nu pot scuza aceste acte de maximă intoleranță. După cum se știe acțiunea a fost dispusă de către contele Teleki, prim ministru al Ungariei și urmarea „curățirea satelor secuiești” de bisericile „valahilor” construite în stil bizantin. De

*Din lucrarea „Romanii din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Școală. Cultură.” de Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan, Violeta Pătrunjel; în pregătire pentru tipar la Editura Grai Românesc, Miercurea Ciuc, 2002.

menționat că toate bisericile dărmate samavolnic în anii 1940-1944, erau construite în centrul satelor (fapt ce nu a putut fi acceptat de

cei obișnuiți ca modestele biserici ale românilor să se afle amplasate la marginea așezărilor „secuiești”.

A. Protopopiatul Ortodox Sfântu-Gheorghe

I. Biserici existente

1. **Aita Mare** – bis. „Sf. Gheorghe” – anul construcției (în continuare: a.c.) **1937**, pictată de P. Gașpar (1999) și bis. „Sf. Nicolae” – a.c. **1866**; pr. Mihăilescu Alin Marius, cântăreț bisericesc Hora Ioan.
2. **Aita Medie** – bis. „Sf. Gheorghe” – a.c. **1903** (înlocuind pe cea veche), pictată de Petre Schipor (1999), pr. administrator Mihăilescu Alin Marius.
3. **Aita Seacă** – bis. „Sf. Simeon Stâlplnicul” – a.c. **1928** (înlocuind pe cea veche), pr. administrator Tomozei Gheorghe; filia **Valea Zălanului**, bis. „Buna Vestire” – a.c. **1893**.
4. **Araci** – bis. „Sf. Dumitru” – a.c. **1964** (înlocuind pe cea veche), avariata de cutremur, capelă amenajată în fostă casă culturală – 1910, pr. Fărcaș Iuliu, cântăreț bis. Pleșa Ioan.
5. **Arcuș** – bis. „Sf. Nicolae” – a.c. **1998** (înlocuind pe cea veche), se pictează de către Vasile Silaghi, pr. Cucu Dorin Vasile; filii Valea Crișului, Zoltan, Calnic.
6. **Ariusd** – bis. „Adormirea Maicii Domnului” – a.c. **1960** (înlocuind pe cea veche), pr. Todor Octavian Gheorghe, cântăreț bisericesc Barbu Ioan.
7. **Acriș** – capela „Prea Cuviosul Onufrie” – a.c. **2000**, biserică nouă în construcție, pr. Lihor Claudiu,
8. **Baraolt** – bis. „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril” – a.c. **1932** (înlocuind pe cea veche), pictată de pr. Ioan Cucu (1977) și bis. „Sf. Trei Ierarhi” – a.c. **1939**, pr. Lazăr Adrian;
9. **Barcani** – bis. „Sf. Nicolae” – a.c. **1896**, pictată de Ștefan Chioreanu (1975), pr. Radu Gheorghe, cântăreț bisericesc Bocârnea Pavel.
10. **Băcel** – bis. „Sf. Nicolae” – a.c. **1889**, pictată de Toma Condrea și iconostasul de Iosif Vasu (1979), pr. Rățulea Gheorghe, cântăreț bis. Iuga Ioan.
11. **Bățanii Mari** – bis. „Sf. Gheorghe” – a.c. **1900** (înlocuind pe cea veche), pr. Tomozei Gheorghe, cânt. bisericesc Niculina Nechita; filia **Bodoș**, bis. „Sf. Nicolae” – a.c. **1932** (înlocuind pe cea veche); filia Bățanii Mici
12. **Belin** – bis. „Adormirea Maicii Domnului” – a.c. **1776** (înlocuind pe cea veche) și bis. „Înălțarea Sfintei Cruci”, **1948**; pr. Ioan Roman, cântăreț bisericesc Hora Virgil; filia Belin-Vale.
13. **Bicfalău** – bis. „Sf. Ap. Petru și Pavel” – a.c. **1936** (înlocuind pe cea veche), pictată 1937 de N. Anghelescu; pr. – vacant.
14. **Bixad** – bis. „Sf. Nicolae” – a.c. **1835** (înlocuind pe cea veche) și bis. „Sf. Dumitru” – a.c. **1939**, pictată în 1939 de Costin Petrescu; pr. administrator Gheorghe Pop.
15. **Brădet** – bis. „Nașterea Maicii Domnului” – a.c. **1945**, pictată de Dumitru Brăiescu, pr. Minea Sorin, cântăreț bisericesc Popica Constantin.
16. **Brețcu** – bis. „Sf. Nicolae” – a.c. **1783** (înlocuind pe cea veche), pictură veche în frescă, preot Mircea Florin Ciobanu, cântăreț bis. Alexandru Vleț, filii: Oituz, Lemnia, Mereni, Lutoasa, Cărpineni, Belani.
17. **Boroșneu Mare** – fără biserică (cele două biserici românești au dispărut după 1940), pr. – vacant.
18. **Cernatul de Jos** – bis. „Sf. Gheorghe” – a.c. **1782** (înlocuind pe cea veche), pr. Velimirovici Ioan. filii: Moacșa, Dalnic, Albiș, Pădureni.
19. **Chichiș** – bis. – a.c. **sec. XVIII**, biserică de lemn și bis. „Sf. Treime” **1940**, pictată în 1948 de N. Anghelescu (pictura refăcută în anul 2001 de către Cezar Ivana și Alexandra Ognean din București), pr. Ioan Gavrila, cântăreț bis. Floroiu Gheorghe.
20. **Căpeni** – bis. „Sf. Nicolae” – a.c. **1712**, troiță pe locul bisericii dărmate în toamna anului 1940, pr. administrator Adrian Lazăr; filii Racoșul de Sus, Micloșoara.
21. **Ciumernic**, bis. „Sfinții 40 de mucenici” – a.c. **1956** (înlocuind o capelă), pictată în 1956 de Iosif Vasu; pr. Lupu Remus, cântăreț bisericesc Murea Marcel Adrian.
22. **Covasna** – Voinești, bis. „Sf. Nicolae” – **1794-1800** (înlocuind pe cea veche), pictată de Iosif Vasu; biserică în construcție, se pictează de Vasile Munteanu, pr. Măciucă

- Ioan Ovidiu, cântăreț bis. Săndulea Dumitru. filii: **Comandău**, biserică „*Nașterea Sf. Ioan Botezătorul*” – a.c. 2000, de lemn, Chiuruș, Pachia, Surcea.
23. **Covasna** – stațiune, fără biserică (în perioada interbelică a existat o capelă), pr. – vacant.
24. **Dobârlău** – bis. „*Adormirea Maicii Domnului*” – a.c. 1795 (înlocuind pe cea veche), pictată în 1965 de V. Precup; pr. Băilă Gheorghe, cântăreț bis. Gabriel Neagu.
25. **Dobolii de Jos** – bis. „*Sf. Dumitru*” – a.c. 1895 (înlocuind pe cea veche), pictată în 1994 de V. Munteanu; pr. Damian Viorel, cânt. bis. Pleșa Nicoleta; filii Ilieni și Sâncrai
26. **Doboșeni** – ruina bisericii dărmată în toamna anului 1940, conservată în 1998; pr. vacant, filii: Tălișoara, Brăduț, Filia.
27. **Ghelința** – bis. „*Sfântu Nicolae*” – a.c. 1880 (înlocuind pe cea veche), de lemn, pr. Ilie Vasile.
28. **Floroaia Mare** – bis. „*Sfântu Gheorghe*” – a.c. 1959 pictată de P. Chichișeneanu; pr. Petru Galonton, cântăreț bisericesc Baci Nicolae.
29. **Hăghig** – bis. „*Schimbarea la Față*” – a.c. 1854 (înlocuind pe cea veche), pr. Dragoș Eugen, cântăreț bisericesc Istrate Ioan.
30. **Herculian** – ruina bisericii dărmate în toamna anului 1940, conservată în anul 1998; pr. vacant.
31. **Iarăș** – bis. Sf. „*Arhangheli Mihail și Gavril*” – a.c. 1932 (înlocuind pe cea veche), pictată în 1938 de Csiki Janos (pictură refăcută în 1997 de Bici Iuliu), pr. Vasilcoi Lucian.
32. **Întorsura Buzăului I** – bis. „*Sf. Gheorghe*” – 1848 (înlocuind pe cea veche), pictată de Iosif Vasu în 1954; biserica în construcție, pr. Popica Ciprian, cântăreț Scoarță Gheorghe.
33. **Întorsura Buzăului II**, pr. – vacant.
34. **Lădăuți** – bis. „*Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril*” – a.c. 1972, pictată în 1985 de C. Savu; pr. Apafi Mihai jr; cântăreț bis. Stroe Constantin.
35. **Lisnău** – bis. „*Sfinții Apostoli Petru și Pavel*” – a.c. 1813 și bis. „*Adormirea Maicii Domnului*” – a.c. 1913, pr. administr. Cucu Dorin Vasile; filia Lisnău-Vale.
36. **Lunca Mărcuș** – biserică în construcție, pr. – Gheorghe Dorin Ciobanu, cântăreț bis. Ioan Pătrunjel.
37. **Lunca Ozunului** – bis. „*Sf. Vasile cel Mare*” – a.c. 1997, pictată de Sorin Apan în 1999, pr. administrator Vasile Nedelea.
38. **Malnaș-Băi** – bis. „*Nașterea Maicii Domnului*” – a.c. 1993, pictată de Liviu Dumbravă în 1993; pr. Gavril Todea; filii Bodoc, Olteni, Zoltan, Malnaș Sat.
39. **Mărcuș** – bis. „*Sf. Dumitru*” – a.c. 1864 (înlocuind pe cea veche), pictată în 1957 de C. Nicolescu, pr. Bogdan Vasile, cântăreț bisericesc Comșa Gheorghe.
40. **Mărtănuș** – bis. „*Adormirea Maicii Domnului*” – a.c. 1796 (înlocuind pe cea veche), pr. Florin Ciobanu
41. **Micfalău** – bis. „*Sf. Nicolae*” – a.c. 1878 (înlocuind pe cea veche), pictată de A. Cărmidă și I. Ciocan, pr. Gheorghe Pop, cântăreș bis. Lucia Pop.
42. **Ojdula** – bis. „*Sf. Ioan Botezătorul*” – a.c. 1975 (înlocuind pe cea veche), pictată de Pr. Plămădeală Nicolae în 1999, preot Iov Moșuț.
43. **Ozun** – bis. „*Nașterea Maicii Domnului*” – a.c. 1830 (înlocuind pe cea veche), pictată în 1980 de M. Anuței, pr. Nedelea Vasile, cântăreț bisericesc Șosu Andrei.
44. **Păpăuți** – bis. „*Cuvioasa Paraschiva*” – a.c. 1814, biserică din lemn și biserica Cuvioasa Paraschiva, 1936; pr. Raia Nuță, cântăreț bisericesc Buțu Adrian.
45. **Podu Olt** – bis. „*Înălțarea Domnului*” – a.c. 1986, pictată în 1987 de V. Munteanu, pr. Solovăstru Simion, cântăreț bisericesc Moldovan Gheorghe.
46. **Sărămaș** – bis. „*Sf. Nicolae*” – a.c. 1964, pictată 1958 de I. Vasu; pr. Cocârță Adrian, cântăreț bis. Marin Nicolae
47. **Sfântu Gheorghe I și III** – bis „*Sf. Gheorghe*” și „*Sfântu Nicolae*” – a.c. 1939–1983, pictată în 1983 de I. Vasu și colaboratorii ce i-au urmat; preoți: Cucu Ioan și Bujoreanu Corneliu, diacon Staicu Ciprian Ioan, cântăreți bisericești: Părvu Sebastian-Lucian și Coteață Cornelia. filii: **Ghidfalău**, **Coșeni** și **Chilieni**, biserica „*Nașterea Sf. Ioan Botezătorul*” – a.c. 2000, pictată în anul 2000 de Vasile Silaghi.
48. **Sfântu Gheorghe II** – bis. „*Sfântu Gheorghe*” – a.c. 1790 (înlocuind pe cea veche), pictată în 1992 de V. Munteanu, pr. Hagi Ioan Oliviu, filia Ahgheluș
49. **Sfântu-Gheorghe IV** – biserică în construcție, pr. administrator Nicolae Floroiu; Filia Câmpu Frumos.
50. **Sita Buzăului** – bis. „*Adormirea Maicii Domnului*” – a.c. 1925 (înlocuind pe cea veche), pictată în 1927 de D. Brăilescu, pr. Tihăncanu Florin, cântăreț bis. Stroe Ioan.

51. **Sântionlunca** – bis. „*Sfântu Nicolae*” – a.c. 1928 (înlocuind pe cea veche), pictată în 1936 de H. Anghelescu; pr. Pozna David, filie Comolău; troiță pe locul bisericii dărmate în toamna anului 1940.
52. **Tg. Secuiesc I** – bis. „*Adormirea Maicii Domnului*” – a.c. 1754 (înlocuind pe cea veche), biserica „*Pogorârea Duhului Sfânt*” – a.c. 2000, pr. Nițu Ștefan, cântăreț bis. Mihai Trușău; filia Poian, bis. „*Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril*” – a.c. 1762, din lemn; Turia, Casinul Mic, Valea Scurtă, Cătălina, Sânzieni, Lunga, Imeni, Estelnic, Mărcușă.
53. **Tg. Secuiesc II**, pr. – vacant.
54. **Valea Dobârlăului** – bis. „*Sf. Constantin și Elena*” – a.c. 1979 de M. Anuței, pr. Iuga Gheorghe, cântăreț bis. Mocanu Teodor.
55. **Valea Mare** – bis. „*Sf. Arhangheli Mihail și Gavril*” – a.c. 1793 (înlocuind pe cea veche), pictată de Marcel Codrescu (2000), pr. Floroiu Nicolae, cântăreț bisericesc Furnea Zamfira; filii Pava, Tamașfalău, Țufalău, Leț, Dobolii de Sus, Boroșneul Mic, Aninoasa.
56. **Vâlcele** – bis. „*Sf. Teodor Stratilat*” – a. c. 1843 (înlocuind pe cea veche); pr. Tămaș Ioan, cânt. bis. Bucșa Iosif Marian. Filie: Hetea.
57. **Vârghiș** – bis. „*Sf. Arhangheli Mihail și Gavril*” – a.c. 1814 din lemn, pr. administr. Adrian Lazăr, cântăreț bisericesc Popa Dan.
58. **Zagon** – bis. „*Sf. Arhangheli Mihail și Gavril*” – a.c. 1814 (înlocuind pe cea veche), din lemn, biserică în construcție, pr. Hagiu Nicolae, cântăreț bis. Popa Dan.
59. **Zăbala** – bis. „*Adormirea Maicii Domnului*” – a.c. 1777 din lemn și bis. *Sfântu Ilie* – a.c. 1943, se pictează de către Petre Schipor, pr. Bercu Ioan, cântăreț bisericesc Bercu Ioan jr.
60. **Zăbrătău** – bis. „*Sfânta Treime*” – a.c. 1955, pictată în 1983 de V. Munteanu; pr. Urmă Ioan, cântăreț bisericesc Mitrofan Vasile; filia Crasna.
61. **Garnizoana Militară Sf. Gheorghe** – capela „*Sf. Gheorghe*” – a.c. 1999, pr. militar Ioan Cucu jr.
62. **Mănăstirea Mărcuș** – bis. „*Acoperământul Maicii Domnului*” și „*Sf. Români*” – a.c. 1990; stareță – monahia Comșa Serafima.
63. **Mănăstirea Sita Buzăului** – bis. „*Schimbarea la Față*” – a.c. 1997; stareță – vacant, preot duhovnic, Gheorghe Trif
64. **Mănăstirea Valea Mare** – bis. „*Nașterea Sf. Ioan Botezătorul*” – a.c. 1999. Stareț ieromonah Avram Gheorghe.

II. Biserici dispărute și dărmate

a. Biserici dispărute

1. **Bățanii Mici** – capela ortodoxă ridicată în 1926, exista încă în 1970.
2. **Bodoc** – la biserica ortodoxă din localitate, în 1699, slujea „popa Kosztin”, iar în 1733, „popa George”. Nu se cunoaște soarta ulterioară a acestei biserici.
3. **Boroșneul Mic** – biserica de lemn „foarte mică și sărăcăcioasă” (avea casă parohială și preot), a fost mutată în cătunul Valea Mare, împreună cu majoritatea credincioșilor. În Boroșneul Mic nu s-a mai ridicat altă biserică ortodoxă.
4. **Chilieni** – vechea biserică ortodoxă este menționată și în documente din sec. XIX.
5. **Coșeni** – despre fosta biserică greco-catolică, amintește vechiul clopot cu inscripție în limba maghiară, aflat până nu de mult în clopotnița din cimitirul satului, împreună cu celălalt clopot donat în perioada interbelică, de Școala Normală din Brăila.
6. **Dalnic** – biserica ortodoxă cu hramul „*Sf. Gheorghe*” este menționată în documente în anul 1792.
7. **Ghidfalău** – biserica ortodoxă menționată în documente în 1733 (preot Moise Boieru) și în 1762, la sfârșitul sec. XVIII a devenit greco-catolică. În 1872, „un vânt puternic a distrus complet biserica românilor”. De atunci nu s-a mai ridicat altă biserică românească.
8. **Icafalău** – la biserica „*Sf. Ioan*”, în 1794, slujea „popa Gheorghe”.
9. **Ilieni** – la biserica ortodoxă din localitate, în anul 1733, slujea „popa Ștefan”. După trecerea la uniție, în 1882, credincioșii greco-catolici au ridicat biserica de lemn cu hramul „*Cuvioasa Paraschiva*”, locaș care a existat până în perioada interbelică.
10. **Lemnia** – la biserica ortodoxă din localitate, în anul 1733, slujea preotul Dragomir. După trecerea la uniție, în 1856, credincioșii greco-catolici au construit o nouă biserică pe locul celei vechi. O furtună din anul 1956 a distrus sfântul locaș, rămas din 1940 fără preot și credincioși.
11. **Leț** – biserica ortodoxă la care în 1733 slujea „popa neunit Ionașcu”, este amintită și la începutul sec. al XIX-lea.

12. **Măgheruș** – biserica ortodoxă a fost ctitorită în 1786 de negustorul brașovean George Radu Leca.
13. **Moacșa** – biserica ortodoxă din sat, rămasă fără credincioși datorită vitregiilor vremii, s-a dărmat în jurul anului 1870.
14. **Micloșoara** – altarul semicircular cu cornișă poligonală, provenit de la o veche biserică românească – așa cum afirmă unii cercetători – este înglobat în biserica romano-catolică.
15. **Olteni** – despre fosta biserică românească vorbește o scrisoare a preotului Boier din Olteni din 1813 adresată preotului ortodox Streja din Glăjăria Malnașului (Micfalău).
16. **Sânzâieni** – fosta biserică ortodoxă este menționată în anii 1733 (când slujea „popa Andrei”), 1750 și 1762. Din păcate, și în acest caz, în anul 1772 „un vânt puternic a distrus complect biserica românilor”. Datorită scăderii numărului credincioșilor ortodocși, nu s-a mai ridicat altă biserică.
17. **Turia** – biserica ortodoxă este atestată de documente la 1750 și 1781 (când avea ca preot interimar pe Bucur Stoicovici). În anul 1811, credincioșii români, împreună cu biserica lor, au trecut la greco-catolici. Biserica „Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil” zidită în 1877, în anul 1960, a fost doborâtă de o furtună mare. La fel ca și credincioșii de odinioară, deznaționalizați și trecuți la romano-catolici, clopotul fostului lăcaș de cult românesc, aparține azi bisericii catolice din sat.
18. **Valea Crișului** – în anul 1750, este consemnat în documente preotul român din Valea Crișului, iar în 1762, biserica ortodoxă. După trecerea la uniție, în 1795, „popa Bucur” este transferat la parohia din Lemnia. De atunci nu se mai știe nimic de soarta bisericii.
19. **Zoltan** – despre fosta biserică ortodoxă, mărturisește un înscris de pe o *Cazanie*, din 1752.

b. Bisericii distruse în anii 1940-1944, în timpul ocupației fasciste ungare

1. **Biserica ortodoxă din Biborțeni.** Biserica a fost construită în perioada 1935-1937. Sfințirea s-a făcut de către Mitropolitul Nicolae Bălan, în prezența lui Nicolae Iorga, a altor autorități județene și locale. În toamna anului 1940 a fost dărâmată, preotul Hariton Eșeanu silit să părăsească localitatea, iar credincioșii au fost obligați să treacă la confesiunea reformată. Pe locul bisericii a fost amplasată o cârciumă.
2. **Biserica ortodoxă din Boroșneul Mare.** A fost construită în perioada interbelică, însă tragicele evenimente din 1940 a făcut ca biserica să nu poată fi sfințită. În septembrie 1940 a fost dărâmată până la nivelul ferestrelor. Ruinele acestei biserici, împreună cu cele ale bisericii greco-catolice din localitate au rezistat până în 1961, în timpul Regiunii Autonome Maghiare, când au fost dărâmate pentru „sistematizarea” centrului comunei.
3. **Capela greco-catolică din Comandău.** A fost construită în perioada interbelică și distrusă în toamna anului 1940. (În 1999-2000, pentru credincioșii ortodocși din localitate s-a construit o biserică de lemn sfințită de P.S. Ioan Selejan).
4. **Biserica ortodoxă din Căpeni.** A fost construită în 1937. În toamna anului 1940 a fost dărâmată, împreună cu o troiță amplasată în centrul satului. Preotul Nicolae Colceriu a fost izgonit, iar credincioșii ortodocși au fost siliți să treacă la confesiuni de expresie maghiară. (Prin grija Ligii cultural – creștine „Andrei Șaguna”, în 1996, pe locul fostei biserici a fost ridicată o cruce, sfințită de către P.S. Ioan Selejan). În localitate există biserica veche, monument istoric de la 1712, care a scăpat furiei din 1940.
5. **Capela ortodoxă din Catalina.** A fost construită în 1939 și dărâmată în toamna anului 1940, împreună cu clopotnița și cu troița de lângă capela.
6. **Biserica ortodoxă din Doboșeni.** A fost construită între 1935-1937. După instalarea administrației maghiare, noile autorități, cu sprijinul militarilor horthyști, au obligat credincioșii ortodocși să-și dărâme propria biserică. (După 1995 ruinele au fost curățate de tonele de gunoaie depozitate în decursul anilor, și aceste sfinte relicve au fost consolidate și conservate de către P.S. Ioan Selejan).
7. **Biserica ortodoxă din Filia.** Construcția bisericii a început în 1939, a ajuns în 1940 până la centura de beton deasupra ferestrelor, iar în septembrie 1940 noile autorități civile și militare ungare au ras de pe fața pământului clădirea neterminată a bisericii, iar credincioșii rămași fără preot au fost siliți să treacă la confesiunile de expresie maghiară.
8. **Biserica ortodoxă din Herculan.** A fost construită și pictată între 1935-1937, iar sfințirea ei a fost făcută de mitropolitul

- Nicolae Bălan. În decembrie 1940 a fost dărâmată, iar ruinele au fost transformate în groapa de gunoi a satului. (Prin grija P.S. Ioan Selejan, ruinele sfintei biserici de odinioară au fost curățate, consolidate și protejate prin construirea unui acoperiș).
9. **Biserica ortodoxă din Comolău, comuna Reci.** A fost construită între anii 1938-1940. În toamna anului 1940 a fost dărâmată și arsă până la temelie, preotul Ioan Rauca a fost izgonit din localitate, iar credincioșii au fost siliți să treacă la confesiunile maghiare. (Din inițiativa Ligii cultural-creștine „Andrei Șaguna” în toamna anului 1997, a fost înălțată o troiță pe locul fostei biserici). Terenul pe care fusese construită biserica a fost atribuit pe baza Legii 18 unui localnic de etnie maghiară.
10. **Biserica ortodoxă din Răcoșu de Sus.** A fost construită între anii 1934-1937 și sfințită de

către Mitropolitul Nicolae Bălan în 1937. Biserica a fost distrusă în decembrie 1940. Pe locul bisericii a fost ridicată o grădiniță, iar pe locul Sfântului Altar a fost amplasat atunci, ca semn suprem de profanare, un W.C. Preotul Ilarie Căpâlnean a fost izgonit, iar credincioșii trecuți cu forța la confesiunile maghiare.

11. **Biserica ortodoxă din Vârghiș.** A fost construită între anii 1935-1937 și sfințită de Mitropolitul Nicolae Bălan. În septembrie 1940 a fost dărâmată până la temelie, preotul Ioan Popa izgonit, iar credincioșii forțați să treacă la confesiunile maghiare. (După 1990, reprezentanții români ai societății civile din jud. Covasna, au solicitat Primăriei locale autorizația pentru amplasarea unei troițe pe locul bisericii dărâmate, obținând-o doar în 1999, după intervenția românilor din diasporă, fiind înălțată și sfințită în 8 iulie 2001).

B. Protopopiatul Ortodox Miercurea-Ciuc

I. Biserici existente

1. **Barasău (comuna Corbu)** – bis. „*Nașterea Maicii Domnului*” – a.c. 1910, bis. de lemn, pr. Constantin Curcă, cântăreț bis. Cristinoi Alexandru.
2. **Băile Tușnad** – bis. „*Adormirea Maicii Domnului*” – a.c. 1940, pictată de Profeta Eugen în 1980, pr. Constantin Gane, cântăreț bisericesc Marian Hoge; Fiii, Carpitus, Tușnad Sat, Tușnadul Nou.
3. **Bălan 1** – bis. „*Sf. Iorest și Sava*” – a.c. 1978, pictată de Mihail Fordea 1985, pr. Panaita Dimitrie, cântăreț bisericesc monahia Maria Moldovan.
4. **Bălan 2** – bis. „*Intrarea în Biserică a Maicii Domnului*” – a.c. 1972, de lemn, pr. Teofil Tecuschi.
5. **Bilbor 1.** – bis. „*Sf. Aposoli Petru și Pavel*” – a.c. 1937, pictată de C. Călinescu în 1974, pr. Dumitru Apostu, cântăreț bisericesc Dumitru Țifrea.
6. **Bilbor 2** – bis. „*Sf. Nicolae*” – a.c. 1800 (înlocuind pe cea veche), de lemn, pr. administrator Dumitru Apostu; filia Rechitiș
7. **Borsec** – bis. „*Schimbarea la Față*” – a.c. 1847, de lemn, noua biserică fiind începută în 1999 și aflându-se acum în construcție, pr. N. Ciupudean, cântăreț bisericesc Cristina-Aglaia Ciupudean.
8. **Bodogaia** – bis. „*Sf. Nicolae*” sau „*Sf. Arhangheli Mihail și Gavril*” – a.c. 1700 (reclădită în 1992), bis. de lemn (înlocuind pe cea veche dinainte de 1700); filia Secuieni.
9. **Capu-Corbului** – „*Înălțarea Sf. Cruci*” – a.c. 1949, pictată de N. Belizarie și Ioana Micu în 1956, pr. Druță Ionel, cântăreț bis. Lăbont Petru, cu iconostas de la biserica de lemn dn Borsec distrusă în toamna anului 1940.
10. **Călimănel** – bis. „*Duminica tuturor Sfinților*” – a.c. 1994, se pictează de către Sorin Ioan Apan, pr. Alexandru Filip, cântăreț bis. Veszpremi Tibor, filia: **Văgani** – bis. „*Adormirea Maicii Domnului*” – a.c. 1999, bis. de lemn, pr. adm. Alexandru Filip.
11. **Ciceu** – bis. „*Sf. Ap. Petru și Pavel*” – a.c. 1983 (înlocuind capela construită în 1934) pictată de Liviu Dumbravă în 1986, pr. Păncescu Gh. Ionel, cântăreț bis. Voșloban Claudiu; filile Siculeni, Racu, Satu Nou.
12. **Ciucsângeorgiu** – biserica „*Sf. Mucenic Gheorghe*” – a.c. 1840 (înlocuind pe cea veche), pr. Dan Oancea; filile Armășeni, Ciobăniș, Egersek, Potiond.
13. **Corbu** – bis. „*Pogorârea Duhului Sfânt*” – a.c. 1930 (înlocuind pe cea veche), pictată de Antoniu V. Zeiter, pr. Liviu Tepeș; capela „*Sf. Ioan Stălpnicul*” amplasată în cimitirul satului.
14. **Crăciunel** – Mercști bis. „*Sf. Apostoli Petru și Pavel*” – din Crăciunel, a.c. 1877, pr. administrator Gheorghe Marceș; filiile

- Ocland, Satu Nou, Mărtiniș, Comănești, Locodeni, Sânpaul
15. **Cristuru-Secuiesc** – bis. „*Sf. Gheorghe*” – a.c. 1938 (înlocuind pe cea veche), pictată de Nicolae Brana în 1939, pr. Gheorghe Stroe; fiiliile Filiași, Șimonești, Bețind, Cădaciu Mare, Cobătești, Rugănești.
16. **Eliseni** – bis. „*Sf. Nicolae*” – a.c. 1887 (înlocuind pe cea veche), pr. administrator Gheorghe Muntean
17. **Făgetel** – bis. „*Sf. Proroc Ilie*” – a.c. 1934 (înlocuind pe cea veche), pictată de Andrei Vlăduțu în 1999, pr. Victor Bucur; fiiliile Lunca de Jos, Linca de Sus; Poiana Fagului, Valea Recea, Păltiniș-Ciuc, Comiat.
18. **Filipea** – bis. „*Sf. Ioan Pustnicul*” – a.c. 2000, bis. de lemn, pr. administrator Gheorghe Oană
19. **Frumoasa** – bis. „*Adormirea Maicii Domnului*” – a.c. 1879 (înlocuind pe cea veche), pictată de Septimiu Marian, pr. vacant.
20. **Gălăuțaș** – bis. „*Adormirea Maicii Domnului*” și „*Sf. Nicolae*” – a.c. 1791 (construită la Toplița și adusă la Gălăuțaș în 1903 – înlocuind pe cea veche), de lemn, pictată de Nicolae Gavrilleanu 1983, pr. Marcel Stanca; fiiliile Dealul Armanului, Gălăuțaș Pârău
21. **Gheorghieni 1** – bis. „*Sf. Gheorghe*” – a.c. 1938, pictată de Gh. Belizarie în 1938, pr. Emil Nan; fiiliile Lacu Roșu, Visafolio, Lăzarea.
22. **Gheorghieni 2** – bis. „*Nașterea Maicii Domnului*” – a.c. 1900 (înlocuind pe cea veche), pr. Dumitru Paul; fiiliile Ditrău, Remetea, Valea Strâmbă, Munteni, Plopiș, Toloșeni.
23. **Hodoșa** – bis. „*Sf. Arhangheli Mihail și Gavril*” – a.c. 1937, pr. Vasile Alb. Cântăreț bis. Ruf Petru.
24. **Imper** – bis. „*Sf. Arhangheli Mihail și Gavril*” – a.c. 1884 (înlocuind pe cea veche), pr. Cota Daniel Remus Ioan, cântăreț bis. Vancea Maria; fiiliile Plăieși de Jos, Plăieși de Sus, Casinul Nou, Iacobeni.
25. **Izvoru Mureșului** – bis. „*Buna Vestire*” – a.c. 1936, pictată de Valerian Diaconu în 1985, pr. Ioan Ovidiu Bidașcă, cântăreț bis. Tinca Nicolae.
26. **Joseni** – bis. „*Sf. Arhangheli Mihail și Gavril*” – a.c. 1850 (înlocuind pe cea veche), pr. Constantin Chirteș, cânt. bis. Rafila Chirteș; fiiliile Borzont, Ciumani, Suseni, Chilieni.
27. **Lăzărești** – bis. „*Sf. Nicolae*” – a.c. 1711, biserică de lemn, pr. administrator Dan Oancea; fiiliile Sânmartin, Ciucani, Cozmenci.
28. **Livezi** – bis. „*Nașterea Maicii Domnului*” – a.c. 1910, pictată de Ioan Căzilă în 1970, pr. Călin Suciu, cântăreț bis. Gabor Dumitru.
29. **Miercurea-Ciuc I** – bis. „*Sf. Nicolae*” – a.c. 1936, pictată de Dumitru Belizarie în 1936, pr. Viorel Mihoc, cântăreț bis. Viorica Mihoc; filia Ciba
30. **Miercurea-Ciuc II** – bis. „*Sf. Ap. Petru și Pavel*” – a.c. 1930, pr. Emil Pop, cântăreț bis. Adin Tifrea; fiiliile Harghita Băi, Șumuleu-Ciuc, Delnița.
31. **Odorheiu-Secuiesc I** – bis. „*Sf. Împărați Constantin și Elena*” – a.c. 1938, pictată de Nicolae Barna, pr. Gheorghe Mares, cântăreț bis. Potlog Dumitru; filia Petecu – bis. „*Sf. Arhangheli*” – a.c. 1938, pr. administrator Gheorghe Mares; fiiliile Feliceni, Forțeni, Teleac, Dârjiu, Mușna.
32. **Odorheiu-Secuiesc II** – bis. „*Schimbarea la Față*” – a.c. 1938 (înlocuind pe cea veche), pr. Pavel Puiu Mihai; fiiliile Dealu, Brădești, Satu Mare, Târnovița, Sub Cetate.
33. **Praid** – bis. „*Sf. Treime*” – a.c. 1936 (înlocuind pe cea veche), pictată de Laurențiu Moldovan în 1939, pr. Simionca Ignat, cântăreț bis. Maria Simionca; fiiliile Ocna de Jos, Ocna de Sus, Vârșag, Corund, Atia, Atid, Crișeni, Lupeni, Bulgăreni.
34. **Platonești** – bis. „*Nașterea Sf. Ioan Botezătorul*” – a.c. 1999, pictată de Teglaș Petru în 1999, pr. Viorel Pop, cântăreț bis. Cristian Zbârcea.
35. **Poiana Veche (Tulgheș)** – bis. „*Sf. Dimitrie*” – a.c. 1993, bis.din lemn, pr. Vasile Tănase, cântăreț bis. Claudia Tănase.
36. **Pintic (comuna Tulgheș)** – bis. „*Sf. Ilie*” – a.c. 1930, biserică din lemn, pr. administrator Vasile Tănase.
37. **Porumbenii Mari** – bis. „*Sf. Nicolae*” – a.c. 1787 (înlocuind pe cea veche), pr. administrator Gheorghe Mares; fiiliile Mugeni, Ulieș, Petecu – bis. „*Sf. Arhangheli Mihail și Gavril*”
38. **Săcel** – bis. „*Sf. Arhangheli Mihail și Gavril*” – a.c. 1847?, pictată de Nicolae Plămădeală în 1972, pr. Gheorghe Munteanu; filii Șoimușu Mare, Șoimușu Mic, Avrămești, Goagiu.
39. **Săndominic** – bis. „*Sf. Arhangheli Mihail și Gavril*” – a.c. 1787, pr. administr. Dimitrie Panaite; fiiliile Cârța, Ineu, Tomești, Dănești, Mădăras.
40. **Sărmaș** – bis. „*Nașterea Maicii Domnului*” – a.c. 1907 (înlocuind pe cea veche), pictată de Teodor Varahil Moraru în 1982, pr. Gavril Cantor, cântăreț bis. Balaj Ioan; filia Runc.

41. **Sâncrăieni** – bis. „*Sf. Împărați Constantin și Elena*” – a.c. 1936, pr. administrator Dan Oancea; fiiliile Fitod, Lelicieni, Misentea, Sântimbru, Sânsimion, Cetățuia.
42. **Subcetate** – bis. „*Sf. Dimitrie*” – a.c. 1902 (înlocuind pe cea veche), pictată de Constanttin Petride în 1909, pr. Gheorghe Oană, cântăreț bisericesc Constantin Negrea; filia Buda.
43. **Toplița-centru** – bis. „*Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil*” – a.c. 1867, pictată de Dimitrie Belizarie în 1938 (înlocuind pe cea veche), pr. Ilie Pinte, cântăreț bisericesc Ioan-Marin Pop; filia Luncani, Măgheruș, Moglănești.
44. **Toplița-deal** – bis. „*Sf. Nicolae*” – a.c. 1925, pictată de Nicolae Gavrilănu în 1980, pr. Filip Gavril, cântăreț bisericesc Ovidiu Mureșan.
45. **Toplița-vale** – bis. „*Înălțarea Domnului*” – a.c. 1999, pr. Constantin Cojocar, cântăreț bisericesc Constantin Pop; filia Secu.
46. **Toplița-Zencani** – biserica „*Întâmpinarea Domnului*” – a.c. 2000, pr. Vasile Alin Câmpăan.
47. **Tulgheș I** – bis. „*Adormirea Maicii Domnului*” – a.c. 1882 (înlocuind pe cea veche), pictată de Nicolae Gavrilănu în 1986, pr. Vasile Șuteu; filia Hagota.
48. **Tulgheș II (Recea)** – bis. „*Sf. Împărați Constantin și Elena*” și *Rezu-Mare* – bis. „*Sf. Apostoli Petru și Pavel*” – a.c. 1912, bis. de lemn; pr. administrator Vasile Șuteu.
49. **Uilac** – bis. „*Sf. Mucenic Gheorghe*” și „*Sf. Nicolae*” – a.c. 1784, adusă în 1905 de la Boiu, pr. administrator Gheorghe Muntean.
50. **Vidacut** – bis. „*Adormirea Maicii Domnului*” – a.c. 1868 (înlocuind pe cea veche) pr. Ioan Rusu, cântăreț bisericesc Constantin Costea.
51. **Vlăhița** – capelă paraclis „*Sf. Mucenic Grigorie*”, a.c. 1999, pr. administr. Gheorghe Mareș; fiiliile Băile Homorod, Lueta.
52. **Voșlobeni** – bis. „*Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil*” – a.c. 1864 (înlocuind pe cea veche), pictată de Ioan Căzila în 1969, pr. Vizoli Gligore, cântăreț bisericesc Alexandru Ciubotaru.
53. **Mănăstirea Doamnei** – bis. „*Nașterea Maicii Domnului*” – a.c. 1658, pictată de Maria Popa în 1981, stareță Elena Murariu.
54. **Mănăstirea Făgetel** – bis. „*Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul*” și „*Sf. Treime*” – a.c. 1932, pictată de Mihai Chioaru și Dumitru Macovein 1999, stareț pr. Andrei Moldovan.
55. **Mănăstirea Izvorul Mureșului** – bis. „*Adormirea Maicii Domnului*” – a.c. 2000, pictată de Liviu Dumbravă și Marcel Codrescu, stareță Miriam Oprea.
56. **Mănăstirea Toplița** – bis. „*Sf. Prooroc Ilie*” – monument istoric din 1847 adus de la Stănceni în 1924, pictată de Dimitrie Belizarie în 1927 și biserica (paraclis) „*Izvorul Tămăduirii*” a.c. 1994, pictată de Manolache Pătrașcu, arhimandrit Mihail Goia-exarh, arhimandrit Emilian Telcianu-stareț.
57. **Mănăstirea „Sf. Nicolae”** – paraclis în incinta centrului eparhial din Miercurea-Ciuc, a.c. 1995, stareță Horisa Cruceanu.
58. **Schitul Dumbrăvioara** (din jud. Mureș) – capelă „*Sf. Arhangheli*” – a.c. 1991, egumen pr. Teodosie Colceriu.
59. **Schitul Gura Izvorului-Secu**, capela „*Sf. Simion Stălpnicul*” – a.c. 2000, bis. „*Duminica Tuturor Sfinților*” – în construcție, egumen Ghenadie Copii mulți.
60. **Garnizoana militară Miercurea-Ciuc** – capela „*Sfântu Nicolae*” a.c. 1997, pr. militar Mihai Mitrea și capelă militară „*Sf. Împărați Constantin și Elena*” în Lunca de Jos.
61. **Penitenciarul Miercurea-Ciuc** – capelă „*Sfinții Ap. Petru și Pavel*”, pr. Iulius Berindei.

II. Biserici dispărute și dăruite

a. Biserici dispărute

1. **Aldea** – biserica de lemn construită în 1727 dispăre „copleșită de vreme” în 1787. În același an s-a ridicat o altă biserică din lemn, cu hramul „*Sf. Nicolae*”, dispărută ulterior.
2. **Atia** – unii autori sunt de părere că a fost o biserică românească dispărută la finele secol al XVII-lea
3. **Corund** – în deceniul trei al sec. XX, documentele consemnau faptul că biserica românească de la Corund era total ruinată.
4. **Cozmeni** – biserica „*Sf. Simion Stălpnicul*” ridicată în 1875 (foarte probabil renovată la acea dată, nu mai exista în 1932)
5. **Goagiu** – documentele ecleziastice românești menționează existența unei biserici ortodoxe în secolul al XVIII-lea.
6. **Ghiduț** – printr-o circulară a episcopului Alba-Iuliei din august 1918, cei 79 de credincioși greco-catolici, împreună cu biserica lor, au fost trecuți la trecuți la catolicism.

7. **Lunca de Sus** – biserica de lemn din 1800 a „cedat” locul celei din piatră, azi dispărută.
8. **Mădăraș** – în 1787 s-a construit o biserică nouă, însă pe cărțile bisericești proprii erau însemnări din 1692.
9. **Mătișeni** – În anul 1752, „popa Mihai din Mătișeni a pus zălog pe un exemplar din Îndreptarea legii în Rusul Bârgăului cu o jură pentru 10 florini”.
10. **Nicolești** – biserica de lemn refăcută în anul 1846, a fost devastată în 1943-1944, apoi a fost părăsită și a dispărut în timp.
11. **Porumbenii Mici** – conscripția din 1733 menționează aici existența unei biserici fără preot, cuprinsă în „districtul Cichindealului.”

b. Bisericii distruse în anii 1940-1944, în timpul ocupației fasciste ungare

1. **Biserica greco-catolică din Aldea.** A fost construită în 1937, înlocuind pe cea veche, atestată încă din sec. al XVIII-lea. În toamna anului 1940, biserica a fost distrusă, preotul Gheorghe Todoran izgonit, iar credincioșii forțați să treacă la confesiunile maghiare.
2. **Biserica ortodoxă din Borsec.** Construită din lemn și ctitorită în 1925 de Patriarhul Miron Cristea, în septembrie 1940 a fost distrusă. Catapeteasma a fost salvată de un credincios din Capu Corbului. (cu sprijinul Episcopiei ortodoxe a Covasnei și Harghitei și a unor generoși sponsori se află în construcție o nouă biserică).
3. **Biserica greco-catolică din Crăciunel.** A fost construită în 1935 înlocuind-o pe cea de la 1877. După pronunțarea Dictatului de la Viena, biserica a fost distrusă într-o singură noapte și toți credincioșii trecuți cu forța la cultele maghiare.
4. **Biserica greco-catolică din Ditrău.** A fost construită pe locul uneia mai veche și sfințită în 1936. În toamna anului 1940 a fost dărâmată, preotul Eugen Arieșan izgonit, iar credincioșii forțați să treacă la romano-catolicism. (în 1999, Liga Tineretului Ortodox din Sf. Gheorghe a solicitat Primăriei autorizație pentru ridicarea unei troițe, dar solicitarea a fost refuzată).
5. **Capela ortodoxă din Lueta** – a fost amenajată în anul 1933 într-o casă a unui credincios român. În toamna anului 1940, a fost desființată, iar credincioși trecuți la cultele de expresie maghiară
6. **Biserica greco-catolică din Mărtiniș.** A fost construită în 1935, sub păstoria preotului Ioan Suciu. În 1943, biserica a fost dărâmată și

12. **Plăieși de Sus** – conscripția din 1760 confirmă existența bisericii. Biserica de demult a fost de lemn, urmată de cea de zid, ale cărei ruine se mai vedeau cu câteva decenii în urmă.
13. **Șoimușu Mare** – despre fosta biserică ortodoxă stă mărturie însemnarea de pe Apostolul tipărit la Blaj: „*Eu, popa Vasile de la Șoimușu, au dresu această carte la 1795.*”
13. **Tomești** – ruinele bisericii de zid, distrusă de tătari în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, dăinuie și astăzi pe dâmbul rămas în afara satului, în cimitir, unde majoritatea numelor de pe cruci sunt ale unor români maghiarizați.

credincioși trecuți cu forța la Biserica catolică.

7. **Biserica greco-catolică din Mihăileni.** A fost construită în 1937. După septembrie 1940, credincioșii români au fost forțați să treacă la romano-catolicism, fiind complet deznaționalizați, proces care a continuat și în anii Regiunii Autonome Maghiare. Din această cauză, în 1976, Episcopia ortodoxă de Alba Iulia, este nevoită să recurgă la un compromis, fiind de acord cu condiția pusă de autorități de demolare a bisericii rămasă astfel fără credincioși, pentru a aproba construirea bisericii ortodoxe din Bălan.
8. **Biserica greco-catolică din Merești.** A fost construită între 1938-1939, înlocuind pe cea veche. În decembrie 1940 a fost distrusă, preotul izgonit, iar credincioșii trecuți cu forța la romano-catolici și unitarieni. Astăzi se mai văd doar ruinele, martore a urgiei din anii Dictatului de la Viena.
9. **Capela ortodoxă din Mugeni,** construită în perioada interbelică, a fost distrusă după 1940.
10. **Biserica greco-catolică din Ocland.** A fost construită între anii 1937-1939. În septembrie 1940 a fost distrusă, iar preotul greco-catolic Augustin Popa izgonit. Din materialele bisericii dărâmate, noile autorități au construit un local și o sală de gimnastică.
11. **Biserica ortodoxă „Sf. Dimitrie”,** de lemn din **Poiana Veche** (comuna Tulgheș), construită în 1936, a fost distrusă prin ardere în anul 1943 „de mâini nelegiuite”.
12. **Capela greco-catolică din Satu Mare.** A fost amenajată într-o casă privată în anul 1937. După 1940, preotul Petru Suciu a fost

izgonit, iar credincioșii trecuți la cultele maghiare.

13. **Capela ortodoxă din Vlăhița.** A fost zidită și sfințită în 1937, cu hramul „*Sfinții Apostoli Petru și Pavel*”. În toamna anului 1940, împreună cu noua biserică aflată în construcție din anul 1939, a fost distrusă, preotul Emil D. Colceriu izgonit, iar credincioșii forțați să treacă la confesiunile maghiare. (În anul 1999, P.S. Ioan, cu sprijinul unor generoși sponsori, a cumpărat o casă în care s-a

amenajat capela-paraclis, cu hramul „Sfântul Mucenic Grigore, episcopul Armeniei.” După refuzul consilierilor locali, de a acorda autorizație de construcție pentru o nouă biserică ortodoxă, în final s-a reușit începerea unui nou locaș de cult ortodox).

14. **Capela ortodoxă din Zetea.** În anul 1937, pentru credincioșii ortodocși din parohie și din filiile Dealul, Târnovița și Brădești s-a construit o capelă ortodoxă, care a fost desființată în toamna anului 1940.

Anexăm hărțile celor două protopiate cuprinzând: bisericile existente (*planșa 1* – protopopiatul Sf. Gheorghe, *planșa 2* – protopopiatul Miercurea Ciu); bisericile dispărute și cele distruse în anii 1940-1944 (*planșa 3* – protopopiatul Sf. Gheorghe, *planșa 4* – protopopiatul Miercurea Ciuc)

Ioan Lăcătușu

Muzeograf Drd.,

Centrul Eclesastic de Documentare

„Mitropolit Nicolae Colan”

Sfântu Gheorghe, Str. Școlii, nr. 2

Tel. 067/313534

Violeta Pătrunjel

Muzeograf,

Centrul Eclesastic de Documentare

„Mitropolit Nicolae Colan”

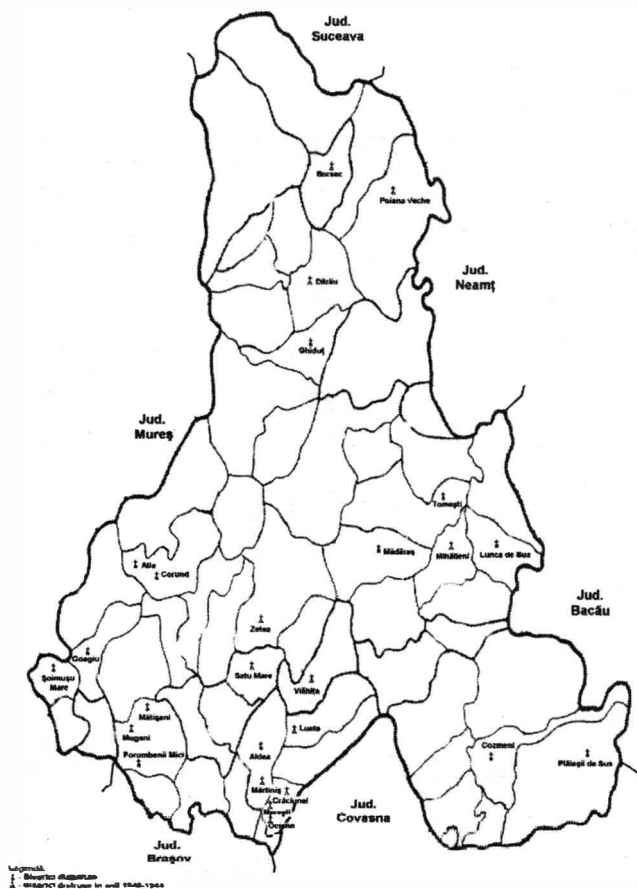
Sfântu Gheorghe, Str. Școlii, nr. 2

Tel. 067/313534

Planșa nr. 1

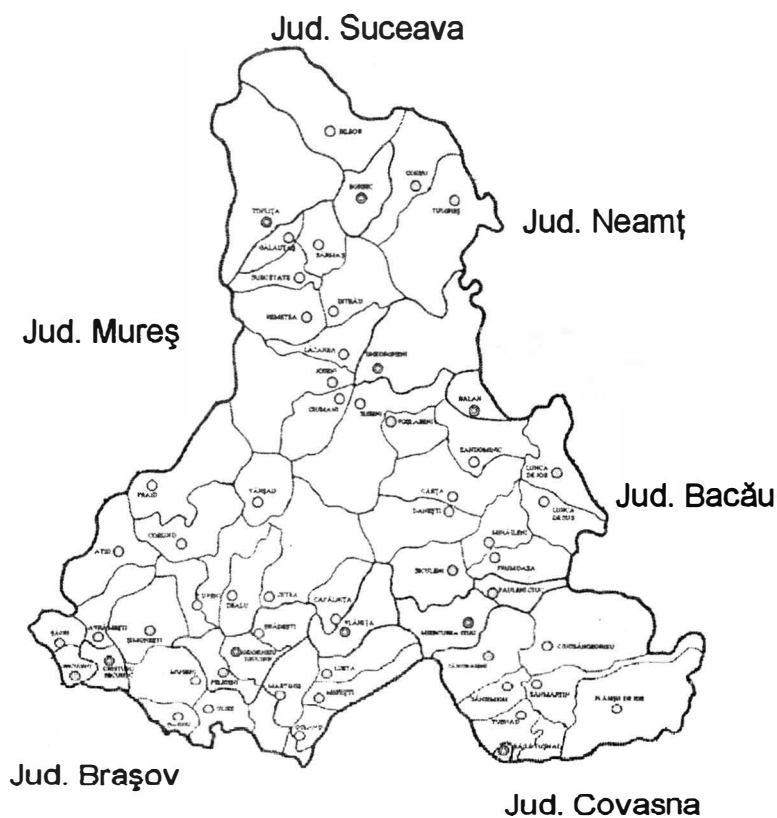
Plansa nr. 2

Plansa nr. 3

Plansa nr. 4

ETNOGRAFIE

FOLCLORUL MUZICAL INTEGRAT OBICEIURULOR TRADIȚIONALE DE PESTE AN (ȚARA BÂRSEI ȘI COVASNA)

1. Folclor și folcloriști

Situată în sud-estul Transilvaniei, Țara Bârsei se definește ca o vatră folclorică de veche tradiție. Dezvoltată pe fundalul trăsăturilor esențiale ale folclorului românesc, creația muzicală bârsană și-a conturat o seamă de trăsături stilistice proprii și se regăsesc atât în repertoriul vocal¹ cât și în repertoriul obiceiurilor tradiționale de peste an², în cele ale vieții de familie și în melodiile de joc³ etc.

Îndeosebi de la mijlocul secolului al XIX-lea, adică începând cu epoca lui George Barițiu și până astăzi, aceste trăsături au fost puse în lumină de numeroși cercetători, între care și muzicienii Constantin Brăiloiu, Tiberiu Alexandru, și Emilia Comișel, Vasile D. Nicolescu, Ioan Radu Nicola și alții.

George Barițiu, împreună cu frații Andrei și Iacob Mureșianu (ziaristul), Ștefan Emilian, Dimitrie Cioflec etc., a pus bazele unui puternic cerc de folcloriști brașoveni⁴. Aceste preocupări folclorice au fost evidențiate chiar anterior culegerilor lui Vasile Alecsandri⁵. Rezultatul lor s-a reflectat de timpuriu în creații ale genului cult printre care și dansurile de salon Călușarul și Romana, apreciate ca făcând parte dintr-un capitol din cele mai pasionate privind utilizarea surselor folclorice în plămădirea artei culte⁶.

Sporul cel mare în publicarea folclorului românesc, în general, revine foilor brașovene: „Foaie pentru minte, inimă și literatură”⁷, „Gazeta Transilvaniei”⁸, cu prelungire în revistele „Țara Bârsei”⁹, „Plaiuri săcelene”¹⁰ precum și în culegerile de folclor literar apărute în Editura Ciurcu din Brașov.¹¹ Către Șcheii Brașovului, pentru un sondaj pe urma cântecelor lui Anton Pann, se îndreaptă Constantin Brăiloiu, Tiberiu Alexandru și Emilia Comișel, iar Constantin Zamfir dezleagă felul cum s-a răspândit colinda *Pleacă Lina la fântână*.¹² Sabin Drăgoi întreprinde cercetări în câteva sate din Țara Bârsei și în alte câteva așezări marginase acesteia: Întorsura Buzăului, Vama Buzăului, Buzăul Ardelean, Belin, Mărcuș.¹³

Dar rezultatele cele mai notabile în acțiunea de culegere și studiere a folclorului muzical din așezările românești ale actualului județ

Covasna au fost obținute de profesorul clujean Ioan Radu Nicola (1913-1981). În câteva expediții de teren (3-5 august 1933; 28 ianuarie-6 februarie 1955 și 23-27 mai 1959), I.R. Nicola a înregistrat numai din subzona Brețcu – Covasna, peste 250 de piese din care a tipărit, în 1926, 26 de creații muzicale tradiționale (colinde, cântece de nuntă, balade, cântece propriu-zise, cântece diverse, cântece vocale de dans și melodii instrumentale de joc).¹⁴ În același spațiu de preocupări, I.R. Nicola a mai elaborat și un important studiu privind circulația baladei *Miorița* în subzona Brețcu – Covasna.¹⁵

Un alt grup de folcloriști profesioniști alcătuit din persoane cunoscute etnomuzicologiei noastre – Ilarion Cocișiu, Constantin Zamfir, Adriana Sachelarie și Lucilia Stănculescu – a luat în atenție două dintre satele covășnene și anume: Întorsura și Vama Buzăului; la data culegerii respective (30-31 martie 1949) s-au înregistrat și notat după auz un număr de 21 de piese muzicale folclorice.¹⁶

Sporadice și de scurtă durată, culegerile de folclor muzical întreprinse în Țara Bârsei și unele localități din județul Covasna nu au reușit încă să formuleze o privire de ansamblu asupra muzicii populare din această parte de sud-est a Transilvaniei.

2. Folclorul muzical și unele obiceiuri tradiționale de peste an

Diversitatea obiceiurilor de peste an întruchipează diversitatea îndeletnicirilor și preocuparea oamenilor de a găsi acele modalități rituale privind rodirea, înmulțirea și ocrotirea vegetației agricole și pastorale. Ca urmare a vechilor noastre îndeletniciri, repertoriul folcloric al acestui calendar se compune astăzi dintr-o bogată succesiune de producții artistice autohtone. Iarna sau primăvara, vara și toamna, cântecele și jocurile tradiționale, urările și strigăturile, momentele de teatru cu măști, împletesc o evidentă varietate de obiceiuri strămoșești. Colindatul maturilor și copiilor, zoritul, sorcova și plugușorul, vasilica, junii, drăgaica și borda, săntilia, împreunatul și răvășitul oilor constituie o suită de manifestări

tradiționale, caracterizate printr-o largă varietate de origine, mod de desfășurare, trăsături stilistice și compoziționale.

Ca manifestare etnică românească, colindatul a atras severe sancțiuni feudale. Astfel, considerându-se că obiceiul tineretului din satele bârsene de a colinda în ajunul Crăciunului cântând și mai având cu ei și o brezaie (*histrionen vulgo Turka*) s-a transformat într-o activitate inadecvată, magistratul din Brașov interzice colindatul, zoritul, șezătorile, iar dacă cineva nu ar respecta opreliștea, să fie arestat și pedepsit cu 25 de toiege dacă constituția corporală o permite, sau ca arest de 8 zile la apă și pâine...¹⁷ O situație asemănătoare este înregistrată și la anul 1837 când, de pildă, se ordonă birăului din Vlădeni ca, în viitor, să fie cu mare grijă ca tineretul din sat, pe lângă aspră pedeapsă, să nu mai îndrăznească la nici o sărbătoare să cânte și să cerșească bani, colaci și carne.¹⁸

Ca pretutindeni la români, colindatul este genul cel mai răspândit și mai reprezentativ pentru obiceiurile de iarnă.

Împânzind satele, în număr de 5-7 sau chiar de 20-25 de cetași, acești păstrători și continuatori ai tradiției folclorice românești colindă toate vârstele și profesile satului. Pe drum și ulițe, prin dosul grădinilor și prin porțile cunoscute de vecinii lor, colindătorii poposesc la fiecare gospodărie zicând una după obiceiul locului: familie tânără, cu feciori sau copii, fie la cererea gazdei. La Araci, județul Covasna după colindatul propriu-zis (*Vișlaeme veselește-te, Tu ești lumina cea sfântă, Sub cea poală de dumb-ravă, Cam după munți înalți, Coborât-a Dumnezeu* – toate având melodii frumoase care ne-au legănat sufletele noastre¹⁹, vătaful mare se adresează astfel gazdei: „Bună sara, bună sara, în seara de Crăciun jupâne găzdoaie, dăm laudă și mulțumită, că am ajuns și seara de astă-seară și sfântul anul nou și Sfântul Botez să-l ajungeți sănătoși”²⁰ iar după ce colindătorii își primeau darurile (un cozonac și o bucată de carne), „*crâșmarul*” cetei mulțumea celor din casă în următorii termeni: „Luați nume de bine, cinstit orsagul nostru, că s-arată jupânul gazdă și jupâneasa găzdoaie c-un stog de grâu, c-o mână de galbini, de unde dumnealor au luat și or golit și pe noi ne-or cinstit, Dumnezeu să le dea cu mia, cu suta, cu darul Sfinției Sale ca să crească și să izvorască, că de undă o luat să nu se mai cunoască”²¹ Mai interesantă ni s-a părut urarea de rămas bun, sub formă versificată, întâlnită în repertoriul *zoritorilor* din Vama Buzăului.²²

Ceata din Feldioara și Rotbav, împărțindu-se pe vecinătăți, jumătate dintre feciori cu *vătaful mare*, jumătate cu *vătaful mic*, însoțiți de câte un lăutar cu vioara, sau de un fluieraș, colindând astfel:

Nemerim la cest om bun
Flori da verde măr
Cest om bun că nu-s acasă
Că-i în codru la vânat.
După el cine-a mănât?
Merge unu dintre noi,
Dintre noi, dintre – amândoi.

Rachirie rasă, masă
Rămâi gazdă sănătoasă
Ca o garoafă frumoasă
Ca un fir de trandafir
Ca o albină din stupină
Noi vă zicem să trăiți,
La mulți ani și fericiți!²³

(pentru melodie vezi anexe, exemplul nr. 1)

Cu adresă către cel colindat, prin conținutul lor optimist colindele transmit o supremă bucurie. Prin comparații și metafore, cel colindat dobândește un statut de voinic-vânător, viteaz încercat în luptă cu leul, sau asemenea fetelor – grădină cu flori, a băcițelor bărbați etc.

Din punct de vedere muzical, colindele din Țara Bârsei și împrejurimile ei au o melodică silabică (și melismatică, în unele cazuri), cu ritm așezat (giusto-silabic), cu un contur pregnant și cu salturi melodice de cel mult o cvartă, cvintă sau sextă (anexa, ex.emplul nr. 2). Versurile de șase și opt silabe sunt grupate în mod liber. La multe dintre colindele respective, refrenul propriu-zis se constituie într-un element specific; multe dintre colinde fiind recunoscute, ca titlu, după refrenul ce le însoțește: *Întrebați, întrebați la boieri; Leagănă-se, clătinase; Măru-i cu florile dalbe; Daliană față dalbă* etc.

Strofa melodică a colindelor enumerate fiind constituită mai ales din două rânduri melodice cu refren (A ref. B ref.) sau din două rânduri melodice cu refrenul la sfârșit (AB ref.) etc.; modul de interpretare „în grup” sau „în două cete” (*antifonic*).

Culegerile de colinde efectuate la diferite perioade de timp demonstrează, cel puțin pentru Șcheii Brașovului, permanenta lor continuitate. Același colinde culese de Sterie Stinghe²⁴ în anul 1934, le va înregistra, în 1942, Constantin Brăiloiu și colaboratorii: *Sub poalele cerului; Sus în malul Jiului; Colo-n sus*

mai în sus; *Mult întreabă mari boieri; Între lin, între mălin; Doamne, cel peste de mare, și în plus la C. Brăiloiu, Pleacă Leana la fântână*.²⁵ Nu se regăsesc însă, între aceste colinde, titlurile: *Mai departe-n cea livadă; Acel fiu de-mpărat mare și Sub cereștile bolte*, notate de George Ucenescu (1828-1896) la sfârșitul secolului al XIX-lea.²⁶

De asemenea, Sabin V. Drăgoi menționează pentru câteva sate covășnene alte câteva colinde interesante, mai ales din punct de vedere ritmic: *Mese-ntinse sus îs puse; Sub cel deal de răsăritu; De când Domnul s-a născut* (în două variante); *Tu ești lumina cea sfântă; În orașul Vișlaem; Sus la poarta raiului; Vișlaeme, veselește-te și Sub cea poală de dumbravă*²⁷ (anexă, ex. nr. 3).

Colindele, în general, păstrează în „structura lor poetică forme vechi de creație, uneori sub aspectul unor vestigii inscripționale, pe lespezi de piatră ciuntite de vreme”.²⁸

*Plugușorul*²⁹ și *sorcova*, urăturile de fertilitate se întâlnesc în toată Țara Bârsei; în timp ce în Buzaie și Bran urătorii sunt la vârsta deplinei adolescențe sau a maturității, în celelalte subzone copiii le stăpânesc în întregime. Orațiile recitate cursiv, cu vocea ridicată, sunt întrerupte pe alocuri de pocnetul bicelor, al buhaiului³⁰ și al îndemnului de *Mânați, mări!*

La Voinești-Covasna prima urare se petrece, de pildă, în piața satului, momentul respectiv purtând denumirea de „*urătura nimănui*”. Din acest loc, cei 30-40 de urători plecau la colindat. „*Dacă treceam o casă* – remarcă un localnic, *ne chemau înapoi*”.³¹

Din aceeași grupă de obiceiuri ce se întâlnesc cu prilejul Anului Nou face parte și *Vasilica* (anexa, exemplul nr. 4). O astfel de urare (melodie și vers) a fost culeasă de I.R. Nicola în anul 1955, de la Silvia Șelaru-Boia din localitatea Zagon-Covasna³². De asemenea *capra* (sau „*clanța*” – Șcheii Brașovului) și ursul sunt deopotrivă prezente atât pe Buzaie cât și pe Țara Bârsei; originea acestor obiceiuri fiind raportată, ca proveniență, la ținuturile românești extracarpătice (Moldova, Buzău). Aceste aspecte privind circulația elementelor de folclor, de viață cotidiană, pot fi observate și datorită fenomenului demografic; în acest caz, noii veniți prin căsătorie vor aduce în noua lor vatră de adopție³³ piese de port tradițional, obiceiuri și practici rituale, sau își vor manifesta o anume preferință pentru o anumită muzică tradițională (cântece și jocuri, practică lăutărească).

În Țara Bârsei (Șcheii Brașovului) și satele săceclene, mai ales, a dăinuit în timp drama liturgică *Irozii*, în care se succed ca personaje: Irod,

regele iudeilor; Baltazar, Gașpar și Melchior, regi din Orient; îngerul; călugărul; talmăcitorul lui Irod; ciobanul, precum și doi soldați.

Culegerile de folclor muzical din secolului XIX (George Ucenescu)³⁴ și XX (Sterie Stinghe)³⁵ sau unele manuscrise muzicale în notatie psaltică (1876)³⁶, confirmă cu stăruință perpetuarea acestui obicei încadrat teatrului religios creștin.

Din notațiile muzicale, „*din materialul manuscris și din unele prezumții, această manifestare dramatică cu caracter popular se pare a fi cunoscută înainte de secolul al XIX-lea*”, de când o avem atestată în variantele folclorice. *Ideea a venit din Apus ori prin Bizanț, suprapunându-se peste obiceiul cu steaua, care l-a dat impuls și o natură atât de populară, necunoscută în alte părți*”.³⁸

3. Obiceiuri agrare cu elemente specifice ceremonialului de nuntă

Drăgaica

Prezentat mai întâi de Dimitrie Cantemir sub denumirea de *drăgaică*³⁹, acest obicei a fost mult răspândit în toate provinciile istorice românești.⁴⁰

Cu câteva zile înainte de 24 iunie (la sânzienă)⁴¹, perioada „*când dă grâul în copr*”, băiețele din Feldioara, adică copilele de 9-10 ani, de pe aceeași uliță, organizate în ceată, își aleg *dărdaica*⁴². Frumos îmbrăcate, ceata de băiete ieșea în curtea gazdei și, după ce o colindau, pornea în sat. „*Cântarea o ziceau toate băiețele, numai dărdaica sta așa smerită ca o mireasă*”⁴³. Pe aceeași melodie (anexa, exemplul nr. 5) se și juca, împreună cu dărdaica, făcându-se trei pași înainte și trei înapoi. În acest fel se umbla pe la toate casele oamenilor, fie ei români, germani sau maghiari, de dimineața până seara.

După terminarea cântecului, colindătoarele primeau de la gazdă, bani, covrigi, nuci, etc.

În versuri octosilabice, textul înfățișează, prin comparație și într-o nuanță de veselie, intensă activitate a dărdaicei:

Taci dărdaică nu mai plânge
Hai, la, la, la, la
 Că pe tine tot te-om duce
 Unde boii nu te-o mpunge;
 Nici tu lapte nu-i mânca
 Să te doaie inima.
 Vai săraca dărdaica
 Cum o dor picioarele

C-a călcat ogoarele;
Cum o dor și mânele
C-a frământat moldele,
Moldele cu chitele.⁴⁴

Contaminarea poeziei obiceiurilor de familie cu unele obiceiuri de peste an devine și în acest caz un posibil model privind vehicularea, dintr-un gen în altul, a producțiilor artistice tradiționale autohtone.

Borda sau boarda

Termanul de *bordă* sau *boardă* înseamnă, în înțelegerea localnicilor (din Feldioara, jud. Brașov) *coroană, coroniță* sau *cunună*.⁴⁵ Obiceiul studiat de noi nu este altceva decât străvechea manifestare tradițională desfășurată la terminarea secerișului; obiceiul se întâlnește atât în satele din Bistrița Năsăud, cu denumirea de *cunună*⁴⁶, sau *Dealul Mohului*, în Țara Oltului⁴⁷, precum și *Buzduganul*, în Mărginimea Sibiului⁴⁸.

La Feldioara, obiceiul avea loc în aceeași zi în care un gospodar al satului organiza clacă pentru secerat. Despre acest aspect al muncii de întraajutorare se știe de pildă că „*ajutorul reciproc, pe care țăranii noștri și-l dădeau la șezători și clăci era de origine străveche, probabil din timpul orânduirii gentile. El nu trebuie confundat cu claca în folosul boierului sau pus în legătură cu prestația feudală*”.⁴⁹

În desfășurarea obiceiului *borda* se desprind următoarele momente organizatorice: a) făcutul *bordei* și alegerea fetei sau femeii ce va purta această *cunună*; b) drumul ceremonial, începând cu locul de muncă al secerătorilor până la casa gospodarului, organizator de clacă și c) ospățul de la gazdă, organizat pentru persoanele care au luat parte la ziua de muncă la secerat.

Când se gătea fata sau femeia cu *borda*, celelalte participante secerătoare ziceau că „*fac o mireasă*”, pentru care alegeau dintre feciorii participanți la clacă și un mire. Feciorul („*mirele*”) îndeplinea, în principal, așezarea *bordei* pe capul „*miresei*”. În felul acesta, *borda*, urmată de alaiul participant în acea zi de clacă, pornea către sat chiuint și strigând ca după mireasă sau „*de uliță*”. Pe parcursul drumului, ca și la trecerea pe la porțile gospodarilor, *borda* era stropită cu apă. La intrarea în curtea, gazdei alaiul cânta „*Hora Unirii*” și desfășura un joc cu pași obișnuiți. După acest

moment urma masa. Pentru început, mesenii serveau rachiu, după care ciorbă de fasole, ardei umpluți, papară și bulz.

Obiceiul *bordei* avea loc – în trecut – la toate gazdele care organizau o zi de secerat⁵⁰ cu lucrători.

Borda, așa cum am descris-o, rămânea la gazdă. Peste an, spicele din bordă se foloseau la confecționarea *vrâstei*, purtată de feciori la căciulă sau pălărie, sau ca boabe de grâu pentru păsări, ca să fie ouătoare⁵¹.

La data investigațiilor noastre nu am întrezărit posibilitatea reconstituirii vreunei melodii sau a unor versuri referitoare la ceremonialul amintit. Asemănarea însă dintre momentele principale ale desfășurării *bordei* cu unele momente din ceremonialul de nuntă, dintre care amintim: *alegerea miresei și a mirelui; gătitul bordei; stropitul cu apă; masa de la gazdă; jocul și chiuitul, „ne oferă posibilitatea să presupunem că în ritualul nupțial se includeau practici din ceremonialul agrar, având ca element comun ideea de fecunditate*”.⁵²

Concluzii:

1. Stadiul acțiunii de culegere și de cercetare a folclorului muzical din Țara Bârsei și Covasna, deși aflat încă într-o etapă medie de valorificare, pune în lumină existența încă vie a unor obiceiuri tradiționale precum și legătura acestora cu repertoriul de cântece vocale și instrumentale(rituale) ce le însoțesc.

2. În totalitatea lui, folclorul obiceiurilor de peste an (*Colindatul maturilor și copiilor; zoritul; sorcova și plugușorul; vasilica; teatrul religios irozii; apoi junii; dârdaica și borda; sântilia; împreunatul și răvășitul oilor*) se constituie într-o suită de manifestări tradiționale, caracterizate printr-o varietate de origine, mod de desfășurare, trăsături stilistice și compoziționale ce țin, în configurația lor intimă, de specificul culturii artistice populare din Transilvania de Sud și a legăturilor acesteia cu marile zone limitrofe românești: Moldova și Țara Românească.

3. Cercetările de viitor, în echipă, vor aduce după părerea noastră, noi lămuriri asupra felului în care acest tezaur autohton a determinat un specific etnic și un limbaj muzical românesc inconfundabil.

Note

1. GH. CIOBANU, *Straturi în muzica populară românească, în Studii de etnomuzicologie și bizantinologie*, vol. III, București, Editura Muzicală, 1992, p. 14-22.
2. IL. COCIȘIU, *Despre dialectul muzical ardelean*, în Anuarul Arhivei de Folclor, vol VII-XVI, Cluj-Napoca, Editura Academiei Române, 1933, p. 37-140.
3. EMANUELA BALACI și A. BUȘAN, *Jocuri din Transilvania de Sud. Monografie coregrafică*, Brașov, Casa Creației Populare a județului Brașov; C. Georgescu, Contribuție la studiul forme libere, în „Revista de Etnografie și Folclor”, București, nr. 4, 1968, p.339-347.
4. GH. PAVELESCU, *Studii și cercetări de folclor*, București, Editura Minerva, 1971, p. 53-69.
5. I. MUȘLEA, *Interes pentru folclorul românesc din Ardeal, înaintea apariției baladelor lui Alecsandri*, în „Transilvania”, Sibiu, nr.57, 1926, p. 555; A. POPESCU, *Influența lui Vasile Alecsandri asupra mișcării folcloristice din Ardeal și Banat*, în Studii de folclor și artă populară, București, Editura Minerva, 1970, p.11-38.
6. T. BREDICEANU, *Romana și istoricul acestui dans*, în „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, nr. 30, 4 mai 1941, p. 3; O. BÂRLEA, *Istoria folcloristicii românești*, București, Editura Enciclopedică Română, 1974, p. 61; Idem, *Eseu despre dansul popular românesc*, București, Editura Cartea Românească, 1982; EMILIA COMIȘEL, VASILICA CICA, *Romana – primul dans românesc de salon*, în Studii de muzicologie, vol. XVII, București, Editura Muzicală, 1983, p. 273-284 și anexa, p.285-296.
7. G. EM. MARICA, *Foaie pentru minte, inimă și literatură. Bibliografie analitică, cu un studiu monografic*, București, Editura pentru Literatură, 1969.
8. SILVIA POPA, C. CATRINA, *Folclorul în Gazeta Transilvaniei*, Brașov, Biblioteca județeană, 1978.
9. Revista „Țara Bârsei” (mai 1929-decembrie 1938) a apărut la Brașov, sub redacția profesorului Axente Baciș și cu sprijinul Asociațiunii Astra. Dintre articolele cu conținut etnofolcloric menționăm: VALERIU L. BOLOGA, *Musicescu, Dima și muzica populară*, nr.1, 1929, p.53-60; I. Mușlea, *Brașovul în poezia populară*, nr.2, 1931, p. 125-134; I.I. IONICĂ, *O nuntă în hotarul brănean pe la 1850. Dora D. Istria*, nr.1, 1933, p. 33-48.
10. „Viața săceleană”, cu dată de apariție 1 ianuarie 1930 și continuată sub titlul „Plaiuri săcelene”, până în anul 1940 (anul VII).
11. E. MICU, *Semnificația expoziției Ciurcu*, în „Drum Nou”, Brașov, nr. 7424, 15 noiembrie 1960, p.2.
12. CONSTANTIN ZAMFIR, *Cum s-a răspândit colinda Pleacă Lina la fântână în ținutul Brașovului*, în Revista de Etnografie și Folclor, București, nr.6, 1973, p.477-488.
13. S.V. DRĂGOI, *303 colinde cu text și melodie*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, S.A., 1931, p. 250-255 (ex. 281-289).
14. *Câte doruri sunt pe lume. Culegere de folclor muzical din sud-estul Transilvaniei*. Ediție alcătuită și îngrijită de VIOREL GANEA și MIHAI WEBER, Brașov, Casa Creației Populare a județului Brașov, 1969, p. 11-19; 29-31; 55-57; 89; 105-106; 149-153; 275; 295-299.
15. I.R. NICOLA, *Miorița în secuime*, în Lucrări de Muzicologie, vol.10-11, Cluj-Napoca, Conservatorul de muzică Gh. Dima, 1979, p.221-243.
16. FELICIA DICULESCU, *Folclor muzical din Depresiunea Întorsura Buzăului. Materiale din Arhiva Institutului de Etnografie și Folclor Constantin Brăiloiu*, în Angustia, 3, Sfântu Gheorghe, 1998, p.223-270; Pentru alte culegeri de folclor de acest gen, efectuate în ultimii ani ai secolului XX, vezi la C. CATRINA, *Însemnări pe marginea unor culegeri de folclor muzical din județul Covasna*, în Angustia, 3, 1998, p. 271-274.
17. C.C.MUȘLEA, *Ceva despre Zărnești, bisericile și preoții satului*, în Țara Bârsei, Brașov, nr.3, 1935, p. 328-352.
18. C.C. MUȘLEA, *Acum o sută de ani*, în „Prometeu”, Brașov, nr.11-12, 1937, p.23-24.
19. G.G. RAFIROIU, Araci, Salonta, Tipografia Gaal și Co., 1938, p. 35; I. LACATUȘU, *Note etnografice și folclorice ale episcopului Veniamin Nistor privind localitatea Araci*, în Angustia, 2, Sfântu Gheorghe, 1997, p.367-381; Idem, vol. 3, p. 301-314.
20. G.G. RAFIROIU, *op. cit.*, p. 35.
21. Idem, *ibidem*.
22. Fișă de teren (29 IX 1969): Vama Buzăului; inform. Vasile Buzea, 60 ani și Alexe Drăghici, 67 ani (Colecția C.Catrina).
23. Fișă de teren (16 X 1966): Feldioara, jud. Brașov; inform. Achim Mercheșan, 84 ani, (Colecția C. Catrina). Din punct de vedere al textelor, colindele sunt presărate cu cuvinte de mult ieșite din uz, ce stau alături de forme lexicale vădind o mare mobilitate și vitalitate a limbii. Limba colindelor, ca și limba din folclor în general, ne oferă prilejul de a aprecia întinderea limbii române, multitudinea și forța mijloacelor de expresie (*La porțile soarelui. Antologia colindelor laice*. Ediție îngrijită și prefată de Monica Brătulescu, București, Editura pentru Literatură, 1964, p.210-214).
24. *Colinde, cântece de stea și cântecele irozilor, culese de al români din Scheii Brașovului de Dr. Sterie Stinghe*, profesor, Brașov, 1934 (Lucrare multiplicată la piatră).
25. C. ZAMFIR, *art. cit.*, p.477-488.
26. V. D. NICOLESCU, *Manuscrisul Ucenescu. Cânturi*, București, Editura Muzicală, 1979, p. 153, (ex. 43); 160 (ex.50).
27. Vezi, nota 13. În alte localități din Țara Bârsei, *ceata* se cunoaște și sub numele de *companie* (Zărnești; *bărbarii*, adică *însurații* (Măieruș) sau *zoritorii* – *penașii* (Hărman).
28. I. C. CHITIMIA, *Transilvania în coordoatele sale istorico-folclorice*, în Revista de Istorie și Teorie literară, București, Nr. 4, 1968, p. 528.
29. D. POP, *Plugușorul – sinteză folclorică românească*. În Studii și Comunicări, vol. IV, Sibiu, AFE, 1982, p. 145-168; V. ADĂSCĂLITEI, *Istoria unui obicei: plugușorul*, Iași, Editura Junimea, 1987.
30. Despre originea și semnificația unor instrumente idiofone (clopotul, clopoțelul, talanga) sau membranofone (buhaiul) și legătura lor cu obiceiul *Plugușorului*, vezi la D. Pop, *st. cit.*, p. 165-166 și V. Adăscăliței, *op. cit.*, p. 39-42.
31. În trecut, la Voinești, colindătorii mai aveau, fiecare, și câte o zbărnaitoare, pocnitoare, clopote; câte 10 buhaie (Voinești-Covasna , 14 XII 1967).
32. Vezi nota 14, p.17.
33. M. POP, *Cercetarea folclorică din Voinești*, în Aluta, vol. I, Sfântu Gheorghe, 1970, p. 267-273.
34. V. D. Nicolescu, *op.cit.*, p.171, ex. 62, 63; p. 172, ex. 64, 65 și p. 173, ex. 66.
35. Vezi, nota 24, p.14-17.
36. Colecția Gh. Conțu-Brașov. Componere de teatru cu Irozii (1876).
37. Emilia Comișel menționează că Irozii, ca teatru religios de origine cultă, este atestat încă din veacul al XVI-lea (*Folclor muzical*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1967, p.199).
38. GII. VRABIE, *Teatrul popular românesc*, în Studii și Cercetări de Istorie Literară și Folclor, București, nr.3-

- 4, 1957, p.530. În cercetarea teatrului folcloric desprindem, în modul cel mai elocvent, o bogăție de motive tematice care își află izvorul în raporturi de muncă, în reprezentări legate de ciclul natural, de comportament social. Este sedimentat aici, în modele de o respectabilă vârstă, un întreg limbaj, ceremonia tinzând spre armonia unui sincretism. Oarecum pe profilul jocurilor teatrale se desfășoară și astăzi în localitățile Măeruș, Feldioara, la sașii din Hălchiu, Prejmer, Sânpetru, unele forme de teatru improvizat. Spectacolul cu măști – cu variantele întâlnite de noi: *turca, bårdăhoazele, ursul, camavalul sătesc*, sau *roata carnavalului, glogoazele* (Cristian), jocul copiilor mascați ce înconjoară *Focul lui Sumedru* (Moeciu-Cheia), este astăzi receptat la un grad mai mare de interes, chiar față de cântecul și jocul popular (N. Nadin și C. Catrina, *Actualitatea teatrului folcloric*, în „Astra”, Brașov, nr.3, 1969, p. 8). Din convorbirile avute cu unii informatori aparținând localităților Barcani-Întorsura Buzăului, am reținut că „*Și la noi s-au făcut măști, dar se speria lumea – în special copiii – și așa s-a renunțat*” (Fișă de teren din 31.XI.1966), Barcani, jud. Covasna; inform. Elisabeta Goșman, 68 ani; Gheorghe Bocârnea, 81 ani și Ioniță Purcel, 85 ani (Colecția C. Catrina).
39. EMILIA COMIȘEL, *Obiceiuri și genuri folclorice atestat de Dimitrie Cantemir și actualitatea lor*, în *Muzica*, București, nr. 9, 1973, p. 30-38.
40. T. HERSENI, *Unități sociale*, București, 1944, p. 11.
41. Fișă de teren (17.IX.1967): Feldioara, jud. Brașov; inform. Maria Mercheșan, 62 ani (Colecția C. Catrina). Dintr-o succintă descriere, semnată de inv. Nicolae Pană din Săcele, aflăm că la *Sânziene* sau *drăgaică* (Sf. Ioan de vară, 24 iunie), „*e un obicei al fetelor, ca în această zi de dimineață să strângă flori, cu cari se gâtesc (împodobesc) pe cap și umblă prin sat și joacă prin curțile oamenilor; la urmă ele primesc de la stăpânul casei cinstite în bani. Uneia dintre fete i se dă numele de Drăgaică. E credința că așa a lăsat Dumnezeu*” (Izvoarașul, Bistrița-Mehedinți, nr.6, 1936, p.239).
42. Fișă de teren (17.IX.1967): Feldioara, jud. Brașov; inform. Rafira Mailat, 65 ani; Achim Mercheșan, 84 ani (Colecția C. Catrina).
43. Fișă de teren (17.IX.1967): Feldioara, jud. Brașov; inform. Maria Mercheșan, 62 ani (Colecția C. Catrina). Cu prilejul unei alte convorbiri, Achim Mercheșan, 84 ani, a făcut și următoarea subliniere: „*Până umblă ca o dârdaică nu mori !*” (16.X.1966).
44. Vezi nota 42.
45. C. CATRINA, *Borda, dârdaică și mulțămăita – trei obiceiuri agrare din Feldioara (Țara Bârsei)*, în *Cumidava*, vol. II, Brașov, 1968, p. 335-340.
46. IL. COCIȘIU, *Cântece de seceriș*, în *Studii și Comunicări*, vol. IV, Sibiu, AEF, 1982, p. 21-79; ELISABETA MOLDOVEANU-NESTOR, *Cununa – sârbătoarea secerișului din ținutul Năsăud*, în *REF*, București, nr. 6, 1964, p. 615-634; Idem, nr.1, 1965, p. 43-79.
47. C. BRAILOIU, *Dealul Mohului, cântec ritual la claca secerișului, când se face Buzduganul*, în *Sociologie Românească*, București, nr. 1, 1936, p. 10; I.I. IONICA, *Dealul Mohului. Ceremonie agrară a cununii în Țara Olului*, București, Editura Minerva, 1966. Ediție îngrijită, studiu introductiv, bibliografia scrierilor autorului și indici de Constantin Mohanu; T. PAMFILE, *Agricultura la români*, București, 1913, p. 137.
48. C. STOIA, *Buzduganul sau obiceiul de seceriș, Mohu - Sibiu*, în „*Hunedoara noastră*”, Hunedoara, nr. 2, 1943-1944, p. 3-5.
49. H. MIHAESCU, *Cântecul de muncă la greci și romani*, în *Studii și Cercetări de Istorie Literară și Folclor*, București, nr. 3, 1945, p. 63-73.
50. Despre acest obicei se mai vorbește, doar ca amintire, și în localitățile: Stupinii Brașovului; Cristian (jud. Brașov) unde se spunea despre cunună că „*vine cu gata*”; Araci, jud. Covasna).
51. Fișă de teren (16.X.1966 și 17.IX.1967): Feldioara, jud. Brașov, inform. Achim Mercheșan, 85 ani (Colecția C. Catrina).
52. ELISABETA MOLDOVEANU-NESTOR, *stud. cit.*, p. 63; *Elemente arhaice comune în ceremonialul nunții și obiceiul agrar Cununa secerișului din Transilvania*, în *Samus*, vol. I (1976-1977), Dej, 1978, p. 150-157; D. POP, *Între obiceiurile calendaristice și cele legate de vârsta omului*, în *Studii și Comunicări*, vol. IV, Sibiu, AFE, 1982, p. 11-18.

Abstract

The musical folklore of year's customs from Țara Bârsei and Covasna

The stage reached by the collection and research of the musical folklore from Țara Bârsei and Covasna, presented in the first part of the study, emphasizes the still intense existence of some customs, as well as their connection with the repertoire of vocal and instrumental songs which accompany them.

As a whole, the folklore of year's customs (adults and children caroling, "zoritul", "sorcova" "plugosorul", "vasilica", "junii", "dârdaică" and "borda, etc.), consists of a series of traditional events, characterised by various origins, methods of display, stylistic and compositional patterns which belong, in their inner structure, to the specific features of the folk art culture from Southern Transylvania and to its connection with the great Romanian bordering areas: Moldova and Țara Românească.

The future team researches will help explain the way the aboriginal fund, part of the national heritage, determined a specific ethnical character and an unmistakable Romanian musical language.

Constantin Catrina
Conf. Univ. Dr., Universitatea „Transilvania”
Brașov, B-dul Eroilor, nr. 28
Tel.: 068/132570 (domiciliu)

CIVILIZAȚIA TEHNICĂ TRADIȚIONALĂ ȘI CONTINUITATE ETNOCULTURALĂ ÎN ZONA TOPLIȚA

Pornind de la ideea afirmată de Simion Mehedinți în lucrarea sa „*Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca și uneltele sale*”, potrivit căreia, „*acela care vrea să-și dea seama științific despre elementele civilizației unui popor și să cerce a-l caracteriza ca o variantă a omenirii, trebuie să culeagă cu cea mai mare îngrijire toate uneltele muncii sale și anume, în exemplare autentice care să poarte semnul muncii*” – investigația noastră a căutat să surprindă unele aspecte ce pot ilustra, pe de o parte, continuitatea civilizației tehnice, iar pe de altă parte, continuitatea etnică în zona Toplița a Mureșului Superior.

Cercetarea etnografică am încercat să o orientăm în direcția descifrării, descoperirii diversității tematice și tipologice a instrumentului tehnic tradițional precum și a instalațiilor tehnice tradiționale, deoarece forța progresului tehnic devine elocventă în definirea propriei noastre culturi într-un spațiu interetnic, de care ne ocupăm. Interesul nostru este cu atât mai mare cu cât dorim să aducem și să oferim noi argumente în demonstrarea vechimii civilizației autohtone românești pe acest teritoriu, precum și continuitatea de viață și creație a românilor de-a lungul vremii, într-o zonă de conviețuire cu etnia maghiară.

Cercetările sporadice de până acum referitoare la zona Toplița, nu au reușit să definească prea clar specificul etno-cultural al acesteia. Acestea, completate de investigațiile noastre, au reușit să surprindă interdependența sistemelor ocupaționale, unitatea etnodemografică și interferența materială și spirituală dintre regiunile învecinate – care toate, reușesc să surprindă aspecte privind specificul zonei, cât și includerea lor în ansamblul civilizației populare românești.

O cunoaștere cât mai amănunțită a evoluției și specificului (particularităților etnice) civilizației tehnice reprezintă cel dintâi demers științific, atât în științele istorice, cât și în cele etnologice, pentru înțelegerea și explicarea obiectivă a istoriei oricărui popor pentru o cât mai justă caracterizare etno-culturală a sa².

Tot Simion Mehedinți afirma că „*numai când urmărim unealta în legătură cu toate împrejurările muncii, putem ghici geneza și semnificația ideilor relative la tehnica, arta și cugetarea unui popor, și numai pe calea aceasta putem ajunge la dreapta lui caracterizare*”³.

Dacă am încerca să definim instalațiile, acestea reprezintă acele ansambluri tehnico-construcitive și funcționale având o dispunere fixă în cadrul spațiului de producție, care încorporează unealta clasică, fiind capabile, sub acțiunea unor surse de energie diferite, să modifice și amplifice impulsul inițial, să vehiculeze sau să transforme materialele modificându-le poziția, forma sau structura, în cadrul unor procese mecanice, fizice sau chimice⁴.

Încercăm, în cele ce urmează, o prezentare a celor mai importante instalații tradiționale de pe teritoriul zonei Toplița, urmând clasificarea ce a stat și la baza elaborării chestionarului pentru *Atlasul etnografic al României*, după următoarele principii ordonatoare: materia primă, procesele de prelucrare și procedeele tehnice, iar criteriile structurării seriilor tipologice instrumentale au fost sistemele energetice, principiile mecanice de acționare, sistemele de transmisie, particularitățile morfologice și funcționale, tehnicile și materialele de transmisie. De asemenea, am început fiecare serie de instalații cu categoriile de unelte simple, care nu sunt instalații propriuzise, dar stau la baza principiului istorico-evolutiv, energetic și tehnico-constructiv al clasificării.

Instalații tehnice

1. Instalații pentru prelucrat materiale agro-alimentare

1. Instalații pentru obținut semințe cerealiere

1.1. Prin batere:

- cu mașul și coșul
- cu îmblăcitul

1.2. Prin zdrobire cu batoza

1.3. Prin vânturare și cernere:

- cu lopata, sita de mână
- ciurul cu trepid

2. Instalații de zdrobit semințe prin batere (piue)

2.1. Acționate de om:

- 2.1.1. De mână cu:
 - pisălog de mână, simplu
 - pisălog cu mânere
3. Instalații pentru zdrobit fructele prin batere
 - 3.1. Piuă de lemn cu pisălog
 - 3.2. Piuă de lemn cu grătar perforat și pilug-piston
4. Instalații pentru prelucrat semințele, fructele prin stoarcere
 - 4.1. Prin presare pe principiul pârgheii:
 - prin apăsare directă
 - prin fixarea unei greutatei
5. Instalații pentru prelucrat lactatele prin presare (crinte)
 - 5.1. Prin presare directă
6. Instalații pentru prelucrat lactatele prin batere
 - 6.1. Prin batere lineară (verticală) în putinei
7. Instalații pentru zdrobit semințele cerealiere prin măcinare
 - 7.1. Rășnițe
 - a) după construcție:
 - simple
 - cu ax distanțier și pârpărită
 - b) după sistemul de acționare:
 - simple, acționate direct cu mâna
 - cu mâner fixat excentric pe fața superioară a pietrei alergătoare
 - cu pârghie (dublă) fixată excentric pe piatră
 - c) după materialul din care sunt confecționate:
 - din piatră
 - 7.2. Mori de apă
 - 7.2.1. Mori de apă cu angrenaj de transmisie și roată verticală
 - 7.2.1.1. După sistemul de admisie:
 - cu jgheab monoxil
 - cu jgheab din scânduri
 - 7.2.1.2. După tipul roții și sistemul admisie:
 - cu roată cu aripi de curent și admisie inferioară, simplă (cu un colac)
 - 7.2.1.3. După numărul instalațiilor:
 - cu o singură instalație
 - 7.2.1.4. După tipul transmisiei:
 - cu transmisie simplă într-o treaptă
 - 7.2.1.5. După dotările auxiliare:
 - fără site
 - 7.2.1.6. După dispunerea morii:
 - pe sol

- 7.2.2. Mori cu curea de transmisie
 - 7.2.2.1. După tipul roții:
 - cu roată verticală
 - 7.2.2.2. După tipul transmisiei:
 - simplă, într-o treaptă
 - dublă, în două trepte
 - 7.2.2.3. După numărul instalațiilor:
 - cu o instalație
 - 7.2.2.4. După gradul de perfecționare:
 - fără site
 - cu site

II. Instalații pentru prelucrat textile

1. Instalații pentru zdrobit (frânt) și curățat cânepa (frângătoare, melițe)
 - 1.1. Acționate manual
 - 1.1.1. Prin batere cu maiul
 - 1.1.2. Prin apăsare, pe principiul pârgheii (frângătoare, melițe)
 - 1.1.2.1. a) Simple:
 - cu o pârghie (limbă)
 - cu două sau trei limbi
 - b) Duble:
 - cu două limbi paralele acționate simultan (foarte rare)
 - 1.1.2.2. Frângătoare cu meliță
2. Instalații pentru scărmanat (curățat și răsfirat) firele textile (piepteni, darace)
 - 2.1. Prin pieptănare
 - 2.1.1. Acționate manual
 - 2.1.1.1. Prin mișcare lineară:
 - piepteni cu cuie mari
 - pieptănuși
 - 2.1.1.2. Prin mișcare pendulatorie:
 - daracul „lup”
 - 2.2. Acționate hidraulic prin batere (părul de capră)
3. Instalații pentru filat și tors (fuse, furci, roți de tors)
 - 3.1. Acționate manual
 - 3.1.1. Fusul și druga
 - 3.1.2. Roata de tors cu pedală
 - 3.1.3. Roata de tors cu manivelă
 - 3.1.4. Roata de tors părul de capră
4. Instalații pentru depănat (înfășurat-desfășurat) firele (vârtelnițe, sucale, roți de depănat)
 - 4.1. Vârtelnițe
 - 4.1.1. Simple
 - 4.1.1.1. Cu brațe orizontale și cuie verticale
 - 4.1.1.2. Cu distanța fixă
 - 4.1.1.3. Cu distanța reglabilă

- 4.1.1.4. Cu cuie simple (uneori, fuse)
 - 4.1.1.5. Cu cuie crestate
 - 4.1.2. Cu raze verticale
 - 4.1.2.1. Cu patru brațe
 - 4.1.2.2. Cu mai multa brațe
 - 4.1.3. Cu brațe orizontale
 - 4.2. Sucale
 - 4.2.1. Acționate manual prin impuls
 - 4.2.2. Cu manivelă
 - 4.3. Roți de depănat (cu cureaua de transmisie)
 - 4.3.1. Orizontale, cu manivelă
 - 4.3.2. Verticale, cu bielă-manivelă
 5. Instalații pentru urzit (întins și grupat) firele
 - 5.1. Urzitoare
 - 5.1.1. Cuie fixate pe o construcție
 - 5.1.2. Urzoiul vertical
 - 5.1.2.1. Cu raze simple (drepte)
 - 5.1.2.2. Cu raze crestate
 - 5.1.2.3. Cu raze perforate și cuie din lemn
 - 5.1.2.4. Cu patru raze
 - 5.1.2.5. Cu șase raze
 6. Instalații pentru țesut
 - 6.1. Războaiele verticale
 - 6.2. Războaiele orizontale
 - 6.2.1. Cu spetează
 - 6.2.1.1. Cu două suluri
 - 6.2.1.2. Cu trei suluri
 - 6.2.1.3. Cu patru suluri
 7. Instalații pentru spălat și îndesit țesăturile din lână (vâltori)
 - 7.1. Cu vârtej orizontal și admisie prin jgheab
 - 7.2. Cu vârtej vertical și admisie prin tub (butoi)
 8. Instalații pentru bătut (îngroșat) țesăturile din lână (piue)
 - 8.1. Acționate manual
 - 8.1.1. Scaunul de piuat și maiul
 - 8.2. Acționate hidraulic
 - 8.2.1. Cu ciocane orizontale (maie) și mișcare pendulatoare
 - 8.2.2. Cu ciocane verticale, acționate prin cădere (pisălogi)
- III. Instalații pentru prelucrat lemnul**
1. Instalații pentru găurit (sfredele) lemnul
 - 1.1. Sfredel simplu
 - 1.2. Sfredel cu arbore cotit (coarbă)
 2. Instalații pentru strunjit lemnul
 - 2.1. Pe principiul mișcării circular-continue
 - 2.1.1. Acționate manual, printr-o manivelă
- și cureaua de transmisie
 - 2.1.2. Acționate cu piciorul, cu bilă-manivelă și cureaua de transmisie
 - 2.2. Pe principiul mișcării circular-alternative
 - 2.2.1. Acționate manual
 - 2.2.2. Acționate cu piciorul
3. Instalații pentru tăiat lemnul (fierăstraie, joagăre)
 - 3.1. Acționate manual
 - 3.1.1. Pentru o persoană
 - 3.1.1.1. Simplu
 - 3.1.1.2. Cu arc și punte
 - 3.1.2. Pentru două persoane
 - 3.1.2.1. Acționat orizontal, simplu
 - 3.1.2.2. Acționat în plan vertical, simplu
 - 3.2. Acționate hidraulic
 - 3.2.1. Cu împingerea manuală a saniei
 - 3.2.2. Cu sania acționată hidraulic
 - 3.2.3. Cu o singură lamă (pânză)
 - 3.2.4. Cu două sau mai multe pânze (gater)
 4. Instalații utilizate în diferite meșteșuguri de prelucrare a lemnului
 - 4.1. Pentru confecționarea șitei, șindrilei
 - 4.1.1. Scaunul pentru tras șita, șindrila
 - 4.2. Pentru confecționarea roților de car
 - 4.2.1. Scaunul de rotărit, pentru fixat spițele, cu cuie de lemn sau de fier
 - 4.2.2. Scaunul pentru curbat obezile
 - 4.3. Pentru confecționarea produselor de tâmplărie
 - 4.3.1. Șurubul menghină
 - 4.3.2. Tejgheaua de tâmplar
 - 4.3.3. Scaunul rindea
- IV. Instalații pentru prelucrat piatra de var prin ardere, pentru obținerea varului (cuptoare de var)**
1. În raport cu solul
 - 1.1. Îngropate
 - 1.2. De suprafață
 2. În raport cu amenajarea vetrei
 - 2.1. Cu vatră simplă
 - 2.2. Cu prag marginal
 3. În raport cu amenajarea gurii de foc
 - 3.1. Cu gura simplă
 - 3.2. Cu gura divizată
 - 3.3. Cu gura acoperită
 - 3.4. Cu gura liberă
 4. În raport cu profilul instalațiilor
 - 4.1. Tronconice
 - 4.2. Cilindrice

V. Instalații pentru prelucrat metale

1. Prin încălzire, cu suflare de aer (foiuri)
 - 1.1. Acționate manual
 - 1.1.1. Foiuri mici, cu mânăre
 - 1.1.2. Foiuri mari, cu pârghie
 - 1.2. Acționate prin călcarea cu piciorul
 - 1.2.1. Foiuri cu pedală
2. Prin baterie (ciocane)
 - 2.1. Acționate manual
 - 2.1.1. Ciocane, baroase
3. Prin ascuțire

3.1. Acționate manual

- 3.1.1. Cute
- 3.1.2. Tocilă cu manivelă
 - 3.1.2.1. Cu manivelă fixă sau mobilă
 - 3.1.2.2. Cu manivelă și curea de transmisie
- 3.2. Acționate prin călcare cu piciorul
 - 3.2.1. Cu pedală și bielă-manivelă

IV. Alte instalații

1. Instalații de fărâmițat iarba pentru hrana animalelor
 - 1.1. Soacică

*

Urmează ca pe viitor, pe măsură ce vom aprofunda cercetarea noastră, să identificăm alte instalații tehnice tradiționale care să susțină teza privind continuitatea etnoculturală în zona Toplița. Trecerea în revistă a principalelor categorii de instalații tehnice și a unor unelte care nu sunt propriu-zis instalații, dar au stat evolutiv la baza constituirii lor, reprezintă doar o etapă în cadrul desfășurării studiului nostru în legătură cu civilizația tradițională, populară din zona Toplița.

Alături de ocupațiile tradiționale principale (agricultura, creșterea animalelor și păstoritul, pădurăritul etc.), meșteșugurile și industriile populare reprezintă unul din capitolele fundamentale ale etnografiei, deoarece acestea scot în evidență felul în care și populația acestei zone de care ne ocupăm a știut să valorifice prin munca sa bunurile naturale în cadrul condițiilor istorice date, pentru satisfacerea diferitelor nevoi ale vieții, cele legate de trai (hrană, îmbrăcăminte, adăpost, transport), creând și folosind unelte. Ca și în alte zone etnografice, practicarea acestor meșteșuguri și industrii populare ne îndreptățește să apreciem ingeniozitatea și uneori talentul creator al locuitorilor acestui spațiu, care, de multe ori au fost puși în situația de a găsi soluții tehnice pentru rezolvarea unor probleme de natură tehnică.

În zona Toplița, nu se poate afirma că au existat sau că mai există sate specializate în diferite meșteșuguri, ci doar sate în care s-au practicat și se mai practică și astăzi doar unele meșteșuguri necesare în menținerea activităților umane. Perpetuarea acestora însă de-a lungul vremii, a putut asigura o continuitate și o stabilitate etnoculturală a satelor.

În vederea unei înțelegeri mai temeinice a civilizației tradiționale populare din zona Toplița, de un deosebit interes istorico-etnografic este cunoașterea situațiilor funcționale

similare din zonele carpatice diferite cu care, din acest punct de vedere, zona abordată de noi are numeroase tangențe, geografice, istorice și culturale. În cadrul acestor zone, din cuprinsul și din preajma Carpaților, în depresiuni intramontane, pe cursuri de apă, întâlnim până astăzi, un mare număr de instalații tehnice țărănești, construcții și unelte de o mare varietate și ingeniozitate, grupându-se adeseori tipologic, pe anumite suprafețe, și devenind caracteristice pentru anumite zone⁵.

Oprindu-se doar asupra uneia din multiplele încercări de a defini civilizația tradițională, Romulus Vulcănescu include în acest concept patrimoniul de bunuri și valori materiale proprii unei comunități etnice, axat pe tradiție și continuitate. Renumitul etnolog mai arată că civilizația tradițională se explică prin teoria persistenței activităților materiale ale unor comunități etnice străvechi în funcție de mediul ambiant, de însușirile ergonomice, de capacitatea de creație propriu-zisă; totodată include și relice etnografice, în baza cărora se poate reconstitui structura și funcționalitatea obiectelor inițiale, în vederea stabilirii unui aspect al complexului de civilizație sau cultură din care face parte integrantă, precum și surprinderea, pe lângă unele bunuri și valori materiale care se mențin ca atare, și bunurilor și valorilor materiale în parte dispărute⁶.

Din aceste perspective de înțelegere a complexei problematice a civilizației tradiționale, în mod general, și civilizației tehnice populare, în mod special, încercăm să surprindem și în zona Toplița unele aspecte ce pot contribui în cele din urmă la evidențierea raporturilor ce pot exista între elementele componente ale acestor fapte de cultură.

În încercarea de a defini ceea ce este specific, prezintă interes acele categorii de obiecte, ustensile, unelte, instalații intrate în uz care se

încadrează în seria unor tipuri sau variante cu răspândire zonală, regională. Din acest punct de vedere, nu este încă dificil de a surprinde acest specific în zona de care ne ocupăm, având în vedere că similitudini și identități găsim pe mari spații geografice. Mai degrabă, evidențierea acestor elemente susține, odată în plus, caracterul unitar al faptelor de cultură materială din acest spațiu cu altele din spațiul tradițional din zona Carpaților. În ceea ce privește creația artistică, de exemplu, obiectele de artă populară pot fi considerate astfel atât cele făcute de cel care le folosește, cât și cele executate de meșteșugar, în măsura în care ele îndeplinesc cerințele estetice și sunt preluate de către colectivitate⁷.

Ca o caracteristică esențială a specificului creației artistice, portul popular, ale cărui piese rezultă și prin folosirea instalațiilor tehnice pentru prelucrarea textilelor, gustul artistic este dublat din dorința de asociere cu decorul, motivele, tehnica, etc. a elementelor identitare; dacă în cazul uneltelor și instalațiilor, după cum afirmam, este mai dificilă surprinderea elementelor specifice, datorită caracterului lor mai universal, în cazul creațiilor artistice acest demers devine mult mai lesnicios. Dar portul popular intenționăm să-l descriem într-un capitol special, care nu face obiectul acestei lucrări.

Și în zona Toplița, instalațiile tehnice țărănești folosite pentru prelucrarea diferitelor produse – cereale, semințe, oleaginoase, textile, lemn – au evoluat din uneltele casnice de mână. Mecanismele simple de acționare ale diferitelor tipuri de instalații se datorează, în primul rând, preocupării generale a producătorilor de bunuri materiale de a-și ușura munca. În funcție apoi de forțele motrice, energetice, aflate la îndemână, apă, vânt, animale, etc., au evoluat tipologic diferite instalații mult mai complexe.

Astfel, am întocmit un prim tablou sinoptic al principalelor instalații tehnice răspândite în zona Toplița, unele dintre ele funcționând și astăzi, altele fiind dezafectate (întră în prioritățile Muzeul Etnografic Toplița recuperarea acestora și instalarea lor în spațiul muzeului).

Urmând criteriile folosite și de distinși cercetători cu experiență deosebită și rezultate unanim recunoscute pe plan național și internațional⁸ în studiul instalațiilor tehnice tradiționale populare, am realizat următoarea grupare:

- instalații pentru prelucrat materiale agro-alimentare;
- instalații pentru prelucrat textile;

- instalații pentru prelucrat lemnul;
- instalații pentru prelucrat piatra de var prin ardere;
- instalații pentru prelucrat metale;
- alte instalații;

În general, se observă procesul de dezvoltare la toate categoriile de instalații, pornind de la unelte simple acționate de mână spre forme tot mai complicate, acționate de diferite forțe de energie. Un loc aparte, desigur, îl ocupă instalațiile acționate de forța naturală a apei. Aceasta a fost posibilă datorită configurației hidrografice a zonei, unde pe lângă Mureș, o serie de afluenți ai săi au fost și mai sunt utilizați în funcționarea unor instalații telurice.

În continuare vom descrie doar câteva dintre instalațiile tehnice tradiționale descoperite de noi în zona Toplița și vom preciza și frecvența precum și aria lor de răspândire.

În ceea ce privește instalațiile de zdrobit semințe, se constată mai întâi existența în număr mare, în colecția Muzeului Etnografic Toplița și în unele gospodării din valea superioară a Mureșului, a diferitelor piue („*pc'iua*”) cu pilug de mână, folosite pe de o parte la zdrobitul boabelor de cereale, pe de altă parte la producerea uleiului de cânepă, în, jir, dovleac, ș.a. Mai evolute au fost însă zdrobitoarele cu săgeți mânate cu roți de mână, ca cele din Ciobotani, lângă Toplița, un exemplar existând în colecțiile Muzeului Etnografic din Reghin, studiate și constituite de etnograful Anton Badea. Spre deosebire de instalațiile cu ciocane acționate cu picioarele, unde era necesar câte un om la fiecare ciocan, acționarea acestora necesita doar doi oameni, operând la cele două roți. Acest tip de instalație dispunea de un sistem de pene montate pe un grindei, ridicând într-o anumită ordine săgețile. A fost răspândit pe valea Mureșului Superior, în satele de sub Munții Călimani și Câmpia Transilvaniei, coexistând cu zdrobitoarele acționate cu ciocane de picior⁹.

Un alt tip de instalații de zdrobit semințe, pentru storsul uleiului, au fost teascurile cu „*zăvoare*” (pene) verticale sau orizontale. Cele cu pene verticale au fost răspândite pe valea Gurghiului, o parte a văii Mureșului și satele de sub Munții Călimani și Subcetate. Pe valea Topliței și împrejurimi, au existat teascurile cu pene orizontale, întâlnite de Anton Badea și pe versantul moldovenesc al Carpaților, la Ceahlău. Pe lângă acest tip, după primul război mondial au apărut teascurile cu șurub de fier, procurat de la frânele vagonetilor dc cale ferată îngustă,

un exemplar de acest gen, folosit la stoarcerea uleiului din semințe de in, găsindu-se de asemenea în colecția în colecția Muzeului Etnografic Reghin, provenit tot din Ciobotani, sat lângă Toplița.

În ceea ce privesc instalațiile pentru zdrobit semințe cerealiere prin măcinare, deținem în colecția Muzeului Etnografic Toplița câteva râșnițe simple de mână și altele cu ax distanțier și „pârpăriță”; după sistemul de acționare sunt simple, acționate direct cu mâna sau cu mâner excentric fixat pe fața superioară a pietrei alergătoare, un alt tip fiind cu pârghie dublă fixată excentric pe piatră. Dar cele mai importante instalații pentru zdrobit semințe prin măcinare au fost (și mai sunt) morile hidraulice cu roată verticală, montate pe apa Mureșului și mai ales a afluenților săi: Toplița-Vale, Călimănel, Măgheruș, Zăpodea, Pârâul Gălăuțaș, Pârâul Călnaci – Subcetate, Pârâul Sărmașului, Jolotca, Hodoșa, ș.a.

Ca o atestare documentară a existenței morilor de apă la Toplița, amintim *Conscriptio Comitatus Thordensis de Anno 1713-Possesio Toplicza*, care ne semnalează trei mori și o fabrică de bere¹⁰. Comitetul de stat al apelor, în 1957, înregistra pentru Toplița 6 mori, Jolotca și Hodoșa – afluenți ai Mureșului – 4 mori, pârâul Călnaci – Subcetate 5 mori. Aici mai funcționează și astăzi o moară cu întreaga instalație tradițională (în gospodăria văduvei Maria Vizoli), o moară cu îmbunătățiri la sistemul de transmisie prin curele (gospodăria Câmpean Ana). Mai există și o moară dezafectată, în gospodăria Hurubă Ion. Cele două mori sus-menționate macină și astăzi pentru nevoile gospodărești dar și pentru cei doritori din sat. Aceste mori datează din secolul trecut (1825, 1870, 1837 – după declarațiile proprietarilor actuali, urmași).

Mecanismele și părțile componente ale acestor mori sunt cele clasice, tradiționale și anume: o roată verticală cu cupe sau cu aducțiune superioară; pe fusul orizontal al roții verticale este montată o roată cu măsele din lemn de măr. Acestea angajau în turații mai rapide o altă roată, de pe un fus vertical de fier, la al cărui capăt superior se afla piatra alergătoare. Roata de pe fusul vertical era mai mică, se învârtea mai repede și era alcătuită din două roțițe de scândură tare, între care se aflau bare rotunde din lemn rezistent; printre acestea intrau măselele roții verticale care, împinse, învârteau fusul și odată cu el, piatra alergătoare. Acest sistem este întâlnit de regulă la

toate morile de acest gen¹¹. Apa era condusă la roată printr-un jgheab din scânduri suspendat pe piloți sau direct printr-un canal îngust.

Din categoria morilor cu curea de transmisie amintim și pe cea din comuna Tulgheș, dar care face parte dintr-un complex de instalații, împreună cu un joagăr (proprietar fiind Olaru Gheorghe) ce funcționează și astăzi. Aici sistemul este modernizat prin diferite roți cu curele de transmisie și roți cu dinți din metal. Însă roata principală verticală, admisă, este după sistemul clasic, tradițional.

Din categoria instalațiilor pentru prelucrat textilele, în continuare facem câteva precizări referitoare la instalațiile pentru spălat și îndesit țesăturile din lână, și anume *vâltoarea*. Pe valea Pârâului Toplița mai funcționează și azi două vâltori, care făceau parte dintr-un complex, împreună cu morile respective. Odată cu cooperativizarea agriculturii, morile au fost dezafectate la ordinul autorităților comuniste. În gospodăria lui Antal Sabin funcționează o vâltoare mai mică, dar în cea a lui Vodă Dușa Ioan zis Leon funcționează două vâltori în serie, aici existând, după cum spuneam, până în anii '60, un complex de instalații alcătuit dintr-o moară, două vâltori și joagăr. După afirmațiile proprietarului, acest complex a fost instalat în jurul anului 1850. Aducțiunea de apă măsoară aprox. 1000 m lungime, din Valea Topliței, cca. 40 m având numai „canalul”, disipând apa la prima vâltoare printr-un jgheab superior, fixat pe piloți la o înălțime de cca. 2 m, confecționat din scândură de brad.

Principiul constructiv al vâltorii este cel tradițional, ea având forma tronconică, cu vârful în jos, formată din scânduri de frasin legate cu colaci de stejar și fixate pe un fund de lemn, unde se produce o puternică mișcare circulară a apei.

Tot din categoria instalațiilor pentru prelucrat textile amintim și instalația de răsucit funii din cânepă, existentă (demonstată) în gospodăria lui Stan Alexandru, din Subcetate. Dispozitivul de răsucire prevăzut cu 4 cârlige, fixate între două scânduri cu mânere, poartă numele de „colătaie”. După ce se agătau în cârlige firele depănate cu „sucala” pentru fire de cânepă, acestea erau răsucite și întinse la celălalt capăt (8-12 m) de un cărucior prevăzut cu roată (manivclă) și un dispozitiv de răsucire numit „buzdugan”. Astfel de dispozitive se mai găsesc abandonate într-o gospodărie din satul Platoncești, com. Sărmaș.

Multitudinea de sucale, vârtelnițe și roți de tors nu le mai prezentăm, ele având în general

aceleași principii constructive și eventualele deosebiri cu alte zone sunt generate de micile intervenții, uneori ingenioase, pentru adaptarea lor în funcție de unele necesități proprii. De asemenea, războiul de țesut orizontal păstrează în general aceleași caracteristici, existând pe lângă cele tradiționale, clasice, și îmbunătățiri tehnice mai ales la rularea sulurilor.

În ceea ce privește instalațiile pentru prelucrat lemnul, semnalăm existența, în familia rotarului Stan Dumitru, azi în gospodăria fiului acestuia Alexandru, a unui complex de instalații, dezafectate, ce formau atelierul rotarului satului Subcetate – Călnaci. Acesta cuprindea un strung pentru lemn, un scaun de centrat spițe și obezi de roți (scaun de rotărit), tejgheaua de tâmplar, cu inventarul de scule necesare.

Din această categorie a instalațiilor pentru prelucrat lemnul, mai importante au fost joagărele, ferăstraiele și gaterile.

Pe afluenții Mureșului au funcționat joagăre încă din evul mediu, primele referiri la un gater existând de la 4 aprilie 1662, într-un document, precum și în conscripția urbarială a posesiunilor Toplița de la 1785, care de asemenea consemna obligațiile iobagilor în scânduri și leături – printre altele. La 1903, Toplița avea în funcțiune 64 de joagăre, iar în anii '30 au rămas doar 29, totalul acestora în defileul Mureșului fiind de 51, producând anual aproximativ 41338 mc material de scânduri¹². Treptat, joagărele instalate pe afluenții Mureșului au fost înlocuite de fabricile de cherestea, acționând gaterile cu motoarele electrice.

Astăzi, mai funcționează în zona Topliței un fierăstrău acționat de apă la Tulgheș, în complexul de instalații alături de o moară și vâltoare, a proprietarului Olaru Gheorghe.

În colecția Muzeului Etnografic, din categoria instalațiilor pentru prelucrat lemnul, se găsește și un scaun pentru tras șindrila („dranița”) în stare bună de conservare.

Din categoria instalațiilor de prelucrat piatra, ne referim la cuptoarele de ars varul, care se găsesc astăzi în raza comunei Tulgheș, în satul Valea Frumoasă de exemplu, la proprietarul Apostol Gheorghe.

Încheind această selecție succintă a principalelor instalații tradiționale existente în zona Toplița, ne oprim asupra celor folosite în prelucrarea metalelor prin încălzire, și anume foale cu pedală, în Toplița-Vale funcționând și astăzi în fierăria proprietarului Teskovan Ștefan, în atelierul căruia se regăsește și inventarul de scule necesare. Astfel de instalații mai

funcționează, în localitățile din jurul Topliței la: Gălăuțaș, Sărmaș, Subcetate, Bilbor, Corbu, Tulgheș, ș.a.

Nu ne propunem, după această trecere în revistă a principalelor instalații tehnice existente în zona Toplița, *in situ* sau în colecțiile muzeului, să analizăm în acest stadiu al cercetării noastre toate implicațiile ce decurg de aici în înțelegerea cât mai corectă a faptelor culturale din acest spațiu, urmărite istorico-evolutiv. Ne permitem deocamdată doar câteva aprecieri.

După cum s-a putut observa din parcurgerea tabloului sinoptic, în zona etnografică Toplița se regăsesc, în general, majoritatea meșteșugurilor tradiționale populare, o parte dintre ele practicându-se până astăzi. Pornind de la ideea acestei perpetuări a meșteșugurilor în interdependența sistemelor ocupaționale, putem să asociem acestei idei, fără a greși, și convingerea că această interdependență a reprezentat un factor de stabilitate și continuitate în zonă, implicit și de continuitate etnică în zonă.

Cadrul natural geografic prielnic a permis populației autohtone să practice, pe lângă ocupațiile principale și secundare, meșteșugurile, locuitorii zonei Toplița dovedind și ei o adevărată ingeniozitate tehnică și un real gust estetic, artistic. Deși unele produse poartă, cum este firesc, și amprenta unor influențe din cultura maghiară, acestea sunt însă puține, detașându-se produse culturale cu amprente de specificitate.

Descrierea noastră etnografică însă este mai mult descrierea unui proces decât a unei stări deoarece, mai ales în studierea obiectelor, tehnicilor, procedeele, instalațiilor, modurilor de producție, ea nu constă doar în enumerarea caracteristicilor acestora, ci în „povestirea” procesului lor de fabricație (unde este cazul) și de utilizare. După cum afirma Francois Laplantine, descrierea etnografică devine uneori un „*joc ritmic al suprafeței și fondului, fluxului și refluxului, tragerii și retragerii, apariției și dispariției*”¹³.

În perspectiva antropologică și etnologică, încercăm să obținem suficiente repere în măsură a ne surprinde conservarea dar și alteritatea moștenirii culturale, să studiem prelunile socio-culturale arhaice și tradiționale în societatea noastră, contemporană.

Realizarea efectivă a conservării culturale trebuie să se efectueze și de etnologi, prin organizarea de cercetări de teren în zonă, pentru a culege direct material etnografic informativ, prin intermediul muzeelor etnografice, care să definească imaginea ideal-tipică de altă dată a

acestei comunități regionale, din acest spațiu⁴.

Rămâne, în concluzie, pentru noi un deziderat încă în demersul nostru spre a surprinde cât mai bine:

1. relația dintre continuitatea civilizației tradiționale și continuitatea etnică din zonă;

2. permeabilitatea mediului tehnic și rolul său în receptivitatea altor modele culturale;

3. rolul civilizației tehnice tradiționale (și moderne) în promovarea relațiilor interetnice în zona Toplița;

4. raportul dintre aspectele specifice originale ale creației autohtone românești și întrepatrunderea unor elemente de civilizație tehnică maghiară în zonă;

5. unitatea modului de viață ca rezultat al schimbului de valori materiale și spirituale.

Surprinderea în teren a unor aspecte de unitate și diversitate zonală pe care le au și construcțiile și activitățile umane legate de ocupații și meșteșuguri, am afirmat-o și în alt context, au o însemnătate cu totul deosebită deoarece se constituie ca realități etnografice tradiționale caracteristice acestor locuri, în dovezi de permanență și continuitate românească pe aceste meleaguri, precum și în mărturii ale statorniciei tradițiilor străvechi, dar în același timp și al spiritului inventiv care ne-a caracterizat și ne-a îmbogățit permanent tradițiile.

Note

1. SIMION MEHEDIŢI, *Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca și uneltele sale*, Institutul de Arte Grafice „Convorbiri Literare”, 1920, p. 18.
2. CORNELIU BUCUR, *Evoluție și tipologie în sistematica instalațiilor tradiționale din România*, în „Cibinium”, 1974-78, Sibiu, 1979, p. 111.
3. Simion Mehediți, *op. cit.*, p. 19.
4. Corneliu Bucur, *op. cit.*, p. 118.
5. Tara Bârsei, vol I, coord. N. Dunăre, Ed. Academiei, București 1972, p. 323-324.
6. ROMULUS VULCANESCU, *Dicționar de etnologie*, Ed. Albatros, București, 1979, p. 69.
7. ION VLĂDUTIU, *Etnografia românească*, Ed. Științifică, București, 1973, p. 322-323.
8. Corneliu Bucur, *op. cit.*, p. 111-183; CORNEL IRIMIE, *Anchetă statistică în legătură cu rețeaua de instalații tehnice populare acționate de apă pe teritoriul României*, în „Cibinium” (1967-68), Sibiu, p. 413-489.
9. ANTON BADEA, *Unelte și instalații de olăit în colecția*

Muzeului Etnografic din Reghin, în „Cibinium” (1969-73), Sibiu, p. 87-89

10. *Conscriptio Comitatus Thordensis de Anno 1713 - Possessio Toplița*, Arhivele Naționale - Tg. Mureș
11. VALER BUTURĂ, *Străvechi mărturii de civilizație românească. Transilvania - Studiu etnografic*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 317.
12. LAUREAN SOMEȘAN, *Viața umană în regiunea Munților Călimani*, în *Lucrările Institutului de Geografie al Univ. Cluj*, vol. VI, Tip. Cartea Românească, Cluj, 1936, p. 35; SABIN MOLDOVAN, *Tara Noastră*, Sibiu, 1894; *Ibidem*, *Tinuturile de pe Mureș*, p. 18, 22-24; S. OPREANU, *Vălea Mureșului*, în *Transilvania*, Sibiu, 1941; H. WECHNER, *Bazinul Gurghiului* în *Lucr. Institutului de Geografie al Univ. din Cluj*, nr. III, 1926-27.
13. Francois Laplantine, *Descrierea etnografică*, Ed. Polirom, Iași, 2000, p. 122.
14. JEAN COPENS, *Introducere în etnologie și antropologie*, Ed. Polirom, Iași, 1999, p. 15

Abstract

The traditional technical civilization and ethno-cultural continuity in Toplița area

The present study tries to decipher the thematic and typological diversity of traditional technical tools and installations from the Toplița area. The author wishes to bring up new arguments in order to prove the old character of the traditional civilization, as well as the continuity throughout the ages of the Romanian spirit both in life and in creation.

The favorable natural environment allowed the population to practice both main and secondary occupations. One cannot state clearly that there were (or there still are) villages specialized in various trades in this area. However, it can be said that there are villages where the daily trades were and are still practiced nowadays.

The rural technique used for processing various products (installations for processing agricultural produce, installations for processing textiles, installations for processing wood, installations for processing metals and others) evolved from the home/made tools to installations (more or less complex). This evolution was due to the everyday concern for making work casier.

The field testimonies of the local wilty and diversity, evinced by human constructions and activities regarding the occupations and the trades, are extremely important because they are traditional ethnographical realities characteristic to these places and they prove the permanence of very old traditions.

drd. Dorel Marc
Muzeograf, Muzeul Etnografic
Toplița, Str. Eroilor, nr. 24
Tel. 066/142827

ETNOFORME – ACȚIUNI MUZEALE DE COMUNICARE

Bătele ciobănești din bazinul Topliței în dialoguri muzeale cu publicul

– Stimat auditoriu, nu uit niciodată să apreciez faptul că ne aflăm în sălile muzeului de etnografie Toplița, de ce fac acest lucru? Pentru că muzeul nostru se află într-un perpetuum debut și orice întâlnire cu publicul eu o consider o sărbătoare la care trebuie să facem într-un fel cât mai particularizat dovada existenței noastre, fie chiar și prin fragilitatea unui dialog pe care vi-l propunem acum. Subiectul discuției noastre ar putea fi bătele ciobănești aflate în colecțiile noastre.

– *Acceptăm subiectul, îl găsim cât se poate de interesant, cred că următoarea dezvoltare a dialogului propus ar fi precauțiile.*

– În ce mă privește îmi asum toate riscurile. Precauțiile țin de o desprindere, o pierdere „pe drum” a unui fond cultural preexistent cum îl numea, într-un studiu despre arta populară românească – C. Prut, în favoarea unei transcrieri a fenomenelor sesizabile în experiența curentă; impuritatea faptelor artistico-estetice toate îndeamnă la supravegherea modului în care ne apropiem de o civilizație.

– *Vă gândiți aici la un fond al alterității?*

– ... la care se adaugă timpul și trăirea. Ca să rezum aș zice, vorbind despre vreme, oameni și lucruri: Trăit – Durat – Schimbat, (parafrazându-l pe C. I. Strauss) mai ales ca orice obiect l-aș supune atenției dumneavoastră îl consider viu, la fel de viu ca atunci când a parcurs vârsta trudnică a folosinței.

Ne îndreptăm atenția așadar spre „botele” ciobănești descoperite în bazinul Topliței. Au fost făcute dintr-un impuls al necesității imediate, într-un anumit mediu, într-un anumit context, de o anume persoană aflată sub nimbul unicității, înconjurată de lucruri care cer bine precizate. Aproape obsesivă în a recupera și a păstra curate formele, dar acceptăm schimbarea, sub timpuri mereu se pierde câte ceva, scapă memoriei, îngropându-se sub raportul generațiilor.

– *Aveți, ni se pare, harul poeziei, expunerea capătă inflexiuni poetice!*

– Fără să mărturisesc, tot vă pot spune că entuziasmul, acum bine cumpănit, și atașamentul la rosturile muncii noastre ne crează, de fiecare dată, stări de plinătate ... oricum preferabile teorctizărilor stufoase pe care nu le iubește nimeni.

Urmărindu-ne stările, reacțiile comportamentale odată cu pătrunderea într-o zonă tulburătoare cum este cea unei culturi arhaice care se află într-o stare de comunicare neîntreruptă cu prezentul, cu semnificațiile obiectelor și reprezentărilor realizate în prezent, găsim uneori porțițe de intrare în studiul propus.

Câți dintre voi, aflați în excursie la munte nu și-a încropit măcar un baston care să-l ajute la mers și poate la un popas, într-un moment de împăcare, poate chiar să fi încrustat scoarța crudă măcar niște inele dacă nu o mai inspirată spirală pe lungimea lui?

– *Acceptând această postură, acceptăm implicit să intrăm într-un timp mitic.*

– ... postură care înseamnă o experiență culturală subsumată.

Piese aflate în atenția noastră sunt date 1997 și respectiv 1998. Faptul că sunt recente nu trebuie să ne îngrijoreze pentru că un lucru îl afirm aici cu tărie: ele păstrează o mare parte din vechile motive decorative omniprezente în arta populară românească! Sub ce formă, vom vedea mai departe!

Din unghiul de înțelegere al proceselor complexe de schimbare a psihologiei populației noastre, a modului de viață în general, se evidențiază și unele deformări. Disoluția dreaptă a unor registre și motive de arie universală, uneori doar o simplă enumerare a unor teme decorative, aluzii tematice, intenții timid concretizate.

– *Am fi curioși să aflăm în ce împrejurări ajungeți în posesia acestor piese?*

– Băta ciobănească încrustată și datată 1998 a fost găsită și recuperată din albia Mureșului. O prezint în planșele de față desenată într-o reprezentare desfășurată, lucru care mi-a dat putere de relație pentru ca toată această alcătuire de zone liber construite ori tranșe în chingile geometriei, pot fi privite, pot fi „luate în ochi”, dintr-o singură privire dând în felul acesta multă ușurință ostelenii de a relaționa lucruri în aparență incompatibile. Coborârea de pe cilindru sau corpusul bătei în plan alterează citirea pe un traseu spiralat se așterne în plan, sensul de continuum se risipește pentru moment însă se compensează printr-o luare dimpreună unei construcții finite, prin plă-

cutele sugestii de spațialitate, luate spre analiza cu și prin mijloacele construcției artistice.

– *Bănuim ca repertoriul decorativ amintit, ca să fie „localizat” într-un câmp valoric, are parcurse niște etape în care se cerne, se stabilizează...*

– Înainte de a vă răspunde, mai sunt dator cu o completare la întrebarea precedentă. Împrejurările. E bine de știut că ciobanii nu-și dau, cu atât mai puțin își vând botele. Noi le recuperăm fie din gospodăriile unor ciobani mai vechi rămași „la vatră”, fie dispăruți, fie găsite, cum este cazul piesei prezentate aici, iar locul unde a fost găsită, respectiv o apă curgătoare, este un lucru cât se poate de semnificativ și care trădează un aspect al unui comportament rânduit după o tradiție cu reguli stricte, mitrice zicem noi.

Da. Avem în față o constantă valorică. H. Read amintește ca o primă etapă care se confundă cu o descoperire a formei funcționale care se caută pe sine într-o variabilitate infinită dictată de o necesitate imediată a locului și omului ce adaptează în același timp. Studiind însă o gamă mai largă de piese, chiar din timpul uceniciei mele la Muzeul Satului din București, intrarea într-un sens funcțional a unei piese o leg de monoxilele alese din natură după o formă dictată de mânuirea directă, de racordarea la complexul corporal uman, cu o intervenție minimă de modelare și adaptare. Acest raport cu materia – al minimei atingeri a structuri materiale intime, aici a lemnului, dezvoltă sau creează obiecte articulate organic aproape indestructibile.

Modelajul ca acțiune exterioară ar corespunde, în viziunea lui Read, unei perfecționări a formei funcționale în care intră desigur și etapa, sublimă ca stare, a atașării decorului care întinde să înglobeze obiectul și să-l poarte spre sensuri neașteptate.

– *Este evidența o voință de modelare, de a „scrie” chiar.*

– Aș zice o acțiune care se cheamă gătire, scriere, „închistrire”, „impistrire”, în funcție de zona care se execută, cu vârful briceagului sau a unui cuțitaș, sau o lamă de oțel cu două colțuri ascuțite în unghi, după o relatare a lui G. Focșa. Este de remarcat această desfășurare de registre decorative într-un desen liber, observăm pe „mărul” bătei, denumire folosită adesea de păstorii din Călimani și Gurghiu (Gh. Iordache), cum a exploatat până și anumite accidente ori imperfecțiuni ale fibrei lemnului, cum plecând de la un semn similar literei C, l-a dezvoltat spre forma unui ochi,

conturat cu două rânduri de linii, chiar detalii anatomice, incizate aflăm chiar și sprâncenele delimitând o zonă de pasaj spre nuclee de reprezentări vegetale. Frunze de trifoi bine conturate dispuse adesea într-o formă schematică amintind de desenul stereotip al ghioceilor de școală primară impus uneori copiilor de o învățătoare lipsită de harul scrieri și desenului îngrijit. Întâlnim, iată, și reprezentări florale cu trei, șase sau opt petale dezvoltate pe o ramificație de două brațe cu terminații palmare. Încercând să relaționăm sistemul floral cu cel al rozetei solare, extremitățile petalelor cu o linie ovală, fie ea și imaginară, vedem cu surprindere ca să apropie foarte mult, într-o vedere sintetică de reprezentarea iconografică a Maicii Domnului care pare a îmbrățișa care pare a îmbrățișa lumea.

– *Prezența crucii vine, credem, să întărească sugestiile ce răzbat din „scrierea” motivelor. Străbat, ne permitem să adăugăm, și motive inspirate din ornamentica pieselor de artă populară țesute.*

– Reprezentarea crucii pe zona de prindere și purtare este o constantă plină de semnificație, care dă păstorului, întregii sale existențe, o aură biblică, pășind întărit de credință prin asprimea vremii, cu mâna veșnic pe cruce, așezată aici (printr-o coincidență?) în coroana unui arbore, într-o rezolvare grafică venită parcă din vechile cărți românești frumos miniate; tulpini în torsione, rădăcini subțiri ori îngroșate înrădăcinate în pământ, frunze de trifoi în poziții diferite populând un spațiu profund dinamic; o ghirlandă de frunze îngemănate care se încovoie protejând într-o atmosferă exotică reprezentarea în crochiu a unei femei – soție sau iubită.

– *Răzbate ni se pare o anume inocență, o copilărie prelungită.*

– Este adevărat. Un schematism infantil care capătă, în acest caz, o valoare pozitivă, susținută de unitatea și coerența unui anumit tip de limbaj, moștenit și nu căutat, ca un echivalent mărturie al unei trăiri sincere, a unei nevoi de comunicare. În această perspectivă se înscriu detaliile anatomice, portretul, rezolvarea grafică a parului, a liniei sânilor, a brațelor într-o formă arcuită asemeni unui vas ceramic.

Bineînțeles că figura este disproporționată, i se pot aduce multe corecturi, însă nu trebuie să uităm că ea vine de la un creator care nu-și impune nici un fel de constrângere; nici măcar libertatea acestui tip de exprimare nu este o componentă conștientizată, discursul lui nu

suportă întrebări ori distorsiuni fanteziste, fiind un dialog cu sinele.

– *Referitor la câmpurile decorative, la o bună-ită proporționare, raporturile... în termeni plastici, sunt prezentate?*

– Am încercat să reprezint grafic, în toată amplitudinea piesei, raportul dimensional al registrelor. În partea superioară forme vegetale într-un desen liber ca dispoziție, „mărul” bătei într-o transformare de expresie totemică, crucea; partea mediană este cea a unui spațiu al ritmurilor geometrice, spirale fără consistență într-un pasaj spre o nouă zonă a desenului liber ori a golului extremității opuse.

– *Avem o imagine clară a ansamblului, vedem întregul, putem întrevedea chiar o componentă animată a atitudinilor de purtare.*

– Ansamblul, percepția într-o integritate ne ajută să dăm putere de semn obiectului. Lesne de concluzionat este că avem de a face cu o reprezentare a sinelui, a unui alter-ego, o persoană cu care dialoghează, prin care spune ceva lumii, transformând acel „urât” care apasă o existență izolată pe munte în ceva care eliberează gândul.

– *Cât de mult vă bazați pe relații, pe mărturii și cât pe bibliografie în domeniu?*

– Sunt cărți peste care nu poți să treci. Dacă nu le cauți tu te cauță ele pe tine, mai ales într-o perioadă de acumulări necesare, iar informațiile proaspete dau frumusețe și culoare particulară căutărilor noastre... cu toate precauțiile amintite la începutul dialogului.

Rămăsesem la faptul că, din mărturisirile făcute de oameni considerați ai muntelui, reiese ca uneori muntele devine dușmănos și neiertător, spaimile venite din zona ancestrală adâncă a ființei băntuie firea cu dominantă melancolică a românului – păstor: „... *mi-era așa de urât pe munte că urlau și pietrele la mine*” (Zaharia Ion, 67 ani, Subcetate, Harghita). În aceste clipe de deznădejde, de însingurare, dintr-o dorință de apărare a ființei lăuntrice sensibile, se naște un dialog și un obiect-martor, ceva care poate repeta succesiunea pașilor.

– *Promovarea ca imagine de cercetare a atitudinilor gestuale, a unei înlănțuiri dinamice Om-*

obiect ni se pare un unghi de vedere nou și vă încurajăm cu toată căldura să-l duceți mai departe.

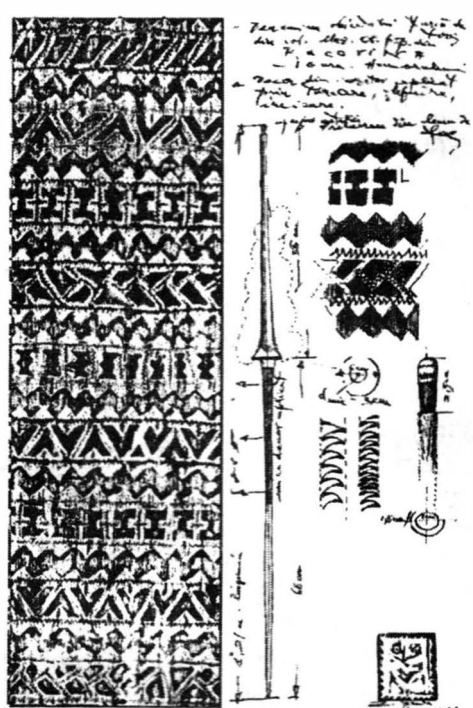
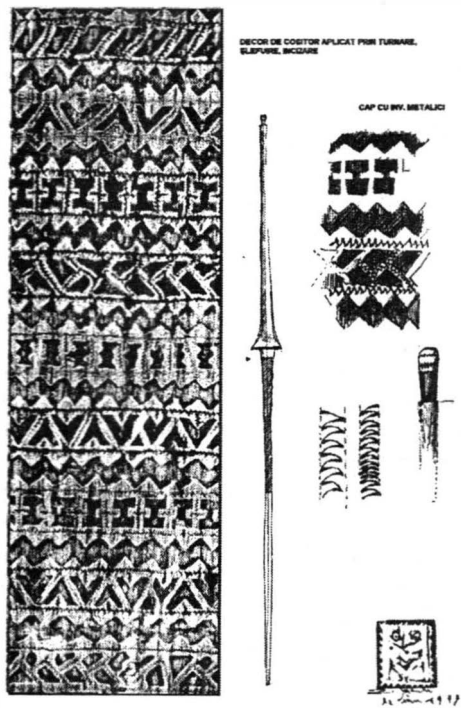
– Este o etapă de lucru, atâta tot, una în care încercăm să redăm o viață integrală obiectului, restituită publicului în construcții artistice, scenice chiar ... o redare a puterii semnului, a semnificațiilor mitice ale existenței. Este ce am încercat să concretizez în “Etnoforme – Arhetip și Geneză. 2000”.

Dar trebuie să revenim. Urmărind detaliat raportul dimensional al registrelor, nu putem să trecem peste o similitudine evidentă cu silueta umană, verticală și ca definiție; vom desluși cu siguranță corespondența dintre coloana verticală și geometriile viguroase ale registrelor mediane. Zigzaguri, colți de lup, dinți de fierăstrău, un alt motiv care vine din negura timpului într-o formă liberă aici în sensul că beneficiază de o îmbogățire perpetuă fără a evada din temă. Unele date se pierd, altele apar într-o dinamicitate ce elimină stereotipia, ca în cazul triunghiurilor umplute cu o caligrafie variabilă în creșteri până la autodizolvare.

Același triunghi, spre finalul discursului geometric, începe să se curbeze asemeni coamelor agitate de apă, ca apoi spațiul să se elibereze complet în liniște, în așezarea calmă a unei hașuri într-o învăluitoare a formei-coloană. Coborâm și ne deplasăm într-un spațiu de acalmie în care se mai simt vagi schițe de dialog-ecouri din toate registrele. O plăcută surpriză este și reprezentarea șarpelui, însoțită de o linie-umbră ușor suprapusă, care nu este altceva decât o reprezentare-formă redusă la esențial a aceluiași lucru... intuiție, dicteu interior, geniu întru simplitate?

În întregimea ei, ca orice lucrare, se leagă de voință, de o intenție naturală de a “însemna”, de a produce ceva ca remediu, o contra-greutate “urâtului”, un remediu la o presiune psihică a unui real copleșitor – voință de tip cognitiv născută dintr-o cunoaștere și aplecare “simțită” asupra naturii, o voință de formă, de a modela ceva cu mâinile. Ne rămâne astfel, un înscris, o însemnare a datelor unui real de timp trecut dar cu transmisie directă în prezent.

Convorbiri muzeale transcrise după schițe de dialog, în urma unei vizite a unor studenți teologi aflați la Universitatea de vară – Făgetel (Harghita), 25 Mai 1998.

Păstor cu sorpe. Fragment din desenul continuu - Scrierea
și înscrisura formelor (seruocypie) Como - Italia 1996

Păstor cu sorpe. Fragment din desenul continuu - Scrierea
și înscrisura formelor (seruocypie) Como - Italia 1996

Abstract

Ethno-shapes - a "museal" conversation

In a new form of communication (a "museal" conversation transcribed after some dialogue skectes) this study presents the recently discovered "shepherd cudgels" from the Toplița basin (1997; 1998).

Preservers of old decoration motifs present in the entire Romanian folk art, the shepherd cudgels embody / through the "inscription" analised in the text (geometrical and vegetal motifs, the cross, the snake) / a presentation of the "shepherd's inner self, one of his attemts to establish a dialogue with the world. Thus, he transforms "the ugliness" which weigts on a solitary existence in the mountains in something which sets the mind free.

The conclusion that should be drawn is that moulding, as an external activity, coresponds to an improvement of the functional form, which also comprises to an improvement of the functional form, which also comprises the stage, sublime as a state of attaching the background which tends to include the object and carry it towards unexpected significations.

Zorel Suci

Muzeograf, Muzeul Etnografic

Toplița, Str. Eroilor, nr. 24

Tel. 066/142827

LOCUIŢA

(din *Monografia folclorică a satului Livezi – Harghita*)

A. Tipul de locuinţă

Casa rămâne, în existenţa satului, o realizare armonioasă cu peisajul din care se desprinde. „*Căsuţa, oricât de redusă la elementele necesare adăpostirii, va purta întotdeauna un semn de noblete*”... Poporul român e fără îndoială îndrăgostit din adâncul său spre pitoresc. El pune totuşi în această patimă a lui o măsură, un ritm şi un duh atât de degajat, cum nici unul dintre toate neamurile înconjurătoare¹.

Numai atunci când casa apare ca un simbol al unităţii celor două valenţe tradiţionale ale existenţei ţăranului – materială şi spirituală, însemnătatea şi valoarea ei vor fi pe deplin înţelese. În orice obiect sau fenomen popular se poate desluşi această dublă valenţă. Cu atât mai mult, spaţiul care adăposteşte deopotrivă pâinea şi doina, cenuşa şi bocetul, lăvaşa şi iia (hainele de sărbătoare) sau plânsul miresii, spaţiul acesta are semnificaţia sacrificiului pentru armonie, pentru curăţenie şi frumos.

Privită sub aspectul ei evolutiv, locuinţa din toate timpurile a reprezentat un element esenţial în viaţa familiei. De mii de ani a constituit elementul de continuitate şi statornicie a românului pe aceste locuri. Alături de alte vestigii ale culturii populare, a unui mod de locuire tradiţional, legătura cu mediul geografic şi producerea materialului popular ne permite să evidenţiem trăsăturile specifice satului şi din această perspectivă. Nu înainte de a expune succint concluzii ale cercetătorilor la valoarea de document în istoria poporului nostru a locuinţei ţărăneşti. Izvor documentar, ea este mărturia etnografică a originii şi continuităţii poporului român, a unităţii şi varietăţii formelor de cultură populară.

Semnificativ în acest sens rămâne termenul „*vatră*”, străvechi, cu adânci rezonanţe (*vatră*, cf. alb „*votre*”; din fondul de cuvinte traco-dac, termenul are nenumărate accepţiuni semnificative: vatra stână, vatra bălciului, vatra băii, vatra iazului etc.), element definitoriu pentru un mod de locuire. Examinarea terminologiei casei româneşti atestă că elementele de bază ale locuinţei şi interiorului sunt de origine latină (*casă*, cf. lat. „*casa*”; *adăpost*, cf. lat. „*ad depositum*”; *a dura*, cf. lat. „*dolare*”; *perete*, cf. lat.

„*pariet*”; *curte*, cf. lat. „*cohorte*”, sau componente ale casei: fereastră, poartă, cheie, uşă, masă, scaun, pat, cuptor, a arde, flacăra, foc, fum etc.)².

La toate acestea trebuie să rămână exemplu elementele arhaice, de străveche tradiţie, menţinute în complexul casei şi al gospodăriei.

Despre cele mai primitive forme ale locuinţei în satul Livezi am amintit deja în capitolul al II-lea. Istoricul satului prezentând mărturia (ale oamenilor) despre existenţa unor metode vechi de adăpostire, utilizate de cei mai vechi locuitori, ei stăteau în zona depărtată de sat pe fâneţele unde îşi păşteau cirezile („*La grădina Puiului*”, „*În Aprăşmai*”), „*bârlogul*” apărea în aceste condiţii cel care-l stăpânea, îl folosea şi ca loc de preparare a cârnii.

Relatăriile informatorilor arată şi faptul că asemenea „*bordeie*” apăreau ca necesitate de adăpostire în faţa autorităţilor maghiare.

„*Veneau jandarii şi-i prindeau pe fişiori; pe moşul meu l-a scăpat mama pe fereastră, i-a dat o chită şi dus a fost, doişpe ani a stat la Tri Fântâni...*”

Ne-o fost spus că n-aveau unde şădea când veneau înapoi şi îşi săpau bârloage, măi la deal, ca să nu-i găsească” (Informator Tanko Ion-68 ani).

Sub incidenţa acestei motivaţii oamenii descriu o altă formă veche, există astăzi la stâne – „*surla*”, adăpost pentru ciobani.

În studiul său, I.I. Rusu consideră bordeiul ca fiind cea mai veche şi simplă formă de locuinţă, iar surla, ca o construcţie mai durabilă, din lemne despicate, aşezate oblic într-o formă conică³.

Pentru ciobanii care urcă în munte, la Născălat, „*surla*” este un adăpost ad-hoc din crengi de brad prinse pe un schelet de câteva lemne.

Asemenea forme nu caracterizează arhitectura satului Livezi, cu atât mai mult cu cât existenţa lor ţine doar de un timp foarte îndepărtat. Predominantă din acele vremuri era locuinţa tradiţională de suprafaţă şi permanentă⁴.

„*Casa cu câmară*” – considerată în toate tratatele de etnografie ca fiind cel mai vechi tip de locuinţă – a fost prima formă de casă din Livezi. Se intra direct în „*odaie*”, apoi în „*câmară*”. În urmă cu câţiva ani se mai puteau vedea „*la Bucur a Ştefănoaii*”, „*la Toader a Chivii*”, „*la Petreu Marii*”, „*la Hărcăşu*”...

Construită din bârne rotunde sau despicate, fără zid, cu acoperișul din paie sau „draniță”, casa cu cămară a evoluat de la forma foarte simplă, fără „tărnaț”, spre aceea „cu prispa” sau „tornaț” de-a lungul casei. Prispa, liberă în lungul fațadei sau pe trei laturi, era lucrată dintr-un schelet de bârne în care lutul bătut era îmborsat mereu. În interior pereții din bârne și scânduri înnegrite de vreme contrastau cu „albeața” lutului pe care femeile îl înnoiau mereu.

„Simbătă spre seară bunica lipea mereu pe jos «odaia» pentru a fi primenită duminică și în săptămâna care urma” (Informator Bucur Melania – 61 ani).

Ulterior, casa a fost podită cu scândură, fațada și lateralele lipite cu lut și date cu humă. Peste prispa a apărut tărnațul, ridicat pe stâlpi de lemn sau pe un zid de pietre scoase din albia pârâului.

În casa de locuit vatra era amplasată în colțul încăperii, având un horn împrejmuit de scânduri la gura din tavan, prin care fumul umplea acoperișul.

Acest tip a evoluat; camera a fost transformată în locuință, loc de ședere ziua și de gătit, iar „odaia” inițială a devenit „casa cea curată”, în studiul lui V. Butura numită „casa cea frumoasă” sau „dinainte”⁵. Pe locul cămării s-a construit soba, zidită ca și „vatra”, dar cu plită.

Faza inițială a construirii caselor respectă ritualul de alegere a locului de casă. Acesta trebuie să fie „curat”, adică eliberat de lucruri „necurate”, „rele” și apoi să fie lângă apă, la soare; mai târziu se cerea să fie aproape de drum.

Lemnul era pregătit cu mult timp înainte; pentru a se usca bârnele, se cojeau (apoi erau cioplite în patru „muchii”). La casele vechi erau bârne necioplite tăiate în „crestătură”. Crestăturile îmbinau „tălchile” așezate pe temelie. Capetele rămăneau în afară cu 30 cm. Cununa orizontală de bârne se întrerupea în dreptul ușii sau ferestrelor pentru fixarea „ușorilor” (tocurilor). Locul de îmbinare a bânelor se numește și astăzi „cheutoarea casei”.

În perioada mai nouă lemnul era cioplit în patru muchii încheiate în „dinte de lup” sau în „coadă de rândunică”. Așezate orizontal, bârnele erau prezăzute cu „purici” pentru lipitura de lut.

Acoperișul în patru ape era cândva și cu „jupi” de paie, apoi cu draniță sau țigla. Când se încheiau căpriorii în cele două vârfuri se punea crucea – semn al binecuvântării și bunăcredinței, alături de un mănunchi de flori.

Casele vechi aveau și două hornuri lipite cu lut. Printre bârne se lipea la fel și se tencuia, vărind doar în jurul ferestrelor și ușilor. Ferestrele erau mici cu câte patru gemurele, iar în exterior se făcea un brâu din lut albastru, pe care îl lipeau mereu.

De la forma cea mai arhaică, în sat sau ridicat case cu două camere și cămară în mijloc, mărită apoi la dimensiunea unei camere mai mici și tindă.

Sunt case în sat care păstrează vechimea tipului de construcție, comun de altfel unei zone etnografice răspândite. Cercetătorii motivează apariția lui prin procesul de intensificare al creșterii animaleor aducătoare de bogăție. „...în unele zone etnografice, cum sunt Țara Bârsei, Mărginimea Sibiului, sudul Transilvaniei etc. a început să se treacă la locuința de acest tip... încă din secolul al XVII-lea”⁶.

În prezent, noul și vechiul se întâlnesc la fiecare pas în arhitectură. Transformările se reflectă și în mutațiile petrecute în cadrul tipologiei locuințelor prin construirea unor case mari, spațioase, uneori dezvoltând un stil local de arhitectură, alteori preluând tipuri specifice ținutului învecinat sau modele adaptate spațiului. Sătenii mai puțin înstăriți au păstrat forme mai vechi înnoind exteriorul, alții au completat spațiul de locuit adăugând fie în dosul casei, fie lateral o încăpăre funcțională pentru orice anotimp, dar cu precădere vara, numită „bucătărie de vară”.

Dinamica procesului de înnoire a arhitecturii satului s-a manifestat nu numai prin lărgirea spațiului de locuit, ci și în sensul modernizării și amenajării, al îmbunătățirii materialului de clădit, al schimbării concepției și viziunii estetice. Case cu trei sau patru camere, mai toate cu verandă sau chiar cu un nivel înfrumusețează satul. Aspectul lor reflectă o revoluție a gândirii și a integrării în contemporaneitate.

Casa țărănească „nu este totuși numai un adăpost de vânt, de ploaie, de frig, ci și o realizare de gust armonizată cu peisajul din care se desprinde”⁷.

Decorația exterioară este strâns legată de contextul istoric, cultural și economic. Casele vechi, de până la începutul secolului al XIX-lea, vădesc preocupări artistice minore. După noile condiții istorice și sociale create în urma Unirii, apar preocupări noi și orientări spre forme evolute. Acestea se descoperă în tehnica de decorare a streșinilor, a scândurilor și stâlpilor tărnațului, mai rar coama acoperișului.

Influențe exterioare țin de perioada construirii viaductului. Spun bătrânii că „podnabele”

din lemn de pe una din cele mai vechi case ar fi fost realizate de italieni când au construit calea ferată.

Construirea casei din cărămidă a oferit prilejul opțiunii pentru o varietate cromatică a decorului exterior în concordanță cu bunul gust și dorința de personalitate a ficărui gospodar.

Matca stilistică rămâne aceeași, conturată prin armonia împreunării culorilor într-o armonizare cu peisajul.

B. Decorul interior

În srtânsă legătură cu arhitectura casei, interiorul locuinței tradiționale românești trebuie privit ca o categorie istorică ce are o structură unitară de ansamblu, cu diferențieri zonale, o entitate care concentrează toate genurile de artă populară în combinații care prefigurează specificul local.

Preluând o afirmație a lui Gaston Bachelard, putem spune că, în interiorul locuinței din satul Livezi „... trecutul, prezentul și viitorul se întâlnesc conferindu-i dinamism diferit, adesea interferându-se, uneori venind în contradicție, alteori stimulându-se unul pe altul și asigurând în acest fel transformarea, evoluția calitativă”⁹.

Interiorul locuinței reflectă în egală măsură viziunea estetică a locuitorilor, simțul lor pentru proporții armonioase, pentru simetrie, relația dintre viața de familie și cea socială a satului, schimbul de valori culturale cu comunități mai apropiate sau mai îndepărtate.

Un aspect important în definirea acestui microunivers îl constituie distribuția funcțională a spațiului – „pe colțuri” după cum spune V. Butură, repartizate astfel: „colțul cu vatră pentru foc, colțul cu pat, colțul cu masă, colțul de după ușă cu lavița sau podișor pentru vase”¹⁰.

Casa cu o încăpere este tipul cel mai vechi care a supraviețuit până în timpuri apropiate. Modul de organizare a camerei de locuit indică faptul că satul se află la răscruce de drumuri între Transilvania și Moldova. Sistemul de încălzire cu vatră și cuptor, apoi cu vatră liberă „cotlon” și „cujbă” cu coș, așezată lângă perețele median către ușă, este tipic transilvănean. Dispunerea mobilierului cu patul de-a lungul peretelui din spate casei, „lăițele” cu masa înaltă în față, culmea pentru „straie” fixată deasupra patului sunt de asemenea specifice Transilvaniei.

Modul de aranjare a țeșăturilor din lână, cu tendința de a îmbrăca pereții odăilor cu păretare, ștergare, iar pe lăzile de zestre să se pună tcancuri de textile țesute în casă, ne duc

cu gândul dincolo de Carpați, în zona Moldovei. Se poate desluși din investigațiile realizate o imagine străveche a interiorului și alta a zilelor noastre. Au rămas mărturie una sau două relicve de interior ale trecutului, în care te uimește statomnicia și izul de vreme foarte veche care a trecut peste pereții sau tavanul din lemn și totuși păstrate cu sfințenie.

Casa de locuit în Livezi este încă o dovadă a vechimii acestei așezări. Vechea casă de locuit avea pereții netencuiți decât în jurul ferestrelor, apoi până la tavan, dar foarte mult timp tavanul a rămas din bârne „podite” cu scândură, care era locul unde patina vremii nu înșela pe nimeni.

Apoi, colțul cu vatra a păstrat una dintre cele mai arhaice forme ale interiorului. „Este poate greu de închipuit, pentru cel care nu a văzut cum arată o vatră arhaică în mediul ei natural, din casa tradițională, rostul pe care vatra le-a avut în viața țaranului nostru, rolul fundamental pe care l-a îndeplinit... ea constituie în fond, centrul de coeziune al întregii vieți familiale...”¹⁰.

Odată cu dezvoltarea planului de locuință, vatra dispare fiind înlocuită cu sobă construită din cărămidă sau din fontă. La casa cu două încăperi, cea de-a doua era „casa cea curată”, oferită doar oaspeților, folosită ocazional și fără sistem de încălzire.

Spațiul dintre sobă și perete, numit „cotruță”, era destinat momentelor de odihnă și apropiere, de căldură pentru „moșul care trăgea din pipă” sau pentru copiii dornici de hârjoană. „Când eram niși și venea șineva la noi, numa' în cotruță ne opream că tata nu ne lăsa să căscăm gura la șe spun oamenii mar'” (Voșloban Varvara, 68 ani).

De-a lungul pereților, în unghi, erau dispuse „lăițele”, utile și pentru depozitarea obiectelor de uz casnic sau textilelor, dar și ca loc de dormit. La locul de întâlnire se afla masa. Patul completa un alt colț al casei, deasupra căruia, la 30 de cm mai jos de plafon, se afla „culmea”, un lemn mai gros fixat la cele două capete pe care se aranjau piesele de îmbrăcăminte. În apropierea vetrei se afla „blidaru” și „colțaru”, suspendate pe perețele rămas liber.

Mărturisesc unii locuitori că în foarte străveche existență a satului, masa era cu trei picioare și foarte joasă, iar patul foarte puțin ridicat de la podeaua din lut.

Din acest univers arhaic s-au păstrat cu candoare și simț al conservării tradiției fiecare element dispus astăzi altfel, cu o altă funcționalitate și formă evoluată. Rămâne vestigiu și pentru prezent un simț profund al simetriei, o

judicioasă economie de spațiu, casa fiind un loc liber de manifestare și evoluție a existenței. De la cea mai simplă organizare interiorul a evoluat spre complexitate: a doua cameră, „*cea curată*”, păstra pe culme haine de sărbătoare, iar paturile așezate paralel cu masa între ele lângă perete, în dreptul ferestrei creau o ambianță de confort și primitoare pentru cei care treceau pragul casei.

Mai mult și mai târziu, a treia cameră devenea „*prânzătoriu*” și cealaltă rămânea „*odaia de dormit*”. Așa se prezintă și astăzi interiorul în acest sat, elementele de mobilier constituind nota de modernitate a fiecărei case – în combinație cu elementul arhaic.

a) Mobilierul

Cele mai vechi piese de mobilier din casa livezeană sunt lavitele confecționate din scândură groasă, cu ladă dedesupt și cu spătar pe trei laturi, vopsite mai târziu și ornamentate prin creștături sau desene. La Muzeul satului se păstrează cea mai veche formă, ca o ladă lungă, fără spătar, nevopsită cu capac și, în interior, cu trei compartimente.

Locul de maximă importanță decorativă îl constituie patul, datorită țesăturilor grupate aici. Compus inițial dintr-un cadru de scânduri și patru picioare de lemn, patul a fost înălțat după tipul răspândit în Transilvania și apoi lucrat din tăblii de cele mai multe ori decorate. În „*casa cea curată*” înălțimea lui putea fi de 1–1,20 m, înălțat și mai mult prin aranjarea până aproape de culme a țesăturilor și pernelor. În casa de locuit era acoperit cu „*tol*” (cergă) din lână sau „*sănirău*” țesut.

O piesă de mobilier nelipsită din oricare interior este masa. De formă circulară, foarte joasă, sprijinită pe trei picioare, cu scăunele lucrate asemănător, a fost cel mai vechi tip care corespundea camerei „*împodobite*” și lipită cu lut. Masa de formă dreptunghiulară cu dimensiuni reduse, lucrată din lemn și scândură este tipul cel mai familiar – și răspândit. Sertarul de dimensiuni mai mari numit de localnici „*ladameasă*” – lada mesei, completează și astăzi forma. Piesă străveche de mobilier și de bază în ceremoniile familiare sau în obiceiurile din ciclul anului, masa se distinge prin curățenia ei – ca o grijă permanentă a casei.

În preajma mcsci, dacă era în colț, deasupra se afla „*colțarul*”, un dulap în trei colțuri cu ușă în care se păstrau acte, obiecte de preț sau „*sticla de rachiu pe care stăpânul casii, adică tata o ținea sub cheie*”, după cum spunea badea

Simion Bucur. Tot deasupra mesei era locul iconelor de lemn sau pe sticlă, încadrate de ștergare. Acestea se puneau și deasupra polițelor sau cuierelor sau blidarelor – piese pentru agățat urcioare, farfurii, cancee cu rol decorativ. Blidarele erau dulapuri pentru păstrarea vaselor de uz gospodăresc, cu polițe și două uși numite și „*costăn*”. Mai târziu, acestuia i-a fost atașat în partea de sus un corp din „*polițe*” și „*lețuri*” pentru farfurii și căni, căpătând forma unui bufet pentru bucătărie, dar amintind de cele răspândite în Europa nordică, centrală și apuseană, frecvent folosite în Transilvania.

În locuința țărănească nu au existat dulapuri pentru îmbrăcăminte, rolul acesta fiind preluat de lada de zestre, confecționată din lemn și scândură, ornamentată prin ardere sau vopsea. Multe case din Livezi mai păstrează astăzi această piesă de mobilier larg folosită și cunoscută în cuprinsul țării.

Diferitele piese de mobilier lucrate în cadrul gospodăriei sau de meșteri specializați, provenind de la diferite generații, se assemblează armonios unele cu altele datorită simplității și concepției unitare, fiind puse în valoare prin petele de culoare ale țesăturilor de interior.

b) Țesăturile de interior

Împodobirea interiorului cu ajutorul țesăturilor este de veche tradiție în țara noastră, cu un rol utilitar la început, treptat accentuându-se caracterul decorativ al lor.

În condițiile determinate de practicare multiseculară a unor ocupații specifice ca agricultura și păstoritul, la baza producerii țesăturilor pentru interiorul țărănesc și confecționării pieselor de port a stat materia asigurată de cultivarea plantelor textile și de creșterea animalelor.

Atât pentru obținerea țesăturilor și a alesăturilor din interiorul locuinței cât și pentru cele destinate costumului s-au folosit în egală măsură, dintr-o vreme a întemeierii așezării chiar, fibrele vegetale: inul și cânepa și animale: lâna. Ca urmare a specificului muntos, se remarcă o mai mare varietate de țesături din lână.

„*Meșesugul țesutului – spune V. Butură – era cunoscut încă din neoliticul timpuriu, iar spre sfârșitul neoliticului aproape nu există așezare în care să nu fie întâlnite piese ale războiului de țesut*”¹.

Preocupare în exclusivitate a femeilor, țesutul în Livezi reprezintă una din dovezile evidente ale îndemnării, fineții, unei inteligențe

creativă, a măiestriei de a realiza fiecare pentru casa ei sau pentru copii „*podoabe*” mai frumoase decât ale altora.

Inițial toate țesăturile de interior au avut una rol practic, fie că au servit ca așternuturi, pânzeturi, fie că acopereau pereții. Din punct de vedere funcțional, țesăturile decorative pot fi grupate: fețe de masă sau „*măsărițe*”, lepedee și fețe de pernă, ștergare de icoană, ștergătoare de blide și „*șărbăte*”.

Fețele de masă erau țesute din cânepă și apoi în; abia mai târziu, spre sfârșitul secolului trecut femeile au reușit să aducă din Ardeal sau din Moldova bumbac pentru pânzeturi. Tehnica de lucru era „*în două ițe*”, firul în amestec bumbac și cânepă sau în din care se realiza „*pânza mistreată*” (inf. Bucur Varvara).

Mai târziu se introduce și forma în patru sau mai multe „*ițe*”, cu „*brăduș*” sau „*cu absătură*”. Cele două foi componente se uneau prin „*cheițe*” – dantelă croșetată cu „*cârlișășul*”.

Ștergătoarele pentru blide urmau același procedeu fiind uneori împodobite cu dungi colorate în contrast cu albul fondului.

Forme de o aleasă măiestrie etalează ștergarele ornamentale. Din cânepă în vremea de demult, pentru a rezista, din în apoi și bumbac, aceste piese îmbogățeau cu distincție arta populară din Livezi. Într-un context de simplitate, simț estetic în îmbinarea motivelor și culorilor și decor geometric, țesutul ștergarelor a însemnat preferință în activitatea femeilor de aici. Cu alesături la cele două capete, cu 12 ițișoare, cu un decor geometric în negru, roșu sau galben (uneori maro) piesele reprezintă mândria casei din Livezi. Ele pot fi văzute nu numai pe pereți, dar și pe coșurile cu merinde sau pe toate obiectele ce însoțesc ceremonialul de înmormântare. De aceea, femeile vrednice țes din vreme „*valuri*” de pânză pentru ștergare tăiate și împodobite cu dantelă „*cipcă*” croșetată – mai îngustă și mai fin lucrată.

Aceeași dantelă, dar de dimensiuni de 10–12 cm lățime ornamează lepedeele, a căror pânză era numai din cânepă, pentru purtat, și din în sau bumbac pentru acoperit patul.

Un rost aparte l-au avut și „*capetele de pernă*” țesute în „*vrăste*” cu negru și roșu doar la un capăt, în rest din pânză în două ițe.

Gama țesăturilor din lână pentru interior este mai largă.

Așternute pe pat, „*țolurile*”, se țes din fire de lână răsucite gros numite „*drugă*”, cu o spată mai rară, într-o singură nuanță sau „*vărgate*”. Țesătura se ducea la moară unde era „*chiuă*” pentru îngroșat și scămoșat.

O țesătură bogat decorată este „*păretarul*” sau „*pânirăul*”. Realizarea lor necesita o perioadă destul de îndelungată pentru definitivare.

În vremea călduroasă se preparau coloranții vegetali și se vopsea lână toarsă și în sculuri. Lucrul la război rămânea mai ales pentru iarnă. Din urzeală de bumbac și cânepă se făceau frânghii. Pe urzeală se băteau firele de lână într-o varietate multicoloră pentru scoarțele de astăzi, în două nuanțe sau cu „*raze*” pentru piese mai vechi. Cel mai frecvent motiv a fost simbolul solar în motive concentrice pe un fond roșu, cu raze galbene, verzi, cărămizii, albastre. Se trece apoi la formele bicolore cu modele geometrice pe un fond negru frecvent combinat cu orice nuanță, iar mai târziu, sub influența motivelor bistrițene și moldovenești, s-au țesut „*covoarele*” cu ornamentică florală: trandafiri, căpșuni, crizanteme etc. Culori vii care contrastează cu fondul negru. Acum se nevedește din lână toarsă subțire și se „*bate modelul cu fire de melană*”.

De cele mai multe ori „*sămiraul*” care învelește patul este țesut în aceeași formă cu „*păretarul*”. Piesele cu model floral se pun doar pe perete sau ca „*preș*”. Nota de curățenie a casei este dată și de „*preșurile*” țesute în spată îngustă, din resturi textile, pe urzeală trainică și cu bătătură deschisă, culori pastelate. De aceea podeaua acoperită cu ele completează, într-un context de curățenie, peisajul tradițional.

De remarcat este și faptul că sunt multe femei care astăzi țes cuverturi în stil popular de o rară frumusețe.

„*Gustul rafinat al creatoarelor* – spune Tancred Bănățeanu – *a știut să grupeze armonice și gradat ornamente și culori în registre ornamentale savant dispuse*”¹².

În orice colț din cameră te-ai afla găsești echilibrul liniilor. Privirea cuprinde unghiuri compuse armonios într-o simetrie prețioasă, într-un rafinament distins și maiestuos.

Note

1. Lucian Blaga, *Pitoresc și Revelație*, în *Trilogia culturii (Spațiul Mioritic)*, București, Editura Minerva, 1969, p. 256.
2. I. I. RUSU, *Elemente autohtone în terminologia așezărilor și gospodăriilor*, în A.M.E.T., pe anii 1962-1967, Cluj-Napoca, 1966, p.76; cf. I. Vlăduțiu, op.cit., p.171.
3. *Ibidem*.
4. Cf. ION VLADUTIU, op. cit., p. 159.
5. V. BUTURA, op. cit., p.
6. ION VLADUTIU, *Contribuții la cunoașterea structurii sociale a păstorilor transhumanți în secolul al XIX-lea*, București, 1969, p. 202.
7. N. MĂRGINEANU, *Sub semnul omeniei. Particularitate și universalitate în cultura română*, București, Editura pentru Literatură, 1969, p. 172-194.
8. G. BACHELARD, *La poétique de l'espace*, cf. T Bănățeanu, op. cit., p. 151.
9. V. BUTURA, op. cit., p. 107.
10. ION VLADUTIU, op. cit., p. 171.
11. V. BUTURA, op. cit., p. 286.
12. TANCRED BĂNĂȚEANU, op. cit., p. 149.

Abstract

This article belongs to the study "The Folklore Monography of the Livezi Village". The present chapter deals with what the author calls "The Dwelling".

In the life of the village, the house remains a harmonious blend with the landscape it belongs to. "The cottage, irrespective of its reduction to the elements vital for sheltering, will always bear a sign of nobility". Undoubtedly, the Romanian people have an inner drive towards the picturesque. Nevertheless, they included in this drive such free rhythm, measure and soul, never found at any of the neighboring populations".

Only when the house appears as a symbol of the unity between the two traditional values in the existence of the peasant - the material and the spiritual - will the meaning and the value of the house be thoroughly grasped.

This double value can be spotted in every popular object or phenomenon.

Moreover, the space that shelters the bread as well as the doina, the ashes and the lamentation, the bench and the embroidered peasant blouse or the weeping of the bride has the significance of a sacrifice for harmony, cleanliness and beauty.

Dorina Drăghici-Moraru

Prof. Colegiul Național „Octavian Goga”

Miercurea Ciuc, Str. Tudor Vladimirescu, nr. 40

Tel 066/112570

INTERFERENȚE CULTURALE ROMÂNŌ-MAGHIARE

Motto:

Politica ne separă

Cultura ne unește!

Pe parcursul istoriei, în Transilvania au existat tensiuni antagonice între supuși și străini, care adeseori au fost abil transformate în tensiuni interetnice, producând suferința oamenilor nevinovați. Războaiele sunt inițiate de către oameni care se cunosc dar nu se bat, fiind duse de către oameni care nu se cunosc dar se omoară între ei. Neașteptat, iată, sfârșitul sec. XX reînvie instigarea interetnică pe considerente istorice din trecut, la fel de abil manipulate de către politicienii actuali. Nu întâmplător a fost lansat Apelul UNESCO „Dezarmați istoria”!

Îndelungata conviețuire româno-maghiară de pe cuprinsul actualului județ Covasna a statornicit un transfer de valori spirituale de la o etnie la alta, rezultând o benefică policromie culturală.

Ilustrul povestitor maghiar Benedek Elek – originar din acest județ consemna: „*Chiar acum am citit o colecție de povestiri a lui Ispirescu cu gândul s-o traduc în limba maghiară. Povestirile acestea sunt nu numai frumoase dar și o dovadă sigură ca atât în sufletul povestitorului român cât și în a celui maghiar s-a făcut de mult înrudirea sufletească. Da – și acesta este, în cazul nostru lucrul cel mai important – românul a povestit maghiarului, maghiarul românului și iată înfrățirea prin poveste*”.

Din fericire se pot evoca numeroase astfel de fapte menite să facă cunoscute valorile culturale naționale.

Principele Gh. Rakoczi al II-lea a sprijinit transcrierea în limba română a Noului Testament (1648). Cărturarul Bod Peter din Cernat, jud. Covasna a scris *Istoria românilor din Ardeal* (1769) și *Istoria literaturii*, în limba română. Călugărul de origine română Kajoni Janos a însoțit operele sale religioase cu melodii românești (1687). Jokai Mor, cel mai cunoscut romancier maghiar, a reprodus în desene amintirile sale din copilărie, precum și casa unchiului său Avram Iancu. Octavian Goga și Ady Endre au compus și tradus lucrări proprii. Compozitorul Bela Bartok, asiduu culegător al folclorului românesc, a reliefat valoarea creației noastre populare.

Ceramica

Obiectele de ceramică reprezintă o componentă importantă a culturii materiale, încă din epoca neolitică – precum o atestă descoperirile arheologice, dintre care excelează prin frumusețe și cromatică cultura Cucuteni-Ariujd, veche de peste cinci mii de ani.

Din timpuri străvechi, obiectele de ceramică au folosit la prepararea, păstrarea și transportarea alimentelor și tot atunci oamenii s-au preocupat să le dea o formă cât mai plăcută, să le împodobească în chip cât mai atrăgător. Tehnicile de decorare folosite în diferite epoci istorice s-au păstrat, în bună parte până în zilele noastre. Până la folosirea roatei olarului, vasele se făceau din suluri de lut încolăcit după formele dorite și apoi modelate cu mâna, practică folosită până în veacul trecut, dar numai pe scara foarte redusă. Organizațiile breslașe au apărut în Transilvania pe la începutul sec. al XVI-lea (Cluj, 1512; Tg. Secuiesc, 1649). Se poate presupune a fi fost printre primele asociații de acest tip.

Cercetători ai domeniului, dr. Kos Karoly și dr. Gazda Klara, au efectuat cercetări pentru depistarea centrelor de olărit continuate de către Seras Andras. Obiectul prezentei comunicări este de a prezenta meșteșugurile și zonele unde s-au practicat.

Centrul Tg. Secuiesc a produs ceramică de uz gospodăresc pentru clientela de rând din mediul urban și rural precum și ceramică de lux din pastă fină pentru clientela selectă.

Centrul se caracterizează în special pentru produsele – cance „bokaly” de format și ornamentație inconfundabilă cu ale altor centre.

Fiecare centru de olărit putea fi ușor identificat prin forme, ornamentație și funcționalitatea produselor astfel că pe piață clientul se orienta după trebuințele sale – oale pentru sarmale de Aita Mare, cancee din Tg. Secuiesc, vase pentru gătit și lapte din Brețcu, jucării pentru copii din Herculan și Baraolt, vase miniaturale, fluier, ocarine, pușculițe, păsări, fluier.

Centrul de olărit din Calnic, are o veche tradiție, atestată de documente de arhivă din familia Kalnoki din sec. al XVIII-lea, privind producția de cahle smălțuite de culoare verde și vase de uz gospodăresc.

Centrul de olărit Brețcu era renumit pentru vase de uz casnic, smălțuit și ornament sprijuit. Olari din Brețcu au trecut Carpații continuând

să producă până în prezent vase identice cu cele produse la Brețcu în trecut.

Din studiul asupra centrelor de olărit reiese că pe cuprinsul județului Covasna au existat 18 centre care, de pe la începutul sec. XX, au pierit din cauza concurenței produselor industriale.

Localități de pe cuprinsul județului Covasna unde s-a practicat olăritul – azi dispărut –:

– Calnic, vase smălțuite și cahle pentru teracotă

– Etfalău, vase smălțuite – cancee (bokaly) pictate cu motive zoomorfe

– Bodoc, ceramică roșie, cu precădere ulcioare pentru apă minerală, cărămidă, care se produce și în prezent, teracotari

– Bățanii Mari, ceramică uzuală și țiglă

– Baraolt, vase de uz casnic smălțuite

– Herculean, vase de bucătărie, jucării pentru copii, teracote

– Căpeni, vase uzuale din ceramică roșie

– Baraolt, vase uzuale smălțuite

– Aita Mare, important centru de olărit – produse; vase de bucătărie, cancee, specific secuiești, cu o producție care era valorificată pe piața zonei Baraolt și Sf. Gheorghe.

– Belin, produse pentru piața locală

– Bodos, vase de uz casnic

– Dalnic, producție redusă mai mult pentru uz local

– Albiș, vase pentru uz casnic și pentru păstrat țuică de prune

– Bicfalău, produse de uz casnic ceramica ordinară

– Pava, s-a bucurat de renume mai ales pentru cahlele de teracotă smălțuite de culoare verde, cu motive florale

– Zăbala, vase de bucătărie oale pentru lapte, sarmale, ghivece de flori nesmălțuite.

Meșterii olari își pregăteau casnic culorile pentru ornamentare din oxizi: galben, verde, maro – cărămiziu, angoba albă, se aducea din munții Harghitei caolin. Dacă în apropiere nu aflau lut corespunzător, se deplasau cu căruțele în alte zone.

Lutul a fost și este folosit pentru fabricarea țiglei în localitățile Brețcu și Bățanii Mari. Țigla era de forma „solzi de pește” sau terminată în triunghi. Folosirea țiglei ca învelitoare de acoperiș s-a extins mai mult după jumătatea veacului trecut, ca urmare a dezastruoaselor incendii care au distrus cartiere întregi precum la Tg. Secuiesc, Ozun, Bățanii Mari. Concomitent a fost răspândită țigla cu profil dreptunghiular de Jimbolia, Luduș, de Feldioara, înlocuind învelitoarele din jipi sau trestie.

Pe scară largă se folosește încă lutul la fabricarea cărămidilor, manufactură practică de către țigani cu tipare manuale. Pentru coacerea vaselor, arderea cărămidilor și a țiglei s-au consumat imense cantități de material lemnos, abundent în zonă.

În tradițiile populare se leagă felurite obiceiuri și credințe, unele din ele cu rădăcini adânci chiar în comuna primitivă. Anumite ritualuri menite să asigure succesul operațiunii, pentru ca oalele să aibă sunet ca un clopot. Un anumit fel de vase erau destinate cultului morților – oala cu mâncare așezată în mormânt, spargerea unei oale sub sicriul mortului, datul de pomană a blidului cu grâu fiert – coliva erau confecționate blide de pomană având în centru un suport de lumânare, pentru nuntă se făceau ulcele de băut vin și ceșcuțe pentru rachiu.

Trebuie menționat faptul că pe măsură ce olăritul din zonă a fost părăsit ca meșteșug, au continuat să desfacă produse de ceramică olarii din centrele Ciucului, care se deplasau prin sate vânzând oalele în schimbul cerealelor – grâu, porumb, iar pe timpul sezonului estival desfăceau produsele în stațiunile balneare, cu deosebire ulcioare cu țuturcă pentru cura cu apă minerală.

Ulcioarele din ceramică neagră pentru păstrat apa minerală sunt căutate și în prezent de către localnicii unde se află izvoare cu apă minerală, în timp ce orașenii folosesc flacoanele de plastic.

Instalații specializate în prelucrarea produselor agro-alimentare

Prelucrarea cerealelor în vederea preparării alimentelor de bază a constituit una dintre cele mai vechi și importante ocupații casnice în care scop au fost folosite două unelte simple comune: râșnițele și pivele acționate prin forța brațelor. Sporirea capacității de prelucrare a acestora a fost o preocupare sporită odată cu dezvoltarea societății. Ingeniozitatea minții omului a inventat sisteme de acționare prin forța animalelor, forța apei, a vântului, mai târziu a aburului și a energiei electrice. În zona noastră au fost făcute încercări de folosire a vântului, dar cu slabe rezultate în secolul trecut la: Bixad, Cernatul de Jos și Brețcu.

Energia apelor rezezi de munte a putut fi folosită mai întâi pe domeniile feudale, unde aveau acces aparținătorii de moșia feudei.

Dacă în anul 1800 existau pe teritoriul actualului județ doar 71 mori acționate de roata hidrolică, în anul 1903 se aflau 331 de instalații

edificate de către obștea localității și de către proprietari asociați ori individuali, dintre care 24 mori acționate mecanic cu motor cu explozie, cazan și energie electrică, instalații performante care deserveau o arie mai largă de clienți.

Localitățile cu cea mai mare densitate se înscriu: Cernat, 39, Covasna 19, Lemnia 16, Ghelinta 14, Zagon 14, Turia 11, Sântieni 6, Ojdula și Brețcu 7, Zăbala 6, Moacșa, Dalnic, Belani câte 6, în 10 localități se aflau câte 2 mori iar în 18 numai câte o singură instalație.

Pe lângă multe mori funcționau instalații anexe pentru decorticat, pisătoare de mei (cultivat, cu precădere în zona nordică a județului; era condiderat – mălaiul săracului – fiind mai ieftin, dar era folosit ca aliment nelipsit în perioada posturilor marilor sărbători religioase).

Gospodinele alimentau cu mei puii mici de găină. O altă plantă comestibilă mult agreată, lîntea, aproape dispărută ca și meiul, era trecută printr-o instalație de decorticat și selectat (aflată în colecția Muzeului Haszman din Cernat).

Presa de ulei – uleinițe sau teascuri – cu șurub, cu pârghie sau berbeci se aflau în numeroase localități pe lângă mori sau separate, folosind sisteme diferite de mărunțit semințele de in, de dovleac, de floarea soarelui precum și sămânța de fag – jir.

Presele de ulei erau activate cu deosebire în perioada de post, astfel se explică faptul că în zonele locuite de credincioși ortodoxi și catolici și cu deosebire în teritoriul numit Szentföld – (pământul sfânt) se aflau numeroase teascuri de ulei, precum la Poiana 12, Brețcu 3, apoi la Ghelinta Belani, Lutoasa, Albis, Cernat, Alungeni, Covasna, Zagon, Ojdula, precum și în zona de vest Belin, Aita Mare, Araci. În perioada interbelică, familiile care se aprovizionau cu ulei din comerț erau considerate sărace, pentru că nu creșteau măcar un porc în gospodărie, untura animală fiind nelipsită. Datorită modului de viață modern, a existenței din belșug a uleiului comestibil, în deceniul al șaselea mai era încă în funcțiune o uleiniță la Barcani și la Întorsura Buzăului, în prezent ar fi posibil să mai existe vreo instalație doar pentru uz personal necunoscută.

Cazane pentru țuică și preparat rachiuri

Cultivarea prunilor în zonele colinare a contribuit la realizarea instalațiilor de distilat – alambic, povarnă, cazan, de forme și materiale diferite: ceramica sau metal (aramă).

Distilerii renumite se aflau în localitățile: Albis, Zălan, Zăbala, Alungeni, Turia, Zagon. Autorizație pentru distilerie în trecut mai îndepărtat erau greu de obținut pentru că acest privilegiu aparținea domeniilor feudale. În anonimitate se practica fierberea băuturii cu mijloace rudimentare și nu numai din prune, ci și din porumb, din secară, borhot de sfeclă de zahăr.

Instalații pentru prelucrarea textilelor

Ocupațiile principale – agricultura și creșterea animalelor, au asigurat materia primă pentru nevoile omului de vestimentație și pentru interiorul locuințelor, dând naștere a numeroase forme de meșteșuguri casnice, transformate în ateliere manufacturiere.

Lâna – materia principală pentru confecționat piese de îmbrăcăminte pentru anotimpul rece – panura (aba) trebuia dărăcită (scărmănată și pieptănată) cu unelte primitive, apoi cu sisteme mecanizate. Torsul făcut cu mâna la tradiționala furcă prinsă în brâu a fost înlocuit cu roata de tors acționată cu piciorul, mult mai productivă, apoi a fost înlocuită de instalația – torcătorie – acționată de energia apei.

Panura țesută în războiul casnic, pentru a fi proprie scopului – întreținerea căldurii corpului – trebuia să fie îngroșată prin îndesarea făcută manual, apoi s-au construit pivele cu maiuri verticale acționate de roata de apă cu cupe, panura astfel pregătită ajungea sub foarfecile ciorecarului (croitorul specializat în confecționare dar nu numai). Prin astfel de etape lâna tunsă de pe oi devenea strai de îmbrăcăminte.

Țesăturile de interior, macaturi de pat, păretare, covoare lucrate în gospodărie, au cunoscut o formă mai evoluată de ateliere specializate în vopsitul firelor și țesutul artistic – în lutunoaie, în trei patru ite.

Pentru îngroșarea pieselor de port – sarica – cu fire păruite se folosea vâltoarea sau dârsta.

Abstract

Romanian and Hungarian cultural interferences

The Romanian and Hungarian cultural interferences in the Seklers land (especially in the Covasna district) have taken various forms throughout the ages, establishing a transfer of spiritual values from one ethnic group to the other and yielding an advantageous cultural polychromy.

The interference also influenced the evolution of the utilitarian and aesthetic pottery with pottery centres at Calnic, Etfalau, Bodoc, Baraok, Capeni, Aita Mare, Belin, dalnic, Zabala). This has continued uninterruptedly from prehistoric times up to the present days and it represents one of the most representative manifestations of folk art at the crossroad between two cultures.

Nicolae Moldovan

Muzeograf

Sf. Gheorghe, Al. Centralei, nr. 2

Tel.: 067/314602

CIMITIRUL, MARTOR AL ISTORIEI

O comunitate creștină are întotdeauna în centrul său biserica, loc unde se întâlnesc și se recunosc membrii ei, iar trecutul comunității, istoricul său este atestat de cimitir, spațiul celor de dincolo. Adeseori, cimitirul se organizează în jurul unei biserici, punte între cele două lumi, loc rânduit de Dumnezeu în care cei de aici se roagă pentru cei de dincolo.

Firul istoriei unei comunități se rupe atunci când cei de aici nu mai sunt interesați să se mai îngrijească de cele trecute, sau pur și simplu nu mai există.

Un cimitir, ca reper istoric, vorbește despre identitatea celor ai căror nume îl păstrează. Aleile părginite, ori din contră, frumos amenajate, mărturisesc despre vârstele unei comunități, etnie, religie, eventual stare socială și nu în ultimul rând despre un anumit nivel de cultură. De cimitire și monumente funerare se leagă atât cultul morților în general, cât și cultul sfinților și, îndeosebi al martirilor. „*Cimitirul rămâne, în tot cazul, un loc venerabil pentru noi, creștinii, locul unde odihnesc morții noștri și în care noi ne îndeplinim datoriile religioase sau rituale și tradiționale față de ei*”¹.

Iată de ce supun atenției două cimitire din județul Covasna, localitățile Bicsad și Micfalău, cimitire martore istorice ale unui proces de deznaționalizare. Acest proces s-a desfășurat pe mai multe nivele, mai multe strategii, reunite în ceea ce s-ar putea numi o hartă cognitivă, adică un anume „*tablou al lumii*” pe care popoarele și-l dispută. Grupurile geopolitice și ideologice încearcă mereu să creeze o anume „*hartă cognitivă*” pe care s-o impună într-o zonă. Pentru impunerea ei se folosesc de un formidabil aparat instituțional, ideologic, chiar simboloc (persuasiv) etc.

Harta poate fi impusă, prin acțiunea unei idei (străpungerea geopolitică) sau prin autoritatea (legitimitatea) simbolică și religioasă a „*cartografului colectiv*”, un popor sau o elită. Când o comunitate a fost silită să adopte o „*hartă cognitivă*” străină de tradițiile ei, urmează sfârșitul sau: „*Un astfel de tablou al lumii, construit prin ruptura de trecut nu ar mai oferi tuturor posibilitatea cunoașterii rădăcinilor, ar nega transtemporalitatea societății și ar conduce la amnezie civilă*”². Asemenea hărți pot fi atât etnospirituale, cât și etnopolitice.

În zona cercetată, ochiul istoricului se confruntă cu un paradox. Cimitire ortodoxe, cu biserici ortodoxe, dar cu nume maghiar, cel puțin ca primă impresie. Este clar deci că în această zonă s-a încercat schimbarea forțată a identității, prin maghiarizarea numelor. Iată cum caracteriza acest proces Telkes Simon, președintele Societății Centrale de Maghiarizarea Numelui, la 1898: „*Așa cum prin botez creștinul devine membru al comunității creștine, tot așa, prin maghiarizarea numelui de familie, prin botez național, cel cu nume străin este primit în societatea maghiară, în rândurile adevăraților fii ai națiunii. Acest botez, acest crez, este din punctul de vedere social și național, mult mai important decât botezul religios, care nu dă decât un prenume și aduce adepți religiei, pe când maghiarizarea numelui de familie îl face maghiar*”³. Iată deci cum, în această zonă s-a proiectat forțat o hartă etnopolitică, ce va avea ca scop în timp și modificarea identității spirituale, adică integrarea în imperiu.

Acest proces de maghiarizare a fost aplicat în mai multe localități din Transilvania, cu precădere pe raza actualelor județe Harghita și Covasna, dar studiul de față aduce în atenție doar două dintre ele, situate în partea de nord a județului Covasna.

Bixadul, care din punct de vedere arheologic este chiar spațiu al unei așezări și necropole dacice, este astăzi locuit de o populație de origine română, germană, cehă secuizată, care vorbește numai limba maghiară. În prezent are o biserică ortodoxă monument istoric, un cimitir și o biserică ortodoxă ridicată între 1937-1940 (ctitor ing. Dumitru Bogdan), cu hramul *Sf. Dumitru*, pictată de Costin Petrescu (maestru care a realizat și pictura Ateneului Român). Numărul credincioșilor români ortodocși a variat de la 1805 până la 1992, între 410/684 și 10/37.⁴ Procesul de maghiarizare s-a desfășurat în mai multe etape, de la schimbarea numelui de familie și până la a-i forța pe români „*să jure cu lumânarea în mână că se lasă de ortodoxie și că vor rămâne pe veci catolici*”. Printre diferite atrocități comise, este devastată și biserica ortodoxă, astfel că la 1917 în Bixad nu mai era nici un credincios ortodox⁴.

Cimitirul, care este martor al procesului de maghiarizare a numelui, a suferit mai multe devastări, în urma cărora nu a fost ocolită nici bis-

erica. În 1941 „*au fost distruse și troițele și crucile comemorative ridicate în memoria eroilor români căzuți în bătălii pentru apărarea patriei române*”⁵.

Micfalău (com. Malnaș), este atestat în sec. XVIII ca fiind un sat complet românesc, numit Glăjărie, după fabrica de sticlă ce s-a înființat aici. În timp, numele românilor vor fi maghiarizate. Gavrilă în Gabor, Neagu în Nyaguly, Crăciun în Karacsony, Safta în Szafta, Negrea în Fekete, Suci în Szocsi etc.⁶ Soarta acestor români este marcată de conflictele cu nobili maghiari pentru dreptul de a-și folosi pământurile.

Într-o corespondență a „Telegrafului Român” de la 25 mai 1890, se arată că românii „*acum nici o palmă de pământ nici alte ocupăciuni ce le-ar putea asigura un venit cu care să-și poată hrăni familia nu au, și nu la rămâne alta decât a-și acăța straița în băț și a-și lua copilașii de mână și a-și căuta o altă țară ca să-și asigure subsistența*”. În corespondența „Telegrafului Român” din Micfalău 26 februarie 1889, se arată că față de celelalte confesiuni, Biserica Ortodoxă, de acum autonomă, face prea puțin pentru a îmbunătăți starea amară a preoțimii, lucru care îi determină pe unii clerici a fi mai degrabă învățători („Telegraful Român”, Micfalău, 6 mai 1890).

Despre comuna Bixad (corespondența „Telegraful Român”, 6/18 martie) se arată că are o populație de 1500 suflete (1884), „*jumătate români maghiarizați, de religia gr. or, cealaltă jumătate maghiari, nemți și boemi*”.

Despre locuitori comunelor Bixad și Micfalău, la 1880, un corespondent de presă notează: „*Și știți domnule redactor, ce soiu de oameni, sunt nefericiți locuitori ai acestor două comune? Auziți și vă mirați! Ei sunt Români, care și-au pierdut limba. Drept răsplătă pentru iubirea lor nemărginită către regimul maghiar și pentru zelul lor nețărmuit, cu care și-au însușit limba maghiară, Mikofăleni și Bicsădenii au să dobândească pierderea moșiiilor*”.

În studiul *Românii și Secui*, Ion I. Russu arată cum politica de deznăționalizare dusă în teritoriile românești se încadra în politica de maghiarizare a popoarelor din Imperiul austro-ungar, politică desfășurată abil în a doua jumătate a sec. XIX, în perioada așa numitului dualism, și care a debutat prin faimoasa lege XLIII votată de dieta ungară și sancționată în anul 1868. Prin această lege, erau înlăturate rămășițe ale autonomiei politico-administrative a „*princi-*

patului” ardelean, nobilimea și burghezia maghiară având mână liberă să-și asigure preponderența nu numai politică, dar și economică în toată Transilvania, lucru ce ducea la înlăturarea păturii conducătoare românești și săsești⁸.

Revenind la problema comunităților locale, cimitirele atestă cel mai bine acest proces de maghiarizare. Cele două cimitire din Bixad și Micfalău sunt oarecum privilegiate ca mărturie istorică față de altele din zonă, întrucât aici existau în apropiere cariere de piatră din care sătenii au putut să-și asigure materia primă pentru crucile și mormintele care astăzi înfruntă timpul. Trecând prin Micfalău, am notat la întâmplare câteva nume de pe crucile cimitirului, nume pe care în majoritate le-am regăsit în repertoriul lui Ion I. Russu de antroponime „*gentilice*” românești la secui și alți maghiarofoni, lucru ce confirmă tocmai acest proces de maghiarizare al românilor. Spre exemplu Berdocz, Wedelka, Wyegra, Raduly (Radul), Szafta, Urszuly (Ursul) etc⁹.

Din punct de vedere morfologic, monumentele funerare din alte două cimitire sunt fie tip plăci verticale (rotunjite sau triunghiulare la vârf) ce au inscripțională crucea, simboluri creștine, numele lui Iisus și datele celor adormiți, fie cruci. Aceste cruci simple, sau combinate cu placă, au fie forma clasică, fie treflată (forma crucii ortodoxe de altar), fie cu diferite terminații sau combinații (exemplu cruce cu cerc). Pe unele dintre aceste cruci apar și motive florale. Deosebit în cimitirul de la Bixad funerar vechi, tip stâlp, amintind torșadele brâncovenești, despre care se spune că ar fi aparținut ultimei starețe de la o mănăstire din apropiere.

Biserica monument istoric din cimitirul Bixad este de tip navă, cu turn clopotniță și se află într-o stare avansată de degradare, iar biserica din cimitirul Micfalău, aflată într-o stare mai bună, dar care totuși necesită reparații, prezintă în pridvor două scene cu Sfinții Apostoli Petru și Pavel.

Concluzia celor prezentate este că desfășurarea unui studiu sistematic în cele două cimitire, precum și în general în cimitirele din zonă, chiar în starea actuală cu lipsurile unor mărturii importante, ar putea aduce dovezi semnificative pentru istoria unui spațiu atât de controversat.

Note

1. PR. PROF. ENE BRANIȘTE, *Liturgica generală*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, p. 365.
2. ILIE BĂDESCU, MIHAI UNGHEANU (coord), *Enciclopedia valorilor reprimite – războiul împotriva culturii române (1944-1999)*, vol. I, Editura Pro-humanitate, București, 2000, p. 152.
3. TELKES SIMON, *Cum să maghiarizăm numele de familie*, Budapesta, 1898, p. 3.
4. Bixad – din volumul *Românii din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Cultură. Școală*.
5. *Ibidem*
6. Micfalău – din volumul *Românii din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Cultură. Școală*.
7. „Telegraful Român”, nr. 207/1880.
8. ION I. RUSSU, *Românii și Secuii*, Editura Științifică, București, 1990, p. 20-21.
9. *Ibidem*, p. 229-231.

Abstract

The graveyards as a historical witness

This paper points out the importance of the graveyards as a historical landmark, in the life and identity of a community. The author emphasizes two graveyards from the Covasna County, one in Bicsad and the other in Micfalau., which are considered historical witnesses of a process of denationalization.

The historian comes across a paradox in her research of the area: orthodox churches, with orthodox graveyards, but with Hungarian names. Hence it follows by giving Hungarian names, they attempted an unwilling change of identity.

A systematic study of the two graveyards, as well as of the graveyards in the area, could offer significant proof for the history of such a controversial space.

Teodora Roșca, Masterand Drd.,
 Facultatea de Sociologie și Asistență Socială
 București
 Tel. 064/130002 (domiciliu)

OIERITUL ȘI PĂSTORITUL – OCUPAȚII TRADIȚIONALE ALE LOCUITORILOR DIN VOINEȘTI, JUD. COVASNA

Unul dintre obiectivele cele mai de seamă spre care a tins studiul întreprins de noi – după cum se va constata în cursul lucrării – este tocmai confirmarea dezvoltării comune și a legăturii organice ce există, în cele mai multe cazuri, între agricultură și păstorit.

Studiul de față constituie o încercare mai amplă de a prezenta cele mai de seamă aspecte pe care le-a cunoscut această ocupație la români în secolul XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea și de a pune la dispoziția cercetătorilor o tipologie riguroasă.

Dispariția rapidă a formelor vechi de păstorit, care s-a produs în urma profundelor transformări economice și sociale din cadrul societății contemporane, i-a făcut pe etnografi să-și îndrepte atenția și asupra formelor de păstorit din trecut, acestea având în afară de importanța lor etnografică, și o deosebită valoare istorică și lingvistică.

Atât în documente cât și în relatările de pe teren ale diferiților autori, sub numele de *bârșani* se înțeleg nu numai mocanii seceleni, ci și toți ceilalți oieri transhumanți din Țara Bârsei, precum și „*bârșanii din secuime*”.

Creșterea oilor este în Voinești în permanentă și strânsă interdependență cu agricultura. Păstoritul se practică în zona Covasnei din timpuri străvechi, mai intens înainte, dar acum din ce în ce mai puțin. În decursul anilor păstoritul a suferit unele modificări, datorate în special înrăutățirii situației economice.

Solul fiind în general puțin roditor, ameliorarea lui prin îngrășăminte naturale a apărut ca o sarcină imperioasă iar organizarea păstoritului oglindește această preocupare.

Primăvara, spre sfârșitul lunii aprilie, în întreaga zonă se scot oile din grajduri în staule montate pe câmp și grădini. Întovăârșirea se făcea și aici pe la sfârșitul lui aprilie, când stăpânii de oi, *târlaşii*, alcătuiesc o târlă de 500-1000 de oi, angajând pe *baci*, ciobanul cel mare, iar acesta pe ceilalți, cu toții angajați cu simbrie pe întreaga durată a vâratului, de la 15 mai până la 26 octombrie. În multe locuri, baciul era stăpânul și proprietarul stânei. Acolo unde baciul era proprietarul stânei, primea zeciuiala, a zecea parte din cantitatea de brânză produsă la stână.

La plecarea la munte se făcea și aici alesul oilor, alcătuind patru turme (cârduri): *sterpele* (oile tinere care nu se mulg), *mânzările* (oile care se mulg), *berbecii* și *cârlanii* (miei înțărcați), fiecare cârd avându-și ciobanul și locul de pășunat. Mai târziu se formează trei cârduri: al *cârlanilor*, al *mânzărilor* și al *sterpelor*. Între 15 mai și 15 august se prepara brânza la stâna de la munte, iar la 15 august, se făcea împărțirea brânzei, momentul când târlaşii veneau la munte pentru a-și lua în primire brânza, fiecare târlaş primind câte 3-4 kg de brânză pe fiecare cap de mânăzare.¹

În Voinești, unde până nu demult s-a păstrat păstoritul pendulator, ciobănia se moșteneau, ca și în satele mocănești, din tată în fiu. Și aici fii intrau ca ciobani cu plată la oile părinților, de la care primeau pe an: 7 oi, opinci, suman, căciulă, 2 perechi de ȋtari, câte o sarică pentru iarnă și mâncare². Ciobanii îndeplinesc mai multe funcții din momentul angajării lor la stăpân:

– *baciul* – este cel care pregătește laptele, mână oile și răspundea de stână;

– *mânzărari* – dintre care cel mai important este „*vătaful*”, care avea subordonați „*bulitici*”, în număr până la trei;

– *mânător* – ajutorul baciului;

– *sterpari* – cei care se ocupau de oile sterpe; aveau și ei *sterpari* și *bulitici*, dar aveau și stână separată. Stâna avea în componență două cârduri de oi: sterpe și mânzările.

Voineștenii urmau mai multe direcții în căutarea locurilor pentru iernat. De la Târgul Secuilor o porneau spre Valea Oltului, de unde coborau spre „*câmp*”, peste Odorhei sau peste dealuri și Țarnave, spre Tg. Mureș.

Din Miercurea-Ciuc, unii urcau până la Câmpia Giurgeului și iernau aproape de Gheorgheni. Din munții Brețcului se îndreptau spre Bacău, până la Iași, Botoșani și Dorohoi, alții se îndreptau spre sud, ca să ierneze în Balta Dunării sau în Dobrogea, spre valea Batovei, iar în vremuri vechi și mai departe.

Transhumanța a fost modul cel mai evoluat de creștere a animalelor, practicat însă numai de gospodăriile mai înstărite, dintr-un număr restrâns de sate din sudul Transilvaniei. În Carpații românești s-a practicat o transhumanță de tip alpin. Familiile proprietarilor nu

au urmat animalele în pășunile de vărat și la locurile de iernat. Animalele sunt îngrijite de cele mai multe ori de păstori specializați, angajați de proprietari, și numai atunci când aveau animale mai puține, de către un bărbat, în tovărășiile ce se organizau pe neamuri și vecinătăți. Alți membri din gospodării erau prezenți la stâni doar atunci când le venea rândul la prelucrarea cotelor de lapte, în cazul în care nu se primeau părți din produse.

Proprietarii de oi se numesc *stăpâni*. Ei se întovărășeau câte trei-sase și formau o *târlă* (stână). Întovărășirea avea un caracter permanent, uneori ea dura și ani de-a rândul, de multe ori chiar și o viață întreagă, și se lăsa moștenire și urmașilor. Toamna, fiecărui proprietar i se restituie oile, ca să le ierneze separat. Deseori cei întovărășiți erau și înrudiți. Stăpânii se îngrijeau în comun de oi, fiecare contribuind proporțional cu numărul oilor la cheltuielile comune.

Mocanul care intra ca cioban, chiar și la târla părinților lui, își primea simbria în natură, în oi, astfel încât în câțiva ani ajungea să fie și el stăpân de oi. Stăpânii cu oi mai multe nu-și însoțeau turmele, pe care le încredințau ciobanilor cu simbrie, rămânând acasă pentru a se ocupa cu comerțul produselor, și, la anumite ocazii, veneau să-și inspecteze turmele și angajații și să-și primească produsele.

Păstoritul voineștenilor, care se caracterizează printr-o pronunțată industrializare și comercializare, generează o mare varietate de produse specifice acestei îndeletniciri: cașul, brânza, pieile, lâna, cașul afumat, păpușile de caș, covrigei de caș, cașul ținut în brânză, laptele de iarnă, laptele acru, telemeaua, urda dulce și urda de iarnă.

Închegatul laptelui

În timp ce se strecoară, laptele muls este adunat într-un vas de lemn (brad) în formă de trunchi de con cu gura mai largă sau de metal spoit (fontă, aramă) de forma unui ceaun mare, cu fundul rotund. Înainte de utilizare, ciubărul a fost spălat mai întâi cu apă fiartă, iar apoi limpezit cu apă rece.

Denumirile date de poporul român vaselor utilizate în acest scop – de diferite forme și mărimi – prezintă o semnificație deosebită¹. Unele sunt de proveniență latină:

a) **închegătoare**, termen utilizat în sudul Moldovei, Râmnicul-Sărat, Țara Vrancei, Țara Bârsei etc.;

b) **găleată**;

c) **putină** (lat. putina), utilizat în sud-estul Banatului, Mărginimea Sibiului, în partea sudică a Carpaților Orientali, nordul și estul Moldovei, Maramureș, Țara Oașului, Sătmar;

d) **căldare** (lat. caldaria), utilizat în Severinul Banatului, Severinul Olteniei, Teleorman, Argeș, Dâmbovița, Tulcea. Alte denumiri sunt de origine slavă: **cadă** în zonele Ciuc, Târnave, **ciubăr** în Banat, Crișana, Sălaj, Câmpia Transilvaniei, Munții Apuseni, Valea Jiului, Țara Oltului, Țara Bârsei, sud-estul Dobrogei corespunzând cu aria de desfacere a vaselor de lemn produse de meșteșugarii români (moții) din Munții Apuseni. Termenii **hârdău** și **budacă**, de origine ungară, se bucură de o mare răspândire în zonele de pe versantul sudic și estic al Carpaților, ca o consecință a păstoritului transhumant practicat de românii din Mărginimea Sibiului, Valea Sebeșului, Țara Hațegului, Țara Bârsei și zona Covasna în zonele de câmpie de pe versantele opuse ale Carpaților Meridionali și Orientali. Primul este utilizat în nordul și sudul Olteniei, în zonele Argeș, Muscel, Ialomița, Brăila.

Dacă avem în vedere conexiunea economică și culturală care a stat la baza denumirilor de mai sus, date aceleiași obiect de utilitate practică, este evident că aceste denumiri reflectă nu numai o strânsă succesiune istorică în desfășurarea fenomenului, dar și strânsele raporturi etnografice dezvoltate în cursul secolelor între poporul român, naționalitățile conlocuitoare de pe teritoriul României și popoarelor învecinate⁴. Mulțimea și interferența ariilor de răspândire a acestor termeni ilustrează nu numai vechimea considerabilă a fenomenului, atestată astfel încă din epoca daco-romană, dar și complexitatea raporturilor economice, sociale și etnice care l-au alimentat în continuare pe teritoriul României.

În prima parte a mulsului de vară, când laptele este în mai mare cantitate, închegatul are loc îndată după muls. Laptele fiind cald, baciul îi dă cheag pentru a se coagula: direct, cu lingura; sau indirect, introducând în lapte un săculeț cu cheag. Când cantitatea de lapte este mai redusă, se trece la închegat numai după două mulsuri. În asemenea cazuri, putina se așează în apropierea focului. Când a devenit călduț (Munții Apuseni, Moldova de nord) sau călduț bine (zona Bran, Țara Bârsei) se ia putina de lângă foc și se introduce cheagul. Se acoperă vasul cu un capac (Munții Rodnei), cu un tol sau sarică (Banat), cu cojocul cel mare al baciului (Moldova de nord) sau cu altă înveli-

toare de lână, pentru a-i păstra temperatura – nu mai mare decât 20-22°C – și se lasă să se închege.

Laptele încheșat și cheagul arhaic

Străgheata. Începem bogata serie a produselor lactate tradiționale din păstoritul românilor cu laptele încheșat încă înainte de a fi stors (pentru a separa cașul de zer). Este, deci, laptele de oaie care, după ce s-a pus cheag în el, s-a încheșat în puțină, întărindu-se aproape ca gelatina. Într-un număr însemnat de ținuturi ale României, această masă relativ consistentă, în totalitatea ei, înainte de a fi ruptă cu mâinile, mai este numită cu cuvântul traco-dac străgheată⁵.

Străgeata este zerul limpede albastru-verzui ce se formează deasupra laptelui, după ce cașul a fost încheșat în puțină. Deși este un produs lactat diferit, poartă un nume similar cu laptele încheșat de mai sus, străgheată. Acesta servește, în loc de cheag, la încheșatul laptelui. După părerea noastră, el poate fi considerat un cheag arhaic. Acesta a fost cunoscut pe teritoriul Daciei, ca și celălalt ferment, denumit cu un termen traco-dac rânză, sau cu termenul latin cheag.

Cașuri nedospite

Cașul dulce (lat. caseus) este primul produs alimentar rezultat după încheșarea laptelui. El se prepară din laptele încheșat, adeseori după ce s-a strâns cheagul arhaic. După ce se constată că laptele s-a prins, acesta este rupt în patru cu un băț gros, făcut dintr-o creangă de copac (cu multe ramuri scurte) – **bătător**, sau cu o drugă, **brighidău**.

După o mică pauză se introduce din nou bătătorul și se bate bine până ce se face subțire ca laptele. Baciul încălzește lingura de **băciuit** și o învârte încet de jur-împrejur, până se adună laptele încheșat (caseina coagulată). Zerul care se ridică deasupra, este scurs în alt vas.

Baciul își suflecă mânecile cămășii până aproape de umăr, iar cu mâinile presează și strânge cașul, până ce capătă o formă rotundă, ca o pâine sau ca un bulz, cocoloș sau minge mare.

În Țara Bârsei, Munții Apuseni, Banat, cașul este luat în **prințătoare** (*săcui*, *sedilă*, *bulzăriță*, *straiță* – o bucată de pânză), care este pusă pe **crintă** (vasul în care se pregătește cașul și se scurge zerul). Aici, se desface prințătoarea iar cașul se frământă din nou, pentru a se obține o pastă compactă, stoarsă de **janț** (zer). Cașul

este strâns din nou în prințătoare și este pus la presă, sub un fund de scândură, apăsător de un pietroi. După o jumătate de zi, este scos din crintă și așezat pe lavița sau polița cu cașuri.

În alte părți, cașul scos din încheșătoare este tăiat în patru bucăți, care se împart în două putini mai mici. Aici, el este din nou apăsător cu mâinile, până când se constată că s-a scurs bine de zer. În Carpații Olteniei, Munții Rodnei, Maramureș etc., pasta obținută se pune într-o prințătoare și este agățată spre a se scurge de zer.

În ziua următoare, cașul se ia din strecurătoare și se așează în **comarnic** (încăperea în care se păstrează cașul), pe o **leasă** (suport) din nuiele sau din scânduri rare, sau pe polițele din stână, spre a fi ferit de ploaie și de praf. Aici se evaporă și ultimele resturi de zer. Astfel se obține ceea ce poporul român numește: *caș dulce*, *caș proaspăt*, *caș nesărat*, *caș verde*, de obicei nedospit.

Cașul afumat pentru iarnă. Se ia cașul dulce, nedospit și se taie în felii, care se presară cu sare. După câteva zile, sunt puse la fum pentru a se usca⁶.

Cașul tăiat în felii se prepară din lapte de oi. Spre deosebire de cașul pentru brânză (care se frământă de trei ori) sau față de cașul pentru cașcaval (care nu este trecut niciodată prin această operație), cașul acesta se frământă numai o dată. După ce s-a scurs bine zerul din caș, acesta se dezvelește și se taie în felii. Acestea se așează imediat în puțină, un rând de sare, altul de felii de caș. Sub acțiunea sării, se scurge tot zerul din caș. În acest zer sărat feliile se întăresc, după care sunt puse la păstrare în putini.

Cașuri fermentate

Cașul dospit. Sub numele de *caseus clachus* sau *caseus murillacus*, el este menționat ca un produs lactat vestit încă din prima jumătate a sec. XIV⁷.

Cașul dospit se obține din cașul proaspăt, lăsat să fermenteze (dospească) mai multe zile. Durata dospitului este în funcție de cum a fost stors îndeajuns de zer, dacă este lăsat la dospit în aer liber sau într-un vas (cu doagele nu prea strânse); dacă temperatura este mai ridicată sau mai coborâtă. Cașul dospit este mai moale și mai elastic, totodată având un gust similar cu aluatul dospit pentru pâine⁸. Acest caș constituie începutul unei întregi serii de produse lactate.

Nu peste tot este obiceiul să se dospească cașul⁹.

Cașcavalul. Este un produs lactat de o calitate superioară. Mai întâi, cașul (din lapte de oi

sau, mai rar, de vaci) este lăsat să se dospească numai 24 de ore. Apoi este tăiat în felii foarte subțiri. Etapele urmărite prezintă unele mici diferențieri zonale. În Râmnicul-Sărat, feliile sunt așezate într-un coș de nuiiele. Acesta este afundat într-un cazan cu apă clocotită. Aluatul obținut este frământat pe crintă. Apoi este pus în tipare de formă circulară, pentru a-l face roate de cașcaval. Așa se prepară renumitele cașcavaluri de Penteleu, de Dobrogea. Pe versantul sudic al Carpaților Meridionali și în regiunea Subcarpaților Munteniei, cașcavalul de vacă se prepară într-un vas cu apă caldută, după care se pune în calupuri și se face roate. În păstoritul daco-românilor s-a cunoscut și procedeul de a se prepara cașcaval din caș neopărit.

În trecut, acest produs lactat s-a fabricat mai ales pe versantul sudic al Carpaților Meridionali, în fostele județe Muscel, Argeș, Prahova, Buzău, în Ialomița, Râmnicul-Sărat, Vlașca.

În cercetările noastre ni s-a confirmat prepararea cașcavalului și în Țara Bârsei (zona Săcele).

Feluri de brânză

În sat, ca și la munte, iarna, ca și vara, multă vreme brânza a constituit unul din alimentele de bază ale țăranului român. Prin extensiune, termenul de **brânză** se întrebunțează deopotrivă spre a denumi orice produs solid făcut din lapte (caș, telemea) și pentru toate soiurile de brânză.

Brânza propriu-zisă se prepară din caș dospit. Prin frământare, acesta este transformat într-o pastă bine legată, consistentă, lipsită de mici goluri în masa ei, dar totodată și maleabilă, spre a i se da, cu ușurință, forma dorită.

Îndeobște a fost considerată ca un produs tipic pentru industria laptelui în păstoritul românilor. De altfel, acest produs lactat era vestit – de multe secole – în întreaga regiune carpato-balcanică.

Practica îndelungată a arătat că primăvara se obține o brânză de calitate mai slabă, deoarece atunci laptele este apos¹⁰. Datorită calității sale inferioare, această **brânză obișnuită** nu se păstrează pentru iarnă, ci se consumă în timpul verii. Brânza bună, durabilă și de calitate, începe să se prepare de pe la 1 iunie, întrucât atunci sunt înflorite toate icburile, iar timpul este de obicei frumos, însorit. O astfel de brânză are culoarea galbenă și este dcosebit de sfărâncioasă. Dar cea mai bună brânză de oi

se face toamna. Atunci, laptele fiind mai puțin, este mai gras și brânza mai untoasă. În această perioadă a anului însăși iarba este mai consistentă întrucât conține mai puțină apă.

În fucție de laptele din care a fost preparată – de oaie, de vacă – și de modalitățile de preparare, păstorii români au produs un număr apreciabil de soiuri de brânză.

Brânza de puțină. La dacoromâni și meglonoromâni este foarte răspândit obiceiul de a se păstra brânza pentru iarnă în vase de lemn. În Țara Bârsei, Țara Vrancei, Râmnicul Sărat, cașul dospit se taie în bucăți și cu un lemn dințat (răvar, răvor, răval, meredeu) așezat deasupra unei putini largi este mărunțit bucată cu bucată. Se presară sare, apoi se frământă bine, pentru ca sarea să se distribuie uniform. Baciul bate apoi brânza în puțină, îndesând-o cu mâna.

De vreo trei-patru decenii, la frământatul cașului se ajută cu mașina de tocat carne.

Putinile astfel încărcate sunt acoperite la gură cu frunze de nuc sau hrean, cu foi subțiri de porumb sau de viță de vie. Peste acestea se pune un strat de pământ moale sau de nisip și se înfundă capacul.

Brânza de burduf. Este un vechi sortiment de brânză la români – atestat documentar încă din anii 1413 și 1422, în privilegiile date brașovenilor de către voievodul Țării Românești, Mircea cel Bătrân¹¹ – mult superior brânzei de puțină. Este un produs specific zonelor cu un păstorit mai întins din ținutul Carpaților Meridionali, precum și din vecinătatea acestora cu Carpații Orientali. Cașul se face mai întâi **bulz** sau **cocoloș** și este băgat în **burduf**. Acesta este făcut din coajă de brad, din piele de oaie (curățită și făcută sac), bășică de bou, de porc sau alte animale, intestine groase. Burduful din piele se numește **foi**, de unde și denumirea de **stâna foilor** dată încăperei rezervată pentru păstrarea produselor lactate. Pentru ca brânza de burduf să capete o aromă plăcută, pieile pregătite în acest scop sunt ținute un timp în cetină sau coajă de brad.

Brânza poate deveni, însă, necorespunzătoare pentru hrana omului. Dacă putina cu brânză este ținută într-un loc necorespunzător, calduros, brânza își pierde din grăsime, devenind ceea ce poporul numește **brânză usturoaie**. Aceasta este nisipoasă, aspră, prea sărată la gust și roșiatică la culoare. Dacă procedeul de alterare se continuă până la capăt, se ajunge la ceea ce poporul numește **brânză imputită**¹².

Telemeaua

Telemeaua (cf. turcă – *telelme*) este un produs lactat specific ținuturilor românești de pe versantul sud-estic al lanțului carpatic. El a luat o mare amploare în păstoritul românilor în urma cererilor crescute ale pieții turcești. În cadrul monopolului impus de Poarta Otomană pentru comerțul de produse agricole și pastorale din țările române, achizițiile de telemea figurau la loc de frunte. De aceea, multă vreme telemeaua produsă în cășăriile românești era hărăzită – în cea mai mare parte – pentru satisfacerea pretențiilor turcești.

Întrucât cei care achiziționau pentru Poarta Otomană plăteau prețuri derizorii, adeseori stăpânii turmelor aflate în Țara Românească căutau să vândă telemeaua și cașcavalul și în Transilvania, unde primeau un preț mai bun. Împotriva acestor încercări, domnitorii Țării Românești luau măsuri spre a-i determina „*pe mocanii, stăpânii oilor, cei ce sunt datori a duce telemeaua la cășăriile domnești, să-și îndeplinească îndatoririle lor și să nu mai ducă produsele lor peste hotar în Țara Românească*”¹³.

Identificăm două feluri de telemea¹⁴.

Telemea dulce. În laptele din care urmează a se prepara telemeaua se pune cheag mai mult, pentru a se concentra întreaga cantitate de caseină, albumină, grăsime. **Laptele încheat** obținut în acest sens nu se mai frământă în închegetoare.

După două-trei ore se dezveltește și se taie **calupuri** (cf. turcă – *kalip*) de forma unei prisme dreptunghilare.

Telemea sărată. Bucățile de telemea dulce se introduc într-un **uluc** (recipient de lemn de formă dreptunghiulară), în care s-a pus saramură concentrată (încât să poată pluti deasupra un ou de găină). În regiunile de munte (Mărginimea Sibiului, la stânele sibienilor aflate la vârat în Munții Apuseni) bucățile se întăresc după 12 ore, pe când în cele de șes (Banat, Brăila) numai după două-trei zile. Apoi, bucățile sunt așezate în putini cu saramură, iar după trei săptămâni pot intra în circuitul comercial, mai cu seamă sub vestitul nume „*brânză de Brăila*”.

Zeruri

În diferitele etape ale preparării unor produse (obținute după închegarea laptelui) rămâne un anumit lichid mai mult sau mai puțin tulburc (în funcție de cantitatea și felurile de grăsimi conținute), cu o largă utilitate alimentară și gospodărească, cunoscut cu numele generic de **zer**.

Cel dintâi zer este **străgeata**, care se adună înainte de strângerea cașului. El se păstrează în **cheagorniță**, spre a fi utilizat, la nevoie, în loc de cheag.

Urmează **zerul**, propriu-zis. El este licgidul galben-verzui – zerul dulce – rămas după strângerea cașului dulce sau care se scurge din stecurătoarea de caș.

Numeroși lingviști români (Al. Philipide, G. Pascu, G. Giuglea, O. Densușianu, I.I. Russu) au relevat caracterul străvechi al termenului pastoral **zer**¹⁵. Această apreciere este întărită și de prezența acestui termen pastoral la celelalte grupe de populație românească din Balcani care – în condițiile istorice de după așezarea slavilor la nordul și la sudul Dunării – au fost desprinși de masa de dacoromâni din jurul Carpaților¹⁶.

Zerul subțire. Rămâne în căldarea de pe foc, după ce s-a scos urda. Are numeroase întrebuințări. Hrană pentru câini și porci, este dat oilor pentru a-l bea.

Janțul, jintuitul, jintuiala. Este un zer mult mai consistent, alcătuit din zerul și grăsimea care se scurge din cașui spart din nou și tescuit spre a fi făcut brânză.

Zerul acru. Este **izvarnița** adunată în bărbânțe și lăsată să se acrească. Se utilizează în loc de oțet sau borș.

Zara. Este lichidul albicios la culoare și acrișor la gust, care rămâne după alegerea untului din smântână. Proaspătă, se mănâncă cu mămligă sau cu pâine. Este folosită și ca băutură, în timpul verii. După ce se acrește, este utilizată la gătitul mâncărilor, în loc de borș.

Jintița și urda

Sunt două produse pastorale – fiecare având un număr de variante – mult apreciate pentru valoarea nutritivă.

Jintița dulce. Se prepară din **zerul dulce** obținut după închegatul laptelui și din **janț**, care se pun într-o **căldare de aramă** (spoită cu cositor) sau într-un ceaun mare de fontă. Căldarea se alează deasupra unui foc potrivit, întreținut cu rămurele de brad. După un timp se formează **urda**. Atunci se adaugă lapte dulce nefiert, pentru a se omogeniza complet zerul și pentru a fi mai grasă urda. Aceasta-i **jintița**. În viața pastorală românească, termenul **zetica**, care inițial însemna numai **zer**, a căpătat un sens nou, de **zer și urdă**. Ulterior, cu acest nou sens, mai bogat, termenul de **jintiță** a fost transmis de păstori români tuturor popoarelor

slave din preajma Carpaților Nordici, precum și poporului ungar¹⁷. Tot astfel se prepară și jintița de vacă.

Jintița acră. Pentru a se obține aceasta, se lasă jintița dulce se fermenteze câteva zile. Este pusă la păstrare în putini speciale de lemn (**ștean**), ca în Țara Bârsei. La stâne se păstrează în **burdufe de oaie**.

Urda dulce – numită și a **doua brânză** (ca în Țara Bârsei), se obține prin scurgerea zerului din jintiță. Pe alocuri, acasă în sat se prepară urdă și din jintuitul de vacă¹⁸.

Urda acră. Este o urdă mai săracă în grăsime, care se obține prin repetarea procesului de mai sus.

Urda sărată. De la 1 august se pregătește urda pentru iarnă. După ce s-a scurs bine de zer, este frământată cu sare și se introduce în putini (Moldova de nord, Râmnicul-Sărat), în burdufe (Țara Bârsei) sau borcane de sticlă (nordul Olteniei).

Denumirea dată acestui produs pastoral, specific românesc, are la bază faptul că este un rezultat al fierberii¹⁹. Urda este preparată și denumită la fel și de către aromâni și megleno-români.

Totodată, acest termen – cu atestări/ antroponimice încă din sec. XV-lea²⁰ – din limba română a fost preluat intact aproape de toate popoarele din sud-estul Europei: greci, albanezi, bulgari, sârbi, unguri, cehi, slovaci, polonezi, ucrainieni, precum și de către sași (germanii din România).

Mâncăruri tradiționale și produse legate de obiceiuri

La sfârșitul acestui tablou sinoptic al produselor lactate rezultate din această îndeletnicire tradițională a românilor, mai relevăm două grupe. Mâncărurile tradiționale și unele produse lactate, de regulă ornamentate, pregătite în legătură cu anumite obiceiuri.

a) Mâncăruri tradiționale din produse lactate

Pe lângă produsele lactate omogene enumerate mai sus, păstorii la stână sau gospodinele în sat au preparat și unele amestecuri de produse lactate. Acestea se consumă cu pâine, mămăligă sau chiar goale, dacă au fost pregătite cu făină.

Bulz. Cocoluș de mămăligă caldă în care s-a pus brânză sau urdă de oaie. Adesea, bulzul astfel pregătit este copt în ceaun (Buzăul Ardelean), în alte părți este fript pe grătar, plită sau direct pe jar.

b) Produse lactate legate de obiceiuri

Tradiția pastorală românească și continua interferență între viața de stână și viața agricolă a obștei sătești au dat naștere unor frumoase obiceiuri și în domeniul industriei laptelui. Astfel, din cașul nedospit, s-au preparat unele cașuri speciale²¹, utilizate în relațiile de rude-nie, vecinătate, prietenie. Această tradiție s-a mai păstrat până de curând în Țara Vrancei, Moldova, Râmnicul – Sărat, Muntenia, Țara Bârsei și Transilvania.

Este vorba de unele feluri de caș presat în tipare de lemn de tei. În funcție de forma și decorul acestor tipare, poporul român deosebește patru tipuri de cașuri legate de obiceiuri.

Cașul sărat în tipare. Tiparul are totdeauna o formă simplă, circulară, lipsită de vreo ornamentație.

Covrigii de caș. Sunt de forma unei împletituri, ca și covrigii din aluatul de pâine. Păcurarii tineri dăruiesc acești covrigi fetelor.

Cașul afumat. Se prepară din lapte de vacă sau de oaie. Este de forma unei turte, care se dă mirilor la începutul mesei de la nuntă (Valea Someșului Mic, Câmpia Transilvaniei).

Păpuși de caș. De obicei sunt de formă dreptunghiulară și imprimate cu o ornamentație bogată și variată pe ambele fețe, în stil geometric. Tematica lor cuprinde elemente fitomorfe, zoomorfe, antropomorfe și cosmice, redată cu multă exigență. Se prepară din caș verde nedospit, care se pune într-un ceaun cu zer proaspăt, amestecându-se bine cu o lingură mare, sau se introduc felii de caș verde într-un vas cu apă clocotită și se frământă până se obține o cocă căreia i se poate da forma tiparelor de păpuși. După câteva zile, cașul este scos din tipar și pus câteva săptămâni la fum.

Păpuși de cașcaval. Se prepară din cașcaval nou făcut, în păpușare din lemn sculptat, cu aceeași decorație bogată, forma rezultată fiind de obicei rotundă sau dreptunghiulară.

*

Legate de problemele industriei lactate în păstoritul românilor, au existat ori s-au practicat – mai ales în trecut – o seamă de credințe și obiceiuri, a căror cunoaștere analitică ar prezenta un deosebit interes etnografic, nu numai pentru istoria culturii populare românești, dar și pentru înțelegerea acestor vechi și ample relații între popoarele din regiunea balcano-carpato-danubiană. Acestea vor face obiectul unui studiu special.

În sfârșit, mai ținem să subliniem constatarea că unele din procedeele și uneltele

legate de prelucrarea laptelui și unele din produsele lactate mai importante pun în lumină – ca și terminologia respectivă – existența unui fond specific străvechi în domeniul industriei tradiționale a laptelui la poporul român.

Prin urmare și în această privință se aseamănă cu păstoritul mocanilor seceleni.

Aceste drumuri, precum și cele făcute cu turmele în cadrul pendulării i-au făcut să se desprindă cu cărașia și negoțul, nu numai al produselor obținute de la oile lor, dar și cu altele, practicând în trecut o negustorie ade-vărată.

Pentru prelucrarea lânii, apa multor pâraie a fost condusă din iazuri și canale în curțile oierilor, pentru ca femeile să poată spăla lâna. Pentru aceasta au existat numeroase scărmanători, torsători și depănători mecanice.

În Covasna au existat 4 fabrici de tors, 3 de scărmanat și 4 piue (dârste, vâltori) pentru îngroșatul păturilor și al postavurilor din lână. Îndeletnicirile comerciale ale oierilor sunt destul de vechi.

Produsele casnice textile, confecționate de femei, au fost întregite cu cele meșesugărești, pe care oierii le treceau legal peste graniță. Ele nu participau la viața de la stână, iar în Țara Bârsei exista superstiția că dacă o femeie rămânea la stână oile întarcă și nu mai dau lapte.

Din ce dispunem până în prezent, este suficient să-i încadrăm în categoria păstorilor transhumanți. La aceasta ne îndreptătesc următoarele elemente constatate:

1. numărul considerabil de oi pe care îl aveau mai mulți stăpâni de oi din Voinești;
2. felul de recrutare a tinerilor ciobani dintre membrii familiei și plata lor în natură;
3. marii stăpâni de oi din trecut nu-și însoțeau turmele nici la vârat, nici la iernat, ci rămâneau acasă în satele lor sau se ocupau cu cărașia și negustoria;
4. amplasarea drumurilor de pendulare pe care le făceau parcurgând adesea aceleași locuri ca și mocanii;
5. locuitorii păstori din Voinești, se ocupau cu industrializarea și comercializarea produselor obținute de la turmele lor²².

Proprietarul de oi (stăpânul) este cel care angajează ciobanii și se asigură de bunul mers al stânei, dar în același timp este și negustor ocupându-se cu desfacerea produselor rezultate: caș, urdă, telemea, carne și piei.

Procedeul de obținere a acestora revine în întregime ciobanilor (bacilor), care prelucrează laptele după obiceiurile strămoșești. Laptele muls se trece prin tifon pentru înlăturarea rezidurilor ce pot apărea în găleți (strecuratul laptelui), se amestecă laptele în „ciubăr” cu ajutorul mestecătorului (cârjă) și se adaugă cheagul (obținut din stomacul unui miel sugar, sau cheag cumpărat) raportându-ne la cantitatea de lapte (la 20 l de lapte se pun 50 g cheag). Laptele se păstrează în ciubăr 30-40 de minute. După închegarea laptelui, se strânge manual cașul obținut în ciubăr pentru a rămâne numai „janțul”.

Se introduce cașul obținut într-un tifon și se așează în crintă, unde este amestecat și presat prima dată cu mâinile, apoi se așează un capac de lemn deasupra. Janțul se pune la foc amestecându-se continuu cu ajutorul cârjei, ciobanii spuneau că prin „ciocănirea fundului cazanului unde se fierbe urda se știe când aceasta eceasta este gata prin zgomotul infundat pe care îl produce acesta”. În momentul în care a fiert se scoate urda cu „lingura de luat urda”, și se pune într-un tifon pentru a se strânge și a se lega²³.

Din inventarul stânelor voineștene cercetate evidențiem: zăvădar, găleți pentru muls lapte, ceaun, lingurar, ciubăr din lemn și metal, bici, făcăleț pentru mestecat mămăliga, pătule, cojoace, colibe, clește pentru lins sarea, masă din lemn, cutie din lemn pentru păstrarea mâncării, șteanduri din lemn de brad pentru lapte sau jintiță, cheaguri naturale.

Orele de muls sunt respectate cu strictețe de către ciobani, ghidându-se după ora veche și practicat de trei ori pe zi²⁴.

Numărul oilor a fost întotdeauna mai mare, deoarece s-au întreținut mai ușor, iar creșterea lor era mai rentabilă. Odată cu dezvoltarea culturilor și îngreunarea drumurilor, a scăzut și numărul oilor. Siliți de împrejurări, oierii încep să-și vândă oile și să-și caute alte ocupații, în special și-au îndreptat atenția spre comerț.

Note

1. ROMULUS VUIA, *Tipuri de păstori la români*, 1964, p. 137.
2. R. VUIA, *Studii de Etnografie și folclor*, vol. II, 1980, p. 316.
3. *Cercetare pe teren în Voinești*, jud. Covasna
4. ANDRASFALVY, 1961, p. 576-578.
5. I. I. RUSSU, *Din trecutul păstoritului românesc*, în A.M.E.T. pe anii 1957-1958; 1958, p. 148 - 149.
6. DIACONU, *Păstoritul în Vrancea*, 1930, p. 31; Stahl, 1939, p. 97.
7. DRAGOMIR, *Din trecutul oierilor mărgineni din Săliște și comunele din jur*, în L.I.G.C., II, 1926, p. 125.
8. GIUGLEA, *Cercetări de lingvistică*, 1924, p. 574 - 576.
9. A.L.R. (Atlas Lingvistic Român), București, 1956.
10. PAMFILE, *Industria casnică la români*, 1910, p. 30.
11. BOGDAN, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Țara Românească în secolele XV și XVI*, 1905; HURMUZAKI, *Documente privitoare la istoria românilor*, 1891.
12. A.L.R. (Atlas Lingvistic Român), 1956.
13. COJOCARU, *Documente privitoare la economia Țării Românești 1800-1850*, 1958, p. 436.
14. PAMFILE, *Industria casnică la români*, 1910, p. 35; MARA POPP, *Păstoritul în câmpie*, 1942, p. 308 - 310.
15. GIUGLEA, *Cercetări de lingvistică*, 1924, p. 584; RUSSU, *Din trecutul păstoritului românesc*, 1958, p. 130.
16. *Istoria României*, I, 1960, p. 778-781.
17. PETROVICI, 1960, p. 7-13.
18. PAMFILE, *Industria casnică la români*, 1910, p. 28.
19. GIUGLEA, *Cercetări de lingvistică*, 1924, p. 583-584.
20. SUFFLAY, 1925, p. 75.
21. DIACONU, *Păstoritul în Vrancea*, 1930, p. 28-31.
22. RUMULUS VUIA, *Studii de Etnografie și Folclor*, 1980, p. 318.
23. Informator: Cojan Mircea, 47 ani, Voinești, jud. Covasna (oier de la vârsta de 9 ani), mai practică acest meșteșug și în prezent.
24. Informator: Lazăr Ioan, 52 ani, Voinești, jud. Covasna (oier și vânător).

Abstract

The grazing, a traditional occupation in Voinești

This study intends to be an ample presentation of the most important aspects of this occupation at the Romanian community from Voinești, in the Covasna area.

The grazing has been practised in Voinești from time immemorial, more intensely at the beginning, but lesser these days. In time, the grazing suffered some alterations due especially to the deterioration of the economical situation.

Thus, the permanent sheep folds have disappeared almost completely, their place being taken by seasonal sheepfolds (assembled in the moment when the shepherds take the sheep up to the mountains). But the type of sheepfold specific to the area, consisting of boiling vessels, cheese crate and cheese sheepfold, has been preserved.

The process of obtaining dairy products devolves on the shepherd from the sheepfold entirely, who processes the milk using the ancient customs.

Adriana Bota
Muzeograf, Muzeul Carpaților Răsăriteni
Sf. Gheorghe, Str. Libertății, nr. 4
Tel. 067/314139

SOCIOLOGIE

COMUNITĂȚILE ROMÂNEȘTI DIN MEDII MULTIETNICE ÎN FLUXUL PROCESELOR CONTEMPORANE

1. Câteva repere teoretice

Identitatea unui individ, grup sau a unei comunități umane este un proces de constituire continuă, cu deschidere permanentă dinspre trecut, prin prezent spre viitor. Ea se îmbogățește și se diversifică cu fiecare perioadă de evoluție sau nouă experiență, ducând la apariția unor noi trăsături și semnificații ce se transmit, apoi, din generație în generație.

În cele ce urmează, ne vom ocupa de problema păstrării identității comunităților românești din medii multietnice în fața unor procese fundamentale din zilele noastre: revigorarea unor tendințe iredentiste, intensificarea contactului dintre culturi, integrarea europeană și globalizarea. De fapt, la o analiză mai detaliată a temei va trebui să descifrăm că în efortul de păstrare a identității naționale, purtătorii ei – indivizi, grupuri, comunități – au de înfruntat multiple forțe care se manifestă, mai degrabă, ca forțe centrifuge decât ca forțe centripete și anume: noile tendințe de asimilare, diversitatea sau multiethnicitatea, europenizarea, globalizarea – ultimele două fiind procese la scară continentală sau planetară.

Ceea ce vrea să demonstreze discursul de față este că păstrarea identității naționale nu este un proces automat, care se realizează de la sine, neted și fără probleme. Nu. Nici pe departe. Este rezultanta unor tensiuni, a unor opoziții, uneori destul de dure, dintre contrarii care prin natura lor obiectivă pot duce la destrămarea identității fie în favoarea diversității sau alterității nearticulate, fie a continentalului sau universalului.

Fără să respingem valențele diversității etnice, ale spiritului european sau universal, în cele ce urmează, încercăm să demonstrăm că identitatea națională rămâne coloana vertebrală, axul central care va da sens și semnificație profund umană tuturor celor trei procese. Identitatea națională este certificatul de naștere, zestrea socio-culturală care asigură asimilarea, înflorirea și dezvoltarea trăsăturilor multietnice, europene sau mondiale. În afara identității naționale cu adânci repere în timp și în spațiu, indivizii seamănă cu frunzele în vânt sau cu firele de nisip pe malul mării, iar

grupurile și comunitățile cu starea gregară a speciei umane, pre-organizată și încă subdezvoltată social.

Pentru a dezvălui traiectoria complexă și contorsionată a menținerii identității unei comunități trebuie, mai întâi, să-i relevăm multitudinea formelor de manifestare și notele definitorii care o deosebesc de alte ansambluri umane.

Raportată la scara geografică sau spațială pe care se întinde, o comunitate poate fi: locală, națională, regională, continentală sau mondială, adică: un sat/comună, o țară, o zonă, țările unui continent sau întreaga societate umană de pe glob. Unghiul de raportare spațială mai restrâns sau mai amplu, este semnificativ pentru tipul de comunitate la care facem referință.

Comunitățile etnice sunt componente organice ale acestor structuri geografice, trăsăturile lor constituindu-se în toate tipurile spațiale. La nivelul țării, avem comunitatea națională, comunitate majoritară, formată covârșitor din români, circa 90% din populația țării și din membrii grupurilor etnice – cele 18 minorități – cu o pondere de 10%. La nivel regional, în vecinătatea frontierelor, se găsesc comunități românești care formează comunități majoritare, ca în Republica Moldova și în Bucovina din Republica Ucraina. În celelalte țări, se găsesc comunități românești mai mult sau mai puțin compacte, însă integrate în alte populații majoritare. Pe lângă acestea, în zilele noastre, se construiesc prin tratate, convenții și strategii, în cooperare, comunități regionale ce cuprind părți din diferite țări apropiate geografic, comunități continentale – cea europeană, asiatică. Sinteza tuturor este comunitatea mondială a tuturor locuitorilor planetei.

După cum se observă, conceptul de comunitate are o largă arie de răspândire și utilizare, corespunzător cu segmentele spațiale la care face referință. Din multitudinea de tipuri de comunități, pentru început, vom zăbovi asupra comunității naționale și comunității etnice locale.

Comunitatea națională semnifică națiunea – realitate socio-culturală și politică-economică târzie, structurată pe temelia și cadrele statului devenit el însuși, astfel, stat național. Ca principii de organizare a Europei și chiar a lumii,

națiunea și statul național au constituit creații fertile ale istoriei pentru că prin ele popoarele lumii și-au exprimat și valorificat personalitatea, specificul propriu în infinita diversitate a lumii.

Națiunea este o comunitate stabilă de oameni, istoricește constituită, ce trăiește pe un spațiu delimitat prin frontiere recunoscute pe plan internațional și se caracterizează prin: trăsături fizice și psihice asemănătoare, limbă, cultură și religie proprii, simbolistică distinctivă, adică, steag, stemă și imn cu puternice reverberații afective și prin viață socială și economică pe întreg teritoriul în care se angajează cu aporturi diferite întreaga populație.

Membrii națiunii au sentimentul de apartenență la aceasta, au conștiință națională și manifestă o puternică solidaritate intracomunitară – trăsături fundamentale care, în prezența unei autentice dezvoltări culturale, devin poli de cristalizare a identității naționale.

În raport cu națiunea sau comunitatea națională, etnia sau comunitatea etnică are dublă semnificație: pe de o parte, poate desemna grupul majoritar – națiunea, iar pe de alta, numai un segment al societății, un grup al ei, caracterizat prin istorie, origine, cultură, religie și limbă comune, diferite de ale altora cu care conviețuiește.

Națiunea sau comunitatea națională reprezintă populația majoritară sau grupul etnic majoritar ale cărui trăsături sunt definitorii pentru societate ca întreg, pentru statul național, delimitat prin frontiere și recunoscut prin însemne sau simboluri specifice. Alături de grupul etnic majoritar care dă numele națiunii, în comunitatea națională conviețuiesc și alte comunități sau grupuri etnice cu personalitate psiho-socio-culturală distinctivă care nu pot accede însă la atributele statului de autonomie, suveranitate și autodeterminare.

Corespunzător comunității naționale și comunității etnice se disting identitatea națională și identitatea etnică, identitatea națională construindu-se pe temelia identității etnice care este nucleul primordial în timp și spațiu. În zilele noastre, sunt comunități etnice – precum romii – care nu sunt constituite în state-națiuni și, ca atare, nu se pot defini comunități naționale.

În concluzie, dintre multiplele tipuri de comunități, națiunea se verifică a fi liantul dintre lumea imediată a omului și umanitate ca realitate și concept cu cel mai înalt grad de generalitate și, tot prin ea, statul național mediază relațiile cu alte națiuni. Națiunea este entitatea supremă de raportare a individului aflat

în unicitatea sa irepetabilă și univesalitatea sa ca specie pe pământ. Corelată ei, identitatea națională îi asigură acestuia atât legătura cu lumea concretă și nemijlocită din care a apărut și în care s-a dezvoltat, cât și cu ceilalți semeni de pe pământ cu care împărtășește nevoi, aspirații și valori comune.

Păstrarea identității naționale de către comunitățile românești echivalează cu păstrarea „codului genetic” cultural, istoric, filosofic al poporului nostru pe care ele îl reprezintă fie ca grup majoritar, fie ca grupuri etnice minoritare în medii multietnice din țară sau din afara ei.

2. Reminiscențe medievale.

Procese aculturative

Identitatea națională și identitatea etnică, deși realități profunde, cu adânci rădăcini în istorie, în structurile intelectuale și afective de personalitate, ele, totuși, nu sunt invulnerabile în fața unor procese de largă anvergură precum tendințele de asimilare, multiplicarea contactelor cu o lume din ce în ce mai diversă, europenizarea sau globalizarea.

De pildă, identitatea națională a comunităților românești are de înfruntat tendințele tot mai manifeste de asimilare din partea unor etnii cu reminiscențe dominatoare, urmașe ale vechilor imperii, cum este cazul maghiarilor în România și al rușilor și ucrainenilor în Republica Moldova și, respectiv, în Ucraina. Deși depășite istoric, vetustele structuri și mentalități imperiale reînvie în forță, anulând dreptul la afirmarea, manifestarea și dezvoltarea identității grupurilor etnice românești majoritare sau minoritare. Dictatul sau ademenirea cu beneficii materiale, sociale, culturale – strategii istorice ale maghiarilor – sunt ușor de sesizat în Legea statului maghiarilor din afara granițelor Ungariei, după cum în Republica Moldova este limpede pentru orice român de bună credință că, după revenirea la putere a comuniștilor și reinstaurarea puterii dominatoare a forțelor rusofile, s-a ajuns ca românii să fie considerați minoritate, limba oficială să fie numită limba moldovenească, alături de care vor să introducă și limba rusă, iar reprezentanții forțelor românești unioniste să fie eliminați din parlament.

Bătălia pentru identitate este și va trebui să rămână o preocupare permanentă în mediile multietnice în care un grup încearcă să-și impună supremația asupra celorlalte, anihilân-

du-le șansa de exprimare. Ea se diminuează sau chiar poate dispărea unde se instaurează un climat bazat pe relații armonioase, echilibrate, de pe poziții de egalitate și parteneriat autentic între toate grupurile etnice, fie ele majoritare sau minoritare.

Conservarea identității comunităților românești poate fi urmată de o reală dezvoltare și înflorire în condițiile unor contacte cultural-etnice intense, bazate pe respect și recunoaștere valorică pozitivă. Totuși, magnitudinea și intensificarea, la scară mondială, a proceselor aculturative între indivizi, grupuri și popoare este, simultan, un factor de fragilizare și de consolidare a identității naționale. De fragilizare, în condițiile unei slabe susțineri naționale prin stimulente economico-sociale și morale a populației etnice și ale unei slabe consistențe interne a conștiinței și sentimentului național la indivizi, grupuri sau comunități etnice. De consolidare și dezvoltare a identității naționale, în situația unor indivizi, grupuri sau comunități puternic susținute și coezive, cu conștiință și sentimente naționale construite pe o solidă educație națională realizată în familie, școală, societate și biserică, pe o largă cultură și temeinică pregătire profesională.

Procesele aculturative exprimate în acceptarea liberă a modelelor culturale specifice unui alt grup etnic sunt benefice pentru că îmbogățesc patrimoniul etno-cultural al comunităților și exprimă forța de atracție pe care o exercită elementele unei culturi asupra alteia. Avem în acest caz de-a face cu comunități simbiotice caracterizate prin dezvoltare identitară reciprocă și armonioasă. Cercetările efectuate în Dobrogea, Banat, zona Sibiu-Brașov pe comunități multietnice au relevat această simbioză fructuoasă între toate grupurile etnice ce conviețuiesc în sate sau orașe.

Natura discordantă am descoperit-o în județele cu majoritate maghiară unde simbioza a fost înlocuită cu segregarea, tensiunea și conflictul datorită tendinței de dominare economico-socială, culturală și spirituală a etniei maghiare asupra celorlalte grupuri etnice.

Marginalizând comunitățile românești și cultura lor, falsificând istoria și realitățile socio-etnice contemporane, liderii grupurilor etnice maghiare au deviat cursul normal al vieții comunitare în localitățile cu structuri multietnice. S-au ghettoizat în structuri organizaționale de natură socială, culturală, educațională și civică, în numele nevoii de a-și conserva identitatea națională, deși aceasta nu le-a

fost niciodată pusă în pericol. Au respins sistematic și grosier cultura, istoria și conviețuirea alături de și împreună cu românii, condamându-se la izolare, infatuare și, în cele din urmă, la sărăcie sufletească și valorică.

Activismul lor etnic, mobilizarea lor agresiv etnicistă, totdeauna potrivnică conviețuirii în respect și bună înțelegere cu românii sunt factori de slăbire a coeziunii comunității multietnice, chiar mai mult, de sfâșiere a ei, de fărâmițare a potențialului ei creator în folosul tuturor. Separarea și hiper-organizarea în tot felul de asociații, ligi, societăți etc. trădează scopurile iredentiste și șovine ale maghiarilor, strategia de desprindere de România și de alipire la Ungaria pentru refacerea fantomatici Ungarii Mari a Sfântului Ștefan. Revendicările de autonomie administrativă, teritorială, culturală, educațională nu vizează în nici un fel păstrarea identității pe care și-o consolidează, în fapt, pe zi ce trece, ci includerea lor în comunitatea națională a Ungariei, așa cum, indirect, preconizează și prin legea statutului maghiarilor din afara Ungariei și, apoi, desprinderea zonei de România.

De la aceste trăsături pornind, putem aprecia comunitatea etnică maghiară ca o comunitate disjunctivă, permanent opozantă, în tensiune, conflictuală, frecvent revendicativă, niciodată satisfăcută. Deși face apel totdeauna la principiile și valorile europene, în practică promovează o atitudine medievală, antidemocratică și ne-europeană.

În consecință, comunitățile românești și românii din localitățile cu majoritate maghiară nu conviețuiesc, ci viețuiesc sau supraviețuiesc alături de maghiari care, arborând aerul de stăpâni și dominatori, îi marginalizează, îi disprețuiesc și umilesc pentru a-i decide fie să treacă în rândurile lor ca „secui-români”, crescându-le artificial ponderea numerică, fie „să-și ia lumea în cap”, migrând spre alte zări din țară, ca să rămână români.

Schimbul cultural interetnic care ar trebui să fie normal între două grupuri ce trăiesc pe același teritoriu de peste un mileniu se păstrează numai la nivel bazal, microsocioal, între indivizi și grupuri mici, precum familia mixtă sau vecinătatea, acolo unde acestea nu sunt alterate de aspirații revizioniste. Altfel, politica guvernelor ungare de la Budapesta și a U.D.M.R.-ului „a avut grijă” să construiască în comunitățile mixte scenarii pentru un climat de perpetuă neliniște, tensiune și revendicare, climat nepropice statuării unor relații de armonie

și conlucrare în interesul întregii obști comunitare, indiferent de etnie, mai ales în ultimul deceniu.

Iar proiectele Ungariei de a dirija destinele maghiarilor din afara granițelor în numele comunității maghiare unitare, au degradat și mai mult relațiile interetnice dintre români și maghiari, și așa puțin cordiale și rar armonioase în ultimii 12 ani, în sensul atragerii maghiarilor, inclusiv a românilor tentați de facilitățile oferite de guvernul ungar, spre Ungaria și valorile ei. Se destramă intens și în profunzime țesătura relațiilor sociale din comunitățile plurietnice în care există populație maghiară, conducând la discriminări, mai mult, la disoluție în viața socială a colectivității umane. În această situație, având în vedere starea economică mai precară a țării noastre, pe de o parte, și statutul economic și politic mai avansat al Ungariei care este deja membră NATO și propusă spre aderare la UE într-o perspectivă mai apropiată, pe de altă parte, „inițiativele” ungare sunt cel puțin indecente, dacă nu imorale și încalcă sever demnitatea poporului român.

Că Legea statutului maghiarilor duce la tulburarea păcii și liniștii sociale, la destrămarea tramei sociale în zonele cu maghiari și constituie un mijloc de șantaj față de guvernul român, căruia, apoi, i se propun tot felul de târguri și oferte, s-a demonstrat și cu prilejul protestului lucrătorilor din județul Bihor care, nemulțumiți de rezultatele propriei lor munci, s-au încolonat în peste 100 de autoturisme să plece la muncă în Ungaria și să primească legitimația de maghiar. Cu acest eveniment s-a demonstrat că Ungaria și-a realizat multiple țeluri și, în primul rând, acela de a neliniști o țară, de a crea mijloace de presiune și de discordie nu numai între români și maghiari, dar și între români și români și, nu în ultimul rând, de a demonstra Europei că măsurile ei sunt atractive și pentru ne-maghiarii care vor să se înroleze în rândurile lor. Ca urmare a acestei stări de lucruri, Primul ministru ungar Victor Orban a început să discute de pe poziții de forță, asigurând statul român că țara sa va găsi soluții pentru aplicarea Legii statutului maghiarilor în România în pofida respingerii ei de către autoritățile române.

3. Integrarea europeană

În fața comunităților românești din țară și de afară mai apar și alte provocări în ceea ce privește

păstrarea identității lor naționale, provocări ce survin din amplele procese contemporane ce se desfășoară la nivel continental și mondial.

Integrarea europeană și euroatlantică sunt procese pentru care în România s-a obținut cel mai ferm și larg consens național, începând de la forțele politice până la omul de pe stradă, prin aceasta demonstrându-se aspirația neînvinsă de nimeni și de nimic a românilor de a se înscrie cu zestrea lor valorică și culturală în rândul popoarelor dezvoltate, democratice.

Așa cum afirmă promotorii lor occidentali, integrarea europeană și euroatlantică nu reprezintă un scop în sine, ci modalitatea cea mai adecvată ca Europa Centrală și de Est să-și asigure stabilitatea și securitatea proprie.

Pentru realizarea Statelor Unite ale Europei, marele diplomat român Nicolae Titulescu lansa un apel încă din 1934 care „prin clarviziunea lui, depășește frontierele cunoașterii” cum afirmă Andrei Popescu și Ion Jinga¹. El spunea: „Europeni! 1. Cu toată opoziția și contra tuturor, aveți încredere în Uniunea Europeană. 2. Cu ocazia alegerilor naționale, nu votați decât pentru un partid care militează în favoarea creării unei zone economice europene unificate. 3. Difuzati pe lângă parlamentele naționale europene ideea instituirii unui Parlament comun. 4. Cereți constituirea unei armate europene comune și introducerea unei monede europene unice. 5. Cereți un statut autonom pentru state, regiuni și orașe în cadrul Statelor Unite ale Europei. 6. Studiați într-un spirit european. 7. Respectați celelalte naționalități. 8. Luptați pentru a elibera economia de povara birocrăției. 9. Luptați pentru legi și instituții care permit dezvoltarea socială. 10. Cine se bate pentru Uniunea Europeană favorizează pacea mondială” (4).

La o analiză atentă, toate cele 10 imperative propuse de neîntrecutul diplomat de rang european au devenit în zilele noastre cerințe de îndeplinit pentru aderarea la UE, ceea ce îi confirmă pe deplin spiritul previzionar în evoluția Europei.

Trecerea de la 15 membri, câți cuprinde în momentul de față UE, la circa 28-32 membri în viitorii ani, reclamă o profundă reorganizare din interior a acestei organizații. Reforma instituțiilor comunitare se impune cu necesitate pentru a asigura o bună funcționare a structurilor viitoare. De aceea ea este considerată „o prioritate absolută ca etapă în construirea <<scheletului>> instituțiilor Europei de mâine, pentru că lărgirea UE prin admiterea

unui număr de alte 12 state fără o reformă prealabilă a instituțiilor și procedurilor de decizie ar duce la paralizia funcționării administrației comunitare” (idem, p. 120).

În ceea ce privește posibilele configurații ale continentului nostru, specialiștii problemei rețin patru scenarii². Gavrilă Sonea citează lucrarea istoricului german Rudolf von Thadden „Uniți în diversitate” care afirmă că deși se recunoaște ireversibilitatea procesului de unificare europeană încă nu s-a decis în ce direcție se va îndrepta. Istoricul german spune că germanii sunt tributari unor idei federaliste în conformitate cu experiența lor istorică, susținând concepții adecvate statului federal. Englezii afirmă exact contrariul și se tem de federalizare ca dracul de tămâie. Francezii continuă să mizeze pe o Europă a patriilor, respectiv a națiunilor, pentru că fără tradițiile naționale se simt lipsiți de apărare în înfruntarea cu vârtejul globalizării. Italia și Spania susțin preponderent o Europă a regiunilor, iar o însemnată parte a oamenilor din Europa preferă chiar o Europă a cetățenilor.

Pentru analistul român Gavrilă Sonea, problema esențială este dacă actuala conducere politică a țării cunoaște în profunzime viziunile privind chipul viitoarei Europe, esențial diferite, și impactul posibil al fiecăreia dintre ele asupra dezvoltării suverane, ca și asupra viitorului poporului român. Iar dacă organismele centrale ale statului român au deja o viziune proprie, științific fundamentată, pe bună dreptate, el solicită ca națiunea română să-i afle conținutul, strategia de realizare și efectele asupra locului și rolului pe care-l va juca România în rândul statelor avansate și independente ale Europei din care face parte.

Unificarea Europei sub aceleași simboluri, adică, același steag, imn, aceeași monedă și deviză a căror semnificație trebuie cunoscută de toți candidații nu este ușor de realizat, cu atât mai mult în condițiile largirii ei viitoare. Crearea unității în diversitate – deviză a UE – va fi un proces îndelungat având în vedere marile diferențe, chiar discrepanțe de dezvoltare și interese economice și sociale ce despart unele țări de altele.

Întrucât cunoașterea semnificațiilor pe care le au simbolurile UE este un mod de a ne apropia mai mult de ea, în cele ce urmează, le reproducem pe scurt din documentele UE.

Drapelul albastru cu 12 stele devenit oficial drapelul Comunității Europene reprezintă poezia Europei. Stelele formează un cerc,

simbol al uniunii. Dispuse precum orele pe cadranul unui ceas, numărul lor, invariabil 12, simbolizează perfecțiunea și plenitudinea. Numărul de stele nefiind legat de numărul statelor membre, drapelul nu va fi modificat cu ocazia extinderii viitoare a Uniunii. Fiecare țară își păstrează propriul drapel.

Imnul European este „Oda bucuriei”, preludiul celei de a patra părți a Simfoniei a IX-a de Ludwig van Beethoven. A fost adoptată ca imn european de către Șefii de Stat și de Guvern din țările Uniunii Europene, reuniți în cadrul Consiliului European, în iunie 1985, la Milano. Fiecare țară își păstrează imnul național. Nu s-a stabilit o versiune oficială pentru textul imnului.

Moneda unică, Euro, începând cu 1 ianuarie 1999 a devenit moneda europeană unică. Bancnotele și monedele Euro vor fi distribuite începând cu 1 ianuarie 2001. Sigla monedei Euro este inspirată din litera epsilon a alfabetului grec, Grecia fiind considerată leagănul comun al civilizației europene, și de prima literă a cuvântului Europa. Cele două linii paralele simbolizează stabilitatea Euro.

Deviza pentru Europa Unită este „unitate în diversitate” și funcționează de la 4 mai 2000. A fost selectată de un mare juriu european din care au făcut parte personalități din fiecare stat membru al Uniunii Europene, în urma unui concurs la care au participat 80.000 de tineri între 10-20 ani.

Familiarizarea cu simbolurile și însușirea bazată pe sentimente afective pozitive a semnificațiilor lor de către membrii statelor candidate la aderare este un prim pas de adeziune a lor la marea provocare continentală la care sunt expuse.

Cum se va împăca loialitatea față de Europa unită cu patriotismul național – de care vorbea Dimitrie Gusti, referindu-se la cele mai profunde sentimente față de propria țară și propriul neam – viitorul va decide. La fel de spinos este și răspunsul la întrebarea: Cum se va transpune în practică scenariul unei Europe ca „zonă transatlantică de liber schimb în cadrul NATO”, sau ca „uniune flexibilă de state” și care va fi impactul ei asupra identității României ca „stat național suveran și independent, unitar și indivizibil”?

Până unde va merge cedarea de suveranitate către organismele UE și va servi aceasta „realizării aspirațiilor vitale, din totdeauna, ale poporului român de a trăi liber și de a-și ridica în proporții hotărâtoare, prin propriile forțe și

pentru sine ȚARA?” continuă să se întrebe Sonea.

Întorcându-ne la tema discursului nostru, se impune să punem în lumină ce perspective de păstrare a identității etnice, culturale oferă aderarea la UE comunităților etnice fie ele majoritare sau minoritare.

Analizând politicile UE, dintru început se afirmă că: „La baza întregii construcții europene a stat voința de a lucra împreună, pe baza unor interese comune” pentru că s-a ajuns la convingerea că în unele domenii se pot obține rezultate mult mai bune la nivel european decât la nivel național. Existența politicilor comune conferă unicitate Uniunii Europene pentru că demonstrează acceptarea transferului de suveranitate, în limite bine stabilite, către instituțiile europene.

Tratatul de la Maastricht din 1993 a reglementat problemele privind cultura la nivel european promovând o politică comunitară în domeniu.

Pentru noi, interesante sunt prevederile privind cultura cu adresă națională cuprinse în politicile UE. În acest sens, Tratatul introduce ca obiectiv al politicilor comunitare necesitatea de a contribui la asigurarea unei educații și pregătiri profesionale de calitate și la sprijinirea dezvoltării culturilor statelor membre. El oferă baza legală pentru subvenționarea promovării culturii și conservarea patrimoniului cultural.

Sistemul de burse și subvenții financiare oferit de UE pentru învățământul preuniversitar și universitar din țara noastră este o premisă reală pentru pregătirea noastră de aderare la UE.

Esențialul este ca liderii comunităților etnice românești să învețe să se înscrie cu proiecte valabile și viabile în programele UE de susținere financiară a culturii și învățământului din localitățile în care trăiesc.

Acțiunile comunitare în domeniul cultural sunt generoase și atente la diferențele culturale. Ele se referă la dezvoltarea culturii statelor membre, la respectarea, totodată, a diversității naționale, la conservarea bunurilor culturale devenite patrimoniu european, la întărirea cooperării dintre statele membre și sprijinirea schimburilor culturale.

Pentru comunitățile din medii plurietnice poate fi folosit, valorificat Programul Phare „Dimensiunea Culturală a Democrației” – Fondul Euroart menit să ducă la creșterea nivelului toleranței interetnice în comunitățile

multiculturale, la intensificarea cooperării interculturale.

De pildă, Programul Cultura 2000 funcționează în perioada 2000-2004, se adresează tuturor operatorilor din domeniul cultural și are drept scop sprijinirea cooperării europene în domeniul culturii prin promovarea dialogului cultural, a creativității și schimburilor culturale în spațiul european, precum și promovarea diversității culturale, a patrimoniului cultural comun.

Citind despre aceste proiecte europene nu poți să nu faci o comparație elementară, pe de o parte, între dezideratele nobile ale UE privind promovarea dialogului intercultural, a diversității și moștenirii culturale comune, și, pe de alta, tendințele primitive, tribale ale maghiarilor de a se izola, de a refuza schimbul și dialogul cultural, de a respinge muzeele cu un patrimoniu cultural comun, cum în comun pe același teritoriu au trăit peste 1000 de ani și de a-și crea numai „Muzeu secuiești”, aruncând, în schimb, în subsoluri piesele ce atestă vechimea românilor. Ce departe sunt de Uniunea Europeană și cât de fals folosesc limbajul european! Liderii maghiari cu toate că excelează în afirmarea normelor și principiilor europene, în fapt, se manifestă contrariu oricăror valori și așteptări europene. Însă datorită dezvoltării economice și puternicului lobby pe care și l-au construit în Europa și în lume au deja un pronunțat avans în aderare, deși continuă să se comporte ca pe vremea vetustului imperiu austro-ungar.

În aceste condiții, singura soluție este ca prin documente, lucrări și presă, Guvernul României, comunitățile românești să sesizeze Uniunii Europene comportamentul lor real nedemocratic și medieval pe care adeseori aceasta îl acceptă în mod tacit, chiar îl tolerează.

Pe lângă luminile pe care le emană programele Uniunii Europene se cuvine să relevăm, în același spirit științific și posibilele umbre ale procesului de integrare europeană. Apreciată ca prima treaptă spre globalizare, proces în care cultura popoarelor mici și mai puțin dezvoltate economic poate fi puternic păgubită datorită supremației culturale a țărilor puternice, și integrarea europeană, poate manifesta această tendință. De aceea, evitarea uniformizării culturale prin care s-ar servi același „menu cultural” tuturor europenilor trebuie să fie o preocupare de fond a managerilor UE în probleme culturale. Benefic ar fi ca pe lângă valorile și modelele culturale

comune tuturor membrilor UE să se promoveze, cu aceeași asiduitate, și valorile și tradițiile culturale specifice fiecărui popor și grup etnic pentru că numai astfel capătă viață principiul și deviza UE „UNITATE ÎN DIVERSITATE”.

În același timp, protejând și dezvoltând cultura popoarelor mai mici, a diverselor comunități etnice din mediile multietnice se asigură și protecția și dezvoltarea identității lor naționale și etnice, cultura semnificând identitate, iar identitatea cultură.

Europa statelor naționale sau a națiunilor, deși nu este o viziune agreată de toate țările membre ale UE, așa cum am văzut anterior, este o opțiune și a multor reprezentanți ai României care văd în națiune și statul național forma de organizare politico-administrativă și socio-culturală care exprimă cel mai adecvat interesele istorice ale neamului nostru. Însăși identitatea europeană are sens în contextul națiunilor și al statelor naționale componente ale Europei pentru că acestea individualizează și personalizează popoarele, valorile și cultura lor. Altfel, nici nu este de conceput o identitate europeană puternică întemeiată pe mulțimi gregare, anonime, fără identitate și contur cultural propriu.

Interacțiunea identitate națională – identitate europeană este fructuoasă de ambele părți, în sensul că identitatea națională consolidează și diversifică formele de expresie ale identității europene, iar identitatea europeană constituie o încoronare, o dezvoltare pe o nouă treaptă a identității naționale.

În cazul Europei, identitatea europeană a început deja să devină un obiectiv în programele de educație a cetățenilor viitoarei Europe unite. Inocularea în viața de fiecare zi a valorilor și normelor preconizate de o Europă solidară și transformarea lor în acțiuni și fapte de practică nemijlocită se va institui în una din cele mai importante mutații în existența bătrânului continent.

Identitatea europeană a început deja să fie adoptată de membrii țărilor ce fac parte din Uniunea Europeană și care prin spațiul Schengen pot circula nestingheriți peste frontierele reciproce, ca și capitalurile, bunurile și serviciile. Dar chiar în aceste condiții, germanul rămâne german, francezul francez ș.a.m.d., identitatea națională rămânând axul central în jurul căruia va gravita identitatea europeană, ea fiind singura care conferă bogăție și culoare generalului desemnat sub numele de identitate europeană.

În accepția noastră, identitatea europeană nu semnifică pierderea identității naționale, ci subsumarea ei unei entități superioare prin conservare și dezvoltare. Ea poate fi apreciată ca un succes al efortului uman de realizare a unității în infinita ei diversitate, ca un efort de solidarizare a tuturor locuitorilor continentului în calitate de ființe umane având la bază scara de valori creată de strămoșii lor de-a lungul secolelor.

Cu extinderea Uniunii Europene și a NATO spre frontul de răsărit și de sud, însuși continentul va fi mai puternic și mai coerent în acțiunile și deciziile sale politice, economice, militare și culturale. Va fi depășită fracturarea produsă după al II-lea Război Mondial, iar popoarele își vor regăsi unitatea lor primordială într-o structură instituțională și de decizie care să le exprime interesele.

Joschka Fischer, ministrul de externe german, recunoaște într-un interviu acordat cotidianului britanic „Financial Times” „că există o puternică presiune ca UE să evolueze spre o federație a statelor naționale, chiar dacă federalismul are întreaga lui simpatie”.

Unirea statelor naționale europene într-o formațiune statală superioară, într-o Confederație Europeană, va semnifica transferul unei părți a suveranității monetare, financiare, de apărare și de politică externă unor organisme europene comune, dar nu pierderea totală a suveranității care rămâne atributul popoarelor și statelor lor.

În acest context, comunitățile etnice și naționale își pot manifesta în deplină libertate trăsăturile specifice ce le dă unicitate și culoare. Problema care apare, totuși, este dacă nu cumva și în această posibilă Confederație de state cu drepturi egale nu se vor găsi unele – ca Ungaria – care să pretindă a fi „mai egale” decât celelalte și, în virtutea acestui fapt, să-și impună pretențiile „istorice” de dominare și extindere dincolo de granițele în care trăiesc.

De aceea, aplicarea unor standarde unice, universal-valabile pentru toți membrii rămâne singura soluție valabilă pentru ca în Europa să domine valorile păcii, înțelegerii, respectului și cooperării spre binele fiecărui membru și al întregii comunități europene.

Europa va deveni cu adevărat o comunitate europeană când va cuprinde toate țările, de la Atlantic la Marea Neagră în calitate de factori activi, creativi în construirea unui continent-casă ospitalieră a tuturor locuitorilor lui.

4. Mondializarea

Proces complex, de natură politică, economică, financiară, militară și culturală, mondializarea sau globalizarea stârnește temeri și puternice proteste în rândul reprezentanților țărilor sărace și în curs de dezvoltare din cauza efectelor lui nocive asupra identității și vieții lor naționale. Proces obiectiv determinat de puternica dezvoltare a producției, tehnicii, capitalurilor și informațiilor, globalizarea se desfășoară cu pași repezi în zilele noastre chiar dacă reprezentanții ei din cele mai puternic dezvoltate state ale lumii sunt întâmpinați cu valuri de demonstrații greu de stăvilit ca în Seattle, Davos, Tokio, Washington, oriunde se întrunesc. Desfășurarea în forță a demonstrației de la Genova din iulie 2001 în care au fost antrenati peste 100.000 de protestatari, soldată cu o victimă și mulți răniți a stricat liniștea Reuniunii G8 formată din șefii de state și guverne ai SUA, Angliei, Franței, Germaniei, Italiei, Canadei, Japoniei și Rusiei care își propuseseră să dezbată problemele economice și politice ale lumii. Uriașa demonstrație anti-globalizare a pus în încurcătură pe liderii globalizării nevoiți să se refugieze, pentru a-și continua discuțiile, la bordul paghebotului de lux „European vision” lansat la apă numai cu o lună în urmă.

Globalizarea se realizează, în primul rând, la nivelul economiei, al producției de mărfuri și al consumului cu ample consecințe uniformizatoare, cum este McDonald-izarea lumii. Ea este urmată de globalizarea la nivel politic, militar și cultural, modelele occidentale sau americane impunându-se în toate aceste domenii fie prin atracție, fie prin presiune.

Dintre toate formele de globalizare, cea mai amplu analizată și criticată este globalizarea culturală, creatoare a unei civilizații globalizate. Cu privire la globalizarea culturală cel mai mare pericol asupra căruia atrag atenția cercetătorii problemei este pierderea propriei identități prin difuziunea mărfurilor, bunurilor și modelelor occidentale și americane, preluarea lor necritică în modul de viață cotidian și renunțarea la bunurile și valorile proprii, naționale în favoarea celor străine.

Pe lângă scenariul omogenizării culturale impusă de hegemonia economică și culturală a celor puternici, un alt scenariu proiectează în viitor în locul unei societăți mondiale o multitudine de lumi paralele în care lumea ar trăi fragmentată și în competiții multiple.

Dacă scenariile de sus pun accentul pe aspectele negative ale globalizării sau ale fragmentării lumii actuale, altele încearcă să pună în lumină laturile lui benefice. De pildă, profesor dr. Dinu Marin spune că globalizarea provoacă adversitate pentru că schimbarea masivă pe care o produce strică stilul comod în care oamenii percep realitatea. El afirmă ideea îndrăzneță că globalizarea construiește de fapt altceva, anume o civilizație, constituie un salt care ne duce cu adevărat în umanitate prin anularea barierelor materiale, administrative și de mentalitate fixate de spațiu. Globalizarea – continuă el – sublimează geografia, rămânându-i umanității să joace exclusiv cartea timpului. Teamă de globalizare este expresia neputinței de a face istorie pe cont propriu. În forma ei matură presupune existența progresivă a structurilor de decizie politică globală care să facă funcțională societatea globală pe suportul economiei globale. Globalizarea nu este altceva decât calea naturală spre depășirea locurilor înguste ale umanizării în care riscă să rămână blocate energiile progresului?

Dinu Marin pune în discuție inevitabilul raport între național și globalizare. Redarea lui este interesantă pentru că deschide noi orizonturi de cunoaștere.

În concepția sa, globalizarea este un proces de factură transnațională în sensul că naționalul nu mai poate fi suficient sieși, întrucât blochează circulația liberă a valorilor. Ea aduce naționalul la condiția de parte a diversității, sugerează o lume policentrică în care decizia se delocalizează, în timp ce rezultatele ei se universalizează. El consideră integrarea europeană o treaptă funcțională a globalizării ce are ca obiectiv crearea comunității continentale, o formă a lumii policentrice globale.

Tranziția românească, după Dinu Marin, nu ar trebui să aibă alt tablou de comandă decât cel fixat de structurile UE pentru a face apte societatea, politica și economia românească să se cupleze la societatea, politica și economia europeană ca să se obțină o macrostructură performantă pentru societatea, politica și economia globală.

Managementul politic, subliniază el, ar avea o șansă unică în istorie de a arde cu folos etapele istoriei și de a face un salt spectaculos în viitor luând drept țintă ceea ce prefigurează globalizarea. El îndeamnă pe români să abandoneze stilul de muncă sub deviza „merge și așa” și să nu fie perdanți în concurența globală în care se angajează prin integrare. Integrare

înseamnă încredere în forțele proprii și grija de a nu eșua în proiect – afirmă cu fermitate el.

Concluziv, Dinu Marin subliniază că integrarea este până la urmă o cedare de obișnuințe, de identitate și de atribuții. Este o pierdere de suveranitate. Însă, ca toate acestea să însemne un spor de bine pentru români, ei trebuie să învețe să spună și NU, pentru ca negocierea să fie reală. Prin ultima frază autorul, indirect, face o bine meritată critică a autorităților românești care, lipsite de demnitate și mândrie, adeseori, fac concesii dincolo de limitele rezonabile și, mai ales, ale apărării interesului național.

Ca cercetător de teren în domeniul culturii, ceea ce se relevă fără nici o dificultate este, totuși, faptul că globalizarea afectează puternic cultura în general, cea locală și tradițională în special. Or, fără tradiții și obiceiuri un popor este fără rădăcini. Uniformizarea modelelor culturale prin programele TV și computer este devastatoare pentru culturile naționale și locale, pentru promovarea și dezvoltarea originalității și bogăției lor etnice. Le face incapabile să răspundă cu multiple alternative la presiunile vremii. Mai mult, reduce capacitatea inventivă a fiecărui popor.

Specialiștii în cultură recunosc că în condițiile globalizării, conservarea și dezvoltarea patrimoniului cultural fie el construit, oral, scris sau trăit devine o necesitate de prim ordin pentru apărarea identității și diversității culturale. De aceea, Mihail M. Cernea, remarcabil sociolog român la Banca Mondială, consecvent apărător al identității naționale și culturale a popoarelor în general, al celor în curs de dezvoltare în special, pentru că ele sunt cele mai expuse efectului devastator al globalizării, pledează pentru o puternică dezvoltare a identității culturale și naționale în scopul transformării efectelor negative ale globalizării în factori pozitivi, de rezistență, la tendințele de globalizare omogenizatoare și uniformizante. Un mijloc eficient de luptă împotriva hazardului globalizării și subevaluării culturii locale – afirmă el – îl constituie conservarea patrimoniului cultural⁴ care, prin valoarea sa educativă, înseamnă mai mult decât glorificarea obiectelor fizice.

Patrimoniul cultural cuprinde o lume de semnificații privind istoria și identitatea acumulate în timp. El este memoria colectivă a popoarelor. Fără el nu se poate da răspuns la întrebările perene ale grupurilor umane, precum: Cine am fost noi? Cine suntem noi? Cine

urmează să devenim? Tendințele contemporane de globalizare fac răspunsurile culturale la aceste întrebări și mai importante pentru fiecare națiune.

Într-un echilibru specific concepției sale, Mihail M. Cernea relevă atât latura pozitivă, cât și cea negativă a globalizării. El arată că deși tendințele de globalizare economică cresc uneori diversitatea culturală, mai des ele tind să constituie un risc pentru pluralismul cultural, întrucât cresc uniformitatea și determină pierderea identității. Pentru a rezista tendințelor omogenizatoare antrenate de globalizarea comerțului și comunicațiilor, identitatea culturală și diversitatea pot fi consolidate și apărate prin conservarea patrimoniului. Citează pe Jean-Louis Sarbib, un colaborator de cercetare, care spune: „Dacă noi toți trebuie să construim un sat global bun, noi trebuie mai întâi să cunoaștem bine satul din care noi venim”. Identitățile naționale mai puternice pot, la rândul lor, să facă societățile să participe cu contribuții mai mari, cu efecte pozitive în tendințele de globalizare și schimburile de comunicații, respingând influențele standardizatoare culturale⁵.

Pentru că în concepția noastră națiunea și identitatea națională rămân reperele fundamentale de distingere sau diferențiere a popoarelor și culturilor, noi considerăm că trebuie apărate, conservate și dezvoltate pentru a asigura progresul continuu al purtătorilor lor la nivelul țărilor din care fac parte, ca și la nivel global.

Afirmația rămâne valabilă și pentru comunitățile românești ce conviețuiesc în medii multietnice: ele trebuie să militeze pentru păstrarea culturii tradiționale pe care au moștenit-o de la strămoși, s-o dezvolte și s-o îmbogățească cu achizițiile lumii contemporane făcând, astfel, dovada puterii lor creatoare, a puterii lor de a asimila noul, de a fi în pas cu lumea în care trăiesc, trasându-i contururile și direcțiile de evoluție corespunzător datului lor socio-cultural.

În fluxul proceselor contemporane de intensificare a contactelor dintre culturi, de integrare europeană și de globalizare, comunitățile românești din medii multietnice trebuie să-și găsească culoarul lor de afirmare și dezvoltare, să-și valorifice vocația lor de deschidere la schimbare și la nou, păstrându-și nota de originalitate și distincție pe care le-o conferă o istorie în care uneori au fost învinși, dar niciodată înfrânți. Ele reprezintă poporul român din totdeauna, prezent în istorie și în Europa, profund

legat de valorile sale – rod al creației proprii, dar și al prelucrării ingenioase a împrumuturilor din alte culturi – valori cu care s-a prezentat în lume și pe care le-a dăruit cu generozitate lumii îmbogățind tezaurul culturii universale.

Sincronizându-se valorilor autentice pe care lumea de azi le izvodește, comunitățile românești își asigură un loc de frunte nu numai în contemporaneitate, dar și în hrisoavele posterității, demonstrând că tot ce-i românesc nu pierie și nici nu va pieri.

Note

1. ANDREI POPESCU, ION JINGA, *Organizații europene și euroatlantice*, Lucrare publicată sub egida Consiliului Legislativ, Lumina Lex, 2001, 196p.
2. PROF. UNIV. DR. GAVRILĂ SONEA, *Uniunea Europeană – model pentru integrarea și cooperarea unor state suverane*, în Supliment săptămânal al ziarului „Economistul”, nr. 210 din 20 noiembrie 2000, pp. 1 și 4.
3. PROF. DR. DINU MARIN, *România riscă să eșueze din nou în proiect*, în „Economistul”, nr. 728 din 7 noiembrie 2000, pp. 1 și 3.
4. MICHAEL M. CERNEA, *Cultural Heritage Preservation and Management in the MENA Region*, Executive Summary, July 2000, Social and Economic Development Group Middle East and North Africa Region, World Bank, 2000, pp. 6, 21.
5. MICHAEL M. CERNEA, *Cultural Heritage and Development. A Framework for Action in the Middle East and North Africa*, Orientations in Development Series, The World Bank, Middle East and North Africa Region, 2001, p. 34.

Abstract

The Romanian communities from multiethnic areas in the tide of today's processes

A complex political, economic, financial, military and cultural process, the globalization provokes fears and strong protests among the representatives of the poor and developing countries, because of its noxious effects on their national identity and existence.

In the tide of today's processes of intensifying contacts between cultures, of European integration and globalization, the Romanian communities from multiethnic areas must find their own way to distinguish themselves and develop, to reevaluate their readiness to change and accept the new, keeping the originality and distinction bestowed upon them by a history in which they were sometimes defeated, but never broken.

Dr. Maria Cobianu-Băcanu

Sociolog, Institutul de Sociologie al

Academiei Române

București, Calea 13 Septembrie, nr. 13

Tel.: 01/3232552 (domiciliu)

DIMENSIUNEA ETNICĂ A CONSTRUCȚIEI SOCIALE A PARTIDELOR POLITICE. REPREZENTĂRILE ROMÂNILOR ȘI MAGHIARILOR DIN TÂRGU-MUREȘ LA ALEGERILE LOCALE DIN 2000

Introducere

Din punctul de vedere al reprezentărilor cognitiv-afective cu impact asupra comportamentului politic, între români și maghiari există diferențe semnificative. După cum s-a relevat deja, românii și maghiarii au construite de multe ori divergente asupra istoriei și relațiilor dintre cele două etnii, a statutului lor social și al trăsăturilor de personalitate etc.¹ Structura etnică particulară a municipiului Târgu-Mureș (aproximativ 50% români-50% maghiari) face ca diferențele de comportament politic asociate unor astfel de reprezentări să fie mult mai izbitoare decât în alte localități. Orașul a devenit ținta unui stereotip al cărui conținut se referă la faptul că, aici, comportamentul politic al oamenilor este dominat de criteriul etnic, făcându-se distincție în primul rând între români și maghiari, celelalte modalități de categorizare fiind trecute pe plan secundar². În măsura în care se referă la felul în care votează cele două segmente electorale, discrepanța dintre stereotip și starea de fapt a lucrurilor este foarte redusă. Ce se întâmplă însă în momentul în care ne concentrăm asupra modului în care românii și maghiarii apreciază și își reprezintă actorii politici? Vom observa o polarizare accentuată (ai noștri sunt buni, ai lor sunt răi), cum ar prezice teoria identității sociale a lui Tajfel, sau e loc și pentru atitudini și percepții mai nuanțate?

Acestea sunt întrebări cărora studiul de față încearcă să le găsească niște răspunsuri. El prezintă și analizează date obținute în urma unei anchete desfășurate în luna aprilie a anului 2000 pe un eșantion de 877 de persoane cu drept de vot din municipiul Târgu-Mureș. Alegerea respondenților s-a făcut prin folosirea tehnicii eșantionării multistadiale: au fost extrase la întâmplare (cu probabilități inegale) 60 de străzi din cele aproximativ 400 existente în municipiu, numărul respondenților selectați aleator de pe fiecare stradă fiind proporțional cu mărimea acestora. Distribuția arcolară a respondenților a fost bună, fiind acoperite toate cartierele orașului. Eșantionul a avut o marjă de eroare de $\pm 3,37\%$. Această

metodă de eșantionare a fost preferată altora datorită avantajelor practice deosebite pe care le prezintă³.

Respondenții au fost înștiințați mai întâi printr-o scrisoare în care erau informați de faptul că au fost aleși să răspundă la întrebările unui sondaj de opinie publică, cum au fost aleși, de ce e important să răspundă, despre ce fel de sondaj e vorba, cum și când vor fi contactați etc. Este vorba despre o tehnică despre care literatura de specialitate a arătat că duce la creșterea ratei de răspunsuri – un indicator important pentru validarea rezultatelor unei anchete⁴.

Ulterior, ei au primit chestionarul (incluând și două pagini cu instrucțiuni), care a rămas la respondenți în vederea completării pentru o perioadă de trei zile. Dacă după această perioadă chestionarul nu era completat sau era completat greșit se revenea de două ori, la același interval de timp pentru a-l recupera. Din cele aproximativ 1100 de persoane contactate circa 10% au refuzat să participe la această ancheta iar de la aproximativ 90% dintre cei care au acceptat participarea s-a reușit recuperarea chestionarelor.

La majoritatea itemilor chestionarului respondenții au avut la dispoziție cinci variante de răspuns, cu excepția evaluării anumitor trăsături sau caracteristici ale politicienilor și partidelor, unde evaluarea s-a făcut pe o scală de la 1 la 10.

Starea generală a opiniei publice

Înainte de prezentarea rezultatelor care privesc modul în care au fost percepute partidele politice de către alegătorii târgumureșeni, considerăm relevantă descrierea rezultatelor care privesc atitudinea persoanelor chestionate față de diferite aspecte ale vieții personale, ale situației din municipiu și din țară. Motivul îl constituie legătura strânsă care există între modul în care oamenii percep aceste situații și imaginea pe care o au despre partide.

Starea generală a fost una de nemulțumire și de lipsă a unor expectanțe pozitive față de viitor. Astfel, 85% dintre respondenți s-au declarat nemulțumiți sau foarte nemulțumiți

de situația lor financiară, doar 18% dintre ei considerând că viața lor va fi mai bună sau mult mai bună peste un an. La fel, 7 din 10 respondenți au considerat că țara se îndreaptă într-o direcție greșită și 52% au fost de părere că în anul 2000 nu se vor înregistra rezultate economice pozitive.

În privința situației din municipiu, s-au declarat nemulțumiți sau foarte nemulțumiți de starea drumurilor 96% dintre respondenți, de curățenia din oraș 72%, de transporturile locale 61% iar de asistența medicală 53% dintre aceștia. Nici principalele instituții și servicii publice nu s-au bucurat de încrederea târgumureșenilor. Instituțiile care au avut parte de cele mai negative răspunsuri în privința activității lor au fost: Parlamentul (89% dintre respondenți au considerat activitatea parlamentului ca proastă sau foarte proastă), Justiția (74%), Guvernul (72%) și Președinția (52%). În schimb, activitatea altor instituții a fost evaluată în termeni mai pozitivi: activitatea Primăriei a fost considerată ca bună sau foarte bună de 48% dintre persoanele chestionate, urmând, în ordinea crescătoare a aprecierii, Poliția (53%), Prefectura (74%), Armata (77%) și Biserica (83%).

Conform studiilor de psihologie politică inspirate de teoria atribuirii, modul în care oamenii percep situația economică personală și națională afectează în cea mai mare măsură atitudinea acestora față de instituțiile guvernamentale și față de actorii politici⁵. Însă, există diferențe majore între persoanele din diferite state ale lumii în legătură cu modul în care înțeleg să explice aceste situații. Astfel, americanii, a căror cultură are o puternică notă individualistă, consideră că situația financiară personală constituie propria lor responsabilitate. Chiar și în privința mersului economiei naționale, doar 12% dintre ei atribuie principala responsabilitate guvernului⁶. În schimb, în alte țări, situația se poate prezenta exact invers. De exemplu, o anchetă efectuată în 1990 în Georgia (URSS) arăta că 75% dintre cei chestionați au considerat că statul trebuie să fie principalul responsabil pentru bunăstarea și succesul lor în viață⁷. Faptul că cele mai negative aprecieri în sondajul nostru le-au obținut parlamentul, guvernul, justiția și președinția, corelate cu frustrările față de situația economică personală, arată, destul de clar, că nemulțumirile alegătorului târgumureșean sunt direcționate spre „centru”.

Instituțiile autorității locale s-au bucurat de aprecieri mai favorabile decât instituțiile auto-

rității centrale. Aici intervin însă structura etnică idiosincronică a electoratului târgumureșean și imaginea personalităților politice aflate la conducerea respectivelor instituții.

La modul general, politicienii au fost judecați în termeni extrem de nefavorabili: 95% dintre respondenți au declarat că au puțină sau foarte puțină încredere în politicieni și 81% au fost de părere că aceștia se preocupă puțin sau foarte puțin de soarta țării⁸. În ce privește politicienii locali, doar 13% dintre persoanele chestionate au considerat că aceștia sunt mai buni sau mult mai buni comparativ cu ceilalți politicieni români, 64% fiind de părere că nu există nici o diferență. De asemenea, alegătorii au fost nemulțumiți de felul în care interesele lor sunt apărute în parlament, 74% considerând că cei care îi reprezintă în parlament apără în mică sau foarte mică măsură aceste interese.

Există însă diferențe semnificative între modul în care au perceput aceste situații segmentele electorale maghiar și român. Dacă dintre respondenții aparținând segmentului electoral român 36% au considerat că politicienii mureșeni le apără în mică măsură interesele în parlament, iar 5% au considerat că aceiași politicieni le apără interesele în mare măsură, răspunsurile respondenților aparținând segmentului electoral maghiar au avut o altă orientare: procentul celor care au fost de părere că politicienii mureșeni care îi reprezintă în parlament le apără în mare măsură interesele a fost de patru ori mai mare decât în cazul românilor (22%), iar procentul celor care au considerat că interesele lor sunt apărute în mică măsură a fost de două ori mai mic (15%). Situația a fost aproape identică la itemul care le cerea să compare politicienii mureșeni cu restul politicienilor români: respondenții maghiari au realizat această comparație în termeni mai favorabili pentru politicienii mureșeni decât respondenții români.

Aceste diferențe se estompează însă la itemii care presupun evaluarea politicianului român. În acest caz, atât în cadrul segmentului maghiar cât și al celui românesc predomină evaluările negative, diferențele fiind date doar de intensitatea acestora. De exemplu, la întrebarea în ce măsură consideră că politicienii români se preocupă de soarta țării, românii preferă în mare măsură decât maghiarii răspunsul foarte puțin (57%, respectiv 45%), pe când la răspunsul puțin situația este inversată (37%, respectiv 44%). La fel, pentru itemul privind câtă

încredere au respondenții în politicienii români, distribuția răspunsurilor în funcție de etnia persoanelor chestionate este similară, românii optând în mai mare măsură decât cei maghiari pentru foarte puțină (61% primii față de 48% ultimii) iar maghiarii mai mult decât românii pentru puțină (45% maghiarii față de 35% românii).

Imaginea partidelor

Imaginea partidelor politice românești a fost urmărită prin două seturi de itemi: unul privind caracteristici ale partidului (popularitate, activitate, competența membrilor, moralitate, putere, eficiență, organizare, lideri, servirea intereselor țării) iar celălalt privind anumite puncte din programele lor politice (agricultură,

apărare, corupție, economie, educație, politică externă, impozite, justiție, minorități, pensii, salarii, sănătate, transporturi)

Caracteristici ale partidului

După cum se poate observa în figura 1, profilurile PUNR și PRM sunt semnificativ mai scăzute decât ale celorlalte partide prezentate (însă nu cele mai scăzute dintre toate partidele evaluate de respondenți: PSM sau PNR au obținut scoruri și mai mici, dar, alături de UFD și ANCD, nu au fost incluse în grafic). Cele mai bune profiluri de imagine le au APR⁹, PDSR și UDMR. Graficul redă situația generală, obținută pe baza întregului eșantion. Analiza datelor pe baza etniei respondenților conferă un alt sens acestor rezultate.

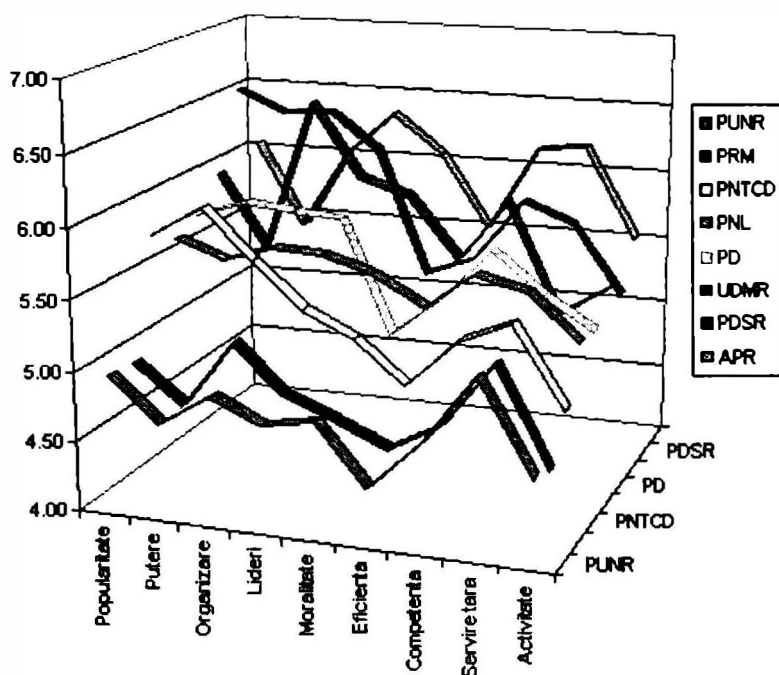

Figura 1. Profilurile generale de imagine ale partidelor politice. Ele reprezintă mediile obținute pe întregul eșantion, pentru fiecare dimensiune în parte (valorile puteau varia între 1 – „se prezintă extrem de prost” și 10 – „se prezintă extrem de bine”).

Astfel, majoritatea partidelor fac obiectul unor evaluări cu sens opus din partea segmentelor electorale român și maghiar: cele care obțin evaluări pozitive din partea primului segment obțin evaluări negative din partea celuiilalt și invers, după cum se poate vedea comparând profilurile redade în figurile 2 și 3.

Întrucât nu face obiectul unor astfel de evaluări diametral opuse din partea românilor și maghiarilor, APR, deși nu este partidul prefe-

rat al nici uneia dintre cele două categorii de respondenți, obține cel mai bun profil general, cu cele mai mari scoruri pentru aproape toate caracteristicile, cu excepția popularității și puterii (unde domină PDSR) și a organizării (cea mai bună medie fiind obținută în această privință de UDMR). În schimb, PUNR, PRM, PDSR, UDMR, PNTCD și PNL fac obiectul unei polarizări etnice: un scor ridicat în rândurile românilor este asociat cu unul scăzut în

rândurile maghiarilor și invers. În figura 2 se poate observa că PUNR, PRM și PDSR se numără printre partidele care obțin cele mai pozitive evaluări din partea respondenților de

etnie română. În schimb, în figura 3, care redă răspunsurile respondenților de etnie maghiară, aceleași partide obțin cele mai scăzute scoruri.

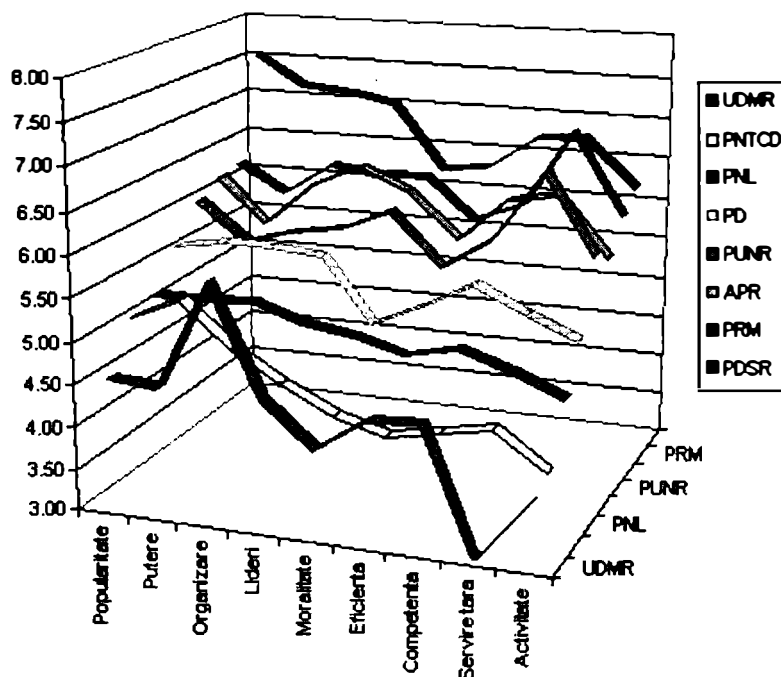

Figura 2. Profilurile de imagine ale unor partide românești (răspunsurile respondenților aparținând segmentului electoral român).

Pentru UDMR lucrurile se prezintă exact invers: în rândurile electoratului român obține cel mai scăzut profil, iar în rândurile electoratului maghiar cel mai ridicat profil. În mod interesant, aceeași situație este valabilă și pentru două partide „românești”, PNȚCD și PNL, alături de care UDMR se afla la guvernare în 2000: profilurile lor se află pe pozițiile a doua și respectiv a treia în cazul evaluărilor maghiarilor dar pe penultima și antepenultima poziție în cazul evaluărilor românilor.

Dincolo de diferențele de nivel general ale aprecierii, profilurile partidelor prezintă și diferențe de structură, adică valori diferite pentru scorurile caracteristicilor incluse în chestionar. UDMR este apreciat în rândurile respondenților maghiari în primul rând pentru moralitate, lideri și competența membrilor săi, și mai puțin apreciat pentru puterea și eficiența sa, în timp ce respondenții români apreciază cel mai mult organizarea partidului (în mod similar, respondenții maghiari apreciază organizarea ca fiind punctul forte al PUNR și PRM), și au cele mai severe aprecieri pentru felul în

care înțeleg că UDMR servește interesele României. Aceeași caracteristică – servirea intereselor țării – este apreciată în cea mai mare măsură la PRM și PUNR de respondenții români, și – din nou în mod similar felului în care respondenții maghiarii evaluează UDMR – consideră că cele mai slabe puncte ale PRM și PUNR sunt eficiența și puterea lor.

Profilele „maghiar” și „român” ale PDSR au aproximativ aceeași structură, ambele categorii de respondenți apreciind acest partid cel mai mult pentru puterea, organizarea și popularitatea sa și evaluându-l în termenii cei mai scăzuți în privința moralității, eficienței și activității sale. La fel, atât PNL cât și PNȚCD obțin scoruri scăzute din partea respondenților aparținând ambelor segmente electorale pentru activitatea și eficiența acestora, diferențe apărând în evaluarea servirii interceselor țării, unde respondenții maghiari apreciază mai mult aceste două partide. PNȚCD este perceput în primul rând ca puternic, de ambele segmente, depășind din acest punct de vedere PNL, care este apreciat mai mult la capitolul lideri.

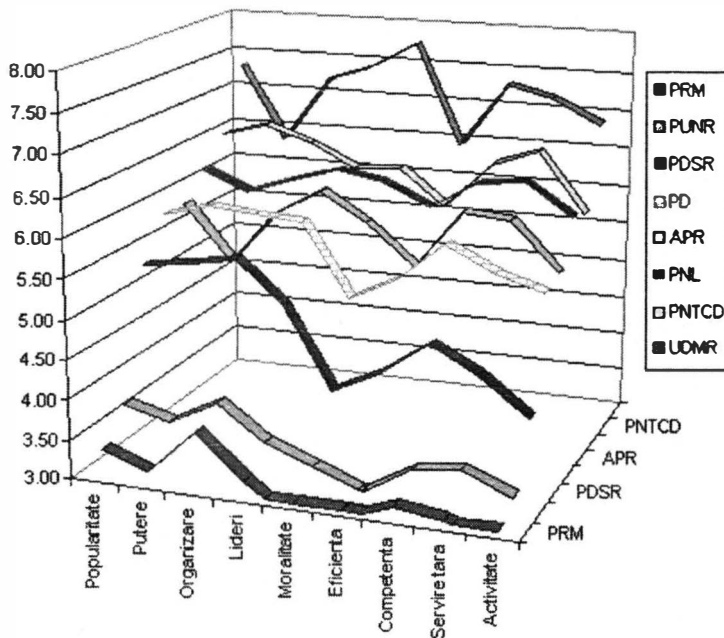

Figura 3. Profilurile de imagine ale unor partide (răspunsurile respondenților aparținând segmentului electoral maghiar).

APR obține cele mai slabe evaluări în privința puterii atât din partea românilor cât și a maghiarilor, fiind evaluat cel mai bine la itemii privind liderii, competența membrilor, organizarea și moralitatea acțiunilor sale. Se poate spune că scandalul Costea a lovit în punctele forte ale imaginii partidului, dar căderea acestuia se explică în primul rând prin structura socio-demografică a electoratului său, dispartată, și reziduală, care nu poate fi comparată

cu structura compactă și solidă a unor partide ca PDSR și UDMR.

Atitudinile diferite ale segmentelor electorale român și maghiar au fost evaluate și cu ajutorul unui item special ("Cu care partid nu a-ți vota în nici un caz?"). Rezultate înregistrate la acest item, care sunt redată în graficul din figura 4, vin să întărească rezultatele prezentate până acum.

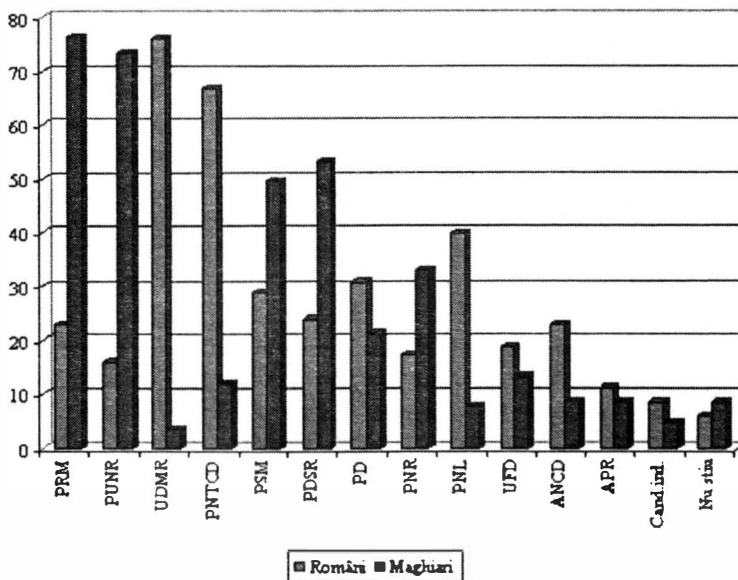

Figura 4. Răspunsurile maghiarilor și românilor chestionați la itemul „Cu care partid nu a-ți vota în nici un caz?” (respondenții puteau alege mai multe partide; graficul reprezintă, pentru fiecare partid, cât la sută din numărul posibil de menționări a obținut)

Programe politice

La fel se poate spune și despre rezultatele înregistrate în privința programelor politice ale partidelor, cu diferența că aici sunt aduse o serie de informații suplimentare. Partide ca PSM, UFD, ANCD și PUNR au obținut scorurile cele mai scăzute, cele mai multe opțiuni mergând spre UDMR, PDSR, PNȚCD, PNL, PD și PRM. De observat că APR, care la itemii privind caracteristicile partidelor a obținut cel mai bun profil general, aici a înregistrat procentaje modeste.

După cum se poate observa în figura 5, UDMR a obținut cele mai multe opțiuni în domeniile minorităților și sănătății; PDSR în domeniile salariilor, pensiilor și economiei; PNȚCD în domeniul agriculturii, PD în pri-

vința transporturilor și a afacerilor externe, PNL în privința justiției și impozitelor, PRM în privința corupției și justiției. Pentru partidele din coaliția de guvernământ, multe dintre punctele forte sunt tocmai în domeniile controlate de acestea: transporturi (ministrul transporturilor: Traian Băsescu, PD), afaceri externe (ministrul de externe: Petre Roman, PD), justiție (ministrul justiției: Valeriu Stoica, PNL), impozite (ministrul finanțelor: Decebal-Traian Remeș, PNL) agricultură (ministrul agriculturii: Ioan Mureșan, PNȚCD) etc.¹⁰

Ce este însă interesant e faptul că în domeniile pe care respondenții le-au găsit ca fiind cele mai importante pentru țară¹¹, majoritatea răspunsurilor s-au îndreptat înspre partidele din opoziție¹².

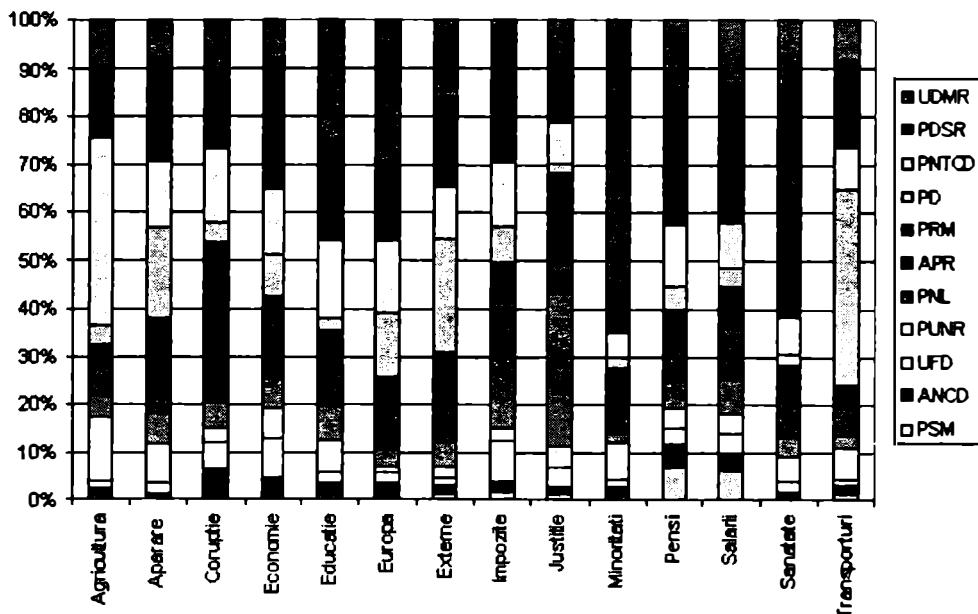

Figura 5. Rezultatele generale ale evaluării programelor politice ale partidelor. Itemii corespunzători solicităut respondenților să menționeze numele celui partid despre care ei consideră că are cea mai bună politică într-un anumit domeniu. Valorile reprezintă procentajele obținute de partide pe întregul eșantion, pentru fiecare domeniu în parte. Răspunsurile la categoriile „nici unul” și „nu știu” nu au fost incluse în grafic.

Analiza pe baza criteriului etniei persoanelor chestionate arată că, în rândul respondenților români, cele mai bune poziții sunt obținute de PDSR, PRM, PD și PUNR (figura 6). În timp ce PDSR a obținut procentaje semnificative în aproape toate domeniile evaluate de respondenți, rezultatele înregistrate în cazul celorlalte partide evidențiază o „specializare” a acestora pe anumite domenii: transporturi, afaceri externe și integrare europeană pentru PD, corupție, justiție și apărare

pentru PRM, agricultură pentru PUNR, minorități pentru UDMR etc.

În cazul respondenților aparținând segmentului electoral maghiar (figura 7) cele mai multe procente au fost acumulate de UDMR, îndeosebi în privința minorităților, sănătății, integrării europene și educației, dar și în privința celorlalte puncte din programul politic al Uniunii; de PNȚCD, îndeosebi pentru politica sa în domeniul agriculturii; și de PNL pentru politica sa în domeniul justiției.

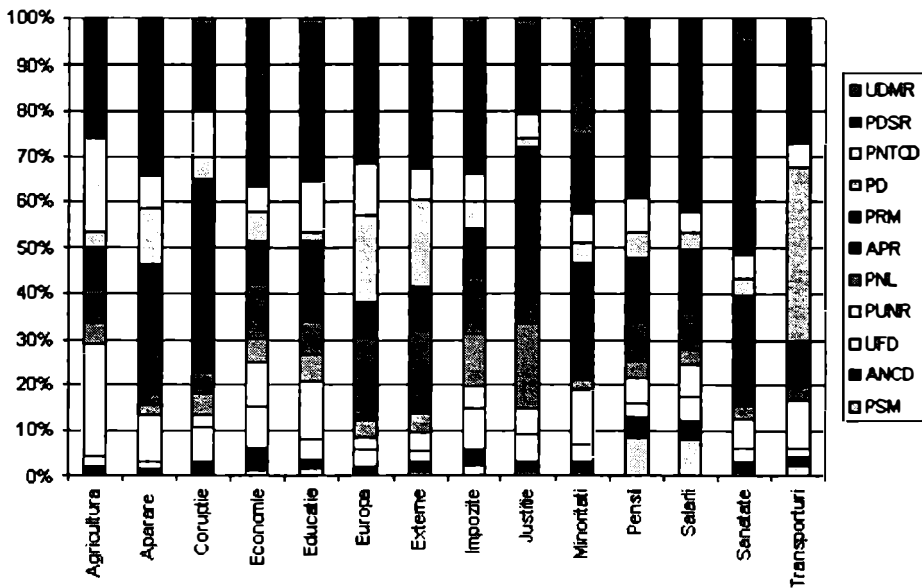

Figura 6. Rezultatele evaluării programelor politice ale partidelor (răspunsurile respondenților aparținând segmentului electoral român).

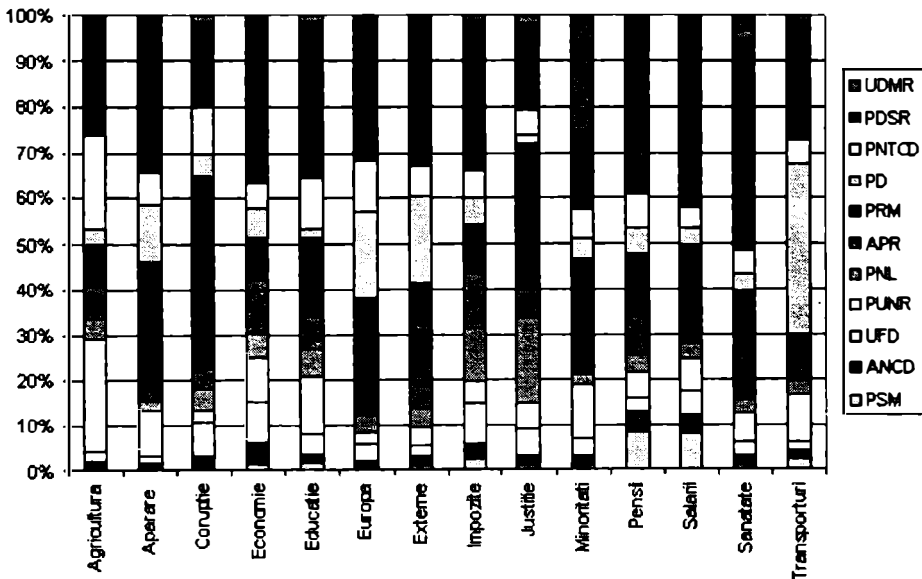

Figura 6. Rezultatele evaluării programelor politice ale partidelor (răspunsurile respondenților aparținând segmentului electoral maghiar).

Interpretare

Din datele prezentate mai sus se poate observa că diferențele de construire a imaginii partidelor în rândurile segmentelor electorale român și maghiar nu sunt atât de simpliste și categoric polarizate pe cât s-ar putea crede pe baza unor observații care țin de simțul comun, sau pe cum ar prezice teoria identității sociale. Conform acestei teorii menținerea unui nivel ridicat al stimei de sine constituie un factor motivațional fundamental al personalității

umane. Cum stima de sine depinde în mare măsură de apartenența indivizilor la un grup sau altul, pentru susținerea unui nivel ridicat a acesteia ei își vor forma o atitudine favorabilă față de in-group și una mai puțin favorabilă față de out-group. Aplicată la comportamentul politic al românilor și maghiarilor din România, teoria prezice o atitudine semnificativ mai favorabilă a acestora față de partidele in-group-ului decât față de partidele out-group-ului.

Rezultatele arată că, într-adevăr, există partide față de care electoratul român și cel

maghiar au atitudini opuse dar și partide față de care atitudinile lor nu diferă semnificativ. De asemenea, polarizarea atitudinală nu înseamnă automat că, de pildă, segmentul electoral maghiar are o atitudine favorabilă doar față de UDMR și o atitudine defavorabilă față de restul partidelor. Dimpotrivă, partide ca PNTCD sau PNL au o imagine semnificativ mai bună în rândul alegătorilor maghiari decât în rândul alegătorilor români. Mai departe, chiar și partide ca PRM, PUNR și UDMR, care fac obiectul unei puternice polarizări atitudinale, nu sunt construite exclusiv în termeni negativi de segmentul defavorabil și nici în termeni exclusiv pozitivi de segmentul favorabil.

În general, partidele care obțin profiluri pozitive în privința caracteristicilor incluse în chestionar, obțin procentaje ridicate și la itemii care evaluează programele lor politice, existând însă și partide care fac excepție. De exemplu, APR, care obține cel mai ridicat profil al caracteristicilor partidelor (e drept, și pentru că nu face obiectul unei polarizări etnice, astfel încât scorurile obținute pe cele două categorii de respondenți nu se anulează reciproc) obține procentaje modeste în privința programului său politic. Desigur, metoda anchetei permite doar obținerea unor „instantanee” ale imaginii partidelor în rândul alegătorilor, nu și o evaluare a dinamicii acestei imagini. Oricum, ținând cont, de faptul că APR era, în momentul efectuării studiului, un partid relativ tânăr, această diferență ar putea fi interpretată ca un semn al unei imagini în construcție: partidul se bucura de o atitudine favorabilă, dar imaginea sa era încă proces de formare (la fel și electoralul). Despre celălalt partid la care se observă o discrepanță în același sens, PUNR, se poate spune că înregistra o tendință inversă, regresivă, fiind concurat puternic pe același „segment de piață”, și chiar depășit de PRM.

Mai există un aspect interesant. Partidele aflate la guvernare la data desfășurării studiului obțin procentaje semnificative în acele domenii ale programelor lor politice care corespund domeniilor controlate de ministerele conduse de membri ai respectivelor partide (transport – PD; agricultură – PNTCD; justiție – PNL etc.). Dar, în același timp, oamenii politici aflați în fruntea acelor ministere apar printre cei față de care respondenții manifestau o atitudine defavorabilă (de exemplu Ioan Murceșan și Valeriu Stoica; în privința lui Traian Băsescu și Petre Roman lucrurile sunt puțin mai încurcate întrucât aceștia sunt menționați atât la itemul

privind politicienii preferați cât și la itemul privind politicienii față de care respondenții au avut cea mai proastă părere). Cu alte cuvinte, în aparență, respondenții au apreciat un partid ca având cea mai bună politică într-un domeniu în care partidul respectiv era reprezentat printr-un politician față de care exista o atitudine negativă. Ca un prim pas în interpretarea acestui rezultat e important să remarcăm două lucruri: 1) partidele din coaliția de guvernământ nu obțin procentaje semnificative pentru domeniile controlate de ministere a căror conducători nu apar menționați nici la itemul privind politicienii cei mai apreciați nici la cel privind politicienii cei mai dezavuați; 2) partidele din coaliția de guvernământ nu obțin procentaje mari în domeniile considerate de respondenți ca reprezentând cele mai grave probleme din România (corupție, economie, salarii, pensii), unde cele mai multe opțiuni merg spre partide din opoziție (corupție – PRM, economie, salarii și pensii – PDSR). Ultimul punct este valabil îndeosebi pentru respondenții aparținând segmentul electoral român.

Aceste observații sugerează că partidele aflate la guvernare sunt apreciate în domenii care sunt controlate de reprezentanți cu un nivel ridicat de notorietate ai partidelor respective și nu sunt considerate a se număra printre cele mai problematice pentru țară la momentul respectiv.

Abordarea cogniției sociale poate oferi o explicație plauzibilă a acestui rezultat: un nivel ridicat al notorietății unui obiect social echivalează cu o accesibilitate cronică a unităților cognitive corespunzătoare aceluși obiect. În momentul în care respondenții sunt întrebați, de exemplu, care partid consideră ei că are cea mai bună politică în domeniul transporturilor, sunt mici șanse ca aceștia să înceapă să gândească profund la politicile tuturor partidelor, să facă comparații și analize ale acestora, după care să aleagă cea care li se pare cea mai rezonabilă. Probabil mulți dintre ei nici nu ar avea astfel de informații în memorie. Mai degrabă, ei se bazează pe acele unități cognitive folosite frecvent în trecut, care, astfel, sunt mult mai accesibile, „vin mai ușor în minte”. Iar în perioada desfășurării studiului, asociația transporturi-PD era de departe mai probabilă decât transporturi-PDSR, transporturi-PNTCD sau orice alt partid, datorită notorietății lui Traian Băsescu, membru PD, aflat în acel moment la conducerea ministerului transporturilor.

În cazul în care o astfel de asociație nu interferează cu alte unități cognitiv-afective cu accesi-

bilitate cronică cu conținut negativ sunt șanse ca respondenții să se oprească asupra acestei variante. Dacă domeniul evaluat și partidul activat sunt asociate unor unități cognitiv-afective negative, atunci ei ar fi motivați să proceseze mai departe informația. Desigur, astfel de explicații sunt speculative, fiind nevoie de cercetări experimentale pentru confirmarea sau infirmarea lor¹³.

Celelalte domenii cuprinse în chestionar au revenit partidelor din opoziție, în special PDSR și PRM (preferate îndeosebi de respondenții români). La nivel general, PDSR a reușit să adune cele mai multe opțiuni în domenii ca economia, pensiile, salariile, iar pe segmentul electoral românesc în majoritatea domeniilor, în timp ce PRM obține cele mai multe opțiuni în privința politicii sale în domeniul corupției, justiției și apărării (în special opțiunile respondenților de etnie română). În legătură cu această situație, trebuie menționat faptul că, alături de evaluarea imaginii partidelor, studiul a realizat și o evaluare a imaginii potențialilor candidați la președinție, aproape toți și lideri ai partidelor lor. În privința evaluării caracteristicilor personale, Corneliu Vadim Tudor a avut un profil particular. Față de alți candidați, care au avut cel mai bun scor în privința inteligenței, competenței sau abilității lor, liderul PRM a fost cel mai apreciat la itemul hotărâre. Se poate observa o corespondență psihologică între punctul forte al liderului PRM și punctele forte ale partidului, corespondență care nu se manifestă și în cazul PDSR-ului, a cărui imagine s-a construit nu numai pe baza imaginii liderului său ci, printre altele, și pe baza percepției publice a activității și personalității altor membri proeminenți ai acestui partid.

Un alt rezultat aparent paradoxal este de dat de faptul că UDMR obține cel mai mare scor

dintre toate partidele în privința politicii sale în domeniul minorităților și din partea respondenților români (care în proporție de aproape 80% au declarat că nu ar vota în nici un caz cu această formațiune politică). Faptul că UDMR mai obține un scor cât de cât important în rândul respondenților români în privința sănătății (ministerul sănătății fiind controlat în perioada aplicării chestionarelor de UDMR), ne conduce din nou spre ipoteza accesibilității mai ridicate a anumitor unități și asociații cognitive (în acest caz UDMR-minorități, UDMR-sănătate). Faptul că problemele minorităților sau a sănătății nu au fost considerate printre cele mai importante probleme cu care se confruntă România ar explica de ce, deși această categorie de respondenți are o atitudine negativă față de UDMR, nu a căutat totuși, alte răspunsuri¹⁴.

În fine, se mai poate remarca faptul că, în cazul itemilor referitori la caracteristicile partidelor, cele mai mari diferențe de structură a profilurilor în funcție de etnia respondenților apar mai ales pentru acele partide care obțin evaluări diametral opuse. Astfel, APR, PD sau alte partide relativ „neutre” din punct de vedere etnic, obțin profiluri cu structuri asemănătoare din partea ambelor categorii etnice. Diferențe esențiale de structură apar pentru partide ca PRM, PUNR și UDMR. Respondenții români s-au concentrat îndeosebi asupra dimensiunii „servirea intereselor țării” (aici fiind înregistrată cea mai mare diferență între scorul obținut de UDMR și cele obținute de PRM și PUNR, în favoarea celor din urmă) iar respondenții maghiari pe dimensiunea „moralitate” (la fel, aici înregistrându-se cea mai mare diferență între scorul UDMR și scorurile PRM și PUNR, în favoarea primei formațiuni politice).

Note

1. Vezi A. MUNGIU-PIPPIDI, *Transilvania subiectivă*, Humanitas, București, 1999, p. 85-169.
2. În cadrul anchetei care a stat la baza acestui studiu un item le-a cerut respondenților să evalueze în ce măsură consideră că va conta criteriul etnic la alegerile locale din Târgu-Mureș. 66% dintre aceștia au răspuns că mult sau foarte mult.
3. Vezi A-M DUSSEIX, J-M GROSBAS, *Les sondages: principes et methodes*, P.U.F. Paris, 1993 sau T. Rotariu, P. Iluț, *Ancheta sociologica si sondajele de opinie*, Polirom, Iasi, 1997.
4. A. FINK, *The survey handbook*, Sage Publications, New York, 1995; T. Mangione, *Mail surveys. Improving the quality*, Sage Publications, New York, 1995.
5. Vezi S. IYENGAR, V. OTTATI, *Cognitive Perspective in*

Political Psychology, în *Handbook of Social Cognition*, ed. a II-a, vol II, Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, 1994, p. 143-187.

6. *Ibidem*.

7. New York Times din 29 martie 1990

8. Trebuie luat în considerare faptul că la scoruri atât de ridicate, care presupun o variabilitate scăzută a datelor eșantionului marja de eroare este și ea redusă. Cifra de 3.37%, prezentată mai sus, are doar o valoare generală, calculată pentru condiții de variabilitate maximă a datelor.

9. Sondajul a fost efectuat cu puțin timp înainte de izbucnirea scandalului Costea, care avea nu numai să oprească creșterea în sondaje a APR-ului și a lui Teodor Meleșcanu dar și să provoace căderea liberă a acestora.

10. Un item din chestionar au cerut respondenților să menționeze politicienii români despre care au cea mai proastă părere. Dintre foștii miniștri, cei mai frecvent menționați au fost Ioan Mureșan, Traian Băsescu, Petre Roman și Valeriu Stoica. Un alt item le-a cerut respondenților să specifice politicienii români despre care au cea mai bună opinie. Aici apar doar Traian Băsescu și Petre Roman, însă cu un procentaj mai mic decât în primul caz. În ambele cazuri, acești politicienii au fost departe de politicienii cei mai apreciați, respectiv cei mai prost priviți.
11. La itemul „Care considerați că sunt cele mai importante probleme ale României ?” primele cinci răspunsuri au fost, în ordinea descrescătoare a frecvenței: corupție, economie, șomaj, salarii și pensii.
12. Cea mai importantă problemă – corupția – este domeniul în care PRM procentajul cel mai ridicat dintre toate partidele. Deși la distanță apreciabilă de timp de alegerile generale din toamna anului 2000 și cu riscul de a nu fi reprezentativ pentru întregul electorat din România, acest rezultat poate explica evoluția ulterioară a PRM-ului: campania acestui partid s-a concentrat îndeosebi asupra corupției („Sus patria, jos mafia!”), deci asupra domeniului considerat cel mai important de opinia publică, valorificându-și astfel imaginea pozitivă în această privință. Bineînțeles, la acest lucru se adaugă și o campanie prost orientată a celorlalte partide.
13. O confirmare indirectă a lor vine din analiza mai amănunțită a datelor: cei care îi aleg pe Traian Băsescu, Petre Roman sau Valeriu Stoica la itemul privind politicienii despre care au cea mai proastă părere nu consideră că politica partidelor acestor oameni politici este cea mai bună în domeniul transporturilor, afacerilor externe, respectiv a justiției. În schimb, cei care declară că Ion Mureșan este unul dintre cei doi politicieni față de care au cea mai proastă părere aleg PNȚCD-ul ca partidul cu cea mai bună politică în domeniul agriculturii. Cel mai probabil, aici intervine o asociație pozitivă a partidului cu problema, mult mediatizată la momentul respectiv, a restituirii pământului.
14. Oricum, e interesant de remarcat faptul că în domeniul sănătății procentajul UDMR a fost semnificativ mai mic decât în cel al minorității, diferență care corespunde celei dintre importanța atribuită de către respondenți problemelor sănătății și a minorităților: în timp ce sănătatea apare pe locul 6, cu 14,03%, problema minorităților nu obține nici măcar 3% dintre răspunsuri (în plus, românii îi acordă mai puțină importanță decât maghiarii – 1,43% față de 4,20%). Un raport invers ar fi aruncat o umbră de îndoială asupra ipotezei social-cognitive avansate mai sus.

Abstract

The ethnical dimension in the social construction of political parties. The representation of Romanians and Hungarians from Tg. Mures at the 2000 local elections

The results of the previous elections have shown that there are significant differences between the political preferences of the Romanians and Hungarians voters. The idiosyncratic ethnical structure of the town of Târgu-Mureș, with approximately half of the population Romanian and the other half Hungarian, made this differences more visible. This situation has determined the formation of a stereotype about this town (also greatly encouraged by the ethnic clashes that took place in this town in March 1990) that states that here the political behavior is almost exclusively dominated by the ethnic criterion. Someone may say that, considering the ethnical distribution of the ballots, this opinion would be an observation rather than a stereotype. However, what happens when we focus our attention on the political cognition? Do the Romanian and Hungarian electorate construe political parties in an antagonistic manner (our parties are good, their parties are bad), as would suggest social identity theory, or there is place for mixed constructs?

The present study, which is based on a survey conducted one month before the elections on a sample of 877 voters from Târgu-Mureș tries to find some answers to this question. The results have shown that the Romanian and Hungarian voters have contrasting attitudes toward some parties, and attitudes that do not differ significantly toward other parties. Contrasting attitudes have been found not only in the expected direction: PNȚCD (Christian and Democratic National Peasants' Party) and PNL (National Liberal Party) were constructed in positive terms by the Hungarian respondents and in negative terms by the Romanian respondents. At the time the study was conducted, these parties were members of the Democratic Convention, a political alliance that, together with UDMR and PD, was controlling the government. Furthermore, even political parties like UDMR, PRM (Greater Romania Party), and PUNR (Romanians' National Unity Party) for which the ethnical evaluative polarization is the greatest, are not represented by respondents exclusively in terms of positive or negative constructs.

The results were interpreted from a social cognition perspective: when asked to chose a party they thinks it has the best politics in a certain domain, constructs and associations that are more accessible are first activated in the respondents' minds. If these constructs are not strongly associated with other negative evaluations or constructs, respondents will not be motivated to further process the information. For example, the fact that the Romanian respondents chose UDMR as the party with the best minority policy is explained by the greater accessibility of UDMR-minority problem association. Because the Romanian respondents do not regard the problem of minorities as important, they are not motivated to choose another answer than that first activated in memory. However, in the case of health care policy, where there are reasons to suppose that many respondents hold another chronic accessible association (UDMR-health policy - because, at the time the study was conducted, the minister of health was a member of UDMR) the situation is different. The number of responses favorable for UDMR is smaller because the situation of health care in Romania is considered among the most important problems facing the country.

Vasile Cernat
Institutul de cercetări Socio-Umane
„Gheorghe Sincai”
Tg. Mureș, Str. Bolyai, nr. 17
Tel.: 065/160238

DIMENSIUNI ALE PROCESULUI DE ASIMILARE ȘI DEZNAȚIONALIZARE A ROMÂNILOR DIN JUDEȚUL COVASNA, ÎN SECOLELE XVII-XX

Studiile de demografie istorică referitoare la Transilvania, în general, și la estul Transilvaniei, în special, s-au înmulțit în ultimii ani. Reconstituirea surselor de date statistice pe localități, a fost facilitată și de publicarea de către Catedra și laboratorul de Sociologie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (coordonator prof. univ. dr. Traian Rotariu) a datelor recensămintelor vremii din Transilvania, din perioada 1850-1910¹. Date privind limba maternă, naționalitatea și apartenența confesională a populației din județele Covasna, Harghita și Mureș, în perioada 1850-1992, au fost publicate de Varga E. Arpad în lucrarea „Erdelyi etnikai es felekezeti statisztikaja”², cât și în câteva articole și studii apărute în revista „Angustia”³.

De această dată, redăm surse de date referitoare la comunitățile românești din județul Covasna, așa cum au fost ele întocmite pentru lucrarea „Comunități românești din Covasna și Harghita”, aflată în curs de finalizare.⁴ Pentru o corectă interpretare a informațiilor prezentate se impun următoarele precizări:

– cifrele se referă la „credincioși români”, și s-au obținut prin însumarea credincioșilor de confesiune ortodoxă și a celor greco-catolici.

– pentru perioada 1850-1992, datele sunt cele înregistrate la recensămintele oficiale (la recensămintele din 1956, 1966, și 1977) ele se referă la naționalitatea „român” și nu la cele două confesiuni menționate).

– pentru perioada 1699-1835, datele sunt preluate din conscripțiile confesionale și fiscale cunoscute: cea din 1733, inițiată de episcopul Inocențiu Micu, conscrierea lui Petru Pavel Aron din 1750, cea din 1760 efectuată de generalul Nicolaus Adolf von Buccow etc.⁵

– deși conscripțiile confesionale și fiscale nu sunt scutite de fenomenul de subînregistrare, ele neavând același grad de rigurozitate ca și recensămintele oficiale, totuși, în lipsa altor izvoare demografice, acestea pot oferi o imagine cât mai apropiată de realitate despre evoluția structurii etnice și confesionale a comunităților din estul Transilvaniei, cu un secol și jumătate înainte de anul 1850.

Sunt prezentate date despre 124 de comunități românești, din localități etnic mixte

româno-maghiare și monoetnice românești, existente la recensământul din 1992.

După prima menționare statistică, acestea se grupează astfel:

– în sec. XVII (1699) – 65 de comunități, reprezentând 52% din total;

– în sec. XVIII (1733, 1750, 1760) – 34 comunități, reprezentând 28%;

– în sec. XIX (1805, 1835 etc) – 8 comunități, respectiv 6% din total;

– în sec. XX (1910, 1941 și după) – 17 comunități, ceea ce reprezintă 14% din totalul acestora. Se poate constata, faptul că 80% din comunitățile românești din actualul județ Covasna sunt menționate în izvoarele de demografie istorică din sec. XVII și XVIII.

După mărimea lor (valoarea maximă demografică), comunitățile românești din județul Covasna se pot grupa astfel:

– până la 50 de membrii – 32 comunități (26%);

– între 51 și 200 de membrii – 33 comunități (27 %);

– între 201 și 500 de persoane – 25 comunități (20 %);

– între 501 și 1000 de locuitori – 20 comunități (16%);

– peste 1000 de credincioși – 14 comunități (11%).

Se observă că peste jumătate din comunitățile românești din județul Covasna, au fost comunități mici, sub 200 de membrii, ceea ce a făcut ca acestea să fie foarte „vulnerabile” la procesul de magiarizare desfășurat atât pe cale pașnică, cât și violentă (îndeosebi în anii 1848, 1867, 1914-1918, 1940-1944, 1989-1990).

În perioada analizată, din totalul celor 124 comunități cercetate, în 31 numărul populației de etnie română a crescut, în celelalte 93 populația românească a scăzut, în multe cazuri până la dispariția multora dintre aceste comunități.

Din totalul celor 23 de localități în care populația de etnie română a crescut, în sec. XX, cinci sunt orașe, 10 sunt așezări etnic mixte și 13 monoetnice (9 dintre acestea sunt sate noi înființate prin „roirea” populației din localitățile învecinate). Aproape jumătate din aceste localități (11) nu au făcut parte din teritoriu cedat Ungariei, în toamna anului 1940, prin

Dictatul de la Viena. În patru localități (Araci, Belin Vale, Doboșeni și Vâlcele), la creșterile demografice înregistrate, un aport substanțial l-a adus populația țigănească de limbă română. În afara orașelor Sf. Gheorghe, Tg. Secuiesc, Covasna, Întorsura Buzăului și Baraolt, cele mai mari creșteri s-au înregistrat în localitățile: Barcani, Sita Buzăului, Sărâmmaș, Zăbala, Doboșeni, Păpăuți, Belin Vale, Lădăuți ș.a.

Câteva dimensiuni concrete și relevante ale procesului de asimilare a românilor din „secuime” sunt redată de „involuția” numărului acestora în majoritatea localităților din județ. După perioada când a avut loc descreșterea sau dispariția, ca urmare a maghiarizării populației de naționalitate română, comunitățile cercetate se grupează astfel:

- în sec. al XVIII-lea – 20 comunități (21%);
 - în sec. al XIX-lea – 34 comunități (37%);
- din care 11 după 1848 și 20 după 1867 (consecință a procesului de maghiarizare devenit parte componentă a politicii statului dualist);
- în sec. al XX-lea – 39 comunități (42%),
- din care 32 după 1940 (în urma intoleranței față de români practică de către autoritățile maghiare instalate după Dictatul de la Viena) și 7 după 1944.

Se observă deci că aproape jumătate dintre comunitățile românești din județul Covasna, în care s-a înregistrat o descreștere a populației, fenomenul a avut loc în secolele XVIII și XIX, iar cealaltă jumătate în sec. XX, în principal după Dictatul de la Viena.

Dintre comunitățile care în sec. XIX aveau o populație românească numeroasă, astăzi drastic diminuată, sau chiar dispărută, menționăm: Ghelinta (în 1760-600 români, iar în 1992 doar 60); Sânzâieni (de la 200 în 1760, la 4 în 1992); Valea Crișului (de la 180 la 7); Boroșneul Mic (de la 180 la 5); Moacșa (de la 171 la 11); Dalnic (de la 155 la 17); Bodoc (de la 130 la 54); Măgheruș (de la 124 la 0); Brateș (de la 115 la 6); Chilieni (de la 113 la 26); Zălan (de la 105 la 2); Doboli de Sus (de la 100 la 3) ș.a.

Comunitățile românești din județul Covasna, dispărute în sec. XX, sunt mult mai mari, așa cum rezultă din exemplele următoare: Micfalău (de la 851 în 1900, la 23 în 1992); Bixad (de la 674 la 37, în aceeași perioadă); Doboli de Jos (de la 926 la 192); Belin (de la 685 la 170); Comandău (de la 418 la 79); Chichiș (de la 433 la 154); Lisnău (de la 484 la 23); Aita Seacă (de la 316 la 44); Cernat (235 la 44); Bățani Mari (de la 207 la 77); Lemnia (de la 185 la 11); Valea Zălanului (de la 172 la 7); Bicfalău (de la 164 la 19); Sântionlunca (de la 159 la 20); Turia (de la 145 la 19); Ilienii (de la 131 la 11); Reci (de la 128 la 26); Poian (de la 111 la 1)⁶ ș.a. În patru localități (două etnic mixte și două monoetnice), populația românească a scăzut ca urmare a influenței sporului natural mic și a celui migratoriu mare. Acestea sunt: Dobârlău, Hăghig, Mărcuș și Mărtănuș.⁷

În județul Covasna, populația de etnie română a crescut, între 1850-1992, de 3,38 ori (față de populația totală a județului care a crescut, în aceeași perioadă de 2,04 ori, și cea maghiară de 1,85 ori)⁸. Această creștere a fost determinată de sporurile înregistrate în mediul urban (în mod deosebit în Sf. Gheorghe, Întorsura Buzăului și Covasna), cele din localitățile monoetnice românești, majoritatea situate în Depresiunea Întorsurii Buzăului și din câteva localități etnic mixte.

În același timp, în ultimele trei secole, 30 de localități ale județului Covasna cu o populație românească de peste 100 de suflete, și-au redus drastic locuitorii, majoritatea până la dispariție. La acestea se adaugă alte 60 de localități în care comunități românești mai mici de 100 de persoane, au avut aceeași soartă. Procesul de asimilare a românilor capătă astfel dimensiuni concrete și cuantificabile, nemaiputând fi pus la îndoială.

Prezentăm în continuare șirurile de date statistice ale celor 124 de comunități românești din județul Covasna, în ordine alfabetică, reprezentând credincioșii români (ortodocși și greco-catolici), între anii 1699-1992.

Aita Mare

1699	1733	1760	1862	1766	1805	1850	1857
104	100	170	153	110	110	133	114

1869	1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
134	140	162	157	153	208	42	73

Aita Medie

1699	1760	1762	1766	1805	1850	1857	1869
63	150	135	109	210	209	222	203

1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
137	176	155	180	161	8	88

Aita Seacă

1699	1733	1760	1762	1805	1850	1857	1869	1871
14	110	60	54	100	182	226	267	150

1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
232	291	316	301	284	8	44

Albiș

1699	1733	1760	1762	1766	1805	1850	1857	1869
45	30	15	14	18	40	5	6	1

1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
19	16	3	3	2	3	2

Alungeni

1699	1733	1762	1766	1835	1850	1857	1868
9	9	27	40	40	12	11	13

1869	1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
8	8	5	2	2	1	-	4

Angheluș

1699	1733	1760	1762	1805	1835	1850	1857
41	30	20	18	15	12	20	12

1868	1869	880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
14	1	2	7	3	3	5	6	2

Aninoasa

1699	1733	1760	1762	1766	1805	1835	1850
27	20	40	36	11	23	18	9

1857	1869	1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
11	31	22	14	23	13	14	4	8

Araci

1733	1750	1760	1805	1850	1857	1869	1880
150	140	355	250	575	631	586	715

1890	1900	1910	1930	1941	1966	1977	1992
670	680	830	822	655	498	596	964

Arcuș

1699	1733	1750	1762	1766	1850	1857	1869
54	68	204	207	135	123	151	120

1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
93	83	111	108	124	6	27

Ariuşd

1733	1750	1760	1805	1850	1857	1869	1880
75	46	95	105	189	191	186	172

1890	1900	1910	1930	1941	1966	1977	1992
175	222	239	274	283*	250	307	315

Băcel

1910	1930	1941	1956	1966	1977	1992
629	659	735	792	794	730	654

Baraolt

1699	1733	1760	1762	1805	1835	1850
	75	160	153	145	58	143

1857	1869	1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
187	132	111	127	93	97	138	30	295

Barcani

1850	1910	1930	1941	1966	1977	1992
405	1235	2247	1810	2017	2083	2330

Băţanii Mari

1699	1760	1762	1805	1850	1857
36	35	32	30	225	192

1869	1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
112	202	209	218	263	265	67	77

Băţanii Mici

1733	1760	1805	1850	1857	1868	1869
90	40	30	71	84	84	81

1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
82	86	67	69	65	2	-

Belani

1699	1733	1760	1762	1857	1880	1930	1941	1992
27	35	65	59	4	-	27	14	1

Belin

1699	1733	1750	1762	1766	1850	1857	1868	1869
45	170	320	360	183	656	676	700	730

1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
726	684	685	759	736	123	170

Belin Vale

1956	1966	1977	1992
600	648	461	979

Biborțeni

1733	1760	1805	1850	1857	1869	1880
30	30	40	18	50	20	8

1890	1900	1910	1930	1939	1941	1992
3	7	3	6	89	2	1

Bicfalău

1699	1733	1750	1760	1762	1766	1805	1850	1857
117	130	144	160	165	156	225	156	145

1869	1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
116	109	139	164	1151	113	8	19

Bită

1733	1760	1762	1766	1850	1857	1869	1900	1930	1992
15	10	9	20	1	9	14	3	-	-

Bixad

1805	1850	1857	1869	1890	1900	1910	1930	1941	1992
410	380	422	551	656	674	684	624	10	37

Bodoc

1699	1733	1750	1760	1762	1766
63	108	130	75	72	-

1835	1850	1857	1869	1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
45	11	14	8	1	4	8	4	7	8	54

Bodoș

1733	1760	1762	1805	1850	1857	1869
25	35	23	35	26	31	26

1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
39	42	36	30	57	-	3

Boroșneul Mare

1733	1750	1760	1835	1850	1857	1869	1880
40	110	90	114	75	56	65	39

1890	1900	1910	1930	1941	1992
31	44	38	52	12	36

Boroșneul Mic

1699	1733	1760	1762	1766	1805	1850	1930	1941	1992
9	63	180	167	103	190	8	9	4	5

Brădet

1930	1941	1956	1966	1977	1992
-	864	1024	348	698	783

Brăduț

1733	1760	1805	1850	1857	1868	1869
35	40	20	9	22	22	21

Brateș

1699	1733	1760	1762	1805	1850	1857	1868
23	35	115	104	30	17	17	32

1869	1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
11	4	2	4	152	26	2	6

Bretcu

1760	1805	1850	1857	1869	1880	1890	1900
280	1130	11205	1271	2432	1235	1063	1100

1910	1930	1942	1966	1977	1992
1234	1123	656	709	709	730

Calnic

1760	1835	1857	1890	1930	1941	1992
95	50	15	10	3	3	1

Căpeni

1699	1733	1760	1805	1850	1857	1869
36	35	160	50	93	86	92

1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
112	94	99	100	94	18	23

Catalina

1733	1760	1805	1835	1850	1880	1900	1930	1941	1992
45	65	25	45	10	3	6	14	7	24

Cernat

1699	1733	1750	1762	1805	1850	1857	1869
101	212	230	280	200	354	428	314

1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
636	253	235	218	140	31	44

Chichiș

1699	1733	1762	1766	1805	1835	1850	1857	1869
50	36	63	221	190	277	329	418	398

1880	1890	1900	1910	1930	1941	1977	1992
372	406	433	419	252	33	153	154

Chilieni

1699	1733	1760	1762	1766	1850	1857	1869
41	55	125	113	66	116	61	61

1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
49	33	34	30	38	17	26

Chiuruș

1765	1869	1880	1890	1930	1941	1992
5	5	6	7	4	2	2

Ciumernic

1956	1966	1992
944	992	*

Comandău

1910	1930	1937	1941	1956	1966	1977	1992
418	600	421	72	88	533	252	79

Coșeni

1699	1733	1760	1762	1835	1850	1857	1869
68	25	30	27	19	5	6	9

1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
5	4	4	3	21	-	19

Covasna

1699	1733	1760	1850	1857	1869	1880	1890	1900
21	290	290	666	796	624	578	664	809

1910	1930	1941	1956	1966	1977	1992
1231	1488	1314	1821	1952	2310	3928

Crasna

1941	1956	1966	1977	1992
422	499	381	586	584

Dalnic

1699	1733	1760	1762	1766	1805	1850	1857	1869
23	60	155	140	93	80	4	24	32

1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
18	50	23	10	15	9	17

Dobârlău

1760	1805	1850	1857	1869	1880	1890	1900
210	255	845	998	1053	1051	1198	1289

1910	1930	1941	1956	1966	1977	1992	
1543	1143	1261	1085	975	820	1088	

Dobolii de Jos

1733	1750	1760	1805	1850	1857	1869	1880
75	116	205	300	544	593	425	690

1890	1900	1910	1930	1941	1966	1977	1992
781	926	931	407	463	244	260	192

•

* populația este cuprinsă în Sita Buzăului.

Dobolii de Sus

1699	1733	1760	1762	1766	1835	1850	1857
41	100	85	77	41	35	11	58

1868	1869	1880	1890	1900	1930	1941	1992
64	40	38	43	2	6	2	3

Doboșeni

1733	1760	1805	1835	1850	1857	1869	1880
15	35	80	181	54	118	132	111

1890	1900	1910	1930	1941	1977	1992
122	153	181	163	15	260	322

Estelnic

1699	1733	1760	1766	1850	1880	1890	1910	1930	1937	1941	1992
18	63	65	13	7	15	19	25	12	24	13	2

Filia

1733	1760	1805	1850	1857	1868	1869
20	43	70	27	42	42	50

1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
17	70	42	27	52	2	11

Floroaia

1910	1941	1956	1966	1977	1992
1007	1342	950	832	947	1147

Fotoș

1699	1733	1760	1850	1869	1880	1900	1930	1941	1992
9	10	15	6	9	10	4	8	6	-

Ghelința

1699	1733	1750	1760	1762	1850	1857	1869	1880
99	140	600	275	261	233	117	224	197

1890	1900	1910	1930	1941	1992
216	254	389	361	38	60

Ghifalău

1699	1733	1760	1752	1835	1850	1857	1869
54	30	80	77	40	45	44	36

1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
36	40	7	4	35	5	6

Hăghig

1733	1750	1760	1850	1857	1869	1880	1890
250	240	500	824	844	729	652	683

1900	1910	1930	1941	1966	1977	1992
1124	1166	429	454	599	586	742

Harale

1699	1733	1760	1762	1835	1890	1910	1992
5	10	20	18	7	8	-	2

Hătuica

1699	1733	1766	1850	1890	1930	1941	1992
32	15	3	4	6	4	-	-

Herculian

1760	1805	1850	1857	1868	1869	1880
55	60	18	28	28	56	29

1890	1900	1910	1930	1941	1992
59	56	54	69	7	70

Hetea

1910	1941	1956	1966	1977	1992
197	259	312	326	307	159

Hilib

1699	1733	1760	1762	1835	1850	1857	1869
14	10	40	36	45	36	30	47

1890	1900	1910	1930	1941	1992
50	50	24	35	18	-

Iarăș

1910	1930	1941	1966	1977	1992
319	401	539	552	548	435

Icafalău

1699	1733	1760	1762	1766	1835	1850	1857
50	30	90	81	65	55	67	80

1868	1880	1890	1910	1930	1941	1992
89	35	33	11	5	-	-

Ilieni

1699	1733	1750	1762	1835	1850	1857	1869
63	63	116	171	179	141	173	147

1880	1890	1900	1910	1930	1937	1941	1992
149	140	131	130	117	185	19	11

Imeni

1699	1733	1760	1762	1835	1880	1930	1941	1992
45	25	15	14	6	5	5	-	3

Întorsura Buzăului

1850	1857	1869	1880	1890	1900	1910	1930	1941	1966	1977	1992
1153	1283	1500	1721	1889	2288	4965	3283	1942	1898*	4390	6427

Lunca Mărcușului

1956	1966	1977	1992
525	526	505	458

Lunca Ozunului

1956	1966	1977	1992
168	179	224	203

Lădăuți

1941	1966	1977	1992
513	659	686	732

Lemnia

1699	1733	1750	1760	1762	1835	1850	1857
45	120	300	265	248	142	179	198

1869	1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
197	190	179	185	325	177	10	11

Leț

1699	1733	1750	1760	1762	1766	1805	1815	1850
90	50	90	65	59	13	15	15	9

1857	1890	1900	1910	1930	1941	1992
8	1	24	-	12	1	40

Lisnău

1699	1733	1760	1762	1766	1805	1835	1850	1857
36	75	200	180	191	210	201	494	475

1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
495	433	484	473	443	74	23

Lisnău Vale

1910	1966	1977	1992
162	74	66	53

Lunga

1699	1733	1766	1835	1857	1910	1941	1992
9	30	28	25	12	13	6	11

Lutoasa

1699	1733	1762	1869	19120	1930	1937	1941	1992
14	5	5	1	1	5	7	2	1

Măgheruș

1733	1762	1805	1835	1850	1857	1869	1880
60	54	55	29	19	124	73	48

1890	1900	1910	1930	1941	1966	1977	1992
47	72	72	55	37	-	2	-

Malnaș

1699	1733	1760	1762	1805	1835	1857	1869
18	40	65	59	20	69	31	46

1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
46	29	18	29	63	17	8

Malnaș Băi

1966	1977	1992
25	30	42

Mărcuș

1733	1750	1760	1850	1857	1869	1880	1890
80	60	125	670	705	693	584	631

1900	1910	1930	1941	1966	1977	1992
640	699	840	978	468	498	476

Mărcușa

1699	1733	1760	1762	1766	1805	1850	1857
63	80	125	113	106	85	79	54

1869	1880	1890	1900	1930	1992
38	22	18	12	6	1

Mărtănuș

1733	1760	1762	1766	1805	1850	1857	1868	1869
50	130	117	126	255	366	439	450	376

1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
315	304	382	366	456	324	202

Mărtineni

1699	1733	1760	1762	1766	1805	1850	1857	1930
41	55	70	63	76	70	15	14	6

Mereni

1699	1733	1760	1762	1835	1857	1900	1992
14	10	55	50	11	13	7	4

Micfalău

1850	1857	1869	1880	1890	1900	1910	1930	1941	1956	1966	1977	1992
684	779	680	788	844	851	918	948	9	-	44	72	141

Micloșara

1699	1733	1760	1762	1766	1805	1850	1857
9	35	60	54	51	55	37	33

1869	1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
6	10	8	14	14	34	13	7

Moacșa

1699	1733	1760	1762	1766	1805	1835	1850
54	171	150	99	63	55	80	60

1857	1869	1880	1890	1900	1910	1930	1937	1941	1992
82	86	59	84	63	64	23	24	3	11

Oituz

1850	1857	1910	1966	1977	1992
10	32	50	290	102	76

Ojdula

1699	1733	1760	1762	1766	1850	1857	1869
50	55	200	180	174	156	178	239

1890	1900	1910	1930	1941	1992
186	163	218	276	139	174

Olteni

1699	1733	1760	1766	1805	1850	1857	1869	1880	1890	1900	1910
18	45	60	20	15	20	26	7	6	11	11	4

1930	1941	1992	1930	1699	1733	1750	1760	1762	1766	1805	1850
14	11	2	14	99	41	150	200	185	151	245	288

1760	1762	1766	1805	1850	1857	1760	1762	1766
200	185	151	245	288	299	200	185	151

1868	1869	1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
305	243	272	264	257	240	344	155	255

Pachea

1699	1733	1760	1762	1805	1850	1869	1890	1900	1930	1941	1992
32	40	25	23	15	19	10	9	2	2	-	1

Pădureni

1699	1733	1750	1760	1766	1835	1850	1857
23	35	45	50	14	28	14	16

1869	1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
31	24	25	21	14	5	2	-

Păpăuți

1733	1760	1805	1850	1857	1869	1880	1890
95	165	160	248	250	211	192	350

1900	1910	1930	1941	1966	1977	1992
374	676	346	16	478	569	646

Pava

1699	1733	1760	1762	1766	1805	1850	1857
59	75	110	99	121	85	40	34

1869	1890	1900	1910	1930	1941	1966
45	30	27	49	60	37	79

Peteni

1760	1762	1910	1992
20	18	1	0

Petriceni

1760	1900	1910	1930	1941	1992
30	5	4	10	2	/

Poian

1699	1733	1760	1762	1835	1850	1857	1869
59	95	160	144	110	104	144	113

1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
124	139	111	128	115	10	1

Racoșu

1733	1805	1850	1857	1868	1869	1880
45	30	103	86	72	70	77

1890	1900	1910	1930	1937	1941	1992
79	98	72	26	116	10	5

Reci

1699	1733	1760	1762	1766	1805	1850	1857
55	85	115	92	171	90	142	129

1869	1880	1890	1900	1910	1930	1941	1977	1992
142	143	152	129	134	110	9	12	26

Saciodava

1733	1760	1762	1766	1805	1835	1850
20	40	36	17	35	33	18

1857	1869	1890	1910	1930	1941	1992
24	34	19	24	9	2	-

Sarmaș

1910	1941	1956	1966	1977	1992
273	572	557	610	683	693

Sfântu Gheorghe

1733	1750	1760	1805	1850	1857	1869	1880	1890
120	100	245	160	457	530	595	470	442

1900	1910	1930	1941	1948	1956	1966	1977	1992
533	568	2270	286	1450	2267	2560	5756	16049

Sâncrai

1699	1750	1760	1762	1850	1857
45	50	55	41	15	19

1880	1910	1930	1941	1992
7	2	1	2	2

Sântionlunca

1699	1733	1760	1762	1766	1850
95	41	95	176	108	187

1900	1910	1930	1941	1992
159	131	96	5	20

Sânzieni

1699	1733	1750	1760	1762	1850
108	50	200	95	68	5

1880	1890	1900	1930	1941	1992
18	16	10	17	7	4

Sita Buzăului

1850	1857	1869	1880	1890	1900
1015	1252	1361	1135	1309	1497

1930	1941*	1966*	1977	1992
3009	930	1099	3384	3492

Surcea

1699	1733	1760	1762	1869	1890	1930	1992
41	25	20	18	15	7	7	3

Tălișoara

1760	1805	1850	1857	1868	1869	1880
50	15	27	27	27	34	39

1890	1900	1910	1930	1941	1992
49	42	39	51	6	6

Tamașfalău

1699	1850	1869	1930	1941	1992
18	4	8	8	7	2

Telechia

1699	1733	1760	1850	1857
5	10	10	12	19

1868	1900	1930	1941	1992
26	7	-	2	1

Tg. Secuiesc

1733	1850	1857	1869	1880	1890	1900
35	50	86	47	113	62	114

1910	1930	1941	1956	1966	1977	1992
163	179	31	277	485	1204	1810

Țufalău

1699	1733	1760	1762	1766	1805	1835
18	30	25	23	20	25	9

1850	1890	1900	1910	1930	1941	1992
8	10	5	9	1	1	7

Turia

1699	1733	1750	1760	1762	1835	1850	1857
126	155	216	175	171	250	141	205

1869	1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
159	186	177	215	257	261	7	19

Valea Crișului

1733	1760	1762	1835	1850	1857
68	180	167	112	40	26

1869	1890	1900	1910	1930	1941	1992
47	26	21	27	28	3	7

Valea Dobârlăului

1910	1956	1966	1977	1992
317	291	381	377	458

Valea Mare

1733	1760	1805	1850	1910	1930	1941	1956	1966	1977	1992
70	180	190	405	712	931	869	1141	1085	1118	1090

Valea Scurtă

1733	1760	1850	1869	1890	1900	1930	1992
20	30	12	11	8	4	1	3

Valea Seacă

1835	1850	1868	1869	1890	1930	1941	1992
19	12	25	11	8	1	2	3

Valea Zălanului

1750	1766	1835	1850	1857	1868	1869
108	135	138	135	242	240	163

1871	1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
170	163	172	172	134	186	5	7

Vâlcele

1850	1857	1869	1880	1890	1900
489	512	546	519	526	555

1910	1930	1941	1966	1977	1992
600	654	507	700	550	662

Vârghiș

1733	1750	1760	1805	1850	1857	1868	1869
75	295	105	185	172	245	245	215

1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
206	166	169	199	187	38	93

Zăbala

1733	1760	1805	1850	1869	1880	1890
65	125	115	130	225	209	229

1900	1910	1930	1941	1966	1977	1992
293	454	534	494	800	804	922

Zăbrătău

1941	1956	1966	1977	1992
316	608	766	542	609

Zagon

1699	1733	1750	1760	1805	1850	1857	1869
176	185	500	525	420	518	616	586

1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
1219	1532	1783	2127	1183	734	1851

Zălan

1699	1733	1760	1762	1835	1850	1857	1868
36	35	105	95	60	19	39	44

1869	1880	1890	1900	1910	1930	1941	1992
29	16	21	27	11	12	17	2

Zoltan

1699	1733	1760	1762	1850	1857
14	36	55	50	14	30

1869	1880	1900	1930	1941	1992
20	7	3	21	10	5

Asimilarea românilor din așezările județului Covasna a fost un proces complex, compus din numeroase faze succesive, ce se suprapun, în timpul căruia a avut loc renunțarea la propria limbă și adoptarea alteia în loc, ca și un complicat mixaj și o adaptare a codurilor culturale la caracteristicilor structurii sociale și speci-

ficităților afective.⁹ Într-o primă etapă românii și-au pierdut limba maternă, însușindu-și limba maghiară, dar și-au menținut numele românesc și apartenența la confesiunile ortodoxă sau greco-catolică. Într-o etapă ulterioară, aceștia și-au pierdut și confesiunea, despre originea românească vorbind doar numele românesc maghiarizat.¹⁰

Procesul de secuizare a românilor s-a produs de-a lungul secolelor, lent, pe cale pașnică și naturală, dar și ca urmare a unor presiuni, conștăngerii de natură etnică și confesională și acțiuni de trecere forțată a românilor vorbitori de limbă maghiară la religiile de expresie maghiară. Referindu-se la acest amplu proces „plin de urmări asupra evoluției societății din regiune”, academicianul Nicolae Edroiu menționează: „Desfășurat ca un proces natural până la un anumit punct, datorită sistemului privilegiat din zonă, asimilarea din evul mediu a devenit un proces de deznaționalizare forțată în ultimele două secole, el fiind coordonat de cercurile politice ungare din vremea dualismului și apoi a horthysmului, iar în ultima jumătate de secol de comuniști unguri și după 1989 de extremiștii din regiune și din afara ei”.¹¹ Din cele 10 valuri de asimilare imediată și de alungare a românilor din ceea ce începe a se denumi Secuime – continuă istoricul clijean – cinci sunt înregistrate, fiind documentate de recensămintele moderne, fie că ele erau efectuate sub administrație austriacă, ungurească sau românească.¹² Convețuirea dintre români și secuî în sud-estul Transilvaniei a dat naștere

unui fenomen în strânsă legătură cu procesul de secuizare, anume „fenomenul ceangău”. În condițiile în care, în cursul procesului de asimilare, unii indivizi (români nu reușeau inițial să se identifice total cu etnia secuiască, din diferite motive, erau denumiți „ceangăi”.¹³

Unele cercetări recente au relevat că specificul maghiarilor și culturii maghiare în zona Covasna-Harghita este tendința de absorbire a oricărui grup alogen – români, germani, țigani – dublată de cea de enclavare, separare brutală de cei ce le rezistă și vor să-și păstreze identitatea proprie. Ca mediu aculturativ, aici, cultura maghiară este puțin deschisă la inter-schimburi culturale reciproce... puțin permissivă și ospitalieră față de nevoia celorlalți de a-și afirma și dezvolta propria identitate pe care o apreciază ca pe o amenințare la identitatea lor.¹⁴ Contribuția sporului natural și a celui migratoriu, la schimbările intervenite în structura etnică și confesională din zonă, consecințele demografice ale căsătoriilor mixte, prezența persoanele cu dublă ascendență identitară și specificul identitar al țăganilor din estul Transilvaniei vor fi abordate într-un viitor studiu.

Note

1. TRAIAN ROTARIU, MARIA SEMENIUC, MEZEI ELEMER, „Recensământul din 1850, 1857, 1880, 1890, 1900, 1910 din Transilvania” (pentru fiecare an câte un volum), Editura Staff, 1996-1999.
2. VARGA E. ARPAD, „Erdely etnikai es felekezeti statisztikaja”, I. Kovasza, Hargita es Maros megye. Nepszamlalasi adatok 1850-1992 kozott, Budapest, Csikszereda, 1998.
3. TRAIAN ROTARIU, MARIA SEMENIUC, MEZEI ELEMER, „Evoluția structurii etnice și confesionale a populației județului Covasna, între 1850-1992”, în Angustia, nr. 1/1996, p. 273-291; VASILE T. CIUBĂNCAN, „Modificările produse în structura demografică a județelor Ciuc, Odorhei și Trei Scaune în perioada anilor 1930-1948”, în Angustia nr. 1/1996, p. 291-313; IOAN LĂCĂTUȘU, „Evoluția structurii etnice și confesionale a localităților județului Covasna, între anii 1850-1992”, în Angustia nr. 3/1998, p. 339-361; IOAN LĂCĂTUȘU, „Habitat și populație: Procese și structuri demografice în județele Covasna și Harghita”, în Angustia nr. 4/1999, p. 403-421; IOAN LĂCĂTUȘU, „Aspecte ale evoluției structurii etnice și confesionale în zona Covasna-Harghita și semnificațiile lor politice”, în Angustia nr. 5/2000, p. 281-295.
4. IOAN LĂCĂTUȘU, VASILE LECHINTAN, VIOLETA PĂTRUNJEL, „Comunități românești din Covasna și Harghita”, în pregătire la Editura Eurocarpatica, Miercurea-Ciuc.
5. Vezi șirul demografic al fiecărei localități
6. Ibidem.
7. Ibidem.
8. IOAN LĂCĂTUȘU, „Aspecte ale evoluției structurii etnice și confesionale în zona Covasna-Harghita și semnificațiile lor geopolitice”, în Angustia 5/2000, p. 291
9. OLAH TANDOR, „Asimilarea românilor în Tara Secuilor”, în „Alteră”, nr. 11/1999, Tg. Mureș
10. MIHAI RACOVITAN, „Evoluția secuizării românilor din arcul carpatic”, în „Angustia”, nr. 6/2001
11. NICOLAE EDROIU, Prefață la volumul „Comunități românești din Covasna și Harghita”, în curs de apariție la editura „Grai Românesc” a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei.
12. Ibidem, p. 2
13. ANTON COȘA, „Românii din Sud-Estul Transilvaniei în secolele XII-XV”, în „Comunități românești din Covasna și Harghita”, mms, 2001
14. MARIA COBIANU-BĂCANU, „S.O.S.- Românii din Covasna și Harghita”, Editura „petru Maior”, Tg. Mureș, 1998.

Abstract

*Dimensions of the denationalization of Romanians
in the Covasna District in XIIth-XXth centuries*

The article reproduces a series of data referring to the Romanian communities from the Covasna District, the way they were arranged for the work "Romanian Communities from Covasna and Harghita", which will soon be finalized.

The article presents information about 124 Romanian communities from mixed ethnic Romanian and Hungarian, and mono-ethnic Romanian localities, existent at the census from 1992.

In the period in question from the 124 communities which had been researched, in the other 93 the Romanian population decreased. In the same cases this process led to the disappearance of many of these communities.

Drd. Ioan Lăcătușu
Muzeograf Drd.,
Centrul Ecclesiastic de Documentare
„Mitropolit Nicolae Colan”
Sf. Gheorghe, Str. Școlii, Nr. 2
Tel./Fax: 067/313534

EPISCOPIA ORTODOXĂ ROMÂNĂ A COVASNEI ȘI HARGHITEI AGRESATĂ ÎN DECLARAȚIILE ȘI ACȚIUNILE LIDERILOR UDMR

Un important demers a fost întreprins de Biserica Ortodoxă Română, prin înființarea Episcopiei Ortodoxe Române a Covasnei și Harghitei și alegerea ca prim Ierarh a Prea Sfințitului Ioan Selejan.¹ Era imposibil ca această acțiune să rămână fără un răspuns din partea liderilor de opinie ai majorității maghiare din zonă. Așa a început agresarea Bisericii, „cel mai periculos dușman al intereselor maghiare”.

Biserica românilor este considerată a fi „agresarea” maghiarilor trăitori pe aceste meleaguri și mai ales, a pământului „secuiesc”. Atacurile asupra ei s-au evidențiat mai ales în perioada Diktatului de la Viena din 1940, dar asta nu înseamnă că la mai mult de jumătate de veac de la acest act, Biserica este menajată. Întemeierea Episcopiei Ortodoxe Române a Covasnei și Harghitei a fost privită ca o mare jignire la adresa populației majoritare maghiare și ne-ortodoxe. Discursurile politicianilor maghiari se constituie adesea ca atacuri mincinoase îndreptate împotriva Episcopiei și a slujitorilor ei.

Apoi, una dintre temele predilecte ale unor ziariști din presa de limbă maghiară, cum sunt de pildă Sylvester Lajos și Simo Erzsebet de la „Haromszek”, o constituie expansiunea ortodoxiei în Transilvania. Principalele idei avansate în materialele pe care le semnează sunt:

- prezentarea Bisericii Ortodoxe ca „principal instrument de îndepărtare a celorlalte confesiuni și etnii”;

- susținerea că „expansiunea ortodoxismului reprezintă o direcție politică a statului”, cu sugerarea unor similitudini cu politicile anterioare;

- evidențierea unor presupuse efecte ale „asimilării” prin intermediul religiei și ale „colonizărilor masive” din perioada anterioară anului 1989: „alungarea maghiarimii”, „consolidarea în oameni a lipsei de perspectivă”, „distrugerea spirituală”, „fortarea nimicirii valorilor cetățenești”, prin elemente ce țin de retorica specifică propagandei naționalist-șovine;

- acreditarea ideii că statul român „sprijină bisericile ortodoxe din Secuime” prin alocare de la buget a unor fonduri „nu lipsite de importanță” în detrimentul minorităților naționale, „îlczându-se astfel adânc drepturile lor și încălcându-se în același timp libertatea confesională”;

- se insinuează că, bucurându-se de susținerea Guvernului, Episcopia Ortodoxă a Covasnei și Harghitei este deținătoarea unor averi uriașe („de sute de miliarde de lei”), și ca urmare „năvălește în forță în satele de pe Pământul Secuiesc”, „construiește pentru câțiva credincioși biserici grandioase în așezări pur maghiare”, „dorește să înalte noi și noi catedrale la Sfântu Gheorghe și Miercurea-Ciuc”.

La 15 martie 1999, în Sf. Gheorghe, jud. Covasna, deputatul Marton Arpad a declarat într-un discurs: „*nu s-a hotărât nimic legat de soarta noastră, nu este asigurată egalitatea în fața Justiției, statutul cultelor religioase este umbrit de ortodoxism... pe noi ne păzesc cei în uniforme aduși din alte părți. Peste tot în pușcărie numai unguri sunt trimiși... Noi, maghiarii, trăim în România ca într-o închisoare*”.²

În 1999, Guvernul României a acordat Episcopiei un spațiu al BCR din Miercurea-Ciuc. Iată care sunt reacțiile președinților UDMR teritorial, respectiv municipal Ciuc, Biro Albin și Santha Pal Vilmos:

- Biro Albin, președintele UDMR teritorial Ciuc: „*Dacă cineva fură din avutul obștesc este închis. Tot din acest avut obștesc se poate face sau primi cadou, ceea ce este o ilegalitate, dar nu este o nelegiuire precum furtul. Caut o formă de protest...*”.

- Santha Pal Vilmos: „*Pe Pământul Secuiesc se desfășoară o politică intenționată de modificare a compoziției etnice, folosindu-se Biserica Ortodoxă, armata și poliția...*”.³

Câteva zile mai târziu, același Biro Albin declară cu ocazia alegerilor UDMR din 9 aprilie 1999, că s-a constituit la Miercurea Ciuc în UDMR un consiliu din 5 persoane care să elaboreze planuri strategice în vederea opririi extinderii ortodocșilor.⁴ Iată până unde poate merge agresiunea.

Un alt exemplu îl poate constitui articolul lui Nemeth Laszlo, „Maghiari în România”, care apare în „Haromszek” într-un număr mare de episoade. Iată un fragment:

„*Orașul transilvănean care inspiră cel mai mult încredere și care este cel mai simpatic dintre toate orașele maghiare pe care le-am văzut, este Tg. Mureș, capitala secuilor (...) Este o dovadă că noi am știut – și fără sași – să construim un*

oraș (...) Si acest oraș este stăpânit de români, dar viața îi poartă deocamdată întregi. Nu m-am mira ca unii să fie asimilați. În centru, au așezat cutia de rugăciuni ortodoxă, cu stereotipia-i caracteristică, sub biserica împrejmuată de ziduri, datând din timpul dinastiei arpadiene. Prin asta s-au făcut de râs tot ei, afișând simbolul domniei lor (...) Această vecinătate confruntă prezentul lor cu trecutul nostru. Nu este ea oare prea dură cu ei și prea favorabilă nouă ?”⁵

Același lucru îl constatăm și din articolul lui Sylvester Lajos din „Haromszek”, un redactor ce se face remarcat pentru atitudinea sa anti-românească și anti-ortodoxă în mai multe rânduri:

„Căzărțile, călugărițele colonizate în zonele în care minoritarii sunt majoritari, nu pot fi însă vândute Occidentului sub titlul de născociri vechi, demodate, ca în cazul minelor antipersonal. Ele nu sunt altceva decât niște mine puse sub picioarele noastre”.⁶

Un atac deosebit de dur împotriva Bisericii românilor îl are ca autor pe cunoscutul Borbely Imre, care declară: „Biserica ortodoxă este foarte centralizată și funcționează într-un sistem ierarhic sever... Conform părerii lui Borbely Imre, religiile occidentale pun accent pe Dreptate-Adevăr, iar cea ortodoxă pe jumătate. În interesul unei cauze „bune”, religia ortodoxă acceptă chiar și Minciuna”.⁷ Cu altă ocazie, el afirmă: „Ideologia noii dictaturi este etnocrăția bazată pe argumente istorice, combinată în ultima vreme cu mistica ortodoxă și cu doctrina imperială a României Mari (...) Ideologia discriminativă este utilizabilă împotriva tuturor grupurilor naționale ne-românești, ceea ce se și întâmplă într-o măsură mai mare sau mai mică. Principala țintă a discriminării este în momentul de față populația maghiară. Dezlănțuita campanie de propagandă și calomnie antimaghiară poate fi urmărită de la vârful puterii laice și bisericești până la presa centrală și televiziune”.⁸

Pe lângă faptul că-și dezinformează cititorii, o serie întreagă de cotidiane și săptămânale de limbă maghiară îndeamnă la agresiune și la manifestări anticivice. Iată un exemplu de dezinformare: „Acum un an și jumătate, Guvernul Văcăroiu a emis o hotărâre conform căreia cantina de lângă Hotelul Olt revine Episcopiei Ortodoxe din Miercurea-Ciuc. Această cantină este condusă de către BTT. Înainte cu câteva zile de a fi schimbat Guvernul, acesta ca un ultim gest a expediat o somație directorului Szoke Bela (BTT), în care solicită urgentarea procedurii de predare a cantinei. Conform informațiilor noas-

tre, Episcopia dorește să deschidă o școală de cantori (cântăreți) în această cantină. După cum am aflat de la Szoke Bela, îndeplinirea acestei decizii pe lângă alte dezavantaje ar însemna și trecerea în șomaj a unui număr de 10-12 persoane. De altfel, vinderea pe nimic a clădirilor și teritoriilor județului nostru este un sport popular în București. Că doar dacă Centrul nu poate da nimic, atunci măcar să ia tot ce se poate. Momentan noul Guvern se confruntă cu trei probleme sensibile: se așteaptă o rezolvare echitabilă a cazului „Strada Stejarului” din Odorheiu Secuiesc, să fie temperată dorința de extindere a Episcopiei ortodoxe și a Jandarmeriei de a prelua cele 7 hectare de pământ”.⁹

Un alt exemplu, îl constituie articolul lui Kadar Gyula, care se pare că nu a trecut pe la ora de istorie: „... este de datoria mea să prezint câteva aspecte reale ale trecutului. Datele din cartea „Studii privind istoria Pământului Secuiesc”, privind populația și istoria orașului Sfântu Gheorghe, dezminț acuzația de maghiarizare forțată, demonstrând chiar contrariul acesteia. Putem afla că majoritatea așezărilor secuiești au o vechime de 800 de ani, în timp ce așezările „populației băstinașe” sunt vechi doar de 100-300 de ani. Este adevărat și de înțeles faptul că în secolele trecute, câteva familii s-au stabilit în sate pur maghiare unde, în urma căsătoriilor, deci pe calea asimilării naturale și-au schimbat numele. Păstrându-și totuși religia, au trăit multă vreme ca o etnie diferită. Micile biserici, case de rugăciuni pe care și le-au construit – respectiv au fost construite pentru ei – s-au deteriorat în lipsa adepților și a proastei îngrijiri, la fel ca și majoritatea bisericilor construite la ordin în anii '30 de adepții teoriei rasiale, dar în bună parte din banii și cu munca maghiarilor”.¹⁰

Dezinformare se face și în legătură cu vizita Papei Ioan Paul al II-lea: „Este incredibil, dar vizita din luna mai a Papei Ioan Paul al II-lea face să se bănuiește faptul că prin analogie cu „statul național unitar” se va naște „și statul de credință unitară”. Se prea poate ca definirea statului în sine să se schimbe, introducându-se cuvântul de ortodox. Programul vizitei Papei dă posibilitatea, de altfel, de a deduce că în România a învins religia ortodoxă, nelăsându-l pe Sanctitatea Sa în apropierea zonelor locuite de greco-catolici și romano-catolici. Deși câte speranțe și-au pus în această vizită locuitorii de aici! (...) În Ardeal, atât în târguri, cât și la înmormântări, oamenii vorbesc despre acest lucru, puternic revoltați, pe tonuri aproape necuviincioase (...) Nu numai oamenii simpli fac acest lucru și

amenință – credem doar din cauza pomirilor de moment – că își vor schimba religia. Credința nu și-o vor schimba, dar confesiunea da”.¹¹

Un alt autor consideră că știe ce și cine este mai periculos pentru maghiarimea din România. Articolul său face pomenire de „toleranța” etniei maghiare, care dacă ar fi avut un Marton Aron în frunte, nici nu s-ar fi pomenit de existența plăcuțelor bilingve. Aviz politicienilor români: „UDMR-ul și din cadrul ei, în special aceia care, din cortul de la mare al reprezentanței intereselor maghiarilor din România, au vândut interesele maghiarilor de aici de acasă, ca pe niște vase de Corund. Cei care au introdus în numele toleranței episcopia ortodoxă la Miercurea-Ciuc, iar la Odorhei pe călugărițele catolice elenistice. Și aceia care pentru asta au primit bani buni, cât și mass media lor (!) care le-a cântat osanale pentru REALISMUL lor politic. Dacă în locul lui Kurko, Gall Gabor, Balogy Edgar, Kiraly, Fazekas, Luka, Domokos, Marko, Borbely, Frunda, Tokay, etc. ar fi fost Nyiro Joska și Marton Aron, atunci nu ar trebui să citim indicatoarele cu inscripție bilingvă, și nu ar trebui să ne rugăm pentru bunurile bisericești, pentru școlile noastre”.¹²

Un articol care atacă ortodoxia românească din Covasna și Harghita este și cel scris de Kovacs Andras în „Haromszek”. Iată cum vede un „intelectual” maghiar Biserica ortodoxă:

„(...) Pe porțiunea de drum dintre Brașov și Sfântu Gheorghe, călătorii se întreabă deseori ce anume strălucește sus, la marginea pădurii. Cupolele celor două turnuri și acoperișul bisericii în stil bizantin lucesc orbilor, ca și când ar dori într-adevăr să transmită lumii, îndeosebi populației din curbura munților, un mesaj.

În Transilvania, vârsta mănăstirilor, instituțiilor ordinelor călugărești, se măsoară de obicei în secole – o mare excepție constituindu-o instituțiile de acest gen ale bisericii ortodoxe. Cel care parcurge această provincie cu autoturismul, de la noi până la Satu Mare, rămâne uimit văzând câte biserici, catedrale, chiar mănăstiri ortodoxe se construiesc. Multe din acestea sunt pur și simplu niște complexe uriașe, ca de exemplu cea din Recea (...) Am citit într-o schiță istorică scrisă de Jako Zsigmond că cea mai importantă schimbare din acest secol al istoriei Transilvaniei este câștigarea de teren – în zonă – de către biserica ortodoxă. În ceea ce privește construcțiile, anul 1989 a fost parcă un semnal pentru biserica ortodoxă în vederea consfințirii transformării demografice de mari proporții, realizată de acest secol în societatea transilvăneană, respectiv a noii constelații a etniilor în scădere – în creștere din

punctul de vedere al numărului membrilor, imigrante-emigrante. S-au unit forțe mari, biserica de stat se bucură de încrederea și sprijinul total din partea bugetului – așa cum, nu o dată, a atenționat presa. Astfel, s-a întâmplat ca stilul arhitectural de orientare estică a înaintat până la granița ungară (...)

În pofta acoperișului strălucitor, mănăstirea de la Mărcuș este o soră mai modestă a celor amintite mai sus. Are 4-5 călugărițe și 2 popi (...) Mănăstirea construită la granița lingvistică reprezintă o modificare – ce nu trebuie subestimată – a ceea ce a existat aici anterior.

(...) Am spus că este o mănăstire modestă, însă clădirea modernă cu etaj, numeroasele încăperi și biserica de alături o fac să fie un loc de pelerinaj. Clădirea a fost construită în 4-5 ani și a costat probabil extrem de mult. Deși în sat se vorbea și de donații, miliardele de lei nu le putea da decât statul.

De pe deal se vede o panoramă minunată. Te pune pe gânduri faptul că zona și etnia care se văd de acolo se consacră unui alt rit.

În Transilvania, vârsta mănăstirilor se măsoară în secole. Pe clopotul din grădina mănăstirii din Mărcuș scrie: turnat în 1995 de cutare SRL din Brașov. Mănăstirile își au rădăcinile în trecut. Cele care nu au acest trecut, au fost construite pentru secolele viitoare. În acest context, trebuie ridicate și problemele obiectivelor strategice ale bisericii.

P.S. Valea Mare este de asemenea locul unei astfel de construcții. Din județul Harghita ne parvin știri asemănătoare. La adunarea generală anuală a noii episcopii ortodoxe, s-a arătat că în cele două județe se lucrează în total pe 100 de șantiere, renovând clădiri bisericești vechi sau construind altele noi”.¹³

Prin grija liderilor locali ai UDMR problema bisericii ortodoxe din „secuime” a ajuns și în presa internațională. Astfel în „The Washington Post” din 11 februarie 2000 a apărut articolul „Biserica ortodoxă și statul român” în care se spune printre altele: „Construirea unei noi biserici ortodoxe în satul Chilieni, un sat de 700 de oameni din Transilvania, a început să ridice probleme întrucât majoritatea locuitorilor sunt de etnie maghiară. Acesta nu este singurul loc din România unde astfel de construcții de biserici au loc. În Harghita și Covasna, județe locuite în majoritate de etnici maghiari, Biserica Ortodoxă a demarat un ambițios program de construcții sprijinit de stat. Acest program prevede construirea a 65 de obiective, deși majoritatea maghiară

din zonă este preponderent protestantă sau romano-catolică.

Această „explozie” a construcțiilor bisericești a stârnit vechile teme despre încercarea guvernului român de a reprima sau de a expulza minoritatea maghiară de pe teritoriul României. Acest lucru a dat alarma la Budapesta. Un oficial maghiar responsabil pentru minoritatea maghiară a declarat că aceste acțiuni vizează schimbarea compoziției etnice. Prim-ministrul ungar Victor Orban a declarat că aceste construcții de biserici în Harghita și Covasna sunt luate în considerare, fiind o problemă ce îngrijorează. Cei care consideră aceste acțiuni drept tentative de românizare a minorității maghiare spun că au o mulțime de argumente de partea lor¹⁴.

Articolul menționat conține grave inadvertențe și informații care nu au nimic comun cu realitatea interconfesională și interetnică din județele Covasna și Harghita. Este adevărat că în satul Chilieni majoritatea locuitorilor sunt de etnie maghiară, dar tot atât de adevărat este faptul că în această localitate a existat una din cele mai vechi parohii ortodoxe din zonă, ai cărei credincioși au fost maghiarizați în decursul timpului. „Ambițiosul program de construcții sprijinit de stat” al Episcopiei ortodoxe din cele două județe nu prevede construirea a 65 de noi „obiective” religioase, ci efectuarea lucrărilor de consolidare, reparare și renovare în scopul

salvării de la dispariție a bisericilor ortodoxe care au avut de suferit în timpul ocupației horticiste (1940-1944) și a Regiunii Autonome Maghiare (1952-1968).

Referindu-se la organizarea Universității de vară Izvoru-Mureșului la mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului” din această localitate, Magyari Lajos spune: „Punctul culminant al „jocurilor libere” de vară de la Izvoru-Mureșului este inaugurarea și sfințirea unei mănăstiri ortodoxe, un nou ghimpe, mai mult decât atât, o lovitură de pumnal în corpul secuimii... Stii ei ce fac! La o cucerire atât de dură, atât de sălbatică, pe pământul secuiesc nu s-au gândit nici chiar în euforia de la Trianon! Atunci au construit biserici ortodoxe din banii și cu munca comunităților secuiești-iar acum, din bugetul de stat. Această cale este mai scurtă.”¹⁵.

Un asemenea discurs nu a rămas fără urmări. În toamna anului 2000 incinta mănăstirii a fost violentată de persoane aflate într-o mașină cu număr de Ungaria, iar pe zidurile mănăstirii au fost scrise sloganuri incitatoare și injurioase.

Cele câteva exemple prezentate îndeamnă la reflecție, dar și la acțiune din partea opiniei publice, societății civile și a tuturor celor care au răspunderi pe linia normalizării climatului de conviețuire interetnică și interconfesională din această parte de țară, din inima României.

Note

1. Prof. MIRCEA SFÂRLEA, „Românii din Sfânta Episcopie a Covasnei și Harghitei”, Colecția „Spiritualitate românească”, nr. 2, Editat de Departamentul Informațiilor Publice, București, 1995, pp. 7-8.
2. AH, an XI, nr. 2134/2135, 19/20 martie 1999, p. 1.
3. SZONDY ZOLTAN, „Un cadou pentru Episcopia Ortodoxă a Covasnei și Harghitei”, în „Hargita Nepe” apud GHEORGHE CHIPER, „Ei au dreptul la existență, dar nu la extindere” în AH, an XI, nr. 2138, 25 martie 1999, pp. 1-2.
4. „Extinderea ortodocșilor” în AH, an XI, nr. 2150, 14 aprilie 1999, p. 3.
5. NEMETH LASZLO, „Maghiari în România”, episodul 25 în „Haromszek”, nr. 1369, 28 februarie 1995.
6. SYLVESTER LAJOS, „Mine antipersonal” în „Haromszek”, nr. 2764, 29.09.1999, p. 3.
7. SZABO ARPAD, „România și integrarea euro-atlantică” în „Puls”, 41, 17-23 octombrie 1996, Odorhei.
8. BORBELY IMRE, „Leșirea din impas. Raport prezentat în

- fața Congresului UDMR, 24-26 mai 1991, Tg. Mureș” în „Puntea UDMR”, nr. 5 (15), iunie 1991, pp. 6-7.
9. SZONDY ZOLTAN, „Se extinde centrul Ortodoxiei?” în „Hargita Nepe”, nr. 250, 19.12.1996, p.
10. KADAR GYULA, „Maghiarizare forțată în Trei Scaune?” în „Haromszek”, nr. 1806, 8 august 1996, pp. 1-2.
11. SYLVESTER LAJOS, „Stat de religie unitară...” în „Haromszek”, nr. 2605, din 25.03.1999, p. 1.
12. I. E. MIKEHAZA, „Nu pot lăsa neamintit într-o propoziție / Ce și cine sunt cei mai periculoși pentru maghiarimea din România” în „Europai-Ido” nr. 10, 22.05-04.06.1999, p. 2.
13. KOVACS ANDRAS, „Construire de mănăstiri în Trei Scaune” în „Haromszek”, nr. 2711, 29 iulie 1999, p. 5.
14. IOAN LĂCĂTUȘU, „Naționalisme, comunicare interculturală, manipulare și conviețuire interetnică în arcul intracarpatic” în Cuvântul Nou din 29 februarie 2000, p. 3.
15. MAGYARI LAJOS, „Cotropitorii care se foiesc” în Haromszek, nr. 3035, din 17 august 2000, p. 5.

Abstract

Orthodox Bishopry of Covasna and Harghita attacked by UDMR's actions

The leaders of opinion of the Hungarian majority in the area started the aggression on the Orthodox Church after the founding of the Romanian Orthodox Bishopry of Covasna and Harghita and the appointment as First Hierarch of His Holiness Ioan Selejan.

These attacks "were materialized" in newspaper articles and public declarations in which the Orthodox Church is presented as "the instrument to remove the other confessions and ethnic communities". The authors sustain that "the expansion of orthodoxism represents a political direction of the state" and they suggest some similitude's with the previous politics. Some so-called effects of the "assimilation" through religion and of the "massive colonization" from the period previous to the year 1989 were obviously ill-willed. These newspaper articles and public declarations speak about the removal of the Hungarians, "the consolidations of the people's lack of perspectives", "the spiritual destruction", "the forced annihilation of the civic values", using elements which belong to the nationalist-chauvinist propaganda.

These few examples urge to reflection but also to action on behalf of the public opinion, the civic society and al those in charge with the normalization of the climate of interconfessional and interethnic companionship in the middle of Romania.

Alin Vasile Câmpeanu

Pr. Drd., Facultatea de Teologie Ortodoxă

„Andrei Saguna”

Sibiu, Str. Mitropoliei, Nr. 12

Tel.: 094/699059

MAJORITATE ȘI MINORITATE – EXPERIENȚA EUROPEANĂ ȘI PARTICULARITĂȚI ALE ZONEI COVASNA – HARGHITA

I. Considerații generale

Abordarea raporturilor majoritate – minoritate reprezintă un demers de maximă responsabilitate care trebuie realizat efectiv „sine ira et studio”, cu totală detașare și realistă evaluare a concluziilor.

În orice act decizional concluziile trebuie să fundamenteze decizii capabile să pună în mișcare acele resorturi instituționale care să conducă spre normalizare, spre eliminarea factorilor perturbatori, spre găsirea soluțiilor omniacceptabile – condiție a menținerii coeziunii sistemului complex care include categorii ce din perspectiva acestei regrupări (majoritate-minoritate) ar putea să se situeze în anumite momente – pe poziții contrare.

Gestionarea unei realități care include majorități și minorități etnice trebuie realizată, în primul rând, cu bună credință – condiție „sine qua non” a identificării soluțiilor optime în concordanță cu reglementările juridice interne și internaționale, cu posibilitățile concrete oferite de nivelul de performanță socială și de ce nu cu interesele naționale ale fiecărui partener social membru al majorității sau al minorității.

Factorii sociali investiți să gestioneze asemenea realități pot construi strategii sociale viabile numai în măsura în care reușesc să depășească barierele comunicaționale, a inhibițiilor de orice natură, dar în primul rând pe cele istorice, promovând un dialog sincer, constructiv, reușind astfel să creeze relații de parteneriat în cadrul cărora diferențele pot constitui surse ale unor soluții moderne.

Acest demers (propus în titlu) trebuie situat neapărat în contextul politic intern și extern caracterizat prin incoerență, prin bulversarea axiologică ce pune în discuție toate normele juridice care au reglementat relațiile dintre state după al doilea război mondial, iar pe plan intern prin incompetența clasei politice românești de a lansa România în rândul țărilor caracterizate prin normalitate politică, economică și socială.

Înainte de abordarea unor probleme legate de tema zilei aș vrea să putem răspunde la întrebarea dacă zona Covasna-Harghita reprezintă un caz aparte care să merite o atenție specială a atâtor distinse personalități, a unor

tineri atât de valoroși. Răspunsul este greu de dat. În primul rând orice răspuns tranșant este susceptibil de îmbunătățiri ulterioare, iar el nu va putea oferi decât perspectiva abordării dintr-un „anumit unghi”.

Pornind de la aceste considerente îndrăznim să opinăm că specificitatea zonei este dată de faptul că reprezentanții majorității cetățenilor acestei țări trăiesc aici în minoritate, iar minoritatea maghiară din România, aici trăiește într-o majoritate consistentă.

În aceste condiții fiecare din acești doi parteneri trăiește un cu totul alt rol decât oriunde în țară, gestionându-și-l diferit. În zonă situațiile concrete ale acestora sunt influențate decisiv de comportamentul și abordarea diferită a proiecției viitoare a scopurilor și obiectivelor; dacă pentru minoritatea românească e caracteristic stilul cantemplativ, complăcându-se – inexplicabil – în postura de victimă, majorității maghiare fiindu-i caracteristic stilul participativ, dinamic, acțional; subiecții acestei comunități fiind foarte bine motivați, fiecare cunoscându-și locul, rolul și misiunea pe care o are de îndeplinit pentru realizarea unor obiective pe termen scurt, mediu și lung.

Existența perfect paralelă fără nici un fel de comunicare formală sau informală între cele două comunități poate constitui o altă caracteristică a zonei amintite.

Incoerența și reacția cu totul inefficientă a societății civile – aparținând comunității românești și propunerea unor obiective idilice, sămănătoriste ne caracterizează, dar cred că asta deja nu mai este o caracteristică numai a zonei, ea regăsindu-se și-n comportamentul întregii societăți civile din România; societate care nu știe să fie în permanență opoziția fermă a clasei politice românești, fapt ce explică funcționarea defectuoasă a subsistemelor, sistemelor sociale din România.

II. Factori care blochează comunicarea normală între cele două comunități etnice din zonă

Principalul factor care blochează comunicarea normală între minoritarii majoritari și majoritarii minoritari este reprezentat de

clișeele și prejudecățile care caracterizează aprecierea fiecăruia despre celălalt, clișee care torpilează orice preocupare de a găsi a cale normală de dialog, de identificare – pe această bază – a unor soluții bilateral acceptabile și care să permită existența normală pentru fiecare parte.

Dintre aceste clișee și prejudecăți aș enumera:

a) pentru „minoritarii majoritarii”:

– religia ortodoxă este o religie primitivă, neevoluată, cu ritualuri umiltoare care poate fi acceptată numai de către un popor incult, dezorganizat;

– românii sunt „büdös oláh” (valahi împuțiți), incapabili de a se schimba, de a evolua, de a progresa, de a-și asuma valorile europene, predestinați să fie conduși și luminați de către alții;

– românii sunt hoți, superficiali, leneși, mincinoși, parșivi, nesiguri, oameni pe care nu te poți baza.

Toate acestea, justificând fără nici un fel de posibilitate de tăgadă ceea ce este evident ca lumina zilei, că maghiarii sunt superiori, o nație civilizatoare care nu-și poate împlini menirea din cauza împuțiților de valahi.

b) pentru „majoritarii minoritarii”:

– ungurii au adus comunismul în țară împreună cu evreii, deci ei sunt cauza a 50 de ani de prigoană comunistă;

– în nici unul din momentele istoriei lor ungurii nu au fost capabili de toleranță, nu au știut să se poarte, nu au fost capabili de democrație ci numai au destabilizat, constant, pacea zonei;

– românii au avut un dușman perpetuu: ungurii care le doreau și le doresc țara;

– Ungaria investește bani și se consolidează în Transilvania pentru ca ulterior să o rupă din trupul României.

Nu ne propunem să analizăm cât adevăr există, sau nu, în aceste prejudecăți, dar ele afectează dialogul interetnic până la suprimarea acestuia. Peste aceste clișee generale, aici în zonă trebuie luate în seamă și cele ale secuilor:

– secuii au fost primii sosiți pe aceste teritorii;

– instituțiile secuiești au fost și sunt net superioare celor românești și chiar celor ungurești – e drept – al doilea stereotip se aude din ce în ce mai puțin în ultimul timp;

– românii care revin acum în zonă sunt coada promoțiilor, care nu și-au găsit de lucru în locurile lor de baștină și nu pot fi parteneri de dialog pentru elitele secuiești;

– românii de aici cer și beneficiază de privilegii și dimpotrivă, secuii sunt cei defavorizați, marginalizați, umiliți de către aceștia. Aceste stereotipuri se adâncesc și se amplifică în situația în care se ia în discuție rolul celor două comunități în istorie, deschizându-se obstacole insurmontabile dialogului, acesta transformându-se într-un dialog al surzilor.

III. Probleme ale comunității românești

1. Problema cea mai gravă a comunității românești din județul HARGHITA o reprezintă indiscutabil – PIERDEREA CONȘTIINȚEI IDENTITĂȚII NAȚIONALE – prin renunțarea la limbă și la tradiții.

Acceptarea ca singură situație viabilă – pentru supraviețuire – pierderea în rândul maghiarimii este cel mai dramatic proces care se înregistrează încet și sigur și astăzi – proces pentru care clasa politică românească – în ansamblul ei – ar trebui să-și facă un „mea culpa” în stilul nobililor luptători japonezi.

2. Amplificarea discriminărilor obiective – derivate din statutul de minoritate numerică – de lipsa unei politici coerente a guvernelor care ne-au condus destinele în ce privește gestionarea zonei ca o zonă în care comunitatea românească trebuie ajutată cel puțin atât cât este ajutată de către Guvernul României orice minoritate care trăiește pe teritoriul țării noastre, reprezintă o altă problemă gravă care ne afectează. Este oare mult să inoportunăm pe abilitații noștri să ne trateze în mod egal cu oricare altă minoritate? (Ziarul, reprezentare parlamentară, vreți să avem un singur partid ca U.D.M.R.-ul, nu ar fi normal!).

3. Dispersia energiilor pozitive ale comunității românești pe obiective individuale ceea ce conduce la existența în sine în locul existenței pentru sine.

Atomizarea idealurilor prin fixarea unor obiective mărunte, ușor de atins, care „să nu deranjeze”, de cele mai multe ori idilic-sămănătoriste, care nu contribuie cu nimic la îmbunătățirea stării economice a membrilor comunității noastre. Vine armata la câte-o sărbătoare, punem 100 de steaguri, cântăm imnul național, bem un șpriț, facem un chef și-i „punem la punct” pe știm noi cine prin câteva bancuri trăznesc, dar situația rămâne neschimbată.

4. Sustragerea profesorilor și a intelectualiității tehnice românești și declinarea oricăror preocupări privind interesele naționale.

5. Limitarea activității preoților numai strict la programul liturgic și neimplicarea în mobilizarea credincioșilor la schimbarea stării de lucruri necorespunzătoare în care se complac. Renunțarea la apostolatul pe care ar trebui să-l realizeze și care derivă din definirea credinței noastre și a bisericii ca biserică apostolească, prin simbolul credinței.

6. Nepriceperea și neajutarea românului pentru a acumula capital care să-i poată asigura confortul existențial, ce i-ar permite să umble cu fruntea sus.

7. Lipsa exercițiului democratic care face ca românul să nu știe să ceară administrației să-i satisfacă cerințele existenței normale, iar dacă aceasta nu o face să-i ceară socoteală.

8. Gestionarea defectuoasă, chiar neștiința exploatării statutului de minoritate.

Ar mai fi multe alte probleme, dar numai strict pentru a economisii timp o să vă prezint cauza cauzelor: incapacitatea societății civile românești de a gestiona drepturile și libertățile oferite de legile proprii și documentele internaționale la care a aderat România..

Se naște firesc întrebarea:

IV. Ce-i de făcut?

1. Reconsiderarea statutului românilor în zonele în care aceștia trăiesc în minoritate numerică și asigurarea unor drepturi și libertăți

cel puțin egale cu cele ale celorlalte minorități (conform Convenției – cadru a Consiliului Europei privind protecția minorităților).

2. Depunerea unui efort constant, susținut pentru mobilizarea tuturor românilor la gestionarea cu maximă răspundere a propriilor șanse.

3. Organizarea coerentă a comunității românești și schimbarea tacticii organizațiilor nongu-vernamentale prin adoptarea unei atitudini ofensive menite să paralizeze orice excese și abuzuri comise împotriva vreunui român sau a intereselor comunității.

4. Inițierea și promovarea unui dialog permanent cu organizațiile nonguvernamentale ale comunității maghiare, găsirea unor obiective comune, conjugarea eforturilor la realizarea acestora, contribuindu-se astfel la contracararea politizării și absolutizării diferențelor care asigură existența comodă a clasei politice interesate de această stare de lucruri.

5. Aducerea cu promptitudine la cunoștința organismelor internaționale și chiar sesizarea acestora atunci când administrația își permite să încalce drepturi, libertăți ori afirmarea liberă a identității naționale.

6. Gestionarea împreună a tuturor situațiilor de criză fără a permite imixtitudinea și denaturările unor terți, iar mesajul care se transmite către țară prin mijloacele media să poarte girul ambelor comunități.

Abstract

Majority and minority – European experience and local characteristics

The most serious problem of the Romanian community from the Harghita District is undoubtedly the consciousness of national identity by giving up their language and traditions. In addition to this, there are the amplification of the objective discriminations, arising from the status of numerical minority, and the dispersal of the positive energies of the Romanian communities on personal goals, which leads to an existence in itself rather than an existence for oneself.

The incapacity of the Romanian civil society to administer the rights and liberties offered by the internal laws and the international documents which Romania adopted accounts for the present-day state of the Romanian community from Harghita. The correct administration of these natural rights and liberties would fundamentally change the relations, the contents, the roles and the tone of the interethnic dialogue.

Ioan Roman

Drd, Despărțământul ASTRA Covasna-Harghita

Miercurea-Ciuc

Tel.: 066/172892 (domiciliu)

RECENZII

Din istoria Țării Calatei

„Una dintre zonele cu o bogată personalitate istorică în EVUL MEDIU românesc transilvan a fost și ȚARA CĂLATEI, țară de voievozi și nobili români, de țărani păstrători de limbă, credință, tradiție și demnitate prin vremi aspre și vitrege, sub semnul vredniciei și speranței.” Sunt cuvintele de început ale unei frumoase și interesante lucrări monografice apărute recent, dedicate comunei CĂLĂȚELE din județul CLUJ, cu satele Călata, Dealu Negru, Finciu și Văleni. Lucrarea cuprinde aspecte ale situației geografice a comunei, ale reliefului, florei și faunei (inclusiv date despre studiul acad. EMIL POP asupra mlaștinilor din zonă), cercetări privind vestigiile arheologice, reperele istorice principale, evoluția demografică, date privind bisericile și școlile din cele cinci sate ale comunei, aspectele cultural-istorice și etnografice, personalități ale comunei și o serie de anexe documentare, toate întregind imaginea unei străvechi civilizații rurale a ȚĂRII CĂLATEI de-a lungul secolelor. Aflăm astfel că denumirea de origine slavo-română a Călatei, atestată astfel pentru prima dată la 1213, denumire care a dat numele unui întreg ținut, unei Țări Românești în Evul Mediu, este o mărturie peste timp a continuității românești în această parte a României. Încă de pe timpul migrației slavilor pe teritoriul Transilvaniei trebuie să fi existat această denumire a comunei, păstrată de autohtonii români și preluată astfel de cancelariile regale ungare și ale voievozilor Transilvaniei, comuna fiind de fapt locuită de om încă din timpurile preistorice și în antichitatea daco-romană, așa cum dovedesc vestigiile arheologice.

Conviețuirea româno-slavă din Evul Mediu timpuriu este atestată și de prezența funcției de voievod și de cneaz în Țara Călatei, inclusiv pe teritoriul comunei Călățele, funcții care au durat până în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Se distinge prezența în documente a lui ILIE VAIDA, voievod român de Călata, în sensul de Țara Călatei, nobil și proprietar de moșie, om al regelui Matei Corvinul în pricini de judecată, „procurator” sau împuternicit, respectiv avocat în sens modern, în alte pricini de judecată, ceea ce presupune că urmasa o școală latină unde a învățat scrisul și legile. Preotul român este atestată în Călățele într-un

document din 1477. Foarte probabil că și acel IOAN POPA, pomenit în 1438 alături de alți iobagi români din Călata să fi fost chiar preot. Pe teritoriul comunei Călățele de astăzi, în satul Văleni este atestată și o comunitate catolică în Evul Mediu, cu biserică și preot, care după interzicerea catolicismului în 1556 a trecut la reformati și urmașii acestor locuitori trăiesc și astăzi în Văleni, în acest mediu românesc de toleranță și respect al alterității confesionale și etnice instituit de majoritatea românească în Țara Călatei de-a lungul secolelor.

Un fapt deosebit de relevant, consemnat în lucrare, este civilizația prelucrării lemnului la românii din Călățele, prezenți cu produsele lor, mai ales cu șindrilă, pe piața Clujului încă de la începutul secolului al XVII-lea, când municipalitatea cumpăra” șindrila de districtul Țara Călatei” de la un român pe nume CRISTIAN DOBRA din Călățele. Remarcabil este faptul că și azi, membrii ai familiei DOBRA din Călățele mai practică acest meșteșug al prelucrării șindrilei.

Sunt trecute apoi în revistă evenimente și implicări ale românilor din satele comunei Călățele în marile momente istorice transilvane: răscoala lui HOREA, momentul 1848-1849 când satul Călata este incendiat și distrus, inclusiv biserica, de insurgenții unguri, tragediile provocate de epidemii mai ales în rândul copiilor în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, prezența unor delegați români din Călata și Călățele la marele proces al Memorandului de la Cluj, din 7-25 mai 1894, jertfele românilor din aceste sate în prima conflagrație mondială, prezența la ALBA IULIA, la 1 Decembrie 1918, a unei delegații din Călata pentru a-și vedea realizat visul MARII UNIRI, relativa dezvoltare și prosperitate din anii democrației românești interbelice, luptele pentru oprirea inamicului în toamna anului 1944 și rezistența la comunizare după cel de-al doilea război mondial.

Interesant este și capitolul referitor la etnografie, unde sunt schițate aspecte ale unor cercetări de folclor, credințe, tradiții și obiceiuri ale românilor și vechile documente din Anexe, care aduc parfumul limbii arhaice românești din Călata, Călățele, Finciu și Văleni, din inventarele parohiilor, întocmite la mijlocul secolului al XIX-lea, etc.

Studiul monografic al lui VASILE LECHINȚAN despre comuna Călățele reușește astfel să aducă în circuitul științific, al cercetării istorice și cunoașterii de către publicul larg, a unei perene civilizații românești rurale, dintr-o zonă mai puțin cercetată a României. În final, se cuvine să adresăm un cuvânt de apreciere neobositului cercetător al istoriei românilor ardeleni, VASILE LECHINȚAN.

Autor, coautor documentarist și colaborator la zeci de lucrări monografice ale unor localități, instituții, societăți comerciale și personalități românești din Transilvania, rod a unei laborioase cercetări a tezaurului arhivistic, de carte și publicații, deținut de instituțiile specializate clujene.

Ioan Lăcătușu

„Stabilirea” românilor în sud-estul Transilvaniei” – Noi „opțiuni” ale istoriografiei maghiare –

În ultimul timp, istoriografia maghiară de la noi și din Ungaria, Canada, etc. Este foarte preocupată de stabilirea românilor, fie în Transilvania mai cu seamă, fie într-o zonă a acestei provincii românești. Ținta predilectă este continuitatea românească în acest spațiu și înlocuirea acesteia cu termenul de stabilire, anularea statutului de autohtoni pentru români.

În acest spirit a apărut nu demult lucrarea lui Pál Judit, *Câteva întrebări privind stabilirea românilor în Trei Scaune 1614-1859*. Așadar, autoarea își propune încă din start nu asupra prezenței istorice a românilor în Trei Scaune de-a lungul secolelor, ci asupra stabilirii lor în această zonă în perioada anunțată, dar cu referire și la perioada de până la 1614. Abordarea temei se vrea de pe poziții strict științifice, eliberată de intenția politică, dar nu se pomeneste și de intenția părtinitoare etnică, o altă cale de a putea aluneca spre concluzii total greșite.

De la început suntem de acord cu autoarea când afirmă că istoria societății secuiești nu ar fi completă fără istoria românilor din ținuturile secuiești (așa cum istoria românilor nu poate fi completă fără istoria secuilor, maghiarilor, sașilor și a celorlalte etnii conlocuitoare). Ciudată este însă afirmația de început a autoarei și anume că studiul în locul răspunsurilor definitive concepe mai ales întrebări, deși enunță din start un răspuns definitiv, cel privind stabilirea românilor în Trei Scaune. Așadar, nu imigrarea unor iobagi și meșteșugari români în Trei Scaune, în perioada studiată este tratată de autoare, fenomen atestat de documente, așa cum au imigrat în epocă

în secuime numeroși unguri, inclusiv din Ungaria, precum și sași transilvăneni, ci stabilirea românilor ca și cum până la aceste imigrări nu ar fi locuit niciodată români în zonă. Cum își justifică autoarea această sentință definitivă a stabilirii ? Prin altă sentință la fel de sigură și de tranșantă fără întrebări, și anume că „despre o existență reprezentativă a unei populații românești nu fac referire nici denumirile locuințelor și nici izvoarele scrise”. Recunoaște însă că Trei Scaune, „într-o însemnată măsură denumirile unor așezări sunt de origine slavă, probabil că aici secuii au asimilat slavi”. Așadar, una dintre cele mai importante probleme ale istoriei prefeudale din zonă este expedită cu un „probabil” pe care se bazează altă sentință definitivă, anume că nici denumirile localităților nu fac referire la români.

Autoarea nici nu se întreabă cum de secuii au asimilat pe slavi și nu denumirile „slave” ale localităților, de fapt slavo române. Nu le-au asimilat pentru că în aceste așezări locuiau români cu mult timp înainte de stabilirea secuilor în zonă. Astfel sunt localitățile: Covasna, cu satul Voinești, Poian, Zagon, Zăbala, Ojdula, Păpăuți, Petecu, Țuria, Zălan, Ozun, Pava, Ghelinta, Estelnic, Baraolt, Belin, Calnic, Casin, Căpeni, Cernatu (de Sus și de Jos), Chepeț, Dalnic, Harale, Hătuica, Hilib, Întorsura, Vama și Sita Buzăului, Dobârlău, Barcani, Boroșneu (Mare și Mic), Lisnău, Olteni Saciova etc. De ce oare, pentru Olteni de exemplu, românii păstrează forma *șlayo*-română Olțimир până în secolele XVIII-XIX, așa cum atestă denumirile românești oficiale din epocă? Evident că secuizarea ulterioară a unor denumiri și secuizarea românilor înșiși au

făcut să dispară în mare parte formele românești, româno slave de odinioară ale denumirilor de localități, apărând uneori forme hibride, aparent inexplicabile pentru maghiari: Rety (Reci), Lemeny (Lemnia), Zabola (Zăbala) etc. Așadar, românii au asimilat pe slavi până la venirea secuilor și maghiarilor în Transilvania, așa cum o dovedesc și alte dimensiuni de localități de pe cuprinsul țării.

Autoarea recunoaște apoi că sursele istorice, mai ales cele din Evul Mediu, „conțin rareori trimiteri nemijlocite la naționalitate”. Faptul adevărat, și pe această lipsă unii istorici maghiari din țară, din Ungaria și de aiurea construiesc vidul românesc de locuire și atacă apoi continuitatea românească. Este citat în acest sens academicianul (Academiei Ungare de Științe) Demeny Lajos, care susține că „imigrația românilor în ținuturile secuiești a pornit la începutul secolului al XVI-lea și primul mare val de stabilire a acestora se află la începutul secolului următor, al XVII-lea”. Argumentația de susținere este tendențioasă și subredă. El citează „lustra” (conscriptia sau recensământul) de la 1614, în care s-au identificat 35% dintre familii recent stabilite, din care 15% erau români (ceilalți sași, unguri din Ungaria etc.) Atât autoarea, cât și academicianul Demeny pomenesc, din păcate, că o parte din cei 15% români erau stabiliți „recent” chiar din „secuime”, din Trei Scaune de exemplu, în alte scaune secuiești (cum erau: Ștefan Olah Românul, imigrant în Eremitul, Dumitru Olah Românul și Iacob Bitan, adică din Bită, imigrați în Ghindari, Dumitru Olah -Românul, imigrat în Iceland, Petru Banciula, imigrat în Păcureni, Nicolae Olah-Românul, imigrat în Torba, Ioan Olah-Românul din Ojdula, imigrat în Troița, Ioan Olah-Românul, imigrat în Vadu și alții din alte scaune secuiești imigrați tot în scaune secuiești). Așadar, „marele val” al primei „stabiliri” a românilor este în realitate mai redus în dimensiuni. Și apoi pentru academicianul Demeny și pentru autoarea studiului, în lustra citată există o categorie extrem de ... incomodă vizavi de teoria „stabilirii” românilor, și anume aceea a oamenilor liberi și a iobagilor români conșcriși ca localnici și a celor cu mențiunea „strămoșești” sau din „vechime” (regi). Despre aceștia **nu există date** cu privire la **stabilirea** lor în scaunele secuiești. Pal Judit îi trece cu vederea, și, *incomoz* fiind, îi expediază într-o frază neconvingătoare și din păcate deloc științifică, afirmând că o parte a românilor deși „viețuiau mai demult aici, există

numeroase date care fac referire la stabilirea lor în Trei Scaune. Acele „numeroase date” lipsesc cu desăvârșire pentru cazurile concrete istorice de la 1614, precum și pentru cei din alte documente din a doua jumătate a veacului al XVI-lea, când încep să apară nominal în documente și iobagii.

O altă teorie vehiculată de autoarea studiului este și aceea a societății „închise” a secuilor până la începutul secolului al XVI-lea. Cum totul este condus spre teoria „stabilirii” românilor, s-ar putea crede că în această „superbă lume închisă”, de fapt mici organizații tribale (vezi studiul lui Pál-Antal Sándor), accesul veneticilor români era interzis. Abia când acest „Eden” al lumii secuiești începe să se destrame, vine „lovitura finală” (expresia aparținând autoarei), când apar stratificările păturilor sociale, „birurile tot mai împovărate și mari” și, la mijlocul secolului al XVI-lea, criza lumii secuiești „este deplină”. Ciudată este această nostalgie a autoarei, o retro-proiecție a propriilor sentimente pe un trecut concret-istoric, altul decât cel imaginat, față de „democrația națională” secuiască din perioada tribală, în fața legilor progresului societății medievale. La urma urmei, și secuii trebuiau să fie supuși „birurilor tot mai grele”, nu numai locuitorii din comitatele Ardealului (în majoritate absolută români), ori cei din scaunele săsești și din districtele românești.

Ajunsa aici cu constatarea evoluției, mai bine zis „involuției” societății secuiești, autoarei îi sunt deja... Porțile deschise pentru a lansa teoria apariției „străinilor”. Pe ce se bazează însă când afirmă că „la începutul veacului al XVII-lea își fac din ce în ce mai des străinii? Pur și simplu pe faptul că de atunci se păstrează primele „lustre” (conscriptii). Este acesta un argument științific? Nu era oare mai corectă observația că de la începutul veacului al XVII-lea cunoaștem și numele românilor din scaunele secuiești? De unde acest început al apariției străinilor” și nu un început al conșcrierii complete a locuitorilor din scaunele secuiești? De ce este condusă evoluția/involuția societății transilvane („impozitarea, beligeranțele, frământările interne...”) spre culpabilizarea străinilor” care se „stabilesc” în „Edenul secuiesc”?

Interesantă este și observația autoarei în privința stabilirii etniei române după nume în conscripția de la 1614, care este pusă sub semnul îndoielii doar în sens unidirecțional când este vorba de micșorarea numărului românilor deși eu am afirmat în studiul din „Angustia” nr.

I/1996 (Românii din scaunele secuiești la 1614) că pot fi în acest document și alți români sub nume maghiar, cum este și cazul unor capi de familie cu astfel de nume, despre care nu știam că sunt români dacă nu se preciza etnia, cum era Chiato Janos din Alungeni, Nagi Farkas din Comolău, Bod Thomas din Sântionlunca, Czepleo Janos din Ghelinta (și cazurile pot fi mult mai multe).

„Stabilirea” românilor în scaunele secuiești după 1614 este argumentată în continuare tendențios. Se arată că un grup mai numeros și-a schimbat statutul de slujitori cu cel de meșteșugari”, pe când în realitate, spre exemplu, blănarul de la 1614 și tăbăcarul amintit puteau fi calfe care-și exercitau ucenicia obișnuită în epocă în alte localități. Această migrare sau călătorie a meșterilor poate fi speculată astăzi, prin proiectare pe acel trecut a propriilor dorințe ale oricărui cercetător care vrea să demonstreze o teză sau alta. De aici și până la o teză tendențioasă, extrem de umflată, și anume că „stabilirea românilor reprezenta o parte a acelei uriașe mișcări de populație care s-a desfășurat în Europa Central-Orientală sub presiunea Imperiului Otoman”, teză emisă de Jakó Zsigmond (citată de autoare), nu este decât un pas. Bazându-se pe această altă retrospectivă în trecut a dorințelor autorului citat, Pál Judit plusează, afirmând că „o parte numerică semnificativă a noii populații (noua populație o reprezentau românii în această construcție) s-a unduit ici-colo, de-o parte și de alta a Carpaților, exploatând facilități date pentru noii stabiliți, aceasta fiind favorizată și de modul de viață pastoral, legat de transhumanță”. Așadar, un popor pastoral, care se „undue” ici-colo, culpabilizat numai pentru că trece și în Ardeal și în „Edenul secuiesc” (de unde, în fapt, numeroși secui fugeau din cauza sărăciei dintr-un scaun secuiesc în altul și chiar în Moldova, alții îngroșau rândurile orașenilor, unde de asemenea trăiau în sărăcie lucie, cum atestă de exemplu numeroase documente ale primăriei clujene din epocă; despre un secuic care s-a stabilit în Cluj se spunea pe la mijlocul secolului al XVII-lea că nici cămașă nu are pe el, atât era de sărac).

Autoarea lucrării mai citează o altă absurditate emisă de Jakó Zsigmond și anume că „de la începutul secolului al XVIII-lea, este un fenomen frecvent ca la fiecare 15 ani populația satelor să se reînnoiască în totalitatea ei”. Păcat că un medievist, de asemenea apreciat, s-a lansat, probabil după 1989 (sau în perioada

Dictatului de la Viena?), într-o astfel de afirmație lipsită complet de rigoare și documentare științifică. Sunt numeroase sate românești în Ardeal cu locuitori ai căror strămoși se cunosc până la începutul secolului al XVI-lea (de când intră în documente și numele de iobagi), cum este de exemplu familia Neagu din Vâlcele, jud. Cluj, ori Dobra din Călățele, meșteri șindrilari în secolul al XVI-lea și meșteri șindrilari și astăzi, și exemplele sunt numeroase.

Autoarea „argumentează” această „fluctuație” afirmată de Jakó Zsigmond printr-o palidă referire din 1698 la haiducii din Moldova care intrau și în Ardeal. Dacă niște haiduci reprezintă „unduirea” unei populații „ici-colo”, atunci înțelegem demersul „științific” al autoarei.

Altă enormitate în acest sens este lansată de academicianul Demenz Lajos, citat de autoarea studiului, care afirmă, în mod nejustificat, că „imigrația românilor în ținuturile secuiești a pornit la începutul secolului al XVI-lea (de atunci și nu altădată, nu se precizează) și primul mare val de stabilire a acestora se află la începutul secolului următor al XVII-lea.” Citind această afirmație, un necunoscător al documentelor de epocă ar fi înclinat, după cum este pusă problema, să culpabilizeze pe români pentru acest „mare val”, de fapt un „val” cu mult mai mic decât cel al ungarilor veniți din Ungaria (supusă robiei turcilor) în scaunele secuiești dar și în orașele transilvane, aproape la fel ca și al sașilor imigranți în aceste scaune. Dacă secuii pribegiau (cei săraci) prin orașele transilvane și chiar prin Moldova, numărul maghiarilor nu doar se menținea ci chiar creștea în Ardeal, prin cei veniți din Ungaria transformată atunci în pașalâc turcesc. Și documentele orașului Cluj din epocă semnalează, de exemplu, un „sărac popor din Ungaria”, găzduit de municipalitate și care se îndrepta spre secuime.

Analizând conscripția românilor din Trei Scaune de la 1699, autoarea studiului își face o datorie de conștiință să dea centralitate imaginii „păstoritului și a seminomadismului român”, citând copios acest clișeu al istoriografiei maghiare. Și apoi ce fel de „vagabonzi” vor fi fost cei care aveau turme mari pe care le creșteau în munții Zagonului și prin împrejurimile acestuia? Situația ponderii românilor în unele sate din Trei Scaune este semnalată prin fluctuația numelui românilor în răscănsăminte și de aici, conchide în mod cu totul cronat, și o fluctuație de persoane, deși recunoaște că numele de Olah Românul în secolul al XVII-lea se referea la etnie.

Reluând problema imigrației, autoarea dă iarăși câștig de cauză istoriografiei maghiare, care afirmă că „în cazul românilor trebuie să ținem seama de un surplus imigraționist”, întrucât emigrările nu se îndreptau spre Principatele Române, ci spre Ungaria. Din păcate nu citează nici un document din secolul al XVIII-lea în care se atestă imigrarea românilor din scaunele secuiești în Moldova (deși subsemnatul am citat un astfel de document în gazeta „Românul” de la București, document păstrat la arhivele Naționale Cluj).

Una dintre marile greșeli ale lucrării lui Pál Judit este scoaterea documentelor analizate din contextul general juridico-istoric în care a evoluat destinul românilor în epocă, și anume cel al întunecatelor constituții medievale transilvane, care au avut o longevitate extraordinară și criminală în această țară din mijlocul Europei. Raportând epitetul de „vagabond” și altele asemănătoare la aceste construcții care

au opresat pe români într-o lungă perioadă de timp, situație zguduită doar de marile ridicări la libertate și demnitate din 1784, 1792, și 1848-1849, vom privi cu totul altfel înțelesul documentelor epocii.

Un merit al autoarei studiului este însă recunoașterea secuizării în masă a românilor în scaunele secuiești, fenomen care s-a produs în primul rând lingvistic, apoi religios. Un alt merit al lucrării constă în publicarea conșcripției românilor din Trei Scaune de la 1699, conșcripție puțin cunoscută în istoriografia românească. Putem fi convinși însă că prin cercetare a întregului context al epocii și prin detașarea de anumite șabloane și teze tendențioase ale unor autori maghiari mai mult sau mai puțin consacrați, autoarea se va întreba și va scrie cu mai multă rigurozitate științifică despre această temă fascinantă, care este dăinuirea prin secole a românilor în sud-estul Transilvaniei.

Vasile Lechințan

România și relațiile internaționale în secolul XX. În onorom profesorului universitar doctor Vasile Vesa la împlinirea vârstei de 60 de ani.

Volum îngrijit de Liviu Țărău și Virgiliu Țărău,

Ed. Clusium, Cluj-Napoca, 2000, 310 p.

Dedicat profesorului universitar doctor Vasile Vesa la împlinirea vârstei de 60 de ani, acest volum cuprinde studii de istorie contemporană românească și universală care fac să înainteze frontiera cunoașterii științifice.

În introducerea volumului, intitulată sugestiv **Vasile Vesa istoric și profesor al relațiilor internaționale**, lectorul drd. Liviu Țărău înfățișează atât cariera universitară remarcabilă a profesorului dr. Vasile Vesa, șeful catedrei de istorie contemporană a Facultății de Istorie și Filosofie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, cât și valoroasele sale opere din domeniul istoriei relațiilor internaționale în secolul XX. Titular al cursului fundamental de istorie universală contemporană începând din 1975, profesorul univ. dr. Vasile Vesa a introdus după 1989 cursuri speciale noi, precum Istoria integrării europene și Teoria relațiilor internaționale și a contribuit decisiv la înființarea Facultății de Științe Politice a Universității clujene. De-a lungul întregii sale cariere, profesorul Vasile Vesa a format în spiritul ad-

vărului istoric generații și generații de studenți, deveniți apoi profesori de istorie și cercetători științifici contemporanești. Istoricul Vasile Vesa este autorul cărții *Relațiile diplomatice dintre România și Franța la începutul secolului XX*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975, publicată ulterior și în limba franceză, într-o ediție revizuită, la Editura Academiei, București, 1986, coautor la volumele *Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă* (1974), *1918 la români. Documentele Unirii* (vol. VII, 1989) și *Conferința de la Yalta* (1998), este coordonator împreună cu prof. univ. dr. Vasile Pușcaș al volumului *Dezvoltare și modernizare în România interbelică* (1988), coordonator împreună cu prof. univ. dr. George Cipăianu al volumelor *La présence française en Roumanie pendant la Grand Guerre* (1997) și *La fin de la Première Guerre Mondiale et la nouvelle architecture géopolitique européenne* (2000), cărți de referință în istoriografia română.

Sub aspect structural, volumul aniversativ reunește 18 studii științifice, semnate de istorici

clujeni, colegii și discipolii profesorului univ. dr. Vasile Vesa, studii grupate în cinci secțiuni. În prima secțiune, intitulată *Personalități ale politicii externe românești*, istoricul Gheorghe Iancu publică o importantă scrisoare a lui Al. Vaida-Voevod către Iuliu Maniu despre acțiunea lui Ionel Brătianu la Conferința de Pace de la Paris (1919), iar profesorul univ. dr. Marcel Știrban întreprinde o analiză a concepției de politică externă a lui I. G. Duca, șeful diplomației românești în timpul guvernării liberale (1922-1926).

În secțiunea a II-a, intitulată *Naționalități, demografie și confesiuni în Europa Central-Estică*, prof. univ. dr. Csucsuj István analizează ideile lui „Mocsáry Lajos despre națiune și naționalități”, iar drd. Minerva Lovin descrie viziunea românilor ardeleni despre America (1880-1920), considerată drept „pământul făgăduinței”. Cercetătorii Sorina Bolovan și Ioan Bolovan evidențiază inițiativele românești „privind problemele schimbului de populație în primii ani ai celui de-al Doilea Război Mondial (1939-1941)”, preparatorul drd. Lőhárt Tamás abordează rolul Uniunii Populare Maghiare în chestiunea Transilvaniei în anii 1944-1947, iar lectorul drd. Ioan Marius Bucur relevă aspecte ale rezistenței anticomuniste a Bisericii Greco-Catolice.

În secțiunea a III-a, intitulată *România în politica central-europeană*, cercetătorul dr. Alexandru Ghișa prezintă relațiile dintre România și Republica Sovietică Ungară ca „început de drum” în crearea Micii Înțelegeri, iar asistenta univ. drd. Crina Diaconu abordează percepțiile românești, reflectate în presa vremii, privind „cooperarea statelor din Europa Centrală și de Sud-Est pe fondul marii crize economice interbelice”, insistând asupra Planului Tardieu. „Femeile și politica în Europa Centrală în perioada interbelică” fac

obiectul studiului publicat de lector univ. dr. Ghizela Cosma, cercetătorul drd. Ottmar Trașcă se ocupă de atitudinea URSS față de diferendul româno-maghiar din vara anului 1940, iar cercetătoarea drd. Marcela Vultur-Sălăgean se concentrează asupra proiectelor marilor puteri privind viitorul Transilvaniei în ultimii ani ai celui de-al Doilea Război Mondial.

Secțiunea a IV-a, *România în Războiul Rece*, este ilustrată de două studii remarcabile, primul denumit „Caricatură și politică externă în România”, aparținându-i lectorului drd. Virgiliu Țărău, celălalt, sugestiv intitulat „În căutarea României: recomandările făcute Departamentului de Stat de Robert H. Thayer, ministrul SUA la București, la încheierea misiunii sale în România (februarie 1958)”, semnat de lectorul drd. Liviu Țărău.

Ultima, dar nu cea din urmă secțiune, sub egida *România și instituțiile internaționale* grupează studii valoroase pe teme de o certă actualitate precum cel consacrat Ligii Națiunilor de prof. univ. dr. Ladislau Gyemant (decanul Facultății de Studii Europene), cel publicat de cercetătorul dr. Ludovic Báthory sub titlul „Industria carboniferă din România și marea finanță occidentală (1921-1929)”, studiul lectorului drd. Adrian Ivan care analizează politicile agricole și de mediu ale Comunității Europene (1958-1992) și cel al profesorului universitar dr. Vasile Pușcaș (azi ministru negociator pentru integrarea europeană) focalizat asupra unor „teme geopolitice privind extinderea NATO în Europa Centrală”.

Judicios structurat și reunind studii de o certă valoare științifică, acest volum constituie o remarcabilă carte de vizită a catedrei clujene de istorie contemporană.

drd. Simion Costea

Cercetător științific la Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gh. Șincai” Târgu-Mureș al Academiei Române

Pr. prof. dr. Ilie Moldovan
„Adolescența, preludiu la poemul iubirii curate”
 Editura Renașterea, Cluj Napoca, 2001, 300 p.

Tipărită cu binecuvântarea I. P. S. Bartolomeu, Arhiepiscopul Vadului, Feleacului și Clujului, editura Renașterea din Cluj Napoca pune la dispoziția profesorilor de religie a tinerilor de liceu și nu numai, o nouă carte a pr. prof. dr. Ilie Moldovan, intitulată *„Adolescența, preludiu la poemul iubirii curate”*, lucrare ce are în vedere aspecte din viața intimă a elevului de liceu în perspectiva educației creștine ortodoxe.

Cu o prefață semnată de I.P.S. Andrei, Arhiepiscop al Alba Iuliei, cartea îi vizează în primul rând pe cei care vor constitui generația de mâine a țării: tinerii, supuși astăzi la cele mai mari provocări ale timpului modern și din ce în ce mai secularizat în care trăim. Toată avalanșa unei așa-zise „educații sexuale” promovată prin programe educative sau de o mass-media agresivă, este anihilată în volumul de față de pr. prof. Ilie Moldovan, cu argumente științifice, dar mai ales cu cele care se întemeiază pe credința noastră ortodoxă și pe bunul simț românesc.

Construită în forma unui dialog, viu, deschis și dinamic, fără prejudecăți, adresându-se elevilor și deopotrivă părinților, pr. prof. Ilie Moldovan răspunde temeinic și convingător în fața ofensivei atât de concertate, îndreptată asupra vieții curate a unui tânăr.

„Trăim într-un timp – spune autorul – când iubirea este detronată de pe pedestalul ei milenar, alungată și mutilată, discreditată și batjocorită în rândurile noii generații”. Pe această constatare tristă dar adevărată, pr. Moldovan își propune să zidească în sufletul și inima celui ce o citește noțiunea de ideal, de eroism în viața adolescentului, căci fără idealuri iubirea nu-și găsește resorturile existențiale pe care este construită viața.

Dacă științele moderne pun accent pe nevoile exclusive ale trupului unui adolescent, pe instinctele și trebuințele lui, cartea de față prezintă viața tânărului în consonanță cu integrarea lui nu în teorii evoluționiste, freudiene, ci într-o ordine divină, conformă cu legile adânci ale existenței, existență centrată "în Hristos și în Biserică".

Concepută ca un itinerar pascal, cartea este structurată pe trei părți mari: *Facerea, Profetia, Împlinirea Profetiei*. În fiecare din această

parte, tema adolescenței este tratată din punctul de vedere al voinii lui Dumnezeu, în raport cu coroana creației sale: omul. Este un itinerar spiritual orientat după datele calendaristice bisericești din cursul anului. Călătoria începe cu prima săptămână a Postului Mare și se termină cu ziua Învierii Mântuitorului Iisus Hristos. Iisus Hristos, devine călăuză pe tot parcursul itinerarului spiritual al cărții. Fiecare zi, fiecare săptămână, fiecare patruzecime din cursul anului, e un drum spre Înviere. Adolescentul în acest drum este angajat la o luptă care constă în păstrarea harului curăției, o luptă îndreptată cum spune Sfântul Apostol Pavel *„împotriva domniilor, împotriva stăpânilor, împotriva stăpânitorilor întunericului acestui veac, împotriva duhurilor răutății, răspândite în văzduhuri”* (Efes. 6,12). Originea acestei lupte stă în invidia celui rău. În lucrarea de suprapare a duhurilor rele apar antrenate și alte acțiuni subversive, dar adolescentul să nu uite că de partea sa, se află Hristos, Maica Domnului, sfinții și martirii. Alăturându-se lui Hristos pe calea ce merge spre Înviere, lupta și efortul lui se transformă în biruință.

Cartea este o călătorie spirituală, la care cei dintâi chemați să se alăture sunt tinerii, podoba cea mai de preț a unui neam. Ei sunt astăzi ținta unor asalturi și provocări din cele mai imorale, la care foarte mulți nu izbândesc și cad pradă falselor iluzii de libertate și independență.

Lucrarea de față este un manual, *nu alternativ, ci obligatoriu* pentru dascălii ce vor sta în fața elevilor, angajați în educarea și modelarea sufletelor și inimilor lor, la întâlnirea cu Hristos, modelul de viață al fiecărui tânăr. *Alternativa* pe care o oferă Hristos, Fiul lui Dumnezeu în toate timpurile, este izvorul vieții adevărate.

Tată, preot, profesor, duhovnic, iată câteva mari calități care îl îndreptătesc pe deplin pe pr. Ilie Moldovan să abordeze unul din cele mai delicate și sensibile subiecte – adolescența – ca stadiu decisiv în formarea și educarea pentru o viață curată a oricărui om. *„Luați, seama, cu grijă cum umblați”* (Efes. 5,15), parcă ar spune și pr. profesor Moldovan adresându-se adolescenților la acest început de sec. XXI, sesizând gravele pericole la adresa vieții lor.

Având vocația unui profet, a celui care de multe ori deranjează minți comode și nepăsătoare, mereu înconjurat și iubit de tineri, pr. prof. Ilie Moldovan în deseale sale peregrinări prin țară, seamănă și lasă în urmă, duhul ade-

vărului în Hristos. Una din semințele adevărului o reprezintă și această carte scrisă cu dragoste și acrivie, cu elan duhovnicesc și responsabilitate maximă pentru toți cei care o vor citi și se vor regăsi în ea.

Prof. Violeta Pătrunjel

Mihai Racovițean
„Alexandru Vaida Voievod între Memorand și Trianon” (1892-1920)
 Sibiu, 2000, 253 p.

Cunoscut ca istoric ce abordează istoria modernă și contemporană a României, și de această dată profesorul Mihai Racovițean, surprinde o mare personalitate a istoriei noastre, Alexandru Vaida Voievod. Așa cum mărturisește autorul prin lucrarea dedicată marelui om politic se face un act de dreptate unei generații de ziditori de țară care după 1944, au fost etichetați, ca trădători de neam, dușmani ai poporului, politicieni burghezi reacționari etc. Regimul comunist stalinist s-a grăbit să-i omoare, pe mulți dintre ei la Sighet, Pitești, Canal sau în alte locuri, oameni de o mare valoare națională.

Volumul are în vedere o prezentare monografică a vieții și activității politice a transilvăneanului Alexandru Vaida Voievod, una din figurile de marcă ale mișcării naționale românești, într-o perioadă aflată sub semnul unor mari frământări, dar punctată și de mărețe realizări pe plan național.

Cele trei decenii surprinse de autor, îl încadrează pe Alexandru Vaida Voievod, într-o perioadă de decizii și hotărâri ale românilor ardeleni, dar, și pentru destinul țării întregi prin rolul important pe care l-a îndeplinit în cei doi ani ai lucrărilor Conferinței de Pace de la Paris (1919-1920), care a confirmat pe plan internațional marele act istoric al poporului român de la 1 Decembrie 1918.

Pus la index de istoriografia comunistă, ignorându-i-se activitatea politică de până la 1918, cât și contribuția sa la înfăptuirea Unirii, Alexandru Vaida Voievod, nu s-a bucurat de o

prezentare biografică completă, menită să-i prezinte cu obiectivitate viața și activitatea. Autorul consideră că sunt mai multe cauze care au dus la acest lucru: o parte a contemporanilor săi nu au vrut să înțeleagă complicatul joc politic al lui Vaida din perioada de până la 1918. Apoi, în România interbelică, înaltele demnități la care a ajuns, au trezit invidii, adversarii săi politici punând în discuție credibilitatea sa de om politic. Unele dintre aprecierile negative au survenit și din cauza funcției de prim-ministru din anii crizei economice, timp în care s-a „implicat” în represiunea grevelor muncitorilor, fapt parțial adevărat.

Retras după al doilea război mondial din viața politică, anchetat de securitate, bătrân și bolnav, i s-a stabilit domiciliu forțat în Sibiu, unde a și murit.

În anii de după 1990 au putut fi date publicității scrisorile și memoriile lui Vaida Voievod, până în prezent apărând cinci volume, care reconstituie aspecte din viața și opera politică a omului politic ardelen, mai puțin perioada când s-a aflat la conducerea țării în calitate de prim-ministru sau de ministru. Importantă în acest demers istoric de reconstituire, este și cartea istoricului Liviu Maior, „Alexandru Vaida Voievod între Belvedere și Versailles” (însemnări, memorii, scrisori) apărută în 1993.

Demersul istoricului Mihai Racovițean, de a întocmi o lucrare monografică a lui Alexandru Vaida Voievod, este unul lăudabil și prin punerea în circuitul istoric a unor fonduri documentare inedite, date publicității.

Prof. Violeta Pătrunjel

CRONICA ACTIVITĂȚII

CRONICA ACTIVITĂȚII PE ANII 2000 – 2001

Participări la acțiuni științifice:

Anul 2000

- Evocarea istorică „141 de ani de la Unirea Principatelor Române”, Sf. Gheorghe, 24 ianuarie 2000, împreună cu Prefectura Județului Covasna
- Dezbateră „Integrarea europeană și implicații asupra zonei Covasna-Harghita”, Sf. Gheorghe, 6 mai 2000, împreună cu Centrul European de Studii Covasna-Harghita, moderator Dragoș Șeuleanu și Ioan Lăcătușu
- Simpozionul „Eminescu, viața și activitatea. Noi tehnici de recuperare a operei eminesciene”, Sf. Gheorghe, 19-21 mai 2000, organizat de Societatea de Științe Filologice din România, filiala Covasna. Au participat: Alina Iancu, Ioan Lăcătușu.
- Dezbateră „Participarea românilor din județul Covasna în structurile administrației locale și centrale”, Sf. Gheorghe, 1 iulie 2000, moderator Ioan Lăcătușu. Manifestarea a făcut parte din programul „Zilele Andrei Șaguna”, ediția a X-a.
- Conferința internațională „Modelul românesc de relații interetnice-Ultimii 10 ani, următorii 10 ani”, București 7-8 iulie, organizată de Ambasada SUA la București, USAID, Centrul de resurse pentru activitate culturală, Centrul de cercetare a relațiilor interetnice și Word Learning Office. Au participat: Ioan Lăcătușu, Maria Cobianu-Băcanu, cu lucrarea *Marginalizarea românilor din Covasna și Harghita*
- Sesiunea științifică organizată în cadrul „Zilele Miron Cristea”, Toplița, 17-20 iulie 2000; Ioan Lăcătușu, Comunități românești din Covasna și Harghita
- Acțiunea comemorativă „60 de ani de la Dictatul de la Viena”, Sf. Gheorghe, 20 august 2000
- A 96-a Adunare Generală a ASTREI, Făgăraș, 8-10 septembrie 2000; Ioan Lăcătușu, „Majoritate și minoritate-experiență europeană și particularități ale zonei Covasna-Harghita”.
- Simpozionul „Drepturile omului - Dimensiune spirituală și acțiune civică”, Iași 22-24 septembrie 2000; Claudiu Bădescu, Ioan Lăcătușu „Aspecte ale convețuirii interetnice în județele Covasna și Harghita”.
- Simpozionul ROMFEST 2000 - sau despre rostul românilor la două mii de ani de la Nașterea Mântuitorului nostru Iisus Hristos, București-Sibiu, 12-15 octombrie 2000; Violeta Pătrunjel, Românii din din Covasna și Harghita
- Al treilea forum al ONG-urilor din județul Covasna, Sf. Gheorghe, 24 noiembrie 2000, organizat de Consiliul Județean Covasna și Fundația „Humaret”. Au participat: Ioan Lăcătușu, Violeta Pătrunjel
- Sesiunea națională de comunicări științifice „Românii în sud-estul Transilvaniei. Istorie, cultură, civilizație”, ediția a VI-a, 15-16 decembrie 2000, organizată de Muzeul Carpaților Răsăriteni, Centrul Eclesiastic de Documentare Mitropolit Nicolae Colan și Centrul de Cultură Arcuș.

Programul sesiunii

ISTORIE

- Dr. Ioana Cristache Panait, cercetător, Institutul de Istorie a Artei, București – *Plângerea lui Constantin Brâncoveanu în Transilvania*

– **Dr. Ioan Ranca** Tg. Mureş, *Târgu Sfântu Gheorghe din Trei Scaune în secolele XVII-XVIII*

– **Ana Grama**, cercetător, Muzeul ASTRA, Sibiu – *Personalităţi româneşti din sud-estul Transilvaniei în secolul al XIX-lea*

– **Vasile Lechinţan**, arhivist, Arhivele Naţionale, Direcţia Judeţeană Cluj - *Scene din viaţa cotidiană a românilor din fostele scaune secuieşti în sec. XVII-XIX*

– **Elena Mihu**, muzeograf, Muzeul Judeţean de Istorie Mureş, Maria Băilă, prof., Şcoala generală „Varadi Jozsef”, *Circularele episcopului Gherasim Adamovici în arhivele bisericeşti din Sf. Gheorghe*

– **Dorin I. Rus**, muzeograf, Muzeul Judeţean de Istorie Tg. Mureş – *Cronica lui Juhann Burger cu privire la evenimentele din 1848 din Reghin*

– **Marin Pop**, muzeograf, Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă, Zalău – *Aspecte ale campaniei româneşti din 1918-1919. Schimbul de ostatici de la Tiszefüred*

– **Rodica Porţeanu**, Alexandru Porţeanu, Bucureşti – *Publicaţii bilingve din România, în perioada interbelică*

– **Drd. Virgil Pană**, muzeograf, Muzeul Judeţean de Istorie Tg. Mureş – *Biserica ortodoxă română şi cultele minoritare în România întregită*

– **Dr. Traian Bosoancă**, muzeograf, Muzeul Judeţean de Istorie Tg. Mureş – *Dr. Aurel Baci (1886-1953), luptător pentru desăvârşirea unităţii româneşti şi consolidarea statului naţional unitar român*

– **Cristina Dinu**, arhivist, Arhivele Naţionale, Bucureşti – *Valoarea documentar-istorică a fondului personal „Dudu Velicu” pentru activitatea patriarhului Miron Cristea*

– **prof. dr. Nicolae Bucur**, critic de artă, Miercurea Ciuc – *Personalitatea lui Octavian Goga în viziunea lui Octavian Tăslăuanu*

– **Nicu Vrabie**, prof. Colegiul „Octavian Goga”, Miercurea Ciuc – *ASTRA în viaţa spirituală a meleagurilor harghitene*

– **Ilie Şandru**, prof., Colegiul Naţional „Mihai Eminescu”, Topliţa – *Câteva aspecte istorico-*

sociale despre românii de pe Valea Superioară a Bistricioarei

– **Oana Dimitriu**, bibliograf, Biblioteca Academiei Române, Bucureşti – *Fundaţia Cioflec*

– **Nicolae Moldovan**, muzeograf, Muzeul Naţional Secuiesc, Sf. Gheorghe – *Personalităţi de seamă ale judeţului Covasna*

– **Costel Cristian Lazăr**, prof. Liceul „O. T. Tăslăuanu”, Topliţa – *Ungaria şi relaţiile interetnice din România în perioada interbelică*

– **Brânduşe Roman**, Dir. Liceul „Mihai Viteazu”, Sf. Gheorghe – *Informaţii privind istoricul Liceului „Mihai Viteazu” din Sf. Gheorghe*

– **Elena Muscă**, muzeograf, Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă, Zalău – *Avatarurile unei familii de români din sud-estul Transilvaniei în jurul anului 1940*

– **Constantin I. Stan**, prof. Buzău – *Împrejurările instaurării guvernului prezidat de Patriarhul Miron Cristea (februarie 1938)*

– **Pr. Ioan Tămaş** Vâlcele – *Statutul catolic ardelean după 1918*

– **Drd. Simion Costea**, Institutul de cercetări socio-umane Gheorghe Şincai Tg. Mureş, titlu rezervat

– **Drd. Luminiţa Cornea** Sf. Gheorghe – *Din corespondenţa familiei Cioflec*

– **Mihai Filimon**, prof., Braşov: *Domnul profesor Afloarei din Miercurea Ciuc (1909-1997)*

– **Ioan Lăcătuşu**, Vasile Lechinţan, prof. Violeta Pătrunjel – *Comunităţi româneşti din Covasna şi Harghita. Sinteze monografice*

ETNOGRAFIE

– **Dr. Valer Pop**, Dir. Muzeul Judeţean de Istorie Tg. Mureş – *Evoluţia suprafeţelor agricole în comparaţie cu evoluţia demografică din zona etnografică a Topliţei*

– **Victor Munteanu**, muzeograf, Muzeul Etnografic al Moldovei, Iaşi – *O colecţie ardeleană în patrimoniul Muzeului Etnografic al Moldovei*

– **Dr. prof. Nicolae Bucur**, critic de artă, Miercurea Ciuc – *Variantele harghitene ale poemului „Ciobanul care şi-a pierdut oile”*

– **Drd. Dorel Marc**, muzeograf, Muzeul Etnografic, Topliţa – *Civilizaţia tradiţională şi continuitatea etnică*

– **Zorel Suci**, muzeograf, Muzeul Etnografic, Topliţa – *Limbajul încrustărilor bătelor ciobăneşti din zona Topliţei*

– **Dumitru Stan**, prof. Topliţa – *Onomastica şi toponimicele din Subcetate*

– **Camelia Burghel**, muzeograf, Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă, Zalău – *Receptarea neagră a hotarului în satul tradiţional*

– **Olimpia Fărcaş**, muzeograf, Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă, Zalău – *Locuinţa tradiţională spaţiu sacru. Loc de întemeiere şi loc de trecere*

– **Anca Bologa**, muzeograf, Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă, Zalău – *Şezătoarea în satul tradiţional sălăjean*

– **Dorina Drăghici Moraru** prof. Colegiul Naţional Octavian Goga Miercurea Ciuc – *Locuinţa şi ocupaţiile locuitorilor din Livezi.*

SOCIOLOGIE

– **Dr. Lilly Rain**, cercetător, Institutul de Sociologie al Academiei Române, Bucureşti – *Românism şi maghiarism în căsătoria bi-etnică (în Covasna)*

– **Drd. Codrina Şandru**, asistent univ. Universitatea Transilvania Braşov – *Reţele sociale în comunităţi etnice*

– **Delia Gabriela Ferchiu**, Colegiul Naţional Octavian Goga – *Şomajul consideraţii teoretice şi aspecte concrete din judeţul Harghita*

– **Drd. Ioan Roman**, Miercurea Ciuc, *Rolul ONG-urilor în susţinerea intereselor comunităţilor româneşti din judeţele Covasna şi Harghita*

– **Eugen Popescu**, preşedintele Fundaţiei Naţionale pentru Românii de Pretutindeni, Bucureşti – *Românii din diaspora şi ţara*

– **Ioan Oancea**, Institutul Român pentru Drepurile Omului – Bucureşti, subiect rezervat

– **Drd. Ioan Lăcătuşu**, muzeograf, Centrul de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan”, Sf. Gheorghe – *Evoluţii demografice în comunităţi etnic-mixte din zona Covasna-Harghita (1699-1992)*

– **Teodora Roşca**, prof., Cluj Napoca – *Tineretul şi Biserica*

– **Alin Câmpean**, prof., Topliţa – *Aspecte ale convieţuirii interetnice din judeţele Covasna şi Harghita, oglindite în presa locală*

– **Drd. Codrina Şandru**, prof. **Violeta Pătrunjel**, **drd. Ioan Lăcătuşu** – *Centrul European de Studii Covasna-Harghita, Obiective şi priorităţi*

Anul 2001

• Evocarea „Unirea-n cuget şi simţiri”, Sf. Gheorghe, 24 ianuarie 2001, organizată de Muzeul Carpaţilor Răsăriteni, împreună cu Prefectura Judeţului Covasna, Direcţia Judeţeană Covasna a Arhivelor Naţionale şi Asociaţiile culturale româneşti; Ioan Lăcătuşu, *Cartea bisericească, factor de unitate naţională.*

• Dezbaterile Căsătoria etnic mixtă, între etnic şi religios, Sf. Gheorghe, 14 martie 2001, moderator Lily Rain - Institutul de Sociologie al Academiei Române Bucureşti

• Dezbaterile Basarabia – o lacrimă însângărată, Sf. Gheorghe, 24 martie 2001, organizată de Fundaţia Naţională Neamul Românesc-Filiala Covasna şi Direcţia Judeţeană Covasna a Arhivelor Naţionale; Ioan Lăcătuşu, *Documente noi despre intelectuali covăsneni şi Basarabia.*

• Conferinţa Naţională a Ligii şi Fundaţiei „Mareşal Ioan Antonescu”, Bucureşti, 31 martie 2001, organizată de Fundaţia Europeană Drăgan; A participat Ioan Lăcătuşu.

• Simpozionul internaţional interdisciplinar Identitate, Alteritate, Multiculturalitate, Arad, 26-27 Aprilie 2001, organizat de Complexul Muzeal Arad; Ioan Lăcătuşu, *Aspecte ale discursului şi comportamentului public faţă de alteritate a liderilor minorităţii „majoritare” din Covasna şi Harghita.*

• Dezbateră *Relaţiile interetnice şi integrarea europeană*, Sf. Gheorghe, 9 mai 2001, cu prilejul Zilei Europei, împreună cu Centrul European de Studii Covasna-Harghita. Dezbateră a fost moderată de prof. univ. dr. Ioan Ciurea din Germania.

• Simpozionul *Holocaust în România?* Bucureşti, 14-15 iunie 2001, organizat de Uniunea Naţională Vatra Românească; Violeta Pătrunjel, Aspecte ale deznaţionalizării românilor din fostele scaune secuieşti în istorie şi contemporanietate.

• Sesiunea ştiinţifică naţională *Conservarea integrală a patrimoniului cultural*, Arcuş, 26-30 iunie 2001, organizată de Ministerul Culturii şi Cultelor; Ioan Lăcătuşu, *Catedrala Ortodoxă din Sf. Gheorghe – un monument de arhitectură ce-şi aşteaptă recunoaşterea*.

• Schimb de experienţă *Priorităţi ale asociaţiilor cultural-creştine*, Casa memorială Romulus Cioflec, Araci, 30 iunie 2001, cu participarea Ligii cultural-creştine „Andrei Şaguna”, Sf. Gheorghe şi Asociaţiei romano-catolicilor „Dumitru Mărtinaş”, Bacău

• Dezbateră *Societatea civică românească din judeţele Covasna şi Harghita în actualul context socio-politic*, Sf. Gheorghe, 3 iulie 2001; moderator Ioan Lăcătuşu

• Sesiunea ştiinţifică din cadrul *Zilelor Miron Cristea*, Topliţa, 20-21 iulie 2001, organizată de Muzeul Etnografic, Fundaţia Miron Cristea şi Primăria Topliţa; Ioan Lăcătuşu, *Comunităţi româneşti din zona Topliţei*.

• A 97-a *Adunare Generală a Asociaţiunii ASTRA*, Constanţa, 21-23 septembrie 2001; Ioan Lăcătuşu, *Activitatea ASTREI în medii multietnice*.

• Sesiunea naţională de comunicări ştiinţifice *Românii din Sud-Estul Transilvaniei. Istorie. Cultură. Civilizaţie*, Sf. Gheorghe, 23-25 noiembrie 2001, organizată de către Muzeul Carpaţilor Răsăriteni, Centrul Eclesiastic de Documentare Mitropolit Nicolae Colan şi Centrul de Cultură Arcuş, cu sprijinul Direcţiei pentru Cultură, Culte şi Patrimoniu Cultural Naţional Covasna

Program

Deschiderea Sesiunii

Cuvinte de salut:

Ing. Horia Grama, prefectul judeţului Covasna

Av. Adrian Vlad Căşuneanu, deputat de Covasna în Parlamentul României

Dr. Petre Roman, director Institutul de Tracologie din Bucureşti

Drd. Mihail Gorgoi, Ministerul Culturii şi Cultelor

Eugen Popescu, Ministerul Informaţiilor Publice

Dr. Gheorghe Tatu, preşedintele Despărţământului ASTRA Covasna-Harghita din partea organizatorilor:

Dr. Valeriu Cavruc, directorul Muzeului Carpaţilor Răsăriteni

Drd. Ioan Lăcătuşu, directorul Centrului Eclesiastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan”

Prof. Petre Străchinaru, directorul Centrului de Cultură Arcuş

Lucrări în PLEN:

1. **dr. Valeriu Cavruc**, Muzeul Carpaţilor Răsăriteni; **drd. Mihail Gorgoi**, Ministerul Culturii şi Cultelor – *Muzeul Carpaţilor Răsăriteni la cinci ani de la înfiinţare*

2. **dr. Valeriu Sârbu**, Muzeul Brăilei, Brăila; **dr. Viorica Crişan**, Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, Cluj Napoca; **Cristina Popescu**, Muzeul Carpaţilor Răsăriteni, Sfântu Gheorghe – *Cetatea dacică Covasna – Valea Zânelor, campania arheologică din anul 2001*

3. **Constantin Pătraşcu**, **Ala Movileanu**, Muzeul Satului, Bucureşti – *Organizarea unui Muzeu Românesc al Oieritului la Covasna. Argument istorico-etnografic*

4. **dr. Dragomir Popovici**, Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti – *Pozitivism şi marxism în istoriografia arheologiei preistoriei româneşti*

5. **col. dr. Mircea Dogaru**, Editura Militară Bucureşti – *Convieţuirea românilor şi a secuilor în sud-estul Transilvaniei*

6. **drd. Anton Coşa**, muzeograf, Muzeul de Istorie Bacău – *Românii din sud-estul*

Transilvaniei în sec. XIII-XV
Secțiunea ISTORIE

Tema: „Comunități romano-catolice românești în Carpații Răsăriteni” (organizată în colaborare cu Asociația Romano-Catolicilor „Dumitru Mărtinaș”)

Prezentarea volumelor:

„Comunitatea românească din Valea Timocului Bulgăresc”, de Monica Budiș, prezintă Daniela Soroș.

„Drama maghiarizării românilor din Covasna și Harghita”, de Maria Cobianu-Băcanu, prezintă Ioan Lăcătușu

1. **Monsenior Dumitru Gabor**, Episcopia Romano-Catolică Iași – titlu rezervat

2. **prof. Vilică Munteanu**, Direcția Județeană Bacău a Arhivelor Naționale – *Conviețuirea creștinilor ortodocși și catolici în Moldova Centrală*

3. **prof. dr. Dumitru Zaharia**, Bacău – *Episcopia Catolică Bacău, îndrumătoarea și supraveghetoare a catolicilor din Transilvania de Est, în sec. al XVII-lea și prima jumătate a sec. al XVIII-lea*

4. **Gheorghe Bejan**, președintele Asociației Romano-Catolicilor „Dumitru Mărtinaș” – *Autoritatea statului român în problema catolicilor din Moldova*

5. **drd. Anton Coșa**, Muzeul de Istorie Bacău – *Problema identității catolicilor din Moldova*

6. **arhivist Vasile Lechințan**, Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale – *Emigrări ale românilor din scaunele secuiești în ținutul Bacăului*

7. **prof. Lazăr Costel**, Liceul „O.C. Tăslăuanu” Toplița – *Aspecte privind politica revizionistă a Ungariei în perioada interbelică* (cu referire la problema ceangăilor)

8. **prof. Violeta Pătrunjel**, Centrul Eclesiastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan” – *Dr. Gheorghe Olteanu din Germania – un mod de implicare a românilor din diasporă în dezbaterele referitoare la catolicii din Moldova*

9. **drd. Ioan Lăcătușu**, Centrul Eclesiastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan” – *Etnie și confesiune la catolicii din Moldova – un*

proiect de cercetare interdisciplinară
Secțiunea ARHEOLOGIE

1. **drd. Marius Ciută**, Universitatea „1 Decembrie”, Alba Iulia – *Neolitizarea Europei de sud-est. O perspectivă nord-dunăreană*

2. **dr. Adriana Radu**, Muzeul Județean Reșița, Reșița – *Ceramica pictată în complexul cultural Sălcuța Bobanț Hum*

3. **dr. Valeriu Cavruc**, Dan Buzea, Muzeul Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe; **prof. univ. dr. Gheorghe Lazarovici**, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj Napoca – *Campania arheologică din anul 2001, de la Păuleni, jud. Harghita*

4. **dr. Gheorghe Dumitroaia**, Complexul Județean Muzeal Neamț, Piatra Neamț – *Cercetări arheologice de la Siliștea, jud. Bacău*

5. **prof. univ.dr. Petre Roman**, Institutul Român de Tracologie – București – Titlu rezervat.

6. **dr. Valeriu Cavruc**, Muzeul Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe – *Așezarea culturii Noua Zoltan, jud. Covasna*

7. **dr. Georgeta El Susi**, Institutul Român de Tracologie, Reșița – *Fauna din așezarea culturii Noua Zoltan, jud. Covasna*

8. **dr. Székely Zsolt**, Institutul Român de Tracologie, Sfântu Gheorghe – *Noi descoperiri arheologice din epoca bronzului târziu, de la Cernat, jud. Covasna*

9. **Cristina Popescu**, Muzeul Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe – *Ateliere de olar din Transilvania, în secolele I. a.Chr. I. p.Chr*

10. **dr. Viorica Crișan**, dr. Zoia Maxim, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj Napoca; **Cristina Popescu**, Muzeul Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe – *Cercetări arheologice de la Jigodin, jud. Harghita, din anul 2000*

11. **Dan Buzea**, Muzeul Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe – *Șantierul arheologic de salvare, Olteni – Cariera de nisip, jud. Covasna*

12. **drd. Doina Ciobanu**, Muzeul Județean Buzău – *Probleme generale privind exploatarea sării în spațiul Carpato-Dunărean în mileniul I*

13. **Radu Ștefănescu**, Muzeul Județean de Istorie Brașov – *Propunere privind integrarea în circuitul turistic muzeal a laturii de sud-est a cetății medievale Brașov*

Secțiunea ETNOGRAFIE

1. **dr. Ligia Fulga**, Muzeul de Etnografie Brașov – *Influența orașului Brașov în sud-estul Transilvaniei*

2. **Nicolae Moldovan**, Sfântu Gheorghe – *Magie, vrăjitorie, superstiții pe meleaguri covășnene*

3. **Zorel Suciu**, Muzeul etnografic Toplița – *Sociologie pastorală. Copilul, subiect al transformării tradiției pastorale*

4. **dr. Nicolae I. Bucur**, Grupul Școlar Economic „Johannes Kajoni”, Miercurea Ciuc

5. **drd. Dorel Marc**, Muzeul etnografic Toplița – *Păstoritul din Carpații Răsăriteni. Privire antropologică*

6. **Adriana Bota**, Muzeul Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe – *Ocupațiile tradiționale ale voineștenilor*

7. **dr. Constantin Catrina**, Universitatea „Transilvania”, Facultatea de Muzică, Brașov – *Cântece și obiceiuri pastorale în Transilvania. Circulație și stratificare*

8. **prof. Dorin Drăghici Moraru**, Colegiul Național „Octavian Goga”, Miercurea-Ciuc – *Locuința tradițională românească în satul Livezi, județul Harghita*

9. **Felicia Diclescu**, Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”, București – *Cântecul popular în zona Buzăului Ardelean*

• Simpozionul *Rolul Bisericii în înfăptuirea Marii Uniri*, Sf. Gheorghe, 30 noiembrie 2001, organizat împreună cu Prefectura Județului Covasna; Ioan Lăcătușu, *Patriarhul Miron Cristea și Marea Unire*.

• Simpozionul *Semnificația Marii Uniri*, Centrul Cultural Miron Cristea, M. Ciuc, 1 Decembrie 2001, moderator Cristina Popoescu

• Masa rotundă *Aspecte actuale ale convecțiunii interetnice din județele Covasna și Harghita* –

oglundite în presa locală și centrală, Sf. Gheorghe, 3 decembrie 2001, cu participarea studenților de la Facultatea de Științe Economice – Secția Sociologie, Universitatea Transilvania Brașov; conferențieri: drd. Codrina Șandru, prof. Violeta Pătrunjel, drd. Ioan Lăcătușu

• Sesiunea de comunicări științifice *Patrimoniul eclezial-patrimoniul cultura*, București, 4 decembrie 2001, organizată de Ministerul Culturii și Cultelor și Patriarhia Română; Ioan Lăcătușu, *Aspecte specifice ale protecției patrimoniului eclezial în Episcopia Covasnei și Harghitei*.

Editarea de lucrări și publicații: 2000-2001

• *Angustia 5/2000* și *Angustia 6/2001*, anuarul Muzeului Carpaților Răsăriteni și al Centrului Eclesiastic de Documentare Mitropolit Nicolae Colan, redactori responsabili: Valeriu Cavruc, Ioan Lăcătușu; secretari de redacție: Alina Iancu, Violeta Pătrunjel, Attila Bato, Ivan Suciu, Dan Buzea.

• *Repertoriul arheologic al județului Harghita*, redactor Valeriu Cavruc, Editura Carpații Răsăriteni, Sf. Gheorghe, 2000

• *Aurel Marc – Contribuții la istoria județului Harghita* – volum de studii și documente alcătuit și îngrijit de Ana Doboreanu și Ioan Lăcătușu, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2000

• *Familia etnic mixtă. Județul Covasna*, de Lily Rain, apărută în colecția Interferențe (coordonată de Ioan Lăcătușu), Editura Arcus, 2001

• *Grai Românesc* nr. 5-12, Foaie de spiritualitate ortodoxă a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, redactor-șef Ioan Lăcătușu, secretar de redacție, Violeta Pătrunjel

• *Oituzul*- nr. 90-105, Foaie de cuget și simțire românească (apare lunar în cuprinsul cotidianului Cuvântul nou), editată împreună cu Liga cultural-creștină Andrei Șaguna, redactor Ioan Lăcătușu

• *Preclania*- nr. 3-14, Foaie de atitudine creștin-ortodoxă (apare lunar în cuprinsul cotidianului Cuvântul nou), editată împreună

cu Liga Tineretului Creștin Ortodox Român, Filiala Sf. Gheorghe, redactor Violeta Pătrunjel

• *Info Eurocarpatica*, Buletin informativ editat de Centrul European de Studii Covasna-Harghita, nr. 1-3, redactori responsabili, Ioan Lăcătușu și Violeta Pătrunjel

• Ioan Lăcătușu, *Reromânizarea populației românești maghiarizate din fostele scaune secuiești. Incercări de evaluare a unui proiect interbelic*, în *Angustia* nr. 5/2000

• Ioan Lăcătușu, *Aspecte ale evoluției structurii etnice și confesionale în zona Covasna-Harghita și semnificațiile lor geopolitice*, în *Angustia* nr. 5/2000

• Ioan Lăcătușu, Galina Cavruc, *Cronica activității Muzeului Carpaților Răsăriteni și a Centrului Ecclesiastic de Documentare Mitropolit Nicolae Colan pe anul 1999*.

• Ioan Lăcătușu, *Elie Miron Cristea- autorul celei dintâi lucrări de doctorat asupra lui Mihai Eminescu*, în *Ideea de Eminescu*, Sf. Gheorghe, 2000

• Ioan Lăcătușu, Violeta Pătrunjel, Vasile Lechințan, *Parohia ortodoxă Dobolii de Jos*, în *Grai românesc*, nr. 4(8)/2000

• Violeta Pătrunjel, *Transilvania și scenariile politice în anii instaurării comunismului în România. Particularități în județul Covasna*, în *Angustia* nr. 5/2000

• Alina Iancu, *Publicistica lui Eminescu*, în *Ideea de Eminescu*, Sf. Gheorghe, 2000

• Ioan Lăcătușu, Postfață, *Cartea satului Valea Mare*, de Ioan I. Răchițan, București, 2001

• Ioan Lăcătușu, *File de istorie bisericească ortodoxă în Sfântu Gheorghe, Prima școală românească din Sf. Gheorghe, Publicistica românească din Covasna și Harghita, Teatru românesc din estul Transilvaniei, O prietenie în spiritul ecumenismului. Mitropolitul Nicolae Colan și Episcopul Vășarhely Janos, Un episcop pentru mileniu trei- P.S. Ioan Selejan, Comunicare interculturală și manipulare în arcu intracarpatic, Dimensiuni ale „autoguvernării” și autonomiei locale, Discurs și comportament pub-*

lic la liderii „minorității majoritare” din Covasna și Harghita, Interferențe etno-culturale româno-maghiare în sud-estul Transilvaniei, Omisiunile monografiilor maghiare despre județul Covasna, Un ghid care omite și dezinformează asupra românilor din Harghita, Considerații privind monografia comunei Brețcu, Composesoratele de pădure din județele Covasna și Harghita. Implicații ale aplicării Legii nr. 1/2000, în volumul Spiritualitate românească și convețuire interetnică în Covasna și Harghita, în curs de tipărire la Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe

• Ioan Lăcătușu, *Dimensiuni ale procesului de asimilare și deznăționalizare a românilor din județul Covasna*, în *Angustia* 6/2001

• Ioan Lăcătușu, Violeta Pătrunjel, *Șematismul Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei*, în *Angustia* nr.6/2001

• Ioan Lăcătușu, Violeta Pătrunjel, *Cronica activității Centrului Ecclesiastic de Documentare și a Muzeului Carpaților Răsăriteni, pe anii 200-2001*, în *Angustia* nr 6/2001

• Pregătirea pentru tipar a următoarelor lucrări: *Românii din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Școală. Cultură*. Lucrare elaborată cu binecuvântarea și purtarea de grijă a P.S. Ioan Selejan, de un colectiv de autori, având coordonatori pe Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan și Violeta Pătrunjel; *Spiritualitate românească și convețuire interetnică în Covasna și Harghita*, de Ioan Lăcătușu; *Covasna sub trei administrații*, de Violeta Pătrunjel; *Studii teologice*, de Gheorghe Rățulea; *Buletinul Ligii cultural-creștine Andrei Șaguna* nr. 2/200, redactor responsabil Ioan Lăcătușu

• Publicarea unor articole de specialitate în *Althea*, supliment de cultură editat în cuprinsul cotidianului *Adevărul Harghitei*, de Asociația culturală cu același nume.

Expoziții temporare la Muzeul Spiritualității Românești de la Catedrala Ortodoxă din Sf. Gheorghe

• *Permanența ideii de unitate la români*, organizată cu sprijinul Direcției Județene Covasna a Arhivelor Naționale, 24 ianuarie 2000.

• *Obiecte liturgice ortodoxe din Eparhia Covasnei și Harghitei*, 21 februarie 2000

• *Sfântul Gheorghe în imaginarii ortodox*, 23 aprilie 2000

- *Protopopul Aurel Nistor*, (la Casa memorială Romulus Cioflec din Araci), 6 decembrie 2000
- *Noi descoperiri arheologice în sud-estul Transilvaniei*, 6 decembrie 2000
- *Expoziția de icoane pictate de Anca Pop și Rodica Pojar de la Muzeul de Istorie și Artă din Zalău*, 6 decembrie 2000, împreună cu Centrul de Cultură Arcuș
- *Viața cotidiană românească din județul Covasna la începutul sec. XX*, 23 aprilie 2001
- *Autori și cărți românești din județele Covasna și Harghita*, 30 iunie 2001
- *Expoziție de promoție a elevei Alina Stroe*, absolventă a Liceului de Arte din Sf. Gheorghe, 30 iunie 2001
- *Expoziția inaugurală a Centrului Cultural Miron Cristea Idealul Unității Naționale și 1 Decembrie*, Miercurea Ciuc, 1 Decembrie 2001, organizată de Episcopia Ortodoxă a Covasnei și Harghitei și Muzeul Carpaților Răsăriteni
- *Nicolae Colan-Crâmpoie de viață* (la Casa Memorială Romulus Cioflec din Araci), 6 decembrie 2001

Lansări de carte

- *Repertoriul arheologic al județului Harghita*, redactor Valeriu Cavruc, Editura Carpații Răsăriteni, Sf. Gheorghe, 2000
- *Dacii în estul Transilvaniei*, de Viorica Crișan, Editura Carpații Răsăriteni, Sf. Gheorghe, 2000
- *Zbor între milenii*, de Ioan Ciurea, Editura Orientul Latin, Brașov, 2000
- *Reflexii*, de Nicu Vrabie, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2000
- *Biserica "Sf. Gheorghe" din Întorsura Buzăului*, de Ioana Cristache- Panait, Editura Arcuș, 2000
- *Păstorind Miorița*, de Valentina Oglindă, Chișinău, 2000
- *Drama maghiarizării românilor din Covasna și Harghita*, de Maria Cobianu-Băcanu, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2000
- *Enciclopedia valorilor reprimare- Războiul împotriva culturii române*, coordonatori: Ilie Bădescu, Mihai Ungheanu, București, 2000
- *Catolicii din Moldova-Universul culturii populare*, de Ion H. Ciubotaru, Iași, 2000
- *Originea ceangăilor din Moldova*, de Dumitru Mărtinaș (reeditare), Bacău, 2000
- *Românii din secuime și răscoala lui Horea*, de Ioan Ranca, Tg. Mureș, 2000
- *Mihai Viteazul în documente inedite*, de Vasile Olteanu
- *Junii și troițele lor în Schei*, de Vasile Olteanu

- *Clujeni ai secolului XX. Dicționar esențial*, volum colectiv, Cluj-Napoca, 2000
- *Tulgheș*, de Ilie Șandru, Sibiu, 2000
- *Poeme*, de Ionel Simota, Miercurea Ciuc, 2000
- *Alexandru Vaida Voevod între Memorandum și Trianon (1892-1920)*, de Mihai Racovițan, Sibiu, 2000
- *Adolescența, preludiv la poemul iubirii curate*, de pr. prof. dr. Ilie Moldovan, Cluj-Napoca, 2001
- *Familia etnic-mixtă. Județul Covasna*, de Lily Rain, Sf. Gheorghe, 2001
- *De veghe la izvoare*, de Nicolae Bucur, Editura Eurocarparica, Sf. Gheorghe, 2001
- *Exercițiul de suferință*, de Valeria Căliman, București, 2001
- *Românii din Timocul bulgăresc*, Editura Militară, București, 2001

Muzeografii Centrului și ai Muzeului au mai participat la următoarele activități diverse:

- marcarea a 2000 de ani de creștinism, în cadrul proiectului "2000 de ani de creștinism – Ortodoxie și Ecumenism în arcu intracarpatic".
- cercetarea *etnografică a zonei Covasna-Comandău*, împreună cu Centrul pentru Perfecționarea Cadrelor din Ministerul Culturii și Cultelor, iulie 2001
- achiziționarea de noi obiecte pentru fondurile și colecțiile muzeului și a centrului
- continuarea preocupărilor privind cercetarea fondului documentar și îmbogățirea acestuia cu noi documente și cărți.
- îmbunătățirea dotării cu calculatoare, organizate într-o rețea și racordarea la Internet.
- participarea la activitățile din cadrul proiectului ACRA derulat de către Secretariatul de Stat pentru Culte, având ca temă „Diversitatea culturală și confesională în format standardizat pentru evidența patrimoniului cultelor religioase din România”.
- organizarea împreună cu Centrul European de Studii Covasna-Harghita, Fundația Națională pentru Români de Pretutindeni și ASTRA, cu sprijinul Departamentului pentru Români de Pretutindeni din cadrul Ministerului Informațiilor Publice, a **Universității de Vară „Izvorul Mureșului”**, ediția a III-a, în perioada 14-20 august 2000, cu tema: *Integrare Europeană și Identitate Națională*, și ediția a IV-a, 12-20 august 2001, cu tema *Românii și integrarea euroatlantică*, la care au participat 150

de tineri din țară și românitatea apropiată și peste 50 de conferențieri – personalități de marcă a culturii și spiritualității românești- în rândul cărora la loc de cinste s-au aflat: Prea Fericitul Părinte Teoctist, Patriarhul României, și P.S. Ioan Episcopul Covasnei și Harghitei, care s-a implicat direct și eficient în organizarea și desfășurarea întregii acțiuni. Marți, 15 august cursanții și conferențierii au participat la sfânta Liturghie Arhierească, prilejuită de sfințirea Mănăstirii și hramul acesteia, oficiată de Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist, împreună cu un impresionat sobor de ierarhi și preoți ortodocși.

– împreună cu Liga Tineretului Creștin Ortodox Român, Filiala Sf. Gheorghe, s-a organizat Festivalul duhovnicesc **FILOCALIA** (perioada Postului Mare 2000), în cadrul căruia au avut loc conferințe susținute de P.S. Ioan Selejan „Țara lui Iisus”, pr. prof. dr. Ilie Moldovan „Avortul rana de moarte a iubirii”, arhimandrit Teofil Părăianu „Necesitatea și măsura credinței”, Pr. Antim David, starețul mănăstirii Jacul Românesc, „Biserica democrația și tineretul”, Pr. Ioan Tămaș „Oameni și demoni”, precum și vizionări de casete video cu tematică religioasă cu mari duhovnici ai spiritualității noastre ortodoxe, părinții arhimandriți Ilie Cleopa, Arsenie Papacioc și Ioanichie Bălan.

– sprijinirea asociațiilor cultural-creștine românești din zonă pentru organizarea unor manifestări devenite tradiționale: *Zilele Sf. Gheorghe*; *Zilele Andrei Șaguna*; *Zilele Miron Cristea*; *Zilele Nicolae Colan*.

– organizarea împreună cu Liga Tineretului Creștin Ortodox Român – Sf. Gheorghe a unei zile comemorative prilejuite de cei șapte ani de la trecerea la cele veșnice a celui mai mare teolog român Pr. Dumitru Stăniloae: slujba parastasului, scurtă evocare despre viața sa și vizionarea unui film realizat de Fundația Anastasia cu pr. Stăniloae.

– efectuarea de pelerinaje la parohii de pe teritoriul Eparhiei Covasnei și Harghitei, la hramurile mănăstirilor și bisericilor, cât și la mănăstiri din întreaga țară.

– prezentarea istoricului parohiilor în presa bisericească și laică; marcarea împlinirii unui număr de ani de la zidire sau rezidirea unor biserici ortodoxe din eparhie (400 de ani la Odorhei, 100 de ani la Bățanii Mari și Micfalău etc) și a unor personalități culturale locale (Nicolac Moldovan, Aurel Hulpoi, Radu Octavian Tomuș)

– implicarea în revitalizarea tradițiilor românești în comunitățile locale (organizarea împreună cu asociațiile culturale și cu primăriile locale a unor manifestări precum: *Nedeia Sânpetrului* și *Festivalul de colinde și obiceiuri Crăciunul la români*, la Sf. Gheorghe; *Festivalul Miorița*, la Toplița; *Sântilia*, la Covasna, Zăbala, Brețcu, Poiana Sărată; *Ciobănașul* și *Festivalul Ouălor roșii de Paște*, la Intorsura Buzăului; *Zilele localităților Tulgheș, Corbu, Subcetate, Voșlobeni* ș.a.

– participarea în calitate de organizatori sau coorganizatori a unor manifestări științifice și cultural-artistice ce au avut loc cu ocazia unor evenimente care au marcat istoria națională a României: *24 Ianuarie, 1 Decembrie, Ziua Eroilor, Ziua Drapelului Național* ș.a.

– sprijinirea înființării a unor noi organizații nonguvernamentale: *Asociația Cultural Științifică Carpații Răsăriteni*, *Asociația Pedagogilor români din județul Covasna*, *Asociația Corală Ortodoxia Sf. Gheorghe*, (și a imprimării unei casete audio cuprinzând colinde și cântece bizantine *Sloboză-ne gazdă-n casă*)

– implicarea în perfecționarea învățământului religios, atragerea tineretului la acțiuni cu tematică moral-religioasă și națională; organizarea de vizite și ținerea unor lecții de religie și istorie la Centrul Ecclesiastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan” și la Muzeul Spiritualității Românești de la Catedrala din Sf. Gheorghe.

– fotografierea și filmarea patrimoniului cultural-religios românesc din eparhie, în vederea realizării unui CD privind cultura și spiritualitatea românilor din sud-estul Transilvaniei.

– participarea la activitățile Consiliilor Județene Covasna și Harghita a *Culturii Eroilor* (implicarea în finalizarea, dezvelirea și sfințirea monumentului eroilor jandarmi din Aita Mare, participarea la ceremoniile dedicate zilei eroilor de la Toplița, Sf. Gheorghe, Miercurea Ciuc, Covasna, Sita Buzăului ș.a., publicarea unor articole în revista *Cultură Eroilor*; participarea la ședințele *Comisiei județene de heraldică*.

– Ridicarea *Crucii Memoriale* pe locul fostei bisericii ortodoxe din Vârghiș, jud. Covasna, dărmată în toamna anului 1940.

– întocmirea unor Scrisori deschise, Apeluri, Memorii, adresate de către societatea civilă românească Parlamentului, Președintelui și Guvernului României; organizarea audienței reprezentanților societății civile la Președintele României Ioan Iliescu (26 martie 2001); împli-

carea în desfășurarea vizitelor informative și participarea la dialog cu următorii demnitari de stat aflați în cele două județe: Valer Dorneanu- președintele Camerei Deputaților, Vasile Sebastian Dâncu- Ministru Informațiilor Publice, Răzvan Theodorescu-Ministru Culturii și Cultelor, Ecaterina Andronescu – Ministru Educației și Cercetării, Ion Iliescu – președintele României, Adrian Năstase – Prim Ministru Guvernului Român.

- redactarea de articole și studii apărute în presa bisericească și laică, locală, regională și centrală;

- susținerea unor conferințe și interviuri la radio, televiziune și presa scrisă, locală și centrală;

- sprijinirea cercetărilor în vederea elaborării unor lucrări de licență, masterat și doctorat, din domeniul științelor socio-umane cu tematică din arealul sud-est transilvan;

- monitorizarea presei locale și redactarea unor replici la articole sau monografii care prezentau denaturat istoria românilor - împreună cu Centrul European de Studii Covasna-Harghita, pe baza unui proiect finanțat de Ministerul Informațiilor Publice.

- întocmirea de recenzii și prezentări de lucrări privind istoria, cultura și spiritualitatea românească din sud-estul Transilvaniei.

- stabilirea și întreținerea unor legături cu românii din românitatea apropiată și diasporă, implicarea unor personalități românești de peste hotare în problematica păstrării identității naționale a românilor din Covasna și Harghita.

- implicarea în pregătirea și desfășurarea mitingului de protest al românilor, organizat de societatea civilă în ziua de 13 aprilie 2000 la Sf. Gheorghe, pentru afirmarea demnității naționale, asigurarea unor drepturi egale a românilor cu maghiarii și instaurarea unui climat de respect reciproc, înțelegere și bună conviețuire.

- participarea la lucrările Adunării Naționale Bisericești, Adunării Eparhiale a Episcopiei Covasnei și Harghitei, ședințele unor Comisii de specialitate de la nivelul județului, ale Consiliului științific al Muzeului Carpaților Răsăriteni; la acțiunile Centrului European de Studii Covasna-Harghita și ale Editurii Eurocarpatica (în conducerea cărora se află) și a celorlalte asociații cultural-creștine din zonă ;

- finalizarea demersurilor pe lângă Consiliul local Sf. Gheorghe de obținere a unui teren de 2200 mp în vederea *construirii unei noi biserici ortodoxe în municipiul de reședință a județului Covasna* și obținerea Certificatului de urbanism necesar începerii lucrărilor de proiectare și de investiții.

- întocmirea documentației pentru proiectul Hotărârii de Guvern privind trecerea din proprietatea Consiliului Local Sf. Gheorghe în cea a Ministerului Culturii, respectiv a Muzeului Carpaților Răsăriteni, a imobilului din str. Varodi Jozsef nr 38 din Sf. Gheorghe, în vederea amenajării punctului muzeal „*Prima Școală românească din Sf. Gheorghe*” și a proiectului Hotărârii de Guvern privind atribuirea clădirii din str. Gabor Aron nr. 16 din Sf. Gheorghe ca *sediul Muzeului Carpaților Răsăriteni*.

- întâlnirea cu redacția revistei de cultură *Transilvania*, din Sibiu, condusă de scriitorul Mircea Tomuș (la Casa Memorială Romulus Cioflec, iunie 2001)

- organizarea unei vizite documentare a redacției publicației săptămânale *Formula As*, condusă de scriitoarea Sânziana Pop (în urma căreia au apărut reportaje despre biserici, instituții de cultură și obiective turistice, interviuri cu PS Ioan Selejan, dr. Valeriu Cavruc, drd. Ioan Lăcătușu, iulie 2001)

- participarea personalului de specialitate a Muzeului și a Centrului la cursurile de perfecționare profesională organizate de către Ministerul Culturii și Cultelor.

Ioan Lăcătușu, Violeta Pătrușel

Lucrare apărută cu sprijinul:

**BANCA ROMÂNĂ
PENTRU DEZVOLTARE**
GROUPE SOCIETE GENERALE

**BANCA
COMERCIALĂ
ROMÂNĂ**

